

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ & ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

αποτύπωση, ανάλυση, τεκμηρίωση
συντήρηση, αποκατάσταση, επανάχρηση,
ιστορικών κτιρίων και συνόλων

νέα αρχιτεκτονική σε ιστορικό περιβάλλον

επιστημονική διημερίδα

επιστημονική επιμέλεια
Κώστας Καραδήμας - Έλενα Κωνσταντινίδου

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ & ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

αποτύπωση, ανάλυση, τεκμηρίωση
συντήρηση, αποκατάσταση, επανάχρηση,
ιστορικών κτιρίων και συνόλων
νέα αρχιτεκτονική σε ιστορικό περιβάλλον

επιστημονική διημερίδα

επιστημονική επιμέλεια
Κώστας Καραδήμας - Έλενα Κωνσταντινίδου

Επιμέλεια κειμένων:

Κώστας Καραδήμας και Έλενα Κωνσταντινίδου.

Σελιδοποίηση:

Κώστας Καραδήμας και Έλενα Κωνσταντινίδου.

Σχεδιασμός και επιμέλεια εξωφύλλου:

Έλενα Κωνσταντινίδου, Σοφία Τσιράκη και Δανάη Τσουλούφα.

Φωτογραφία εξωφύλλου:

Ρωμαϊκό Ωδείο Θεσσαλονίκης
φωτογράφιση Θέμος Βαφιάς

Φωτογραφία οπισθοφύλλου:

Διαβατικό στις Καλοκαιρινές Κυθήρων,
φωτογράφιση Κώστας Καραδήμας

Τυπώθηκε τον Απρίλιο του 2015 από τις εκδόσεις ΑΡΧΕ-ΤΥΠΟ,
ΒΙΠΕ Άμφισσας, 331 00 Άμφισσα

ISBN: 978-618-80734-3-2

© Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η έκδοση με τίτλο «Αρχιτεκτονικές σπουδές και Αρχιτεκτονική κληρονομιά», περιλαμβάνει τις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν κατά την ομώνυμη διημερίδα που οργανώθηκε στις 27 και 28 Μαΐου του 2011.

Οι έξι Σχολές Αρχιτεκτονικής της Ελλάδας και η αντίστοιχη Σχολή του Πανεπιστημίου της Κύπρου, συναντήθηκαν στα πλαίσια της διημερίδας για να συζητήσουν τον τρόπο που προσεγγίζουν την εκπαίδευση των μελλοντικών Αρχιτεκτόνων στα ζητήματα που σχετίζονται με την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά και να παρουσιάσουν τις εμπειρίες τους και τους προβληματισμούς τους.

Η έκδοση του υλικού της ημερίδας, αναδεικνύει τη σημασία που έχουν για τις σπουδές των Αρχιτεκτόνων αλλά και για την επαγγελματική τους πρακτική, τόσο η θεωρητική γνώση και έρευνα όσο και η εξάσκηση στις μεθόδους τεκμηρίωσης, αποκατάστασης, επανάχρησης και ανάδειξης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

Για την ολοκληρωμένη παρουσίαση του εκπαιδευτικού έργου των Αρχιτεκτονικών Σχολών στο τέλος του τεύχους παρουσιάζεται το περιεχόμενο των μεταπτυχιακών προγραμμάτων της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ και του τμήματος Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ, τα οποία έχουν ως στόχο τους την εξειδίκευση σε ζητήματα Προστασίας και Αποκατάστασης Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων, αλλά και την έρευνα και τον προβληματισμό σε θέματα θεωρίας και ιδεολογίας της Προστασίας και Διαχείρισης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Ειδικά στην Ελλάδα η οποία διαθέτει μεγάλο πλούτο ιστορικών κτιρίων, ιστορικών τόπων και τοπίων, αλλά και αρχαιολογικών μνημείων, είναι αναγκαίο να εμπεριέχονται στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση μαθήματα που σχετίζονται με την κατανόηση, αξιολόγηση και διαχείρισή τους. Στην άποψη αυτή συνηγορούν η συγκυρία της οικονομικής κρίσης, αλλά και η συνειδητοποίηση της ανάγκης διατήρησης και ανάδειξης της ιδιαίτερης «ταυτότητας» των τόπων και της διαφύλαξης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που καθιστούν αναγκαία την εκπαίδευση των αρχιτεκτόνων στα πεδία αυτά.

Αθήνα Ιανουάριος 2015

ΕΛΕΝΗ ΜΑΙΣΤΡΟΥ
Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια ΕΜΠ
Κοσμήτωρ Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

Η έκδοση αφιερώνεται σε δυο αγαπητούς συναδέλφους
που πρόωρα μας άφησαν,

στον Βασίλη Τσούρα,
Επ. Καθηγητή της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ

και

στην Αιμιλία Στεφανίδου,
Καθηγήτρια του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ

Οι εισηγήσεις τους που εμπεριέχονται στο τεύχος αυτό, κρατούν
ζωντανή την προσφορά τους στην εκπαίδευση της νέας γενιάς
στα ζητήματα της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

Το παρόν τεύχος χρηματοδοτείται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και δια Βίου Μάθησης (ΕΣΠΑ) καθώς η συμπυκνωμένη
γνώση γύρω από τα ζητήματα Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, που
εμπεριέχεται στις εισηγήσεις θα τροφοδοτήσει εκπαιδευτικά την
εκπόνηση της «Πρακτικής Άσκησης» της Σχολής Αρχιτεκτόνων
Μηχανικών του ΕΜΠ - όπως έχει χαρακτηριστεί το μάθημα της
«Αρχιτεκτονικής Ανάλυσης Παραδοσιακών Οικισμών» από το 2011.
Παράλληλα στην έκδοση παρουσιάζονται η μεθοδολογία και τα
αποτελέσματα και αυτού του μαθήματος η σημασία του οποίου
οδήγησε και στον χαρακτηρισμό του ως «Πρακτική Άσκηση».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό Σημείωμα Έκδοσης

Κώστας Καραδήμας, Έλενα Κωνσταντινίδου,

15

Χαιρετισμοί

Χαιρετισμός Προέδρου Σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π.,
Σπύρος Ραυτόπουλος.

20

Χαιρετισμός Προέδρου του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.,
Γιώργος Παπακώστας.

21

Χαιρετισμός Προέδρου Τμήματος Αρχιτεκτόνων Παν. Θεσσαλίας,
Ζήσης Κοτιώνης.

23

Χαιρετισμός Προέδρου του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Δ.Π.Θ.,
Βασίλειος Προφυλλίδης.

25

Χαιρετισμός εκπροσώπου Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Πολυτεχνείου Κρήτης, Φανή Μαλλούχου - Tufano.

27

Χαιρετισμός εκπροσώπου Τμήματος Αρχιτεκτονικής Πανεπιστημίου
Κύπρου, Μαρία Φιλοκύπρου.

29

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 Αποτύπωση – ανάλυση – τεκμηρίωση.

Αναδρομές --- Προοπτικές, Καίτη Δημητσάντου – Κρεμέζη,

36

Αρχιτεκτονικές Αποτυπώσεις, Γιώργος Γιαννίσαρης.

44

Αποτίμηση της βιοκλιματικής συμπεριφοράς των παραδοσιακών
κτιρίων, Ελένη Αλεξάνδρου, Ηλίας Ζαχαρόπουλος.

51

Αρχιτεκτονική Ανάλυση Παραδοσιακών Κτιρίων – Συνόλων,
Ελένη Αλεξάνδρου, Γιώργος Γιαννίσαρης,
Έλενα Κωνσταντινίδου, Βασίλη Τσούρας.

56

Αρχιτεκτονική αποτύπωση και τεκμηρίωση ιστορικών κτιρίων, Αλέξανδρος Αντωνίου, Στυλιανή Λεφάκη, Παναγιώτης Τσολάκης.	65
Αρχιτεκτονικές αποτυπώσεις, εισαγωγή στην αποκατάσταση, Μαρία Αρακαδάκη.	72
Αποτύπωση και τεκμηρίωση παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και ανθρωπολογικού περιβάλλοντος, Κορνηλία Ζαρκιά.	80
Τεκμηρίωση, ανάλυση και προστασία μνημείων και ιστορικών συνόλων, Νικόλαος Απ. Λιανός.	85
ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Συντήρηση, αποκατάσταση, επανάχρηση, ιστορικών κτιρίων και συνόλων	
Θεωρία συντήρησης και αποκατάστασης αρχιτεκτονικών μνημείων και συνόλων, Γεώργιος Καραδέδος, Καλλιρρόη Παλυβού.	94
Συντήρηση και αποκατάσταση ιστορικών κτιρίων και συνόλων (Εργαστήριο και θεωρία), Αιμιλία Στεφανίδου.	99
Συντήρηση και αποκατάσταση αρχιτεκτονικών μνημείων και συνόλων (Εργαστήριο και θεωρία), Γεώργιος Καραδέδος, Καλλιρρόη Παλυβού.	112
Αποκατάσταση και επανάχρηση ιστορικών κτιρίων και συνόλων, εργαστήριο και θεωρία, Μιχαήλ Νομικός, Μαρία Δούση, Στυλιανή Λεφάκη.	120
Προβλήματα αρχαιολογικών χώρων και αναστηλώσεων, Γεώργιος Καραδέδος.	132
Αποκατάσταση και επανάχρηση ιστορικών κτιρίων και συνόλων I και II. Εργαστήριο και Θεωρία, Αλκιβιάδης Πρέπης, Μαρία Δούση, Ιορδάνης Σιναμίδης.	141
Τα «οκτάωρα» ως μέσον άσκησης και εξέτασης των σπουδαστών της Σχολής Αρχιτεκτόνων, Μ. Κορρές.	153
Ειδικά θέματα αποκαταστάσεων, παιδεία και πολιτιστική κληρονομιά, Γεωργία Μαρίνου.	162

Κατασκευαστική ανάλυση και επεμβάσεις αποκατάστασης/ επανάχρησης παραδοσιακών κτιρίων, Ειρήνη Εφεσίου, Κώστας Καραδήμας.	169
Ιστορικές κατασκευές και σεισμός, Παναγιώτης Τουλιάτος, Ελευθερία Τσακανίκα, Βασίλης Τσούρας.	176
Διαχείριση και προστασία της ιστορικής κληρονομιάς μέσα από τα μαθήματα Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Ρένα Κλαμπατσέα, Μαρία Μάρκου, Κωνσταντίνος Σερράος.	186
Αυθαίρετες τεκμηριώσεις και «χρήσεις» της ιστορίας. Σημειώσεις για τη μεθοδολογία αναγνώρισης και ανάγνωσης χωρικών ιστορικών ιχνών, Νίκος Μπελαβίλας.	197
Προστασία και ανάδειξη της αστικής κληρονομιάς μέσα από τις νέες τάσεις προβληματισμού και σχεδιασμού των πόλεων, Σοφία Αυγερινού Κολώνια.	204
Παραδοσιακή αρχιτεκτονική και σύγχρονοι προβληματισμοί, Μαρία Φιλοκύπρου.	216
Αποκαταστάσεις κτιρίων και συνόλων 3 & 4. Ανάγνωση και ερμηνεία ιστορικών κτιρίων & τεκμηρίωση και μελέτη ιστορικών συνόλων, Σταύρος Μαμαλούκος.	227
Η διδασκαλία του γνωστικού αντικείμενου της αποκατάστασης της ιστορικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου Κρήτης: Προβλήματα και προοπτικές, Φανή Μαλλούχου - Tufano.	233
ΕΝΟΤΗΤΑ 3 Νέα Αρχιτεκτονική σε Ιστορικό Περιβάλλον	
Προγραμματισμός και σχεδιασμός Εκθέσεων και Μουσείων, ανάδειξη Μνημείων και Αρχαιολογικών Χώρων, Λία Γυιόκα, Στυλιανή Λεφάκη, Ματούλα Σκαλτσά.	240
Νέες μορφές κατοικίας σε ιστορικό δομημένο χώρο, Μαρία Αρακαδάκη.	248

Τόπος, τύπος και μορφή. Κατοικία σε ιστορικό περιβάλλον, Μαρία Δούση, Μιχαήλ Νομικός.	257
Η αρχιτεκτονική της ένταξης και του μετασχηματισμού, Αναστάσιος Κωτσιόπουλος, Ανδρέας Γιακουμακάτος, Ρένα Σακελλαρίδου, Τάσος Τέλλιος, Claudio Conenna, Μόρφω Παπανικολάου, Βανέσα Τσακαλίδου.	267
Μορφολογική διερεύνηση, ένταξη σύγχρονου κτίσματος και ανάδειξη μνημείων - αρχαιολογικών χώρων σε αστικά και μη περιβάλλοντα, Νικόλαος Απ. Λιανός.	272
Επεμβάσεις απάθειας, Νίκος Σκουτέλης.	284
Λήθη, μνήμη και επανεγγραφή του παρόντος. Η διστακτική αποδοχή της κριτικής ιστορίας, Αλέξιος Τζομπανάκης.	292
Βιομηχανικά κτίρια νέες χρήσεις, Κώστας Αδαμάκης.	302
Νέες χρήσεις σε παλιά κτίρια: Μια πορεία ωρίμανσης, Μαργαρίτα Γραφάκου, Ελένη Μαϊστρου.	310
Νέα αρχιτεκτονική γραφή σε υφιστάμενα ιστορικά κελύφη: Κατασκευαστικές προσεγγίσεις, Ειρήνη Εφεσίου.	315
Η κληρονομιά του μοντέρνου. Παρεμβάσεις στα προσφυγικά της λ. Αλεξάνδρας, Σταύρος Σταυρίδης.	322
Το πέρασμα του χρόνου και οι μετασχηματισμοί του χώρου, Νικόλαος-Ίων Τερζόγλου.	331
Αρχιτεκτονική σύνθεση σε ιστορικό περιβάλλον – Αντιθέσεις και δίπολα, Έλενα Κωνσταντινίδου.	339
Η ένταξη ως ανάλυση και σύνθεση του αρχιτεκτονικού έργου: Ζητήματα εκπαιδευτικής μεθοδολογίας, Βασίλης Γκανιάτσας.	350
Η διαχρονική σημασία του τόπου στο μάθημα των αρχιτεκτονικών συνθέσεων, Σοφία Τσιράκη.	361

Η ερμηνεία της ταυτότητας του τόπου στο μάθημα της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, Σταύρος Γυφτόπουλος, Κωνσταντίνα Δεμίρη.	369
Η ένταξη ως ερμηνεία του τόπου, Μπούκη Μπαμπάλου - Νουκάκη.	379
Το τοπίο ως πεδίο ένταξης: Το πολιτισμικό τοπίο και η διερεύνηση των θεμάτων ένταξης, Κώστας Μωραΐτης.	389
Από το παλιό στο νέο: Η εξοικείωση με τη συνεχή μεταβολή της Αρχιτεκτονικής, Γιάννης Κίζης.	400
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Μιχαήλ Νομικός.	406
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	
Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, «Προστασία Μνημείων», Εμμ. Κορρές, Ελένη Μαϊστρου.	414
Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, «Προστασία, Συντήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων Πολιτισμού», Αλεξάνδρα Αλεξοπούλου.	417

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Τα ζητήματα που σχετίζονται με την προστασία και διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς είναι πάντα επίκαιρα και ζωντανά. Αποτελούν ουσιαστικά ζητήματα για την κατάρτιση του αρχιτέκτονα, η οποία πρέπει πλέον να συμπεριλάβει την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσα σε ένα περιβάλλον παγκοσμιοποίησης με νέες αξίες και νέες δομές διαχείρισής της αλλά και σύμφωνα με τις επιταγές της αειφόρου ανάπτυξης και βιωσιμότητας.

Οι τρόπος συσχετισμού της σύγχρονης αρχιτεκτονικής δημιουργίας με το παρελθόν - και γενικότερα της προσέγγισης και διαχείρισης της ιστορικής κληρονομιάς - είναι θέματα σημαντικά τόσο για την εκπαίδευση όσο και για την ίδια την αρχιτεκτονική και αποτελούν μέρος ενός συνεχούς διαλόγου που αναπτύσσεται σε βάθος χρόνου και ανάμεσα σε διάφορα επιστημονικά πεδία.

Η διοργάνωση της διημερίδας με θέμα «Αρχιτεκτονικές σπουδές και Αρχιτεκτονική κληρονομιά», επεδίωξε τη συμμετοχή στον παραπάνω διάλογο, που για πρώτη φορά αναπτύχθηκε ανάμεσα στις Σχολές Αρχιτεκτονικής της χώρας. Σε μια δύσκολη για το Ελληνικό Πανεπιστήμιο εποχή, οι διδάσκοντες από όλες τις Αρχιτεκτονικές σχολές της Ελλάδος, αλλά και από το Πανεπιστήμιο Κύπρου², συγκεντρώθηκαν για να ανταλλάξουν απόψεις για τους τρόπους που η σύγχρονη αρχιτεκτονική εκπαίδευση προσεγγίζει τα ζητήματα διαχείρισης της ιστορικής κληρονομιάς.

Η ιδέα για τη διοργάνωση της επιστημονικής συνάντησης ξεκίνησε από το αμοιβαίο ενδιαφέρον ανάμεσα σε διδάσκοντες και κυρίως από τη διαπίστωση της εξαιρετικής «εσωστρέφειας» που υπήρχε ανάμεσα στις Σχολές. Οι διδάσκοντες, ακόμα και σχετικών αντικειμένων, αγνοούσαν τους τρόπους με τους οποίους τίθενται τα εκπαιδευτικά ζητήματα της προστασίας και διαχείρισης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στα προγράμματα σπουδών των άλλων Σχολών, τον τρόπο αντιμετώπισης των σχετικών ζητημάτων, τη θέση και τη σχέση τους με την εκπαιδευτική διαδικασία.

Η πρωτοβουλία, λοιπόν, που αναπτύχθηκε, οδήγησε στην επιστημονική αυτή συνάντηση με αντικείμενο την παρουσίαση και ανταλλαγή απόψεων και εκπαιδευτικών εμπειριών πάνω σε ζητήματα :

- Αποτύπωσης, ανάλυσης και τεκμηρίωσης
- Συντήρησης, αποκατάστασης και επανάχρησης ιστορικών κτιρίων και συνόλων
- Ένταξης νέας αρχιτεκτονικής σε ιστορικό περιβάλλον.

Στη διημερίδα, έγινε προσπάθεια να αναδειχθούν οι προβληματισμοί που αναπτύσσονται μέσα από τη διδασκαλία των σχετικών μαθημάτων, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους αυτά συμβάλλουν στην προσέγγιση του θέματος της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, αναδεικνύοντάς το ως θεματική ενότητα ή ως διάσταση στο σχεδιασμό, ως αντικείμενο εξειδίκευσης αλλά και ως θεωρητικό ζήτημα που διατρέχει «οριζόντια» και «κατακόρυφα» το πρόγραμμα σπουδών του αρχιτέκτονα. Ετέθησαν, επίσης, ζητήματα σχετικά με την ευρύτερη φιλοσοφία και το μεθοδολογικό και επιστημολογικό πλαίσιο που υποστηρίζουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των μαθημάτων και επισημάνθηκαν τα εκπαιδευτικά οφέλη αλλά και τα προβλήματα και οι δυσκολίες που συναντούν σπουδαστές και διδάσκοντες. Κυρίως, συζητήθηκε η σημασία και η σκοπιμότητα των σχετικών μαθημάτων, συχνά με μια κριτική «ματιά» στους στόχους και τον τρόπο με τον οποίο εντάσσονται ή θα πρέπει να εντάσσονται στα προγράμματα σπουδών των Αρχιτεκτονικών Σχολών καθώς και οι προοπτικές για το μέλλον.

Γενικότερα, συζητήθηκαν τα ζητήματα της κληρονομιάς, στη γενική θεωρητική τους διάσταση, αλλά και στα μεθοδολογικά ζητήματα της διδασκαλίας τους, όχι μόνο ως εξειδικευμένες περιπτώσεις αρχιτεκτονικής δημιουργίας ενταγμένης στα ευρύτερα ζητήματα της προστασίας αλλά και σε συσχετισμό με την αρχιτεκτονική δημιουργία εν γένει. Σε κάθε περίπτωση, μέσα από τη συζήτηση και το διάλογο, διεφάνει η αναγκαιότητα επαναπροσδιορισμού των θέσεων μας και οργάνωσης της επιστημονικής μας σκέψης σύμφωνα με τις επιταγές της σύγχρονης εποχής, πάντα όμως με γνώμονα και βασικό στόχο την προστασία, την ανάδειξη και διατήρηση της κληρονομιάς και την διαχείριση της ως ζωντανό κύτταρο της κοινωνίας μας.

Η συζήτηση για τα εκπαιδευτικά ζητήματα της προστασίας και διαχείρισης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη, όχι μόνο ως συμβολή στο σχετικό διάλογο, αλλά και ως καταγραφή των απόψεων και του «κλίματος» που επικρατεί σήμερα στις Αρχιτεκτονικές Σχολές της Ελλάδας αλλά και της Κύπρου. Με μια γενικευμένη διάθεση και επιθυμία επαναπροσδιορισμού και σφαιρικής θεώρησης των ζητημάτων της κληρονομιάς, ως ζητημάτων της

σύγχρονης αρχιτεκτονικής, διαπιστώθηκαν, εν τέλει, τα πολλά κοινά αλλά και οι όποιες αποκλίσεις ανάμεσα στους διδάσκοντες, πάντα στον κοινό στόχο της επίτευξης ποιότητας στη διδασκαλία.

Τελειώνοντας, θέλουμε να ελπίζουμε ότι η επιστημονική συνάντηση με θέμα «Αρχιτεκτονικές σπουδές και Αρχιτεκτονική κληρονομιά», συνέβαλε στην ουσιαστική γνωριμία, την εξωστρέφεια και την επικοινωνία μεταξύ των οικείων σχολών. Η ανταλλαγή εκπαιδευτικών εμπειριών, οι διαπιστώσεις και οι προβληματισμοί που διατυπώθηκαν στην διημερίδα και παρουσιάζονται στην παρούσα έκδοση, εν δυνάμει οδηγούν τη συζήτηση για τα ζητήματα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς σε μια ποιοτική αναβάθμιση. Επιπλέον, αποβαίνουν εξαιρετικά χρήσιμοι στην εκπαιδευτική διαδικασία (ως διδακτικό βοήθημα) και πιθανόν στα προγράμματα σπουδών των σχολών μας, όχι μόνο για τα σχετικά με την κληρονομιά ζητήματα αλλά και για το ίδιο το αντικείμενο της αρχιτεκτονικής, πράξης και διδασκαλίας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται, για την υποστήριξη του έργου της οργανωτικής επιτροπής, στους Πρόεδρους των Σχολών - ιδιαίτερα του Ε.Μ.Π και του Α.Π.Θ – που εξασφάλισαν τη χρηματοδότηση της διημερίδας και της έκθεσης. Επίσης ευχαριστίες οφείλονται σε όλους τους συναδέλφους που με προθυμία συμμετείχαν στις εργασίες της διημερίδας, τους ομιλητές, τους ακροατές και τους σπουδαστές, ιδιαίτερα τους μεταπτυχιακούς, που στήριξαν πολύπλευρα αυτή την προσπάθεια.

Αθήνα Ιανουάριος 2015
Οι επιμελητές της έκδοσης

Κώστας Α. Καραδήμας, Αρχιτέκτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Ε.Μ.Π
Έλενα Κωνσταντινίδου, Αρχιτέκτων, Επίκουρη Καθηγήτρια Ε.Μ.Π

1. Η διημερίδα πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 27 και 28 Μαΐου 2011 (Συνδιοργάνωση Σχολές Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π και Α.Π.Θ). Παράλληλα με τη διημερίδα πραγματοποιήθηκε έκθεση φοιτητικών εργασιών με τις συμμετοχές των μαθημάτων των Σχολών. (διάρκεια έκθεσης 27 Μαΐου – 25 Ιουνίου, Κτίριο Αβέρωφ, Σχολή Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ). Οργανωτική επιτροπή διημερίδας και έκθεσης: Κ. Καραδήμας, Ε. Κωνσταντινίδου (Ε.Μ.Π), Μ. Αρακαδάκη, Μ. Νομικός (Α.Π.Θ).

2. Στη συνάντηση συμμετείχαν διδάσκοντες από όλες τις Σχολές και τα Τμήματα Αρχιτεκτονικής της Ελλάδας (Ε.Μ.Π, Α.Π.Θ, Δ.Π.Θ, Π.Θεσσαλίας, Π. Πάτρας., Π. Κρήτης).

Χαιρετισμοί

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΣΧΟΛΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Ε.Μ.Π

Σπύρος Ραυτόπουλος,
Αρχιτέκτων, Καθηγητής, Πρόεδρος Σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π.

Σε μία ιστορική περίοδο των αρχών του 21ου αιώνα που διανύουμε, συνειδητοποιούμε τις σημαντικές αλλοιώσεις που έχει υποστεί το περιβάλλον, από τις αλόγιστες επεμβάσεις σε όλους τους τομείς, κάτω από το πρόσχημα της ανάπτυξης και της ανανέωσης. Διαπιστώνουμε επίσης ότι από την αλλοίωση αυτή εκτός από το φυσικό περιβάλλον, σημαντικότερη απώλεια έχει συντελεσθεί στο δομημένο περιβάλλον, όπου έχουν χαθεί μνημεις αξιόλογης πολιτιστικής κληρονομιάς, δείγματα κοινωνικής ζωής του ανθρώπου από το παρελθόν.

Είναι κοινή συνείδηση ότι ένα στοιχείο πολιτισμού κάθε τόπου είναι η αναγνώριση και διατήρηση της ιστορικής μνήμης, όχι με τον χαρακτήρα της «μουσειακής» ύπαρξης, αλλά της παιδευτικής προσφοράς προς τις νεότερες γενιές, οι οποίες θα πρέπει να αντλούν παραδείγματα, προβάλλοντας τα με τη σειρά τους στο μέλλον. Η ιστορική λήθη αποτελεί μία αρνητική έκφραση στην εξέλιξη ενός τόπου από κάθε πλευρά.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια είναι εξαιρετικά σημαντική η πρωτοβουλία των αρχιτεκτονικών σχολών της Ελλάδας και της Κύπρου να παρουσιάσουν σε αυτή την Διημερίδα και στην Έκθεση που οργάνωσαν, τις προσπάθειες και το έργο το οποίο έχουν αναπτύξει και καλλιεργήσει στα προγράμματα σπουδών τους, με στόχο ακριβώς την προώθηση του σεβασμού προς την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά. Μέσα από τις παρεμβάσεις των συναδέλφων αναλύονται οι επιστημονικές προσεγγίσεις στα θέματα της αρχιτεκτονικής ιστορικής παράδοσης, από τα μνημεία της, μέχρι τα απλά λαϊκά κτίρια των περασμένων περιόδων, τα οποία είναι αδύνατον να πάσουν να αποτελούν στοιχεία έρευνας. Οι προσπάθειες αυτές στοχεύουν και πιστεύω πετυχαίνουν να ευαισθητοποιήσουν τους φοιτητές και τις φοιτήτριες μας και μέσω των εξαιρετικών εργασιών τους την ευρύτερη κοινωνία.

Το σημαντικό είναι, με αυτές τις προσπάθειες φοιτητών και διδασκόντων, τα μνημεία και τα απλά κτίρια, να μην αποτελούν στεγνά αντικείμενα έρευνας, αποκομμένα από το ιστορικό και κοινωνικό τους περίγυρο, αλλά να γίνουν κτήμα όλων, πράγμα το οποίο η Διημερίδα και Έκθεση, επιβεβαιώνει με τον εναργέστερο δυνατό τρόπο. Πολλές ευχαριστίες και συγχαρητήρια ανήκουν στους συνάδελφους οι οποίοι ανέλαβαν την οργάνωση αυτής της εκδήλωσης.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Α.Π.Θ

Γιώργος Παπακώστας,
Αρχιτέκτων, Καθηγητής, Πρόεδρος Τμήματος Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.

Αγαπητοί συνάδελφοι

Έξι Σχολές και Τμήματα Αρχιτεκτονικής της Ελλάδας και ένα Τμήμα της Κύπρου συναντώνται για πρώτη φορά για να συζητήσουν τον τρόπο διδασκαλίας μαθημάτων τους, ειδικότερα τον τρόπο διδασκαλίας των μαθημάτων που σχετίζονται με την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά. Είναι μια σημαντική συνάντηση και ελπίζουμε να αποτελέσει αφετηρία άλλων παρομοίων κοινών δράσεων.

Η πρωτοβουλία ήταν των δύο Πανεπιστημίων, του ΕΜΠ και του ΑΠΘ, τα οποία κατάφεραν να συντονίσουν και τα υπόλοιπα, το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, το Πανεπιστήμιο Πάτρας, το Πανεπιστήμιο Κρήτης και το Πανεπιστήμιο Κύπρου, και να οργανώσουν τη διημερίδα και την έκθεση φοιτητικών εργασιών.

Η διημερίδα και η έκθεση οργανώνονται σε τρεις ενότητες: την αποτύπωση, ανάλυση και τεκμηρίωση, τη συντήρηση, αποκατάσταση και επανάχρηση και τέλος τη νέα αρχιτεκτονική σε ιστορικό περιβάλλον. Οι δύο πρώτες είναι σε άμεση συνάρτηση μεταξύ τους, ενώ η τρίτη είναι σχετικά ανεξάρτητη από τις προηγούμενες. Οι τρεις ενότητες ανταποκρίνεται σε αντίστοιχες ενότητες μαθημάτων όλων των Σχολών και Τμημάτων Αρχιτεκτονικής, δεν εντάσσονται όμως με την ίδια ένταση και βαρύτητα στα Προγράμματα Σπουδών τους. Το θέμα αυτό αξίζει να αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης και προβληματισμού.

Εξήντα περίπου διδάσκοντες από τα επτά αυτά Πανεπιστήμια θα παρουσιάσουν τα μαθήματα Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, τα οποία διδάσκουν. Οι προσεγγίσεις των γνωστικών αντικειμένων είναι αναμενόμενο να είναι διαφορετικές, και ως ένα βαθμό, η διαφοροποίηση στον τρόπο διδασκαλίας θα γίνεται φανερή στις εργασίες των φοιτητών που παρουσιάζονται στην έκθεση.

Στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ τα θέματα της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς διδάσκονται στις βασικές σπουδές ως υποχρεωτικά μαθήματα καθώς και ως μαθήματα επιλογής. Πολλοί από τους φοιτητές που δείχνουν ενδιαφέρον για αυτά εκπονούν στη συνέχεια

ερευνητικό θέμα και διπλωματική εργασία με παρόμοια θεματολογία. Πολλοί μάλιστα επιδιώκουν να ειδικευτούν και να παρακολουθήσουν το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Προστασία, Συντήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων Πολιτισμού», του οποίου την ευθύνη έχει το Τμήμα Αρχιτεκτόνων (από τα επτά Τμήματα της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ που συμμετέχουν). Το ενδιαφέρον μάλιστα για το συγκεκριμένο Μεταπτυχιακό είναι μεγάλο και η επιλογή των υποψηφίων δύσκολη. Εξάλλου σε μια χώρα με μεγάλο μνημειακό πλούτο η ειδικευση αυτή είναι απαραίτητη.

Από το Τμήμα Αρχιτεκτόνων θα παρουσιαστούν, σήμερα και αύριο, συνολικά 12 μαθήματα. Παρόλη την πιθανή συρρίκνωση των μαθημάτων τα επόμενα χρόνια, λόγω μείωσης του προσωπικού, πράγμα που αναμένεται να συμβεί σε πανελλήνια κλίμακα, το Τμήμα Αρχιτεκτόνων έχει σκοπό να στηρίξει τα μαθήματα της αποκατάστασης και να εξακολουθήσει να δίνει έμφαση στο αντικείμενο αυτό, το οποίο υπηρετεί εξάλλου και σε μεταπτυχιακό επίπεδο.

Πριν κλείσω θα ήθελα να ευχαριστήσω την οργανωτική επιτροπή, την Μαρία Αρακαδάκη, τον Κώστα Καραδήμα, την Έλενα Κωνσταντινίδου και τον Μιχάλη Νομικό για την πρωτοβουλία που ανέλαβαν και την άσογη οργάνωση της διημερίδας και της έκθεσης.

Σας εύχομαι ένα γόνιμο και παραγωγικό διήμερο.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΠΑΝ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ζήσης Κοτιώνης,

Αρχιτέκτων, Καθηγητής, Πρόεδρος του Τμήματος Αρχιτεκτόνων
του Παν. Θεσσαλίας

Η συμμετοχή του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στην Έκθεση και την Ημερίδα για τις Αρχιτεκτονικές Σπουδές και την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά πιστοποιεί το σταθερό ενδιαφέρον του Τμήματός μας για τα ζητήματα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και της οργανικής τους ένταξης στο πρόγραμμα σπουδών και την έρευνα στο Τμήμα μας. Στην εποχή μας η προσέγγιση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς οφείλει να απο-ιδεολογικοποιηθεί και να αναδειχτεί περισσότερο η πρακτική και κοινωνική της διάσταση. Κανένα πολιτισμικό κληροδότημα δεν αποτελεί αυταξία. Η διαχείρισή του ως κοινωνικό αγαθό και η προγραμματική του επεξεργασία, μέσα στις σύγχρονες συνθήκες, δικαιώνει ή απαξιώνει την παρουσία του «κληροδοτήματος» στον χωρικό και κοινωνικό του περίγυρο.

Το Τμήμα μας, με το κτήριο όπου στεγάζεται και με τη θέση του στην πόλη του Βόλου έχει τη δυνατότητα και ήδη υπηρετεί την ανάδειξη του αποσπασματικού τοπίου των ιστορικών κτηρίων και ιδιαίτερα των βιομηχανικών κελυφών, μέσα από την επιστημονική έρευνα και τον σχεδιασμό. Εκτός από την ένταξη μαθημάτων σε σχέση με τα βιομηχανικά κτήρια στον κορμό του Προγράμματος Σπουδών, εκτός από τον αξιοσημείωτο αριθμό ερευνητικών και διπλωματικών εργασιών για το θέμα, ακόμη και εκθεσιακές δραστηριότητες, εφήμερες επεμβάσεις, εικαστικές εγκαταστάσεις και performances λαμβάνουν χώρα σε παλιά βιομηχανικά κελύφη, μέσα από δραστηριότητες της σχολής μας στην πόλη του Βόλου. Αυτό σημαίνει ότι τα βιομηχανικά κελύφη δεν αποτελούν για εμάς απλώς ένα ειδικό, ψυχρό αντικείμενο μελέτης αλλά συχνά αποτελούν τον φυσικό χώρο προέκτασης της εκπαιδευτικής μας δραστηριότητας, με πολιτιστικά χαρακτηριστικά και ανταπόκριση στην κοινωνία της πόλης.

Παρ' όλες τις σημαντικές παρεμβάσεις και μετατροπές που έγιναν, κυρίως κατά τις δεκαετίες του '80 και του '90 στα βιομηχανικά κελύφη του Βόλου, σήμερα παραμένει ανενεργό ένα σημαντικό απόθεμα κτηρίων, τόσο μέσα στον αστικό ιστό όσο και στις περιφερειακές βιομηχανικές περιοχές, με κτήρια νεώτερα αλλά όχι πάντα λιγότερο σημαντικά από τα παλαιότερα. Η δυσμενής κοινωνική και οικονομική συγκυρία, η οποία μοιάζει να αποκτά μακροχρόνια χαρακτηριστικά

επιβάλλει την επαναφορά του προβληματισμού και της έρευνας στο πεδίο της εργασίας και της παραγωγής. Με ένα νέο τρόπο, τα εγκαταλειμμένα παραγωγικά κελύφη του απώτερου αλλά και του εγγύς παρελθόντος θέτουν ξανά το θέμα της παραγωγής. Η αρχιτεκτονική και η εκπαίδευση μπορούν να προσεγγίσουν το θέμα καθώς οι παλιές συνταγές για την πολιτιστική επανάχρηση φθίνουν και νέες ιδέες για την καινοτομία, την εργασία και την παραγωγή έρχονται στο προσκήνιο. Το Πανεπιστήμιο και κατ' αιχμή οι αρχιτεκτονικές σχολές μπορούν να υπηρετήσουν την έρευνα και την παραγωγή νέων ιδεών στο πεδίο αυτό, της συνεχούς επανένταξης του σημαντικού οικοδομικού αποθέματος στην ανάπτυξη της σύγχρονης ζωής και των νέων κοινωνικών και παραγωγικών αναγκών.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΣΧΟΛΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Δ.Π.Θ

Βασίλειος Προφυλλίδης,
Πολιτικός Μηχανικός, Καθηγητής, Πρόεδρος Σχολής Αρχιτεκτόνων Δ.Π.Θ.

Ο κάθε αρχιτέκτονας είναι δημιουργός ενός μικρού ή μεγάλου έργου. Δημιουργεί από το μηδέν, αξιοποιώντας τα υλικά που χαρίζει γενναιόδωρα η φύση, το ξύλο, την πέτρα, τα κονιάματα και τις πιο σύγχρονες σημερινές εκδοχές τους. Ο αρχιτέκτονας - δημιουργός όμως έχει πάντοτε στο έργο του συγκεκριμένες αφετηρίες:

- τα βιώματά του (που ενσωματώνουν την ιστορική αρχιτεκτονική μνήμη),
- τις αισθητικές αξίες που καλείται να υπηρετήσει το αρχιτεκτονικό δημιούργημα,
- τις λειτουργικές ανάγκες αυτού που θα χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό δημιούργημα,
- τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις και το πολεοδομικό περιβάλλον εντός του οποίου θα ενταχθεί η αρχιτεκτονική δημιουργία,
- το κόστος και τις δυνατότητες χρηματοδότησης.

Είναι εκπληκτική η διαπίστωση ότι τα περισσότερα κτήρια του μακρινού παρελθόντος (πριν το 1955) ενσωματώνουν όλες τις προηγούμενες παραμέτρους σε ιδανικό συνδυασμό και με τη μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητά τους. Έτσι η αρχιτεκτονική μας κληρονομιά, που για πέντε δεκαετίες απαρνηθήκαμε πεισματικά, αναδεικνύεται σε κιβωτό της ιστορικής μας μνήμης, των κοινών μας αξιών και σε αλάνθαστο οδηγό για το μέλλον, λαμβάνοντας φυσικά υπόψη όλες τις εξελίξεις που στο μεταξύ έχουν συντελεσθεί παγκοσμίως, τις νέες αρχιτεκτονικές τάσεις, τα νέα υλικά, τους νέους τρόπους δόμησης.

Λίγα παλιά κτήρια απομένουν σήμερα για να θυμίζουν πώς δομούσαν οι αρχιτέκτονες του χθες. Η πολυκατοικιοποίηση, που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1950 με το πρόσχημα ικανοποίησης άμεσων οικιστικών αναγκών και συνεχίσθηκε εντεινόμενη για έξι δεκαετίες άφησε όρθια πολύ λίγα από τα αρχιτεκτονικά στολίδια του παρελθόντος. Η κύρια ευθύνη είναι προφανώς της πολιτείας, που θέσπιζε οικοδομικούς κανονισμούς καταστροφικούς για την ποιότητα ζωής και επέτρεπε ταυτόχρονα την κατεδάφιση κάθε παλαιού κτίσματος. Δεν είναι όμως άμοιροι ευθυνών και οι αρχιτέκτονες, ο τεχνικός κόσμος γενικότερα, που δεν αντιστάθηκε στην τσιμεντοποίηση και την ισοπέδωση κάθε αρχιτεκτονικής αξίας. Ακόμη και σήμερα, οικοδομούμε με βάση έναν απαράδεκτο οικοδομικό κανονισμό, που θεσπίσθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980, επιτρέπει και ενθαρρύνει τα πολύ ψηλά κτήρια, αγνοεί εντελώς περιβαλλοντικές και οικολογικές παραμέτρους, δεν ενσωματώνει το αρχιτεκτονικό παρελθόν στα νέα κτήρια μας.

Τον λανθασμένο αυτό δρόμο που ακολούθησε η ελληνική πολιτεία, προσπαθήσαμε να αποφυγούμε όταν διαμορφώναμε το πρόγραμμα σπουδών στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Δ.Π.Θ, που λειτουργεί από το 1999. Η αρχιτεκτονική μας κληρονομιά αποτελεί αντικείμενο πολλών μαθημάτων:

- της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, ώστε να ενσωματώσει την εμπειρία, τη γνώση και τον πλούτο του παρελθόντος στα νέα κτήρια,
- της μορφολογίας - ρυθμολογίας, ώστε να μην χαθεί η ιστορική αρχιτεκτονική μνήμη,
- της αποκατάστασης και επανάχρησης κτηρίων, ώστε με μικρό κόστος τα παλαιά κτήρια να ξαναγίνουν λειτουργικά,
- της ιστορίας της αρχιτεκτονικής και της ιστορίας της τέχνης,
- της πολεοδομίας - χωροταξίας, που πρέπει να διαμορφώνουν συνθήκες ένταξης νέων κτηρίων που θα μεταφέρουν τα βιώματα του παρελθόντος,
- ακόμη και των δομοστατικών μαθημάτων, ώστε ο αρχιτέκτονας να έχει αίσθηση των τεχνικών δυνατοτήτων των παλαιών κτισμάτων και των απαιτούμενων παρεμβάσεων.

Η γνώση ωστόσο σε μια πανεπιστημιακή σχολή δεν είναι στατική, εξελίσσεται και είναι απαραίτητο να υπάρχει ένα βήμα ανταλλαγής απόψεων και γόνιμης σύνθεσης. Ένα τέτοιο βήμα αποτελεί και η Ημερίδα που οργάνωσαν από κοινού οι Αρχιτεκτονικές Σχολές του Ε.Μ.Π και Α.Π.Θ, μια αξιόπαινη προσπάθεια για την οποία συγχαίρω, εκ μέρους και όλων των καθηγητών της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Δ.Π.Θ, τους οργανωτές. Η χρονική και οικονομική συγκυρία κατά την πραγματοποίηση της Ημερίδας βρίσκει την Ελλάδα να έχει οικοδομηθεί σε μεγάλο βαθμό και το μέσο Έλληνα να μην έχει την οικονομική δυνατότητα απόκτησης νεόδμητης κατοικίας. Το μέλλον στην επαγγελματική απασχόληση των νέων αρχιτεκτόνων είναι η αναβάθμιση υφιστάμενων κτηρίων, η επανακατασκευή των εσωτερικών χώρων, η περιβαλλοντική και αισθητική βελτίωση του περιβλήματος των κτηρίων, αντικείμενα που πρέπει να αποτυπωθούν περισσότερο στο πρόγραμμα σπουδών.

Θεωρώ ωστόσο ότι η Ημερίδα που συσχετίζει Αρχιτεκτονικές Σπουδές και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά πρέπει να λάβει συστηματικό και περιοδικό χαρακτήρα. Γι' αυτό και προτείνω να οργανώνεται συστηματικά και περιοδικά ανά διετία εναλλάξ από μια από τις Αρχιτεκτονικές Σχολές της χώρας, με την ενεργή συμμετοχή όλων των υπολοίπων.

Έτσι η φετινή Ημερίδα μπορεί να γίνει αφετηρία για μια νέα αρχιτεκτονική, ένα νέο τρόπο σύνθεσης και δόμησης, ένα νέο οικοδομικό κανονισμό, έναν τρόπο δόμησης περιβαλλοντικά και αισθητικά συμβατό, τελικώς για μια νέα αρχιτεκτονική αντίληψη που με αφετηρία το παρελθόν θα λειτουργεί για τον άνθρωπο, σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα και προοπτική.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

Φανή Μαλλούχου - Tufano,
Αρχαιολόγος, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Σχολής Αρχιτεκτόνων
Μηχανικών Πολυτεχνείου Κρήτης.

Εκ μέρους του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης θα ήθελα με τη σειρά μου να συγχαρώ τους συναδέλφους των Αρχιτεκτονικών Σχολών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για την πρωτοβουλία της διοργάνωσης αυτής της Διημερίδας σχετικά με τη διδασκαλία μαθημάτων, που έχουν άμεση σχέση με ένα από τα περισσότερα καιρία, διεθνώς, ζητήματα, την αρχιτεκτονική διαχείριση του ιστορικού δομημένου περιβάλλοντος.

Το ζήτημα αυτό στη σημερινή Ελλάδα της κρίσης και της (άδηλης) μετεξέλιξης και μετάβασης προβάλλει περισσότερο επίκαιρο από ποτέ. Η ανάγκη διατήρησης του όποιου ιστορικού κτηριακού αποθέματος έχει απομείνει αλλά και του όποιου αλώβητου ακόμη φυσικού περιβάλλοντος και σύνδεσής τους με βιώσιμες πολιτικές αειφορικής ανάπτυξης καθίσταται περισσότερο από ποτέ επιτακτική, παράλληλα προς την ανάγκη άμεσης πρόσδεσης του ζητήματος με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Η σχολή μας προσπαθώντας να ανταποκριθεί στα αιτήματα των καιρών εισήγαγε, ως υποχρεωτικό μάθημα κορμού, σε προπτυχιακό επίπεδο το μάθημα Ιστορία, Θεωρία και Κριτική Συντήρησης και Αποκατάστασης, που διαπραγματεύεται τις ιστορικές και θεωρητικές παραμέτρους της διαχείρισης του δομημένου ιστορικού περιβάλλοντος και εξασκεί τους φοιτητές στην κριτική προσέγγισή τους, συμβάλλοντας έτσι στην ευαισθητοποίηση και καλύτερη προετοιμασία τους για την αντιμετώπιση του ζητήματος. Το ως άνω ιστορικό και θεωρητικό μάθημα πλαισιώνεται από συνθετικά μαθήματα αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, υποχρεωτικά ή επιλογής, με αντικείμενο την επανάχρηση ιστορικών κτηρίων σωζόμενων σε κατάσταση κελυφών ή επεμβάσεις σε παραδοσιακά σύνολα. Παράλληλα εξειδικευμένοι συνάδελφοι από το Γενικό Τμήμα του Πολυτεχνείου Κρήτης μας επικουρούν σε θέματα δομικής αποκατάστασης ιστορικών κτηρίων, συμπεριφοράς και συντήρησης υλικών.

Δεν θα αναφερθώ περαιτέρω στα συναφή προς το αντικείμενο της Διημερίδας μαθήματα, τα οποία θα παρουσιαστούν στη διάρκεια της αναλυτικά από τους αρμόδιους διδάσκοντες. Θα ήθελα μόνο να τονίσω, τελειώνοντας, ότι είμαι πεπεισμένη ότι η ανταλλαγή εμπειριών και απόψεων, οι διαπιστώσεις, οι προβληματισμοί που θα εκφραστούν εκτός του ότι εν δυνάμει οδηγούν σε μία ποιοτική αναβάθμιση της διδασκαλίας του ως άνω γνωστικού αντικείμενου μπορούν να αποβούν και εξαιρετικά χρήσιμοι για μια νέα Σχολή Αρχιτεκτονικής, όπως εκείνη του Πολυτεχνείου Κρήτης, με επταετή μόλις διάρκεια ζωής, η οποία κάνει τα πρώτα της βήματα σε αυτόν το τομέα.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

Μαρία Φιλοκύπρου,
Αρχιτέκτων, Λέκτωρ Πανεπιστημίου Κύπρου

Σε μία εποχή όπου είναι γενικά αποδεκτή η αξία και η ανάγκη διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς κάθε τόπου, αφού αποτελεί τμήμα της ιστορικής του μνήμης, η πρωτοβουλία αυτή των Πανεπιστημίων του Ελλαδικού χώρου για ανταλλαγή απόψεων σε θέματα διδασκαλίας θεμάτων που σχετίζονται με το σεβασμό της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική. Εκ μέρους του Πανεπιστημίου Κύπρου θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συναδέλφους για την πρωτοβουλία αυτή και να παρουσιάσω σε συντομία τη φιλοσοφία του Τμήματος Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Κύπρου υπογραμμίζοντας τον τρόπο ένταξης μαθημάτων σχετικών με την αρχιτεκτονική κληρονομιά στο πρόγραμμα σπουδών.

Κεντρική θέση στη φιλοσοφία του Τμήματος Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Κύπρου που αντανakλάται στο πρόγραμμα σπουδών είναι η ιδέα της ολοκληρωμένης σύνθεσης η οποία τονίζει την ανάγκη μιας ισορροπημένης εστίασης στους διάφορους τομείς της Αρχιτεκτονικής. Οι βασικοί στόχοι του προγράμματος σπουδών είναι η διατήρηση του παρελθόντος, η ικανοποίηση των αναγκών του σήμερα, ο προγραμματισμός για το μέλλον, ο σχεδιασμός μέσα στο φυσικό και το κτιστό περιβάλλον, η καινοτομία και η δημιουργία. Στόχος του Τμήματος Αρχιτεκτονικής είναι η εκπαίδευση αρχιτεκτόνων που θα λειτουργούν με επιτυχία στο διεθνή χώρο αλλά και θα έχουν την ευαισθησία να ανταποκριθούν σωστά και να επηρεάσουν θετικά το υφιστάμενο δομημένο περιβάλλον. Θεωρώντας τη σύνθεση σαν τον κοινό παράγοντα όλων των εννοιολογικών ή άλλων υποδιαιρέσεων ή κατηγοριών οι τέσσερις βασικοί τομείς των σπουδών είναι η αρχιτεκτονική θεωρία και ιστορία, τα αρχιτεκτονικά μέσα επικοινωνίας, η αρχιτεκτονική τεχνολογία και ο πολεοδομικός σχεδιασμός. Μια σειρά μαθημάτων των τεσσάρων τομέων βοηθούν στη συσσώρευση των απαιτούμενων γνώσεων για την αποδοτική ανταπόκριση των πολύπλοκων απαιτήσεων οποιοδήποτε συνθετικού έργου.

Έναν από τους στόχους του προγράμματος σπουδών αποτελεί η ευαισθητοποίηση των φοιτητών σε θέματα αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και περιβάλλοντος. Η Κύπρος άλλωστε χαρακτηρίζεται από ένα μεγάλο αριθμό παραδοσιακών οικισμών, ιστορικών κτιρίων και συνόλων. Συνεπώς η ευαισθητοποίηση των φοιτητών στα θέματα αυτά από το προπτυχιακό επίπεδο αποτελεί βασική συνιστώσα στο πρόγραμμα σπουδών. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από γενικότερους και

ειδικότερους προβληματισμούς και θέματα που αφορούν ιστορική και αρχιτεκτονική έρευνα του υφιστάμενου περιβάλλοντος και πολεοδομική ανάλυση του υφιστάμενου ιστορικού ιστού.

Από το μάθημα της “Εισαγωγής στην Αρχιτεκτονική” που διδάσκεται στο πρώτο εξάμηνο οι φοιτητές εισάγονται σε έννοιες ένταξης στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον και αποκτούν μια πανοραμική ματιά στη διακλαδική φύση της αρχιτεκτονικής στο χρόνο, το χώρο και την κοινωνία. Το μάθημα αυτό προσφέρει στους φοιτητές αρχιτεκτονικής το απαραίτητο πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούν να ταξινομήσουν ανάλογα οποιοσδήποτε επιπρόσθετες πληροφορίες.

Μέσα από τα μαθήματα “Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής Ι και ΙΙ”, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, αναπτύσσεται η σημασία της αρχιτεκτονικής διαχρονικά, οι επιδράσεις από εξελίξεις στην τεχνολογία και την οικοδομική, την τέχνη και τα πνευματικά ιδεώδη διαφόρων πολιτισμών. Αναλύεται η έννοια του χώρου και της μορφής σε αρχαίους και νεώτερους πολιτισμούς και γίνεται εμβάθυνση σε διάφορες πτυχές της αρχιτεκτονικής σκέψης και δημιουργίας, οι οποίες συσχετίζονται με συγκεκριμένα κοινωνικά, πολιτικά, και πολιτισμικά δρώμενα, τεχνολογικά επιτεύγματα, και αισθητικές αντιλήψεις.

Στο πλαίσιο μαθημάτων “Πολεοδομικής Ανάλυσης και Σχεδιασμού” αναλύονται τα βασικά χαρακτηριστικά και οι ορισμοί του αστικού περιβάλλοντος, οι πολιτιστικές και τεχνολογικές εξελίξεις καθώς και οι σχέσεις δυνάμεων που διαμορφώνουν την πόλη. Αναγνωρίζονται επίσης οι κόσμοι μέσα στους οποίους εγγράφεται ο αστικός σχεδιασμός (φυσικοί, χρονικοί και πραγματιστικοί) και γίνεται ιστορική ανασκόπηση των θεωριών και προσεγγίσεων από τη βιομηχανική εποχή μέχρι σήμερα.

Σκοπός του ερευνητικού εργαστηρίου “Αειφόρος Ανάπτυξη και Αστικός Σχεδιασμός” είναι να εξετάσει τις δραστηριότητες που σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη και τον αστικό σχεδιασμό έτσι ώστε να εξοικειωθούν οι φοιτητές με τη σχετική ορολογία που υποστηρίζει τις ανθρώπινες και περιβαλλοντολογικές προσδοκίες.

Μέσα από συνθετικά μαθήματα Αστικού Σχεδιασμού οι φοιτητές ευαισθητοποιούνται στην ανάλυση και στο σχεδιασμό σε αστική κλίμακα και καταπιάνονται με την πολύπλοκη σχέση μεταξύ νοητικής αρχής, δομημένου και ελεύθερου χώρου, της ανθρώπινης κλίμακας και αυτής των δομημένων στοιχείων, καθώς και μιας τεκτονικής και κοινωνικό-πολιτικής ανάλυσης στον αστικό ιστό. Το εργαστήριο περιλαμβάνει ανάλυση και σχεδιασμό τόσο στην πιο οικεία αρχιτεκτονική κλίμακα

όσο και στην κατανόηση της δυναμικής του ευρύτερου χώρου και εξελίσσεται στην κλίμακα της γειτονιάς και της πόλης, πριν προχωρήσει σε ένα πιο λεπτομερή σχεδιασμό του κτιριακού συμπλέγματος και των σχετικών εξωτερικών χώρων.

Το μάθημα "Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική και Σύγχρονοι Προβληματισμοί" ασχολείται αποκλειστικά με την ανάλυση παραδοσιακών αγροτικών οικισμών και αστικών συνόλων, με ειδική αναφορά στην αρχιτεκτονική κληρονομιά της Κύπρου καθώς και με το θέμα των αποκαταστάσεων. Γίνονται παράλληλα συγκρίσεις και συσχετισμοί με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική γειτονικών χωρών και με τη σημερινή πραγματικότητα στην Κύπρο εμβαθύνοντας στους ειδικούς κοινωνικούς, οικονομικούς και κλιματολογικούς παράγοντες και στην παραδοσιακή οικοδομική τεχνολογία. Το μάθημα περιλαμβάνει κριτική ανασκόπηση αρχών διατήρησης και αποκατάστασης παραδοσιακών οικοδομών, καθώς και μεθόδων ένταξης νέων οικοδομών σε παραδοσιακούς πυρήνες. Το μάθημα αυτό συνδυάζει θεωρία και πρακτική και διδάσκεται διαμέσου διαλέξεων καθώς και ασκήσεων/θεμάτων σχετικών με την ανάλυση οικισμών και προτάσεων παρέμβασης. Η εισαγωγή του μαθήματος αυτού κατά το τρίτο έτος σπουδών μετά την ολοκλήρωση μαθημάτων όπως της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, Πολεοδομικής Ανάλυσης και Τεχνολογίας κρίθηκε σκόπιμη αφού έτσι οι φοιτητές έχουν τα απαραίτητα εφόδια για να εμβαθύνουν και να κατανοήσουν θέματα συντήρησης και αναβίωσης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Ένα τέλος κατ επιλογήν μάθημα που προσφέρεται στο πέμπτο έτος σπουδών με τίτλο "Κτίρια στην Ιστορία" αφορά εις βάθος θεωρητική έρευνα, ανάλυση και σχεδιαστική περιγραφή συγκεκριμένων κτιρίων ή συγκροτημάτων ή χώρων τοπικών και της ευρύτερης περιοχής για σκοπούς περαιτέρω μελέτης και έρευνας, συντήρησης, αποκατάστασης και αναβίωσης. Στόχος του μαθήματος είναι η ανάπτυξη κριτικής και ερμηνευτικής προσέγγισης για τη μελέτη αρχιτεκτονημάτων άλλων εποχών και η κριτική ανάλυση των επεμβάσεων που έγιναν σε κτίρια διαχρονικά.

Στα πλαίσια των διπλωματικών εργασιών εντάσσονται μελέτες σχετικές με την αρχιτεκτονική κληρονομιά, την ανάλυση και αναβίωση του δομημένου παραδοσιακού, ιστορικού και πιο πρόσφατου περιβάλλοντος καθώς και φυσικών τοπίων όπως η πρόταση αποκατάστασης και αναβίωσης οικοδομικού τετραγώνου στο Καϊμακλί, η επανάχρηση του παλαιού αεροδρομίου Λευκωσίας, η επανασύνδεση των Αλυκών της Λάρνακας με τον υφιστάμενο ιστό της πόλης, η επανένταξη της ιδέας του αίθριου στο σύγχρονο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό κ.ά.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Αποτύπωση-ανάλυση-τεκμηρίωση

ΑΝΑΔΡΟΜΕΣ --- ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Καίτη Δημητσάντου – Κρεμέζη,
Αρχιτέκτων, Ομότιμη Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Οι απαρχές και η μετέπειτα πορεία μιας γόνιμης διδασκαλίας που διαπραγματεύεται ζητήματα του αρχιτεκτονικού παρελθόντος και τις σχέσεις του με το δημιουργικό παρόν στη διδακτική περιοχή της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας με την ιδιότυπη φυσιογνωμία της, καθορισμένη από τον συνδυασμό θεωρίας και εφαρμογής. Το διδακτικό περιεχόμενο, κατανοητό τόσο σε θέματα σχετικά με τα επιτεύγματα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, τις επιπτώσεις νέων υλικών στην ανανέωση των μορφών, όσο και στις μορφές της ελληνικής παράδοσης, προσφέρει μια συνολική θεώρηση, κάνοντας εφικτή τη σύγκριση και την ολοκληρωμένη αντίληψη για την ουσία της αρχιτεκτονικής ως καθαρή δημιουργία και για το ρόλο της ως τέχνη. Ο διδακτικός κύκλος αρχίζει με τις Αποτυπώσεις μορφών της αρχιτεκτονικής παράδοσης της χώρας (Βυζαντινοί / νεώτεροι ναοί, λαϊκές, αρχοντικές, νεοκλασικές κατοικίες). Συνεχίζει με την «Αρχιτεκτονική Ανάλυση παραδοσιακών οικισμών» με έμφαση στους παράγοντες που καθορίζουν τον τοπικό αρχιτεκτονικό τους χαρακτήρα και τις συσχετικές αρχές που τον καθορίζουν. Το μάθημα «Ανάλυση έργων της σύγχρονης αρχιτεκτονικής» βασίζεται σε μια παρεμφερή για τους παραδοσιακούς οικισμούς συστηματική μέθοδο για την κριτική αναλυτική διερεύνηση των σύγχρονων αρχιτεκτονικών μορφών καθώς οι Μορφές, κτισμάτων, συνόλων, λαϊκές, επώνυμες, αποκωδικοποιούνται και κατανοούνται με παρεμφερή εργαλεία της Μορφολογίας – Αισθητικής. Στο μάθημα της «Ένταξης νέου κτίσματος» σε παραδοσιακό οικισμό, επιχειρείται η αρμονική ένταξη του νέου ώστε η μορφή του να συμβάλλει στη διατήρηση του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα του οικισμού. Τον κύκλο συμπληρώνουν μαθήματα επιλογής.

Η διαδρομή – οι εμμονές

Πριν από όλα θέλω να συγχαρώ για την πρωτοβουλία που πήραν διδάσκοντες της Σχολής μας και την πρόθεσή τους να δοθεί η ευκαιρία σε συναδέλφους από όλες τις Σχολές Αρχιτεκτονικής της χώρας, “ομόνημους” (από το νήμα του κοινού εκπαιδευτικού προσανατολισμού που συνδέει πρόσωπα με συγγενή ενδιαφέροντα όπως οι περισσότεροι, και με αντικείμενα διδασκαλίας σχετικά με την αρχιτεκτονική μας παράδοση) για να συμμετέχουν στο διαρκή αλλά και διαρκώς ανανεωνόμενο διάλογο, να συνομιλήσουν για την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική του παρελθόντος που αφορά στο παρόν και επιδρά στο μέλλον. Αξίζει πράγματι συγχαρητήρια αυτή η προσπάθεια των νέων συναδέλφων διότι εκφράζει την έγνοια τους για τον «σωστό» που πρέπει να υπηρετήσουν, αποκαλύπτει την πρόθεση για εξωστρέφεια, τη συνειδητοποίηση του χρέους τους και τη δυναμική τους παρουσία. Συγχαρητήρια και για το

κουράγιο όλων μας να είμαστε σήμερα εδώ όταν ο κόσμος μας έχει αναποδογυρίσει. Καλωσορίζω τους επισκέπτες, χαιρετώ τους φίλους, Τους οργανωτές ευχαριστώ που με κάλεσαν να μιλήσω και εύχομαι καλή επιτυχία.

Για να πειθαρχήσω στα ιδιαίτερα στενά χρονικά όρια που έχω στη διάθεσή μου στα οποία δύσκολα χωράνε οι αναφορές - έστω και επιγραμματικά σε μια πορεία με παρελθόν πάνω από μισό αιώνα, στα εκπαιδευτικά οχήματα ή στους σταθμούς των εξελίξεων, θα διαβάσω όσα έχω να αφηγηθώ. Ο Χρόνος μετράει από τώρα!

Θα αναφερθώ στις απαρχές και την μετέπειτα πορεία μιας γόνιμης διδασκαλίας που διαπραγματεύεται ζητήματα του αρχιτεκτονικού παρελθόντος και τις σχέσεις του με το δημιουργικό παρόν. Αναπόφευκτα στην αφήγησή μου η διδακτική περιοχή της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας με την ιδιότυπη φυσιογνωμία της, καθορισμένη από τον συνδυασμό θεωρίας και εφαρμογής, κρατά κεντρική θέση.

Πολλά πολλά χρόνια πριν ο ιδρυτής του Σπουδαστηρίου καθηγητής Παναγιώτης Μιχελής, συμβάλλοντας σ' έναν γόνιμο διάλογο με άλλους σημαντικούς καθηγητές της Σχολής, όπως ο Πικιώνης (που από τη δεκαετία του '40 είχε ήδη στείλει σπουδαστές να αποτυπώσουν Αρχοντικά στη Βόρειο Ελλάδα), ο Χατζηκυριάκος Γκίκας, ο Εγγονόπουλος, ένα διάλογο σχετικά με την παράδοση και τη νεωτερικότητα, την ελληνικότητα και τα διεθνή ρεύματα, ενσωμάτωσε την αρχιτεκτονική παράδοση του ελλαδικού χώρου στα ενδιαφέροντα των σπουδαστών. Καθόρισε το διδακτικό περιεχόμενο της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας κατανοημένο ισόρροπα τόσο σε θέματα σχετικά με τα επιτεύγματα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, την αναζήτηση των επιπτώσεων των νέων υλικών στην ανανέωση των μορφών όσο και στις μορφές της ελληνικής παράδοσης. Με αυτή την συνολική θεώρηση γινόταν εφικτή η σύγκριση και η ολοκληρωμένη αντίληψη για την ουσία της αρχιτεκτονικής ως καθαρή δημιουργία και για το ρόλο της ως τέχνης η οποία οφείλει να δίνει την ερμηνεία του κόσμου. Θέματα της ιστορικής και παραδοσιακής αρχιτεκτονικής αποτέλεσαν τα αντικείμενα διδασκαλίας επιμέρους μαθημάτων όπως οι Αποτυπώσεις- διαρκούσαν δύο ή τρία έτη- και η Διάλεξη, η θεωρητική μελέτη με την οποία έκλεινε ο διδακτικός κύκλος της Μορφολογίας με μαθήματα κατανοημένα, την εποχή εκείνη, σε όλα τα έτη σπουδών. Ο θεσμός των διαλέξεων, που ο πρωτοπόρος Μιχελής εισήγαγε στη Σχολή, φροντιστηριακό μάθημα

του τέλους των σπουδών πριν τη διπλωματική, διαρκεί μέχρι σήμερα ελαφρά διαφοροποιημένος καθώς επεκτάθηκε σε όλες σχεδόν τις διδακτικές περιοχές. Προσφιλέθιμος θέμα διάλεξης τότε αποτελούσε η παραδοσιακή αρχιτεκτονική στις διάφορες περιοχές της χώρας.

Καρπός των μαθημάτων αυτών ήταν τα σχέδια από ποικίλες μορφές της αρχιτεκτονικής μας παράδοσης διεσπαρμένες σε όλη τη χώρα (Βυζαντινοί ναοί, νεώτερα εκκλησάκια, λαϊκές, αρχοντικές, νεοκλασικές κατοικίες). Με τον τρόπο αυτό πριν ακόμα τεθούν τα θέματα διατήρησης, θεμελιώθηκε ένα στέρεο γνωσιολογικό και υλικό υπόβαθρο στο οποίο βασίστηκαν πολλές από τις μετέπειτα συλλογικές ή ατομικές προσπάθειες για την προστασία της παράδοσης αυτής.

Με τα σχέδια αποτυπώσεων, τα κείμενα με τις σημαντικές παρατηρήσεις, τις φωτογραφίες κλπ. δημιουργήθηκε το Αρχείο Σπουδαστηρίου Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας που μέχρι σήμερα τροφοδοτείται από εργασίες που τροφοδοτούν τα μαθήματα και την έρευνα. Με υλικό του Αρχείου, το 1960 εκδόθηκε το βιβλίο «Το ελληνικό λαϊκό σπίτι» με αξιόλογο υλικό από εργασίες των σπουδαστών και το 1970 το βιβλίο «Βυζαντινές εκκλησίες της Αττικής». Αργότερα η ίδια πηγή τροφοδότησε τις εκδόσεις οι «Παραδοσιακοί οικισμοί Κύπρου» που επιμελήθηκε η Μ. Φίλιππα, «Το παραδοσιακό σπίτι στο Αιγαίο», «Το ελληνικό παραδοσιακό σπίτι» του Ν. Παπαϊωάννου, και πολλά ερευνητικά προγράμματα. Οι αποτυπώσεις εξακολουθούν να ανήκουν στα μαθήματα της Μορφολογίας και να εμπλουτίζουν το Αρχείο. Το μάθημα θα σας παρουσιάσει αναλυτικά η επόμενη ομιλήτρια κ. Τίνα Μικρού.

Μετά το '75 - και μετά από κάποιες περιπέτειες που δεν έχουν το χώρο τους εδώ σήμερα- αυτό το βαθύ παρελθόν διαδέχτηκε μια περίοδος ανανέωσης. Στο Σπουδαστήριο της Μορφολογίας, με επικεφαλής τον Ν. Παπαϊωάννου, άξιο συνεχιστή του δασκάλου μας Μιχαηλή, επιχειρήθηκαν αλλαγές και προσαρμογές του περιεχόμενου ορισμένων μαθημάτων που υπαγορεύτηκαν από το νέο Πρόγραμμα Σπουδών και παράλληλα από τις συντονισμένες διεθνείς αντιλήψεις για διατήρηση του πολιτιστικού παρελθόντος. Προτείναμε το νέο μάθημα «Αρχιτεκτονική Ανάλυση παραδοσιακών οικισμών» καθώς και την «Ανάλυση έργων της σύγχρονης αρχιτεκτονικής». Και για τα δύο αυτά μαθήματα, μετά από άπειρες ώρες συζητήσεων, επεξεργαστήκαμε ένα πλαίσιο δουλειάς, και διατυπώσαμε μια συστηματική μέθοδο για την κριτική αναλυτική διερεύνηση των

σύγχρονων αρχιτεκτονικών μορφών καθώς και μια παρεμφερή για τους παραδοσιακούς οικισμούς, μια και οι αρχιτεκτονικές Μορφές, είτε μεμονωμένων έργων είτε οικιστικών συνόλων, είτε πρόκειται για λαϊκή είτε για επώνυμη δημιουργία, είτε κτίστηκαν με τους κανόνες της τέχνης είτε της τεχνικής που δεν καταλήγει πάντα σε τέχνη, αποκωδικοποιούνται και κατανοούνται με τα ίδια ή έστω παρεμφερή εργαλεία της Μορφολογίας – Αισθητικής – που είναι διαφορετικά από αυτά της ιστορικής ανάλυσης.

Με αυτά τα διαγράμματα δουλειάς, συνεχώς βελτιούμενα, προσφέραμε στο σπουδαστή ένα συστηματικό τρόπο για να εισχωρεί στην ουσία των αρχιτεκτονικών μορφών και να μην παραμένει στα σχήματα. Να διερευνά το γιατί και πώς προέκυψαν οι μορφές. Να διαμορφώνει την κριτική σκέψη και την αντίληψη να «κρίνει» - με την αρχική σημασία της λέξης- να διακρίνει τα βασικά χαρακτηριστικά ενός αρχιτεκτονικού έργου ή ενός οικιστικού συνόλου ώστε η κρίση του να είναι αντικειμενική για να ισχύει αποδεδειγμένα.

Για τους παραδοσιακούς οικισμούς η έμφαση δόθηκε στους παράγοντες που καθορίζουν τον ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό τους χαρακτήρα. Προσδιορίστηκαν κριτήρια με τα οποία μπορούμε να αποτιμήσουμε και να επανεκτιμήσουμε την παράδοση αντί να τη βλέπουμε με τους όρους ενός στείρου περί παραδόσεως λόγου. Στο διάγραμμα δουλειάς για τους σπουδαστές καταγράφονται τα αντικειμενικά αυτά κριτήρια με τα οποία αναζητούνται σε κάθε αξιολογικό παραδοσιακό οικισμό οι νόμοι που διέπουν τη σύνθεση του συνόλου και οι οποίοι αποκαλύπτονται στη δομή και στις μορφές των κτισμάτων, στην τυπολογία «που αποκαλύπτει τον αθέατο ρυθμιστή της τάξης μέσα στην φαινομενική αταξία» και τους κυρίαρχους αρχιτεκτονικούς τύπους που αποτελούν το μοτίβο στη σύνθεση του συνόλου.

Προτείναμε δηλαδή μια διεισδυτική αρχιτεκτονική προσέγγιση του οικιστικού συνόλου ως δημιουργία, ως μια μεγάλη σύνθεση από κτίσματα και ελεύθερους χώρους, της οποίας τα ουσιαστικά στοιχεία που διαμορφώνουν τον αρχιτεκτονικό χαρακτήρα πρέπει να αναδειχτούν. Δηλαδή να εντοπιστούν οι αρχιτεκτονικές συνιστώσες του χώρου - οι συνθετικές αρχές που τον καθορίζουν καθώς και τα μορφολογικά γνωρίσματα που συνθέτουν τον ιδιαίτερο τοπικό αρχιτεκτονικό του χαρακτήρα. Διότι αυτά, τα κύρια στοιχεία της αρχιτεκτονικής, θα κατευθύνουν την κάθε σύγχρονη αρχιτεκτονική παρέμβαση στο χώρο αυτό και όχι τα δευτερεύοντα που εύκολα

γίνονται αιτία παραποίησης της. Αυτά θα οδηγήσουν σε μια αληθινή άρα και τοπική αρχιτεκτονική δημιουργία, αντί της τυφλής μίμησης κάποιων αρχιτεκτονικών μοντέλων που, μέσα από τη δημοσιότητα, διαμορφώνουν ένα ίδιο παντού διεθνές γίγνεσθαι.

Με τον παραπάνω στόχο οργανώθηκε εξ αρχής το μάθημα της «Ανάλυσης του οικισμού» ως προπαρασκευαστικό του μαθήματος της «Ένταξης νέου κτίσματος» στον παραδοσιακά δομημένο χώρο που μελετήθηκε στο προηγούμενο εξάμηνο ώστε, η εμπειρία του χώρου και τα πορίσματα της ανάλυσης κατά τη συνθετική διερεύνηση να βοηθήσουν άμεσα στην εκτίμηση του βαθμού ελευθερίας και υποταγής του σύγχρονου στο παλιό και το νέο με τη μορφή του να εντάσσεται αρμονικά στο δεδομένο παραδοσιακό περιβάλλον και να συμβάλλει στη διατήρηση του αρχιτεκτονικού του χαρακτήρα. Παράλληλα βέβαια, κύριος στόχος του μαθήματος είναι να δοθεί η δυνατότητα στους σπουδαστές να γνωρίσουν την αρχιτεκτονική κληρονομιά και να την αποτιμήσουν κριτικά.

Ένταξη

Στα πρώτα χρόνια το μάθημα της Ένταξης είχε το χαρακτήρα διερεύνησης των πιθανών απαντήσεων – δηλαδή των αρχιτεκτονικών λύσεων, και όχι μιας ολοκληρωμένα παρουσιασμένης λύσης-- για το πώς μπορεί να υλοποιηθεί η απαραίτητα διαλεκτική σχέση που πρέπει να έχει ένα σύγχρονο αρχιτεκτονικό έργο με τον αισθητικό χαρακτήρα του παραδοσιακού περιβάλλοντος. Για το πώς μπορεί να υλοποιηθεί η διακηρυκτική αρχή για τη διατήρηση του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα των αξιόλογων παραδοσιακών οικισμών, η οποία προτρέπει την νέα αρχιτεκτονική να ακολουθεί το πνεύμα και όχι το γράμμα της κατά τόπους αρχιτεκτονικής παράδοσης. Πώς οι βασικές αρχές με τις οποίες εξασφαλίζεται η επιθυμητή διατήρηση του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα πρέπει να καθοδηγούν τη δημιουργία μιας πρωτότυπης αρχιτεκτονικής έκφρασης που να αξιοποιεί δυναμικά τα παραδοσιακά πρότυπα. Εν ολίγοις βασιζαμε την συνθετική διαδικασία σε συγκεκριμένες θεωρητικές βάσεις. Προκειμένου ο προβληματισμός των σπουδαστών να κατευθυνθεί στα παραπάνω ζητήματα, το θέμα της άσκησης ήταν μικρής κλίμακας και με περιορισμένες λειτουργικές απαιτήσεις.

Σε μια πιο πρόσφατη αναδιάρθρωση του Προγράμματος Σπουδών περί το 2000 (ένα προηγούμενο εφαρμόστηκε το 1989-90 εισάγοντας τους δύο κύκλους σπουδών και τα διατομεακά μαθήματα) και με

αφορμή το αδιέξοδο που οδηγούσε η υπερβολική αύξηση των σπουδαστών και η μη επάρκεια στελέχωσης των μαθημάτων από διδάσκοντες προτάθηκε ένας «Καποδιστριας» για μαθήματα που είχαν αντικείμενα το παρελθόν της αρχιτεκτονικής γενικά. Στο 5ο εξάμηνο το κύριο μάθημα της Μορφολογίας «Αρχιτεκτονική ανάλυση οικισμών» με στόχους και περιεχόμενο που σας ανέλυσα και το επιτυχημένο ειδικό μάθημα επιλογής της Οικοδομικής στο 7ο και 8ο εξαμ. «Συντήρηση παραδοσιακών κτηρίων» με περιεχόμενο την ακτινογραφία της παραδοσιακής κατασκευής, την διεξοδική γνώση των στοιχείων της, την επισήμανση των βλαβών από σεισμό, υγρασία κλπ συγχωνεύτηκαν σε ένα μάθημα κάτω από τον ιδιαίτερα εύγλωττο τίτλο 5Α. Ευτυχώς ο γάμος πέτυχε χάρη στο πνεύμα συνεργασίας όλων και άνθισαν αποτελέσματα με αδιαμφισβήτητη επιτυχία. Το μεθοδολογικό πλαίσιο που είχαμε αρχικά προτείνει, σε μια βελτιωμένη έκδοσή του, εμπλουτίστηκε με τα θέματα της οικοδομικής και εφαρμόζεται μέχρι σήμερα. Λεπτομέρειες θα ακούσετε στις επόμενες παρουσιάσεις.

Αντίστοιχος «Καποδιστριας» είχε σαν αποτέλεσμα στο 6ο εξάμηνο να συνενωθούν, τρία αυτή τη φορά, μαθήματα σύνθεσης σε ένα, με επιλογή εναλλακτικά στις τρεις κατευθύνσεις: Το μάθημα της Μορφολογίας το σχετικό με την ένταξη αποτέλεσε την μία από τις τρεις κατευθύνσεις με προσανατολισμό στη σύνθεση νέου κτηρίου σε ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής αξίας παραδοσιακό οικισμό. Τη δεύτερη κατεύθυνση ανέλαβαν οι συνθέσεις με διαφοροποιημένο το πλαίσιο ένταξης ως προς τις δεσμεύσεις που υπαγορεύει. Τρίτη εναλλακτική οι Χώροι (τομέας γλώσσας επικοινωνίας και σχεδιασμού - Σπουδαστήριο Αρχιτεκτονικού χώρου και επικοινωνίας) με αντικείμενο την πρόταση για μετασχηματισμό, επανερμηνεία και επανακαθορισμό ενός υπάρχοντος χώρου.

Σε αυτή τη σύμπραξη, τώρα σύμπραξη το λες, συγχώνευση το λες όπως και να το πεις, αγνοήθηκαν και το περιεχόμενο των μαθημάτων των οποίων την αναγκαία προσφορά στην εκπαίδευση του αρχιτέκτονα δύσκολα αρνείται κανείς, και η μεθοδολογία που απαιτεί η διδασκαλία του καθενός. Εντάξει, πως αλλιώς θα τα μαζεύαμε; Όμως, επειδή δεν υπάρχει ευτυχία που να κόβεται στα τρία, οι Χώροι αποχώρησαν από το γάμο. Η Μορφολογία ως σεμνή νύφη έκανε τις δέουσες υποχωρήσεις ως προς τις εξειδικευμένες προϋποθέσεις που οφείλουν να καλύπτονται και δέχτηκε μια απόκλιση από τους εκπαιδευτικούς στόχους, ο γαμπρός – οι Συνθέσεις - εγκατέλειψε εκτός των άλλων την συνθετότητα της λειτουργίας και την κλίμακα

του όγκου που έχουν τα θέματα ανάλογα με την πρόοδο των εξαμήνων - και έτσι αποφυγάμε την τριχοτόμηση της τάξης δημιουργώντας ένα δίπολο και το δίλλημα στους σπουδαστές να διαλέξουν ανάμεσα στις ελευθερίες του εργένη ή τα δεσμά που διαφεντεύουν ένα γάμο. Για το συγκεκριμένο γάμο, εν ονόματι του ότι η αρχιτεκτονική θέτει πάντα ζητήματα “ένταξης” όλοι οι συμβαλλόμενοι θεωρούνται αρμόδιοι, παρόλο που ανάμεσά τους είναι κάποιοι που τα περί θεωρίας στον συγκεκριμένο σχεδιασμό τα αντιπαρέρχονται και άλλοι που διατηρούν την υγιή απέχθεια τους για την παράδοση ή αγνοούν τους νόμους της και προβάλουν μια χωρίς ενδοιασμούς αυτάρεσκη αρχιτεκτονική πρόταση που δεν έχει σχέση με τους όρους διατήρησης του ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού περιβάλλοντος.

Ο σημαντικός ρόλος των αρχιτεκτόνων στην ισορροπία μεταξύ παλαιού - καινούργιου στα ιστορικά κέντρα ή τους παραδοσιακούς οικισμούς και στις διαδικασίες απόδοσης ή ανάδειξης της ταυτότητας του τόπου και του τοπικού αρχιτεκτονικού του χαρακτήρα, δεν αφήνει περιθώρια για αυτοσχεδιασμούς. Ο ρόλος αυτός απαιτεί τη γνώση των στοιχείων που υποβάλλουν το ύφος και όχι στην αναπαράσταση μορφών. Όμως μόνο όσοι επιδίωξαν μια ρεαλιστική ερμηνεία του και μια χωρίς εικονογραφικούς αναχρονισμούς και επιδερμικούς μιμητισμούς παρέμβαση γνωρίζουν το πόσο η έννοια της αβεβαιότητας στο σχεδιασμό του καινούργιου είναι σχεδόν τυραννική. Πόσο βολικό είναι να χειριστείς το πρόβλημα με μόνη δέσμευση ή δικαιολογία τη συνέπεια στην εποχή σου.

Όμως σήμερα, στην ασφυκτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα, στο θολό τοπίο που μας περιβάλλει, στις συνθήκες που διεξάγεται το επάγγελμα του αρχιτέκτονα όλα τα παραπάνω ακούγονται κάπως παράταιρα και άβολα για αρκετούς. Ως εκπρόσωπος της γενιάς που παρέδωσε και διατηρώντας πλέον μια κάπως χαλαρή σχέση με τα περισσότερα από τα δρώμενα στη Σχολή και μια περιστασιακή σχέση με τα μαθήματα, με τα οποία όμως οι δεσμοί που με συνδέουν είναι ιδιαίτεροι, ο ρόλος μου σήμερα ήταν προσδιορισμένος στο να μιλήσω για το χτες. Αποσιώπησα κάποιες εμμονές συναδέλφων σχετικά με τη χρησιμότητα των μαθημάτων που ανέφερα, συχνά την αμφισβήτηση ή και απαξίωση τους και κατ επέκταση του έργου μας, εμπόδια που έκαναν δύσβατη τη διαδρομή που διανύσαμε όλα αυτά τα χρόνια, σαν μέλη του Σπουδαστηρίου αναγκάζοντάς μας, μόνο εμάς από όλη τη Σχολή, σε κάθε νέο προγραμματισμό, σε κάθε κρίση μας για εξέλιξη, να υποστηρίζουμε τις απόψεις μας,

αυτές που μόλις ακούσατε. Αναμφισβήτητα την αρχιτεκτονική κληρονομιά μπορεί κανείς να τη δει από διάφορες γωνίες. Μια από αυτές ας παραμείνει στη διδακτική περιοχή της Μορφολογίας και το δοκιμασμένο περιεχόμενο των μαθημάτων της ας αξιοποιηθεί. Και κάθε νέα αλλαγή και κάθε εξέλιξη ας βασιστεί στο τι είναι χρήσιμο στις σπουδές του αρχιτέκτονα και όχι τι επιτρέπουν οι αριθμοί και οι δυνατότητές μας.

Προοπτικές

Άφησα όμως μια εκκρεμότητα, το δεύτερο συνθετικό του τίτλου – τις προοπτικές. Για πολλούς λόγους άστοχο να το προτείνω στον τίτλο μιας εισήγησης ενός τετάρτου αλλά πρόθεσή μου ήταν η αισιόδοξη κατάληξη. Που όμως θα τη γράψουν οι νεώτεροι συνάδελφοι. Τους προτρέπω και από τη θέση αυτή να επωμιστούν με κέφι τα βάρη, υποστηρίζοντας την αναγκαιότητα της συγκεκριμένης διδασκαλίας, αναλαμβάνοντας τις βελτιώσεις και όποιες αλλαγές ή προσαρμογές χρειαστούν.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ

Γιώργος Γιαννίτσαρης, Αρχιτέκτων, Επίκουρος καθηγητής Ε.Μ.Π.,
Τίνα Μικρού, Αρχιτέκτων, Ε.Ε.ΔΙ.Π | Ε.Μ.Π.

Στην σχολή Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π, το μάθημα των αρχιτεκτονικών αποτυπώσεων διεξάγεται στο 4ο εξάμηνο, είναι υποχρεωτικό και οργανώνεται από το Εργαστήριο της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας του Τομέα Ι. Μέσω του μαθήματος είναι ουσιαστικά η πρώτη φορά που οι σπουδαστές έρχονται σε άμεση επαφή με θέματα αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Αντικείμενο της άσκησης είναι κτήρια του παρελθόντος, συνήθως νεοκλασικά, εκλεκτικιστικά, μοντέρνα ή βιομηχανικά, παλιόι σταθμοί τρένων κλπ. Δίνεται έμφαση κατά κύριο λόγο στην μέθοδο, σκόπιμα όμως επιλέγεται η μελέτη ενός ιστορικού κτηρίου που έχει μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική αξία και ποιότητα ώστε να προκαλεί το ενδιαφέρον των σπουδαστών. Το ζητούμενο είναι η εξοικείωση με την τεχνική της αποτύπωσης μέσω της πρακτικής άσκησης σε συγκεκριμένο κτήριο του οποίου την δομή και την μορφή οι σπουδαστές καλούνται να κατανοήσουν, να ερμηνεύσουν και να αποδώσουν. Έχει ιδιαίτερη σημασία να σχηματίσουν ολοκληρωμένη εικόνα, να αντιμετωπίσουν τις επιμέρους λεπτομέρειες σαν μέρος του όλου και να κατανοήσουν συνολικά το αντικείμενο της μελέτης. Έτσι προτείνονται συνήθως κτήρια μικρής σχετικά κλίμακας ώστε να είναι εφικτό στην διάρκεια ενός εξαμήνου να παραχθεί μια πλήρης σειρά σχεδίων που να περιλαμβάνει όλες τις απαραίτητες κατόψεις, όψεις και τομές καθώς και κάποια σχέδια λεπτομερειών που να περιγράφουν όσο το δυνατό πληρέστερα το κτήριο.

Λίγα Λόγια Γενικά για το μάθημα

Το μάθημα των αρχιτεκτονικών αποτυπώσεων περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα σπουδών της Αρχιτεκτονικής Σχολής της Αθήνας εδώ και επτά περίπου δεκαετίες. Αρχικά είχε σκοπό την εξοικείωση των σπουδαστών με τους ρυθμούς των κλασικών έργων που λίγο πολύ θα χρησιμοποιούσαν και στην τρέχουσα αρχιτεκτονική της εποχής τους. Παρέμεινε όμως και στα χρόνια που ακολούθησαν και η θεματολογία του εμπλουτίστηκε.

Το μάθημα διεξάγεται στο 4ο εξάμηνο. Στα τρία προηγούμενα οι σπουδαστές έχουν ήδη αντιμετωπίσει θέματα σύνθεσης και έχουν μάθει να σχεδιάζουν κατόψεις, όψεις και τομές που περιγράφουν τον χώρο που «φαντάζονται». Τώρα για πρώτη φορά το ζητούμενο είναι η αντίστροφη διαδικασία, η ανάλυση: Από τον ήδη διαμορφωμένο τρισδιάστατο χώρο καλούνται να δημιουργήσουν σχέδια δύο διαστάσεων που να τον απεικονίζουν, και αυτό απαιτεί εξάσκηση.

Το μάθημα είναι υποχρεωτικό, είναι εργαστηριακό και οργανώνεται από το Εργαστήριο της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας του Τομέα Ι της Σχολής. Εκτός από τις διαλέξεις που γίνονται εισαγωγικά στο αμφιθέατρο διεξάγεται αφενός στο πεδίο όπου βρίσκεται το υπό αποτύπωση κτήριο

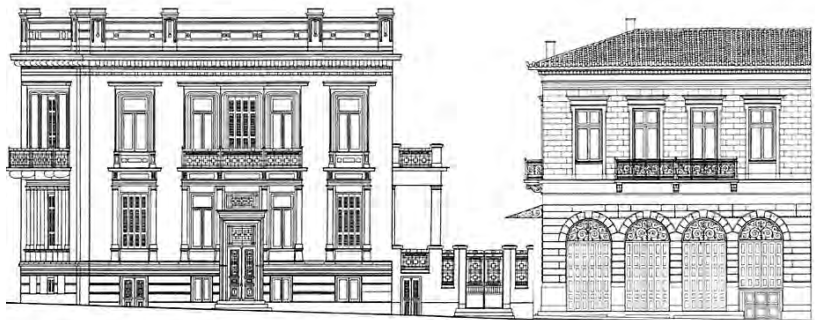
και αφετέρου στο σχεδιαστήριο όπου γίνονται οι διορθώσεις των υπό εξέλιξη εργασιών. Συγκροτούνται ομάδες των 4, 5, ή 6 ατόμων ανάλογα με το μέγεθος του κτηρίου που τους ανατίθεται να μελετήσουν και μέσα σ' αυτές ο καθένας χωριστά αναλαμβάνει συγκεκριμένη εργασία, ώστε όλοι ισότιμα να έχουν την δυνατότητα πλήρους κατανόησης του κτηρίου και εξοικείωσης μ' αυτό.

Μέσω του μαθήματος των αρχιτεκτονικών αποτυπώσεων είναι ουσιαστικά η πρώτη φορά που οι σπουδαστές έρχονται σε άμεση επαφή με θέματα αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Ακολουθούν ακόμα δύο υποχρεωτικά μαθήματα, στο 5ο εξάμηνο η "Ανάλυση του Παραδοσιακού Οικισμού", στο 6ο εξάμηνο ο "Σχεδιασμός Σύγχρονου Κτηρίου σε προστατευόμενο περιβάλλον" που αφορά στην λεγόμενη ένταξη καθώς και το κατ επιλογήν μάθημα των Ειδικών Θεμάτων Οικοδομικής του 8ου Εξαμήνου.

Αντικείμενο του μαθήματος

Αντικείμενο του μαθήματος είναι η «συστηματική αποτύπωση ενός κτίσματος της νεώτερης αρχιτεκτονικής μας παράδοσης». Επιλέγονται συνήθως νεοκλασικά, εκλεκτικιστικά, μοντέρνα ή βιομηχανικά κτήρια, παλιοί σταθμοί τρένων ενώ σε προηγούμενα χρόνια στον κατάλογο περιλαμβάνονταν και κλασικά ή βυζαντινά μνημεία. Η άσκηση εστιάζει κατά κύριο λόγο στην τεχνική της αποτύπωσης, σκόπιμα όμως επιλέγεται η μελέτη ενός ιστορικού κτηρίου που να έχει μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική αξία και ποιότητα, να είναι ενδιαφέρον και «γοητευτικό». Αυτό από την μια αποτελεί μια ευκαιρία γνωριμίας με την αρχιτεκτονική μας κληρονομιά, από την άλλη διασφαλίζει περισσότερο το ενδιαφέρον από την πλευρά των σπουδαστών – αλλιώς είναι να αποτυπώνεις ένα αδιάφορο κτίσμα και αλλιώς έναν χώρο που προκαλεί περισσότερο τις αισθήσεις.

Στο πλαίσιο του μαθήματος διευκρινίζεται ότι αποτύπωση είναι η σύνταξη

*Σπουδαστική Εργασία.
Μέτωπα αποτυπωμένων όψεων
νεοκλασικών κτηρίων.
Σχεδίαση υπό κλίμακα με μελάνι.*

μιας σειράς σχεδίων ενός αντικειμένου, υπό κλίμακα και σε ορθή προβολή. Σαν διαδικασία προϋποθέτει την συλλογή όλων των απαραίτητων μετρήσεων οι οποίες σημειώνονται αρχικά πάνω σε σκαριφήματα του αντικειμένου που γίνονται με ελεύθερο χέρι. Αποτελεί ένα από τα μέρη της τεκμηρίωσης ενός αρχιτεκτονικού έργου και συμπληρώνεται με την φωτογράφιση, τις γραπτές σημειώσεις και την ιστορική έρευνα. Στην περίπτωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ειδικότερα, η τεκμηρίωση αποτελεί το πρώτο στάδιο για την διάσωση και την προστασίας της.

Αναφέρεται επίσης ότι η τεκμηρίωση ενός αρχιτεκτονικού έργου μπορεί να εξυπηρετεί διαφορετικούς σκοπούς, όπως για παράδειγμα: την επιστημονική μελέτη γενικά, την αναστήλωση, την επισκευή ή αποκατάσταση ζημιών, την προσθήκη νέων στοιχείων ή άλλες επεμβάσεις οπότε και διακρίνουμε αποτυπώσεις αρχαιολογικών λειψάνων, αποτυπώσεις μνημείων για την επιστημονική τους εξέταση (μορφολογική, ιστορική, διάκριση φάσεων, χρονολόγηση κλπ), αποτυπώσεις μνημείων για την αναστήλωση και αποκατάσταση τους, αποτυπώσεις δευτερευόντων κτηρίων για την επισκευή ή/και συμπλήρωση ή αλλαγή της διαμόρφωσης τους και βέβαια αποτυπώσεις νέων κτηρίων αμέσως μετά την κατασκευή τους για λόγους αρχείου για να χρησιμοποιηθούν για την συντήρηση τους ή για μελλοντικές ανακατασκευές.

Ανάλογα με τον σκοπό για τον οποίο γίνεται η αποτύπωση απαιτείται

Σπουδαστική Εργασία. Κάτοψη, Τομή, Όψεις και Λεπτομέρεια Κτηρίου Σταθμαρχείου στο Μαρκόπουλο.
Σχεδίαση υπό κλίμακα με μελάνι.

και διαφορετικός βαθμός ακρίβειας, λεπτομέρειας και πληρότητας. Στην περίπτωση του μαθήματος το ζητούμενο είναι η εξοικείωση με την τεχνική μέσω της πρακτικής άσκησης σε συγκεκριμένο κτήριο του οποίου την δομή (δηλαδή την συνθετική και λειτουργική συγκρότηση) και την μορφή (δηλαδή τα γεωμετρικά και οικοδομικά του χαρακτηριστικά) οι σπουδαστές καλούνται να κατανοήσουν, να ερμηνεύσουν και να αποδώσουν. Είναι σημαντικό να σχηματίσουν ολοκληρωμένη εικόνα, να αντιμετωπίσουν τις επιμέρους λεπτομέρειες σαν μέρος του όλου και να κατανοήσουν συνολικά το αντικείμενο της μελέτης τους. Για τον λόγο αυτό και προτείνονται συνήθως κτήρια μικρής σχετικά κλίμακας ώστε να είναι εφικτό στην διάρκεια ενός εξαμήνου να παραχθεί μια πλήρης σειρά σχεδίων που να περιλαμβάνει όλες τις απαραίτητες κατόψεις, όψεις και τομές καθώς και κάποια σχέδια λεπτομερειών που να περιγράφουν όσο το δυνατό πληρέστερα το κτήριο.

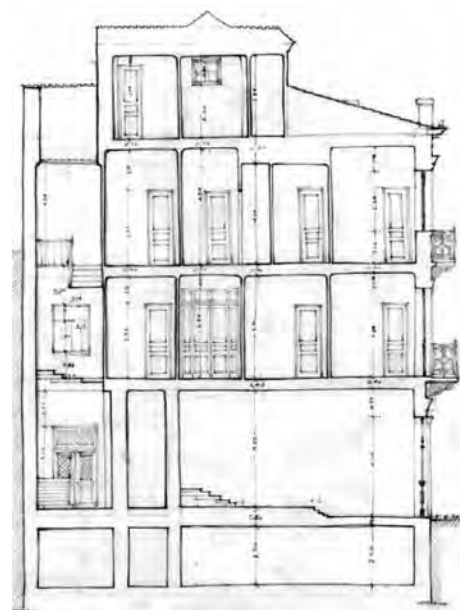
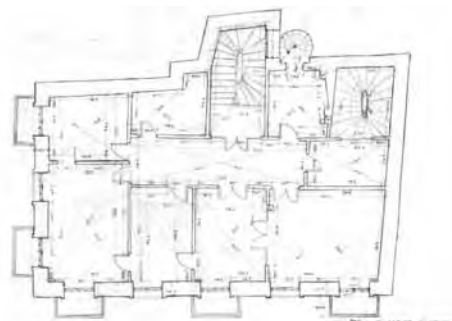
Μέθοδος αποτύπωσης

Η μέθοδος που χρησιμοποιούμε είναι αυτή που συνήθως αποκαλούμε «συμβατική» και η οποία απαιτεί όργανα και εργαλεία απλά και φθηνά όπως μετροταινία, διμετρο, τηλεσκοπικό μέτρο, χτένι για την αποτύπωση κυματιών. Οι βασικοί λόγοι για τους οποίους επιλέγουμε την συμβατική μέθοδο έναντι της «ενόργανης» θα μπορούσαν να συνοψιστούν στους παρακάτω:

1. Η συμβατική μέθοδος εξασφαλίζει την μεγαλύτερη αμεσότητα με το αντικείμενο της μελέτης. Είναι βιωματική που δίνει την δυνατότητα για παρατήρηση, δημιουργία ερωτηματικών και κατανόηση της μορφής, των λειτουργιών και της κατασκευής. Επιτρέπει επίσης την βαθύτερη δυνατή σχέση και γνωριμία με το κτήριο, που συνεπάγεται συνήθως μια αγάπη γι' αυτό η οποία και συχνά αντικατοπτρίζεται στο μεράκι με το οποίο γίνονται τόσο τα σκαριφήματα όσο και τα γραμμικά σχέδια.

2. Η χρήση των τοπογραφικών οργάνων είναι φυσικά εξαιρετικά χρήσιμη, συχνά μας γλιτώνει από χρόνο και κόπο, μας εξασφαλίζει και μεγαλύτερη ακρίβεια. Απαιτεί όμως-πέρα από τις βασικές γνώσεις χειρισμού των οργάνων- μια ωριμότητα που σίγουρα δεν διαθέτει ένας σπουδαστής του 4ου εξαμήνου που καλείται για πρώτη φορά να αποτυπώσει. Η ωριμότητα αυτή προκύπτει σταδιακά και μέσα από την ενασχόληση με την διαδικασία της αποτύπωσης με τον συμβατικό τρόπο. Όταν λείπει αυτή η ωριμότητα, υπάρχει ο κίνδυνος η διαδικασία της αποτύπωσης με τα τοπογραφικά όργανα να καταλήξει σε απλή καταγραφή πληροφοριών-συντεταγμένων και στην περίπτωση μας αυτό δεν είναι το ζητούμενο.

Η άσκηση διεξάγεται σε στάδια ως εξής:

Σπουδαστική Εργασία.
Σκαριφήματα Κάτοψης και Τομής.

1. Όλα τα μέλη της ομάδας θα πρέπει να περιηγηθούν στο κτήριο, να το εξερευνήσουν, να κάνουν παρατηρήσεις και πρόχειρα σκίτσα προκειμένου να σχηματίσουν μια εικόνα για τα βασικά σχήματα που το αποτελούν, τις σχέσεις μεταξύ τους, να εντοπίσουν τυχόν ιδιομορφίες, ενδεχομένως και δυσκολίες. Κατά το δυνατό, να προσπαθήσουν να συνειδητοποιήσουν τις γενικές αρχές, συνθετικές και μορφολογικές που το χαρακτηρίζουν.

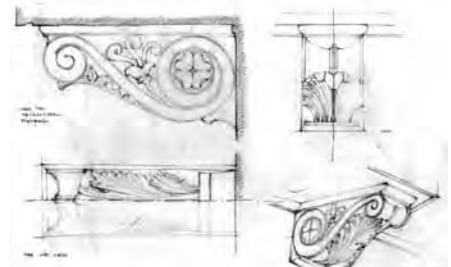
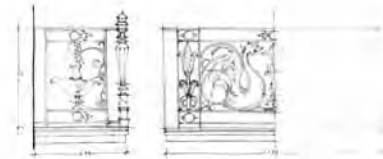
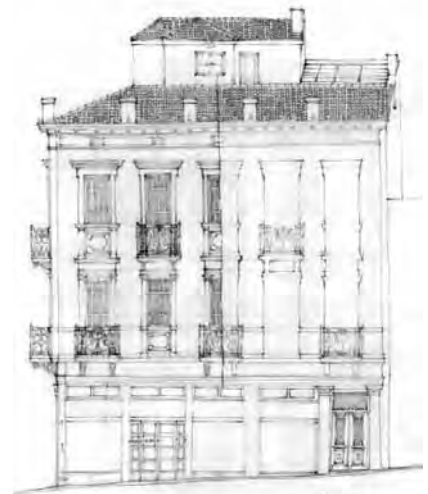
2. Κατόπιν θα πρέπει να γίνουν σκαριφήματα με ελεύθερο χέρι κατόψεων, τομών, όψεων και λεπτομερειών και κάθε ένα μέλος της ομάδας να αναλάβει να φτιάξει ένα τουλάχιστον από αυτά. Τα σκαριφήματα εξυπηρετούν διπλό σκοπό: Από την μια χρησιμοποιούνται σαν υπόβαθρα για να σημειωθούν σ' αυτά οι μετρήσεις. Από την άλλη αποδίδουν τα γενικά και επιμέρους χαρακτηριστικά του αρχιτεκτονικού έργου, οπότε προϋποθέτουν ότι αυτός που τα συντάσσει έχει κατανοήσει το αντικείμενο. Είναι μια άσκηση για το μάτι και για το χέρι.

Τα σκαριφήματα λοιπόν θα πρέπει να είναι ευανάγνωστα και κατά το δυνατό να αποδίδουν σωστά τις αναλογίες του κτηρίου. Να είναι σχέδια αρχιτεκτονικά και όχι ζωγραφικά, να διακρίνονται από σαφήνεια και ευκρίνεια. Προτείνεται να χρησιμοποιούνται κόλλες χοντρού χαρτιού του ίδιου μεγέθους που θα περιέχουν κάθε φορά ολόκληρο το θέμα. Αν είναι απαραίτητο να γίνεται παραπομπή σε άλλο σχέδιο προκειμένου να διευκρινιστεί ή να σχεδιαστεί με μεγαλύτερη λεπτομέρεια κάποιο τμήμα του κτηρίου.

Τα σκαριφήματα θα πρέπει να γίνονται επί τόπου, γρήγορα αλλά όχι βιαστικά και να βασίζονται στην προσεκτική παρατήρηση – όχι σε φωτογραφίες! Δεν χρειάζονται όργανα, δεν χρειάζεται οι γραμμές να είναι ίσες, χρειάζεται όμως να είναι ξεκάθαρες και να έχουν σωστά πάχη, να ξεχωρίζουν τα στοιχεία που τέμνονται από αυτά που προβάλλονται. Όσο είναι εφικτό τα σκαριφήματα να διακρίνονται από μια ευαισθησία που να συνάδει και με τον χαρακτήρα του κτηρίου.

Κάποια λάθη που γίνονται συχνά είναι τα εξής: α. οι όψεις αποδίδονται σε προοπτική προβολή β. ο διάκοσμος των όψεων - ενώ προφανώς απεικονίζεται σε αυτές - παραλείπεται από τα σκαριφήματα των τομών, ενίοτε και των κατόψεων. Τέλος διευκρινίζεται ότι όλα τα σκαριφήματα είναι εξίσου σημαντικά με τα τελικά γραμμικά σχέδια οπότε και ανάλογα βαθμολογούνται.

3. Αφού ολοκληρωθούν τα σκαριφήματα, ξεκινούν οι μετρήσεις. Δεν κάνουμε την παραδοχή ότι σε ένα χώρο οι γωνίες που σχηματίζουν οι τοίχοι είναι ορθές οπότε στις κατόψεις σημειώνονται οι διαστάσεις όλων

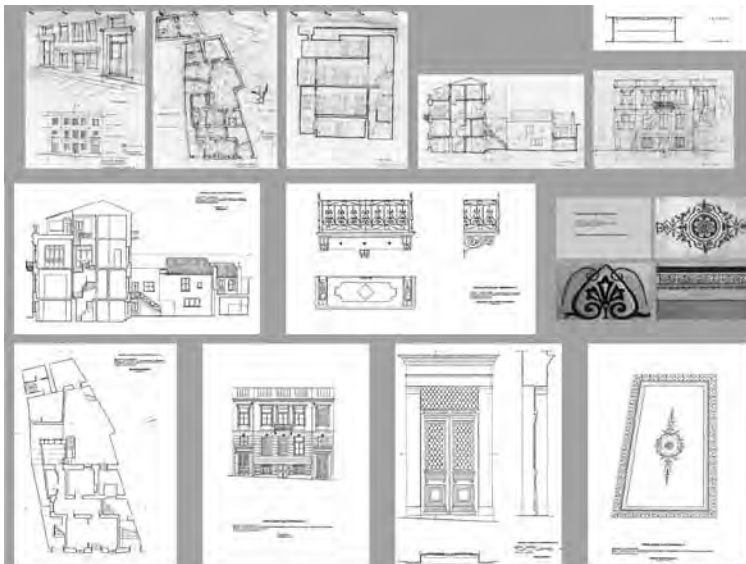
Σπουδαστική Εργασία.
Σκαριφήματα Όψης
και Λεπτομερειών Εξώστη.

των πλευρών του κάθε χώρου και τουλάχιστον μια διαγώνιος. Προτείνεται η μέθοδος των συνεχόμενων μετρήσεων από το ίδιο σημείο για την αποφυγή της μεταφοράς λάθους .

4. Στη διάρκεια της διαδικασίας της αποτύπωσης γίνεται αναφορά και σε άλλες μεθόδους όπως η αποτύπωση με τοπογραφικά όργανα ή η φωτογραμμετρία. Επίσης οι σπουδαστές ενθαρρύνονται να χρησιμοποιήσουν μετωπικές φωτογραφίες – με τοποθέτηση του μέτρου όπου είναι δυνατό - ή να χρησιμοποιήσουν τη μέθοδο της ανόρθωσης φωτογραφιών ειδικά για την περίπτωση της απόδοσης διακοσμητικών στοιχείων των όψεων.

5. Τέλος συντάσσονται τα γραμμικά σχέδια στο σχεδιαστήριο με το χέρι, με ται και τρίγωνο. Αυτά συνήθως περιλαμβάνουν ένα γενικό τοπογραφικό του έργου, όλες τις κατόψεις, όψεις και δυο τουλάχιστον τομές, λεπτομέρειες των κλιμακοστασίων, των μπαλκονιών, θυρών ή/και παραθύρων.

6. Ζητούμενο επίσης είναι ένα κείμενο με σύντομη αρχιτεκτονική ανάλυση του έργου που περιλαμβάνει στοιχεία για την λειτουργία του (κτηριολογικό πρόγραμμα, επισήμανση βασικών λειτουργιών), για την κατασκευή (γενικό σύστημα κατασκευής, τρόποι και υλικά), για την μορφή, σύντομο ιστορικό εφόσον υπάρχουν σχετικές πληροφορίες και φωτογραφική τεκμηρίωση.

Σπουδαστική Εργασία.
Σκαριφήματα, σχέδια υπό κλίμακα,
Ακουαρέλες λεπτομερειών.

Στο πλαίσιο του μαθήματος δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην απόδοση της γεωμετρίας, των σχημάτων και των σχέσεων μεταξύ τους οπότε αρκεί η σωστή απόδοση των εσωτερικών και εξωτερικών περιγραμμάτων. Δίνεται επίσης έμφαση και ενθαρρύνεται η προσωπική έκφραση τόσο στα σκίτσα όσο και στα σχέδια με την διαβάθμιση του πάχους των γραμμών, τον βαθμό αφαίρεσης, τον τόνο των σχεδίων και των πινακίδων που επιμένουμε να συνάδει με το ύφος του κτηρίου.

Στόχοι και οφέλη του μαθήματος

Συνοψίζοντας, βασικός στόχος του μαθήματος είναι η πρακτική εξάσκηση στην τεχνική των αρχιτεκτονικών αποτυπώσεων καθώς και στην σχεδιαστική απόδοση των έργων που αποτυπώνονται. Ουσιαστικά μέσω της άσκησης αυτής οι σπουδαστές αποκτούν τα πρώτα εφόδια ώστε στη συνέχεια να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σε πιο πολύπλοκα σχετικά θέματα επόμενων εξαμήνων ή σε σχετικές με το αντικείμενο μεταπτυχιακές σπουδές.

Αλλά και για να μπορέσουν να ανταποκριθούν αργότερα στις απαιτήσεις της επαγγελματικής τους δραστηριότητας. Γνωρίζουμε ότι σε μια εργασία αποτύπωσης ο ρόλος του αρχιτέκτονα είναι καθοριστικός γιατί αυτός κυρίως έχει συνείδηση της συνολικής δομής του κτηρίου, μπορεί να εκτιμήσει τις συνθετικές του αρχές και να ερμηνεύσει τη μορφή του. Ένας ακόμα στόχος του μαθήματος λοιπόν είναι και αυτός: να ενεργοποιήσει στο μέγιστο τους σπουδαστές θέτοντας και αυτά τα ζητήματα της αναζήτησης των συνθετικών αρχών, της τυποποίησης που ενδεχομένως υπάρχει, της ανάλυσης της δομής και της μορφής και να συμβάλλει στην ουσιαστική κατανόηση του κτηρίου και στην βελτίωση της αντίληψης του χώρου και της ποιότητας του.

Η γνωριμία και η εξοικείωση με ιστορικά κτήρια που έχουν μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική αξία αναμφίβολα συντελεί στην ευαισθητοποίηση σε θέματα προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Πέρα από τα παραπάνω, αξίζει να αναφερθεί ότι στο πέρασμα αυτών των δεκαετιών διεξαγωγής του μαθήματος έχει συγκροτηθεί το αρχείο της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας που αποτελείται από τις πιο αξιόλογες σπουδαστικές εργασίες και περιλαμβάνει ιστορικά έργα της κλασικής Αθήνας, Βυζαντινές εκκλησίες και μοναστήρια απ' όλη την Ελλάδα, αξιόλογα νεοκλασικά κτήρια, δημόσια και ιδιωτικά – πολλά από τα οποία, μάλιστα, δεν υπάρχουν πλέον - καθώς και πλήθος από μικρά λαϊκά σπίτια της ελληνικής ανώνυμης αρχιτεκτονικής.

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ

Ελένη Αλεξάνδρου, Αρχιτέκτων, Λέκτωρ Ε.Μ.Π.,

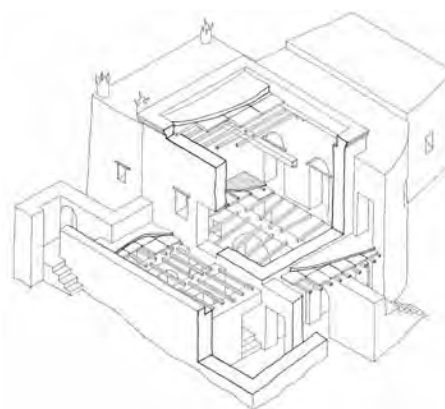
Ηλίας Ζαχαρόπουλος, Αρχιτέκτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Η επιστημονική περιοχή Οικοδομικής του Ε.Μ.Π. θεωρεί σημαντική την αναγνώριση της σχέσης παραδοσιακού κτιρίου-κλίματος στα πλαίσια της μελέτης παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων. Στη διάρκεια των μαθημάτων οι σπουδαστές καλούνται να διερευνήσουν την κλιματική συμπεριφορά κτιρίων που αποτυπώνουν, είτε έμμεσα, μέσω παρατήρησης των δομικών και λειτουργικών τους χαρακτηριστικών, είτε άμεσα, με ενόργανη καταγραφή των εσωκλιματικών τους συνθηκών.

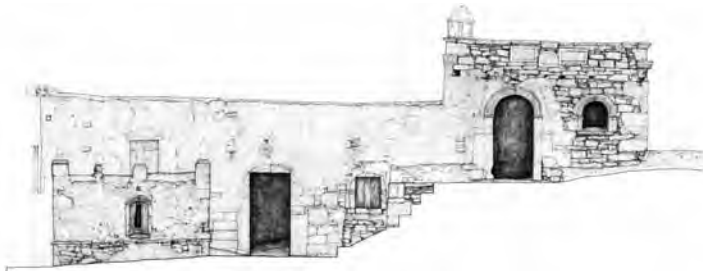
Η μελέτη των παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων είναι απαραίτητη για την αναγνώριση και την ερμηνεία της αρχιτεκτονικής και δομικής παράδοσης ενός τόπου αλλά και ιδιαίτερα διδακτική για τις σύγχρονες αρχιτεκτονικές εφαρμογές. Μια πολύ σημαντική παράμετρος στην μελέτη των παραδοσιακών κτιρίων, είναι η ανταπόκριση των κτιρίων στις τοπικές κλιματικές συνθήκες. Είναι πολλαπλά διαπιστωμένο πως η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, η ελληνική όσο και η διεθνής, προσαρμόζεται στο τοπικό κλίμα και μέσω της κατάλληλης διαμόρφωσης του κελύφους εκμεταλλεύεται τους κλιματικούς παράγοντες που μπορούν να προσφέρουν τις αναγκαίες συνθήκες άνεσης. Αυτή η διαπίστωση δεν είναι τυχαίο ότι εκφράζει το νόημα του βιοκλιματικού σχεδιασμού, ή ακριβέστερα αποτελεί τη βάση του ορισμού του. Άλλωστε, η θεωρία του σχεδιασμού που χαρακτηρίζεται με τον σύγχρονο όρο ως βιοκλιματικός, έχει ως πηγή έμπνευσης τους τρόπους δόμησης του παρελθόντος που προσέφεραν τις αναγκαίες συνθήκες διαβίωσης με την ελάχιστη ενεργειακή κατανάλωση.

Χάρη στη ποικιλία του γεωγραφικού ανάγλυφου, τις εκτεταμένες θαλάσσιες περιοχές, καθώς και τις διαφορετικές κλιματικές συνθήκες που επικρατούν στη γεωγραφική έκταση της Ελλάδας, η παραδοσιακή μας αρχιτεκτονική προσφέρεται ιδιαίτερα για την ανίχνευση της σχέσης κτιρίου-κλίματος. Χρειάζεται ωστόσο προσοχή στην εύκολη εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη σχέση αυτή, επειδή το κλίμα είναι ένας μόνο από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και η βαρύτητά του μπορεί να μεταβάλλεται ανάλογα με άλλους τοπικούς παράγοντες, όπως οι επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, η δομική τεχνολογία αλλά και οι εξωγενείς επιδράσεις.

Η μελέτη των παραδοσιακών οικισμών με την επί τόπου παρατήρησηση

Εικ.1 Αξονομετρικό κατοικίας.
Αετοφωλιά Τήνου ^[1]

και σχεδιαστική αποτύπωση αποτελεί εξαιρετική μέθοδο διδασκαλίας. Ιδιαίτερα ωφέλιμη για τη μελέτη της σχέσης της αρχιτεκτονικής αυτής με το κλίμα είναι η πρόσβαση των σπουδαστών στα κτίρια, επειδή προσφέρεται η δυνατότητα να αναγνωρίσουν τα χαρακτηριστικά της θέσης και του περιγυρού τους, να ερευνήσουν τη θερμική λειτουργία του κελύφους και εάν υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες να αισθανθούν ή και να καταγράψουν το έσω-κλίμα του κτιρίου που μελετάται.

Η επιστημονική περιοχή της Οικοδομικής, της Σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., ενέταξε από πολύ νωρίς στον κύκλο μαθημάτων τη συστηματική αποτύπωση παραδοσιακών κτιρίων με την επί τόπου εργασία σπουδαστών και διδασκόντων. Στα πλαίσια της δραστηριότητας αυτής αντικείμενο μελέτης αποτελεί και η αναγνώριση της σχέσης παραδοσιακού κτιρίου-κλίματος.

Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε πρώτα τη διαδικασία προσέγγισης στο θέμα της αναγνώρισης της σχέσης παραδοσιακού κτιρίου-κλίματος όπως αυτή γίνεται στο υποχρεωτικό μάθημα του 5ου εξαμήνου “Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός 5Α”, Ανάλυση Παραδοσιακών Κτιρίων και Συνόλων, το οποίο διδάσκεται σε συνεργασία με την επιστημονική περιοχή της Μορφολογίας. Πρέπει να συμπληρωθεί ότι στο ίδιο εξάμηνο, παραλλήλως, οι σπουδαστές παρακολουθούν το μάθημα “Οικοδομική 3”, στο οποίο διδάσκονται οι βασικές γνώσεις βιοκλιματικού σχεδιασμού.

Επιγραμματικά, ζητείται στο μάθημα “Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός 5Α” από τους σπουδαστές να επικεντρώσουν τη προσοχή τους στα ακόλουθα σημεία που σχετίζονται με τη βιοκλιματική συμπεριφορά και τη βιωσιμότητα των κτιριακών κελυφών:

Α. Τα βασικά κλιματικά χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης. Ενδιαφέρει ένας γενικός χαρακτηρισμός του κλίματος που εκφράζει τις

επικρατούσες καιρικές συνθήκες στη διάρκεια των εποχών του έτους.
Β. Τη θέση του οικισμού στο γεωγραφικό ανάγλυφο και τη δυνατότητα ηλιακής πρόσβασης σ' αυτόν. Τη τοποθέτηση των κτιρίων σε σχέση με τα γειτονικά και τη γενική διάταξη του οικισμού.

Γ. Τον προσανατολισμό των κτιριακών όγκων.

Δ. Τις θερμικές ιδιότητες του κελύφους, όπως συμπεραίνεται από τα υλικά δομής του περιβλήματος και της στέγασης. Πως αξιοποιούνται τα θερμικά χαρακτηριστικά των τοπικών δομικών υλικών.

Ε. Το πλήθος και το μέγεθος των ανοιγμάτων. Την αποτύπωση κουφωμάτων. Τα κουφώματα είναι τα πλέον φθαρτά στοιχεία ενός κτιρίου και εκείνα που αντικαθιστώνται συχνότερα. Ενδιαφέρει ο εντοπισμός των αρχικών κουφωμάτων, η μορφή και η λειτουργία τους, η ύπαρξη υαλοστασίων ή και σκούρων.

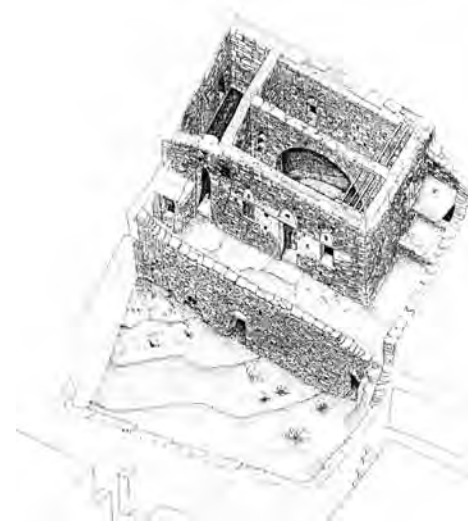
ΣΤ. Τον εντοπισμό στοιχείων σκίασμού και προστασίας από καιρικά φαινόμενα, ενσωματωμένα στο κέλυφος ή προσαρτημένα σε αυτό.

Ζ. Τη πιθανή καταγραφή εσωκλιματικών συνθηκών, εάν διαπιστώνονται κατάλληλες συνθήκες λειτουργίας του κτιρίου.

Η συλλογή των ανωτέρω στοιχείων, η επεξεργασία και η συσχέτισή τους επιτρέπει στους σπουδαστές να κρίνουν με επιστημονικά δόκιμο τρόπο εάν και πώς το κλίμα έχει επηρεάσει τη διαμόρφωση των οικιστικών συνόλων και των κτιρίων που εξετάζουν.

Δεύτερο μάθημα στο οποίο ερευνάται η προσαρμογή του κελύφους στις τοπικές κλιματικές συνθήκες είναι τα "Ειδικά θέματα Οικοδομικής 8ου εξαμήνου", Κατασκευαστική Ανάλυση και Επέμβαση σε Παραδοσιακά Κτίρια. Για την άσκηση του μαθήματος αποτυπώνονται από ομάδες σπουδαστών συστηματικά τα γεωμετρικά, μορφολογικά και κατασκευαστικά χαρακτηριστικά μεμονωμένων κτιρίων. Στην ανάλυση των χαρακτηριστικών των κτιρίων αυτών περιλαμβάνεται και η εξέταση των στοιχείων που προσδιορίζουν το κλίμα και την απόκριση του κελύφους σε αυτό, σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν πρωτότερα.

Παρουσιάζουμε την ιδιαίτερη περίπτωση αγροτικών κτιρίων στην Άνδρο και τη Τήνο, οι σάλες των οποίων χρησιμοποιήθηκαν για την εκτροφή μεταξοσκωλήκων. Αντικείμενο μελέτης υπήρξε το πώς οι κάτοικοι των νησιών αυτών κατόρθωσαν να δημιουργήσουν τις ειδικές μικρό-κλιματικές συνθήκες που απαιτούνται για τη σηροτροφία σε ένα κλειστό χώρο, ο οποίος μάλιστα είχε διαφορετικές χρήσεις κατά τη διάρκεια του έτους. Ερευνήθηκε ο ρόλος των φεγγιτών και των παραθύρων στον απαραίτητο φυσικό αερισμό της σάλας, χωρίς να διαταράσσονται οι μεταξοσκώληκες που απλώνονταν σε

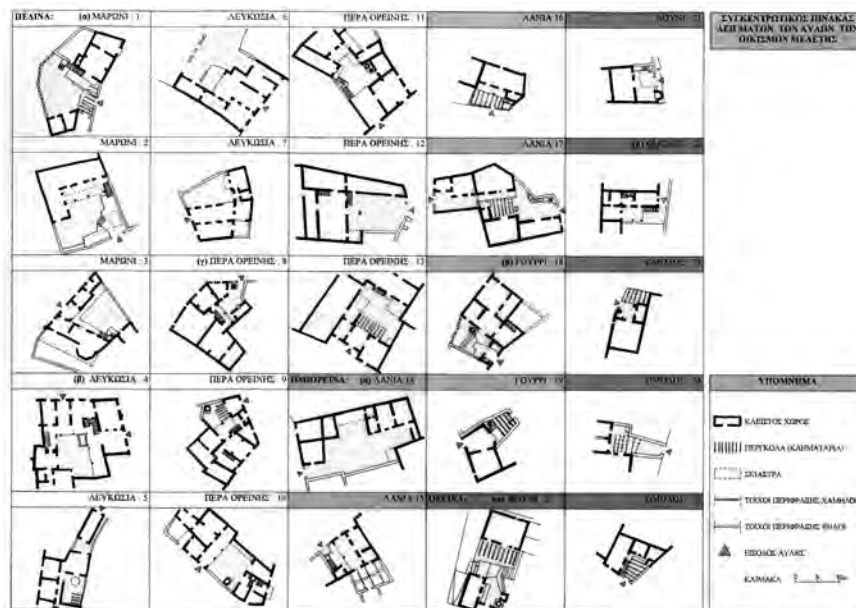
Εικ.3 Αξονομετρικό οικίας Ρενιέρη στα Ισθέρνια Τήνου [3]

αιωρούμενες καλαμωτές, όταν μάλιστα στο εξωτερικό περιβάλλον έπνεαν ισχυροί άνεμοι.

Η ευκαιρία όμως για πιο συστηματική, λεπτομερή και ουσιαστική μελέτη της σχέσης παραδοσιακού κτιρίου-κλίματος προσφέρεται στο μάθημα των “διαλέξεων” του 9ου εξαμήνου. Σπουδαστές που επιθυμούν να συνδυάσουν το ενδιαφέρον τους για τα παραδοσιακά κτίρια με τον βιοκλιματικό σχεδιασμό ενθαρρύνονται να ερευνήσουν τους παράγοντες που καθορίζουν τη θερμική άνεση σε ομοειδή κτίρια ενός παραδοσιακού συνόλου. Συνήθως επιλέγουν τη περιοχή καταγωγής τους, γεγονός που τους επιτρέπει μεγαλύτερη ελευθερία πρόσβασης σε κτίρια για να τα αποτυπώσουν σχεδιαστικά και να τα φωτογραφήσουν.

Για την έρευνα και παρουσίαση του περιεχομένου των “διαλέξεων” αυτών αναπτύχθηκε με την πάροδο του χρόνου μία διαδικασία μελέτης, τα βασικά στοιχεία της οποίας είναι τα εξής:

A. Καταγραφή και αξιολόγηση του τοπικού κλίματος και των χαρακτηριστικών τους. Συλλέγονται μετεωρολογικά στοιχεία για την περιοχή μελέτης ικανά να περιγράψουν τις επικρατούσες ετήσιες καιρικές συνθήκες. Στοιχεία θερμοκρασίας και σχετικής υγρασίας χαρτογραφούνται σε ψυχομετρικό διάγραμμα, το οποίο προσδιορίζει

Εικ.4 Συγκεντρωτικός πίνακας κατόψεων αυλών σε κατοικίες της Κύπρου [4]

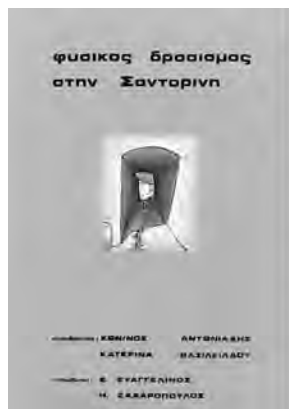
τις κατάλληλες στρατηγικές για τη δημιουργία συνθηκών θερμικής άνεσης.

Β. Σε ευνοϊκές περιπτώσεις χρησιμοποιούνται καταγραφικά θερμοκρασίας ή και υγρασίας προκειμένου να γίνουν αντιληπτές οι εσωκλιματικές συνθήκες.

Γ. Αποτυπώνονται τα κτίρια ή το τμήμα τους που μελετάται -όσον αφορά τα γεωμετρικά και κατασκευαστικά τους χαρακτηριστικά- και καταγράφονται όλα τα στοιχεία που επηρεάζουν το μέσο-κλίμα. Η παρουσίαση των καταγραφών γίνεται με τη μορφή πινάκων.

Δ. Τα χαρακτηριστικά των κτιρίων που έχουν μελετηθεί συγκεντρώνονται σε γενικούς πίνακες. Η σύγκριση και η συσχέτιση των καταγραφών προσφέρουν τη βάση για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη θερμική συμπεριφορά του δείγματος μελέτης.

Ολοκληρώνοντας τη παρουσίαση θα θέλαμε να αναφερθούμε στην ανάγκη αποτίμησης ενός άλλου βασικού χαρακτηριστικού των παραδοσιακών κτιρίων με σημαντική ενεργειακή επίπτωση. Πρόκειται για την βιωσιμότητα αυτών των κτιρίων και την οικολογική τους συμπεριφορά, που αναγνωρίζεται σχεδόν σε όλα τα στάδια του κύκλου ζωής τους. Σημαντική πτυχή αυτής της παραμέτρου είναι η εκτεταμένη χρήση των τοπικών δομικών υλικών και συχνότατα η επανάχρησή τους, πρακτική η οποία μειώνει την εμπριεχομένη ενέργεια των κατασκευών. Το χαρακτηριστικό αυτό της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής έχει αναγνωρισθεί στο παρελθόν, αλλά δεν έχει ερευνηθεί επαρκώς. Προσφέρεται συνεπώς η ευκαιρία να κατευθύνουμε το βλέμμα μας προς τα εκεί, όπως και σε όλα τα χαρακτηριστικά βιωσιμότητας, με στόχο την αξιοποίηση της γνώσης που μας παρέχουν ως βάση προβληματισμού για τις σύγχρονες κατασκευές.

Προέλευση εικόνων

[1] «Ανάλυση παραδοσιακού οικισμού Αετοφωλιά Τήνου». 5ο εξάμηνο.

Σπουδαστική ομάδα: Μ. Βλασόπουλος, Ε. Θεριανού, Χ. Κοροβέση, Α. Μαραγκός, Ο. Μπρούμα. Διδάσκοντες: Αικ. Κρεμέζη, Η. Ζαχαρόπουλος, Νοε. 2005.

[2] «Το σπίτι του Ροδάκη στην Αίγινα».

Ειδικά θέματα Οικοδομικής 8ου εξαμήνου.

Σπουδαστική ομάδα: Κ. Αντωνάτου, Α. Γιανναράς, Ντ. Δανέση, Β. Δασκαλάκη, Δ. Δρίτσα, Ι. Ηλιάδη, Π. Καμπουροπούλου, Τ. Κόκκαλη, Β. Κοντοπούλου, Ντ. Κουινιάκη, Χ. Μητρατζά, Α. Μερκουρέα, Π. Μπέλλος, Ε. Μπίζου, Μ. Παχή, Χ. Πολυχρονοπούλου, Ε. Σιδέρης, Κ. Σκιαδά, Ε. Σπάνια, Π. Σπυροπούλου, Ε. Τσακαλάκη, D. Bengu.

Διδάσκοντες: Ε. Αλεξάνδρου, Π. Βασιλάτος, Φ. Γουλιέλμος, Γ. Μακρής, Απρ. 2011.

[3] «Αποτύπωση οικίας στα Ιστέρνια Τήνου».

Ειδικά θέματα Οικοδομικής 8ου εξαμήνου.

Σπουδαστική ομάδα: Γ. Αγγελής, Ε. Γιακουμάκη, Θ. Δημουλάς, Ν. Δουράμπης, Η. Δριβάκος, Ε. Κούζου, Η. Παπαγεωργίου, Χ. Σκλαβενίτη, Ν. Στραγαληνού, Α. Τσέλιος, Π. Φαλτσέτας.

Διδάσκων: Η. Ζαχαρόπουλος, Νοε. 1996.

[4] «Θερμική άνεση στις αυλές στις παραδοσιακές κατοικίες της Κύπρου».

Διάλεξη. Σπουδαστική ομάδα: Κ. Λαμπρινού, Γ. Μάσια. Διδάσκων: Ε. Ευαγγελινός, Απρ. 1999.

[5] «Φυσικός δροσισμός στη Σαντορίνη».

Διάλεξη. Σπουδαστική ομάδα:

Κ. Αντωνιάδης, Κ. Βασιλειάδου.

Διδάσκοντες: Ε. Ευαγγελινός,

Η. Ζαχαρόπουλος, Φεβ. 1992.

[6] «Διερεύνηση της θερμικής άνεσης αυλών σε παραδοσιακές κατοικίες της Ρόδου».

Διάλεξη. Σπουδαστική ομάδα: Γ. Κουζούμης, Γ. Μασσαμάς. Διδάσκοντες: Ε. Ευαγγελινός, Μ. Τζίτζας, Νοε. 1994.

Εικ.5 Εξώφυλλα σπουδαστικών διαλέξεων: Φυσικός δροσισμός στην Σαντορίνη [5] & Εικ.6 Διερεύνηση της θερμικής άνεσης σε παραδοσιακές κατοικίες της Ρόδου [6]

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ – ΣΥΝΟΛΩΝ

Ελένη Αλεξάνδρου, Αρχιτέκτων, Λέκτορας Ε.Μ.Π.,

Γιώργος Γιαννίτσης, Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής Ε.Μ.Π.,

Έλενα Κωνσταντινίδου, Αρχιτέκτων, Λέκτορας Ε.Μ.Π.,

Βασίλης Τσούρας, Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Το μάθημα έχει ως αντικείμενο τη μελέτη της αρχιτεκτονικής των παραδοσιακών οικισμών, και στόχο να εισάγει τους σπουδαστές στη μεθοδολογία ανάλυσης του αρχιτεκτονικού τους χαρακτήρα. Παράλληλα δίνεται η ευκαιρία στους σπουδαστές να συνειδητοποιήσουν τις αξίες που περικλείουν τα παραδοσιακά οικιστικά σύνολα και την ανάγκη διατήρησής τους. Στο μάθημα επιχειρείται η συστηματική αναλυτική διερεύνηση ενός παραδοσιακού οικιστικού συνόλου, στη δομή και στη μορφή του οποίου διατηρούνται τα πρωτότυπα και αυθεντικά χαρακτηριστικά στοιχεία της αρχιτεκτονικής με παράδοση. Με τον τρόπο αυτό οι σπουδαστές εξοικειώνονται με την αρχιτεκτονική παράδοση του τόπου μας καθώς και τα κατά τόπους παραδοσιακά κατασκευαστικά συστήματα και τις αρχιτεκτονικές μορφές που παράγονται. Παράλληλα αποκτούν τα μεθοδολογικά εργαλεία κατανόησης και ερμηνείας των μορφών, καθώς και διερεύνησης των παραγόντων που τα καθόρισαν με στόχο να αναγνωρίσουν και να αποτιμήσουν τον αρχιτεκτονικό χαρακτήρα ενός παραδοσιακού συνόλου. Απώτερος στόχος της άσκησης να εφοδιάσει του σπουδαστές με τις γνώσεις και τα μεθοδολογικά εργαλεία που θα τους βοηθήσουν να επέμβουν ορθά σε παραδοσιακά οικιστικά συστήματα συμβάλλοντας στην διατήρηση και ομαλή εξέλιξη του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα ενός παραδοσιακού οικισμού ή ιστορικού συνόλου.

Η παρουσίαση έχει στόχο να αναδείξει τη σημασία του μαθήματος με τίτλο «Αρχιτεκτονική ανάλυση παραδοσιακού οικισμού» για τις σπουδές του αρχιτέκτονα. Πρόκειται για ένα μάθημα που εξοικειώνει τους σπουδαστές με θέματα που αφορούν την ιστορική αρχιτεκτονική κληρονομιά και παρέχει ένα πρώτο μεθοδολογικό εργαλείο στην προσπάθεια αναγνώρισης ενός παραδοσιακού οικιστικού συνόλου. Το μάθημα, αποτελεί ένα από τα βασικά μαθήματα της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ και διδάσκεται στο 5ο εξάμηνο των σπουδών, με τη συνεργασία των εργαστηρίων των διδακτικών περιοχών της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και της Οικοδομικής (τομείς Ι και ΙV αντίστοιχα). Αντικείμενο είναι η αναγνώριση, συστηματική αναλυτική διερεύνηση και αξιολόγηση ενός παραδοσιακού οικιστικού συνόλου και βασικός στόχος η διερεύνηση των στοιχείων που καθορίζουν τη δομή, τη μορφή και τον ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό του χαρακτήρα.

Πρόκειται για το κατ' εξοχήν εργαστηριακό μάθημα της Σχολής, αφού

Φωτ. 1 Σπουδαστές στην διάρκεια της άσκησης πεδίου.

περιλαμβάνει τη μετάβαση και εργασία στον τόπο μελέτης, που αφορά κυρίως σε οικισμούς με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα. Οι οικισμοί, χαρακτηρισμένοι ή όχι, βρίσκονται στην ηπειρωτική ή νησιωτική Ελλάδα και επιλέγονται με βάση το κριτήριο της αρχιτεκτονικής τους αξίας και της διατήρησης του ιστορικού - παραδοσιακού τους χαρακτήρα.

Σε ότι αφορά στον τρόπο διεξαγωγής, το μάθημα χωρίζεται σε δύο ενότητες: Η πρώτη αφορά στην επιτόπου εργασία και η δεύτερη στην εξέλιξη της αναλυτικής εργασίας που γίνεται στα σχεδιαστήρια των αιθουσών διδασκαλίας. Η επεξεργασία των θεμάτων γίνεται από ομάδες 5-8 σπουδαστών, με τη συνεργασία της διατομεακής διδακτικής ομάδας. Επίσης, το μάθημα υποστηρίζεται από σημειώσεις, βιβλιογραφία και διαλέξεις εμβάθυνσης που αφορούν στην ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, τις συνιστώσες της (λειτουργικές - κατασκευαστικές και μορφολογικές) καθώς επίσης και την αρχιτεκτονική του συγκεκριμένου τόπου.

Η ανάλυση του κάθε οικιστικού συνόλου επιχειρείται μεθοδικά, ξεκινά με τη μελέτη των βασικών χαρακτηριστικών που καθορίζουν τη συγκρότηση και τη μορφή του, προχωρά στην καταγραφή στοιχείων που αφορούν στον αρχιτεκτονικό, μορφολογικό και δομικό χαρακτήρα των κτισμάτων του και καταλήγει στον προσδιορισμό και την αξιολόγηση του ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού του χαρακτήρα.

Η προσέγγιση του θέματος, ξεκινά με βιβλιογραφική έρευνα και μελέτη τοπογραφικών και αεροφωτογραφιών του οικισμού και συνεχίζεται με επιτόπου εργασία, η οποία περιλαμβάνει μια σειρά από στάδια, που διαρθρώνονται σε πέντε ενότητες:

Η πρώτη ενότητα αφορά στην καταγραφή των γενικών στοιχείων που σχετίζονται με τη δημιουργία και την εξέλιξη του οικισμού, την αναγνώριση της σημερινής συγκρότησης και μορφής του καθώς και τη διερεύνηση των πρωταρχικών ιστορικών παραγόντων και των τοπογραφικών χαρακτηριστικών του χώρου, που καθόρισαν τη συγκρότηση του αρχικού οικιστικού πυρήνα και την εξέλιξή του.

Τα στοιχεία αυτά σχετίζονται με την γεωγραφική θέση του οικισμού, το φυσικό του περιβάλλον, την ιστορική του εξέλιξη, το μέγεθός του, την οικονομική δραστηριότητα των κατοίκων, την κοινωνική και την πολιτιστική του ταυτότητα. Επίσης αφορούν στην πολεοδομική του συγκρότηση στη σημερινή της μορφή (γραμμική, ακτινωτή ή φρουριακή διάρθρωση κλπ.) και στον τρόπο που αυτή εξελίχθηκε στο

Σχέδιο 1, Φωτ. 2 Εικόνα του οικισμού (Βάθεια Μάνης)

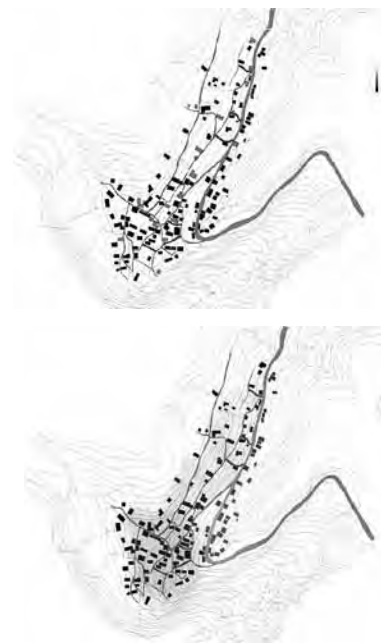
χρόνο (αρχικός πυρήνας, επεκτάσεις, αρχικές χαράξεις, νέοι οδικοί άξονες, επιμέρους οικιστικές ενότητες).

Η δεύτερη ενότητα αφορά στην αναγνώριση της συνολικής εικόνας του οικισμού, όπως αυτή καθορίζεται από τη σχέση φυσικού και δομημένου χώρου, τη μορφολογία του εδάφους, την πολεοδομική συγκρότηση σε ενότητες - γειτονίες, τη μορφή του πολεοδομικού ιστού, την πυκνότητα δόμησης, τις διατάξεις των κτισμάτων στο χώρο, την ογκομετρική τους οργάνωση και τη διαμόρφωση των μετώπων των δρόμων, τα ειδικά κτίσματα στον πολεοδομικό ιστό, τις σχέσεις των κτισμάτων με τους ελεύθερους χώρους, τη σχέση δημόσιου - ιδιωτικού χώρου κλπ. Η γενική εικόνα του οικισμού, διαμορφώνεται από την επικρατούσα αρχιτεκτονική των κτισμάτων του και την ένταξη τους στο τοπίο. Σημασία επίσης έχουν τα κτίσματα, ειδικά ή μεμονωμένα, που ξεχωρίζουν και αποτελούν στοιχεία αναφοράς για τον οικισμό, όπως π.χ. εκκλησίες, σχολεία, ανεμόμυλοι, κλπ.

Η εικόνα του δημόσιου χώρου προκύπτει επίσης από τη διερεύνηση της μορφής των δρόμων (ευθύγραμμοι, τεθλασμένοι ή καμπύλης γραμμής, σταθερού ή μεταβλητού πλάτους κλπ), τους τρόπους κατασκευής τους (επίπεδοι με τσιμέντο ή ασφάλτο, κεκλιμένοι με λιθόστρωτα ή λίθινες βαθμίδες κλπ), αλλά και την αναλογία πλάτους προς τα ύψος των πλευρικών κτισμάτων και την σχέση προς την ανθρώπινη κλίμακα. Επίσης από τη διάρθρωση των πλατειών, των πλατωμάτων και των ελεύθερων χώρων (μέγεθος, σχήμα, στοιχεία διαμόρφωσης, κλπ) και τη σχέση τους με το οδικό δίκτυο αλλά και τα κτίρια που τα περιβάλλουν.

Ένα βασικό επίσης στοιχείο συγκρότησης της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας του οικισμού είναι ο τρόπος σύνθεσης των κτισμάτων και των ελεύθερων χώρων για τη δημιουργία συνόλων. Το στοιχείο αυτό προκύπτει από την καταγραφή και μελέτη του βαθμού πυκνότητας της δόμησης, του τρόπου διάταξης των κτισμάτων στο χώρο, από το είδος και τις ιδιοτυπίες της διάταξης κατά περιοχές, ζώνες, ενότητες και στο σύνολο. Προκύπτει επίσης από τις εναλλαγές των κτιριακών όγκων και των μεταξύ τους κενών, καθώς και τις εναλλαγές κατά την έννοια του ύψους. Σημασία έχουν επίσης, η μορφή και ο χαρακτήρας των ιδιωτικών ελεύθερων χώρων και κυρίως των αυλών (μέγεθος, σχήμα, κλπ) καθώς επίσης και η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ δημόσιων ή ιδιωτικών ελεύθερων χώρων με την κατοικία.

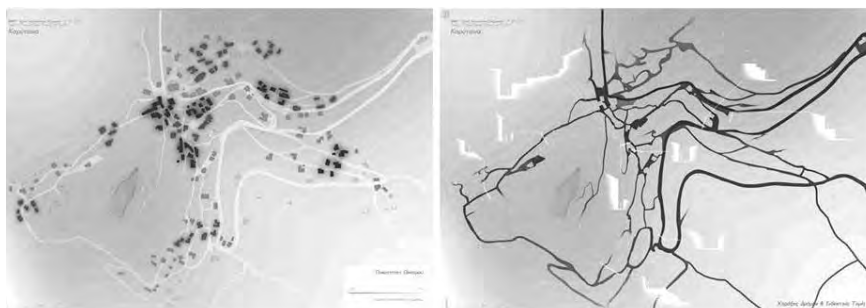
Η επόμενη ενότητα αφορά στην αναγνώριση της μορφής των παραδοσιακών κτισμάτων κατοικίας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Οι μονάδες κατοικίας αποτελούν το

Σχέδιο 2 Τοπογραφικοί χάρτες ανάλυσης

Σχέδιο 3,4 Σκίτσα γενικής εικόνας οικισμών

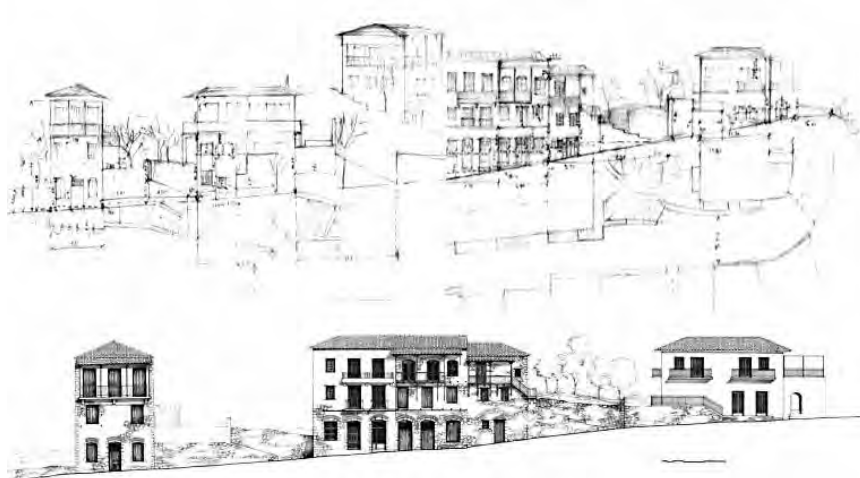

Σχέδιο 5,6 Εικόνα δημόσιου χώρου

επικρατέστερο είδος κτισμάτων στον οικισμό και ασκούν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του. Εξετάζονται ως προς τη δομή τους, τη διάρθρωση των λειτουργιών τους και τα κύρια μορφολογικά χαρακτηριστικά τους. Αρχικά επισημαίνονται οι επικρατέστεροι τύποι των κτισμάτων και επιχειρείται η τυπολογική κατάταξη, που σχετίζεται με το σχήμα της κάτοψης, τον όγκο και τη λειτουργική διάρθρωση τους. Ιδιαίτερη σημασία δίδεται στην μελέτη της διαμόρφωσης των όψεων που προκύπτουν τόσο από την λειτουργική τους δομή, όσο και από το κατασκευαστικό σύστημα και τα υλικά δόμησης, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις και από τα μορφολογικά στοιχεία με συμβολικό ή διακοσμητικό χαρακτήρα.

Στο στάδιο αυτό καταγράφονται, επίσης, και οι αλλοιώσεις των κτισμάτων που σχετίζονται με το είδος των μεταγενέστερων επεμβάσεων (μέτριες/αναστρέψιμες, μεγάλες/μη αναστρέψιμες, ερείπια, σύγχρονα κτίρια). Οι επεμβάσεις αυτές, αφορούν κυρίως αλλαγές στην κάτοψη (προσθήκη ή αφαίρεση τμημάτων), επισκευές στοιχείων της κατασκευής (αντικατάσταση στεγών ή κουφωμάτων κλπ) ή ακόμα και προσπάθειες «βελτίωσης» των όψεων (χρωματισμοί, επενδύσεις, προστεγάσματα κλπ). Από την συσχέτιση των προαναφερθέντων επεμβάσεων με τον παραδοσιακό χαρακτήρα του οικισμού, προκύπτει και ο βαθμός αλλοίωσης του.

Για την μελέτη των προαναφερθέντων ενοτήτων, οι σπουδαστές καταγράφουν σε χάρτες τα στοιχεία που συγκροτούν τον οικισμό (δημόσιοι χώροι, οδικό δίκτυο, γειτονίες, τοπόσημα, παραδοσιακά και νέα κτήρια κλπ). Ακόμη καταγράφουν, με φωτογραφίες και σκίτσα (κατόψεων, τομών και όψεων) τους δρόμους και τα μέτωπά τους, καθώς και τα κτηριακά συγκροτήματα που αποτελούν τις γειτονίες. Με φωτογραφίες και σχέδια, σκίτσα καταγράφεται και μία σειρά χαρακτηριστικών παραδοσιακών κτηρίων, που επισημαίνονται στον χάρτη του οικισμού, και από τα οποία προκύπτει η τυπολογική τους κατάταξη.

Η τέταρτη ενότητα αφορά στην αναλυτική διερεύνηση του δομικού συστήματος των παραδοσιακών κτισμάτων του οικισμού. Αρχικά συγκεντρώνονται τα στοιχεία που αφορούν στο δομικό σύστημα και εντοπίζονται οι διάφορες χαρακτηριστικές περιπτώσεις, οι σημαντικές παραλλαγές αλλά και οι εξαιρέσεις για κάθε μια κατηγορία δομικών μελών σε επίπεδο οικιστικού συνόλου. Η συγκεκριμένη ενότητα αναλύεται εκτενέστερα στο δεύτερο σκέλος της παρουσίασης.

Τέλος, η πέμπτη ενότητα περιλαμβάνει τα συμπεράσματα της ερευνητικής εργασίας, τα οποία προκύπτουν από την επιτόπου καταγραφή και συλλογή του υλικού αλλά και την αναγνώριση, κατανόηση και αναλυτική διερεύνηση όλων εκείνων των στοιχείων που συγκροτούν την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του οικισμού που μελετήθηκε. Τα στοιχεία αυτά αφορούν στους παράγοντες που επέδρασαν στον καθορισμό της μορφής του οικιστικού συνόλου, υλικούς και άυλους, όπως αυτοί καθορίζονται από την ιστορία του τόπου και την επιτόπια παρατήρηση. Αφορούν επίσης στον ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα του οικισμού, στα στοιχεία που τον καθορίζουν καθώς επίσης και στο είδος, το βαθμό αλλοίωσης και την κατάσταση διατήρησης των κτισμάτων του.

Η γνώριμία και εξοικείωση με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, που επιχειρείται με το μάθημα της «Αρχιτεκτονικής ανάλυσης παραδοσιακού οικισμού», αποτελεί ένα βασικό εφόδιο για την κατανόηση της σημασίας

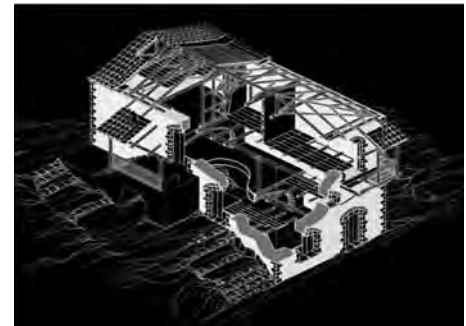
και της αξίας του παραδοσιακού δομημένου περιβάλλοντος και εισάγει τους σπουδαστές στον προβληματισμό της ανάγκης προστασίας και διαφύλαξης της ιστορικής κληρονομιάς. Τα οφέλη που προκύπτουν από την εκπόνηση των εργασιών είναι σημαντικά, αφού δίδεται στους σπουδαστές η δυνατότητα να γνωρίσουν την ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική άμεσα και βιωματικά. Επιπλέον, εκτός από την διδακτική τους αξία, οι εργασίες συμβάλουν στην συγκρότηση ενός αρχείου αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, και διασώζουν την εικόνα ιστορικών κτιρίων και συνόλων που διαρκώς, με την πάροδο των χρόνων και την αλόγιστη ανάπτυξη, αλλοιώνονται ή καταστρέφονται.

Οι σπουδαστές καλούνται, μέσα από την αναλυτική καταγραφή και την ανάγνωση του τόπου, να κατανοήσουν και να αναγνωρίσουν ένα αρχιτεκτονικό έργο υψηλής ποιότητας, μια μεγάλη σύνθεση στο χώρο. Η αναλυτική αυτή διαδικασία, αντίστροφη της συνθετικής, καλλιεργεί τη κριτική σκέψη και τροφοδοτεί τη σύγχρονη αρχιτεκτονική πράξη. Ο εντοπισμός και η ερμηνεία των αρχιτεκτονικών αξιών και των βασικών αρχών συγκρότησης του χώρου, που επιχειρείται με τη μεθοδική ανάλυση του, χρησιμεύει και ως προεργασία για μια νέα σύνθεση στο χώρο αυτό. Πρόκειται, δηλαδή, για μία διαδικασία η οποία παρέχει τα κατάλληλα «εργαλεία» για την ένταξη νέου κτίσματος στον παραδοσιακό χώρο, θέμα το οποίο οι σπουδαστές καλούνται να αντιμετωπίσουν στη συνέχεια των σπουδών τους.

Η σημασία και ο ρόλος της παραδοσιακής κατασκευής στην συγκεκριμένη άσκηση, καθώς και στην Αρχιτεκτονική εκπαίδευση.

Η εξέλιξη του πολιτισμού της ανθρωπότητας ένα από τα κύρια και ενδιαφέροντα κεφάλαια της ιστορίας έχει καταγράψει και στην κατασκευαστική δραστηριότητα. Σε οποιαδήποτε περιοχή και ιστορική περίοδο αναπτύχθηκε πολιτισμός, η οικοδομική δραστηριότητα άφησε αρκετά δείγματα ως προς τα δομικά υλικά και τα δομικά συστήματα, τα τυπολογικά χαρακτηριστικά, τη λειτουργία και την αισθητική των κτισμάτων. Σε αυτές τις περιοχές όπου αναπτύχθηκε η αντίστοιχη οικοδομική δραστηριότητα, βλέπουμε σήμερα την σταδιακή εξέλιξη διαφορετικών τοπικών δομικών συστημάτων. Η διαφορετικότητα τους συνίσταται, στην γεωγραφική θέση, τα τοπικά υλικά δομής, την τεχνογνωσία, την οικονομοπολιτική κατάσταση και την σεισμικότητα της περιοχής.

Τα δομικά συστήματα, τοπικά και χρονικά έχουν μεγάλη επεκτασιμότητα και διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Το καθένα από τα δομικά συστήματα που αναπτύχθηκαν, χρησιμοποιεί συγκεκριμένα δομικά υλικά και τεχνολογία, παράγοντας ένα συγκεκριμένο δομικό πρότυπο

Σχέδιο 9 Ανάλυση δομής

Φωτ. 3 Ορεινή Αρκαδία -Στεμνίτσα
Φωτ. 4 Κυκλάδες – Τήνος

(αρχέτυπο) με επαναλαμβανόμενο και αργά εξελισσόμενο δομικό σύστημα. Οι παράμετροι αυτοί που διαμορφώνουν το δομικό κατασκευαστικό σύστημα σε κάθε περιοχή, αποδίδουν συγκεκριμένη τυπολογία και μορφολογικά χαρακτηριστικά και προσδιορίζουν την αρχιτεκτονική ταυτότητα της περιοχής.

Η Ελλάδα, με τα διαφορετικά μορφολογικά χαρακτηριστικά της ηπειρωτικής και νησιώτικης περιοχής, αποτέλεσε στο παρελθόν μεγάλη πηγή δομικής δραστηριότητας για αρκετές χιλιάδες χρόνια. Αρκετά από τα δομικά συστήματα που αναπτύχθηκαν σε αυτές τις περιοχές, έχουν υψηλού επιπέδου εφευρετικότητα στο κατασκευαστικό σύστημα, στη σύλληψη διαμόρφωσης του φορέα, καθώς και την επίλυση των κατασκευαστικών λεπτομερειών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντιμετώπιση των στατικών και δυναμικών φορτίσεων, καθώς επίσης και όλων των υπολοίπων καταπονήσεων (χρήση, περιβάλλον, τρωτότητα των υλικών, κλπ). Τα περισσότερα δομικά συστήματα καλύπτουν γεωγραφικά μεγάλες περιοχές και εξελίσσονται στον χρόνο σε αρκετά μεγάλα διαστήματα αιώνων. Ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα στον Ελλαδικό χώρο είναι η ενισχυμένη τοιχοποιία από ξύλινα στοιχεία, που πρωτοεμφανίζεται στην Μινωική εποχή (ανάκτορο της Κνωσού) και για περισσότερο από τριανταπέντε αιώνες αναπτύσσεται στην περιοχή της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου. Επίσης υπάρχουν και δομικά συστήματα τα οποία δεν έχουν αυτήν την γεωγραφική εμβέλεια και είναι περιορισμένη η περιοχή εφαρμογής τους. Μερικά παραδείγματα είναι: οι κατασκευές στην κεντρική Μάνη, κατασκευές οι οποίες χαρακτηρίζονται από την μεγαλιθικότητα, οι κατασκευές του Πηλίου και της Μακεδονίας που χαρακτηρίζονται από το μικτό δομικό σύστημα (χαρακτηριστικό στα Βαλκάνια και την Κωνσταντινούπολη την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας) με λίθινους κορμούς και ξυλόπηκτες κατασκευές στον τελευταίο όροφο με τολμηρές συχνά προεξοχές (σαχνισί), οι μοναδικές και εντυπωσιακές μεικτές, πολυώροφες κατασκευές στις μονές του Άγιου Όρους, οι πλινθόκτιστες κατασκευές στην κεντρική και βορειοδυτική περιοχή της Ελλάδας και πολλά άλλα.

Σημαντικό όμως παράδειγμα τοπικού δομικού συστήματος, είναι η μοναδική αντισεισμική κατασκευή, του μικτού δομικού συστήματος των σπιτιών στο νησί της Λευκάδας στο Ιόνιο πέλαγος, που έχει αναπτυχθεί τους δύο τελευταίους αιώνες. Το δομημένο περιβάλλον του ελλαδικού και συχνά και του υπόλοιπου ευρωπαϊκού χώρου, αποτελεί κατά ένα μεγάλο ποσοστό, το συστατικό της μοναδικής ατμόσφαιρας που πολλές περιοχές τους αποπνέουν, και προσδιορίζει σε σημαντικό βαθμό την πολιτιστική ταυτότητα της χώρας. Επομένως είναι ζωτικής σημασίας η παιδείωση των φοιτητών, μας στα θέματα που

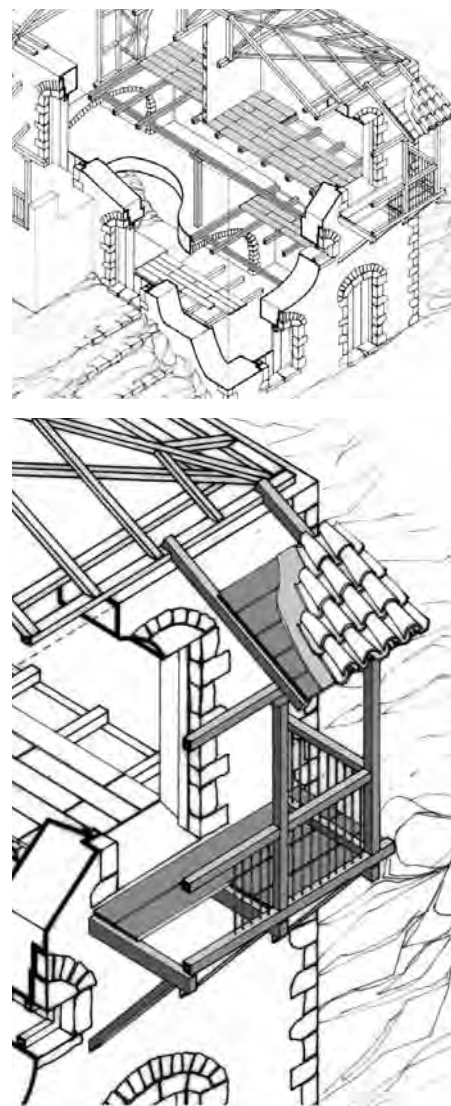
Φωτ. 5 Πήλιο
Φωτ. 6 Μάνη

αφορούν στην παραδοσιακή, λαϊκή, ιστορική, (ας τη ονομάσουμε σε κάθε περίπτωση ανάλογα) κληρονομιά μας. Είναι όμως σημαντική και καθοριστική η εκπαίδευση τους, σχετικά με την αναγνώριση, κατανόηση, καταγραφή, διατήρηση και διάσωση του πολιτιστικού μας πλούτου.

Στο διατομεακό μάθημα της Αρχιτεκτονικής ανάλυσης παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων όπως έχει ήδη αναφερθεί, γίνεται αναλυτική και συστηματική αναγνώριση ενός παραδειγματικού οικιστικού συνόλου το οποίο δεν έχει αλλοιωθεί και διατηρεί τα παραδοσιακά αρχιτεκτονικά και δομικά χαρακτηριστικά του. Ανάμεσα στους παράγοντες που εξετάζονται και έχουν ήδη αναφερθεί, είναι σημαντικό να αναγνωριστούν εκείνοι που επέδρασαν στην διαμόρφωση του δομικού χαρακτήρα των οικισμών, δηλαδή το κλίμα, το φυσικό περιβάλλον, τα διαθέσιμα υλικά της περιοχής και η τεχνολογία, καθώς και τα πολιτισμικά επιτεύγματα, οι κοινωνικές συνθήκες και οι ιστορικές συγκυρίες που καθόρισαν την εξελικτική πορεία του τόπου.

Για την κατανόηση των δομικών στοιχείων και των παραδοσιακών κατασκευαστικών τεχνικών που έχουν τα κτίσματα, συγκεντρώνονται στοιχεία από διαφορετικά κτίρια στο οικισμό. Για την διευκόλυνση της επιτόπου συλλογής στοιχείων και ανάλυσης του δομικού συστήματος τα στοιχεία συλλέγονται ανά κατηγορία, δηλαδή αναγνώριση του φέροντος συστήματος, κατακόρυφα και οριζόντια φέροντα στοιχεία (τοιχοί, πατώματα, στέγες/οριζόντια δώματα), εσωτερικά χωρίσματα, δάπεδα, κουφώματα, τζάκια, σκάλες, διακοσμητικά στοιχεία κλπ., αλλά και θέματα θεμελίωσης, ποιότητας του εδάφους κ.α. Από το πληροφοριακό υλικό υπό μορφή σκίτσου και φωτογραφίας, εντοπίζεται το δομικό σύστημα που επικρατεί στον οικισμό καθώς και οι τυχόν παραλλαγές του. Για να γίνει απόλυτα κατανοητή η σύνθεση αυτών των δομικών μελών που παράγουν το κατασκευαστικό αυτό σύστημα, επιλέγεται ένα χαρακτηριστικό αυθεντικό κτίριο και σχεδιάζεται σε μορφή αξονομετρικής τομής με όλες τις κατασκευαστικές λεπτομέρειες.

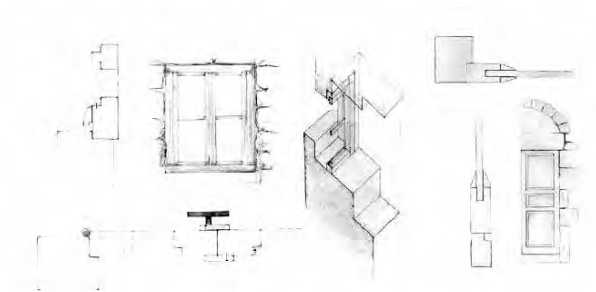
Στόχος του μαθήματος είναι οι σπουδαστές μας να αποκτήσουν μια σημαντική εμπειρία από την λαϊκή παραδοσιακή αρχιτεκτονική, να εκτιμήσουν πόσο σημαντικό πολιτιστικό αγαθό είναι και γιατί πρέπει να διατηρηθεί - συντηρηθεί και να προστατευτεί από αλλοιώσεις, προκειμένου να συμβάλει στην ιστορική μνήμη του τόπου και την ομαλή εξέλιξή του. Είναι λοιπόν πρωταρχικής σημασίας για την δομική εξέλιξη ενός τόπου, η διερεύνηση, καταγραφή και κατανόηση, του δομικού ή των δομικών συστημάτων, τα δομικά υλικά κατασκευής και οι τεχνικές, που με την συμπλοκή και συνεργασία τους αποδίδουν

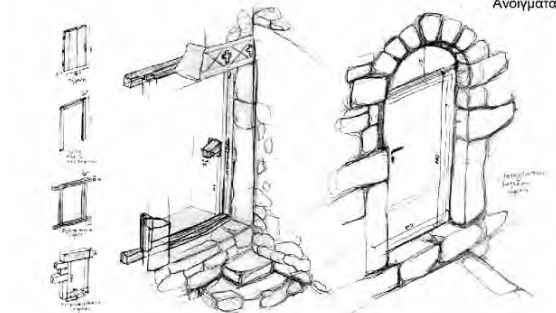
Σχέδιο 10 Αξονομετρικές τομές

μορφολογικά χαρακτηριστικά πρότυπα.

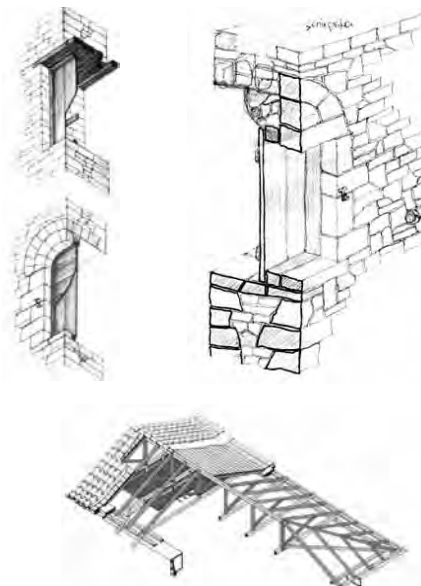
Με την αναλυτική αυτή εμπειρία, οι σπουδαστές αποκτούν σημαντικές γνώσεις και εφόδια για έναν απώτερο πολύ σημαντικό στόχο. Να διερευνήσουν τους τρόπους με τους οποίους στο μέλλον θα παρέμβουν σε ένα παραδοσιακό ιστό είτε επισκευάζοντας και αποκαθιστώντας υφιστάμενα κτιριακά κελύφη, είτε με μία νέα κατασκευή που θα ενταχθεί με επιτυχία στο δομημένο περιβάλλον συνυπάρχοντας αρμονικά και παράλληλα δηλώνοντας την ταυτότητα της, αποφεύγοντας τον κίνδυνο απομιμήσεων νεοπαραδοσιακών μοντέλων.

Ανοίγματα

Σχέδιο 12 Σκίτσα ανάλυσης της δομής των κουφωμάτων

Σχέδιο 11 Σκίτσα ανοιγμάτων, κουφωμάτων και στέγης

Προέλευση σχεδίων & εικόνων

Σχ. 1, 8 : Σπουδαστική εργασία Βάθεια Μάνης, 2011 - 12 (Σπουδαστές: Ι. Αιβατζίδης, Α. Ασήκαλης, Ι. Ευαγόρου, Μ. Θεοδώρου, Δ. Θωμά, Λ.Λοΐζου, Σ. Παπασάββας, C. Laventurier, F. Perlo)

Σχ. 2,7,9,10,11: Σπουδαστική εργασία Λευκοχώρι Γορτυνίας, 2010-11 (Σπουδαστές: Χ. Γούσιου, Ε.Παπαγεωργίου, Γ.Παπαθανασίου, Ι.Ποτηριάδη, Α.Χαζάπης)

Σχ. 3: Εργασία Δημητσάνα Γορτυνίας, 2012-13 (Σπουδαστές: Σ. Γαλδάλα, Δ. Δράγιου, Κ. Καλυβιώτη, Β.Κακοδήμου, Δ.Κουτσόγεωργα, Ε.Μαργαρίτη, Χ.Νικολάου, Ο.Ξενούλη, Α.Παναγούλη)

Σχ. 4:: Εργασία Λευκοχώρι Γορτυνίας, 2012-13 (Σπουδαστές: Χ.Βενετσανάκη, Μ.Βιολάρη, Μ.Καλογερή, Σ.Κασιμάτη, Ε.Κεραμειανάκη, Κ.Λίγγου, Ε.Οικονομάκη, Α.Χαντζοπούλου, Ε.Ψαρρού)

Σχ. 5, 6: Εργασία Καρύταινα, 2012-13 (Σπουδαστές: Α.Βιολάρη, Α.Αγγελοπούλου, Α.Βέρου, Α.Πόβιτσα, Ε.Γκαρραμόνε, Δ.Ζαμποπουλος, Θ.Ζορμπά, Ι.Κουφόπουλος, Β.Πορτοκάλης, Ξ. Στούμπου)

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ

Αλέξανδρος Αντωνίου Αρχιτέκτων, Λέκτορας ΠΔ 407/80 Α.Π.Θ.,
Στυλιανή Λεφάκη Αρχιτέκτων, Λέκτορας Α.Π.Θ.,
Παναγιώτης Τσολάκης, Αρχιτέκτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Α.Π.Θ.

Το μάθημα 2Τ503, με τίτλο: ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ, ανήκει στο Εκτεταμένο Εργαστήριο Συντήρησης και Αποκατάστασης και του αποδίδονται 6 διδακτικές μονάδες. Διδάσκεται στο θερινό εξάμηνο κάθε ακαδημαϊκού έτους και απευθύνεται σε νέο-εισερχόμενους φοιτητές. Περιλαμβάνει ένα θεωρητικό μέρος και κυρίως μια ομαδική άσκηση. Η διδακτική ομάδα αποτελείται από τον αναπληρωτή καθηγητή Πάνο Τσολάκη, τη Στυλιανή Λεφάκη, λέκτορα και τον Αλέξανδρο Αντωνίου, υποψήφιο διδάκτορα, σε θέση λέκτορα βάσει του Π.Δ. 407. Το παρακολουθούν 70 φοιτητές κατά μέσο όρο. Στόχος του μαθήματος είναι η συστηματική αποτύπωση των αρχιτεκτονικών μαρτυριών του πολιτισμού και η σχεδιαστική απεικόνιση και καταγραφή τους: Η αποτύπωση, δηλαδή, ως βασικό εργαλείο για την ανάλυση και τεκμηρίωση αρχιτεκτονικών μνημείων και συνόλων ως τα απαραίτητα πρώτα βήματα για την αξιολόγηση, την αποκατάσταση και διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στο παρόν και στο μέλλον.

Θεωρητικό πλαίσιο

Αυτή η διαδικασία, εκτός από τους παραπάνω στόχους, καθώς διδάσκεται στον εισαγωγικό κορμό της διδασκαλίας του Τμήματος Αρχιτεκτόνων, εκπληρώνει και άλλες αποστολές. Συμβάλλει σε μια πρώτη συνειδητοποίηση και κατανόηση του περιβάλλοντος και των υλικών μαρτυριών του. Με λίγα λόγια προσπαθεί να βοηθήσει τους νέους αρχιτέκτονες να μάθουν να βλέπουν σχήματα, χρώματα, αναλογίες, κατασκευαστικές δομές και ότι άλλο στοιχείο έχει αποτυπωθεί στην υλική υπόσταση μιας υφιστάμενης δομής. Πολύ δε περισσότερο να βλέπουν και πίσω από όλα αυτά και να μπορέσουν, ει δυνατόν, να ερμηνεύουν πρώτα κάτι, πριν το αποτυπώσουν στη συνέχεια στο χαρτί.

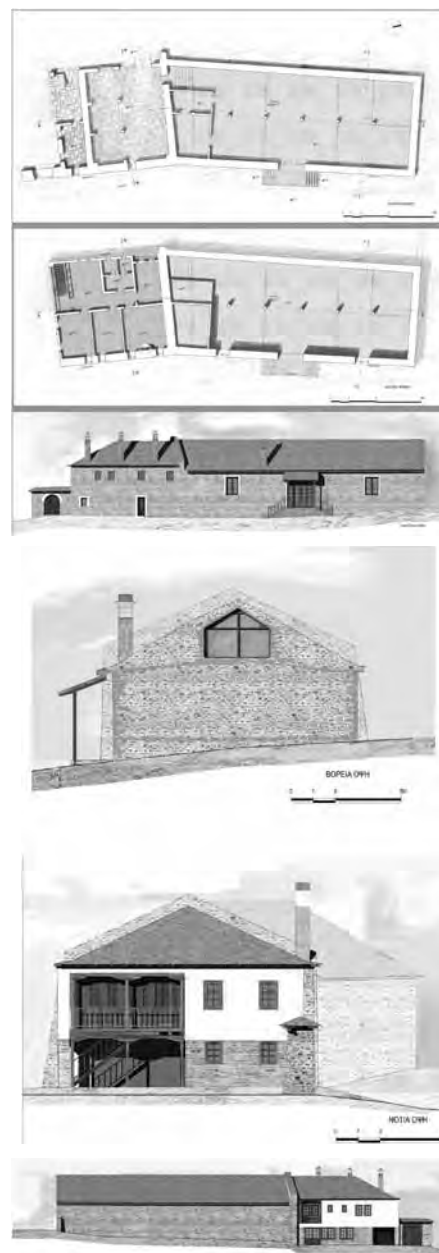
Αυτή η ερμηνεία ξεκινά από την καλλιέργεια ειδικών γνώσεων διότι, ως γνωστό, αν δεν αναγνωρίζει κανείς κάτι από τις βασικές αρχές του δεν το αντιλαμβάνεται γύρω του. Έτσι, τυπολογικές, λειτουργικές και μορφολογικές επιλύσεις, στοιχεία ιστορικών κατασκευών, υλικών που δεν χρησιμοποιούνται πλέον, γίνονται αντικείμενο μιας βασικής πληροφόρησης, πριν ξεκινήσει κανείς με το καθαυτό θέμα του εργαστηρίου. Στη θεωρητική αυτή προσέγγιση επισημαίνεται η

σημασία των ιστορικών στοιχείων, αυτών του ιστορικού και σύγχρονου πλαισίου, των κοινωνικών επιλογών κ.λπ. που συμβάλλουν στην ερμηνεία και κατανόηση του προς αποτύπωση αντικειμένου. Έτσι ελπίζει κανείς να οδηγηθεί στην αποκρυπτογράφηση των υλικών μαρτυριών, το συσχετισμό τους και, όπως προαναφέρθηκε, στην ερμηνεία τους, που θα δώσει τελικά νόημα και σημασία στην αποτύπωση.

Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση δεν χρειάζεται την ακρίβεια του χιλιοστού, μπορεί όμως να απαιτήσει και να κατευθύνει κανείς την ακρίβεια αυτή, εκεί που είναι σημαντική. Χρειάζεται να διαπιστώσει σχέσεις, αρχιτεκτονικές αξίες, κατασκευαστικές επιλογές, να προβληματιστεί με το εκάστοτε περιβάλλον, να ξεχωρίσει ιδιότητες και χαρακτηριστικά κάποιας πιθανής μοναδικότητας, να ανασύρει μνήμες. Χρειάζεται να καταλάβει κανείς το σύνολο και τη σημασία του και μετά να προχωρήσει στη λεπτομέρεια, όπως εξάλλου προκύπτει και από τη διεθνή βιβλιογραφία που αναφέρεται εκτενώς στη συστηματοποίηση «επιπέδων ακρίβειας», αναλόγως των φάσεων και των απαιτήσεων της αποτύπωσης.

Και εδώ τίθεται το πρόβλημα, τι μέσα θα χρησιμοποιήσει κανείς; Κατ' αρχήν πρέπει να αρχίσει να αναζητεί το πλαίσιο αναφοράς. Ένας τοίχος κατασκευασμένος στις αρχές του αιώνα κρύβει άλλες δομές από έναν πιο πρόσφατο, άλλα υλικά, άλλες αντιλήψεις περί χώρου. Ακόμα και αν τον σχεδιάσει κανείς με τις απόλυτες ευθείες γραμμές, η αποτύπωσή του δεν σημαίνει τίποτα χωρίς τη σχεδιαστική αναφορά στο πλαίσιο αυτό, δεν δείχνει το γιατί και το πώς προέκυψε, ώστε να αντιμετωπίσει κανείς με ασφάλεια μετρικές παρεκκλίσεις, που είναι έτσι κι αλλιώς αναπόφευκτες. Ακόμα το σχέδιο δεν δείχνει το βασικό χαρακτήρα του αντικειμένου, ή ποια στοιχεία συνηγορούν στη διατήρησή του, αν περιέχει νοήματα, εκτός βέβαια κι αν συνοδεύεται από κείμενο.

Επομένως, εκείνο που βασικά αναζητείται στην αποτύπωση είναι η ευαισθησία της ερμηνείας, κάτι που συνοδεύεται βέβαια με πολλές σχεδιαστικές απαιτήσεις. Ένα πρόβλημα, που μέχρι πρόσφατα νόμιζε κανείς πως το αντιμετώπιζε με τη σχεδίαση στο χέρι, με σχέδια με μολύβι και μελάνι. Η πρακτική απέδειξε πως αν δεν υπάρχει κάποια κριτική και ερμηνευτική ματιά, τα σχέδια, με οποιοδήποτε μέσο κι αν γίνουν, δεν ανταποκρίνονται στους στόχους της αρχιτεκτονικής αποτύπωσης. Πλησιάζουν περισσότερο την τοπογραφική αποτύπωση και η ακρίβεια που προσφέρουν είναι συνήθως άνευ σημασίας.

Εικ. 1,2,3: Κτήριο βοηθητικών χρήσεων στο Άγιο Όρος – Μονή Ξηροποτάμου, Φοιτητική Εργασία Λέανδρος Ζωίδης θερινό εξάμηνο 2007-2008

Εξ άλλου, χωρίς μια βασική ερμηνεία δεν μπορεί να καθοδηγήσει κανείς ούτε τις πιο εξελιγμένες τεχνολογικά μεθόδους αποτύπωσης και κινδυνεύει με σημαντικές παραλείψεις και αστοχίες, όσα τεχνολογικά μέσα κι αν διαθέτει, που θα οδηγήσουν την αξιολόγηση, και την, εν συνεχεία, αποκατάσταση σε επικίνδυνα μονοπάτια.

Άσκηση φοιτητών - εργαστήριο

Μέχρι πρόσφατα η άσκηση των φοιτητών γινόταν με ελεύθερη επιλογή θέματος, ενός μικρής κλίμακας ιστορικού κτίσματος, με το σκεπτικό ότι αυτό θα προερχόταν από κάποιο οικείο τους περιβάλλον, το οποίο και θα αποτελούσε το πρώτο ερμηνευτικό πλαίσιο.

Η αποτύπωση που προτείνεται βασίζεται στις λεγόμενες παραδοσιακές μεθόδους, δηλαδή φωτογράφιση, σκίτσα μετρήσεων, μετρήσεις με αλφαδολάστιχο και νήμα της στάθμης, κάτι που δίνει τελικά και αυτονομία στον αρχιτέκτονα. Με τη μέθοδο αυτή επίσης ελπίζει κανείς στην καλύτερη εξοικείωση του φοιτητή με το αντικείμενο, εφόσον έχουμε να κάνουμε και με αρχικά στάδια των αρχιτεκτονικών σπουδών.

Τα βασικά προβλήματα που παρατηρήθηκαν ήταν πως οι ομάδες απομονώνονταν και δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν, ώστε να εμπλουτίσουν τη γνώση και την εμπειρία τους με τους προβληματισμούς και τη δραστηριότητα των άλλων ομάδων.

Μια άλλη διαπίστωση είναι η δυσκολία κατανόησης των ιστορικών κατασκευαστικών δομών. Όντας εξοικειωμένοι με τις κατασκευές του μπετόν και την απλή γεωμετρία τους και το εργολαβικό περιβάλλον της ελληνικής πραγματικότητας, οι νέοι φοιτητές δύσκολα αναγνωρίζουν άλλες κατασκευαστικές επιλύσεις και τους είναι άγνωστο κάθε τι το διαφορετικό. Κατά συνέπεια, υπάρχει συνήθως δυσκολία και στο σχεδιασμό ακόμα και μιας απλής ξύλινης στέγης, πόσο μάλλον όταν πρόκειται για πιο περίπλοκες κατασκευές. Πιστεύουμε ότι η ενασχόλησή τους με την αποτύπωση των παραδοσιακών δομοστατικών συστημάτων καλλιεργεί κάποιο κατασκευαστικό ένστικτο, τόσο χρήσιμο για αρχιτεκτονικές λύσεις αξιώσεων και πολύ περισσότερο γι' αυτές της υψηλής τεχνολογίας.

Η σημασία του ερμηνευτικού πλαισίου αναφοράς, η επιθυμία συνεργασίας και ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των ομάδων, η καλλιέργεια μιας πιο συνολικής ματιάς σε θέματα ενασχόλησης με

τις υλικές μαρτυρίες του παρελθόντος και η καλλιέργεια αυτής της ερευνητικής ευαισθησίας, μας οδήγησε πρόσφατα στο να επιλέξουμε για άσκηση εργαστηρίου ένα σύγχρονο οικισμό στο σύνολό του. Ο οικισμός αυτός περιλαμβάνει κτίσματα που χρονολογούνται από τις αρχές του 20ου αιώνα, κρύβει ερμηνείες και νοήματα, είναι μεγέθους κατάλληλου για τον αριθμό των φοιτητών που παρακολουθούν το μάθημα και η δυσκολία και πολυπλοκότητά του δεν είναι αποτρεπτική.

Η ευκαιρία δόθηκε μέσα από τη συνεργασία της διδακτικής ομάδας με το Τμήμα Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου (που χρησιμοποιεί αρχιτέκτονες σε αρχαιολογικές αποτυπώσεις). Σύμφωνα με πρόταση των αρχαιολόγων, επελέγη ο μικρός οικισμός Παλιάμπελα Κολινδρού, σε μια περιοχή με έντονο γεωργικό χαρακτήρα και με μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ιστορία και προοπτική. Στον μικρό αυτό οικισμό η αρχαιολογική έρευνα έχει αποκαλύψει στοιχεία για την κατοίκηση και τη ζωή μιας προϊστορικής κοινωνίας του 6000 π.χ. Μέσα από το ανασκαφικό έργο ζωντανεύουν ξανά οι απόηχοι ενός μακρινού, αλλά όχι τόσο ξεχασμένου παρελθόντος!

Το συγκεκριμένο αρχαιολογικό έργο είναι μια διεθνής προσπάθεια, που έχει ως στόχο την συστηματική έρευνα, τη διαχείριση και την αξιοποίηση του προϊστορικού οικισμού. Το πρόγραμμα εγκαινιάστηκε το 1999 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Διεξάγεται από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Κωνσταντίνου Κωτσάκη, σε συνεργασία με την Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή και το Πανεπιστήμιο του Sheffield της Μεγάλης Βρετανίας με επικεφαλής τον καθηγητή Paul Halstead. Στο πρόγραμμα συμμετέχει μεγάλος αριθμός συνεργατών (περισσότεροι από 120 κάθε έτος), σε μια πολυεθνική ομάδα που περιλαμβάνει φοιτητές και ερευνητές από τα Πανεπιστήμια του Sheffield, του Λονδίνου, του Cambridge, της Οξφόρδης, της Χαϊδελβέργης, της Βαλένθια, της Πράγας, της Λιουμπλιάνας, της Κωνσταντινούπολης, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και τα Πανεπιστήμια Αθηνών, Ιωαννίνων, Θεσσαλίας, Κρήτης και Θράκης.

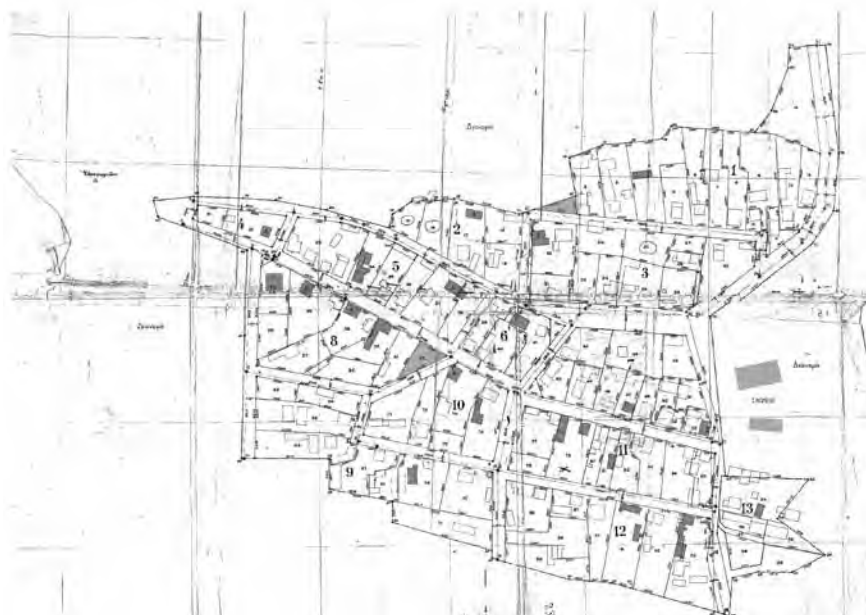

Εικ.4 Η περιοχή του οικισμού Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας

Μέχρι σήμερα η ανασκαφή έχει αποκαλύψει σημαντικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως οι τάφροι και οι λίθινοι περίβολοι του οικισμού και οι λιθόστρωτες αυλές των σπιτιών και πλήθος ευρημάτων και διατροφικών κατάλοιπων. Η ανασκαφική δραστηριότητα έχει ενταχθεί στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα Tempus, το οποίο έχει ως αντικείμενο τη διερεύνηση των δυνατοτήτων διαχείρισης προϊστορικών αρχαιολογικών θέσεων της Μεσογείου και την ευαισθητοποίηση του κοινού στη σημασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς.

Η αρχαιολογική έρευνα στα Παλιάμπελα Κολινδρού είναι ένα πολυδιάστατο πρόγραμμα που επιδιώκει την ανασύνθεση της προϊστορικής ζωής στην περιοχή και τη σύνδεση του απώτερου παρελθόντος με τη σύγχρονη πραγματικότητα.

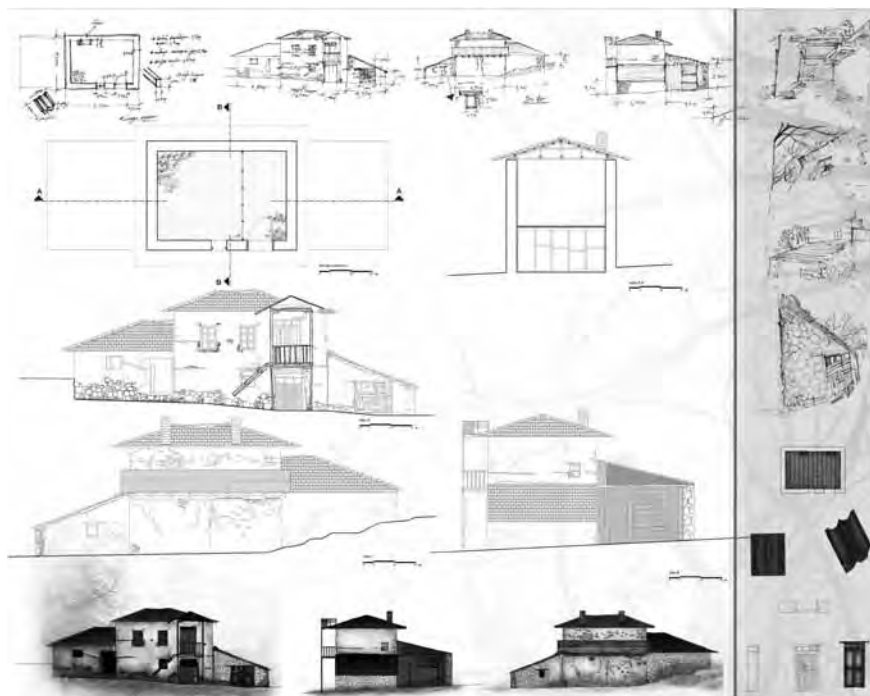
Απώτερος στόχος είναι η δημιουργία ενός πολυδιάστατου πολιτιστικού περιβάλλοντος, που θα αναβαθμίσει το σύγχρονο χωριό και θα δημιουργήσει αναπτυξιακές προοπτικές. Έτσι, σχεδιάζεται ένας χώρος προβολής του αρχαιολογικού έργου και των στοιχείων της προβιομηχανικής αγροτικής ζωής, ώστε να γίνεται κατανοητή από τους επισκέπτες η σημασία του προϊστορικού αγροτικού οικισμού με απτό και παραστατικό τρόπο. Επίδιωξη του προγράμματος είναι η ενεργητική εμπλοκή των κατοίκων με τον αρχαιολογικό χώρο και η

Εικ.5 Διάγραμμα του οικισμού Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας

προσέλκυση επισκεπτών, διαφόρων ηλικιών και ενδιαφερόντων, στην περιοχή. Μιλάμε λοιπόν για έναν οικισμό που αλλάζει δεδομένα, όχι μόνο λόγω δημογραφικής αλλαγής, αλλά και πλαισίου αναφοράς πλέον. Η αποτύπωση και ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης της υλικής, και όχι μόνο, δομής του θα μπορέσει να αποτελέσει τη βάση όλων αυτών των προτάσεων και προοπτικών. Είναι δε επιτακτική ανάγκη μια τέτοιου είδους τεκμηρίωση, ώστε η κάθε προσαρμογή στα νέα δεδομένα να μη στερήσει το χώρο από την παράδοση και τα νοήματά του και κατά συνέπεια από τις προοπτικές της λεγόμενης αειφόρου ανάπτυξης του.

Με μια ομάδα 80 περίπου φοιτητών επισκεφθήκαμε τον οικισμό. Η ομάδα διαχωρίστηκε σε μικρότερες των 3-4 ατόμων που ανέλαβαν την αποτύπωση μεμονωμένων κτηρίων. Επελέγησαν τα κτήρια που με την ευγενική συγκατάθεση των κατοίκων ήταν επισκέψιμα και μπορούσαν έτσι να αποτυπωθούν. Δημιουργήθηκε ένα βασικό αρχείο στο οποίο, έκτος από τη γεωμετρική αποτύπωση, υπάρχουν

Εικ.6 Αποτύπωση κτίσματος στα Παλιάμπελα- θερινό εξάμηνο 2010-2011, Φοιτητική Ομάδα: Κουρρά Τερέζα, Λάντου Παρασκευή, Μιλτιάδους Κυριάκος

για κάθε κτίσμα στοιχεία ιστορικά, περιγραφή της τυπολογίας και μορφολογίας, σχέδια αποτύπωσης κατασκευαστικών δομών και λεπτομερειών, σχέδια παθολογίας και διαπίστωσης κατασκευαστικών φάσεων.

Σχηματίστηκαν επίσης 6 μεγαλύτερες ομάδες επεξεργασίας των στοιχείων των κτισμάτων, οι οποίες ασχολήθηκαν με την ιστορική ανάλυση του οικισμού, τη σύγχρονη πολεοδομική του ανάλυση, τη μορφολογία και τυπολογία των κατασκευών του, τόσο όσον αφορά τις ιστορικές κατασκευές, όσο και την κατάσταση των σύγχρονων κατασκευών και των κατασκευαστικών μεθόδων και υλικών που επιλέγονται. Εξετάστηκαν επίσης οι προοπτικές ανάπτυξης του οικισμού, τα ειδικά αυτά στοιχεία που συνηγορούν για αυτές, καθώς και οι ανθρωπολογικές παράμετροι. Τα αποτελέσματα δεν μπορέσαμε να τα δούμε ακόμη ολοκληρωμένα, όμως πιστεύουμε ότι μια τέτοια ολιστική αντιμετώπιση δίνει στην αποτύπωση τα στοιχεία της ερμηνείας, που της είναι ζωτικά απαραίτητα.

Βιβλιογραφία

ΟΔΗΓΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ 2010-2011

Τμήματος Αρχιτεκτόνων Πολυτεχνικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Breitling, Stefan- Cramer Johannes, Architecture in Existing Fabric, planning, design, building, Birkhäuser Verlag A.G., Basel, Boston Berlin 2007.

Cramer, Johannes Handbuch der Bauaufnahme, Stuttgart 1993

Franz, Eckhart G.: Einführung in die Archivkunde, Darmstadt 1993

Πρόελευση εικόνων

εικόνες 1,2,3, μάθημα 2Τ503, Θερινό εξάμηνο 2006-2007 Κτίριο βοηθητικών χρήσεων στο Άγιο Όρος – Μονή Ξηροποτάμου, Φοιτητική Εργασία Λέανδρος Ζωίδης

εικόνες 4, 7 www.web.auth.gr/album

εικόνα 6 μάθημα 2Τ503, Θερινό εξάμηνο 2010-2011- Αποτύπωση κτίσματος στα Παλιάμπελα- , Φοιτητική Ομάδα: Κουρρά Τερέζα, Λάντου Παρασκευή, Μιλτιάδους Κυριάκος

Εικ.7 Αρχαιολογική ανασκαφή στα Παλιάμπελα Κολινδρού Νομού Πιερίας

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

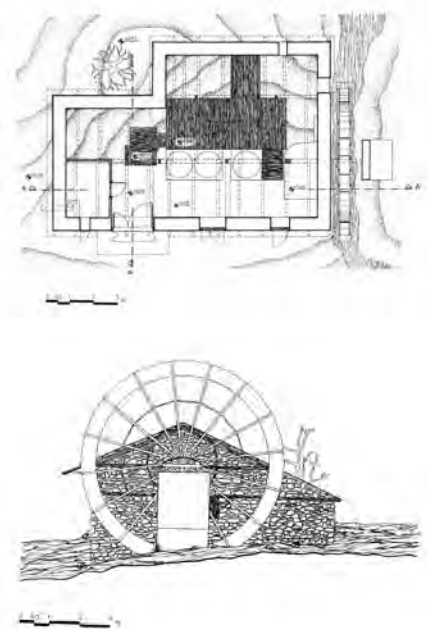
Αρακαδάκη Μαρία, Αρχιτέκτων, Επίκουρη Καθηγήτρια ΑΠΘ.

Όπως είναι γνωστό, ο ρόλος της αρχιτεκτονικής αποτύπωσης στα πλαίσια των αρχιτεκτονικών σπουδών είναι διττός: πρώτον, αποτελεί το κατ' εξοχήν αντιληπτικό εργαλείο για την προσέγγιση του τρισδιάστατου χώρου και δεύτερον, προσφέρει το υπόβαθρο για τη μεθοδική ανάλυση και τεκμηρίωση των κάθε είδους κατασκευών του δομημένου περιβάλλοντος. Το περιεχόμενο του μαθήματος που παρουσιάζεται αναλυτικά στη συνέχεια εστιάζεται στη δεύτερη από τις παραπάνω κατευθύνσεις. Περιγράφονται οι στόχοι του μαθήματος, στα πλαίσια ενός προγράμματος σπουδών που συνδυάζει την αποτύπωση τεκμηρίωσης με τη θεωρία και την πρακτική της αποκατάστασης, η μεθοδολογία της εργασίας πεδίου και παραδείγματα από την πρακτική άσκηση που εκπονείται στη διάρκεια του εξαμήνου.

Όπως είναι γνωστό, ο ρόλος της αρχιτεκτονικής αποτύπωσης στα πλαίσια των αρχιτεκτονικών σπουδών είναι διττός: πρώτον, αποτελεί το κατ' εξοχήν αντιληπτικό εργαλείο για την προσέγγιση του τρισδιάστατου χώρου και δεύτερον, προσφέρει το υπόβαθρο για τη μεθοδική ανάλυση και τεκμηρίωση των κάθε είδους κατασκευών του δομημένου περιβάλλοντος, με στόχο είτε την αποκατάστασή τους είτε τη δημιουργία αρχείων.

Το εργαστήριο της αρχιτεκτονικής αποτύπωσης είναι ένα από τα παλαιότερα μαθήματα του προγράμματος σπουδών στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ. Στα πλαίσια του συστήματος των εξαμήνων η διδασκαλία του ξεκίνησε στα 1983-84 και έκτοτε το περιεχόμενό του αναθεωρήθηκε αρκετές φορές. Για παράδειγμα, αρχικά διδασκόταν στο πρώτο εξάμηνο μαζί με την Τοπογραφία και οι ασκήσεις διεκπεραιώνονταν σε σύγχρονο κτηριακό περιβάλλον, στους χώρους της σχολής. Στα πλαίσια εκείνα η λειτουργία του μαθήματος από τη σκοπιά των αρχιτεκτόνων ήταν κυρίως προς την πρώτη κατεύθυνση, να βοηθήσει δηλαδή τους φοιτητές να αντιληφθούν και να κατανοήσουν το χώρο στις τρεις του διαστάσεις. Λόγω όμως της χρονικής στενότητας στα πλαίσια του ενός εξαμήνου, η Τοπογραφία μεταφέρθηκε, ως θεωρία και απλές ασκήσεις χρήσης οργάνων, στο δεύτερο εξάμηνο των σπουδών.

Τη δεκαετία του '80 οι διδάσκοντες του μαθήματος συνοδεύαμε τις φοιτητικές μας ομάδες στην εργασία πεδίου, σε οικισμούς γύρω από τη Θεσσαλονίκη. Σύντομα, όμως, η μεγάλη αύξηση του αριθμού των εισακτέων κατέστησε τη διαδικασία αυτήν απαγορευτικά

Σχ. 1 Νερόμυλος στα Πλατανάκια Σερρών, κάτοψη και πλάγια όψη. Καλλιόπη Αναστασιάδου (2010)

χρονοβόρα: έτσι οι φοιτητές άρχισαν να εργάζονται μόνοι τους και να προσκομίζουν το υλικό της εργασίας πεδίου για έλεγχο και διορθώσεις. Η αποφασιστική μετατόπιση του αντικειμένου των ασκήσεων από τις σύγχρονες κατασκευές στις παραδοσιακές υπήρξε μια καιρία και συνειδητή επιλογή, με την οποία ο κεντρικός άξονας του μαθήματος μετατοπίστηκε προς την αποτύπωση τεκμηρίωσης και δημιουργήθηκαν προϋποθέσεις και ευκαιρίες για βιωματική επαφή των φοιτητών μας με την ιστορική οικοδομική και γενικότερα με το υλικό κομμάτι της αρχιτεκτονικής, που αποδυναμώνεται από την διαρκώς αυξανόμενη βαρύτητα της θεωρίας στις αρχιτεκτονικές σπουδές.

Συγχρόνως με τις εισαγωγικές θεωρητικές παρουσιάσεις, οι φοιτητές εκπονούσαν στην τάξη μικρή άσκηση μολυβώματος - μελανώματος των βασικών αρχιτεκτονικών σχεδίων μιας κατοικίας, από σκαριφήματα μετρήσεων που τους δίδονταν έτοιμα από τους διδάσκοντες. Έτσι προσέγγιζαν, αφ' ενός το μηχανισμό της αποτύπωσης και το τι υλικό έπρεπε να συλλέξουν, αφ' ετέρου ένα δόκιμο γλωσσάρι αρχιτεκτονικού σχεδίου, που περιορισμένα το είχαν διδαχθεί ως υποψήφιοι στα φροντιστήρια.

Το περιεχόμενο του μαθήματος που θα εκτεθεί αναλυτικά στη συνέχεια αφορά στη μορφή του από το 1998 και εξής, όπως εντάχθηκε στο αναθεωρημένο πρόγραμμα σπουδών που εφαρμόζεται έκτοτε στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων και ισχύει και σήμερα. Στα πλαίσια του συγκεκριμένου προγράμματος σπουδών, δημιουργήθηκε νέο μάθημα στο πρόγραμμα εισαγωγής, για τους φοιτητές του πρώτου εξαμήνου, με τίτλο Αρχιτεκτονικό Σχέδιο και Προπλάσματα, στο περιεχόμενο του οποίου βρήκε τη θέση της η αποτύπωση ως αντιληπτικό εργαλείο (αποτύπωση και σχεδίαση σε κλ. 1:20 φοιτητικού δωματίου). Το καθαυτό εργαστήριο της αποτύπωσης μεταφέρθηκε στο πρόγραμμα βασικών σπουδών (3ο εξάμηνο και εξής) και άρχισε να προσφέρεται και στα δύο διδακτικά εξάμηνα κάθε ακαδημαϊκού έτους, με τη δημιουργία πρόσθετων εργαστηριακών μαθημάτων με παρεμφερές περιεχόμενο (2Τ5.02 και 2Τ5.03). Έτσι επιλύθηκε και το πρόβλημα του πολύ μεγάλου αριθμού φοιτητών στο μοναδικό αρχικό εργαστήριο.

Το μάθημα εντάσσεται στην περιοχή του προγράμματος σπουδών Οίκημα-II που αφορά ότι σχετίζεται με την αποκατάσταση. Ο τίτλος, Αρχιτεκτονικές Αποτυπώσεις – Εισαγωγή στην Αποκατάσταση, περιγράφει τον κεντρικό άξονα του μαθήματος, που είναι η αποτύπωση τεκμηρίωσης ως μέρος του εγχειρήματος της αποκατάστασης.

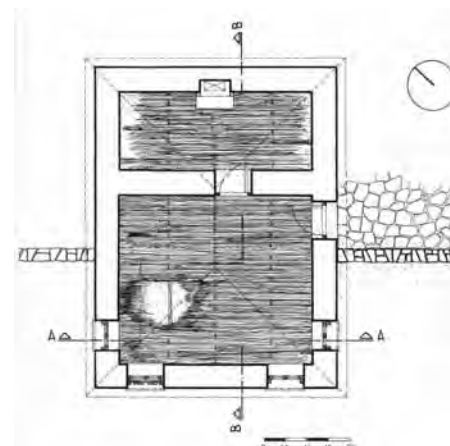
Από τη διδακτική ομάδα (Δέσποινα Αϊβάζογλου, Μαρία Αρακαδάκη, Αικατερίνη Σημαντηράκη), παραμένει από το 2008 μόνον η συγγραφέας του παρόντος, ενώ μερική συμμετοχή ως εξωτερικός συνεργάτης έχει ο αναστηλωτής Πασχάλης Ανδρούδης.

Το περιεχόμενο του μαθήματος διαμορφώθηκε με γνώμονα την ανάγκη να προσεγγιστεί σωστά από τους φοιτητές η αρχιτεκτονική αποτύπωση, ως μέσον για την τεκμηρίωση και την αποκατάσταση-αναβίωση των μνημείων και των ιστορικών κτηρίων και συνόλων. Επιδιώχθηκε η πολύ στενότερη σύνδεσή του με την Αποκατάσταση, η οποία συνήθως επιλέγεται μετά το 6ο εξάμηνο, με τον εμπλουτισμό της θεματολογίας των θεωρητικών παρουσιάσεων και την έμφαση στη διαδικασία της τεκμηρίωσης. Το μάθημα αρχιτεκτονικού σχεδίου που εισήχθη στο πρώτο εξάμηνο του προγράμματος σπουδών, όπως αναφέρθηκε, επέτρεψε την αναβάθμιση αυτή, με την αφαίρεση της εισαγωγικής σχεδιαστικής άσκησης και την προσθήκη διαλέξεων γύρω από την τυπολογία του ελληνικού σπιτιού (το κύριο θέμα της άσκησης του εξαμήνου είναι η κατοικία), και την οικοδομική των ιστορικών κατασκευών.

Οι τίτλοι των διαλέξεων της θεωρητικής εισαγωγής, που παρουσιάζονται στα πέντε πρώτα μαθήματα στη συνέχεια το σύνολο του χρόνου αφιερώνεται στην επεξεργασία της άσκησης- είναι οι εξής:

1. Εισαγωγή (ορισμοί, είδη, περιεχόμενο και χρήσεις της αποτύπωσης, εξειδίκευση στην αποτύπωση τεκμηρίωσης)
2. Μεθοδολογία εργασίας πεδίου (όργανα και χρήση τους, φάσεις και τομείς συλλογής υλικού)
3. Δομή της άσκησης εξαμήνου, προτεινόμενες περιοχές έρευνας
4. Εισαγωγή στην Αποκατάσταση (γενικές έννοιες και παραδείγματα)
5. Τυπολογία του ελληνικού παραδοσιακού σπιτιού (με έμφαση στον ηπειρωτικό ελληνικό χώρο)
6. Στοιχεία οικοδομικής ιστορικών κατασκευών στα μεταβυζαντινά και νεότερα χρόνια

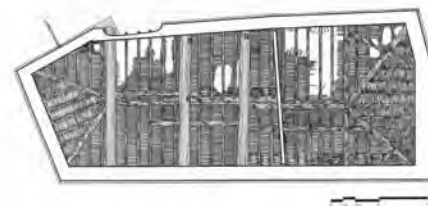
Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι εκτενής αναφορά στην ελληνική κατοικία των μεταβυζαντινών και νεότερων χρόνων, τις καταβολές και τη θέση της στο χώρο των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου γίνεται στο θεωρητικό μάθημα επιλογής του Γενικού Προγράμματος Διαχρονική προσέγγιση στην αρχιτεκτονική του Ελληνικού Χώρου: Τυπολογία-Συγκριτική Μορφολογία, που διδάσκεται από τον Κ.Ε. Οικονόμου και την υπογράφουσα. Η γραπτή εργασία των φοιτητών στο μάθημα αυτό αφορά την καταγραφή και σύντομη παρουσίαση παραδοσιακού οικισμού.

Σχ. 2: Πέτρινο πατρογονικό σπίτι στο Νεοχωράκι Πέτα Άρτας, κάτοψη ορόφου και πρόσοψη.

Σχ. 3: Αχυρώνας στην Κασσανδρεία Χαλκιδικής, άνοψη στέγης.

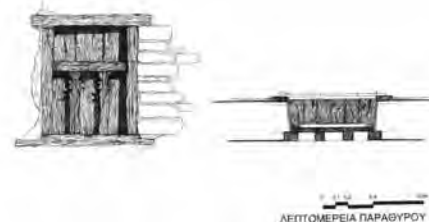
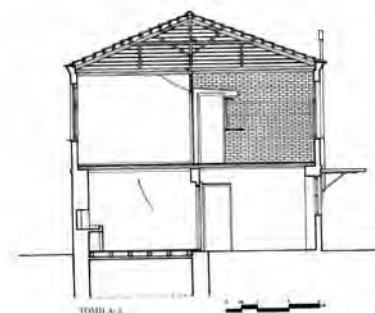
Σχ. 4: Κατοικία στη Μικρόπολη Δράμας, μέρος των γενικών αρχιτεκτονικών σχεδίων, κλ. 1:50

Βασικός κορμός του εργαστηρίου 2T5.01 παραμένει η αποτύπωση με κλασικές μεθόδους και απλά όργανα μέτρησης (σημειώνουμε ότι η τοπογραφία εξακολουθεί να διδάσκεται στο δεύτερο εξάμηνο). Πιστεύουμε ότι η κατάκτηση στοιχειώδους αυτάρκειας και αυτονομίας από τις υπόλοιπες ειδικότητες μηχανικού σε θέματα μικρής κλίμακας, όπως είναι οι εκπονούμενες ασκήσεις, είναι ιδιαίτερα σημαντική για την παιδεία του νέου αρχιτέκτονα, σε ένα περιβάλλον όπου η ειδικότητα του αρχιτέκτονα συρρικνώνεται διαρκώς, ενώ ο ίδιος μεταλλάσσεται σε θεωρητικολόγο, που δυσκολεύεται να χρησιμοποιήσει τα χέρια του και να φτιάξει ένα σωστό σκίτσο.

Η άσκηση του εξαμήνου περιλαμβάνει την αποτύπωση μικρού παραδοσιακού κτίσματος, με εκπόνηση πλήρους σειράς μολυβωμένων και μελανωμένων σχεδίων της υπάρχουσας κατάστασής του. Εκτός από τις κατοικίες μπορούν να μελετηθούν μικροί δρομικοί ναοί (χωρίς ειδικές δυσκολίες που να απαιτούν τη χρήση τοπογραφικών οργάνων), μικρής κλίμακας δημόσια κτήρια, ή προβιομηχανικές εγκαταστάσεις (μύλοι, καπναποθήκες κ.ά.) (σχ. 1). Όσοι έχουν πατρογονικά σπίτια στα χωριά τους προτρέπονται να τα μελετήσουν (σχ. 2). Η επιλογή κτισμάτων προ του Β' Παγκοσμίου πολέμου διευκολύνει τη γνωριμία με πρωτογενή υλικά και κατασκευές, αναγνώριση επεμβάσεων, τυπολογικές και μορφολογικές διερευνήσεις και πάνω απ' όλα την επαφή με το ύφος και το ήθος της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής δημιουργίας. Μάλιστα, μία από τις κύριες επιδιώξεις του μαθήματος είναι να μεταδώσει στους φοιτητές την ικανότητα να εκτιμούν ακόμη και τα πιο ταπεινά, ανώνυμα δημιουργήματα, να κατανοούν τις τεχνικές και αισθητικές τους αξίες και να προσπαθούν να διδαχθούν από αυτά (σχ. 3).

Η εργασία πεδίου περιλαμβάνει τα γνωστά επί μέρους στάδια: φωτογραφική αποτύπωση, εκπόνηση των σκίτσων μετρήσεων, εκτέλεση και τοποθέτηση των μετρήσεων σε αυτά, συλλογή πρωτογενών πληροφοριών, παρατηρήσεων και τεχνικών στοιχείων. Συνήθως διεκπεραιώνεται από ομάδες των 2-3 ατόμων, αλλά και ατομικά, για όσους φοιτητές το επιθυμούν. Καθώς εξελίσσεται η εργασία πεδίου και παράλληλα με τον έλεγχο του υλικού που πραγματοποιείται στην τάξη, οι φοιτητές εκπονούν αδρομερή δοκιμαστικά μολυβώματα, έτσι ώστε οι τυχόν ελλείψεις στις μετρήσεις να εντοπίζονται και να συμπληρώνονται εγκαίρως.

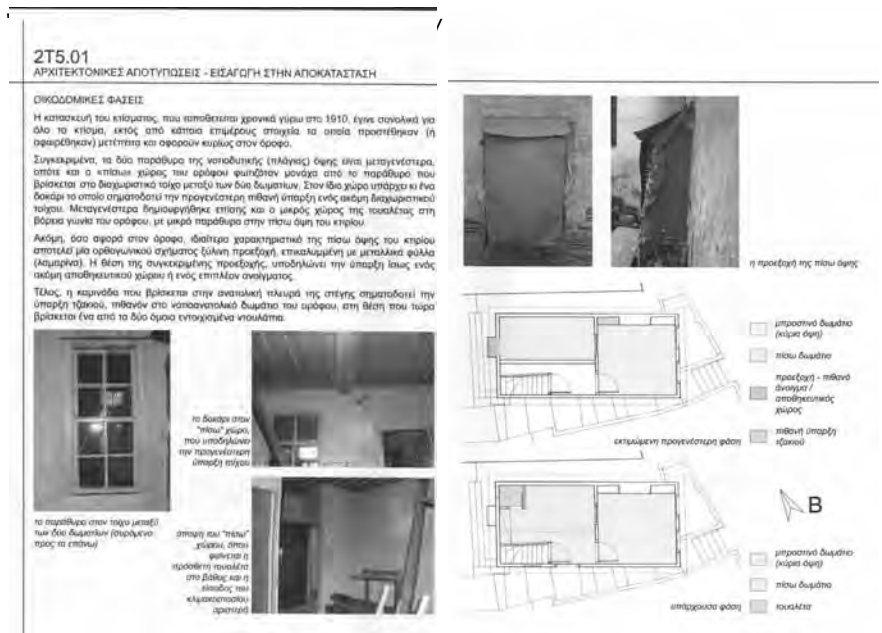
Η συνολική επεξεργασία του υλικού, στο σχεδιαστήριο, πραγματοποιείται από τον κάθε φοιτητή ατομικά, για ν' αποφευχθούν οι «εξειδικεύσεις» (ένα μέλος της ομάδας εκπονεί μόνο μολυβώματα,

Σχ. 5: Κατοικία στο Παλαιόκαστρο Χαλκιδικής, κατασκευαστική λεπτομέρεια παραθύρου.

άλλο μελανώματα, άλλο τεχνική έκθεση) και να έχει κάθε φοιτητής συνολική εποπτεία του θέματος. Τα βασικά αρχιτεκτονικά σχέδια εκπονούνται σε κλίμακα 1:50 (σχ. 4) και οι κατασκευαστικές λεπτομέρειες σε ανάλογες κλίμακες (σχ. 5). Σε θέματα με πολλά και σύνθετα σχέδια (αρχοντόσπιτα, ναούς κ.λπ.), αυτά κατανέμονται στα μέλη της ομάδας έτσι, ώστε η παρουσίαση να είναι πλήρης, οι φοιτητές να μην επιβαρύνονται υπερβολικά και καθένας να εκπονεί σχέδια όλων των κατηγοριών.

Επειδή, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το μάθημα αποτελεί το προοίμιο για τα σύνθετα εργαστήρια της αποκατάστασης, η σχεδιαστική παρουσίαση του θέματος συμπληρώνεται από σύντομη έκθεση τεκμηρίωσης, η οποία σταματά εκεί ακριβώς όπου αρχίζει μια πρόταση αποκατάστασης: στην παρουσίαση των οικοδομικών φάσεων του κτίσματος. Στην έκθεση αυτή παρατίθενται συνοπτικά τοπογραφικά και ιστορικά στοιχεία, τεχνικές πληροφορίες γύρω από τα δομικά υλικά και την κατασκευή, οι κυριότερες μορφολογικές παρατηρήσεις με επιλογή αντιπροσωπευτικών φωτογραφιών, η επισήμανση των οικοδομικών φάσεων, στο βαθμό που μπορούν να εντοπιστούν, η τυπολογική ένταξη του κτίσματος σύμφωνα με την αρχική του φάση και, τέλος, οι τυχόν βιβλιογραφικές αναφορές (εικ. 6).

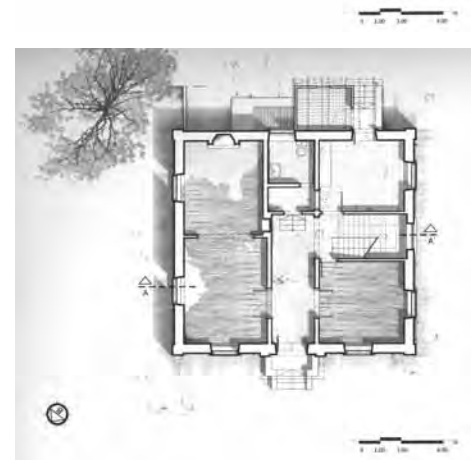
Εικ. 6: Μικρό σπίτι στην Παναγιά Καβάλας, τμήμα της τεχνικής έκθεσης.

Σχ. 7: Νεοκλασικό σπίτι στο Δρυμό Θεσ/νίκης, πρόσοψη.

μέσα αναπαράστασης. Εδώ έως πρόσφατα δεν υπήρχαν διλήμματα: τα μολυβώματα σχεδιάζονταν με κανόνα και διαβήτη και τα σχέδια παρουσίασης με μελάνι. Σήμερα όμως, με την καθολική επικράτηση του υπολογιστή στην εκπαιδευτική διαδικασία, τα σχεδιαστικά προγράμματα προσφέρουν σημαντική βοήθεια σε περιπτώσεις όπως η σχεδίαση μεγάλων κατόψεων, η διαχείριση των οποίων με τα κλασικά σχεδιαστικά όργανα δεν προσφέρει την επιθυμητή ακρίβεια, ή η σχεδίαση νεοκλασικών κτηρίων, των οποίων οι κανονικές κατόψεις και οι συμμετρικές όψεις με τις γραμμικές διακοσμήσεις αποδίδονται σαφέστερα στον υπολογιστή (σχ. 7).

Η απόδοση των υλικών και της παθολογίας με συνδυασμό γραμμικού σχεδίου και φωτογραφίας (σχ. 8), προς το παρόν χρησιμοποιείται από εξασκημένους φοιτητές μεγάλων εξαμήνων, ιδίως σε διπλωματικές εργασίες. Σε μικρά θέματα, και σε ακανόνιστα δομικά υλικά και υφές (εμφανείς λιθοδομές, φθαρμένες ξυλοκατασκευές κ.λπ.), η σχεδιαστική απόδοση στον υπολογιστή, ιδιαίτερα χρονοβόρα για τους άπειρους στο χειρισμό σύνθετων προγραμμάτων νεαρούς φοιτητές, δίνει επί πλέον ένα αποτέλεσμα υπερβολικά «τακτοποιημένο», που απέχει από την πραγματικότητα. Σε παρόμοια θέματα, που αποτελούν και την πλειονότητα των περιπτώσεων, η κλασική σχεδίαση -με το χέρι- αποδίδει καλύτερα την κλίμακα και το ύψος των υλικών (σχ. 9), ενώ συγχρόνως έχει το πλεονέκτημα να κρατά τα μάτια και το μυαλό του φοιτητή σε επαφή με τις δεξιότητες των χεριών του, καθώς η ανάγκη να παρατηρεί, να κατανοεί και να σχεδιάζει πραγματικότητες είναι το μόνο σχεδόν αντίδοτο στην αποξένωση του νέου αρχιτέκτονα από την πράξη.

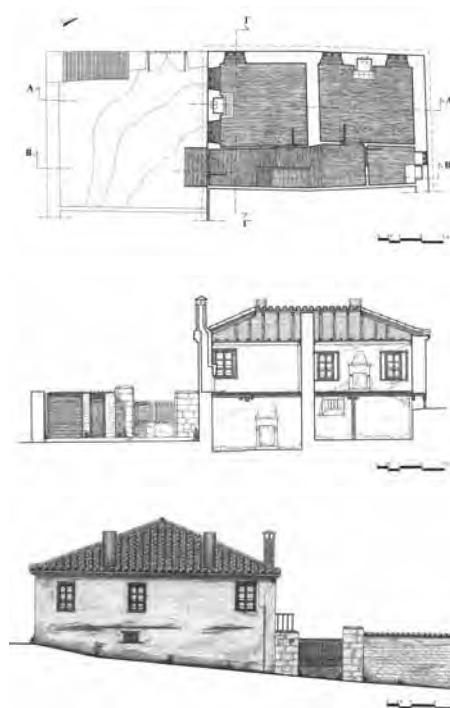
Σχ. 8: Σπίτι στο συγκρότημα Αλλατινί, Θεσ/νίκη, κάτοψη ισογείου και πρόσοψη.

Το κατά πόσον το διδακτικό σχήμα που περιγράφηκε επιτυγχάνει τους στόχους του, αυτό μπορούν να το διαπιστώσουν οι συνάδελφοι διδάσκοντες των μαθημάτων αποκατάστασης. Το συγκεκριμένο μάθημα, πέρα από τις γνώσεις που, όπως οφείλει, προσφέρει πάνω στη μεθοδολογία της αποτύπωσης, αποδίδει βαρύνουσα σημασία στην προσπάθεια να εμπνεύσει στους φοιτητές την αγάπη για την ιστορική μορφή και κατασκευή (εικ. 10), ενώ συγχρόνως, επί μακρά σειρά ετών, προσπαθεί να περισώσει στο αρχείο του μια πολύτιμη -και εν πολλοίς παραγνωρισμένη- αρχιτεκτονική κληρονομιά που χάνεται.

Όσον αφορά το πρώτο σημείο, πληροφορίες και απόψεις παλαιών φοιτητών μας συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι οι γνώσεις που απέκτησαν στο μάθημα τούς βοήθησαν σημαντικά στις τωρινές εργασίες τους, όχι μόνο σε εφορείες αρχαιοτήτων, ανασκαφές, αποκαταστάσεις, αλλά και στην επαγγελματική τους καθημερινότητα γενικώς.

Σε σχέση με το δεύτερο σημείο, το εργαστήριο 2T5.01 διαθέτει ένα πλούσιο αρχείο, που καλύπτει μια περίοδο 25 ετών τουλάχιστον και περιέχει πολλές εκατοντάδες φοιτητικά θέματα, σε συμβατική, ακόμη, και όχι ψηφιακή μορφή, από όλον το βορειοελλαδικό χώρο και όχι μόνο. Θέματα εκπονημένα με σχολαστική παρακολούθηση και βοήθεια των υπευθύνων διδασκόντων, από φοιτητές που προσέγγισαν τα κτίσματά τους με ενδιαφέρον και μεράκι, απέκτησαν βιωματική σχέση με αυτά και προσπάθησαν όχι μόνο να απεικονίσουν με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια την εξωτερική τους μορφή, αλλά και να συλλάβουν την άυλη εσωτερική τους υπόσταση και να την αποδώσουν σε σχέδια, που συχνά διακρίνονται και για την εικαστική τους αξία (σχ. 11). Δυστυχώς, η ήδη δραματική έλλειψη προσωπικού και πόρων που βασανίζει τα Τμήματα, καθιστά την τύχη των αρχείων αυτών προβληματική.

Βρισκόμαστε σε μια χώρα καταρρακωμένη από μια βαθιά αξιακή - και όχι μόνον οικονομική - κρίση. Μια από τις ελάχιστες ελπίδες ανάκαμψης βρίσκεται στην τάση που αμυδρά αρχίζει να διαγράφεται, της επιστροφής κατοίκων από τα μεγάλα αστικά κέντρα στον τόπο τους, για να προσπαθήσουν να δημιουργήσουν μια νέα ζωή εκεί. Εγκαταλειμμένοι οικισμοί στην ελληνική περιφέρεια υπάρχουν ελπίδα να ζωντανέψουν έτσι, και πατρογονικά σπίτια να κατοικηθούν ξανά. Οι επισκευές και οι αποκαταστάσεις σε αυτά δεν θα γίνονται από ειδικούς αναστηλωτές με μεταπτυχιακές περγαμηνές και διδακτορικά, αλλά

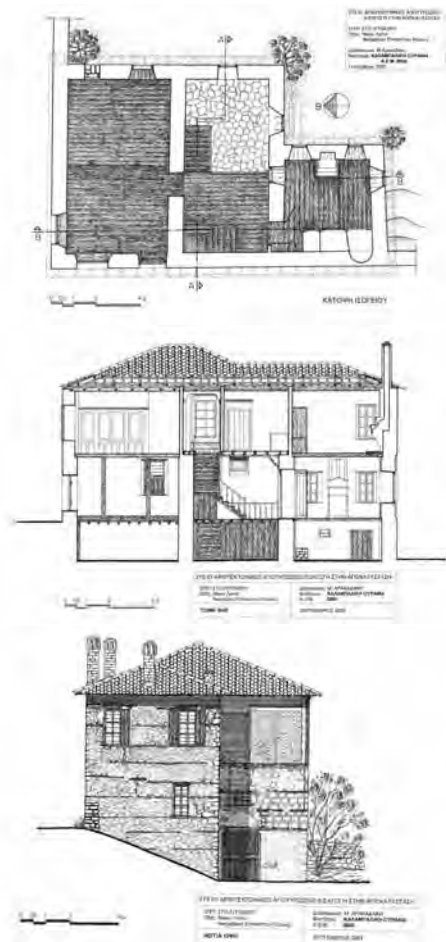

Σχ. 9: Κατοικία στην Κασσανδρεία Χαλκιδικής, κάτοψη ορόφου, τομή και πλάγια όψη.

Εικ. 10: Κατοικία στο Παλαιόκαστρο Χαλκιδικής, διερεύνηση της δομής της στέγης, πρόπλασμα.

από διπλωματούχους αρχιτέκτονες της επαρχίας, που θα πρέπει να έχουν εφοδιαστεί, στα πλαίσια των προπτυχιακών σπουδών τους, με επαρκείς γνώσεις γύρω από την αποκατάσταση, ώστε να μπορούν να ασκήσουν ικανοποιητικά το μοναδικό, ίσως, επαγγελματικό αντικείμενο που θα τους έχει απομείνει. Παρόμοιες πραγματικές κοινωνικές ανάγκες αποτελούν πραγματικές απαντήσεις στο δίλημμα που με έμφαση έχει τεθεί στα πλαίσια και της παρούσας διοργάνωσης, στο κατά πόσον, δηλαδή, η γνώση της αποκατάστασης αποτελεί μέρος των βασικών αρχιτεκτονικών σπουδών ή πρέπει να θεωρηθεί αντικείμενο ειδικεύσεως. Η σοβαρή και απροκατάληπτη τοποθέτησή μας στο ζήτημα αυτό είναι κάτι για το οποίο, ως πανεπιστημιακοί δάσκαλοι, φέρουμε πολύ μεγάλη ευθύνη.

Προέλευση σχεδίων & εικόνων

- Σχ. 1: Νερόμυλος στα Πλατανάκια Σερρών, κάτοψη και πλάγια όψη. Καλλιόπη Αναστασιάδου (2010)
 Σχ. 2: Πέτρινο πατρογονικό σπίτι στο Νεοχωράκι Πέτα Άρτας, κάτοψη ορόφου και πρόσοψη. Φωτεινή Ντασκαγιάννη (2010)
 Σχ. 3: Αχυρώνας στην Κασσανδρεία Χαλκιδικής, άνοψη στέγης. Πολυξένη Ισάντσου (2010)
 Σχ. 4: Κατοικία στη Μικρόπολη Δράμας, μέρος των γενικών αρχιτεκτονικών σχεδίων, κλ. 1:50. Ελένη Κυριακίδου (2011)
 Σχ. 5: Κατοικία στο Παλαιόκαστρο Χαλκιδικής, κατασκευαστική λεπτομέρεια παραθύρου. Αλκιβιάδης Κορμπιζέ (2010)
 Εικ. 6: Μικρό σπίτι στην Παναγιά Καβάλας, τμήμα της τεχνικής έκθεσης. Ιωάννα Χαριτωνίδου-Δέσποινα Πετρομελίδου (2010)
 Σχ. 7: Νεοκλασικό σπίτι στο Δρυμό Θεσ/νίκης, πρόσοψη. Χάρης Σαμαλίδης (2011)
 Σχ. 8: Σπίτι στο συγκρότημα Αλλατίνι, Θεσ/νίκη, κάτοψη ισογείου και πρόσοψη. Θεμιστοκλής Χατζηγιαννόπουλος (2008)
 Σχ. 9: Κατοικία στην Κασσανδρεία Χαλκιδικής, κάτοψη ορόφου, τομή και πλάγια όψη. Ειρήνη Καραβέλη (2009)
 Εικ. 10: Κατοικία στο Παλαιόκαστρο Χαλκιδικής, διερεύνηση της δομής της στέγης, πρόπλασμα. Αλκιβιάδης Κορμπιζέ (2010)
 Σχ. 11: Το σπίτι του Δεσπότη (επισκόπου Κίτρους Νικηφόρου) στο Λιτόχωρο, κάτοψη ισογείου, τομή και νότια όψη. Ουρανία Καλαμπαλίκη (2003)

Σχ. 11: Το σπίτι του Δεσπότη (επισκόπου Κίτρους Νικηφόρου) στο Λιτόχωρο, κάτοψη ισογείου, τομή και νότια όψη.

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Κορνηλία Ζαρκιά, Αρχιτέκτων, Δρ Κοινωνικός Ανθρωπολόγος
και Εθνολόγος, Λέκτορας ΠΔ 407/80 Π.Θ.

Το μάθημα αυτό έχει σκοπό να εξοικειώσει τους φοιτητές με την κατανόηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής μέσω της Ανθρωπολογικής σκέψης και να προσθέσει στην ανάγνωση των χωρικών φαινομένων την οπτική της. Είτε αναφερόμαστε σε παραδοσιακούς οικισμούς και αρχιτεκτονική, είτε αναλύουμε χωρικά φαινόμενα στις σύγχρονες πόλεις, η ανθρωπολογία μας δίνει κάποια ειδικά εργαλεία ανάλυσης, καθοριστικά και απαραίτητα για την ολοκληρωμένη ερμηνεία τους. Το μάθημα χωρίζεται σε δύο ενότητες, μία θεωρητική με διαλέξεις στην αίθουσα και μία πρακτική με εργασία πεδίου. Αντικείμενο της θεωρητικής ενότητας του μαθήματος είναι η κατανόηση των αντιστοιχιών μεταξύ χωρικής και κοινωνικής οργάνωσης καθώς και η αναγνώριση των συμβολικών στοιχείων που οργανώνουν την παραδοσιακή κατοικία, τον οικισμό αλλά και την ύπαιθρο. Επίσης γίνονται αναφορές στα κυριότερα ρεύματα και σχολές της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Εθνολογίας καθώς και στους βασικούς ορισμούς και αναλύσεις. Αντικείμενο της πρακτικής είναι η αρχιτεκτονική αποτύπωση ενός τυπικού -ή και όχι- παραδοσιακού κτιρίου, η τεκμηρίωση και η ερμηνεία της χρήσης του και του κτιριολογικού του προγράμματος. Παράλληλα, με την επίσκεψη σε παραδοσιακό οικισμό, εντοπίζονται τα συστατικά στοιχεία του: πλατείες, εκκλησίες, νεκροταφεία, αγορά, δίκτυο κυκλοφορίας, κρήνες, σημεία αναφοράς και ότι άλλο. Ερευνάται ο κυρίαρχος αρχιτεκτονικός τύπος και αναγνωρίζονται τα σημεία όπου ο οικισμός έχει υποστεί μεταβολές.

Το μάθημα αυτό ξεκίνησε ως μία προσπάθεια εισαγωγής των τριτοετών και τεταρτοετών φοιτητών στην Κοινωνική Ανθρωπολογία και Εθνολογία ως εργαλεία στοχασμού. Ανθρωπολογία και παραδοσιακή αρχιτεκτονική ήταν ο τίτλος του μαθήματος για τα τρία πρώτα χρόνια. Αν η δημιουργία του χώρου είναι αντικείμενο της αρχιτεκτονικής και το αντικείμενο της Ανθρωπολογίας είναι η καταγραφή και η ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων και του πολιτισμού τότε οι δύο αυτές επιστήμες μπορούν να έχουν έναν κοινό στόχο: την αντιμετώπιση του κτισμένου χώρου ως ολιστικού κοινωνικού παράγοντα (fait social total) που αφ' ενός αφορά όλο το ανθρώπινο είδος, αφ' ετέρου φέρει τα χαρακτηριστικά της ομάδας και του πολιτισμού από τον οποίο προέρχεται.

Η ανθρωπολογία παραδοσιακά αφορούσε τη μελέτη μικρών κοινωνικών ομάδων, εξωτικών φυλών, των δομών και του

πολιτισμού. Γενικά καταπιάνεται με τον Άλλον. Μας προσφέρει τρόπους για την εκ των έξω θεώρηση κοινωνικών φαινομένων και κοινωνικών γεγονότων. Κατ' αναλογία, στη μελέτη της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, η ανθρωπολογία μας διδάσκει μεθόδους ανάλυσης της ως να ήταν ξένη ή εξωτική.

Χρησιμότετη οπτική, καθώς αυτό που είθισται να ονομάζουμε Παραδοσιακή αρχιτεκτονική, ή Παραδοσιακοί οικισμοί είναι μία παγιωμένη ή παγωμένη εικόνα του οικισμένου χώρου ενός προηγούμενου σταδίου της κοινωνίας μας, συνήθως της προβιομηχανικής εποχής. Η κοινωνίες αλλάζουν με ένα ρυθμό ενώ ο χώρος, αν και είναι πεδίο έκφρασης των κοινωνικών αλλαγών όπου εγγράφονται οι εξελίξεις, διατηρεί ένα δικό του ρυθμό, μία αδράνεια. Μεταφέρει για καιρό μηνύματα και αξίες κάποιας παρελθούσης κοινωνικής οργάνωσης, κώδικες κάποιας ανύπαρκτης πλέον κοσμοθεωρίας, ιεραρχίας και ηθών.

Στη χώρα μας όπως όλοι εδώ γνωρίζουμε, οι παραδοσιακοί οικισμοί σε μεγάλο ποσοστό διέσωσαν την εικόνα που παρουσίαζαν στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, κυρίως λόγω εγκατάλειψης (αγροτική έξοδος, αστυφιλία κλπ) και όχι λόγω προστασίας. Συνεπώς το προηγούμενο ιστορικό στάδιο ενός οικισμού που αντιστοιχεί σε μια προηγούμενη μορφή κοινωνικό - οικονομικής οργάνωσης, είναι στα μάτια μας εξωτικό, όπως εάν ανήκε σε έναν άλλο – ξένο γεωγραφικό χώρο.

Η ανθρωπολογία θα μας δώσει τα κλειδιά για την κατανόηση τόσο της οργάνωσης του οικισμού και του τρόπου παραγωγής του, όσο και για διάφορες οικοδομικές τεχνικές και υλικά. Οι συνήθειες, το lifestyle, αλλά και η μαγική σκέψη, τα σύμβολα, οι τελετουργίες, οι φόβοι και η κοσμοθεωρία είναι πολλές φορές οι αιτίες πίσω από απλά υλικά ερωτήματα της οικοδομικής της κατοικίας, της χάραξης των μονοπατιών ή της χωροθέτησης των δημόσιων χώρων.

Καθώς ο κτισμένος χώρος είναι ο κατεξοχήν φορέας της ιδεολογίας, της αισθητικής και της ηθικής της κοινωνίας, διατηρώντας μία διαδραστική σχέση μαζί της διότι με τη σειρά του αναπαράγει πρότυπα και ιεραρχίες, είναι ένα πολύτιμο αρχείο πληροφοριών για την κοινωνική και οικονομική ιστορία.

Ο ανθρωπογενής χώρος είναι αυτός στον οποίο ο άνθρωπος έχει επέμβει είτε με κατασκευή, είτε με εγκαθίδρυση συμβόλων

Εικ.1 Σπέρισμα, σήμερα στον Πύργο Διρού

Εικ.2 Η εγκατάλειψη ως παράγων διατήρησης

και τελετουργιών, είναι ο χώρος που ανήκει στον Πολιτισμό. Διαχωρίζει τον κόσμο από το χάος και την αταξία, τον άνθρωπο από τα ζώα, το ιερό από το βέβηλο, την ασφάλεια της κατοικία από την ανασφάλεια και τους κινδύνους της φύσης. Η εθνολογική – ανθρωπολογική θεώρηση, μελετά και ερμηνεύει τη χρήση του ζωτικού χώρου της κοινωνικής ομάδας τόσο με τις παραγωγικές διαδικασίες, όσο και με την προβολή στο έδαφος όλων των άυλων παραγόντων που κρατούν μια ομάδα συνεκτική και λειτουργική. Τα ιερά σύμβολα, ο προσανατολισμός, η τοπική ιστορία, η συλλογική μνήμη κάποιων αρνητικών γεγονότων – φυσικών καταστροφών, ασθενειών, εν γένει κινδύνων - καταγράφονται με διάφορους τρόπους στη χρήση του χώρου και δημιουργούν με τη σειρά τους χωρικές συμπεριφορές και αντιδράσεις.

Το μάθημα λοιπόν της ανθρωπολογίας σε μια αρχιτεκτονική σχολή, πιστεύω ότι προσφέρει ακριβώς τους τρόπους να αναγνωρίσει ο φοιτητής τα εγγενή λειτουργικά στοιχεία σε μια τοπική αρχιτεκτονική, να τα αξιολογήσει και να τα εξελίξει αν χρειαστεί.

Αυτή η μικρή εισαγωγή μου ήταν απαραίτητη για να σας εξηγήσω τι ακριβώς κάναμε το 2008, 9 και 10 διότι εφέτος δοκιμάσαμε μία παραλλαγή που βγήκε πολύ ενδιαφέρουσα.

Το πρώτο ζητούμενο ήταν να ασχοληθούμε με την θεωρία : τι είναι Κοινωνική Ανθρωπολογία και τι η Εθνολογία, λίγα ιστορικά της επιστήμης σχετικά με το περιεχόμενο των σχολών, οι ορισμοί, τα κυριότερα ευρήματα, γνωριμία με τους διάφορους κλάδους και ιδιαίτερα με τον Amos Rapoport, με τη χαρακτηριστική του θεωρία για τους παραδοσιακούς οικισμούς. Ειδική μνεία γίνεται στον Έγκελς, Μόργκαν και Δαρβίνο, στον Φρόυντ και την ψυχαναλυτική θεωρία, στο Λέβι Στρώς και τους Μπορορό, στο Μπουρντιέ και το στίπι Καμπύλ.

Τα κεφάλαια που θίγονται είναι : η κατοικία σε σχέση με το σύστημα συγγένειας, το σύστημα μεταβίβασης των αγαθών και της αναγνώρισης της καταγωγής, οι οικισμός ως δομή και μορφή, τα ειδικά κτίρια (ναοί κλπ).

Ειδικά κεφάλαια:

το γενεαλογικό δένδρο και ο τρόπος αξιόπιστης καταγραφής των μελών και η χρήση του στην ανάλυση του χώρου

Η αρχιτεκτονική του παραδοσιακού οικισμού της Ύθρας με έμφαση στη λαϊκή κατοικία και τα αρχοντικά

πανεπιστήμιο θεσσαλίας
τμήμα αρχιτεκτόνων μηχανικών
διδασκοντικό: κορονηλία ζαρκιά
ομάδα: αντωνόουλα ελένη- ροζίτη βασιλική
ανθρωπολογία και παραδοσιακή αρχιτεκτονική

Εικ.3 Φοιτητικές εργασίες

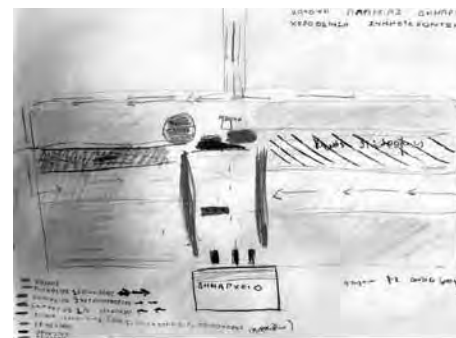
Η συνέντευξη: τεχνικές, κατασκευή ερωτηματολογίου, παρατήρηση πληροφορορήτη

Η άσκηση του εξαμήνου ήταν να περιγραφεί ένα χωρικό φαινόμενο με ανθρωπολογική ερμηνεία. Για παράδειγμα : η πλατεία, η γαμήλια τελετουργία, συγγένεια και κατοικία, τα χάνια των Ιωαννίνων, η Ύδρα, οι επιτάφιοι στη Σύρο.

Μετά από τη διαπίστωση ότι στη σχολή μας λείπει το μάθημα της αποτύπωσης, στο φετινό εξάμηνο αποφάσισα να κάνω ως άσκηση εξαμήνου αποτύπωση, πάλι σε συνδυασμό με την ανθρωπολογική θεωρία. Έτσι επελέγησαν 5 κτίρια τα οποία οι φοιτητές αποτυπώνουν με κλασικές μεθόδους, εντοπίζουν το οικόπεδο στους χάρτες του κτηματολογίου (διαδίκτυο), και προσπαθούν να ανασυντάξουν τα διάφορα κτιριολογικά στοιχεία του κτιρίου ανάλογα με τις εκάστοτε χρήσεις του. Η μέθοδος για αυτό είναι η συνέντευξη με τους ιδιοκτήτες, η οποία μπορεί να πάρει τη μορφή της ημικατευθυνόμενης συνέντευξης ή της εντελώς συνειρμικής – ελεύθερης αφήγησης. Η επιλογή της μεθόδου επαφίεται στο φοιτητή και φυσικά λαμβάνεται υπόψη και η διαθεσιμότητα του ερωτώμενου. Σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται έρευνα στο συμβολαιογραφείο. Η σχεδίαση της αποτύπωσης γίνεται είτε σε σχεδιαστικό πρόγραμμα, είτε με το χέρι. Συντάσσεται τεχνική έκθεση, η οποία παρουσιάζει το ιστορικό του κτιρίου και τις οικοδομικές επιλογές.

Επίσης εκπονείται και ένας αντιληπτικός χάρτης. Επιλέγεται από την ομάδα εργασίας μία διαδρομή περίπου 500-600 μέτρων ή μία γειτονιά, ή ένα σταυροδρόμι και δημιουργείται το υπόβαθρο σε χαρτί επιλογής των φοιτητών. Ο χάρτης αυτός είναι ουσιαστικά η αποτύπωση μιας σημαντικής διαδρομής μέσα στον οικισμό, όπου σημειώνονται με ελεύθερο τρόπο δηλαδή σκίτσα, σημειώσεις, φωτογραφίες, κολλάζ, ζωγραφική, ότι αξίζει προσοχής. Σκοπός του χάρτη είναι η εξοικείωση και εκπαίδευση των φοιτητών στην αναγνώριση των κυριότερων αντιληπτικών στοιχείων.

Τέλος και σημαντικότερα δίνονται οι προεκτάσεις για την αστική Ανθρωπολογία (Urban Anthropology) που πιστεύω ότι είναι η σημερινή εφαρμογή του στοχασμού αυτού. Οι φυλές της πόλης, οι μικρές κοινωνικές ομάδες που συγκροτούν τον αστικό πληθυσμό και αντιστοιχούν σε ένα απολύτως διαστρωματωμένο και ιεραρχημένο (με την ευρύτερη έννοια) αστικό περιβάλλον,

Εικ.4 Επιτόπιο σκίτσο, Ν. Κουντούρη

Εικ.5 Αντλιθπικός χάρτης, Joel von Trapp,
Κ. Αντωνάκης, 2011

είναι η νέα πρόταση της Ανθρωπολογίας του Χώρου. Αν μάλιστα συσχετίσουμε την οπτική αυτή με το γεγονός ότι παραδοσιακά αρχιτεκτονήματα είναι πλέον οι πρώτες πολυκατοικίες και οι αστικές γειτονίες που μετρούν ήδη 100 χρόνια, άρα εμπίπτουν στην προστασία του Αρχαιολογικού Νόμου, τότε οι μέθοδοι μελέτης και έρευνας της Ανθρωπολογίας και Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής μπαίνουν σε μία καινούργια εποχή με νέο λεξιλόγιο και στόχους.

Εικ.6 Η Ομάδα στα Άνω Λεχώνια Πηλίου,
Απρίλιος 2011.

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ, ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΥΝΟΛΩΝ

Νικόλαος Απ. Λιανός, Αρχιτέκτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Δ.Π.Θ.

Στα πλαίσια του σημαντικού αυτού συνεδρίου, που σκοπό έχει την ενημέρωση για τις μεθόδους και τις διαδικασίες εκπαίδευσης των νέων αρχιτεκτόνων σε θέματα μελέτης, προστασίας και ανάδειξης του αρχιτεκτονικού αποθέματος της χώρας μας, οι δύο ανακοινώσεις, που θα παρουσιαστούν, αποσκοπούν αποκλειστικά στην πραγμάτωση του σκοπού αυτού: την παρουσίαση των μαθημάτων της αρχιτεκτονικής Μορφολογίας-Ρυθμολογίας, ανάδειξης και προστασίας μνημείων και αρχαιολογικών χώρων στο Δ.Π.Θ. και κατ' επέκταση τη συμβολή τους σε θέματα τεκμηρίωσης, προστασίας, αποκατάστασης, επανάχρησης και ανάδειξης των αρχιτεκτονικών μορφών, μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών κτηρίων .

Ως γνωστό η επιστημονική περιοχή της αρχιτεκτονικής Μορφολογίας έχει μεγάλη ευρύτητα, αφού πραγματεύεται ερευνά το αντικείμενο της μορφής στην αρχιτεκτονική. Επομένως το γνωστικό της αντικείμενο συμπεριλαμβάνει τόσο την ιστορική έρευνα (γένεση, εξέλιξη, διερεύνηση της αρχιτεκτονικής μορφής σε σχέση με τις κοινωνικοοικονομικές, τεχνολογικές και καλλιτεχνικές διεργασίες του) αλλά και τη διαχρονική σχέση του με το παρελθόν και το μέλλον.

Κατά συνέπεια, συμπεριλαμβάνει α) την κριτική ανάλυση των υφισταμένων αρχιτεκτονικών μορφών με απώτερο σκοπό την προστασία και την ανάδειξη τους και β) τη συνθετική προσέγγιση για την αναζήτηση νέων μορφών, ο σχεδιασμός των οποίων αποτελεί το κύριο αντικείμενο της εργασίας του αρχιτέκτονα.

Τα μαθήματα αρχιτεκτονικής Μορφολογίας – Ρυθμολογίας της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Δ.Π.Θ. ακολουθούν πιστά τις παραπάνω δύο ενότητες:

A) τα μαθήματα Μορφολογίας – Ρυθμολογίας I & II (2ο έτος) ασχολούνται με την αναλυτική φάση προσέγγισης του φοιτητή στις αρχιτεκτονικές αξίες και στο διάλογο μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος. Αποσκοπούν στη διεύρυνση των γνώσεων της πολιτισμικής παράδοσης διαχρονικά, διαμέσου της μελέτης και της ανάλυσης των αρχιτεκτονικών έργων και οικιστικών συνόλων του παρελθόντος και Β) τα μαθήματα Μορφολογίας – Ρυθμολογίας III & IV (4ο έτος) αποτελούν τη συνθετική φάση αυτού του κύκλου μαθημάτων κατά την οποία, έμπρακτα πλέον οι φοιτητές καλούνται να εφαρμόσουν συνθετικά την θεωρητική αναλυτική σκέψη, που διδάχθηκαν περί των μορφών και των ρυθμών σε εξειδικευμένα

θέματα, όπως η ένταξη νέων κτισμάτων σε περιβάλλοντα με έντονα ιστορικά στοιχεία, ή σε αρχαιολογικούς χώρους.

Αναλυτική παρουσίαση μαθημάτων 2ου έτους:

A) Μορφολογία – Ρυθμολογία I: Τεκμηρίωση, Ανάλυση και Προστασία Κτηρίων και Μνημείων (3ο εξάμηνο).

Αντικείμενο μαθήματος:

Η διερεύνηση και η εμπόληση της αρχιτεκτονικής σύνθεσης υφισταμένου κτηρίου διαμέσου της αποτύπωσης, της τεκμηρίωσης, της κριτικής παρατήρησης, καθώς και της ανάλυσης της συνθετικής και της κατασκευαστικής διαδικασίας του.

Στόχοι μαθήματος

Η εμπέδωση της γνώσης των μορφών και των ρυθμών, που διέπουν τα έργα της αρχιτεκτονικής, η ιστορική διερεύνηση και ανάλυση της διαχρονικής εξέλιξης τους σε σχέση με το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο, καθώς και η προστασία και η διατήρηση τους.

Οργάνωση του μαθήματος

Η διδασκαλία του μαθήματος περιλαμβάνει: α) το θεωρητικό μέρος (διαλέξεις) και β) το εργαστηριακό μέρος (ασκήσεις-θέμα).

A) Οι διαλέξεις πραγματοποιούνται με σύγχρονο οπτικοακουστικό υλικό και περιλαμβάνουν θέματα όπως: εισαγωγή στη γραφική τεκμηρίωση κτηρίων, μνημείων, αρχαιοτήτων και έργων τέχνης (ιστορική αναδρομή, μέθοδοι, όργανα και εφαρμογές αποτύπωσης, άμεσες-έμμεσες μετρήσεις), εισαγωγή στη Μορφολογία-Ρυθμολογία, στοιχεία θεωρίας της αρχιτεκτονικής, ανάλυση των γενικών αρχιτεκτονικών αξιών: το παρελθόν, το παρόν, το μέλλον, αναδρομή στις μορφές και τους ρυθμούς, που διέπουν τις αρχιτεκτονικές συνθέσεις, στοιχεία διαχρονικής εξέλιξης των μορφών σε συνάρτηση με τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές παραμέτρους καθώς και τα συστήματα δομής, τα υλικά και θέματα προστασίας και διατήρησης τους. Για την εμπέδωση των παραπάνω ζητείται από τους φοιτητές παράλληλα με την επεξεργασία του εξαμηνιαίου θέματος, η εκπόνηση μικρών θεωρητικών εργασιών, με βιβλιογραφική έρευνα, πάνω στα θέματα και τις έννοιες, που αναφέρονται στα μαθήματα.

Β) Το εργαστηριακό μέρος του μαθήματος (άσκηση) αφορά στην αρχιτεκτονική ανάλυση-τεκμηρίωση μεμονωμένων κτηρίων-μνημείων της Παλιάς Πόλης της Ξάνθης. Εκπονείται από ομάδες φοιτητών (3 έως 4 άτομα). Σκοπός της άσκησης είναι: η εξοικείωση των φοιτητών με τις μεθόδους και τις τεχνικές αποτύπωσης, τεκμηρίωσης και ανάλυσης ιστορικών κτηρίων και μνημείων, η διεκπεραίωση όλων των σταδίων μιας μελέτης ανάλυσης-τεκμηρίωσης κτηρίου-μνημείου, η εμβάθυνση σε θέματα καταγραφής, ανάλυσης και αξιολόγησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Παράλληλα το Εργαστήριο της Μορφολογίας –Ρυθμολογίας συνεπικουρεί προς το σκοπό αυτό με τη διάθεση βιβλίων, εξειδικευμένων οργάνων μέτρησης (αποστασιόμετρα, σταδίες, προφιλόμετρα, Laser meter, Total Station, 3D Laser Scanner) καθώς και με τη βοήθεια, που παρέχει στους φοιτητές κατά τη διάρκεια εκπόνησης των εργαστηριακών ασκήσεων με την εκμάθηση και το χειρισμό των παραπάνω οργάνων κατά χώρα.

Β) Μορφολογία – Ρυθμολογία II: Τεκμηρίωση, Ανάλυση και Προστασία Κτηρίων και Ιστορικών Οικιστικών Συνόλων.

Αντικείμενο του μαθήματος:

Μετά την ολοκλήρωση του μαθήματος Μορφολογία –Ρυθμολογία I, που αφορούσε στην μορφολογική ανάλυση και την εμβάθυνση στην αρχιτεκτονική σύνθεση υφισταμένου κτηρίου, στο μάθημα Μορφολογία –Ρυθμολογία II συνεχίζεται η αναλυτική φάση προσέγγισης του δομημένου χώρου, δουλεύοντας πλέον σε πολεοδομικό επίπεδο.

Στόχοι μαθήματος είναι να συμβάλει στην αναγνώριση-κατανόηση των παραδοσιακών οικιστικών συνόλων της χώρας μας (architetture minore), να γίνει αντιληπτή η σημασία της μελέτης αυτών ως ιστορικών συνόλων, η μεθοδολογία προσέγγισης, καταγραφής, ανάλυσης και διερεύνησης των μορφολογικών –τυπολογικών χαρακτηριστικών που παρουσιάζουν, με απώτερο σκοπό να γίνουν αντιληπτές οι διαχρονικές αξίες των αρχιτεκτονικών μορφών και η ανάγκη προστασίας, διατήρησης και ανάδειξής τους.

Η διδασκαλία του μαθήματος περιλαμβάνει: α) το θεωρητικό μέρος (διαλέξεις) και β) το εργαστηριακό (ασκήσεις).

Α) Το θεωρητικό μέρος περιλαμβάνει τρεις (3) κύριες ενότητες, που

Εικ.1 Σημειώσεις του μαθήματος.

Εικ.2 Μετρήσεις από φοιτητές στο πεδίο.

αναφέρονται στα διαφορετικά επίπεδα προσέγγισης ενός ιστορικού συνόλου: Α) τη διερεύνηση των γενικών ιστορικών – μορφολογικών χαρακτηριστικών του οικιστικού συνόλου, μέσα στο οποίο εντάσσεται ο ιστορικός οικισμός, β) τη μελέτη του ίδιου του ιστορικού οικισμού - από πλευράς μορφολογικής και τυπολογικής οργάνωσης - και τέλος Γ) τη μελέτη της δομικής μονάδας συγκρότησης του οικισμού (οικοδομική νησίδα) και τα στοιχεία, που την απαρτίζουν.

Οι φοιτητές ολοκληρώνοντας αυτόν τον κύκλο των μαθημάτων οφείλουν να αρχειοθετήσουν την αναλυτική και συνθετική φάση των εργασιών τους συντάσσοντας ειδικά δελτία καταγραφής κάθε κτηρίου στην παλιά πόλη της Ξάνθης (Εικ. 9). Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η επαφή τους με τις διαδικασίες καταγραφής-τεκμηρίωσης μνημείων, του τρόπου σύνταξης δελτίων και την ανάγκη κατανόησης του σύγχρονου τρόπου καταγραφής (τύπου IPCE), τόσο σε αναλογική όσο και σε ψηφιακή μορφή (με την καταγραφή σε εφαρμογή Γ.Σ.Π.) (Εικ. 10).

Η συνεχής και άμεση επικοινωνία με τους φοιτητές καθίσταται δυνατή μέσω του ιστότοπου [duthnet e-class](http://duthnet.e-class), όπου υπάρχουν πληροφορίες για σχετικά άρθρα, ανακοινώσεις, βιβλιογραφία, εκφωνήσεις θεμάτων, κ.α., ενώ ταυτόχρονα στην ιστοσελίδα του Εργαστηρίου Μορφολογίας-Ρυθμολογίας (<http://morfologia.arch.duth.gr/>), υπάρχουν πολλές πρόσθετες πληροφορίες και σχετικό εκπαιδευτικό υλικό.

Η διδακτική ομάδα (Ακαδ. έτος 2011-12) αποτελείται από τα εξής μέλη:

Δρ. Νικόλαο Λιανό, Αρχιτέκτων “La Sapienza”, ΔΜΕ “Restauro”, Architectural Conservation, ICCROM/UNESCO, Καθηγητής TAM/ΔΠΘ., Υπ. και Συντονιστής μαθήματος.

Ι. Βασιλειάδη, Αρχιτέκτων ΑΠΘ, ΔΜΕ «Αποκαταστάσεις» Α.Π.Θ., Υπ. Διδ. TAM/ΔΠΘ, Συμβ. Επικ. Καθηγητής (407/80).

Ελ. Αθανασιάδου, Αρχιτέκτων IUAV, ΔΜΕ U.C.L.-University of London-Bartlett, 2005, Master of Science in Built Environment: Architectural History, Υπ. Διδ. TAM/ΔΠΘ, Συμβ. Επικ. Καθηγητής (407/80).

Αν. Σταμνά, Τοπογράφος ΑΠΘ, ΔΜΕ «Αποκαταστάσεις» Α.Π.Θ., Υπ. Διδ. Α.Π.Θ., Συμβ. Λέκτορα (407/80).

Ν. Μιχαηλίδη, Αρχιτέκτων ΔΠΘ, Συμβ. Λέκτορα (407/80).

Χριστίνα Γουζέλη, Αρχιτέκτων, Π. Θεσσαλίας Επικουρικό Διδακτικό Έργο.

Εικ.3 Όργανα και εξοπλισμός του Εργαστηρίου Μορφολογίας-Ρυθμολογίας προς χρήση των φοιτητών.

Ο αριθμός των ενεργών φοιτητών κυμαίνεται από 80 – 100 άτομα. Σε κάθε διδάσκοντα αντιστοιχούν περίπου 20 φοιτητές. Οι ομάδες φοιτητών αποτελούνται από 3 έως 4 άτομα.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία που διατίθεται στους φοιτητές. Τα περισσότερα βιβλία υπάρχουν στην βιβλιοθήκη του Εργαστηρίου Μορφολογίας-Ρυθμολογίας.

Βενέρης Η., «Εκκλησιαστικά κτήρια στην Αθήνα», Θέματα χώρου και τεχνών 11/1980, σελ. 57-63,

Γεωργαντζής Πέτρος, «Τα χάνια της Ξάνθης και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της πόλης», Θρακικά Χρονικά, τ.38/1983, 132-138.

Γιαννόπουλου - Ρουκούνη Μάρω, Ρουκούνης Γιάννης, «Ο πολεοδομικός χαρακτήρας των θρακικών οικισμών», Θρακικά Χρονικά, τ. 44/1990, Ξάνθη
Δημακόπουλος Ιορδάνης, «Ανθολογία ελληνικής αρχιτεκτονικής, Η κατοικία

Εικ. 4 Ενδεικτικές φοιτητικές εργασίες και προπλάσματα κτηρίων από την παλιά πόλη της Ξάνθης.

στην Ελλάδα από το 15^ο στον 20^ο αιώνα», Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981

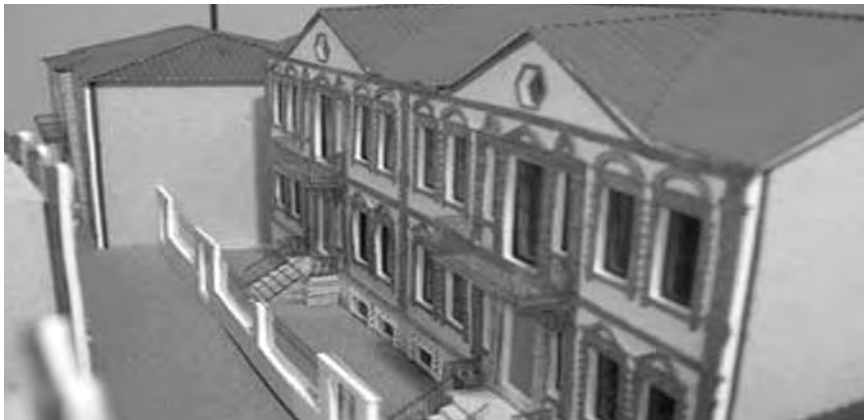
Διπλωματική εργασία των: Ελ. Οικονομίδου, Ελ. Παπανίκα, Κυρ. Τσομπάνη, «Παλιά Πόλη της Ξάνθης πολεοδομική ανάπλαση και ένταξη στη σύγχρονη πόλη», Επιβλέπων: Παύλος Λουκάκης,

Εξάρχου Θωμάς: «Τα αρχοντικά της οδού Ελευθερίου Βενιζέλου», Ξάνθη 1999

Εξάρχου Θωμάς: «Ξάνθη, ματιές στο χθες της πόλης μέσα από φωτογραφίες», εκδ. Πολιτιστικού Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, Ξάνθη 1997

Εξάρχου Θωμάς: «(Νησίδες πόλεως Ξάνθης 2)», εκδ. Πολιτιστικού Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, Ξάνθη 2003

Θεοχαρίδου Καλλιόπη, Κολώνας Βασίλης: «Παλιά Ξάνθη, το παραδοσιακό κτιριακό απόθεμα και τα προβλήματα προστασίας και αποκατάστασής του»,

Εικ.5 Ενδεικτικές φοιτητικές εργασίες και προπλάσματα κτηρίων με ανάλυση της μορφής και της δομής τους.

Επιστημονικό Συνέδριο «Νέες Πόλεις πάνω σε παλιές», Πρακτικά, Ελλην. Τμήμα ICOMOS – ΚΒ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, 4η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων – ΤΕΕ, Τμήμα Δωδεκανήσου, Ρόδος 27-30 Σεπτεμβρίου 1993, 171 - 190

Καρανίκας Γιάννης, κ.α., «Μελέτη για την προστασία -αποκατάσταση και αξιοποίηση του παραδοσιακού οικισμού της πόλης Ξάνθης», «Θρακικά Χρονικά», τ. 46/1992, Ξάνθη

Κολώνας Βασίλης, «Η αρχιτεκτονική του εκλεκτικισμού στο βορειοελλαδικό χώρο κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας», Πρακτικά συνεδρίου: Βαλκανική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Θεσσαλονίκη 7-10 Νοεμβρίου 1997, 361-374

Λάββας Γ.Π. «Κλασικισμός, ιστορισμός, εκλεκτικισμός», Πανελλήνιο Συνέδριο «Νεοκλασική πόλη και αρχιτεκτονική», Πρακτικά, ΑΠΘ - Σπουδαστήριο Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, Θεσσαλονίκη 2-4 Δεκ 1983

Λιανός Νικόλαος, Συνοπτικός οδηγός σχεδιαστικής τεκμηρίωσης-μελέτης μνημείων, εκδ. Δ.Π.Θ. 2009-2010

Λιανός Νικόλαος, «Το Μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτηρίων της Παλαιάς Πόλης της Ξάνθης», στο: «Ξάνθη, η πόλη με τα χίλια χρώματα», επιμ. εκδ. Δημ. Μαυρίδης, χ.η.

Λιάπης Γ., «Το χρώμα στην αρχιτεκτονική του νεοκλασικισμού», Πανελλήνιο Συνέδριο «Νεοκλασική πόλη και αρχιτεκτονική», Πρακτικά, ΑΠΘ - Σπουδαστήριο Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, Θεσσαλονίκη 2-4 Δεκ 1983

Μελκίδου Χρύσα, «Παρατηρήσεις πάνω στον πολεοδομικό χάρτη του παραδοσιακού οικισμού της Ξάνθης», Ανάπτυπο από το περιοδικό «Θρακικά Χρονικά» τ. 43/1989, Ξάνθη

Μελκίδου Χρύσα, «Κοινωνικές ανακατατάξεις και επιπτώσεις τους στην πολεοδομική εξέλιξη της Ξάνθης κατά την οθωμανική περίοδο», Ανάπτυπο από το περιοδικό «Θρακικά Χρονικά» τ. 45/1991, Ξάνθη

Μελκίδου Χρύσα, «Τα μουσουλμανικά μνημεία της Ξάνθης και η συμβολή τους στην πολεοδομική εξέλιξη της πόλης», Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ., Τρίπολη 1999

Μελκίδου Χρύσα, Περί την ίδρυση του οικισμού της Ξάνθης, Περί Θράκης, τ.4/2004, Ξάνθη, 23-49

Μιχαήλης ΠΑ, «Το ελληνικό λαϊκό σπίτι», Εθνικόν Μετσόβιον Πολυτεχνείον, Έδρα αρχιτεκτονικής μορφολογίας και ρυθμολογίας, φροντιστηριακοί εργασίες Α', Έκδοση Ε.Μ. Πολυτεχνείου, Αθήναι 1960

Μουτσόπουλος Ν.Κ., «Η αρχιτεκτονική μας κληρονομιά», Θεσσαλονίκη 1983

Μουτσόπουλος Ν.Κ., Επιμέλεια Χρ. Κουλουκούρη - Ηλ. Κρητικού, «Σπίτια της Χαλκιδικής, συμβολή στη μορφολογία και την τυπολογία της λαϊκής μακεδόνικης αρχιτεκτονικής»,

Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Θεσσαλία - Ήπειρος, Τόμος 6, εκδ. Μέλισσα,

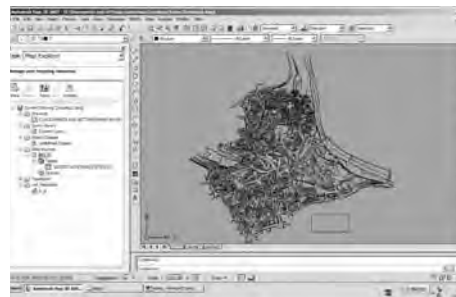
Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Μακεδονία Β' - Θράκη, Τόμος 8, εκδ. Μέλισσα,

Εργαστήριο Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας της Πολυτεχνικής Σχολής Θεσσαλονίκης, Εκδόσεις Ε.Ο.Τ., Αθήναι 1968,

Μουτσόπουλος Ν.Κ., «Καστοριά τα αρχοντικά», Έκδοσις Αρχιτεκτονικής, Αθήναι 1962,

Εικ.6 Ενδεικτικά προπλάσματα φοιτητικών εργασιών. Απεικονίζονται οικοδομικές νησίδες στην παλαιά πόλη της Ξάνθης.

Εικ.7 Εφαρμογή καταγραφής κτηρίων σε υπόβαθρο G.I.S.

Εικ.8 Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών (G.I.S.) για την παλιά πόλη της Ξάνθης.

Μουτσόπουλος Ν.Κ., «Παρατηρήσεις στον εσωτερικό χώρο και τη μορφολογία των Μακεδονικών αρχοντικών», Αρχιτεκτονικά Θέματα 1/1967, σελ. 150-154, Μουτσόπουλος Ν.Κ., «Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας», Έκδοση Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδος, Αθήναι 1967,

Μουτσόπουλος Ν.Κ., «Η Αρχιτεκτονική προεσοχή «Το σαχνισί, Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής κατοικίας», Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Επιστημονικά πραγματαίει, Σειρά φιλολογική και θεολογική, Αρ. 17, Θεσσαλονίκη 1988, Μπακιρτζής Ιωάννης, «Η ονομασία της συνοικίας Μητρόπολης Ξάνθης», Περί Θράκης, τ.2/2002, 193-205,

Μπίρης Μ., Καρδαμίτση - Αδάμη Μ., «Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα», εκδοτικός οίκος Μέλισσα,

Μπίρης Γ. Μάνος, «Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925», εκδοτικός οίκος Μέλισσα,

Μπίρης Μ., «Λειτουργικές συνιστώσες και αισθητικές ιδιομορφίες του αθηναϊκού αστικού κλασικισμού», Πανελλήνιο Συνέδριο «Νεοκλασική πόλη και αρχιτεκτονική», Πρακτικά, ΑΠΘ - Σπουδαστήριο Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, Θεσσαλονίκη 2-4 Δεκ 1983,

Νομικός Μιχαήλ, Αποκατάσταση και επανάχρηση ιστορικών κτιρίων και συνόλων, Μεθοδολογία - Εφαρμογές, Θεσσαλονίκη 1997

Ορφανουδάκης Δανιήλ, Μελέτη αποκατάστασης μνημείων και συνόλων, Πειραιάς, 2001

Παντελεάκης Περικλής, «Το ποιητικό στοιχείο στη νεοκλασική λαϊκή αρχιτεκτονική», Πανελλήνιο Συνέδριο «Νεοκλασική πόλη και αρχιτεκτονική», Πρακτικά, ΑΠΘ -Σπουδαστήριο Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, Θεσσαλονίκη 2-4 Δεκ 1983,

Παπαϊωάννου Σπ. Κων/νος, «Το ελληνικό παραδοσιακό σπίτι», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2003,

Παρασκευοπούλου Αναστασία, Κολοκυθά Μάγδα, Παλιά Ξάνθη, «Θρακικά Χρονικά», τ.41/1986, 157-165,

Ρουγκούνης Γιάννης, Γιαννοπούλου - Ρουγκούνη Μάρω, Κλίμα και βορειοελλαδική παραδοσιακή κατοικία, «Θρακικά Χρονικά», τ.43/1989, 129-138

Ρουγκούνης Γιάννης, Γιαννοπούλου - Ρουγκούνη Μάρω, «Οι καπναποθήκες της Ξάνθης», Θρακικά Χρονικά, τ.45/1991, 73-85,

Τομπάζης Α.Ν. «Ανώνυμη ελληνική αρχιτεκτονική», Αρχιτεκτονικά θέματα 3/1969,σ.18-74,

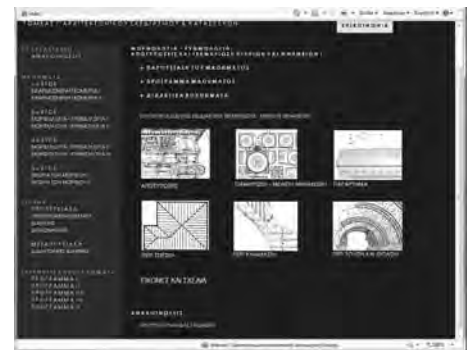
Φατούρου - Ησυχάκη Κάντω, «Δρόμοι του ευρωπαϊκού νεοκλασικισμού προς την Ελλάδα και αντιστρόφως», Πανελλήνιο Συνέδριο «Νεοκλασική πόλη και αρχιτεκτονική», Πρακτικά, ΑΠΘ - Σπουδαστήριο Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, Θεσσαλονίκη 2-4 Δεκ. 1983

Φιλίππιδης Δημήτρης. «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Φιλίππιδης Δ.. «Επιδράσεις κλασικισμού στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική», Πανελλήνιο Συνέδριο «Νεοκλασική πόλη και αρχιτεκτονική», Πρακτικά, ΑΠΘ - Σπουδαστήριο Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, Θεσσαλονίκη 2-4 Δεκ 1983,

Χολέβας Θ. Νικ., «Εκλεκτικισμός: μια «μεταβατική» μορφολογία στην κατάκτηση της νέας ελληνικής μεσοπολεμικής αρχιτεκτονικής», Πανελλήνιο Συνέδριο «Νεοκλασική πόλη και αρχιτεκτονική», Πρακτικά, ΑΠΘ - Σπουδαστήριο Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, Θεσσαλονίκη 2 - 4 Δεκ 1983,

Εικ.9 Ο ιστότοπος duthnet e-class.

Εικ.10 Η ιστοσελίδα του εργαστηρίου Μορφολογίας - Ρυθμολογίας, <http://morfologia.arch.duth.gr>

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

**Συντήρηση, αποκατάσταση, επανάχρηση
ιστορικών κτιρίων και συνόλων**

ΘΕΩΡΙΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

Καραδέδος Γεώργιος, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Α.Π.Θ.,
Παλυβού Καλλιρρόη, Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Α.Π.Θ.

Με δεδομένο ότι το αναδιαρθρωμένο πρόγραμμα σπουδών του 1998, το οποίο ισχύει και σήμερα, δίνει άτυπη κατεύθυνση στην αποκατάσταση, σκοπός του υποχρεωτικού θεωρητικού μαθήματος «Θεωρία συντήρησης και αποκατάστασης αρχιτεκτονικών μνημείων και συνόλων» είναι ο φοιτητής: 1. Να εξοικειωθεί με τις έννοιες που σχετίζονται με την συντήρηση και αποκατάσταση των μνημείων. 2. Να αποκτήσει ένα υπόβαθρο θεωρητικών γνώσεων, απαραίτητο για την πρακτική επίλυση των προβλημάτων συντήρησης και αποκατάστασης. 3. Μέσα από τη διαχρονική παρακολούθηση του τρόπου αντιμετώπισης των μνημείων από την αρχαιότητα έως σήμερα, να κατανοήσει τη σημερινή δεοντολογία της αποκατάστασης. Η διδακτική ύλη διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος αναλύονται οι σχετικές βασικές έννοιες (μνημείο, αποκατάσταση, ανακατασκευή, αντίγραφο, πλαστό, αναστήλωση, αποκατάσταση αρχικής μορφής, δημιουργική προστασία, προληπτική προστασία, εξυγίανση, αναβίωση). Στο δεύτερο μέρος, ξεκινώντας από την αρχαϊκή εποχή, εξετάζεται ο τρόπος αντιμετώπισης των μνημείων και η εξέλιξη της ιστορικής συνείδησης στις διάφορες εποχές, έως τις αρχές του 19ου αιώνα, που η αποκατάσταση αρχίζει να διαμορφώνεται σε επιστημονικό κλάδο. Στη συνέχεια εξετάζονται τα διάφορα ρεύματα της αποκατάστασης, ξεκινώντας από το «εμπειρικό στάδιο» και φθάνοντας στις τάσεις της αποκατάστασης στο τέλος του 20ου και τις αρχές του 21ου αιώνα.

Το 1984 στο πλαίσιο μιας ριζικής αναθεώρησης του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ. εντάχθηκε για πρώτη φορά θεωρητικό μάθημα αποκατάστασης με τίτλο: «Εισαγωγή στην Προστασία Αρχιτεκτονικών Μνημείων και Συνόλων» (κωδ. Β.2.1.). Το νέο αυτό μάθημα, παρόλο που το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος δεν προέβλεπε ακόμη κατεύθυνση στην αποκατάσταση μνημείων, ήταν υποχρεωτικό με το σκεπτικό ότι όλοι οι φοιτητές ως μελλοντικοί αρχιτέκτονες, όχι μόνο αυτοί που θα ασχοληθούν ως ειδικοί με τα μνημεία, θα κτίσουν σύγχρονα κτήρια σε παραδοσιακά περιβάλλοντα ή δίπλα σε μνημεία. Επομένως, θα έπρεπε να έχουν ένα minimum γνώσεων και κυρίως την απαιτούμενη ευαισθησία, πέρα από αυτήν που ενδεχόμενα αποκτούσαν τότε με τα μαθήματα της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής και της Τέχνης.

Παράλληλα με αυτό το υποχρεωτικό θεωρητικό μάθημα, το πρόγραμμα του 1984 προέβλεπε ένα εργαστηριακό μάθημα επιλογής με τίτλο: «Συντήρηση και Αναστήλωση» (κωδ. Γ.6.1.), το

οποίο αντικατέστησε και βελτίωσε παλαιότερο εργαστηριακό μάθημα επιλογής, το οποίο διδασκόταν από το 1977 στο Ε' έτος και είχε τίτλο «Ιστορία Αρχιτεκτονικής - Συντήρηση».

Το αναδιαρθρωμένο πρόγραμμα σπουδών του 1998, το οποίο ισχύει και σήμερα, δίνει άτυπη κατεύθυνση στην αποκατάσταση, με το σκεπτικό ότι: α) θα πρέπει να προετοιμάσει τους φοιτητές, οι οποίοι θα ακολουθήσουν μεταπτυχιακές σπουδές στο Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, το οποίο δημιουργήθηκε την ίδια χρονιά και β) η αρχιτεκτονική του άμεσου μέλλοντος στην Ελλάδα θα είναι λιγότερο νέες κατασκευές και περισσότερο αποκαταστάσεις και ανακαινίσεις υφιστάμενων κτηρίων, αφού οι υφιστάμενες πολυκατοικίες δεν είναι δυνατόν να ξαναχτιστούν με το σύστημα της αντιπαροχής.

Έτσι εκτός από το υποχρεωτικό θεωρητικό μάθημα, το οποίο έχει πλέον τον τίτλο «Συντήρηση και Αποκατάσταση Αρχιτεκτονικών Μνημείων και Συνόλων» (κωδ. 2Θ3 11), έγινε υποχρεωτικό και το «Εκτεταμένο Εργαστήριο Συντήρησης και Αποκατάστασης Αρχιτεκτονικών Μνημείων και Συνόλων» για όλους τους φοιτητές του Τμήματος.

Το μάθημα διδάσκεται χωριστά από τους Γ. Καραδέδο (με κωδικό 2Θ3 11) και Κ. Παλυβού (με κωδικό 2Θ3 12). Επειδή τα μαθήματα αυτά σχεδόν ταυτίζονται ως προς το περιεχόμενο, το σκοπό και τους στόχους, παρουσιάζονται με κοινή ανακοίνωση από τους δύο διδάσκοντες.

Σκοπός του υποχρεωτικού θεωρητικού μαθήματος «Θεωρία συντήρησης και αποκατάστασης αρχιτεκτονικών μνημείων και συνόλων» είναι ο φοιτητής:

1. Να εξοικειωθεί με τις έννοιες που σχετίζονται με την προστασία των μνημείων πολιτισμού και να αποκτήσει ένα κοινό λεξιλόγιο, απαραίτητο εργαλείο για τη συνεννόηση επιστημόνων διαφορετικών ειδικοτήτων που θα πρέπει να συνεργασθούν για το σκοπό αυτό
2. Να αποκτήσει ένα υπόβαθρο θεωρητικών γνώσεων, απαραίτητο για την επίλυση των προβλημάτων συντήρησης και αποκατάστασης και
3. Μέσα από μια διαχρονική παρακολούθηση του τρόπου αντιμετώπισης των μνημείων, από την αρχαιότητα έως σήμερα, να κατανοήσει και να ερμηνεύσει τη σημερινή δεοντολογία της προστασίας, συντήρησης και αποκατάστασης.

Στόχος του μαθήματος είναι ο φοιτητής να μπορεί να αποκτήσει τα απαραίτητα εφόδια, ώστε να είναι σε θέση, ως μελλοντικός

συντηρητής, στηριζόμενος σε ένα πλαίσιο γενικών αρχών, διεθνών κανόνων και μιας ευρύτερα αποδεκτής δεοντολογίας, να θέτει σε σωστή θεωρητική βάση τις προτάσεις του για την επίλυση των προβλημάτων της συντήρησης και αποκατάστασης. Η εμπειρία έχει αποδείξει ότι μια πρόταση αποκατάστασης, όσο άρτια τεχνικά και αν εκτελεσθεί, είναι καταδικασμένη να αποτύχει, αν δεν έχει στηριχθεί σε σωστή θεωρητική και δεοντολογική βάση.

Η διδακτική ύλη του θεωρητικού μαθήματος διαρθρώνεται σε δύο μέρη:

Στο πρώτο μέρος αναλύονται βασικές έννοιες οι οποίες σχετίζονται με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η σχετική ορολογία καθώς προέρχεται από το γνωστικό αντικείμενο παλαιότερων επιστημών, όπως η ιστορία της αρχιτεκτονικής, η αισθητική, η φυσική, η χημεία, η οικοδομική, η τεχνολογία κ.α., προσαρμοσμένη στο εξειδικευμένο διεπιστημονικό γνωστικό περιεχόμενο της προστασίας από επιστήμονες διαφορετικής προέλευσης, παρουσιάζει συνήθως προβλήματα στην κατανόηση του πραγματικού και ουσιαστικού περιεχομένου των εννοιών που αντιπροσωπεύουν οι όροι. Αυτή η εννοιολογική σύγχυση, η οποία είναι πρόβλημα διεθνές και όχι μόνο ελληνικό, κάνει επιτακτική την αποσαφήνιση, τουλάχιστον των βασικότερων από τις έννοιες που σχετίζονται με την προστασία.

Μερικές από τις βασικές έννοιες που αναλύονται είναι: το μνημείο, η αποκατάσταση, η ανακατασκευή, το αντίγραφο, το πλαστό, η αναστήλωση, η αποκατάσταση της αρχικής μορφής, η δημιουργική προστασία, η προληπτική προστασία, η εξυγίανση, η αναβίωση, η συντήρηση με την έννοια του σέρβις, με παράλληλη αναφορά των αντίστοιχων λέξεων στις βασικές ευρωπαϊκές γλώσσες. Ειδικά για την ανάλυση των εννοιών της αποκατάστασης και της αναστήλωσης παρουσιάζονται στο μάθημα δύο ολοκληρωμένες μελέτες με τη μεθοδολογία, την ανάλυση και τις προτάσεις για να γίνει στους φοιτητές κατανοητό το μέγεθος του προβλήματος, και ο τρόπος με τον οποίο περνούν στην πράξη οι θεωρίες και οι αρχές της αποκατάστασης. Ειδικά η παρουσίαση της μελέτης αναστήλωσης θεωρείται απαραίτητη καθώς οι φοιτητές δεν θα έχουν τη δυνατότητα στα εργαστηριακά μαθήματα να ασχοληθούν με αυτό το αντικείμενο καθώς τα θέματα, που κατά κανόνα δίνονται, αφορούν στην αποκατάσταση και επανάχρηση κτηρίων πιο πρόσφατων εποχών.

Στο δεύτερο μέρος της διδακτικής ύλης, ξεκινώντας από την αρχαϊκή εποχή, εξετάζεται ο τρόπος αντιμετώπισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και η εξέλιξη της ιστορικής συνείδησης στις διάφορες

εποχές έως τις αρχές του 19ου αιώνα, που η αποκατάσταση αρχίζει να διαμορφώνεται σε επιστημονικό κλάδο. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην εποχή της Αναγέννησης, η οποία, με την ανακάλυψη της αρχαιότητας από την οποία εμπνέεται, αναπτύσσει ένα ιδιότυπο ενδιαφέρον για τα μνημεία της. Επίσης δίνεται ιδιαίτερο βάρος στην εποχή του Διαφωτισμού και στη συνέχεια του Νεοκλασικισμού, κατά την οποία διαμορφώνεται μια «νέα ιστορική συνείδηση», που θα οδηγήσει σταδιακά στο πραγματικό ενδιαφέρον για τα κατάλοιπα του παρελθόντος και στην ουσιαστική προστασία τους, η οποία αρχίζει να εκδηλώνεται μετά τη Γαλλική Επανάσταση.

Οι ουσιαστικές αποκαταστάσεις των μνημείων αρχίζουν στη Γαλλία και στην Ιταλία με ένα «εμπειρικό στάδιο», στο οποίο δεν υπάρχουν ακόμη διατυπωμένες θεωρίες. Οι πρώτες θεωρίες για την αποκατάσταση θα διατυπωθούν στα μέσα του 19ου αιώνα από τον Viollet-le-Duc και τον Ruskin.

Στο τέλος του 19ου αιώνα, αρχίζουν οι σύγχρονοι προβληματισμοί για την αποκατάσταση με το ρεύμα της «φιλολογικής αποκατάστασης», το οποίο προσπαθεί να συγκεράσει τις αντιτιθέμενες θεωρίες της «στιλιστικής» και της «ρομαντικής» αποκατάστασης. Στις αρχές του 20ου αιώνα η θεωρία της φιλολογικής αποκατάστασης θα εξελιχθεί με τον «Χάρτη της Αθήνας» στη θεωρία της «επιστημονικής αποκατάστασης», η οποία θα επικρατήσει στην Ευρώπη στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα και θα καθορίσει την τύχη των μνημείων της.

Η κρίση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και οι μαζικές καταστροφές μνημείων και ιστορικών κέντρων θα οδηγήσουν σε αναθεώρηση των απόψεων της «επιστημονικής αποκατάστασης» και στη διατύπωση, διαδοχικά, του ρεύματος της «κριτικής αποκατάστασης», της θεωρίας του C.Brandi και του «Χάρτη της Βενετίας». Παράλληλα θα ενταθούν οι προβληματισμοί για την προστασία και την αποκατάσταση των οικιστικών συνόλων και των ιστορικών κέντρων.

Οι προβληματισμοί αυτοί θα οδηγήσουν το 1975 στη «Διακήρυξη του Άμστερνταμ», με την οποία εισάγεται η έννοια της «ολοκληρωμένης διατήρησης», η οποία συνδέει την προστασία και την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς με τους ευρύτερους πολεοδομικούς και χωροταξικούς προγραμματισμούς.

Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην ανάπτυξη του τμήματος της Θεωρίας του C. Brandi το οποίο αφορά στην αντιμετώπιση του κενού (lacuna) στο έργο τέχνης. Οι προβληματισμοί του Brandi επεκτείνονται

στην αντιμετώπιση του κενού στη γλυπτική, στους τοίχους, στα αρχιτεκτονικά μνημεία και στην πολεοδομική κλίμακα, όπου τα κενά οικόπεδα αντιμετωπίζονται ως λακκούβες στον πολεοδομικό ιστό. Έτσι το πρόβλημα της ένταξης νέου αρχιτεκτονικού όγκου σε δομημένο ιστορικό περιβάλλον αντιμετωπίζεται σε ενιαία θεωρητική βάση και επίπεδο αρχών με την αντιμετώπιση του κενού γενικότερα στην τέχνη.

Η διδακτική ύλη κλείνει με τις τάσεις της αποκατάστασης στο τέλος του 20ου και στις αρχές του 21ου αιώνα, οι οποίες χαρακτηρίζονται:

1. Από τη διεύρυνση και τη συνεχή διαφοροποίηση του αντικειμένου της προστασίας το οποίο εκτείνεται πλέον από το μεμονωμένο μνημείο ή αντικείμενο τέχνης έως την πολιτιστική κληρονομιά στην ευρεία έννοιά της, ακόμη και στις άυλες αξίες.
2. Από τη διεύρυνση του αριθμού των αξιών του προστατευόμενου αντικειμένου και τον επαναπροσδιορισμό του περιεχομένου τους. Έτσι στις αισθητικές και ιστορικές αξίες του Χάρτη της Βενετίας και της θεωρίας του Brandt προστίθενται αξίες επιστημονικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές, συμβολικές, πνευματικές, ηθικές, σπανιότητας, τεχνικές-κατασκευαστικές, πολιτικές, ταυτότητας, κοινωνικές, χρηστικές, οικονομικές, τουριστικές, αξίες ανθρώπινης ζωής.
3. Από τη διερεύνηση των στόχων και των στρατηγικών διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα τελευταία χρόνια επικρατεί όλο και περισσότερο η προσπάθεια κάθε πολιτιστικό αγαθό να συνδεθεί με το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, θρησκευτικό, πολιτιστικό πλαίσιο του τόπου και του χρόνου που το δημιούργησε και παράλληλα να χρησιμοποιηθεί από το κοινωνικό σύνολο ως κοινωνικό αγαθό.
4. Από τη διεπιστημονική προσέγγιση των προβλημάτων της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και
5. Από την ασυμφωνία θεωρίας και πράξης.

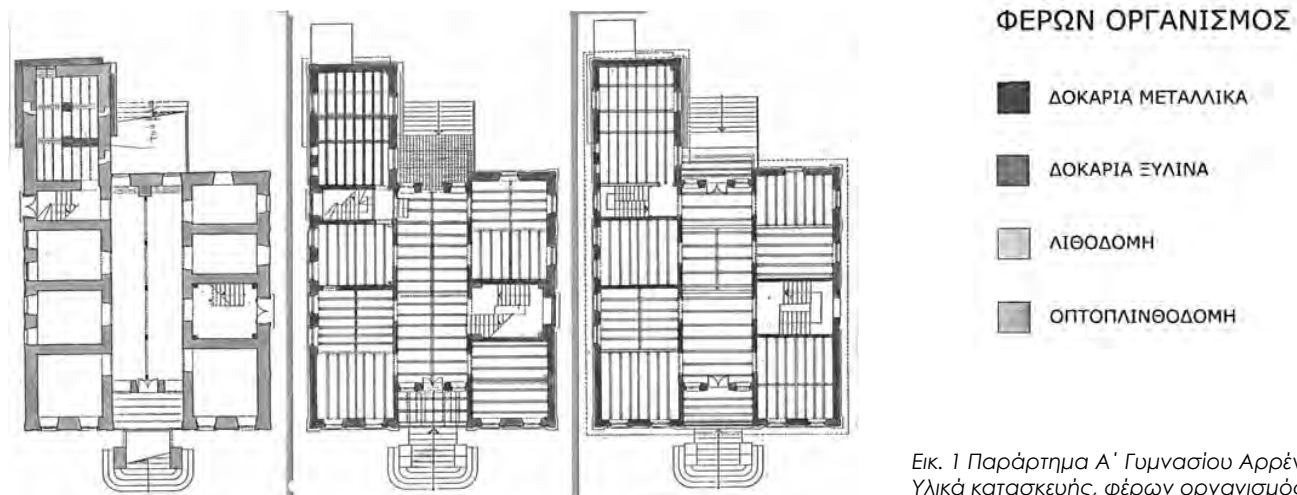
Δυστυχώς αυτό το θεωρητικό μάθημα της αποκατάστασης, το οποίο μπορούν να επιλέξουν οι φοιτητές από το τρίτο εξάμηνο και μετά, δεν είναι προαπαιτούμενο στο πρόγραμμα σπουδών. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο ορισμένοι φοιτητές να αρχίζουν το εκτεταμένο εργαστήριο της αποκατάστασης χωρίς να έχουν ακούσει θεωρία αποκατάστασης ή αρκετές Ιστορίες Αρχιτεκτονικής και σε ακραίες περιπτώσεις χωρίς να έχουν παρακολουθήσει το εργαστήριο της αποτύπωσης.

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ (ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ)

Στεφανίδου Αιμιλία, Αρχιτέκτων, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΑΠΘ.

Το κείμενο αναφέρεται στο εκτεταμένο εργαστήριο «Συντήρηση και αποκατάσταση ιστορικών κτηρίων και συνόλων» που διδάσκεται στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ (2Σ2 36, 2Σ2 26). Στο πρώτο μέρος περιγράφεται ο τρόπος διεξαγωγής των δύο ενότητων του μαθήματος, 1. του σχεδιαστικού μέρους, στο οποίο δίνεται ένα ιστορικό κτήριο ή σύνολο για μελέτη και 2. της θεωρίας του σχεδιασμού, που παρακολουθεί με μορφή διαλέξεων τον προβληματισμό της άσκησης. Στο δεύτερο μέρος του κειμένου εξετάζεται, με βάση φοιτητικές εργασίες που εκπονήθηκαν σε ένα ιστορικό κτήριο, όλη η πορεία του σχεδιασμού: από την ανάλυση-τεκμηρίωση, την αναγνώριση των υλικών και των τρόπων κατασκευής, την αναγνώριση των φάσεων, τη διερεύνηση της παθολογίας ως τις προτάσεις αποκατάστασης και επανάχρησής του. Μέσα από τη εξέταση φαίνεται ότι τα ιστορικά κτίσματα, τα οποία είναι επιφορτισμένα με ειδικό περιεχόμενο και αξίες, απαιτούν ιδιαίτερους χειρισμούς. Οι επεμβάσεις σε αυτά πρέπει να γίνονται μόνο μετά από συστηματική ανάλυση και αφού εξεταστούν οι επιπτώσεις που αυτές επιφέρουν στη φυσική υπόσταση και τις αξίες τους· είναι ένας αρχιτεκτονικός χειρισμός ο οποίος έχει να αντιμετωπίσει πολλούς περιορισμούς.

Στο Πρόγραμμα Βασικών Σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ (αντιστοιχεί στο 2ο, 3ο και 4ο έτος), εντάσσεται το εκτεταμένο εργαστήριο συντήρησης και αποκατάστασης. Το εκτεταμένο εργαστήριο είναι ένα εξάωρο υποχρεωτικό μάθημα, εννέα συνολικά

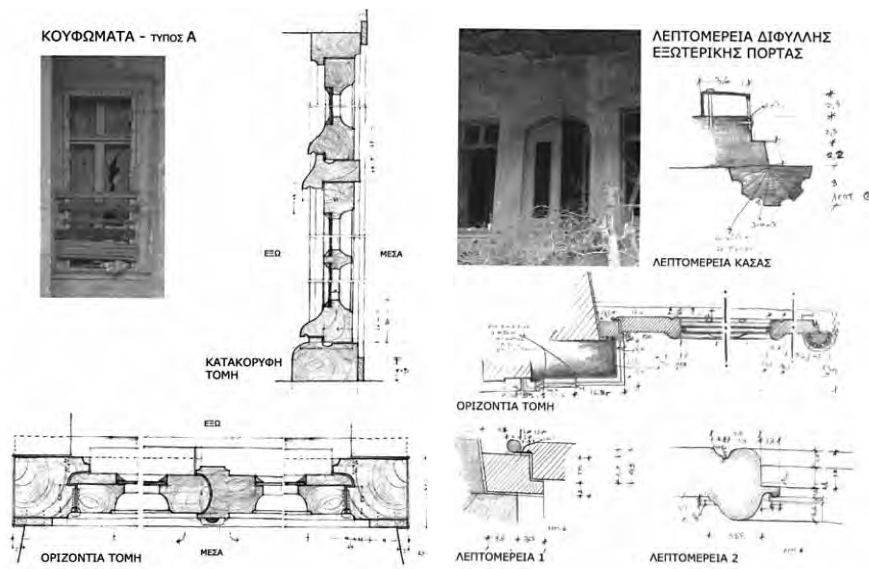

Εικ. 1 Παράρτημα Α' Γυμνασίου Αρρένων. Υλικά κατασκευής, φέρων οργανισμός

διδασκικών μονάδων (δ.μ.). Αποτελείται από δύο ενότητες: το σχεδιασμό (4ω, 6δ.μ.) και τη θεώρηση του σχεδιασμού (2ω, 3δ.μ.). Στο πρόγραμμα προσφέρονται τρία εκτεταμένα εργαστήρια, ένα στο χειμερινό και δύο στο θερινό εξάμηνο. Ένα από αυτά του θερινού εξαμήνου, είναι το μάθημα «Δυστήρηση και αποκατάσταση ιστορικών κτιρίων και συνόλων», στο οποίο θα αναφερθώ (κωδικοί μαθημάτων 2Σ2 36, 2Σ2 26).

Το αντικείμενο του εργαστηρίου είναι τα ιστορικά κτίσματα και μνημεία, τα οποία είναι επιφορτισμένα με ειδικό περιεχόμενο και αξίες και η αντιμετώπισή τους απαιτεί ιδιαίτερους χειρισμούς. Οι επεμβάσεις σε ένα ιστορικό κτήριο πρέπει να γίνονται μετά από αναλυτική τεκμηρίωση και αφού εξεταστούν οι επιπτώσεις που αυτές επιφέρουν στη φυσική υπόσταση και τις αξίες του· τελικά είναι ένας αρχιτεκτονικός χειρισμός ο οποίος έχει να αντιμετωπίσει πολλούς περιορισμούς και να υπακούσει σε αυστηρούς κανόνες.

Στόχος του εκτεταμένου εργαστηρίου είναι η εξοικείωση των φοιτητών με τις αρχές, τις μεθόδους και τα τεχνικά ζητήματα της τεκμηρίωσης, αποκατάστασης και επανάχρησης ενός ιστορικού κτηρίου και συνόλου, η πρακτική εφαρμογή των θεωρητικών αρχών και γνώσεων,

Εικ. 2 α, β Παράρτημα Α' Γυμνασίου Αρρένων. Λεπτομέρειες κουφωμάτων

η άσκηση πάνω σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο και η κατανόηση της ανάγκης για διεπιστημονική συνεργασία.

Στο εργαστηριακό μάθημα δίδεται συνήθως ως άσκηση ένα ιστορικό κτήριο ή σύνολο: ενδεικτικά θέματα είναι η Μονή Καλογραιών στη Σταυρούπολη, η κατοικία Κατρακαλίδη στην Άνω Πόλη, το Παράρτημα του Α' Γυμνασίου Αρρένων, το ορφανοτροφείο Αλλατινί στην ανατολική Θεσσαλονίκη, στοές στην περιοχή του Φραγκομαχαλά. Η άσκηση εκπονείται σε δύο στάδια. Το πρώτο είναι η αναλυτική τεκμηρίωση, που περιλαμβάνει την ιστορική έρευνα της περιοχής και του ίδιου του κτίσματος, την τυπολογική και μορφολογική ανάλυση, τη σχεδιαστική και φωτογραφική αποτύπωση, την καταγραφή των υλικών δόμησης και της τεχνολογίας κατασκευής (εικ. 1, 2), την καταγραφή της παθολογίας. Καθώς για τη συγκέντρωση των παραπάνω, απαιτείται εκτεταμένη επιτόπια έρευνα, τα πρώτα μαθήματα διεξάγονται στο ίδιο το κτήριο, το οποίο επιλέγουμε να βρίσκεται μέσα στην πόλη, να είναι κενό και έχει «ανοικτές» κατασκευές ή να υπάρχει δυνατότητα διερεύνησης των κατασκευών με διεξαγωγή μικρών διερευνητικών τομών. Οι φοιτητές έρχονται έτσι σε επαφή με τα ιστορικά υλικά, τις κατασκευές και τις φθορές τους. Παράλληλα, γίνεται η διερεύνηση των οικοδομικών φάσεων, σχεδιάζεται η γραφική αποκατάσταση και εντοπίζονται τα αίτια και οι μηχανισμοί φθοράς των υλικών και των κατασκευών.

Μετά τη συγκέντρωση όλων των παραπάνω στοιχείων γίνεται η αξιολόγηση του κτίσματος και των προσθηκών του και καθορίζεται ο χαρακτήρας και ο τρόπος επέμβασης.

Η πρόταση αποκατάστασης περιλαμβάνει προτάσεις για την εξάλειψη των φθορών, τον τρόπο συμπλήρωσης των κατεστραμμένων τμημάτων, την ενδεχόμενη διατήρηση των προσθηκών, και γενικότερα προτάσεις για την ανάδειξη των ιστορικών, αρχιτεκτονικών, κατασκευαστικών και αισθητικών αξιών του κτίσματος.

Η πρόταση επανάχρησης περιλαμβάνει προτάσεις για τον τρόπο λειτουργίας και διαμόρφωσης των χώρων ώστε να δεχθούν τη νέα χρήση, για τον τρόπο κατασκευής των προσθηκών ή αλλαγών που επιβάλλουν οι νέες ανάγκες, καθώς επίσης προτάσεις για τον υπαίθριο χώρο και την πιθανή προσθήκη νέων όγκων και κατασκευών (εικ. 3). Βασική επιδίωξη είναι οι επεμβάσεις να γίνονται μέσα στη λογική του συστήματος κατασκευής, να είναι διακριτές, εναρμονισμένες και διαφοροποιημένες από την ιστορική κατασκευή.

Εικ. 3 α, β Παράρτημα Α' Γυμνασίου Αρρένων. Πρόταση αποκατάστασης-επανάχρησης, μακέτα, κάτοψη

Επειδή ο χρόνος εκπόνησης της άσκησης είναι μικρός, μόλις ένα εξάμηνο, αναγκαζόμαστε να δώσουμε στους φοιτητές τα βασικά σχέδια της αποτύπωσης, ιστορικό πληροφοριακό υλικό και βασική βιβλιογραφία. Τα σχέδια της αποτύπωσης ενημερώνονται και συμπληρώνονται με επιτόπια έρευνα. Οι φοιτητές στο στάδιο της τεκμηρίωσης συνεργάζονται σε μεγάλες ομάδες, των 6 ως 10 άτομα, ενώ στο δεύτερο στάδιο επεξεργάζονται το θέμα τους σε μικρές ομάδες, των 2-3 ατόμων.

Το πρώτο στάδιο της τεκμηρίωσης παραδίδεται κατά το μέσο του εξαμήνου και το σύνολο της άσκησης, δηλαδή και τα δύο στάδια, παραδίδονται στο τέλος του εξαμήνου. Οι φοιτητές παρουσιάζουν σε τεύχος τον τρόπο επεξεργασίας του θέματός τους, τις αρχές και τις προτάσεις αποκατάστασης και σύνθεσης που εφάρμοσαν.

Στη δεύτερη ενότητα του μαθήματος, τη θεώρηση του σχεδιασμού, γίνονται διαλέξεις και παρουσιάσεις για την αντιμετώπιση των αρχών, των μεθόδων και των τεχνικών ζητημάτων της αποκατάστασης και επανάχρησης ιστορικών κτιρίων και συνόλων. Τα μαθήματα αυτά παρακολουθούν τους προβληματισμούς και τα στάδια του

Εικ. 4 Βίλλα Αλλατίνι.
Άποψη από την οδό Βηλαρά

Εικ. 5 α, β, γ Βίλλα Αλλατίνι. Ιστορική εξέλιξη αστικού ιστού γύρω από τη βίλλα

σχεδιαστικού μαθήματος και τα ενισχύουν με ειδικές μεθόδους και γνώσεις.

Τα θέματα που αντιμετωπίζονται είναι: η έννοια του μνημείου και των αξιών του, το πλαίσιο αρχών και θεσμών, η μεθοδολογία επέμβασης, οι τρόποι διεξαγωγής της σχεδιαστικής και ιστορικής έρευνας, τα αίτια της παθολογίας και οι τρόποι αντιμετώπισης, η διάγνωση και οι τεχνικές συντήρησης οικοδομικών υλικών και των κατασκευών ιστορικής τεχνολογίας, τα προβλήματα ένταξης νέων χρήσεων σε παλιό κέλυφος και της ένταξης νέων κτισμάτων σε ιστορικό περιβάλλον.

Τα παραπάνω δίδονται συγχρόνως μέσα από παραδείγματα από τον ελληνικό και διεθνή χώρο, καθώς και μέσα από φοιτητικές εργασίες που εκπονήθηκαν τα προηγούμενα έτη. Ακόμα, πραγματοποιείται επίσκεψη στο Εργαστήριο Δομικών Υλικών για να γνωρίσουν από κοντά οι φοιτητές τις αναλύσεις που γίνονται στα υλικά και τους τρόπους παρασκευής των νέων υλικών, παρουσιάζεται το θέμα της στατικής αποκατάστασης από προσκεκλημένο πολιτικό μηχανικό και γίνεται επίσκεψη σε χώρο όπου εκτελούνται εργασίες αποκατάστασης. Στο τελευταίο μάθημα της ενότητας αυτής ο κάθε φοιτητής παρουσιάζει και σχολιάζει την αποκατάσταση, επανάχρηση και ένταξη ενός ιστορικού κτίσματος, το οποίο έχει επισκεφθεί και του οποίου η επέμβαση παρουσιάζει ενδιαφέρον.

Την πορεία και τα θέματα που θίγονται στο εργαστηριακό μάθημα θα τα παρακολουθήσουμε μέσα από ένα συγκεκριμένο παράδειγμα, τη βίλλα Αλλατίνι στην παλιά Φράγκικη συνοικία (εικ. 4). Η ιστορία του κτηρίου είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις εξελίξεις της περιοχής και με το μετασχηματισμό γενικότερα της πόλης (εικ. 5). Η ιστορική έρευνα λειτούργησε ως απαραίτητη συνιστώσα της τεκμηρίωσης και του σχεδιασμού.

Το αρχοντικό είναι ένα σπάνιο δείγμα κατοικίας στην περιοχή του Φραγκομαχαλά, καθώς και ένα μοναδικό δείγμα κατοικίας των μέσων του 19ου αι. παρόμοιας τεχνοτροπίας. Κτίστηκε για την οικογένεια του επιχειρηματία Μοϊζέ Αλλατίνι, το 1853, σύμφωνα με τη λατινική επιγραφή, που υπάρχει κρυμμένη μέσα σε μεταγενέστερες προσθήκες και η οποία εντοπίστηκε από τους φοιτητές· γράφει: ERECTUM A FUNDAMENTIS ANNO MDCCCLIII (Ανεγερθέν εκ θεμελίων, έτος 1853). Η οικογένεια μένει στο αρχοντικό ως το 1888, ενώ στη συνέχεια μετακινείται στα ανατολικά εκτός των τειχών, όπως και πολλές άλλες εύπορες οικογένειες. Η αναγεννησιακού τύπου βίλλα είχε αρχικά

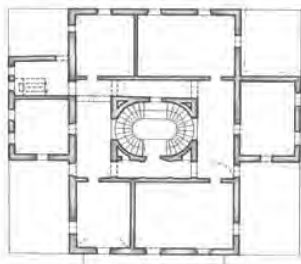
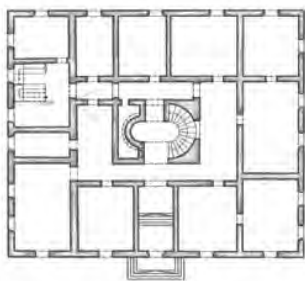

Εικ. 6 α, β Βίλλα Αλλατίνι. Άποψη του κεντρικού τμήματος της αρχικά κύριας όψης, γραφική αποκατάσταση

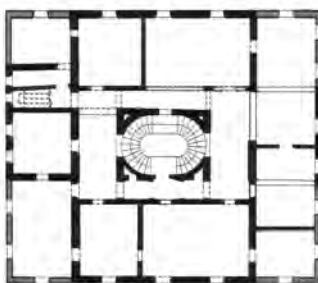
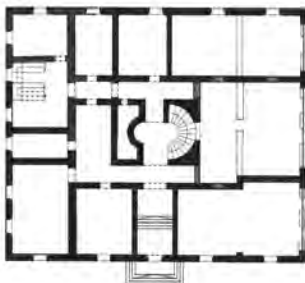
ορθογώνιο σχήμα και στις τέσσερις γωνίες του ορόφου υπήρχαν ανοικτές βεράντες σε ασύμμετρη διάταξη, όπως διαπιστώθηκε μετά από έρευνα από στοιχεία που σώζονται ακόμα πάνω στο κτίριο (εικ. 6, 7).

Τα επόμενα χρόνια η περιοχή αλλάζει χρήσεις και ο ιστός της πυκνώνει (2η φάση). Η βίλα πουλιέται, το 1904, στον Εδουάρδο Αλλατίνι και ο νέος ιδιοκτήτης προσαρμόζει τις χρήσεις του κτηρίου και του περιβάλλοντος χώρου του στα νέα δεδομένα. Κτίζει, στη θέση του κήπου του αρχοντικού, σε απόσταση μόλις πέντε μέτρων από αυτό, την Τράπεζα Θεσσαλονίκης (1907), πουλά τμήματα του αρχοντικού, όπου στεγάζονται το υποκατάστημα της Ιονικής Τράπεζας, η Τράπεζα Λεβή & Σία, αργυραμοιβεία, δικηγορικά γραφεία (1908, 1910, 1916) και μετατρέπει τμήματα των χώρων του ισόγειου επί της Συγγρού σε μαγαζιά (εικ. 5β). Το ίδιο διάστημα κλείνουν οι τέσσερις γωνιακές βεράντες χώροι του ορόφου, όπως προέκυψε πάλι από στοιχεία του ίδιου του κτηρίου (εικ. 8).

Μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1917, το σχέδιο αναδιαμόρφωσης της πόλης του Ernest Hebrard επιφέρει νέες σημαντικές αλλαγές στον

Εικ. 7 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Κάτοψη Α' φάσης, ισόγειο, όροφος

Εικ. 8 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Κάτοψη Β' φάσης, ισόγειο, όροφος

περιβάλλοντα χώρο, που έχουν επιπτώσεις και στο ίδιο το κτήριο (3η φάση). Με την κατεδάφιση του γειτονικού Τσικούρ χαν, διανοίγεται μια νέα οδός, η Βηλαρά, και προσαρτάται στη δυτική πλευρά του κτίσματος νέο οικοπέδο (εικ. 5γ). Με βάση τις νέες χαράξεις και τα νέα δεδομένα ανασχεδιάζεται η βίλλα, το 1926, από τον αρχιτέκτονα Μάξιμο Ρούμπενς. Ο αρχιτέκτονας επιφέρει σημαντικές αλλαγές στον τύπο και τη μορφή του κτίσματος (εικ. 9). Ανοικοδομεί το νέο τμήμα του οικοπέδου που είχε προσαρτηθεί από την πλευρά της νέας οδού, της Βηλαρά, επεκτείνει δηλαδή το κτήριο και κατεδαφίζει την αντίστοιχη όψη. Επίσης ανοικοδομεί τα δύο τμήματα εκατέρωθεν της παλαιάς κύριας όψης μέχρι την Τράπεζα Θεσσαλονίκης και έτσι μένει ελεύθερο μόνο το κεντρικό τμήμα της, αλλά καταργείται η πρόσβαση από αυτή. Σχεδιάζει ακόμα μια νέα εσωτερική στοά, παράλληλη με την αρχική, με προσβάσεις από τους δύο απέναντι δρόμους που συναντώνται στο κλιμακοστάσιο. Για να αποκτήσει το κτήριο ενιαίο ύψος ανασχεδιάζει τις τρεις όψεις που βλέπουν στους τρεις δρόμους. Οι νέες όψεις, σύμφωνα με τις νέες αρχιτεκτονικές απαιτήσεις, έχουν εκλεκτικιστική μορφή, πλούσιο διάκοσμο και μεγάλα ανοίγματα για καλύτερο φωτισμό. Στα παλιά σχέδια που εντοπίστηκαν στη Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών, υπάρχουν οι ανασχεδιασμένες τρεις κύριες όψεις, οι κατόψεις και οι τομές, όπου σημειώνονται πάνω στην προγενέστερη κατάσταση οι νέες τροποποιήσεις, ο ξυλότυπος της προσθήκης καθώς και η εντυπωσιακή γυάλινη οροφή που υπήρχε πάνω από το κεντρικό κλιμακοστάσιο (εικ. 10, 11). Τα παλιά σχέδια ήταν πολύ βοηθητικά για την αναγνώριση προγενέστερων φάσεων του κτηρίου, όμως μόνο μετά από την επιτόπια έρευνα διαπιστώθηκαν οι αλλαγές που έγιναν κατά την κατασκευή.

Από τη δεκαετία του 1960 το κτήριο σταδιακά παρακμάζει. Κυρίως λειτουργούν τα μαγαζιά του ισόγειου. Σε αυτά προστίθενται σκάλες

Εικ. 9 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Κάτοψη Β' φάσης, ισόγειο, όροφος

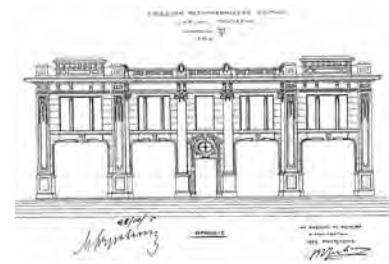
για τις υπόγειες, χωριστές πλέον, αποθήκες και τα πρόσθετα πατάρια. Επίσης γίνονται αρκετές τροποποιήσεις ανοιγμάτων, διαχωρισμοί και τροποποιήσεις χώρων. Μετά το μεγάλο σεισμό του 1978 η κατάσταση επιδεινώνεται (εικ. 12). Καταστρέφεται ένα τμήμα της στέγης, καθώς και η γυάλινη οροφή που κάλυπτε το κλιμακοστάσιο, ενώ λίγο αργότερα, το 1981, σε εφαρμογή του πρωτοκόλλου ετοιμοτροπίας της Πολεοδομίας, οι ιδιοκτήτες αρχίζουν να κατεδαφίζουν τον όροφο. Τον ίδιο καιρό οι όψεις και το κλιμακοστάσιο χαρακτηρίζονται διατηρητέες από το ΥΠΠΟ και σταματά η κατεδάφιση. Το 1986 πραγματοποιείται η αποτύπωση του κτηρίου από αρχιτεκτονικό γραφείο, προκειμένου να συνταχθεί μελέτη αποκατάστασης, η οποία όμως δεν προχώρησε (εικ. 13). Τα επόμενα χρόνια, σε τμήματα του μισοκατεστραμμένου ορόφου, λαμβάνονται προσωρινά μέτρα, προκειμένου να προστατευθούν τα μαγαζιά του ισογείου και για να χρησιμοποιούνται χώροι του ορόφου ως αποθήκες.

Εξαιτίας των πολλών επεμβάσεων, η δομή του κτηρίου έγινε πολύπλοκη και δύσκολα αναγνώσιμη.

Οι τροποποιήσεις στη βίλλα Αλλατίνι, κατά τη διάρκεια των 150 χρόνων ζωής της, γίνονται με την τεχνολογία της κάθε εποχής. Έτσι το κτίσμα έχει ποικιλία υλικών και τρόπων κατασκευής (εικ. 14). Έχει φέρουσες λιθοδομές και ξύλινα δοκάρια, μεταλλικά δοκάρια με θολίσκους από πλίνθους, υποστυλώματα και πλάκες από οπλισμένο σκυρόδεμα, φέρουσες και μη πλινθοδομές, ξύλινες στέγες με κεραμίδια, επιστρώσεις με μάρμαρα και μωσαϊκά πλακίδια, ψευδοροφές από μπαγδατί, ανοίγματα τοξωτά και ορθογώνια, κιγκλιδώματα κ.ά., σε μια ποικιλία ειδών, τύπων, μορφών και διαστάσεων (εικ. 15).

Με την καταγραφή της παθολογίας του κτίσματος εντοπίστηκαν οι κύριες βλάβες, οι οποίες οφείλονται στις ανεξέλεγκτες επεμβάσεις των πολλών ιδιοκτητών και τις κατεδαφίσεις τμημάτων του ορόφου. Τα προσωρινά στέγαστρα που τοποθετήθηκαν για να προστατευθούν τα μαγαζιά του ισογείου, δεν ήταν επαρκή και πολλά από τα ξύλινα, τα μεταλλικά και από οπλισμένο σκυρόδεμα στοιχεία του ορόφου παρουσίαζαν εκτεταμένες φθορές (εικ. 16, 17).

Το αρχοντικό διατηρεί σημαντικά στοιχεία τόσο από την αρχική φάση όσο και από τις μεταγενέστερες φάσεις κατασκευής του, τα οποία κρίνονται αξιόλογα και χρειάζεται να αναδειχθούν, όπως η στοά με το κεντρικό κλιμακοστάσιο και την μοναδική ελλειψοειδή υαλωτή κάλυψη, η τέταρτη όψη, αθέατη σήμερα, η οποία ήταν αρχικά η κύρια

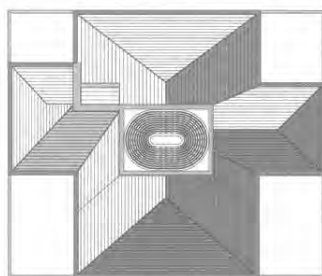

Εικ. 10 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Κάτωψη ισογείου, όψη στην οδό Συγγρού

(εικ. 6), η αυτοτελής υπόσταση του κτίσματος και η ένταξή του στον αστικό ιστό και η σχέση του με τα γειτονικά.

Προτάθηκαν πολλές νέες χρήσεις, συχνά μικτές, έτσι ώστε το κτίσμα να είναι προσίτο από ένα ευρύτερο κοινό, όπως κέντρο πολιτισμού και εμπορικά καταστήματα, εργαστήριο τεχνών για νέους και μαγαζιά, φοιτητικός ξενώνας με πολυσυλλεκτικούς χώρους, μικρό ξενοδοχείο και εστιατόριο, κ.ά. Θα αναφερθώ σε μια από αυτές τις προτάσεις, σύμφωνα με την οποία το παλιό αρχοντικό φιλοξενεί την Ανώτατη Επαγγελματική Σχολή Χορού, ενώ παράλληλα διατηρεί την εμπορική χρήση σε τμήμα του ισογείου. Η νέα πολιτισμική και εκπαιδευτική χρήση εναρμονίζεται με τον χαρακτήρα του κτηρίου, τις μεγάλες και ψηλοτάβανες αίθουσες και έχει σκοπό να δώσει ζωντάνια στην περιοχή καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας. Επίσης προσπαθεί να ενεργοποιήσει το δίκτυο των στοών, που είναι χαρακτηριστικό της περιοχής και που λειτουργεί συμπληρωματικά των δρόμων.

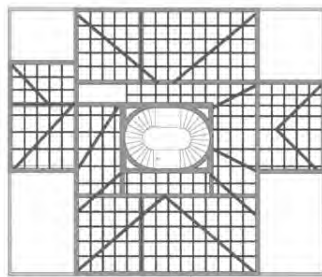
Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του κλιμακοστασίου επέβαλε την ανάδειξή του ως κεντρικού πυρήνα, όπου γύρω του συγκεντρώνονται όλες οι κινήσεις. Με βάση τα παλιά σχέδια που εντοπίστηκαν προτείνεται η ανακατασκευή της γυάλινης οροφής του.

Υποθετική αναπαράσταση ξύλινης στέγης σ' φέρσης.

Κόσμηξη αρχικού θέλου κλίμακοστασίου.

Υποθετική αναπαράσταση ξύλινης κατασκευής στέγης σ' φέρσης.

Όψη αρχικού θέλου κλίμακοστασίου.

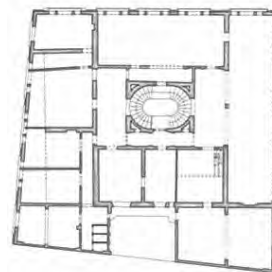
Εικ. 11 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Αναπαράσταση ξύλινης στέγης και γυάλινης οροφής

Η υπαίθρια στοά που ενώνει τη Βηλαρά με τη Συγγρού διανοίγεται και αφαιρούνται οι νεότερες προσθήκες. Εμφανίζεται ολόκληρη η τέταρτη και αρχική όψη, με τη λατινική επιγραφή σε όλο το μήκος της, και διανοίγονται τα ανοίγματα που είχαν κλείσει. Η είσοδος αυτή γίνεται η κύρια πρόσβαση προς τη Σχολή. Οι υπόλοιπες όψεις αποκαθίστανται και αναδεικνύονται τα εκλεκτικιστικά χαρακτηριστικά τους, που είχαν κρυφτεί πίσω από τις μεταγενέστερες προσθήκες και τις διαφημιστικές πινακίδες.

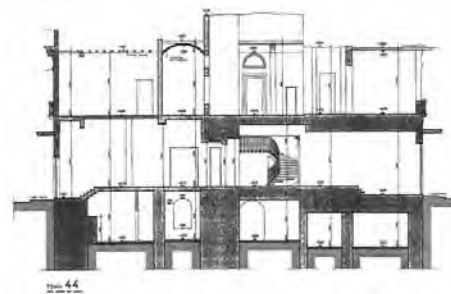
Παράλληλα διατηρείται η δεύτερη στοά που δημιουργήθηκε το 1926, η οποία ενώνει τις δύο εισόδους με τις μεταλλικές πόρτες. Η στεγασμένη αυτή στοά εξυπηρετεί πλέον μόνο τη σχολή χορού, αποκόπτεται δηλαδή η επικοινωνία από τα καταστήματα της οδού Βαλαωρίτη.

Στη μεσοτοιχία με το γειτονικό κτήριο αναρτώνται φωτογραφίες και αφίσες με χορευτικές παραστάσεις που ενημερώνουν περαστικούς και μαθητές για τα πολιτιστικά δρώμενα της πόλης. Μια ανάλαφρη μεταλλική σκάλα οδηγεί στον μεταλλικό πρόβολο του ορόφου. Κατά τη διαδρομή περνά κανείς μπροστά από την αίθουσα χορού πριν καταλήξει στο αναψυκτήριο. Στη θέση αυτή αποκαλύπτεται μία από τις τέσσερις βεράντες που υπήρχαν αρχικά στη βίλλα, η οποία διαμορφώνεται ως υπαίθριος χώρος του αναψυκτηρίου (εικ. 18, 19). Στον όροφο φιλοξενούνται οι κύριες λειτουργίες της σχολής, δηλαδή η διδασκαλία χορού, θεωρητικών μαθημάτων, μουσικής, ρυθμικής, τα αποδυτήρια, το σαλόνι, τα γραφεία. Η προσθήκη του 1926 επί της οδού Βηλαρά αντικαθίσταται από μεταλλική κατασκευή και τα δάπεδα καλύπτονται με κόκκινο χυτό βιομηχανικό δάπεδο, έτσι ώστε να είναι εύληπτο το αρχικό κέλυφος του κτηρίου.

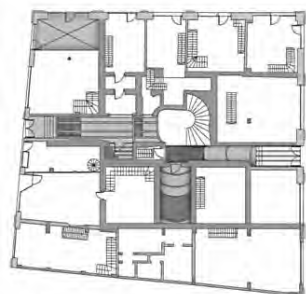
Όπως φάνηκε από τα παραπάνω, η πολλαπλή θεώρηση, η συστηματική ανάλυση και ο συσχετισμός όλων των στοιχείων που συνθέτουν ένα κτίσμα φορτωμένο με μνήμες, ήταν τα απαραίτητα στοιχεία για να διατυπωθεί η πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης.

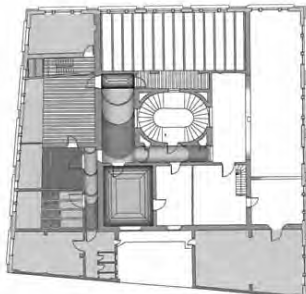
Εικ. 12 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Κάτοψη ορόφου Δ' φάσης, άποψη

Εικ. 13 α, β Βίλλα Αλλατίνι. Κάτοψη ισογείου, τομή. (1986.)

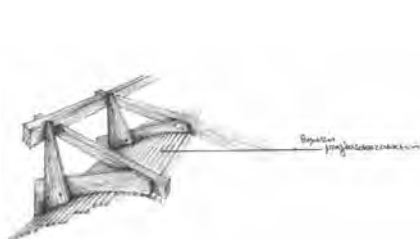

01/02

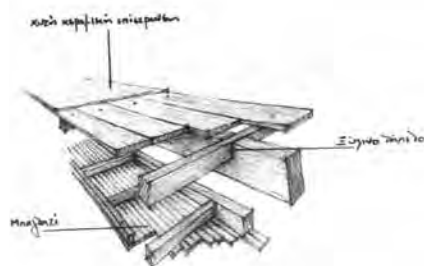

02/02

Εικ. 14 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Υλικά και τρόποι κατασκευής

Βασική δομική κατασκευή

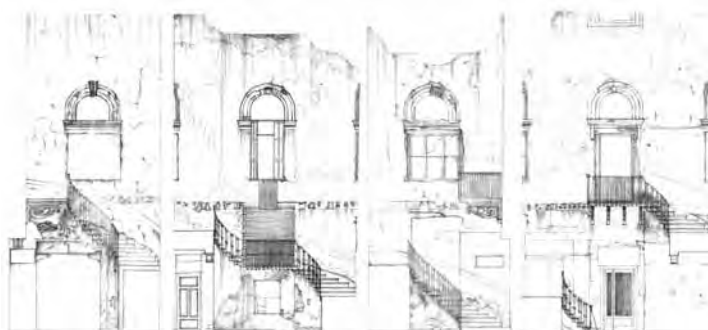

κλιση κεραμικών επικαλυψεων

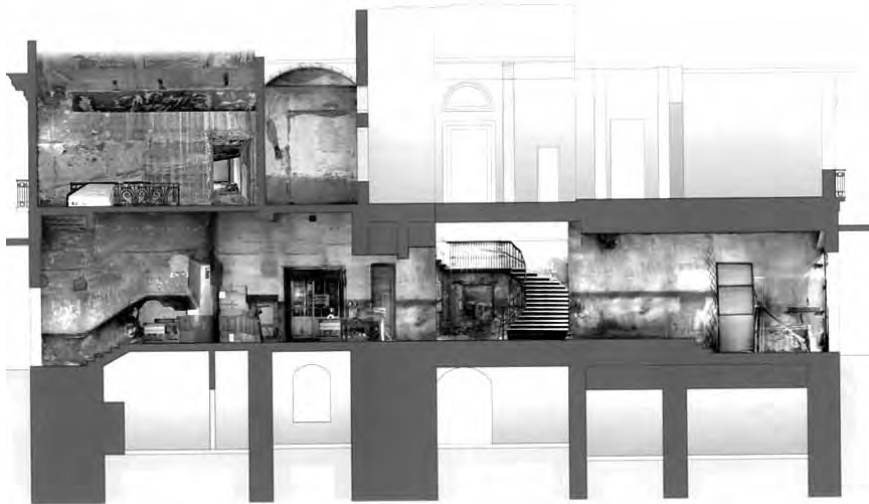
Ξύλινα πάνελ

Μπαλκόνι

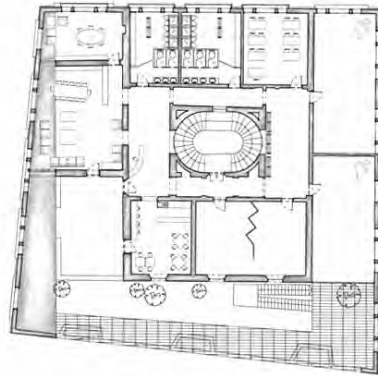
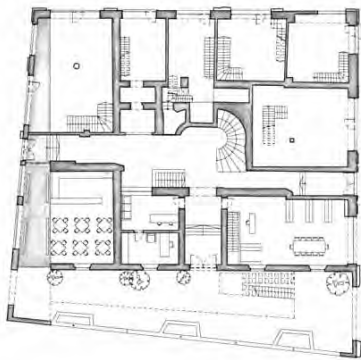
Εικ. 15 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Λεπτομέρεια κατασκευής θόλων και δαπέδων

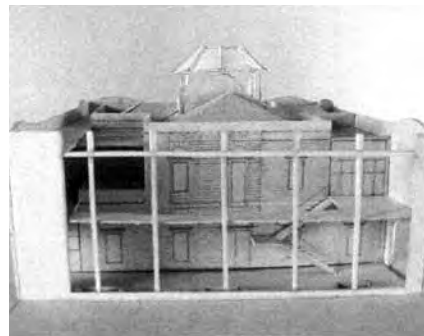
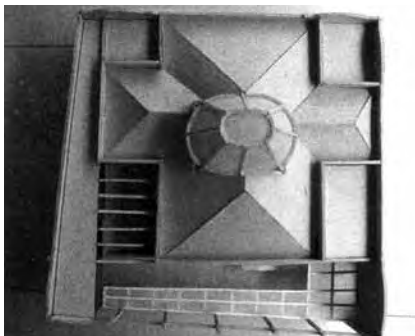
Εικ. 16 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Παθολογία κεντρικού κλιμακοστασίου. Απόψεις

Εικ. 17 Βίλλα Αλλατίνι, Παθολογία

Εικ. 18 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Πρόταση αποκατάστασης-επανάχρησης, Κάτοψη ισογείου, ορόφου

Εικ. 19 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Πρόταση αποκατάστασης-επανάχρησης, Μακέτα

Προέλευση εικόνων

Εικ. 1 Παράρτημα Α' Γυμνασίου Αρρένων. Υλικά κατασκευής, φέρων οργανισμός (φοιτητική ομάδα: Α. Βούγια, Π. Ησαΐας, Γ. Κανδυλιάρης, Γ. Μητρογιώργης, Β. Παπαδόπουλος)
Εικ. 2 α, β Παράρτημα Α' Γυμνασίου Αρρένων. Λεπτομέρειες κουφωμάτων (Φοιτητική ομάδα: Α. Βούγια, Π. Ησαΐας, Γ. Κανδυλιάρης, Γ. Μητρογιώργης, Β. Παπαδόπουλος)
Εικ. 3 α, β Παράρτημα Α' Γυμνασίου Αρρένων. Πρόταση αποκατάστασης-επανάχρησης, μακέτα, κάτοψη (Α. Βούγια, Π. Ησαΐας)
Εικ. 4 Βίλλα Αλλατίνι. Άποψη από την οδό Βηλαρά (Στ. Γαλίκας, Αλ. Θωμίδου, Β. Κοτσιώρης, Κ. Χαραλαμπίδης, Θ. Χατζηγιαννόπουλος)
Εικ. 5 α, β, γ Βίλλα Αλλατίνι. Ιστορική εξέλιξη αστικού ιστού γύρω από τη βίλλα (Στ. Γαλίκας, Αλ. Θωμίδου, Β. Κοτσιώρης, Κ. Χαραλαμπίδης, Θ. Χατζηγιαννόπουλος)
Εικ. 6 α, β Βίλλα Αλλατίνι. Άποψη του κεντρικού τμήματος της αρχικά κύριας όψης, γραφική αποκατάσταση (Αλ. Αυλωνίτης, Σ. Γούναρη, Ελ. Ζήκα, Κ. Κελεσίδου, Κ. Κούσκουρα, Κ. Λίμπου, Χρ. Χατζηπούλκα)
Εικ. 7 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Κάτοψη Α' φάσης, ισόγειο, όροφος (Αλ. Αυλωνίτης, Σ. Γούναρη, Ελ. Ζήκα, Κ. Κελεσίδου, Κ. Κούσκουρα, Κ. Λίμπου, Χρ. Χατζηπούλκα)
Εικ. 8 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Κάτοψη Β' φάσης, ισόγειο, όροφος (Αλ. Αυλωνίτης, Σ. Γούναρη, Ελ. Ζήκα, Κ. Κελεσίδου, Κ. Κούσκουρα, Κ. Λίμπου, Χρ. Χατζηπούλκα)
Εικ. 9 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Κάτοψη Γ' φάσης, ισόγειο, όροφος (Αλ. Αυλωνίτης, Σ. Γούναρη, Ελ. Ζήκα, Κ. Κελεσίδου, Κ.

Κούσκουρα, Κ. Λίμπου, Χρ. Χατζηπούλκα)
Εικ. 10 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Σχέδια του Μάζιμου Ρούμπενς από το Αρχείο Διεύθυνσης Πολεοδομίας Θεσσαλονίκης. Κάτοψη ισογείου, όψη στην οδό Συγγρού
Εικ. 11 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Αναπαράσταση ξύλινης στέγης και γυάλινης οροφής (Στ. Γαλίκας, Αλ. Θωμίδου, Β. Κοτσιώρης, Κ. Χαραλαμπίδης, Θ. Χατζηγιαννόπουλος)
Εικ. 12 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Κάτοψη ορόφου Δ' φάσης, άποψη (Αλ. Αυλωνίτης, Σ. Γούναρη, Ελ. Ζήκα, Κ. Κελεσίδου, Κ. Κούσκουρα, Κ. Λίμπου, Χρ. Χατζηπούλκα)
Εικ. 13 α, β Βίλλα Αλλατίνι. Σχέδια αποτύπωσης του αρχιτέκτονα Δ. Παπαϊωάννου, 1986.
Κάτοψη ισογείου, τομή
Εικ. 14 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Υλικά και τρόποι κατασκευής. Κατόψεις ισογείου, ορόφου (Στ. Γαλίκας, Αλ. Θωμίδου, Β. Κοτσιώρης, Κ. Χαραλαμπίδης, Θ. Χατζηγιαννόπουλος)
Εικ. 15 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Λεπτομέρεια κατασκευής θόλων και δαπέδων (Αλ. Αυλωνίτης, Σ. Γούναρη, Ελ. Ζήκα, Κ. Κελεσίδου, Κ. Κούσκουρα, Κ. Λίμπου, Χρ. Χατζηπούλκα)
Εικ. 16 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Παθολογία κεντρικού κλιμακοστασίου. Απόψεις (Αλ. Αυλωνίτης, Σ. Γούναρη, Ελ. Ζήκα, Κ. Κελεσίδου, Κ. Κούσκουρα, Κ. Λίμπου, Χρ. Χατζηπούλκα)
Εικ. 17 Βίλλα Αλλατίνι, Παθολογία (Στ. Γαλίκας, Αλ. Θωμίδου, Β. Κοτσιώρης, Κ. Χαραλαμπίδης, Θ. Χατζηγιαννόπουλος)
Εικ. 18 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Πρόταση αποκατάστασης-επανάχρησης, Κάτοψη ισογείου, ορόφου (Ελ. Ζήκα, Κ. Κούσκουρα, Κ. Λίμπου)
Εικ. 19 α, β Βίλλα Αλλατίνι, Πρόταση αποκατάστασης-επανάχρησης, Μακέτα (Ελ. Ζήκα, Κ. Κούσκουρα, Κ. Λίμπου)

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ (ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ)

Καραδέδος Γεώργιος, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Α.Π.Θ.,
Παλυβού Καλλιρρόη, Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Α.Π.Θ.

Στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ. προσφέρονται αρκετά μαθήματα σχετικά με την αποκατάσταση και τον επανασχεδιασμό ιστορικών κατασκευών, με κύριους άξονες την εξοικείωση με τα ζητήματα δεοντολογίας και τις διεθνείς συμβάσεις, στο πλαίσιο του μαθήματος της Θεωρίας της Αποκατάστασης, και την έμπρακτη άσκηση των φοιτητών μέσα από το Εκτεταμένο Εργαστήριο Συντήρησης και Αποκατάστασης Αρχιτεκτονικών Μνημείων και Συνόλων. Η παρουσίαση που ακολουθεί αφορά σε ένα από αυτά τα εργαστήρια, με διδάσκοντες τους Γ. Καραδέδο και Κ. Παλυβού. Οι κυριότερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές στο πλαίσιο του εργαστηρίου αυτού αφορούν στην κατανόηση παραδοσιακών δομικών συστημάτων με τα οποία δεν είναι εξοικειωμένοι και στον προσδιορισμό των προβλημάτων παθολογίας. Σημαντική είναι και η δυσκολία ερμηνείας των υποδείξεων που περιλαμβάνουν οι 'χάρτες' αποκατάστασης, τους οποίους συχνά εκλαμβάνουν ως ατελή εγχειρίδια εργασίας: λόγου χάρη, τι 'πρέπει' να φύγει, τι 'μπορεί' να μένει'; Στόχος της άσκησης είναι να γίνει αντιληπτό ότι η αποκατάσταση είναι μια κριτική προσέγγιση και ως τέτοια καλλιεργείται μέσα από την εκπαίδευση και την εμπειρία. Η κρίση μπορεί να είναι υποκειμενική αλλά ποτέ αυθαίρετη, αφού οφείλει να είναι καλά τεκμηριωμένη με βάση τις κοινές αρχές και τη δεοντολογία που έχουν συναποφασίσει οι κοινωνίες μας και η εποχή μας.

Δουλεύοντας στη σκιά του μαθήματος της Θεωρίας της Αποκατάστασης

Ο τομέας της αποκατάστασης και του επανασχεδιασμού του υφιστάμενου κτιριακού αποθέματος, και ειδικότερα των ιστορικών κατασκευών, κερδίζει έδαφος στις σπουδές του αρχιτέκτονα τα τελευταία χρόνια, γεγονός που αντανακλάται και στα προγράμματα σπουδών όλων των αρχιτεκτονικών σχολών της χώρας. Στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης προσφέρονται σήμερα αρκετά συναφή μαθήματα, ξεκινώντας από την αποτύπωση και την γνωριμία με τις ιστορικές κατασκευές, την εξοικείωση με τα ζητήματα δεοντολογίας και τις διεθνείς συμβάσεις στο πλαίσιο του μαθήματος της Θεωρίας της Αποκατάστασης και καταλήγοντας στην έμπρακτη άσκηση των φοιτητών μέσα από το Εκτεταμένο Εργαστήριο Συντήρησης και Αποκατάστασης Αρχιτεκτονικών Μνημείων και Συνόλων. Τα μαθήματα αυτά ανήκουν στον υποχρεωτικό κύκλο σπουδών ενώ είναι αρκετά και τα σχετικά

μαθήματα επιλογής που συμπληρώνουν την γνώση γύρω από τα ζητήματα διαχείρισης της αρχιτεκτονικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ύπαρξη μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών στον τομέα αυτό αποτελεί μία ακόμη απόδειξη της ανάγκης εξειδίκευσης και της αντίστοιχης μεγάλης ζήτησης στην αγορά εργασίας.

Σ' αυτή την εκπαιδευτική αλληλουχία, το προπτυχιακό εργαστήριο κατέχει σημαντικό ρόλο: όπως κάθε εργαστήριο, δίνει στους φοιτητές την ευκαιρία άμεσης, προσωπικής εμπειρίας η οποία προσομοιάζει κατά το δυνατόν τις πραγματικές συνθήκες εργασίας του αρχιτέκτονα στο κοινωνικό πεδίο δράσης. Με την προϋπόθεση ότι έχουν ήδη διδαχθεί τα βασικά μαθήματα της τεκμηρίωσης και ανάλυσης, καθώς και το θεωρητικό μάθημα της αποκατάστασης, οι φοιτητές καλούνται να αυτενεργήσουν και να εφαρμόσουν στην πράξη όσα έμαθαν. Το πέρασμα από την θεωρία στην πράξη, βέβαια, δεν είναι καθόλου εύκολη ή αυτονόητη διαδικασία: η αμηχανία και η ανασφάλεια ως προς την ορθή ερμηνεία και εφαρμογή των θεωρητικών κανόνων είναι έκδηλη στις πρώτες αντιδράσεις των φοιτητών και η ανάγκη καθοδήγησης μέσα από τη στενή, σχεδόν εξατομικευμένη παρακολούθηση τόσο του τρόπου εργασίας όσο και του τρόπου σκέψης είναι επιτακτική – αυτήν ακριβώς την 'πολυτέλεια' προσφέρει ο θεσμός των εργαστηρίων.

Η παρουσίαση που ακολουθεί αφορά σε ένα από τα εργαστήρια που προσφέρει το πρόγραμμα σπουδών μας, αυτό που διδάσκουμε από κοινού με τον αναπληρωτή καθηγητή Γιώργο Καραδέδο και την υποστήριξη ομάδας εθελοντών συναδέλφων αρχιτεκτόνων με εμπειρία στον τομέα αυτό. Παρόμοια εργαστήρια, με μικρές αποκλίσεις, προσφέρονται και από άλλους συναδέλφους.

Στόχοι – δομή του εργαστηρίου

Βασικός στόχος του εργαστηρίου είναι η έμπρακτη εξοικείωση με την διαχείριση της μνήμης και ειδικότερα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μέσω της συστηματικής μελέτης και κατανόησης των προβλημάτων αλλά και των αξιών του προς διάσωση ιστορικού κτηρίου και την διατύπωση προτάσεων για την αποκατάσταση, ανάδειξη και επανάχρησή του.

Όπως για κάθε αρχιτεκτονική πράξη, έτσι κι εδώ, πρόκειται στην ουσία για άσκηση επίλυσης πολύ-παραμετρικού προβλήματος: πρέπει δηλαδή να προσδιοριστούν δεδομένα και ζητούμενα, δυνατότητες και περιορισμοί, ώστε να αντιμετωπιστούν οι ενυπάρχουσες αντιφάσεις

και να γίνουν οι κρίσιμες επιλογές μέσω της αναπόφευκτης διαδικασίας συμβιβασμών και βελτιστοποίησης. Ειδική παράμετρος στην συγκεκριμένη άσκηση είναι η διαχείριση της μνήμης, γι' αυτό και αποτελεί προϋπόθεση η γνώση του αντίστοιχου πλαισίου αρχών και δεοντολογίας. Αν και η έννοια της προαπαιτούμενης γνώσης δεν είναι θεσμοθετημένη, όλοι αντιλαμβάνονται ότι το θεωρητικό μάθημα της αποκατάστασης είναι η βάση εκκίνησης και επομένως προηγείται του εργαστηρίου.

Το εργαστήριο είναι υποχρεωτικό, εξαμηνιαίο (αν και θα ήταν ασφαλώς καλύτερα να ήταν ετήσιο) και διδάσκεται μετά το 3ο εξάμηνο. Αποτελείται από δυο μέρη:

1ο. Το κυρίως Εργαστήριο, δηλαδή την ανάλυση και το σχεδιασμό και
2ο. Την θεωρητική υποστήριξη, με τη μορφή διαλέξεων από τους διδάσκοντες. Εδώ χρειάζεται ίσως κάποια διευκρίνιση: ως 'θεωρητική υποστήριξη' νοείται εδώ η πληροφορία που δίδεται στους φοιτητές πάνω σε ζητήματα που αφορούν στην μεθοδολογία και τα εργαλεία δουλειάς, ενώ τα ζητήματα των αρχών και της δεοντολογίας που διέπουν τις επεμβάσεις αποκατάστασης διδάσκονται στο αμιγώς θεωρητικό μάθημα που προαναφέρθηκε και που όπως είπαμε είναι (ατύπως) προαπαιτούμενο για την συμμετοχή στο εργαστήριο.

Το 'θέμα' και ο τρόπος εργασίας

Πρώτο βασικό μέλημα των διδασκόντων είναι η επιλογή και προετοιμασία του θέματος. Λόγω του σχετικά μεγάλου αριθμού φοιτητών που παρακολουθούν το εργαστήριο (60-70 ετησίως) δίδονται δύο θέματα προς επιλογή. Τα θέματα αυτά είναι αρκετά διαφορετικά μεταξύ τους (κατοικίες στην Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης, βιομηχανικά κτήρια, κτήρια του εκλεκτικισμού κ.λπ.), ώστε να έχουν

Εικ. 1 Ιστορικά κτήρια που έχουν δοθεί κατά καιρούς ως 'θέματα' στο εργαστήριο αποκατάστασης

την ευκαιρία οι φοιτητές να έρθουν σε επαφή με όσο το δυνατόν περισσότερα ζητήματα και ειδικές παραμέτρους (Εικ. 1).

Η επιλογή του φυσικού αντικειμένου γίνεται με τα παρακάτω βασικά κριτήρια:

- Το κτήριο οφείλει να έχει ιστορικό ενδιαφέρον, να είναι δηλαδή κηρυγμένο ή εν δυνάμει διατηρητέο (κατά καιρούς έχουμε πειραματιστεί και με αρχαιολογικούς χώρους εντός της πόλης, όπως η πλατεία Διοικητηρίου).
- Η αναγνωσιμότητα της κατασκευής και της παθολογίας είναι σημαντικός παράγοντας. Κτήρια με βλάβες και ενδεχομένως εμφανή την εσωτερική τους δομή λόγω σχετικής ερείπωσης, προσφέρονται καλύτερα από εκπαιδευτική άποψη (Εικ. 2).
- Σημαντικοί παράγοντες, από την άλλη μεριά, είναι η δυνατότητα πρόσβασης και ο περιορισμένος βαθμός επικινδυνότητας.
- Λόγω του περιορισμένου χρόνου είναι επίσης σημαντικό να υπάρχουν σχέδια αποτύπωσης του συγκεκριμένου κτηρίου. Τα σχέδια αυτά δίδονται στους φοιτητές απλοποιημένα, ως σκαριφήματα εργασίας. Θα ήταν ασφαλώς πολύ καλύτερα να έκαναν την αποτύπωση του κτηρίου οι ίδιοι οι φοιτητές από την αρχή – πρόκειται εξάλλου για σημαντικό στάδιο στην όλη ερμηνευτική προσέγγιση του θέματος – αλλά ο χρόνος δεν επαρκεί.

Τα στοιχεία που δίδονται στους φοιτητές, μαζί με τα βασικά σχέδια αποτύπωσης του κτηρίου που προαναφέρθηκαν, είναι γενικά ιστορικά στοιχεία και βασική βιβλιογραφία για την προστασία, συντήρηση και αποκατάσταση μνημείων και συνόλων.

Η εργασία έχει δύο μέρη και είναι ομαδική: στο πρώτο στάδιο (ανάλυση) οι ομάδες αποτελούνται από 6 έως το πολύ 8 άτομα ενώ στο δεύτερο στάδιο (σύνθεση) οι ομάδες είναι το πολύ τριών ατόμων. Πέρα από τις διαλέξεις και τις διορθώσεις που γίνονται στις αίθουσες, στη διάρκεια του μαθήματος γίνονται τακτικές επισκέψεις στο κτήριο.

Η παράδοση του θέματος γίνεται σε δύο στάδια, ενώ η εξέταση έχει τη μορφή παρουσίασης του συνόλου της εργασίας και προφορικής υποστήριξης και αιτιολόγησης των επιλογών.

1ο Στάδιο: Ανάλυση

Σημείο εκκίνησης κάθε αρχιτεκτονικής δημιουργίας είναι η αναγνώριση, τεκμηρίωση και ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης. Στην συγκεκριμένη περίπτωση το στάδιο αυτό είναι ιδιαίτερα απαιτητικό και περιλαμβάνει:

Εικ. 2 Ορατή η εσωτερική δομή λόγω μερικής κατάρρευσης του πατώματος.

- Αναγνώριση της ιστορίας του κτηρίου και της ευρύτερης περιοχής (έρευνα αρχείων και βιβλιογραφίας, συνεντεύξεις)
- Προσδιορισμό των οικοδομικών φάσεων μέσα από την ιστορική ανάλυση και τα ίχνη του χρόνου πάνω στο κτήριο (Εικ. 3)
- Αρχιτεκτονική ανάλυση (τυπολογίας, μορφολογίας, λειτουργίας)
- Δομική ανάλυση: Υλικά και τρόπους δόμησης
- Καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης και διερεύνηση της παθολογίας (βλάβες, αστοχίες, καταπονήσεις και τα αίτιά τους)

Στα θεωρητικά μαθήματα που συνοδεύουν το εργαστήριο δίδονται στους φοιτητές βοηθήματα για τα παραπάνω και κυρίως για τα θέματα που αφορούν στην κατασκευαστική ανάλυση και την παθολογία (Εικ. 4).

Δεδομένου ότι τα κτήρια που μελετούν είναι παλιά και η κατασκευαστική τους λογική δεν τους είναι γνώριμη (λόγου χάρη δεν γνωρίζουν τι είναι ο τσατμάς και το μπαγδατί, πώς κατασκευάζονται και πως συμπεριφέρονται στις καταπονήσεις) η πληροφορία που τους χρειάζεται είναι αρκετά μεγάλη και ποικίλη. Η ελλιπής γνώση οικοδομικής τεχνολογίας γενικότερα, είναι ένα από τα σοβαρά ζητήματα που διαπιστώνουμε. Ανάλογη είναι και η συχνά λανθασμένη χρήση της τεχνικής ορολογίας, θέμα στο οποίο επιμένουμε ιδιαίτερα. Οι φοιτητές πάντως καλούνται να παραδώσουν στο τέλος σειρά σχεδίων και τεχνική έκθεση, όπου καταγράφονται τόσο τα υλικά δόμησης ανά αρχιτεκτονικό στοιχείο (τοιχοί, δάπεδα, κ.λπ.), όσο και τα βασικά χαρακτηριστικά του δομικού συστήματος, με ανάλογα σχέδια και κατασκευαστικές λεπτομέρειες. Στα παράλληλα θεωρητικά μαθήματα τους δίδονται αρκετές πληροφορίες για όλα αυτά, ενώ τονίζεται κατ' επανάληψη η μεγάλη σημασία της σωστής κατανόησης του δομικού συστήματος στο μετέπειτα στάδιο των προτάσεων.

Η αναγνώριση και καταγραφή της παθολογίας είναι εξ ίσου δύσκολη, λόγω έλλειψης σχετικής γνώσης και εμπειρίας. Ως βοήθημα

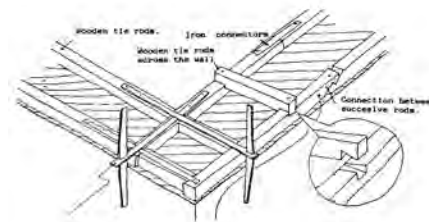
Εικ. 3 Ανάλυση οικοδομικών φάσεων

τους δίδεται υπόδειγμα 'δελτίου χώρου', το οποίο περιλαμβάνει αναπτύγματα κάθε χώρου με πληροφορίες για την υφιστάμενη κατάσταση και την παθολογία (Εικ. 5). Όλες οι πληροφορίες καταγράφονται με κωδικοποιημένο τρόπο, ώστε να διευκολύνεται στη συνέχεια η συνολική εκτίμηση του κτηρίου. Το δελτίο αυτό εξασφαλίζει ότι θα έχουν καταγραφεί όλες οι επιφάνειες του κτηρίου και δίνει την δυνατότητα επεξεργασίας των δεδομένων στο γραφείο, μειώνοντας το χρόνο της εργασίας πεδίου. Η ανάλυση ολοκληρώνεται με τη διερεύνηση και καταγραφή του περιβάλλοντος χώρου του μνημείου και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του από άποψη χρήσεων γης και τάσεων ανάπτυξης.

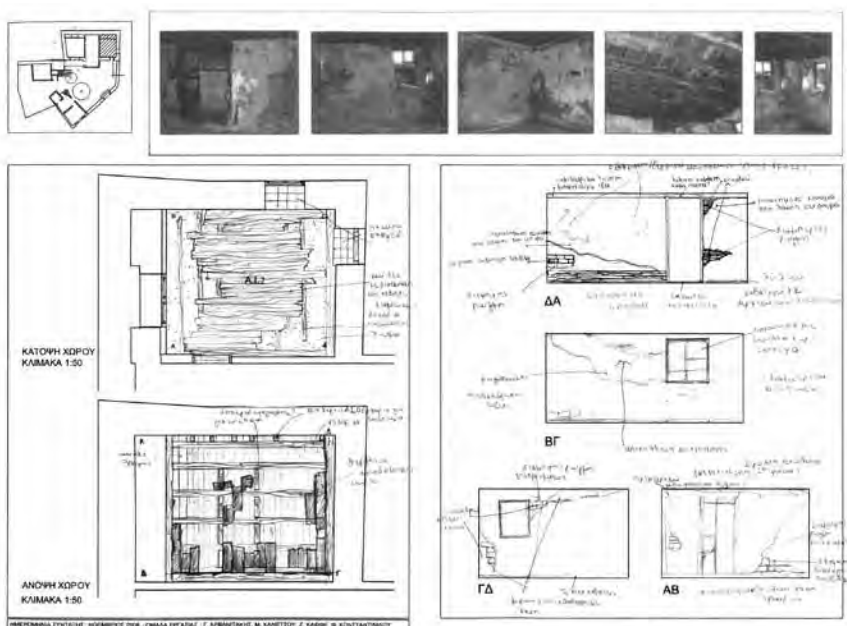
Το πρώτο αυτό στάδιο της ανάλυσης, αν και αρκετά απαιτητικό, είναι ελκυστικό για τους φοιτητές διότι από την μία πλευρά τους προσφέρει την ικανοποίηση της 'ανακάλυψης' και από την άλλη τους δίνει μία σχετική αίσθηση ασφάλειας, αφού κινούνται στον φαινομενικά παθητικό χώρο της συλλογής της πληροφορίας. Οι δυσκολίες έπονται.

2ο Στάδιο - Σύνθεση

Το δεύτερο στάδιο ξεκινά με τη συνοπτική αξιολόγηση των δεδομένων του προηγούμενου σταδίου και τον προσδιορισμό

Εικ. 4 Κατασκευαστικές λεπτομέρειες ιστορικών κτηρίων

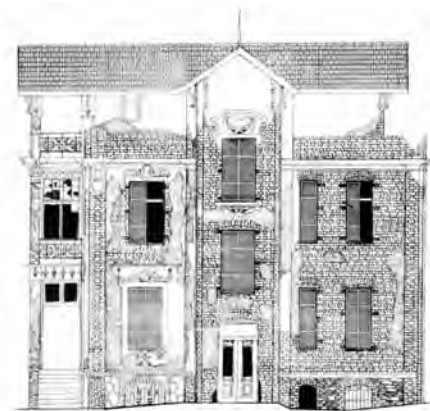
Εικ. 5 Παράδειγμα Δελτίου Χώρου

τών στόχων και των αρχών που θα καθορίσουν τις επιλογές. Στα μαθήματα θεωρητικής υποστήριξης γίνεται παράλληλη συζήτηση για τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της αξίας (Ιστορικές, Αισθητικές, Επιστημονικές, Διδακτικές, Κοινωνικές, Πνευματικές, Συμβολικές, Πολιτικές, Οικονομικές και άλλες) αλλά και τη αξίας ως έννοιας δυναμικής, άρα μεταβαλλόμενης. Επισημαίνεται επίσης ότι πολύ συχνά διαπιστώνονται συνδυασμοί αξιών καθώς και αντικρουόμενες αξίες. Στο στάδιο αυτό οι φοιτητές καλούνται να διαμορφώσουν προτάσεις πάνω σε τρία βασικά ζητήματα:

1. Αποκατάσταση των βλαβών που εντοπίστηκαν στο πρώτο στάδιο, με συγκεκριμένες προτάσεις που αφορούν στη συντήρηση των υλικών και στην άρση των αιτιών εκείνων που προκάλεσαν ή προκαλούν βλάβες
2. Ανάδειξη των ιστορικών, αισθητικών, συμβολικών και άλλων αξιών με κατάλληλες επεμβάσεις (απομακρύνσεις ή συμπληρώσεις στοιχείων)
3. Πρόταση νέας χρήσης, την καταλληλότητα της οποίας θα πρέπει να τεκμηριώσουν με επιχειρήματα που απορρέουν από τις αξίες του κτηρίου, τις γενικότερες τάσεις και ανάγκες της ευρύτερης περιοχής του ιστορικού κτηρίου αλλά και τις ανάγκες που επιβάλλει η νέα χρήση, έτσι όπως καθορίζονται από το αντίστοιχο κτιριολογικό πρόγραμμα. Στην πρόταση επανάχρησης περιλαμβάνεται και η διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου, καθώς και η ενδεχόμενη ένταξη νέου κτιριακού όγκου σε συνάρτηση με το υφιστάμενο, ώστε να καλυφθούν καλύτερα οι νέες λειτουργικές ανάγκες. Αυτό το τελευταίο, αν και προαιρετικό, το επιδιώκουμε κατά το δυνατόν, ώστε να ασκηθούν οι φοιτητές και στον τομέα της ένταξης νέου κτιριακού όγκου δίπλα σε παλιό.

Όλες οι παραπάνω προτάσεις αναπτύσσονται στο τελικό τεύχος με τη μορφή πλήρους σειράς αρχιτεκτονικών σχεδίων, κατασκευαστικών λεπτομερειών και τεχνικής έκθεσης (Εικ. 6), διευκρινίζοντας βέβαια ότι στο πλαίσιο της συγκεκριμένης άσκησης οι φοιτητές σχεδιάζουν χωρίς τον Πολιτικό Μηχανικό, η συμβολή του οποίου στην πραγματικότητα, αν και απαραίτητη, ενίοτε περιπλέκει τα πράγματα (Εικ. 7).

Στα μαθήματα θεωρητικής υποστήριξης που συμπληρώνουν το δεύτερο αυτό στάδιο δίδονται γενικές πληροφορίες για τις ιδιότητες και τους μηχανισμούς φθοράς των παραδοσιακών υλικών (λίθος, ξύλο, μέταλλα, κονιάματα) και τη συμπεριφορά των ιστορικών κατασκευών στις καταπονήσεις (ιδιαίτερα στον σεισμό), και σχολιάζονται οι διάφοροι τρόποι αντιμετώπισης των σχετικών προβλημάτων. Αναπτύσσονται επίσης οι αρχές ένταξης νέων χρήσεων και νέων κτιριακών όγκων, με

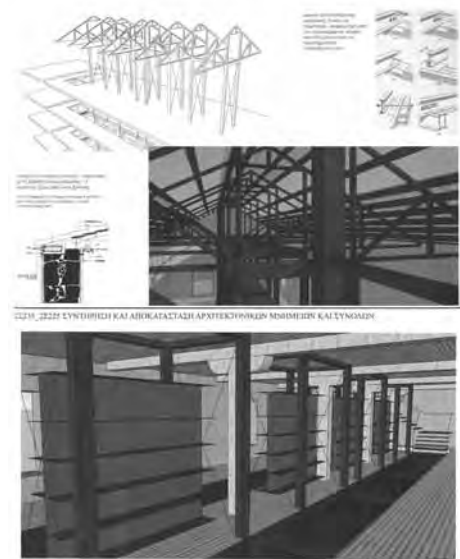

Εικ. 6 Σχέδια υπάρχουσας κατάστασης και προτεινόμενης αποκατάστασης όψεων

την παρουσίαση παραδειγμάτων αποκατάστασης και επανάχρησης από την ελληνική και την διεθνή εμπειρία.

Οι δυσκολίες που παρατηρούνται σ' αυτό το στάδιο, κατά το οποίο οι φοιτητές καλούνται να αυτενεργήσουν, είναι ως ένα βαθμό αναμενόμενες και εν μέρει εγγενείς στο χώρο της αποκατάστασης. Κυριότερη είναι η δυσκολία ερμηνείας και εφαρμογής των υποδείξεων που περιλαμβάνουν οι 'χάρτες' αποκατάστασης, τους οποίους συχνά εκλαμβάνουν ως ατελή εγχειρίδια εργασίας: Τι 'πρέπει' να φύγει, τι 'μπορεί' να μένει'; Ποια φάση του κτηρίου είναι η 'καλύτερη'; Πως πιστοποιείται το 'συμβατό'; Πόσο 'αναστρέψιμη' μπορεί να είναι μια επέμβαση; Που ακριβώς σταματάνε οι 'υποθέσεις'; Ανάλογα είναι και τα ερωτήματα του τύπου: ιστορική ή αισθητική προσέγγιση; Επιστημονικά αξιόπιστες αλλά ουδέτερες επεμβάσεις ή 'δημιουργική' παρέμβαση; Το παλιό και το νέο: διάλογος ή διάσταση; Αν 'more is less' στις αποκαταστάσεις, πόσο 'λίγο' πρέπει να είναι το 'λίγο';

Στα δύσκολα αυτά ερωτήματα απαντάμε υπενθυμίζοντας ότι η αποκατάσταση είναι μια κριτική προσέγγιση και ως τέτοια καλλιεργείται μέσα από την εκπαίδευση, τη συγκριτική αξιολόγηση παραδειγμάτων και την άσκηση. Η κρίση μπορεί να είναι υποκειμενική αλλά ποτέ αυθαίρετη, αφού οφείλει να είναι καλά τεκμηριωμένη, με βάση τις κοινές αρχές και τη δεοντολογία που έχουν συναποφασίσει οι κοινωνίες μας και η εποχή μας.

Εικ. 7 Σχηματική κατασκευαστική ανάλυση προτεινόμενου νέου φορέα

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ

Νομικός Μιχαήλ, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Α.Π.Θ.,
Δούση Μαρία, Αρχιτέκτων, Λέκτορας Α.Π.Θ.,
Λεφάκη Στυλιανή, Αρχιτέκτων, Λέκτορας Α.Π.Θ.

Στην εισήγηση παρουσιάζεται το εργαστηριακό μάθημα με τίτλο: Αποκατάσταση και επανάχρηση ιστορικών κτηρίων και συνόλων, το οποίο διδάσκεται στο 6ο εξάμηνο του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ. και αποτελείται από δύο ενότητες τη θεωρία και την εργαστηριακή άσκηση. Αναλυτικότερα στην εισήγηση παρουσιάζεται τόσο η δομή και η μεθοδολογία του μαθήματος, όσο και το περιεχόμενο των διαλέξεων και των ασκήσεων. Η εργαστηριακή άσκηση διαρθρώνεται σε δύο ενότητες: στην ανάλυση και τεκμηρίωση του υπό μελέτη ιστορικού κτηρίου, την οποία οι φοιτητές-τριες εκπονούν ομαδικά και στην πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης την οποία εκπονούν ατομικά. Στην εισήγηση δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στις εργασίες των φοιτητικών ομάδων και παρουσιάζεται αναλυτικά η μέθοδος με την οποία οι φοιτητές και οι φοιτήτριες επεξεργάζονται τα θέματά τους. Τονίζεται ότι τόσο η ανάλυση και τεκμηρίωση, όσο και η πρόταση αποκατάστασης-επανάχρησης ενός ιστορικού κτηρίου αποτελούν ένα συνθετικό ζήτημα αυξημένης πολυπλοκότητας, το οποίο απαιτεί γενικές και ειδικές γνώσεις και μέθοδο προσέγγισης.

Το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της Π.Σ. του Α.Π.Θ. προβλέπει την υποχρεωτική παρακολούθηση του εξαμηνιαίου μαθήματος «Αποκατάσταση – Επανάχρηση Ιστορικών κτηρίων και συνόλων», το οποίο προσφέρεται εναλλακτικά από 3 διδακτικές ομάδες. Το συγκεκριμένο διευρυμένο εργαστήριο το παρακολουθούν κατά μέσο όρο 70 φοιτητές – τριες του 6ου ή 8ου εξαμήνου σπουδών.

Το μάθημα είναι οργανωμένο σε δύο διακεκριμένες ενότητες. Η πρώτη ενότητα - θεωρία περιλαμβάνει διαλέξεις και παρουσιάσεις από μέλη της διδακτικής ομάδας. Η δεύτερη ενότητα - εργαστήριο αναπτύσσεται παράλληλα με την πρώτη και περιλαμβάνει την επεξεργασία μιας εργαστηριακής άσκησης.

Πρώτη ενότητα - Θεωρία

Στις πρώτες 7 εβδομάδες τα αντικείμενα των διαλέξεων αφορούν:

- Στην παρουσίαση της πλούσιας αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης
- Στις μεθόδους και τεχνικές ανάλυσης και τεκμηρίωσης των ιστορικών

κατασκευών.

- Στις μεθόδους καταγραφής και αξιολόγησης των ιστορικών κτηρίων.
- Στα ιδιαίτερα δομικά συστήματα και στην τεχνολογία των ιστορικών κτηρίων διαφόρων περιόδων που επικράτησαν στον ελληνικό και τον διεθνή χώρο
- Στις εισαγόμενες νέες τεχνολογίες από την Ευρώπη του 19ου και 20ου αιώνα.
- Στη μεθοδολογία ανάλυσης και τεκμηρίωσης των ιστορικών οικιστικών συνόλων

Επίσης παρουσιάζονται συγκεκριμένα παραδείγματα ανάλυσης και τεκμηρίωσης ιστορικών κτηρίων και συνόλων, μέσα από την επαγγελματική εμπειρία της διδακτικής ομάδας. Έτσι, οι φοιτητές-τριες μπορούν να αντιληφθούν την εξειδίκευση των μεθόδων και τεχνικών μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα.

Στις επόμενες 7 εβδομάδες τα αντικείμενα των διαλέξεων, αναφέρονται:

- στη φιλοσοφία των νέων αρχιτεκτονικών επεμβάσεων
- στις βασικές αρχές της αποκατάστασης υλικών και κατασκευών
- στη συμβατότητα της ένταξης νέων χρήσεων εντός των αυθεντικών δομών των ιστορικών κτηρίων
- στο διάλογο των νέων μορφών και κατασκευών με την αρχιτεκτονική των ιστορικών κτηρίων
- στην ένταξη νέας τεχνολογίας, η οποία θα επιτρέψει στα ιστορικά κτήρια να ανταποκριθούν στις σύγχρονες ανάγκες.

Επίσης παρουσιάζονται συγκεκριμένα παραδείγματα αποκατάστασης και επανάχρησης ιστορικών κτηρίων και συνόλων από την ελληνική

Εικ.1 Αποσπάσματα από τις διαλέξεις σχετικά με τις τεχνικές ανάλυσης και τεκμηρίωσης των ιστορικών κατασκευών

και τη διεθνή εμπειρία. Τα παραδείγματα αυτά τίθενται σε κριτικό διάλογο και συζητούνται οι θετικές καθώς και οι αρνητικές συνέπειες των επεμβάσεων.

Δεύτερη ενότητα – εργαστήριο

Η δεύτερη ενότητα - εργαστήριο αναπτύσσεται παράλληλα με την πρώτη και περιλαμβάνει την επεξεργασία μιας εργαστηριακής άσκησης. Στις πρώτες 7 εβδομάδες οι φοιτητές-τριες καλούνται ανά ομάδες να συνεργαστούν και να πραγματοποιήσουν την ανάλυση, τεκμηρίωση και αξιολόγηση ενός ιστορικού κτηρίου ή συνόλου και να παρουσιάσουν τα συμπεράσματά τους στο σύνολο της τάξης. Μεγάλο μέρος της άσκησης γίνεται επί τόπου στα υπό μελέτη κτήρια. Έτσι οι φοιτητές - τριες έρχονται σε άμεση επαφή με το ιστορικό κτήριο, εργάζονται ώρες πάνω σε αυτό και τελικά κατορθώνουν να το κατανοήσουν. Η ομαδική εργασία αποσκοπεί στον καταμερισμό του όγκου της δουλειάς και δίνει την ευκαιρία για συνεργασία και γόνιμη ανταλλαγή απόψεων, ώστε να προκύψει η μεγαλύτερη δυνατή γνώση του αντικειμένου.

Στις επόμενες 7 εβδομάδες οι φοιτητές, -τριες εκπονούν ατομικά ή σε μικρές ομάδες των 2 ή 3 ατόμων, την πρόταση αποκατάστασης – επανάχρησης του κτηρίου που έχουν ήδη μελετήσει και παρουσιάζουν την εργασία τους στο σύνολο της τάξης.

Εικ.2 Αποσπάσματα από τις διαλέξεις με συγκεκριμένα παραδείγματα αποκατάστασης

Κάθε χρόνο επιλέγονται 4 διαφορετικά ιστορικά κτήρια από την πόλη Έτσι δημιουργούνται αρχικά 4 μεγάλες ομάδες που καλούνται να συνεργαστούν εντατικά μεταξύ τους τόσο επί τόπου στα κτήρια, όσο και στο σχεδιαστήριο (εικ.3).

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η μεθοδολογία ανάλυσης και τεκμηρίωσης που οι φοιτητές-τριες καλούνται να πραγματοποιήσουν ομαδικά μέσα σε 7 εβδομάδες, μέσα από τις εργασίες τους. Ενδεικτικά παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των εργασιών σε ένα συγκρότημα ιστορικών βιομηχανικών κτηρίων: Το εργοστάσιο φωταερίου της Θεσσαλονίκης, με το οποίο ασχολήθηκαν πέρσι, το 2010.

Αρχικά διερεύνησαν τη σχέση των ιστορικών κτηρίων με την ευρύτερη περιοχή τους. Από τη μελέτη της ιστορικής εξέλιξης της περιοχής προέκυψαν συμπεράσματα για τον τρόπο δημιουργίας των υπό μελέτη κτηρίων. Η διαχρονική ανάλυση βασίστηκε κυρίως σε έρευνα αρχείων αλλά και πεδίου.

Στη συγχρονική ανάλυση εξετάστηκαν τα σημερινά δεδομένα και ο χαρακτήρας της περιοχής. Τα στοιχεία της έρευνας αυτής καταγράφηκαν και αξιολογήθηκαν, με στόχο να προκύψουν οι κατάλληλες επεμβάσεις ανάδειξης των ιστορικών κτηρίων, αλλά και να επιλεγούν οι βέλτιστες χρήσεις για την επανάχρησή τους .

Εικ.3 Τα 4 ιστορικά κτήρια που δόθηκαν για την άσκηση των φοιτητών -τριών το ακαδημαϊκό έτος 2010-2011

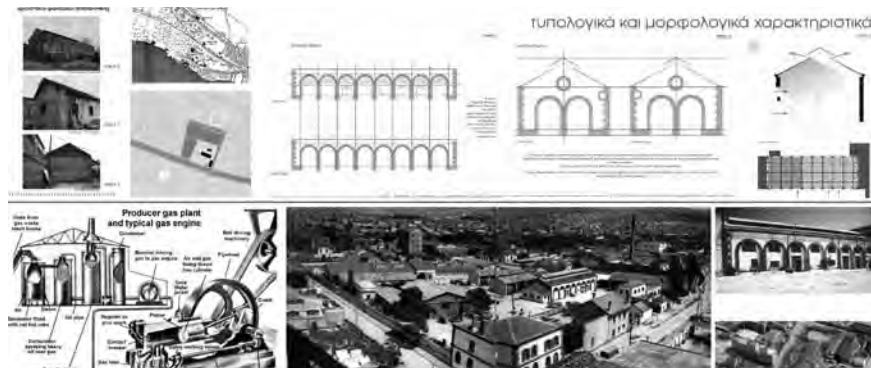

Εικ.4 Αποσπάσματα από την έρευνα των φοιτητών - τριών για την σχέση του ιστορικού βιομηχανικού συγκροτήματος με την ευρύτερη περιοχή του

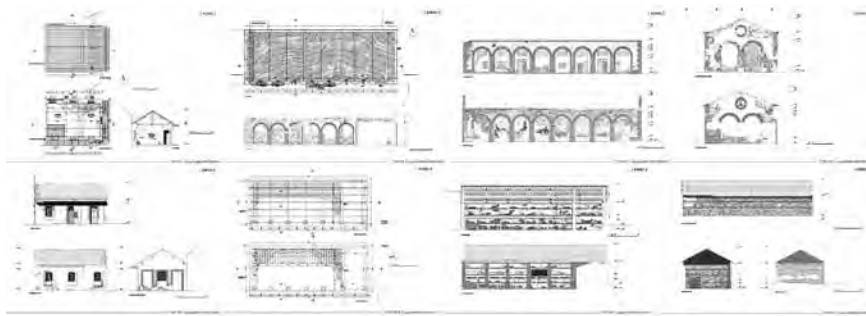
Από την μελέτη της ιστορικής εξέλιξης των κτηρίων, η οποία έγινε μέσα από την έρευνα ιστορικών πηγών και την έρευνα πεδίου, εντοπίστηκαν οι οικοδομικές φάσεις και χρονολογήθηκαν οι επί μέρους κατασκευές. Ο τύπος και η μορφή ενός ιστορικού κτηρίου εκφράζουν τις χωρικές επιλογές, την τεχνολογία και την αισθητική της εποχής στην οποία δημιουργήθηκε. Η συγκριτική έρευνα με άλλα ιστορικά κτήρια αντίστοιχης τυπολογίας και μορφολογίας, από το διεθνή και τον ελληνικό χώρο, συνέβαλε στην πληρέστερη κατανόηση της αρχιτεκτονικής των υπό μελέτη κτηρίων.

Στη συνέχεια ακολουθεί η έρευνα που έκαναν οι φοιτητικές ομάδες in situ. Ενδεικτικά παρουσιάζεται η έρευνα που έκαναν για ένα από τα τρία κτήρια, που διασώζονται στο συγκρότημα.

Στις φοιτητικές ομάδες παραδόθηκαν υπόβαθρα των γεωμετρικών αποτυπώσεων, τα οποία κλήθηκαν να ελέγξουν και να συμπληρώσουν με όλες τις αρχιτεκτονικές και κατασκευαστικές πληροφορίες (εικ. 6).

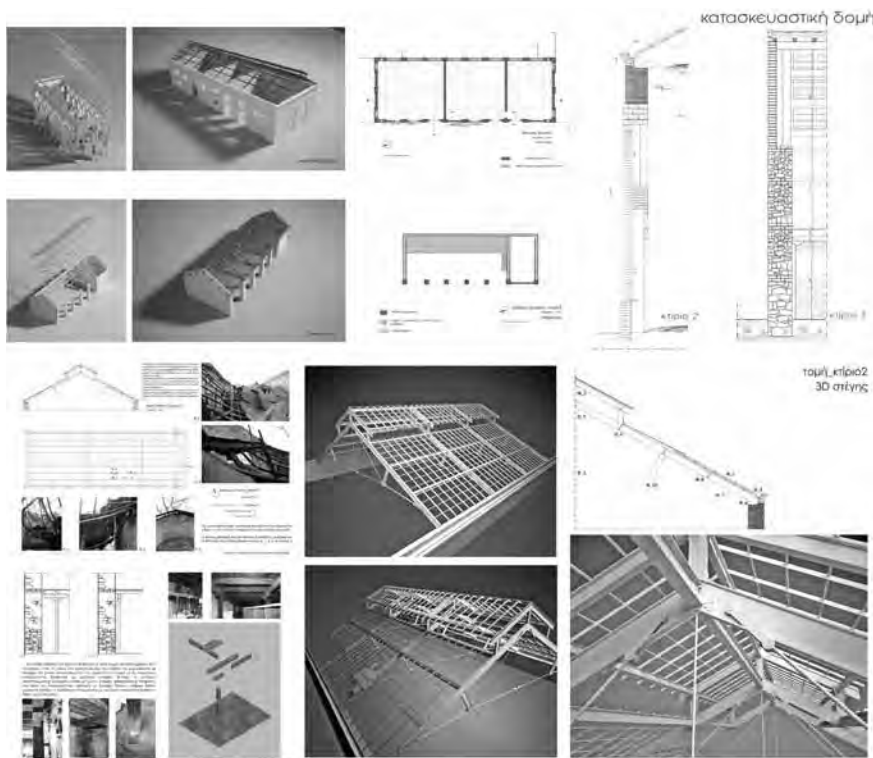

Εικ.5 Αποσπάσματα από την έρευνα των φοιτητών - τριών για την ανάλυση των τυπολογικών και μορφολογικών στοιχείων του κτηρίου

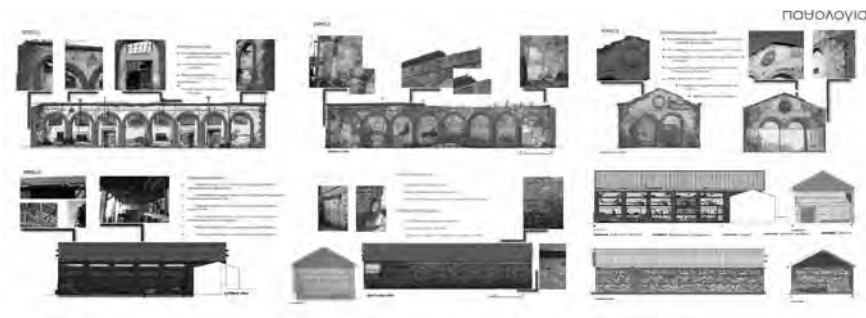

Εικ.6 Αποσπάσματα από τα σχέδια της γεωμετρικής αποτύπωσης των υπό μελέτη κτηρίων

Η έρευνα για την κατασκευαστική δομή και την παθολογία είναι από τις πλέον χρήσιμες για την κατανόηση των ιστορικών κτηρίων. Η επιτόπια έρευνα βοηθά σημαντικά στην κατανόηση των ιστορικών δομικών συστημάτων και στη γνωριμία με τις πολλές φορές περίτεχνες και πρωτότυπες κατασκευαστικές επιλύσεις, οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του χαρακτήρα των ιστορικών κτηρίων.

Εικ.7 Αποσπάσματα από την έρευνα των φοιτητών - τριών για την ανάλυση και τεκμηρίωση της κατασκευαστικής δομής των υπό μελέτη ιστορικών κτηρίων

Εικ.8 Αποσπάσματα από την έρευνα των φοιτητών - τριών για την ανάλυση και τεκμηρίωση της παθολογίας των υπό μελέτη ιστορικών κτηρίων

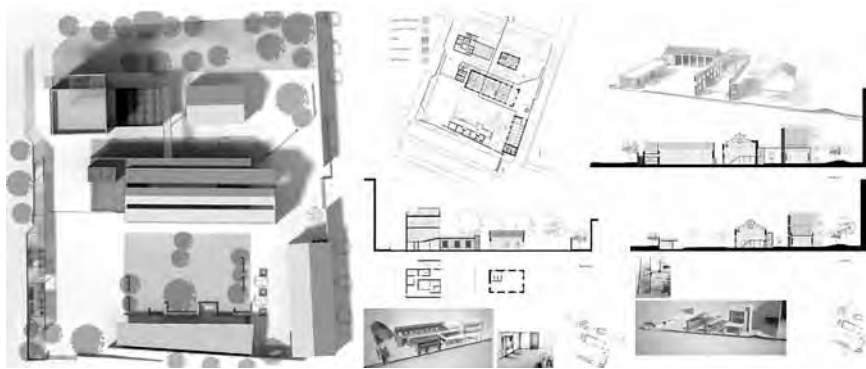
Με τη φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση του κτηρίου αναγνωρίστηκαν οι επί μέρους κατασκευές.

Για την κατανόηση του δομικού συστήματος επιχειρήθηκε μια αναλυτική παρουσίαση των επί μέρους στοιχείων με φωτορεαλιστικές μακέτες.

Η μεταλλική στέγη του κτηρίου είχε καταρρεύσει μετά από πυρκαγιά. Η φοιτητική ομάδα με βάση την οικοδομική τεχνολογία της εποχής και μέσα από επιτόπιες παρατηρήσεις των κατεστραμμένων τμημάτων, σχεδίασαν την ολοκληρωμένη μορφή του ιστορικού μεταλλικού ζευκτού τύπου Ρολαუნσεαυ, το οποίο κυριάρχησε στις βιομηχανικές κατασκευές του 19ου αιώνα. Είναι αξιοθαύμαστη η δημιουργική περιέργεια των φοιτητών να ανακαλύψουν και να κατανοήσουν την πολυπλοκότητα των κατασκευαστικών λεπτομερειών, τις οποίες τεκμηριώνουν και αναπαριστούν με δημιουργική διάθεση, ίσως διότι αποτελούν πρωτότυπες κατασκευές, με τις οποίες έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή. Η μελέτη αυτή, πιστεύουμε, ότι τους βοηθά σημαντικά και στην κατανόηση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής τεχνολογίας.

Για τον εντοπισμό και την καταγραφή της παθολογίας των κτηρίων προέβησαν σε σειρά παρατηρήσεων και επιχειρήσαν να ερμηνεύσουν τις αιτίες της παθολογίας αυτής, τόσο με φωτογραφική τεκμηρίωση και ορθοφωτογραφικά αναπτύγματα όψεων, όσο και σε σχέδια όψεων και αναπτυγμάτων, στα οποία καταγράφεται αναλυτικά η παθολογία των οικοδομικών στοιχείων (εικ. 8).

Στο δεύτερο μέρος της εργαστηριακής άσκησης, που διαρκεί 7 εβδομάδες, με βάση την ομαδική έρευνα κάθε μικρή ομάδα των

Εικ.9 Αποσπάσματα από την πρόταση αποκατάστασης. Τοπογραφικό, γενικές τομές και μοντέλα γενικής διάταξης

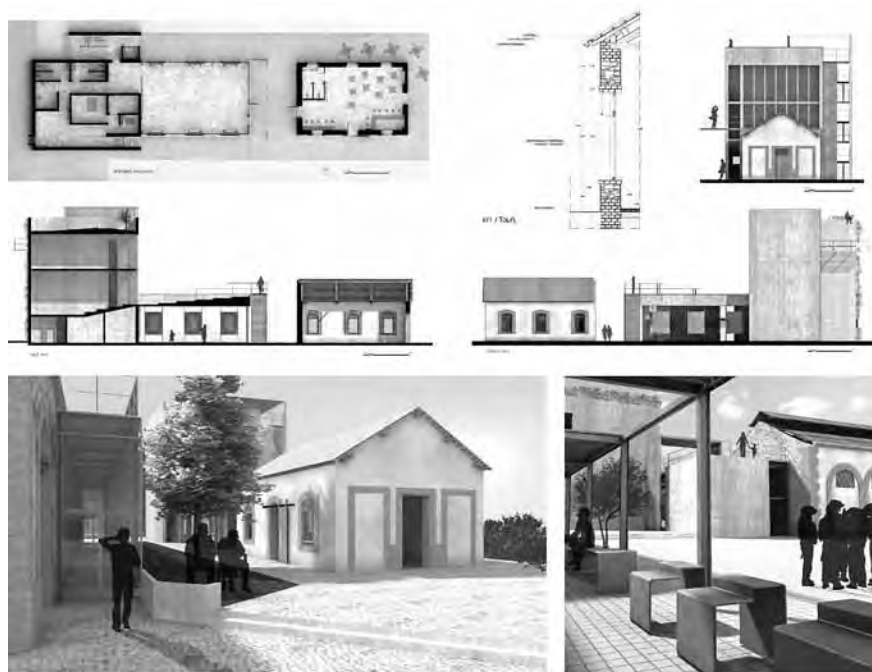
2-3 ατόμων επεξεργάζεται την αρχιτεκτονική πρόταση. Ενδεικτικά παρουσιάζεται ένα από τα 20 συνθετικά θέματα που παραδόθηκαν στο τέλος του εξαμήνου.

Στόχος της διδακτικής ομάδας είναι να μεταδώσει στους φοιτητές – τριες ότι είναι πολύ ενδιαφέρον να δουλεύουν πάνω σε ιστορικές κατασκευές. Μέσα από τους περιορισμούς που αυτά τα κτήρια επιβάλλουν είναι δυνατόν να προκύψει ένα πολύ διαφορετικό είδος δημιουργικής ενέργειας. Όταν δεν ξεκινάς εξαρχής το σχεδιασμό, χρειάζεσαι ειδικές αρχιτεκτονικές στρατηγικές που δεν προκύπτουν από γούστο ή στιλιστικές προτιμήσεις, που τείνουν να αποκλείουν και όχι να περικλείουν, αλλά που συνδιαλέγονται με το υφιστάμενο.

Στα εναπομείναντα διατηρητέα κελύφη του πρώην εργοστασίου φωταερίου, τα οποία πλέον αποτελούν τμήμα του νεοανεγειρόμενου κτηρίου της περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, η φοιτητική ομάδα συγκρότησε ένα κτιριολογικό πρόγραμμα, το οποίο έχει μια σχετική αυτονομία και απευθύνεται υπερτοπικά στους νέους της πόλης.

Στόχοι της νέας πρότασης ήταν: τα διάσπαρτα ιστορικά κτήρια να αποκτήσουν συνοχή, συνδεδεμένα με τη διαμόρφωση του υπαίθριου χώρου και να επιτευχθεί η κλιμάκωση των όγκων έναντι του ογκώδους κτηρίου της περιφέρειας με την προσθήκη νέων κτηρίων.

Με γενικές τομές, σκαριφήματα και ογκοπλαστικές απεικονίσεις, ελέγχθηκε η σχέση των προτεινόμενων επιλύσεων με τα διατηρητέα κτήρια, με το κτήριο της Περιφέρειας και με τον περιβάλλοντα δημόσιο χώρο (εικ. 9).

Εικ.10 Αποσπάσματα από την πρόταση αποκατάστασης του κτηρίου 1

Στο κτήριο 1 επιλέχθηκε η χρήση του καφέ - αναψυκτηρίου, το οποίο συνδέθηκε με ένα νέο κτήριο, με χρήσεις εργαστηρίων και εκθεσιακών χώρων.

Το νέο κτήριο σχεδιάστηκε έτσι ώστε να εξασφαλίζεται μια ογκοπλαστική διαβάθμιση μεταξύ του ισόγειου διατηρητέου και του πολυώροφου κτηρίου της περιφέρειας. Ο σχεδιασμός του νέου κτηρίου απηχεί τις σύγχρονες αρχιτεκτονικές αντιλήψεις, διαφοροποιούμενος από το μορφολογικό λεξιλόγιο του διατηρητέου.

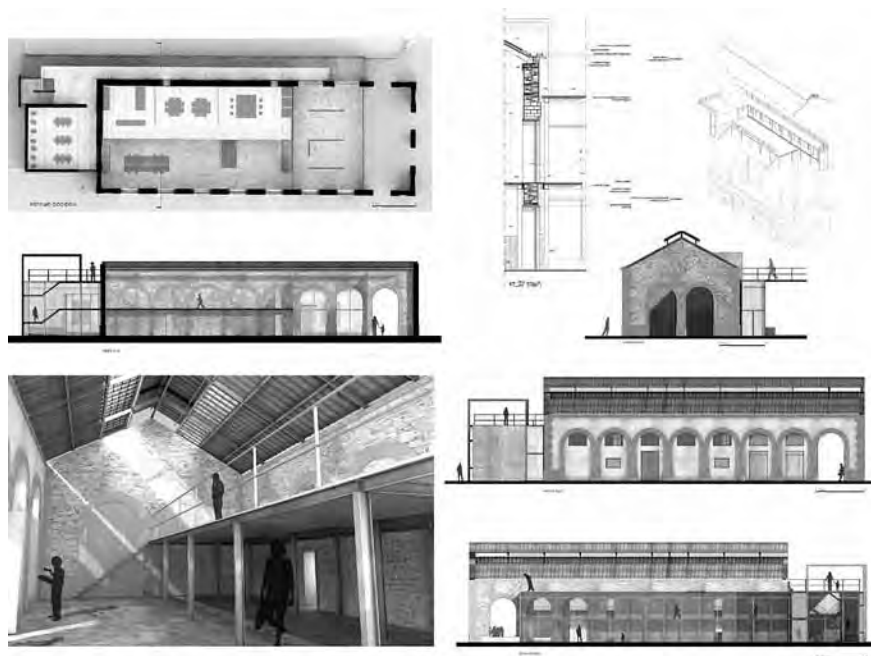
Οι αρχιτεκτονικές επιλύσεις τόσο του νέου όσο και της αποκατάστασης του παλιού σχεδιάστηκαν λεπτομερώς. Οι σχέσεις των παλαιών με τις νέες κατασκευές καθώς και ο περιβάλλων χώρος τους ελέγχθηκαν με φωτορεαλιστικές απεικονίσεις (εικ. 10).

Στο κτήριο 2 εντάχθηκαν εργαστήρια ζωγραφικής και γλυπτικής με τους αντίστοιχους εκθεσιακούς χώρους. Για τις ανάγκες των νέων χρήσεων προτάθηκε η προσθήκη ενός ενδιάμεσου επιπέδου, το οποίο προεκτεινόμενο εκτός του περιγράμματος του παλιού κτηρίου δημιουργεί νέους χώρους κίνησης, στάσης και θέασης.

Έγινε λεπτομερής επεξεργασία τόσο της τελικής εικόνας των αποκατεστημένων τμημάτων όσο και των κατασκευαστικών λεπτομερειών των ανακατασκευών. Επίσης σχεδιάστηκαν λεπτομερώς οι νέες κατασκευές, οι οποίες προβλέφθηκαν αυτοφερόμενες και ανακλητές.

Στο κτήριο 3 εντάχθηκε η χρήση βιβλιοθήκης και βιβλιοπωλείου. Η ημιυπαίθρια όψη κλείνεται με υαλοστάσια ώστε να διατηρηθεί η διαφάνεια και η ενοποίηση του εσωτερικού με τον εξωτερικό χώρο. Για την αποκατάσταση του ιστορικού κελύφους ακολουθούνται οι ίδιες αρχές, όπως και στα υπόλοιπα κτήρια. Σχεδιάστηκαν οι λεπτομέρειες της αποκατάστασης και των νέων προτεινόμενων στοιχείων.

Ο σχεδιασμός του ορίου προς την οδό ταχείας κυκλοφορίας υλοποιήθηκε μέσω νέου κτηρίου. Το κτήριο – όριο προστατεύει τον εσωτερικό χώρο και γίνεται η αφορμή για τη διαμόρφωση των εισόδων.

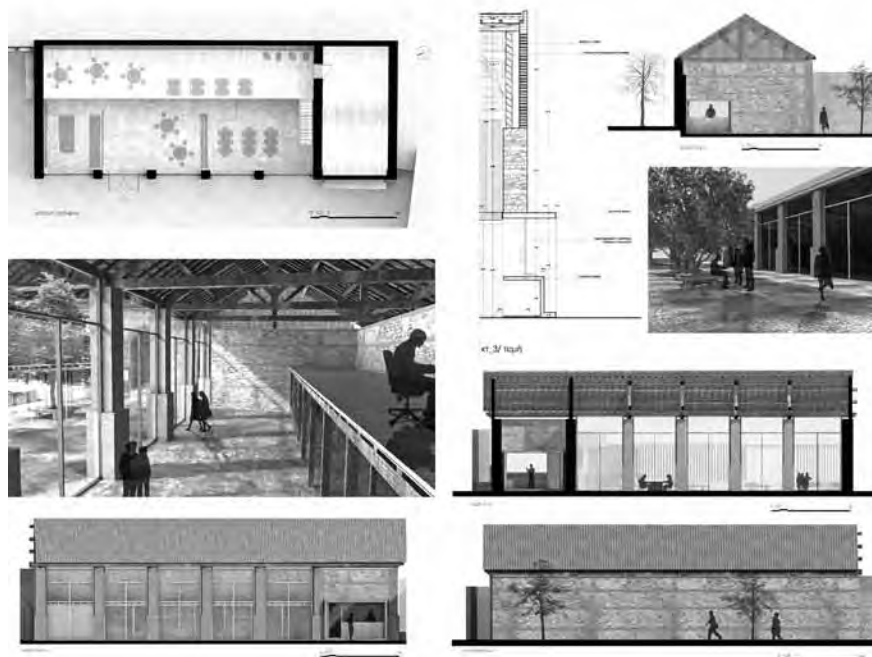
Εικ.11 Αποσπάσματα από την πρόταση αποκατάστασης του κτηρίου 2

Συμπεράσματα

Από όσα αναφέρθηκαν γίνεται φανερό ότι μέσα από τη διαδικασία του μαθήματος, οι φοιτητές-τριες εκπαιδεύονται αρχικά ως «αρχιτέκτονες ερευνητές» να τεκμηριώσουν όλα τα στοιχεία εκείνα που συνέβαλαν στη δημιουργία των ιστορικών κτηρίων, τη σημασία και το ρόλο τους στην ευρύτερη περιοχή. Να αναγνωρίσουν όλα τα σπάνια τεκμήρια της αυθεντικής αρχιτεκτονικής και τεχνολογικής τους αξίας και να τα αξιολογήσουν. Με τον τρόπο αυτό, κατανοούν πλήρως το αντικείμενο πάνω στο οποίο ως «αρχιτέκτονες συνθέτες» καλούνται να επεμβούν ώστε να το αναβιώσουν. Η γνώση αυτή δεν λειτουργεί ως τροχοπέδη στη δημιουργικότητά τους, αντίθετα λειτουργεί ως καταλύτης.

Αντί επιλόγου θα θέλαμε να θέσουμε ορισμένα ερωτήματα, τα οποία αποτελούν τον κύριο κορμό της διδασκαλίας του μαθήματος.

- Γιατί και για ποιόν διατηρούμε τα ιστορικά κτήρια και σύνολα
- Γιατί είναι ζητούμενο η επανοικειοποίηση των ιστορικών τόπων και κτηρίων από τη σύγχρονη κοινωνία μέσα από την διατήρηση

Εικ.12 Αποσπάσματα από την πρόταση αποκατάστασης του κτηρίου 3

των αυθεντικών αισθητικών, λειτουργικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών τους

- Ποια είναι τα στοιχεία εκείνα που καθιστούν μια ιστορική κατασκευή μοναδική
- Σε τι συνίσταται η αυθεντικότητα
- Υπάρχει δυνατότητα προσδιορισμού των ορίων των αρχιτεκτονικών επεμβάσεων
- Με ποια κριτήρια επιλέγουμε τις συμβατές με τις ιστορικές κατασκευές αρχιτεκτονικές επεμβάσεις, οι οποίες σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να βασίζονται στα συμπεράσματα της αναζήτησης της διαστρωματωμένης αυθεντικότητας που ενυπάρχει στους ιστορικούς τόπους και κτήρια
- Τι συνιστά την αναστρεψιμότητα των νέων επεμβάσεων, η οποία ουσιαστικά μας υπενθυμίζει ότι δεν θα πρέπει να είμαστε οι τελευταίοι που επεμβαίνουμε πάνω στα κτήρια και σύνολα της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς;

Όλα τα παραπάνω βέβαια έχουν νόημα στην εκπαιδευτική διαδικασία, εάν αποδεχθούμε ότι αποτελούν μέρος της προπτυχιακής, γενικής παιδείας του αρχιτέκτονα και δεν είναι αντικείμενο μόνο μεταπτυχιακής εξειδίκευσης. Εάν δηλαδή ουσιαστικά αποδεχθούμε ότι αποτελούν μέρος της μετέπειτα επαγγελματικής ενασχόλησης, όλων των αρχιτεκτόνων. Ειδικότερα στην Ελλάδα που υπάρχουν δεκάδες χιλιάδες διατηρητέα ιστορικά κτήρια και σύνολα μόνο της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, για να μην αναφερθούμε στην αρχιτεκτονική κληρονομιά παλαιότερων περιόδων, η απάντηση είναι μάλλον θετική. Άλλωστε το ζήτημα αυτό είναι ένα από τα σημαντικότερα και στις Ευρωπαϊκές πόλεις.

Καθίσταται επομένως φανερό, κατά τη γνώμη μας, ότι οι αρχιτεκτονικές επεμβάσεις στα ιστορικά κτήρια και σύνολα αλλά και γενικότερα στο υφιστάμενο ιστορικό κτιριακό απόθεμα, εκτός από την πολιτισμική, κοινωνική και οικολογική τους διάσταση, αποτελούν ένα συνθετικό ζήτημα αυξημένης πολυπλοκότητας, το οποίο απαιτεί γενικές και ειδικές γνώσεις και μέθοδο προσέγγισης.

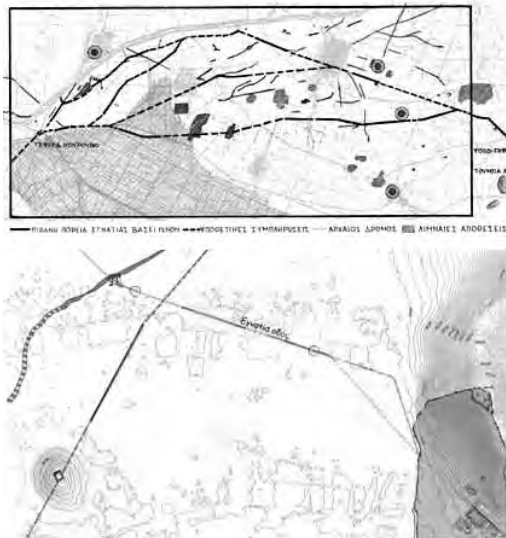
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΝ

Καραδέδος Γεώργιος, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Α.Π.Θ.

Στόχος του μαθήματος είναι να αποκτήσει ο φοιτητής τις βασικές γνώσεις που θα του επιτρέψουν να συμβάλει, σε πρώτο επίπεδο, στην τεκμηρίωση κατά τη διάρκεια της ανασκαφής και σε δεύτερο επίπεδο, στην επίλυση βασικών προβλημάτων λειτουργίας και ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων. Η ύλη του μαθήματος διαρθρώνεται σε πέντε ενότητες: 1. Εντοπισμός αρχαιολογικών χώρων ή αρχαιολογικών θέσεων (επιφανειακή έρευνα, γεωφυσικές επισκοπήσεις, φωτοερμηνεία). 2. Μεθοδολογία και τεχνικές ανασκαφής (αρχές στρωματογραφίας, μηχανισμός καταστροφής κτηρίων, δημιουργία, ερμηνεία και χρονολόγηση στρωμάτων, συσχέτιση στρωμάτων με αρχιτεκτονικές κατασκευές). 3. Ανασκαφική τεκμηρίωση και επεξεργασία ανασκαφικών δεδομένων (παραδοσιακά και ηλεκτρονικά-ψηφιακά ημερολόγια, φωτογραφική τεκμηρίωση, σχεδιαστική τεκμηρίωση, μέθοδοι αποτύπωσης, σχεδιαστικές κλίμακες, τρόπος επεξεργασίας βασικών σχεδίων αποτύπωσης για τη δημιουργία εξειδικευμένων σειρών σχεδίων). 4. Πρώτες βοήθειες σε αρχαιολογικά ευρήματα έως ότου φθάσουν σε εργαστήριο συντήρησης (ψημένος ή άψητος πηλός, πέτρα, ξύλο, μέταλλο, δέρμα, ύφασμα, κόκαλο). 5. Διαχείριση αρχαιολογικών χώρων (ρυθμιστικά σχέδια αρχαιολογικών χώρων, αρχαιολογικά πάρκα, ενοποιήσεις αρχαιολογικών χώρων, ζώνες προστασίας, επίλυση πρακτικών, κατασκευαστικών, λειτουργικών προβλημάτων και προβλημάτων πληροφόρησης, αναστήλωσης και αποκατάστασης).

Το μάθημα “Προβλήματα Αρχαιολογικών Χώρων και Αναστηλώσεων” με κωδικό 2Θ3.21 διδάσκεται από το 1998, όταν έγινε η αλλαγή του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ., το οποίο δίνει άτυπη κατεύθυνση στην αποκατάσταση. Είναι μάθημα επιλογής και το παρακολουθούν 20-30 φοιτητές περίπου, από τους οποίους 3-4 είναι φοιτητές του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ. Είναι θεωρητικό, όμως πραγματοποιούνται μια ή δύο εκδρομές σε μεγάλους αρχαιολογικούς χώρους της Μακεδονίας, οι οποίες προβλέπονται στον Οδηγό Σπουδών. Τις χρονιές που πραγματοποιείται, στο πλαίσιο αντίστοιχου μαθήματος για τους φοιτητές του Μεταπτυχιακού της Αποκατάστασης, πρακτική άσκηση τριών εβδομάδων στην Πανεπιστημιακή Ανασκαφή του Δίου, συμμετέχουν εθελοντικά αρκετοί προπτυχιακοί φοιτητές.

Σκοπός του μαθήματος είναι μια πρώτη εξοικείωση των φοιτητών με τις έννοιες και την πρακτική των ανασκαφών καθώς και με τα σύνθετα προβλήματα της διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων.

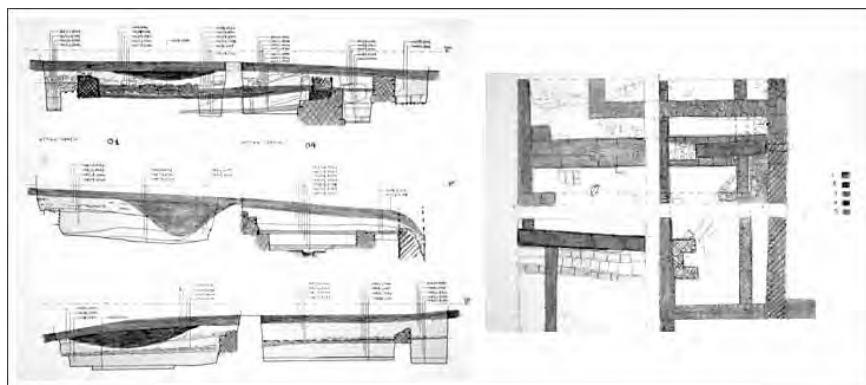
Πίνακας 1. Εντοπισμός της πορείας της Εγνατίας οδού, με φωτοερμηνεία, στην πεδιάδα των Φιλιππων

Στόχος του μαθήματος είναι να αποκτήσει ο φοιτητής βασικές γνώσεις ώστε να είναι σε θέση, σε συνεργασία με αρχαιολόγους και άλλους ειδικούς, να συμβάλει, σε πρώτο επίπεδο, στην τεκμηρίωση κατά τη διάρκεια της ανασκαφής και ενδεχόμενα, σε δεύτερο επίπεδο, να συμβάλει στην επίλυση βασικών προβλημάτων των αρχαιολογικών χώρων. Είναι χαρακτηριστικό ότι μεγάλος αριθμός φοιτητών που επέλεξαν και παρακολούθησαν αυτό το μάθημα εργάστηκαν με επιτυχία σε διάφορες ανασκαφές.

Η διδακτική ύλη του μαθήματος στηρίζεται σχεδόν στο σύνολό της στην ανασκαφική εμπειρία 35 και πλέον χρόνων του διδάσκοντα, καθώς και στα πορίσματα ερευνητικών προγραμμάτων της Επιτροπής Ερευνών του Α.Π.Θ., τα οποία χρηματοδοτήθηκαν από διάφορους φορείς και κυρίως από το Υπουργείο Πολιτισμού, και αφορούν στην αποκατάσταση - αναστήλωση αρχαίων μνημείων, στην πιλοτική εφαρμογή ηλεκτρονικών μεθόδων τεκμηρίωσης σε ανασκαφές, στον καθορισμό ζωνών προστασίας και στη δημιουργία αρχαιολογικών πάρκων.

Η ύλη του μαθήματος διαρθρώνεται σε πέντε ενότητες:

- 1) Εντοπισμός αρχαιολογικών χώρων, 2) μεθοδολογία και τεχνικές ανασκαφής, 3) ανασκαφική τεκμηρίωση και επεξεργασία στοιχείων, 4) πρώτες βοήθειες σε αρχαιολογικά ευρήματα και 5) διαχείριση αρχαιολογικών χώρων.

Πίνακας 2. Στρωματογραφίες στη νοτιοδυτική γωνιά της αγοράς του αρχαίου Δίου

Στην πρώτη ενότητα, εντοπισμός αρχαιολογικών χώρων ή αρχαιολογικών θέσεων, γίνεται αναφορά στην επιφανειακή έρευνα στις γεωφυσικές επισκοπήσεις με γεωραντάρ ή με ηλεκτρομαγνητικά κύματα και αναλύεται περισσότερο η μέθοδος εντοπισμού με φωτοερμηνεία (Πίνακας 1), η οποία συνδυάζει την αεροφωτογραφία και με ιστορικούς και σύγχρονους χάρτες, με παλιά και νέα κτηματολόγια και με ιστορική πληροφορία από γραπτές πηγές. Στην Πολυτεχνική σχολή του Α.Π.Θ. υπάρχει μεγάλη εμπειρία, η οποία αποκτήθηκε από σχετικά προγράμματα για τον εντοπισμό της πορείας της Εγνατίας Οδού.

Στη δεύτερη ενότητα, μεθοδολογία και τεχνικές ανασκαφής γίνεται αναφορά στις αρχές της στρωματογραφίας, στις τεχνικές της ανασκαφής, στη σχετική και απόλυτη χρονολόγηση, στο μηχανισμό καταστροφής των κτηρίων και τον τρόπο δημιουργίας της στρωματογραφίας (Πίνακας 2), στην ερμηνεία των στρωμάτων και τη χρονολόγησή τους με βάση τα ευρήματα, στη συσχέτιση των στρωμάτων με τις αρχιτεκτονικές κατασκευές και στη χρονολόγηση και ερμηνεία των κτισμάτων.

Στην τρίτη ενότητα, ανασκαφική τεκμηρίωση και επεξεργασία ανασκαφικών δεδομένων γίνεται αναφορά στα παραδοσιακά ημερολόγια και στους παραδοσιακούς τρόπους καταγραφής του ανασκαφικού υλικού και σύνταξης Θεματικών καταλόγων των ευρημάτων.

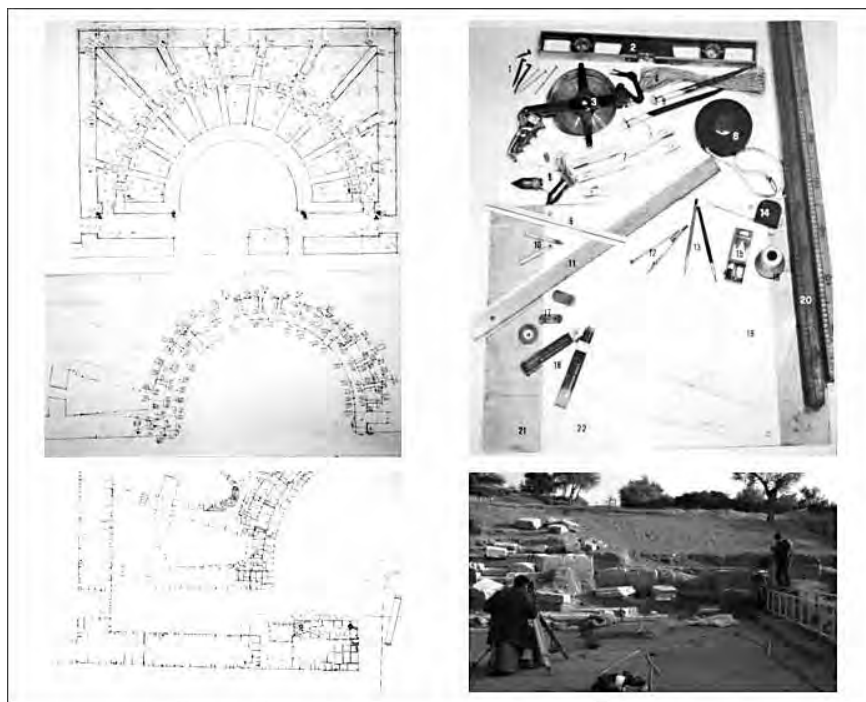
Αναλύονται τα ηλεκτρονικά ημερολόγια και η ψηφιακή οργάνωση της βάσης δεδομένων με μία αυστηρή κωδικοποίηση από τον ανασκαφικό τομέα στο αρχιτεκτονικό σύνολο, στο μεμονωμένο κτήριο, στο

χώρο, στο σκάμμα, στο στρώμα στο ακίνητο και κινητό εύρημα. Η κωδικοποίηση αυτή δίνει τη δυνατότητα παροχής συνδυασμένης πληροφορίας με τη χρήση λέξεων κλειδιών. Γίνεται αναφορά στα πλεονεκτήματα, στα μειονεκτήματα και στις δυνατότητες των δύο τύπων ημερολογίων.

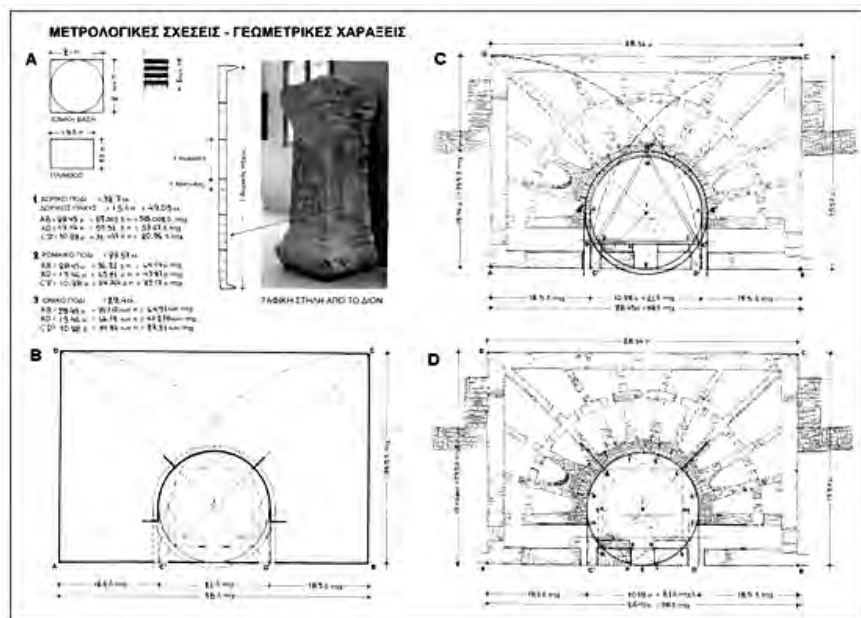
Γίνεται αναφορά στον τρόπο φωτογραφικής τεκμηρίωσης, τόσο των σκαμμάτων όσο και των ευρημάτων, από το γενικό προς τη λεπτομέρεια και στον τρόπο ταξινόμησης του φωτογραφικού υλικού ώστε να είναι αξιοποιήσιμο και από άλλους ερευνητές στο μέλλον. Επίσης γίνεται αναφορά στον τρόπο λήψης φωτογραμμετρικών φωτογραφιών με τουλάχιστον τρία φωτοσταθερά σημεία, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να μετατραπούν ανά πάσα στιγμή σε σχέδια.

Γίνεται εκτενής αναφορά στη σχεδιαστική τεκμηρίωση, αρχίζοντας από τις προδιαγραφές των τοπογραφικών σε κλίμακα 1:500, τα οποία πρέπει να προηγηθούν από την έναρξη μιας ανασκαφής για την τεκμηρίωση του ανάγλυφου του εδάφους, το οποίο με την πρόοδο της ανασκαφής καταστρέφεται.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι ο φοιτητής έχει παρακολουθήσει το υποχρεωτικό μάθημα της αρχιτεκτονικής αποτύπωσης, η προσοχή επικεντρώνεται στα ειδικά προβλήματα της αποτύπωσης ερειπίων, στρωματογραφιών και κινητών ευρημάτων. Αρχίζουμε με τον τρόπο χάραξης ενός σκάμματος στο έδαφος με τη βοήθεια τριγώνου οι πλευρές του οποίου έχουν τη σχέση 3-4-5 και με τον τρόπο αποτύπωσης των κτισμάτων μόνο με μετροταινία και αλφαδολάστιχο ή χωροβάτη. Αναλύεται ιδιαίτερα η μέθοδος των πολικών συντεταγμένων, η οποία, καθώς τα ερείπια περπατιούνται από επάνω, είναι η πιο ενδεδειγμένη για την αποτύπωσή τους (Πίνακας 3). Οι φοιτητές διδάσκονται τον τρόπο χρήσης του χωροβάτη ενώ για τα άλλα τοπογραφικά όργανα και κυρίως τον τοπογραφικό σταθμό (Πίνακας 3) και τις φωτογραμμετρικές μεθόδους περιοριζόμαστε στην ανάπτυξη των δυνατοτήτων που μας παρέχουν. Η εμπειρία έδειξε ότι τα καλύτερα αποτελέσματα, τουλάχιστον για το σχεδιασμό κατόψεων, επιτυγχάνονται με τον καθορισμό ικανού αριθμού σημείων με τοπογραφικό όργανο και το μολύβωμα επί τόπου με επιπλέον μετρήσεις με το δίμετρο. Αναλύεται η αναγκαιότητα της δημιουργίας μιας ενιαίας τοπογραφικής βάσης, ενός G.I.S., υλοποιημένης με σταθερά σημεία στον αρχαιολογικό χώρο έτσι ώστε οι οποιεσδήποτε επί μέρους σχεδιαστικές τεκμηριώσεις σε διαφορετικούς ανασκαφικούς τομείς να συσχετίζονται μεταξύ τους.

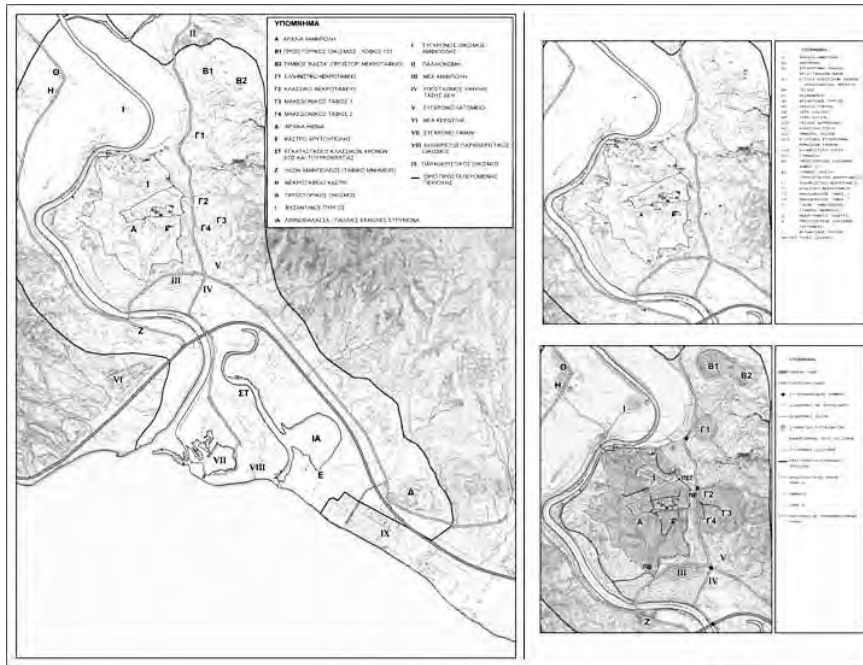

Πίνακας 3. Δεξιά. Αποτύπωση του ρωμαϊκού ωδείου του Δίου με τη μέθοδο των πολικών συντεταγμένων. Κάτω δεξιά. Αποτύπωση του αρχαίου θεάτρου της Μαρώνειας με τοπογραφικό σταθμό

Πίνακας 4. Γεωμετρικές χαράξεις και μετρολογικές παρατηρήσεις στο ρωμαϊκό ωδείο του Δίου

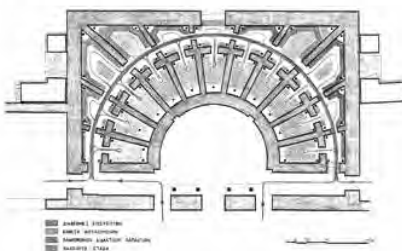
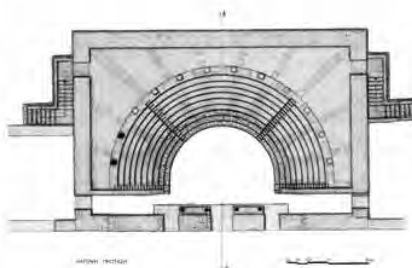
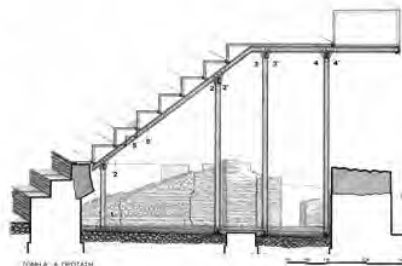
Πίνακας 5. Αρχαιολογικό πάρκο Αμφίπολης

Γίνεται αναφορά στις σχεδιαστικές κλίμακες από 1:5.000 έως 1:1, σε σχέση με τον προορισμό και τη χρήση των σχεδίων.

Στη συνέχεια αναλύεται ο τρόπος επεξεργασίας των βασικών σχεδίων της αποτύπωσης ώστε να αποκτηθούν σειρές σχεδίων με καταγραφή υλικών, καταγραφή παθολογίας, μελέτη γεωμετρικών χαράξεων (Πίνακας 4), προσδιορισμό των οικοδομικών φάσεων, αναπαραστάσεις κλπ.

Στην τέταρτη ενότητα, πρώτες βοήθειες σε αρχαιολογικά ευρήματα, αναλύονται οι συνθήκες στις οποίες βρίσκεται ένα αντικείμενο ή μία κατασκευή θαμμένη στο έδαφος, οι αλλοιώσεις τις οποίες μπορεί να έχει υποστεί, ο κίνδυνος τον οποίο διατρέχει όταν έρθει στο φως με την ανασκαφή, ανάλογα με το υλικό από το οποίο είναι κατασκευασμένο, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο θα το αντιμετωπίσουμε, ανάλογα με το βαθμό διατήρησής του, έως ότου φθάσει σε ένα εργαστήριο συντήρησης, εάν είναι απαραίτητο. Επίσης γίνεται αναφορά στους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να αποσπάσουμε από το έδαφος εύθραυστα αντικείμενα χωρίς να καταστραφούν. Γίνονται

Πίνακας 6. Πρόταση στεγάστρου του ρωμαϊκού ωδείου του Δίου, το οποίο συμπληρώνει εν μέρει τη μορφή του μνημείου

ειδικές αναφορές σε αντικείμενα από διάφορα υλικά όπως πέτρα, ψημένο ή άψητο πηλό, ξύλο, μέταλλο, δέρμα, ύφασμα, κόκαλο κλπ.

Η πέμπτη ενότητα αφορά τη διαχείριση αρχαιολογικών χώρων. Γίνεται εκτενής αναφορά στα ρυθμιστικά σχέδια αρχαιολογικών χώρων, στα

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MINISTRY OF CULTURE

ΘΑΣΟΣ THASOS

Ο αρχαιολογικός χώρος αποτελείται από το θέατρο και το κεντρικό κτίριο που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου. Το θέατρο είναι ημικυκλικό και έχει διάμετρο 25 μέτρα. Το κεντρικό κτίριο είναι τετράγωνο και έχει πλευρά 15 μέτρα. Το θέατρο και το κεντρικό κτίριο είναι κατασκευασμένα από πέτρα και έχουν διατηρηθεί σε καλή κατάσταση. Το θέατρο έχει 12 σειρές καθίσματα και το κεντρικό κτίριο έχει τρεις αίθουσες. Το θέατρο και το κεντρικό κτίριο είναι τα σημαντικότερα μνημεία της αρχαίας Θάσου.

The top theatre site is situated in the centre of the island of Thasos, built a terrace level to the north of the site. The theatre is semi-circular and has a diameter of 25 metres. The central building is square and has a side of 15 metres. The theatre and the central building are built of stone and are in good preservation. The theatre has 12 rows of seats and the central building has three halls. The theatre and the central building are the most important monuments of ancient Thasos.

Πίνακας 7. Ενήμερωτική πινακίδα του αρχαιολογικού χώρου της αρχαίας Θάσου

αρχαιολογικά πάρκα (Πίνακας 5) στις ενοποιήσεις αρχαιολογικών χώρων και στην προστασία του ευρύτερου περιβάλλοντος γύρω από αυτούς με τον καθορισμό ζωνών προστασίας. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά σε θέματα:

1. Πρακτικά - κατασκευαστικά, όπως στερεωτικές εργασίες σε τοίχους, αρμολογήματα, αποκαταστάσεις δαπέδων, διευθετήσεις ομβρίων, προστατευτικά στέγαστρα ερειπίων (Πίνακας 6). Εδώ αναπτύσσεται ο ιδιαίτερος προβληματισμός ως προς τη μορφή και τα υλικά κατασκευής τους, καθώς τα στέγαστρα είναι ξένα σώματα στον αρχαιολογικό χώρο που κλέβουν την παράσταση στην τρίτη διάσταση.

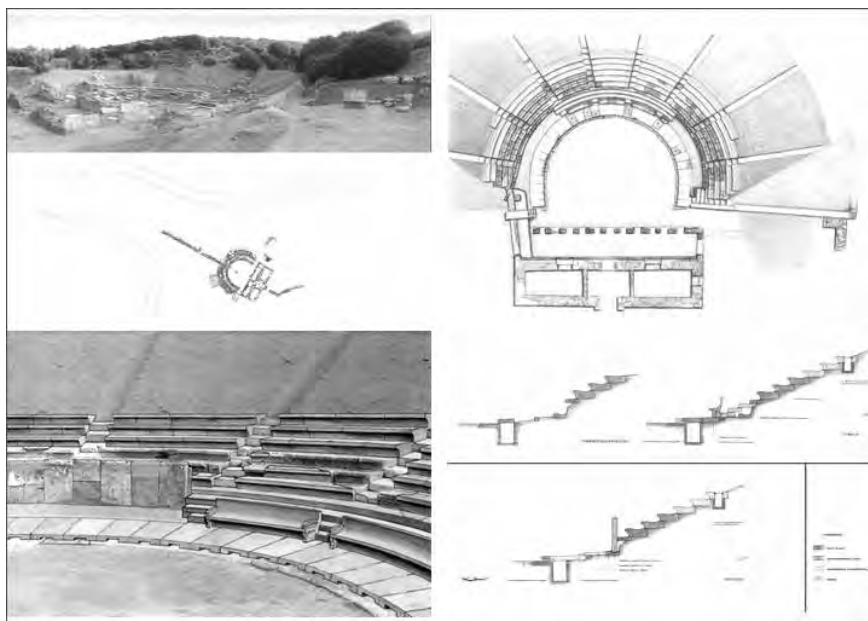
2. Λειτουργικά, όπως προσπελάσεις στον αρχαιολογικό χώρο, παρκινγκ, εκδοτήρια εισιτηρίων, χώροι υποδοχής των επισκεπτών, διαδρομές επισκεπτών, πλακοστρώσεις, καθιστικά, καλαθάκια απορριμμάτων, πινακίδες πληροφόρησης (Πίνακας 7) και γενικότερα εξοπλισμός του αρχαιολογικού χώρου. Ειδικά για τις πινακίδες πληροφόρησης αναλύεται ο στόχος, το περιεχόμενο και η σωστή τοποθέτησή τους σε σχέση με το μνημείο.

Πίνακας 8. Αναστήλωση του μεγάλου τόξου αντιστήριξης του αρχαίου θεάτρου των Φιλίππων

3. Αναστήλωσης μνημείων. Αναπτύσσονται προβληματισμοί σε σχέση με τη δεοντολογία, τη μεθοδολογία, τις τεχνικές και τα υλικά (Πίνακας 8). Αναλύονται συγκεκριμένα παραδείγματα αναστηλωμένων μνημείων, και στις εκπαιδευτικές εκδρομές γίνεται επίσκεψη σε εργοτάξιο, εάν υπάρχει.

4. Αποκατάστασης - επανάχρησης. Το βάρος δίνεται στον προβληματισμό σε σχέση με τις προϋποθέσεις για να προχωρήσουμε στην επανάχρηση ενός μνημείου, όπως ένα θέατρο (Πίνακας 9), μέσα σε αρχαιολογικό χώρο. Γίνεται αναφορά στις επιπτώσεις αυτής της λειτουργίας στο χώρο καθώς και στον τρόπο αντιμετώπισής τους. Το μάθημα διαρκεί ένα εξάμηνο, στη διάρκεια του οποίου οι φοιτητές δέχονται ένα καταιγισμό πληροφοριών και μάλιστα πολύ εξειδικευμένων. Είναι επόμενο πολλά θέματα απλώς να θίγονται και σε άλλα να δίνεται περισσότερο βάρος, όπως για παράδειγμα στη σχεδιαστική τεκμηρίωση. Παρόλα αυτά το τελικό αποτέλεσμα είναι ικανοποιητικό όπως προκύπτει τόσο από την απόδοση των φοιτητών στην εξέταση του μαθήματος όσο και από την απόδοσή τους όταν δουλεύουν σε ανασκαφές.

Πίνακας 9. Πρόταση αποκατάστασης – επανάχρησης του αρχαίου θεάτρου της Μαρώνειας

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ Ι ΚΑΙ ΙΙ. ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ

Αλκιβιάδης Πρέπης Αρχιτέκτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Δ.Π.Θ.,
Μαρία Δούση Αρχιτέκτων, Λέκτορας ΠΔ 407/80 Δ.Π.Θ.,
Ιορδάνης Σιναμίδης Αρχιτέκτων, Λέκτορας ΠΔ 407/80 Δ.Π.Θ.

Το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών της Π.Σ. του Δ.Π.Θ. προβλέπει ως κατ' επιλογήν υποχρεωτικά τα μαθήματα «Αποκατάσταση και Επανάχρηση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων Ι και ΙΙ» στο 7ο και 8ο εξάμηνο σπουδών. Τα συγκεκριμένα μαθήματα που παρουσιάζουμε τα τελευταία οκτώ χρόνια, τα παρακολουθούν κατά μέσο όρο 35 φοιτητές από το σύνολο των 70 περίπου φοιτητών του 4ου έτους. Τα μαθήματα διδάσκονται σε 2 εξάμηνα σπουδών (χειμερινό και εαρινό) και διαρκούν 13 εβδομάδες ανά εξάμηνο. Οι ώρες διδασκαλίας του μαθήματος είναι 4 ώρες την εβδομάδα και οι φοιτητές απασχολούνται περίπου 12 ώρες την εβδομάδα για την επεξεργασία του θέματός τους.

Οργάνωση των μαθημάτων

Κάθε μάθημα είναι οργανωμένο σε δύο διακεκριμένες ενότητες.

Αποκατάσταση και Επανάχρηση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων Ι (7ο – χειμερινό εξάμηνο)

Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει διαλέξεις και παρουσιάσεις από τον υπεύθυνο του μαθήματος, καθώς και από τα μέλη της διδακτικής ομάδας.

Στο χειμερινό εξάμηνο του μαθήματος τα αντικείμενα των διαλέξεων αναφέρονται:

- στις μεθόδους και τεχνικές ανάλυσης και τεκμηρίωσης των ιστορικών κατασκευών,
- στις μεθόδους καταγραφής και αξιολόγησης των ιστορικών κτιρίων,
- στα ιδιαίτερα δομικά συστήματα και στην τεχνολογία των ιστορικών κτιρίων των διαφόρων ιστορικών περιόδων που επικράτησαν στον ελληνικό και τον ευρύτερο βαλκανικό χώρο,
- στις εισαγόμενες νέες τεχνολογίες από την Ευρώπη του 19ου και 20ου αιώνα.

Επίσης παρουσιάζονται συγκεκριμένα παραδείγματα ανάλυσης και τεκμηρίωσης ιστορικών κτιρίων και συνόλων μέσα από την επαγγελματική εμπειρία των διδασκόντων της διδακτικής ομάδας. Έτσι οι φοιτητές μπορούν να αντιληφθούν την εξειδίκευση των μεθόδων

και τεχνικών μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα.

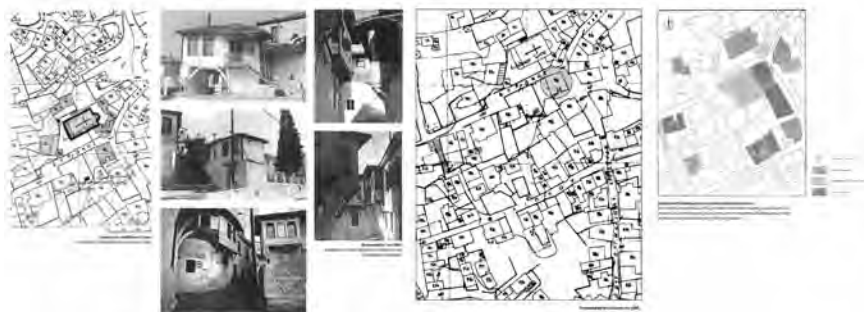
Η πρώτη αυτή ενότητα αναπτύσσεται σε 2 ώρες κάθε εβδομάδα και στο τέλος του χειμερινού εξαμήνου ελέγχεται η απόδοση των φοιτητών με γραπτή ατομική εξέταση που γίνεται με ανοικτά τα διδακτικά βιβλία και τις σημειώσεις, διαρκεί 2 ώρες και περιλαμβάνει συνήθως 2 θέματα – ένα από τη θεωρία και ένα από το περιεχόμενο ανάλυσης του συγκεκριμένου κτιρίου.

Η δεύτερη ενότητα αναπτύσσεται παράλληλα με την πρώτη και περιλαμβάνει την επεξεργασία ενός συγκεκριμένου θέματος. Στο χειμερινό εξάμηνο σπουδών οι φοιτητές καλούνται να πραγματοποιήσουν την ανάλυση – τεκμηρίωση και αξιολόγηση ενός ιστορικού κτιρίου ή συνόλου από την πόλη της Ξάνθης με ομαδική δουλειά, να παρουσιάσουν τα συμπεράσματά τους στο σύνολο της τάξης και να παραδώσουν το τεύχος της εργασίας. Η απόδοση των φοιτητών στην ενότητα αυτή ελέγχεται με την ομαδική παρουσίαση.

Αποκατάσταση και Επανάχρηση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων II (8ο – εαρινό εξάμηνο)

Στην πρώτη ενότητα στο εαρινό εξάμηνο σπουδών τα αντικείμενα των διαλέξεων αναφέρονται:

- στη μεθοδολογία ανάλυσης και τεκμηρίωσης ιστορικών οικιστικών συνόλων,
- στη φιλοσοφία των επεμβάσεων στα ιστορικά κτίρια και σύνολα,
- στις βασικές αρχές και στους στόχους της συντήρησης, αποκατάστασης και επανάχρησης,
- στις μεθόδους και τεχνικές συντήρησης και αποκατάστασης των παραδοσιακών υλικών και κατασκευών,
- στη συμβατότητα μεταξύ της σύγχρονης τεχνολογίας και των ιστορικών κατασκευών,

Εικ.1 Ανάλυση – Τεκμηρίωση. Η σχέση του ιστορικού κτιρίου με την ευρύτερη περιοχή. Διαχρονική Ανάλυση.

- στη συμβατότητα μεταξύ νέων χρήσεων και των αξιών τυπολογίας και μορφολογίας των ιστορικών κτιρίων,
- στη συμβατότητα των νέων μορφών και κατασκευών των ενδεχόμενων προσθηκών στα ιστορικά κελύφη,
- καθώς και στο ζήτημα της ένταξης νέας τεχνολογίας η οποία θα επιτρέψει στο ιστορικό κτίριο να ανταποκριθεί στις σύγχρονες ανάγκες.

Επίσης παρουσιάζονται συγκεκριμένα παραδείγματα αποκατάστασης και επανάχρησης ιστορικών κτιρίων, είτε μέσα από την επαγγελματική εμπειρία των διδασκόντων είτε από την ελληνική και διεθνή εμπειρία. Τα παραδείγματα αυτά τίθενται στον κριτικό διάλογο με τους φοιτητές και συζητούνται οι θετικές καθώς και οι αρνητικές συνέπειες των επεμβάσεων.

Η πρώτη αυτή ενότητα αναπτύσσεται σε 2 ώρες κάθε εβδομάδα και στο τέλος του εαρινού εξαμήνου ελέγχεται η απόδοση των φοιτητών με γραπτή ατομική εξέταση που γίνεται με ανοικτά τα διδακτικά βιβλία και τις σημειώσεις, διαρκεί 2 ώρες και περιλαμβάνει συνήθως 2 θέματα – ένα από τη θεωρία και ένα από τα συνθετικά θέματα που απασχόλησαν την ολιγομελή ομάδα εργασίας.

Στη δεύτερη ενότητα και στο εαρινό εξάμηνο σπουδών οι φοιτητές καλούνται να εκπονήσουν την πρόταση αποκατάστασης – επανάχρησης του κτιρίου που έχουν ήδη μελετήσει και να παρουσιάσουν την εργασία τους στο τέλος του εξαμήνου. Η απόδοση των φοιτητών στην ενότητα αυτή ελέγχεται με την παρουσίαση της εργασίας σε ολιγομελείς ομάδες. Η δεύτερη αυτή ενότητα αναπτύσσεται σε 12 – 18 ώρες εργαστηρίου. Μέρος του χρόνου αυτού καταναλώνεται στο υπό μελέτη κτίριο και μέρος στις αίθουσες της σχολής.

Εικ.2 Ανάλυση – Τεκμηρίωση. Η σχέση του ιστορικού κτιρίου με την ευρύτερη περιοχή. Συγχρονική Ανάλυση.

Εικ.3 Ανάλυση – Τεκμηρίωση. Ιστορική ανάλυση του κτιρίου. Αναπαράσταση οικοδομικών φάσεων εξέλιξης.

Διεξαγωγή του μαθήματος

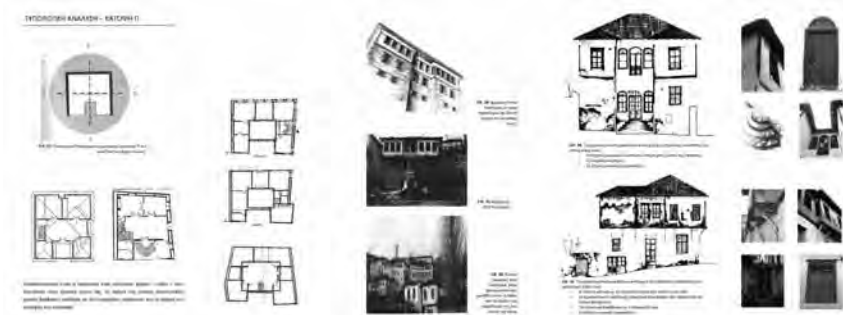
Κάθε χρόνο επιλέγονται 1-2 ιστορικά κτίρια στην πόλη της Ξάνθης. Για την επιλογή αυτών λαμβάνονται υπ' όψη τα εξής:

- να ανήκουν κατά το δυνατόν σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους ανάπτυξης της πόλης,
- να διαφέρουν τα δομικά τους συστήματα και η οικοδομική τους τεχνολογία.

Στο πρώτο μάθημα παρουσίασης του προγράμματος παρουσιάζονται τα κτίρια. Οι φοιτητές καλούνται να οργανωθούν σε μεγάλες ομάδες κατά κτίρια. Συνήθως δημιουργούνται 2 ομάδες, μια για κάθε κτίριο. Κατά τη διάρκεια των επόμενων εβδομάδων κάθε ομάδα οφείλει να πραγματοποιήσει την ανάλυση – τεκμηρίωση του υπό μελέτη κτιρίου σύμφωνα με την ακόλουθη μεθοδολογία.

1. Διεύρυνση της σχέσης του βιομηχανικού κτιρίου με την ευρύτερη περιοχή

Ο τόπος στον οποίο δημιουργήθηκε ένα κτίσμα έχει ιδιαίτερη σημασία. Η γνώση της γεωγραφίας και της ιστορίας του συμβάλλουν αποφασιστικά στην κατανόηση της αρχικής δημιουργίας και της

Εικ.4 Ανάλυση – Τεκμηρίωση. Τυπολογική και μορφολογική ανάλυση του κτιρίου.

εξέλιξης του υπό μελέτη κτιρίου. Ανάλογα με τον τόπο και τη σημασία του κτιρίου ορίζεται η ευρύτερη περιοχή επιρροής του. Από τη μελέτη της περιοχής αυτής θα προκύψουν τα απαραίτητα συμπεράσματα για τον τρόπο δημιουργίας και μετεξέλιξής του. Για την πληρέστερη γνώση του εξεταζόμενου τόπου είναι σκόπιμο να γίνει διαχρονική και σύγχρονη ανάλυσή του. Στη διαχρονική ανάλυση ενδιαφέρουν οι αιτίες και οι συνθήκες διαμόρφωσης της περιοχής, η γεωμορφολογία του εδάφους, οι οδικοί άξονες, το σύστημα οργάνωσης των οικοπέδων και των κτισμάτων, η τυπολογία των κτιρίων, οι κατασκευαστικές μέθοδοι που επικράτησαν σε διάφορες ιστορικές περιόδους σε συνδυασμό με τις ιστορικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της περιοχής.

Η ανάλυση αυτή βασίζεται κυρίως σε έρευνα αρχείων (χάρτες, φωτογραφίες, βιβλιογραφία). Στη σύγχρονη ανάλυση εξετάζονται τα σημερινά δεδομένα της περιοχής. Χρήσεις γης, ύψη κτιρίων, κατάσταση διατήρησης κτιρίων, αξιολόγηση τύπων και μορφών, αναγνώριση σημαντικών οικιστικών συνόλων προς διατήρηση, οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα, διαφαινόμενες τάσεις ανάπτυξης της περιοχής, είναι ορισμένα από τα στοιχεία που θα πρέπει να καταγραφούν, να αναλυθούν και να αξιολογηθούν.

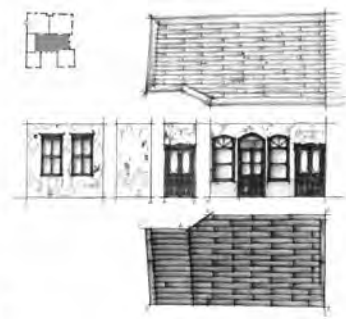
2. Ιστορική ανάλυση – τεκμηρίωση

Η ιστορική ανάλυση – τεκμηρίωση είναι μια από τις βασικότερες έρευνες για την προστασία και τη διατήρηση των ιστορικών κτιρίων. Η ιστορική ανάλυση στοχεύει στην παρακολούθηση της διαχρονικής εξέλιξης του κτιρίου. Με τη μελέτη των ιστορικών πηγών, τη συγκέντρωση μαρτυριών και την προσεκτική παρατήρηση, εντοπίζονται οι φάσεις του, χρονολογούνται οι επί μέρους κατασκευές, επισημαίνονται τα στοιχεία συνέχειας και ασυνέχειας στην εξέλιξή του. Είναι σκόπιμο οι

Εικ.5 Ανάλυση – Τεκμηρίωση.
Κατασκευαστική δομή του κτιρίου.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ
Εξωτερικά	1	Καταστάση οροφής	
Εξωτερικά	2	Καταστάση τοίχων	
Εξωτερικά	3	Καταστάση πόρτας	
Εξωτερικά	4	Καταστάση παραθύρων	
Εξωτερικά	5	Καταστάση κλιμακίων	
Εξωτερικά	6	Καταστάση αυλής	
Εξωτερικά	7	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	8	Καταστάση πεζοδρομίου	
Εξωτερικά	9	Καταστάση φράχτη	
Εξωτερικά	10	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	11	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	12	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	13	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	14	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	15	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	16	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	17	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	18	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	19	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	20	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	21	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	22	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	23	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	24	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	25	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	26	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	27	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	28	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	29	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	30	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	31	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	32	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	33	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	34	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	35	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	36	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	37	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	38	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	39	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	40	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	41	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	42	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	43	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	44	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	45	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	46	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	47	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	48	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	49	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	50	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	51	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	52	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	53	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	54	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	55	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	56	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	57	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	58	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	59	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	60	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	61	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	62	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	63	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	64	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	65	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	66	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	67	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	68	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	69	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	70	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	71	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	72	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	73	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	74	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	75	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	76	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	77	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	78	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	79	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	80	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	81	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	82	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	83	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	84	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	85	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	86	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	87	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	88	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	89	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	90	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	91	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	92	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	93	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	94	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	95	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	96	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	97	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	98	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	99	Καταστάση κήπου	
Εξωτερικά	100	Καταστάση κήπου	

Εικ.6 Ανάλυση – Τεκμηρίωση. Διερεύνηση παθολογίας. Δελτίο και ανάπτυγμα χώρου.

παρατηρήσεις αυτές να συνδυάζονται με τις αντίστοιχες μεταβολές του άμεσου περιβάλλοντός του. Οι ιστορικές φάσεις του κτιρίου καταγράφονται σε σχέδια αναπαράστασης των φάσεων.

3. Αρχιτεκτονική ανάλυση – τεκμηρίωση

Ιστορική και αρχιτεκτονική ανάλυση είναι έρευνες που γίνονται παράλληλα και ταυτόχρονα. Η αρχιτεκτονική ανάλυση περιλαμβάνει τη λεπτομερή αποτύπωση του κτιρίου, τη συστηματική φωτογραφική αποτύπωση, την ακριβή σχεδιαστική απεικόνιση σε κατάλληλες κλίμακες, την τυπολογική – συγκριτική του ανάλυση, τη μορφολογική ανάλυση καθώς και την κατασκευαστική του δομή και παθολογία.

3.1 Αρχιτεκτονική αποτύπωση

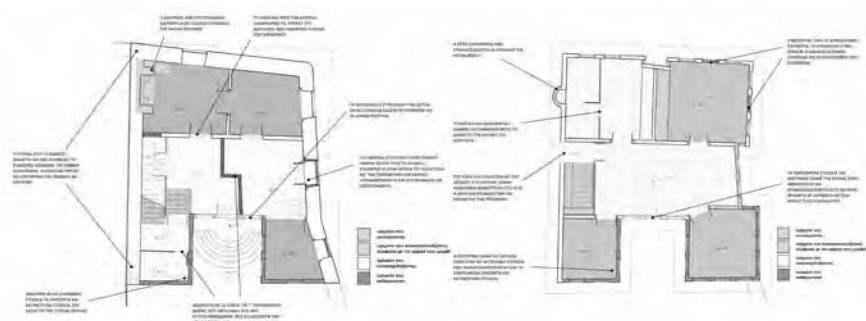
Η αρχιτεκτονική αποτύπωση είναι μια σύνθετη έρευνα που απαιτεί οργάνωση, παρατήρηση, συστηματική ακρίβεια και έλεγχο στις μετρήσεις. Πέρα από τα γενικά γεωμετρικά χαρακτηριστικά των ιστορικών κτιρίων αποτυπώνονται και σχεδιάζοντας τα εσωτερικά αναπτύγματα των χώρων και συμπληρώνοντας ειδικές καρτέλες για κάθε χώρο. Αποτυπώνονται έτσι αναλυτικά η κατάσταση διατήρησης τόσο των εξωτερικών όσο και των εσωτερικών τμημάτων του κτιρίου.

3.2 Φωτογραφική αποτύπωση

Η φωτογραφική αποτύπωση βοηθά και συμπληρώνει την αρχιτεκτονική ανάλυση, γίνεται παράλληλα και ταυτόχρονα με αυτήν. Η συστηματική και μεθοδική φωτογράφιση αποτελεί βασικό στοιχείο τεκμηρίωσης της κατάστασης του κτιρίου κατά την εξεταζόμενη χρονική στιγμή.

3.3 Σχεδιαστική απεικόνιση

Σε διαδοχικές σειρές σχεδίων με κοινό υπόβαθρο τη γεωμετρική αποτύπωση καταγράφονται όλες οι παρατηρήσεις της έρευνας:

Εικ.7 Πρόταση. Ομάδα Α. Διαγράμματα αποκατάστασης, διατήρησης και αξιολόγησης στοιχείων.

διαστάσεις, κατασκευαστική δομή, παθολογία, θέσεις λήψεων φωτογραφιών κ.λπ.

3.4 Κατασκευαστική δομή – παθολογία

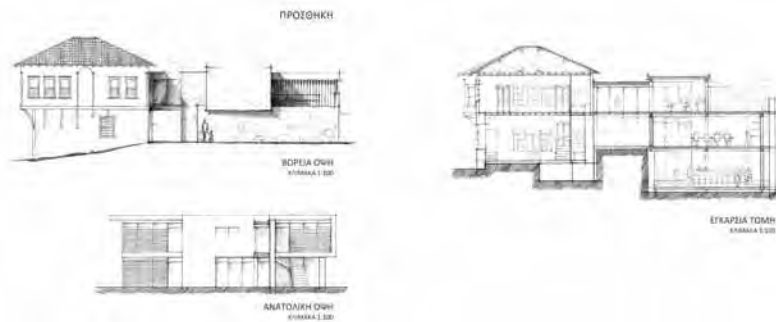
Η έρευνα για την κατασκευαστική δομή και την παθολογία του κτιρίου είναι από τις πλέον χρήσιμες για την κατανόηση της κατάστασής του. Οι λεπτομερείς παρατηρήσεις καταγράφονται στα δελτία (καρτέλες) κάθε χώρου και στη συνέχεια παρουσιάζονται στα σχέδια του κτιρίου.

3.5 Τυπολογική και μορφολογική ανάλυση

Ο τύπος και η μορφή ενός ιστορικού κτιρίου εκφράζουν τις χωρικές επιλογές και την αισθητική της εποχής στην οποία δημιουργήθηκε. Είναι από τα βασικά χαρακτηριστικά ενός ιστορικού κτιρίου και η αλλοίωσή τους έχει αποτέλεσμα την αλλοίωση του χαρακτήρα του. Η συγκριτική έρευνα με άλλα κτίρια αντίστοιχης τυπολογίας και μορφολογίας συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση τόσο του συγκεκριμένου τύπου όσο και των παρόμοιων μορφολογικών χαρακτηριστικών. Πολλές φορές η έρευνα αυτή βοηθά στην αναπαράσταση των αλλοιωμένων ή κατεστραμμένων στοιχείων του κτιρίου και συμπληρώνει τα κενά της αποτύπωσης της υπάρχουσας κατάστασης.

Εικ.8 Πρόταση. Ομάδα Α. Σχέδια τοπογραφικού και κάτοψης ορόφου.

Εικ.9 Πρόταση. Ομάδα Α. Σχέδια όψεων και τομής. Η σχέση της ιστορικής κατασκευής με τη νέα προσθήκη.

Η ολοκλήρωση των επιμέρους αναλύσεων γίνεται από υποομάδες φοιτητών που συνεργάζονται μεταξύ τους για τη συνολική παρουσίαση του θέματος. Ενδιάμεσα, γίνονται 2 παρουσιάσεις και κριτική της πορείας της εργασίας των φοιτητών, με «έμμεση» βαθμολογία, που λαμβάνεται υπόψη ως «πρόοδος» στην τελική βαθμολογία της παρουσίασης. Με την ολοκλήρωση της παραπάνω έρευνας οργανώνεται η παρουσίαση των δυο μεγάλων ομάδων φοιτητών του μαθήματος. Κάθε ομάδα είναι υποχρεωμένη να παρουσιάσει την εργασία της μέσα σε 45 λεπτά. Έτσι οι παρουσιάσεις των ομάδων μαζί με τη συζήτηση – κριτική που ακολουθεί διαρκεί περίπου 3-4 ώρες. Στο τέλος κάθε ομάδα παραδίδει ένα τεύχος σε μέγεθος Α3, το οποίο περιλαμβάνει κείμενα, χάρτες, φωτογραφίες και σχέδια που αποτελούν την αποτύπωση, ανάλυση και τεκμηρίωση του κιρίου. Η παρουσίαση και το τεύχος αξιολογούνται από τους διδάσκοντες και βαθμολογούνται, αντίστοιχα, με το 20% και το 60% του τελικού τους βαθμού, λαμβανομένων υπόψη και των ενδιάμεσων 2 «προόδων» της ομάδας. Το υπόλοιπο 20% εξαρτάται από την ατομική βαθμολογία της γραπτής εξέτασης.

4. Πρόταση αποκατάστασης – επανάχρησης

Η συνθετική πρόταση πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια του μαθήματος του εαρινού εξαμήνου από μικρές ομάδες 2 – 3 ατόμων. Με βάση την ομαδική έρευνα κάθε μικρή ομάδα επεξεργάζεται την αρχιτεκτονική πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης. Η επεξεργασία αυτή γίνεται στις αίθουσες της σχολής τόσο κατά τη διάρκεια του μαθήματος με την επίβλεψη των διδασκόντων, όσο και στα studios των φοιτητών χωρίς την επίβλεψη των διδασκόντων. Οι φοιτητές καλούνται να διατυπώσουν την πρότασή τους σύμφωνα με τις ακόλουθες προδιαγραφές:

4.1 Γενικές αρχές – φιλοσοφία των επεμβάσεων

- Βασική αρχή για κάθε πρόταση αποκατάστασης και ένταξης νέων χρήσεων σε ένα βιομηχανικό κτίριο είναι ότι κάθε νέα επέμβαση θα πρέπει να σέβεται και να αναδεικνύει τα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά του κτιρίου λαμβάνοντας υπ' όψη τη δομοστατική του οργάνωση.
- Θα πρέπει να εξαντλείται κάθε προσπάθεια για τη διατήρηση όσο το δυνατόν περισσότερων αυθεντικών στοιχείων του κτιρίου.
- Η ανάδειξη των ιστορικών φάσεων του κτιρίου είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την προβολή της ιστορικής ταυτότητας, αλλά δεν θα πρέπει να γίνεται εις βάρος της αισθητικής του.
- Οι νέες αρχιτεκτονικές επεμβάσεις που αποσκοπούν είτε στη βελτίωση των λειτουργικών αναγκών του κτιρίου, είτε στον εκσυγχρονισμό του, είτε στην αισθητική του, θα πρέπει να είναι διακεκριμένες, να εκφράζουν την εποχή τους και εάν είναι δυνατόν να είναι ανακλητές.

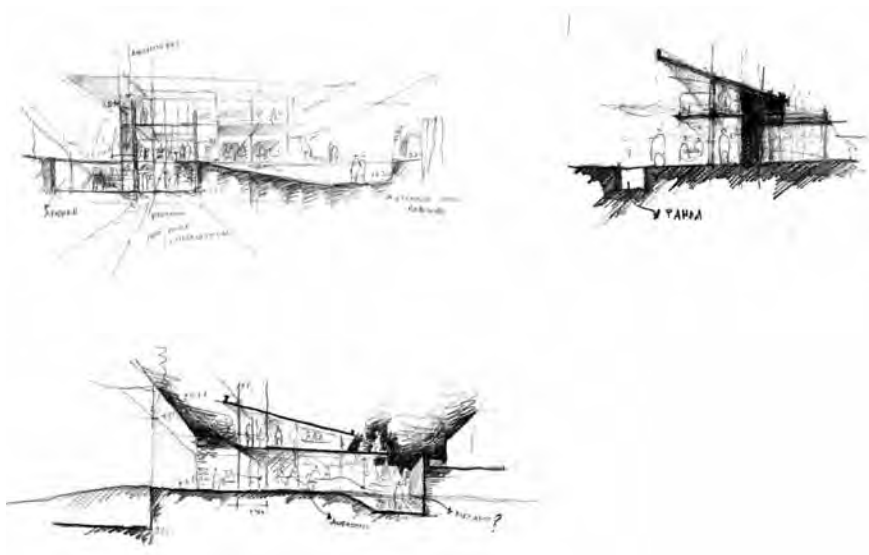
4.2 Μελέτη συμβατότητας της νέας χρήσης

Η καλύτερη προϋπόθεση για τη συντήρηση και διατήρηση ενός ιστορικού κτιρίου είναι η διαρκής χρήση του. Ωστόσο δεν είναι δυνατόν να ενταχθεί οποιαδήποτε χρήση σε οποιοδήποτε ιστορικό κτίριο. Θα πρέπει να διερευνάται η συμβατότητα της προτεινόμενης χρήσης και ενδεχομένως οι εναλλακτικές, για το συγκεκριμένο κτίριο.

4.3 Κυριότερες κατηγορίες επεμβάσεων για την αποκατάσταση ενός ιστορικού κτιρίου:

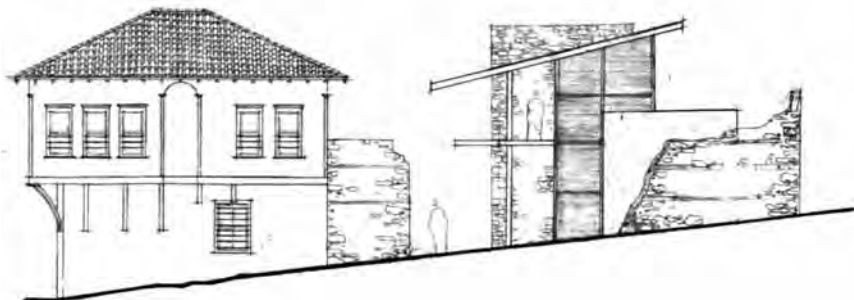
Εικ.10 Πρόταση. Ομάδα Α.
Μακέτα εργασίας.

Εικ. 11 Πρόταση. Ομάδα Β. Διαγράμματα και σκίτσα ιδεών για την ένταξη της νέας κατασκευής.

- Αποκατάσταση της στατικής επάρκειας και των κατεστραμμένων, διαβρωμένων ή αλλοιωμένων αυθεντικών κατασκευαστικών στοιχείων.
- Εκσυγχρονιστικές επεμβάσεις για την ικανοποίηση των αναγκών της νέας χρήσης.
- Διατήρηση και επανένταξη του αρχικού μηχανολογικού εξοπλισμού.
- Εργασίες διαμορφώσεων εξωτερικών χώρων που συμβάλλουν στην ένταξη και ανάδειξη του ιστορικού κτιρίου στο άμεσο περιβάλλον του.

Με την ολοκλήρωση του δεύτερου μέρους της άσκησης κάθε μικρή ομάδα παρουσιάζει την πρόταση της στο σύνολο των φοιτητών και των διδασκόντων. Η παρουσίαση αυτή δεν ξεπερνά τα 20'.

Εικ. 12 Πρόταση. Ομάδα Β. Σχέδιο όψης, της σχέσης της ιστορικής κατασκευής με τη σύγχρονη προσθήκη.

Η διαδικασία αυτή μαζί με την κριτική – συζήτηση και τα σχετικά διαλλείματα διαρκεί περίπου 5-6 ώρες. Στο τέλος της παρουσίασης οι ομάδες παραδίδουν φάκελο σε Α3 με τα σχέδια και τη μακέτα της πρότασής τους. Η παρουσίαση και το τεύχος αξιολογούνται από τους διδάσκοντες και βαθμολογούνται, αντίστοιχα, με το 20% και το 60% του τελικού τους βαθμού. Το υπόλοιπο 20% εξαρτάται από την βαθμολογία της ατομικής γραπτής εξέτασης.

5. Αξιολόγηση του μαθήματος

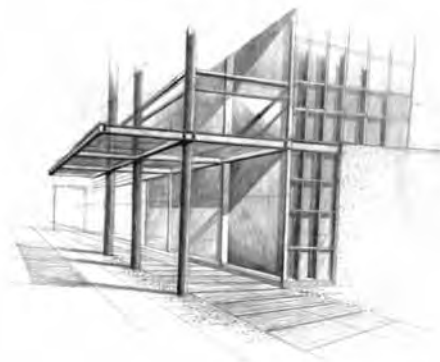
Δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα αξιολόγηση του μαθήματος από πλευράς των φοιτητών. Κρίνοντας από τον αριθμό των φοιτητών που επιλέγουν το μάθημα, αντιλαμβανόμαστε ότι σταθερά συγκεντρώνει το 50% του συνόλου της τάξης ανάμεσα σε 2 μαθήματα επιλογής.

Τα προβλήματα που εντοπίζουμε ως διδάσκοντες αυτού του μαθήματος μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- Ο αριθμός των φοιτητών σε σχέση με τον αριθμό των διδασκόντων είναι ικανοποιητικός.
- Στις μεγάλες ομάδες φοιτητών του χειμερινού εξαμήνου (από 15–20 άτομα), η επιτυχής συνεργασία της ομάδας εξαρτάται από την ικανότητα του διδάσκοντα και από τη διάθεση συνεργασίας των φοιτητών. Παρόλα αυτά παρατηρείται καμιά φορά έλλειψη εσωτερικού συντονισμού, ώστε η ομάδα να παρουσιάσει στο τέλος του εξαμήνου ενιαίο και ολοκληρωμένο αποτέλεσμα.
- Η προετοιμασία των φοιτητών σε ζητήματα γνώσεων παραδοσιακής τεχνολογίας είναι μικρή με αποτέλεσμα να χρειάζονται περισσότερο χρόνο για να αντιληφθούν τις ιδιαιτερότητες των ιστορικών κατασκευών σε σχέση με τις σύγχρονες. Η διδακτική ομάδα, μέσα από τις επιλεγμένους περιεχομένου παρουσιάσεις της πρώτης ενότητας των μαθημάτων, συμπληρώνει σε μεγάλο βαθμό αυτές τις ελλείψεις των φοιτητών.

Αξιολογώντας τη διαδικασία εκπόνησης του μαθήματος μπορούμε να αναφέρουμε ως θετικά τα εξής:

- Οι φοιτητές ασκούνται στην έρευνα μέσα από την ομαδική δουλειά και αναπτύσσεται μια ευγενική άμιλλα μεταξύ των 2-3 ομάδων για την καλύτερη παρουσίαση στην τάξη.
- Η άσκηση πάνω σε ένα ιστορικό κτίριο και η παρακολούθηση άλλων κτιρίων διαφορετικών ιστορικών περιόδων τους δίνει τη δυνατότητα πληρέστερης κατανόησης των ιστορικών κατασκευών.
- Οι εκδρομές σε περιοχές της Ελλάδος ή άλλων κρατών δίνουν

Εικ.13-14 Πρόταση. Ομάδα Β. Προοπτικά σκίτσα της νέας κατασκευής.

τη δυνατότητα στους φοιτητές να έρθουν σε επαφή με παρόμοια μνημεία ή ιστορικά κτίρια και να δουν πως αντιμετωπίζονται οι αποκαταστάσεις στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες.

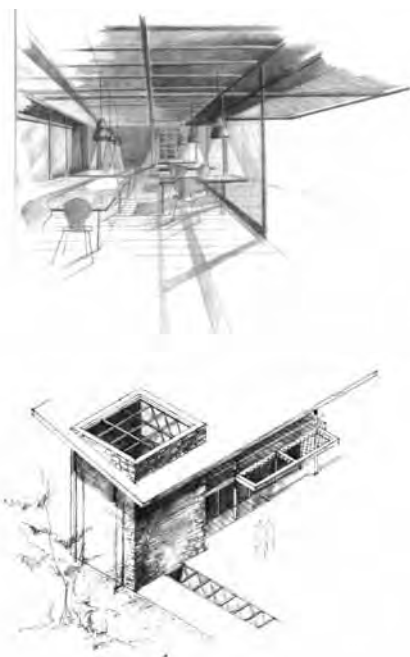
6. Συμπεράσματα

Οι γνώσεις που παρέχονται στο προπτυχιακό επίπεδο σπουδών για την αποκατάσταση βιομηχανικών κτιρίων μέσα στα πλαίσια των μαθημάτων «Αποκατάσταση και Επανάχρηση Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων I-II» είναι απαραίτητες για κάθε αρχιτέκτονα. Έτσι είναι σωστή η απόφαση του Τμήματός μας για την ένταξη των μαθημάτων αυτών στο πρόγραμμα σπουδών. Σκόπιμο θα ήταν ένα από τα εξαμηνιαία μαθήματα (π.χ. το χειμερινό εξάμηνο) να ενταχθεί στα υποχρεωτικά του προγράμματος.

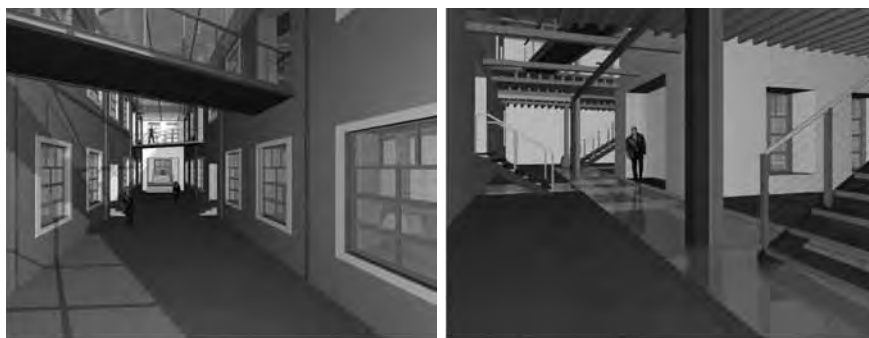
Οι γνώσεις αυτές σχετίζονται άμεσα με γνώσεις που αφορούν στην ιστορία της αρχιτεκτονικής και στην ιστορική εξέλιξη των δομικών συστημάτων, αλλά και στη γνώση των σύγχρονων μεθόδων κατασκευής και στη συνεργασία τους με τα προηγούμενα.

Οι φοιτητές των μαθημάτων στην αποκατάσταση θα πρέπει να συνειδητοποιούν ότι δουλεύοντας για μια μελέτη στην αποκατάσταση - επανάχρηση δεν αρκεί μόνο η έμπνευση και η φαντασία, αλλά απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις, έρευνα και μέθοδος.

Η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά στην πατρίδα μας καθιστά αναγκαία τη διαμόρφωση της συνείδησης - μέσα από την αρχιτεκτονική παιδεία, και ιδιαίτερα της αποκατάστασης - για αναγνώριση και ανάδειξη των αξιών του παρελθόντος και την διατήρησή τους στο μέλλον, μέσα από την ένταξή τους στη σύγχρονη ζωή.

Εικ.15-16 Πρόταση. Ομάδα Β. Προοπτικά σκίτσα της νέας κατασκευής.

Εικ.17-18 Πρόταση. Ομάδα Β. Προοπτικά σκίτσα της νέας κατασκευής.

ΤΑ «ΟΚΤΑΩΡΑ» ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΑΣΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

Μ. Κορρές, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Στη Σχολή Αρχιτεκτόνων, η παρουσίαση των σπουδαστικών εργασιών και δη των διπλωματικών, είναι για τους μη ευκατάστατους φοιτητές λίαν επαχθής. Επίσης η διαπιστωμένη απόσταση μεταξύ ατομικής ικανότητας του παρουσιάζοντος και εντύπωσης παρεχόμενης από το παρουσιαζόμενο μεγαλώνει συνεχώς (απόσταση μεταξύ είναι και φαίνεσθε). Συχνότερα από ποτέ δεν προκύπτει σε τι και κατά πόσον έχει συμβάλει έκαστος, όταν η εργασία είναι ομαδική, ή ποιο και πόσο μέρος της εργασίας είναι επ' αμοιβή προϊόν αγνώστων (ενίοτε ημι-επαγγελματικώς δρώντων εξ αποστάσεως μέσω διαδικτύου). Ταυτοχρόνως διαπιστώνεται ατροφία των πρωτογενών ικανοτήτων αντίληψης του χώρου, αδυναμία αντίληψης του οικοδομικού αντικρίσματος των γραμμών ενός αρχιτεκτονικού σχεδίου, και παρανόηση της σχέσης λειτουργίας και μορφής, καθόσον η πρώτη, συχνά απροκάλυπτα, καταντά πρόοχημα και η δεύτερη αυτοσκοπός – οπότε υφίσταται και το ζήτημα της ηθικής του σχεδιασμού. Το φαινόμενο συνδυάζεται με εθισμό στην εξωτερική μίμηση μορφών, των οποίων ο μιμητής αγνοεί την υλική φύση, κυρίως εξ αιτίας μιας δύσκολα αποκρυπτόμενης αδιαφορίας γι' αυτήν, αδιαφορίας τρεφόμενης από ένα προβληματικό αξιακό σύστημα. Τα αναφερθέντα και πρωτίστως η ανεπάρκεια στην οικοδομική πρέπει να αντιμετωπισθούν. Υπενθυμίζονται λοιπόν γνωστοί τρόποι και κυρίως προτείνεται η διαδικασία των θώρων ασκήσεων και εξετάσεων, της οποίας η ενσωμάτωση σε ένα από τα Μεταπτυχιακά Προγράμματα σχολιάζεται εισαγωγικώς.

Για τους παλαιότερους εξ ημών οι θωρες εξετάσεις απετέλεσαν αναπόσπαστο στοιχείο των σπουδών μας στο ΕΜΠ και εξακολουθούν να έχουν κάποια θέση στις αναμνήσεις μας. Οι νεώτεροι δεν τις πρόλαβαν και μαζί με τους φοιτητές ίσως αγνοούν περί τίνος πρόκειται. Για όσους δεν το γνωρίζουν, αναφέρω ότι το σύστημα αυτό έχει επανέλθει στη Σχολή μας. Εφαρμόζεται ήδη από το 2003 στο Δ.Π.Μ.Σ. Ε.Μ.Π., Προστασία Μνημείων. Η πρώτη φορά είχε χαρακτήρα δοκιμής, δοκιμής η οποία έδειξε ότι η ιδέα αναβίωσης των θώρων εξετάσεων ήταν καλή. Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές ένοιωσαν αμηχανία, όχι αβάσιμη, επειδή ουδείς είχε παρόμοια εμπειρία. Η υποχρέωση υποβολής σε τέτοια εξέταση, δεν απετέλεσε αιφνιδιασμό διότι είχε εξ αρχής περιληφθεί στο πρόγραμμα. Ωστόσο η ίδια η εξέταση ήταν αιφνιδιασμός, δυσάρεστος, επειδή απαιτούσε ετοιμότητα που δεν διέθεταν οι φοιτητές, αλλά και ευχάριστος, επειδή τους βοήθησε αμέσως να αντιληφθούν την πραγματικότητα που τους διέφευγε. Σχεδόν όλοι έδειξαν πολύ θετική διάθεση, την οποία

εξέφρασαν με τις εξής παρατηρήσεις: α) Το δωρο δεν το βίωσαν τόσο ως εξέταση, αλλά μάλλον ως ευχάριστη άσκηση και ευκαιρία περαιτέρω μάθησης, δεδομένης της συνεχούς παρουσίας του ομιλούντος, όχι τόσο ως επιτηρητού, αλλά μάλλον ως εξηγητού, β) (ως συνέχεια της προηγούμενης παρατήρησης) Το δωρο να γίνει μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας, να αποτελεί δηλαδή άσκηση εντός προγράμματος (ίσως ανά μήνα ή ανά δίμηνο).

Έκτοτε, το δωρο αποτελεί την σπουδαιότερη διαδικασία εξέτασης της επάρκειας των φοιτητών στο εν λόγω μεταπτυχιακό πρόγραμμα, αλλά η ευχή επέκτασής του ως τρόπου άσκησης δεν εκπληρώθηκε, ίσως εξ αιτίας φόρτου. Εν πάση περιπτώσει, ό,τι τουλάχιστον γίνεται σε αυτήν την κατεύθυνση, είναι ότι κάποιον καιρό πριν, δείχνονται στους φοιτητές δείγματα παλαιότερων δώρων, συνιστάται σε αυτούς, έκαστος κατ' ιδίαν να προπονείται επί παρομοίων θεμάτων (κυρίως μέτρηση και σχεδίαση οικοδομικών λεπτομερειών σε φυσικό ει δυνατόν μέγεθος με αυστηρή τήρηση της κλίμακας) και υποδεικνύεται ο τρόπος καλύτερης ετοιμασίας για την επίσημη δωρη εξέταση (κατά την παρουσίαση του παρόντος προβλήθηκαν 14 φωτεινές εικόνες περιέχουσες παράδειγμα δεδομένων και ζητούμενων κατά την δωρη εξέταση της Τρίτης 21 Νοε 2006 για το Ακ. Έτ. 2005-2006, του Δ.Π.Μ.Σ. Ε.Μ.Π., Προστασία Μνημείων (Εξεταστές Μ. Κορρές, ως υπεύθυνος και Ε. Μαϊστρου, βλ. παράρτημα)

Συνάδελφοι της περιοχής των αρχιτεκτονικών συνθέσεων, που έτυχε να εισέλθουν στην αίθουσα κατά την ώρα της εξέτασης, είπαν τα καλύτερα λόγια, με την ευχή: «...αυτή η διαδικασία να συνεχισθεί και να αξιοποιηθεί έτι περαιτέρω...» και εγώ ανταποκρινόμενος στην καλή τους διάθεση τους ερώτησα: «...γιατί όχι και πάλι στο προπτυχιακό επίπεδο;» «...ναι!... γιατί όχι!» ήταν η απάντησή.

Σήμερα, κατόπιν προσκλήσεως των οργανωτών, για την οποία θερμώς τους ευχαριστώ, δράττομαι της ευκαιρίας να εκθέσω προς συζήτηση τις εξής παρατηρήσεις:

1. Οι σπουδαστές μας και γενικότερα οι νεώτεροι αρχιτέκτονες παρουσιάζουν μικρή ανάπτυξη πρωτογενών ικανοτήτων αντίληψης του στερεού γεωμετρικού χώρου, και πλην ολίγων εξαιρέσεων δεν τα καταφέρνουν με την οικοδομική. Τούτο έχει διάφορα αίτια τα οποία ορισμένως είναι αλληλένδετα :

1.1. Απουσία προσλαμβανουσών παραστάσεων

Έως το τελευταίο τέταρτο του 20ου αι., πριν από την μεγάλη ανάπτυξη

του τριτογενούς τομέα και του φαινομένου της προαστιακής κατοικίας, πολύ περισσότεροι Έλληνες ασκούσαν χειροτεχνικά επαγγέλματα, πάμπολλοι ως αυτοαπασχολούμενοι σε χώρους εργασίας διάσπαρτους κατά μήκος των δρόμων των παλαιών συνοικιών, οι οποίες ταυτοχρόνως ήταν ο χώρος διαβίωσης όλου σχεδόν του πληθυσμού. Τα παιδιά, έπαιζαν στον δρόμο και σχεδόν όλα πήγαιναν στο σχολείο περπατώντας σε αυτόν. Σε όλες αυτές τις διαδρομές και ιδίως τις περιπλανήσεις, που για τα αγόρια ήταν μεγαλύτερες, τα παιδιά, με μόνες τις φυσικές δυνάμεις τους, βίωναν πολύ μεγαλύτερη ποικιλία αποστάσεων και παρατηρούσαν καθημερινά την παντού παρούσα εργασία των χεριών, η οποία άλλωστε, σε κάποια μορφή της, πολύ συχνότερα τους ήταν οικεία μέσα από την ίδια την οικογένεια.

-Τώρα τα περισσότερα παιδιά ανατρέφονται στα προάστια, όπου η χειροτεχνική αυτοαπασχόληση σχεδόν απουσιάζει και μετακινούνται με αυτοκίνητο, από τα παράθυρα του οποίου ίσως τελείως φευγαλέα βλέπουν ενίοτε κάποια οικοδομή, με απaráβλεπτη την αριθμητική υπεροχή των αλλοδαπών αυτοσχέδιων οικοδόμων.

1.2. Ανορεξία για τα τεχνικά

Στην Ελλάδα, παλαιότεν και περισσότερο από όσο αλλού, επικρατούσε η οικογενειακή εμμονή για πανεπιστημιακές σπουδές, όχι πάντοτε από αληθινό έρωτα ή λόγω ικανότητας για κάποια συγκεκριμένη επιστήμη, αλλά για αποφυγή της θεωρούμενης κοινωνικά κατώτερης ιδιότητας του χειρώνακτα (στις αγγλοσαξονικές χώρες οι χειρώνακτες έχαιραν καλύτερης εκτίμησης. βλ. γ). Το κίνητρο ήταν λοιπόν σε πάμπολλες περιπτώσεις αρνητικό: «...σπούδασε παιδί μου κάτι για να μη καταντήσεις εργάτης!». Το φαινόμενο είχε και ακόμη έχει χαρακτήρα κοινωνικού ρατσισμού. Αλλά ενώ για επαγγέλματα, όπως π.χ. του δικηγόρου, τα αμέσως συνεργαζόμενα άλλα επαγγέλματα είναι όλα γραφείου, σε εκείνα των μηχανικών, τα συνεργαζόμενα επαγγέλματα είναι επί το πλείστον χειρώνακτικά, εμπεριέχοντα ανθρώπους με τους οποίους από κοινωνική-οικογενειακή προκατάληψη δεν έπρεπε να μοιάσει ο ανωτάτης παιδείας μηχανικός. Αλλά ενώ, παρερχομένου του χρόνου, χάρις στην ανθρώπινη πλευρά, το φράγμα συνήθως αδυνάτιζε και ο μηχανικός πολύ συχνά συνδεόταν με γνήσια φιλία προς τους χειρώνακτες, ο προηγηθείς κατά την πρώτη νιότη χρόνος της προκατάληψης τον είχε βλάψει ανεπανόρθωτα: δεν είχε επιτρέψει ενδιαφέρον και εκτίμηση για ό,τι θεράπευαν οι κοινωνικά κατώτεροί του.

Όμως, γίνεται κανείς καλός μόνο σε ό,τι αγαπά και δύσκολα σε ό,τι

περιφρονεί, η δε αναδίπλωση στο καταφύγιο της περισσότερης επιστήμης ή θεωρίας κατά κανόνα δεν αναπληρώνει το έλλειμμα τεχνικής αντίληψης.

1.3. Ελλειψη εθνικής παράδοσης

Από αρχαιοτάτων χρόνων οι Έλληνες δεν συμπαθούσαν την προσωπική απασχόληση στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα και προτιμούσαν το εμπόριο του προϊόντος της εργασίας των γειτόνων, στο οποίο διέπρεπαν (οι λόγιοι, ιστορικοί και φυσικοί, δεν είναι του παρόντος). Αντιστοίχως δεν πίστεψαν, όπως άλλοι, π.χ. Αγγλοσάξονες, στην εκβιομηχάνιση, της οποίας προτιμούν τα έτοιμα προϊόντα και όχι τη διαδικασία και πειθαρχία (όσοι προσπάθησαν στον δευτερογενή τομέα συνάντησαν αδιαφορία ή υπονόμηση). Όπως ο έμπορος ενδιαφέρεται μάλλον για τον τρόπο χρησιμοποίησης και όχι τον τρόπο παραγωγής ενός είδους, έτσι και οι νέοι αρχιτέκτονες στη χώρα μας, περισσότερο από τους αγγλοσάξονες συναδέλφους τους, προσβλέπουν στο αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα, αδιαφορώντας για την κατασκευαστική διαδικασία.

Το πρόβλημα είναι ότι, χωρίς ενδιαφέρον και σεβασμό για την διαδικασία κατασκευής, η ενασχόληση μόνο με το φιλόδοξο αποτέλεσμα είναι ρηχή και ενίοτε ανήθικη.

Τα ως άνω (α), (β) και (γ), αποτελούν ουσιώδες μέρος της κοινωνιολογικής εξήγησης της ύπαρξης τόσων πολλών ατάλαντων περί τα τεχνικά μηχανικών (χωρίς στατικό αίσθημα, χωρίς εύστοχη συνδυαστική φαντασία και άλλα συναφή που δεν διδάσκονται) ή τόσων πολλών νέων αρχιτεκτόνων αδαών περί την οικοδομική.

1.4. Ο παράγων φύλο

Με την προοδευτική μεταβολή της αριθμητικής αναλογίας των φύλων στη σπουδή της Αρχιτεκτονικής (από ένα προς εννέα σε επτά προς τρία) η παιδιόθεν κοινωνικά συντηρημένη διάκριση των πλεονεκτημάτων τους (στη χωρική αντίληψη το ένα, στην γλωσσική το άλλο) συνετέλεσε επίσης στην ελάττωση του κατά μέσον όρο ενδιαφέροντος των φοιτητών της αρχιτεκτονικής για την κατασκευή. Πάντως, λόγω της συνέργειας των άλλων παραγόντων (προηγούμενα 1.1., 1.2. και επόμενα 1.6., 1.7.), η μεταβολή δεν ήταν γραμμική: οι αρχικά ελάχιστες φοιτήτριες είχαν πολύ σοβαρά επιλέξει την αρχιτεκτονική. Πιο μετά, πολύ περισσότερες νέες (όπως και νέοι) την είχαν επί το πλείστον επιλέξει χωρίς αληθινή επίγνωση απαιτήσεων και ατομικών ικανοτήτων. Ωστόσο, η εξ αιτίας των ως άνω (1.1.-1.3.) αντιληπτική υστέρησή τους στην κατασκευή, είχε χάσει την βαρύτητά της, λόγω της συντελούμενης ήδη από τότε στροφής

προς θεωρητικότερες προσεγγίσεις.

Στις μέρες μας, για την περαιτέρω ελάττωση της υπό συζήτηση επάρκειας των φοιτητών αρχιτεκτονικής, ο παράγων φύλο, ευθύνεται πολύ λιγότερο από τους παράγοντες 1.1.-1.3. και προφανώς οι νέοι είναι σχεδόν εξ ίσου ανεπαρκείς στα τεχνικά όσον και οι νέες.

1.5. Η απουσία συστήματος επαγγελματικού προσανατολισμού
Τα προηγούμενα θα ήσαν λιγότερο έντονα εάν υπήρχε ένα αυστηρό σύστημα επαγγελματικού προσανατολισμού και επιλογής βάσει ειδικών ικανοτήτων.

1.6. Η συνεργασία των ειδικοτήτων
Η καθ' όλα πολύτιμη συνεργασία των ειδικοτήτων, ως κατάσταση ή ως προοπτική συνέβαλε στην παραμέληση της επιστημονικής αυτάρκειας των αρχιτεκτόνων, με πρώτα θύματα την καλή γνώση της χωρομετρίας και της οικοδομικής. Η μέση επίδοση των φοιτητών μας στην οικοδομική υποδηλώνει επανάπαυση στην αβάσιμη, και ίσως επικίνδυνη πεποίθηση, ότι ο αρχιτέκτων οφείλει όχι να γνωρίζει πως γίνεται ένα κτήριο, αλλά μόνον να γεννά ιδέες, τις οποίες άλλοι επιστήμονες πρέπει (δουλικά) να καταστήσουν πραγματοποιήσιμες.

1.7. Η στροφή προς τα θεωρητικά.
Το φαινόμενο, επακόλουθο της βιολογικής εξάντλησης της νεωτερικής εποχής, είναι μαζί προϊόν και παράγων της μετανεωτερικότητας. Στην ανάπτυξή του συνέβαλλαν: (1) ο νομοτελειακός ανταγωνισμός των γενεών, (2) η ύπαρξη σπουδαιών στοχαστών, (3) η θεσμική υποστήριξη της θεωρητικής έρευνας, (4) ο κορεσμός των επαγγελματιών της οικοδομής, (5) η πολιτική ευαισθητοποίηση και ειδικότερα η διάθεση αμφισβήτησης ως πολιτικώς ορθή συμπεριφορά στον χώρο του Πανεπιστημίου, (6) μερικοί άλλοι παράγοντες, εκ των οποίων ένας μοιάζει με το ως άνω (β): όπως παλαιά νόμιζαν ταπεινό τον χειρώνακτα έναντι του επιστήμονα, έτσι σήμερα, στην αρχιτεκτονική, κάποιοι νομίζουν ταπεινό τον επιστήμονα εφαρμογής (...υπάρχουν τόσο πολλοί!), και σπουδαίο τον αρχιτέκτονα λόγιο. Με τέτοια κίνητρα (βλ. αναλογία προς το β), οι περισσότεροι λόγιοι είναι μέτριοι (και εν τω μεταξύ γίνονται και αυτοί πολλοί –οπότε όσοι δεν θέλουν να είναι με τη μάζα κάτι άλλο πρέπει να σκεφθούν).

1.8. Απουσία επιπτώσεων
Οι διδάσκοντες επισημαίνουν, ενίοτε με έμφαση και σοβαρή ανησυχία, την εκ μέρους πολλών φοιτητών ανεπαρκή αντίληψη χώρου και κατασκευής, χωρίς όμως τούτο ευθέως να καταλήγει σε αποφάσεις

διαγραφής ακόμη και των πλέον ανεπαρκών (κατά κανόνα, η διακοπή της φοίτησης, όταν συμβαίνει, είναι ζήτημα προσωπικής επιλογής του φοιτητή και όχι αποφάσεως της Σχολής).

Εάν υπήρχαν αληθινές επιπτώσεις, θα αποτελούσαν μήνυμα χρησιμότερο για την απόκτηση επάρκειας, ή την έγκαιρη αποφυγή μιας ματαιοπονίας.

Καταληκτικώς νομίζω ότι η Σχολή έχει το ηθικό δικαίωμα τέτοιων μέτρων, επειδή, όπως φάνηκε και όπως γενικότερα είναι γνωστό, τα αναφερθέντα προβλήματα έχουν ευρύτερα αίτια, ενώ η παρεχόμενη εκ μέρους της Σχολής διδασκαλία, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης των μαθημάτων οικοδομικής, έχει υψηλό επίπεδο και διεξάγεται από εμπειρότατους, αφοσιωμένους στο καθήκον διδάσκοντες.

2. Στην εποχή της ψηφιακής σχεδίασης και του διαδικτύου γενικεύεται το φαινόμενο της απόθεσης μεγάλου μέρους του ατομικού φορτίου σε αυτά τα μέσα και στους ώμους των δημιουργών τους. Τούτο, δεδομένης της εξειδίκευσης και της αμοιβαίας συμβολής στο γίνεσθαι, δεν είναι άτοπον, όμως στην πραγματικότητα οδηγεί βραδέως σε ατροφία πρωτογενών ικανοτήτων. Το επιχείρημα ότι στον εξοικονομούμενο χρόνο αναπτύσσονται άλλες ικανότητες, είναι βάσιμο, όμως αυτές, πολύ συχνά είναι απλώς δεξιότητες περιήγησης στον κόσμο της πληροφορίας με ευελιξία μεγαλύτερη ή μάλλον ευκολότερη εκείνης που χαρακτήριζε την χρήση των παλαιότερων μέσων (φυσικά εργαλεία, βιβλία). Εν ολίγοις η νέα κατάσταση ευνοεί περισσότερο την διαμόρφωση ετερόφωτων φοιτητών, πτυχιούχων και επαγγελματιών.

Παρόμοιες μεταβολές των μέσων συμβαίνουν στο σύνολο σχεδόν των επαγγεμάτων και του κοινωνικού χώρου, έχουν δε επιπτώσεις, οι οποίες δεν περιορίζονται απλώς στον τομέα εντός του οποίου εκάστοτε αυτές συμβαίνουν, αλλά πολύ σύντομα θίγουν πεδία εμπύπτοντα στην κατηγορία της κοινωνικής συνοχής ή της ηθικής τάξεως. Ο συγχρονισμός αυτών των μεταβολών με κάποια πολύ γνωστά και λίαν δυσάρεστα παγκόσμια φαινόμενα δεν είναι τυχαίος. Αυτά είναι γνωστά και απασχολούν προ πολλού τους στοχαστές. Περισσότερο από ποτέ, λοιπόν είναι χρήσιμο να μετρήσουμε το «τι είναι κανείς» έναντι του «τι έχει», να ενθαρρύνουμε και να αναπτύξουμε την επάρκεια καθενός, έναντι του ετεροφώτου και να ευνοήσουμε την απόκτηση πρωτογενών ικανοτήτων. Αυτές αποτελούν την αληθινή περιουσία, στην οποία και μόνον θα βρίσκεται πάντοτε το στήριγμα (το ατομικό και εξ αυτού το συλλογικό), όταν θα «διακόπτεται το

ηλεκτρικό ρεύμα» ή θα «πέφτει το δίκτυο»

3. Χωρίς να σχολιάσω το παράδοξο ότι η μεγαλύτερη κατασπατάληση χαρτιού συμβαίνει, τουλάχιστον εδώ, ακριβώς τώρα, δηλαδή στην ιστορικώς μόνη μετά από δύο χιλιετίες εποχή κατά την οποία θα ήταν δυνατή μια εντυπωσιακή ελάττωση της χρήσης του χαρτιού, τα αναφερθέντα μέσα συνδυάζονται δυσμενώς και με τις δαπάνες σε διαφόρους τομείς και εν προκειμένω με τις δαπάνες της παρουσίασης των σπουδαστικών εργασιών. Οι παρουσιάσεις των διπλωματικών εργασιών κοστίζουν περισσότερο από ποτέ (σύγκριση μέσων όρων ανά δεκαετία), ενώ ταυτοχρόνως επιτρέπουν λιγότερο από ποτέ να αντιληφθεί ο παρατηρητής ακριβώς τον βαθμό αυτάρκειας του συντάξαντος (για να μη θίξω και το ειδικότερο θέμα της ατομικής συμβολής, ποσοτικής και ποιοτικής, όταν οι συντάξαντες είναι περισσότεροι) .

4. Σε συμπλήρωση του προηγούμενου ας σημειωθεί ότι από δεκαετίας υφίσταται, χάρις στο διαδίκτυο, πλήρως ανεπτυγμένη η δυνατότητα παραγωγής αυτοτελών μερών μιας αρχιτεκτονικής μελέτης, και εν προκειμένω διπλωματικής, από τρίτους, συνήθως αρχιτέκτονες, εδρεύοντες σε χώρες με χαμηλό κόστος εργασίας.

5. Για τα ερωτήματα που γεννώνται εκ των ως άνω, η απάντηση των «ρεαλιστών» είναι εύκολα προβλέψιμη: -αν αυτοί είναι οι καιροί που ζούμε, τα επί μέρους και εν προκειμένω η ασάφεια ως προς την ατομική συμβολή στο προϊόν, ή ως προς την προέλευση τμημάτων του, αποτελούν μέρος μιας νέας τάξης πραγμάτων, στην οποία είναι λάθος να αντιπάσεται κανείς (ως άλλος Δον Κιχώτης). Όμως, εις αντίκρουση αυτού, εξίσου εύκολη είναι και η διαπίστωση της αποτυχίας ευρύτερων τομέων του υποστηριζόμενου από τους αισιόδοξους ρεαλιστές συστήματος (π.χ. περιβάλλον και κοινωνίες ως θύματα των ρυθμών της παγκοσμιοποίησης) και αυτό μειώνει την αξία των ισχυρισμών τους -χωρίς ακόμη να διαφαίνεται η αναμενόμενη εκ μέρους αυτών αναγνώριση σφάλματος κατά την εκτίμηση, ή κάποια ελάττωση του στόμφου με τον οποίο προβάλλουν τους ισχυρισμούς τους. Εν τέλει τι υπερισχύει; Ένα μέλλον με περισσότερα καλά στοιχεία του παρελθόντος ή με λιγότερα;

Προς συζήτηση η υπόθεση ότι καλά και κακά αποτελούν «ενιαία συσκευασία» μη επιτρέπουσα επιλεκτική απομόνωση του ενός ή του άλλου στοιχείου.

Ειδικότερα στις σπουδές τι υπερισχύει; Ένα πρόγραμμα με περισσότερα στοιχεία του παρελθόντος ή με λιγότερα;

6. Αναφορικός προς την οικονομική επιβάρυνση των σπουδαστών, στα καλά στοιχεία καταλέγω την λιτότητα των μέσων και την κατά κανόνα μικρή δαπάνη παρουσίασης των εργασιών και των διπλωματικών ιδιαίτερος, αλλά και τις αποφάσεις της Σχολής μας για περιορισμό του αριθμού των παρουσιαζομένων σχεδίων .

7. Εις ό,τι αφορά στην απόκτηση ή ανάπτυξη ικανοτήτων εκ μέρους των φοιτητών και των νέων αρχιτεκτόνων, οι συνάδελφοι με τους οποίους κατά καιρούς έτυχε να συζητήσω το θέμα, επί το πλείστον θεωρούν αναγκαία:

I) την ορθότερη αντίληψη της αναλογίας μεγεθών σε πρώτη επίπεδη προσέγγιση. Αυτή εξυπηρετείται με άσκηση στο γεωμετρικώς ακριβές ελεύθερο σχέδιο

II) την επαρκέστερη κατανόηση των σχημάτων του στερεού χώρου. Αυτή εξυπηρετείται με ειδικές ασκήσεις ελευθέρου σχεδίου στερεών από μνήμης και συμπληρωματικώς μέσω μαθηματικής άσκησης στερεομετρίας και παραστατικής γεωμετρίας

III) την καλή γνώση μηχανικής και οικοδομικής. Αυτή εξυπηρετείται με παρατήρηση έργων, έτοιμων ή κατά προτίμηση υπό κατασκευή, με σχεδιαστική αποτύπωση λεπτομερειών φέροντος συστήματος και μορφών σύγχρονων κτισμάτων και συστηματική μελέτη βιβλίων τεχνολογίας, μηχανικής και οικοδομικής.

8. Δύο ερωτήματα που απορρέουν εξ αφορμής των πιο πάνω σκέψεων, είναι:

8.1. Εάν η βαρύτητα των συνιστωσών της αρχιτεκτονικής και της διδασκαλίας της έχει μεταβληθεί τόσο –καλώς ή κακώς - εντός ενός σχετικά μικρού χρόνου, παγκοσμίως, σε τι θα ωφελούσε οποιαδήποτε αντίρρηση -έστω και με τις καλύτερες προθέσεις;

8.2. Εν τέλει τι είναι η αρχιτεκτονική; ό,τι προβλέπει κάποιο υποθετικό καταστατικό, ό,τι βάσει αυτού επιθυμούν οι προηγούμενοι διαχειριστές, ή ό,τι θέλουν να την κάνουν οι κληρονόμοι;

Αντιστοίχως είναι δυνατές κάποιες απαντήσεις: στο 8.1.

- όπως διάφορες οικουμενικές καταστάσεις (ας πάρουμε ως παράδειγμα την γραφειοκρατία) δεν είναι απαραίτητως αντιληπτές ως ανώνυμες αφηρημένες οντότητες, αλλά κάλλιστα αναλύονται περιοριστικά σε ομάδες ατόμων και σε άτομα (π.χ. Γιώργος, Νίκος,

Ελένη), έτσι και στο δικό μας θέμα μπορεί κανείς να περιορίζει τον προβληματισμό σε τι πράττει ή έπρεπε να πράττει η «σχολή κ», η «σχολή λ», ή η «σχολή μ». στο 8.2.

- Οι κληρονόμοι δεν είναι τυποποιημένο γένος ανθρώπων. Διαθέτουν ικανότητα προσαρμογής, η οποία παρακολουθεί τις δυνατότητες επιλογής και τους όρους εισόδου, παραμονής και εξόδου σε ό,τι επιθυμούν ή δοκιμάζουν, δηλαδή σε μεγάλο βαθμό προσαρμόζονται σε ό,τι είναι η εκάστοτε πραγματική κατάσταση.
- Επομένως, και εντός των ορίων ενός όχι ανεπιθύμητου πλουραλισμού, οι ως άνω παρατηρήσεις δύνανται να είναι χρήσιμες στην κατεύθυνση της εκ μέρους των φοιτητών απόκτησης ή ανάπτυξης των ικανοτήτων που αναφέρθηκαν πιο πάνω (7. I, II, III).

9. Οι ικανότητες δεν θα αποκτηθούν εάν δεν ζητηθούν. Και ως προς αυτό (όπως και για κάθε άλλο ζητούμενο, έστω και αντίθετο των εν λόγω I,II,III) δεν αρκούν ευχολόγια, όπως το παρόν. Μόνος τρόπος είναι αυτά (ή όποια άλλα) να ζητούνται ως βαθμολογούμενες ικανότητες, κρίσιμες για την επιτυχία ή μη περάτωση των σπουδών (βλέπε 1.θ, τελευταία παράγραφος).

Καταλληλότερος τρόπος ανάπτυξης αυτών των ικανοτήτων, αλλά και συστηματικής παρακολούθησης του αποτελέσματος εκ μέρους των ιδίων των φοιτητών, είναι η εντός της Σχολής συχνότερη ατομική άσκηση επί μικρών θεμάτων με χρησιμοποίηση κατά το δυνατόν πρωτογενών δεξιοτήτων και απλών, μη δαπανηρών μέσων.

Ασκήσεις αυτού του είδους είναι και τα δώρα, για τα οποία έγινε ήδη λόγος. Μέσω αυτών είναι δυνατή η ανάπτυξη της ατομικής επάρκειας έναντι μιας στοιχειωδώς ολικής προσέγγισης του σκοπού. Με τον όρο στοιχειωδώς ολική εννοώ: όχι πλήρη, όχι τέλεια ούτε εκτενή προσέγγιση. Εννοώ μόνον εναρμονισμό των βασικών χαρακτηριστικών με τις συνδυασμένες δεσμεύσεις της λειτουργίας της μορφής και της κατασκευής -και ας αφορά η προσπάθεια απλώς στην επανέκδοση ενός μικρού αντικειμένου, ούτε καν στην επινόηση ενός νέου! Ασκήσεις αυτού του είδους θα αποτελούν αντιστάθμισμα της αναφερθείσας ασάφειας ως προς την ατομική επάρκεια ή τη συμβολή σε εργασίες ετοιμαζόμενες εκτός Σχολής, ατομικώς ή ομαδικώς. Κάποια δώρα θα πρέπει να αφιερωθούν στην ακριβή μέτρηση και σχεδίαση οικοδομικών λεπτομερειών των κτηρίων της Σχολής. Μεγαλύτερη ανάπτυξη (συχνότητα, ποικιλία αντικειμένου) του συστήματος των δώρων θα επιτρέψει ποσοτική μείωση των κατ' οίκον εργασιών, από τις οποίες πλέον θα είναι δυνατόν να ζητείται το ουκ εν τω πολλώ ευ.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ, ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Γεωργία Μαρίνου, Αρχιτέκτων, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Η μέριμνα για τα μνημεία, πέρα από τις στρατηγικές των κέντρων διοικητικών και θεσμικών αποφάσεων είναι κατ' αρχήν θέμα παιδείας της κοινωνίας και κρατικής μέριμνας. Κεφαλαιώδης, εξάλλου, είναι η κατάρτιση του αρχιτέκτονα, η οποία πρέπει να συμπεριλάβει την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς μαζί με την τεχνολογική εξέλιξη της κατασκευής, τις απαιτήσεις της κοινωνίας για ανέσεις, παροχές και νέα αισθητικά πρότυπα, αλλά και τις νέες επιταγές περί «αειφόρου ανάπτυξης» και «βιωσιμότητας» των μνημείων. Ενάντια σε ερμηνείες αυτών των εννοιών που σχετίζονται με τις αρνητικές όψεις της παγκοσμιοποίησης, την κερδοσκοπία και την άκρατη τουριστική εκμετάλλευση, ο αρχιτέκτονας εκπορευόμενος από την ιδιαίτερη παιδεία του πρέπει να είναι προσανατολισμένος στο σεβασμό και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς για να την παραδώσει στις επόμενες γενεές, χωρίς να προβεί στη «διαχείριση» των μνημείων με στείρα εφαρμογή, τεχνικών μεθόδων και αρχών αναστήλωσης, οι οποίες εξάλλου ερμηνεύονται κατά το δοκούν. Με σαφή θεώρηση του στόχου αυτού μέσα από τη σύγχρονη πραγματικότητα, η επίτευξή του βασίζεται πρωταρχικά στη βαθύτατη γνώση των ιδίων των μνημείων, την κατανόηση της οικοδομικής και μορφολογικής τους ιστορίας και των συνθηκών δημιουργίας τους, έτσι ώστε ο αρχιτέκτονας να προσεγγίσει με όραμα τα προβλήματα «διαχείρισής» τους, που θα οδηγήσει στην κατάκτηση μιας βιωματικής, πηγαίας σχέσης με την παράδοση των λαών, η οποία θα δώσει ένα καινούργιο πλαίσιο αξιών για τα μνημεία, τα σύνολα, το φυσικό τοπίο, τις σύγχρονες πόλεις και το αστικό περιβάλλον, με μέτρο πάντα τον άνθρωπο.

Το μάθημα της αναστήλωσης και προστασίας των μνημείων, την ευθύνη διδασκαλίας του οποίου ανέλαβα από το 2010, περιελήφθη στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Σπουδαστηρίου της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και έχει τον τίτλο «Ειδικά Θέματα Αποκαταστάσεων». Είναι ένα μάθημα κατ' επιλογήν, το οποίο περιλαμβάνει θέματα θεωρητικής κατάρτισης, καθώς επίσης επισκέψεις σε εργοτάξια, όπου επιτελούνται αναστηλωτικά έργα. Η εξέταση των γνώσεων και της επίδοσης των φοιτητών συνίσταται στην εκπόνηση μιας εργασίας, που αφορά στην προσέγγιση έργων αναστηλωτικών και γενικότερα επεμβάσεων για την προστασία μνημείων και συνόλων, με την κριτική θεώρησή τους, μέσα από το πρίσμα το επιστημονικό/ιστορικό, το κατασκευαστικό, το λειτουργικό, αλλά και το κοινωνικό. Το θέμα της προς εκπόνηση εργασίας επιλέγεται από τους σπουδαστές, μέσα από έναν κατάλογο, που βοηθητικά παρέχει το σπουδαστήριο Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής.

Όμως, επιθυμητή είναι η ανεύρεση θεμάτων από τους ίδιους τους σπουδαστές, έτσι ώστε αυτά να είναι του άμεσου ενδιαφέροντός τους και να εκφράζουν τον προβληματισμό τους από τα καθημερινά τους βιώματα με το δομημένο περιβάλλον και μπορεί να προέρχονται από την Αθήνα, την ιδιαίτερη πατρίδα τους, από τον ελλαδικό ή ακόμη και το διεθνή χώρο, μέσα από τα ταξίδια που πραγματοποιούν, την πληροφόρηση και τη βιβλιογραφία. Η εργασία αυτή, στο τέλος του εξαμήνου, παρουσιάζεται μέσα στην τάξη, έτσι ώστε να αποτελέσει μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας και ο ατομικός προβληματισμός να γίνει θέμα γενικής συζήτησης και κοινό κτήμα.

Σε ότι αφορά το περιεχόμενο των μαθημάτων, χωρίς να επιδοθούμε σε εκτενή αναφορά, σημειώνεται ότι δίδεται έμφαση σε θέματα τεκμηρίωσης των μνημείων, υλικών παραδοσιακών και σύγχρονων, κατασκευής, παθολογίας, τεχνογνωσίας και σύγχρονης τεχνολογίας, οργάνωσης εργοταξίου, όπως άλλωστε συμβαίνει σε προπτυχιακό επίπεδο διεθνώς σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά. Εξάλλου, κύριο σκοπό του μαθήματος αποτελεί η πρώτη επαφή των μελλοντικών αρχιτεκτόνων με έννοιες και γνώσεις γενικές, πάνω σε θέματα ορολογίας, αρχών, διεθνών συμβάσεων, θεσμοθετημένων οργάνων και κοινωνικών φορέων, θέματα διοικητικής οργάνωσης, νομικού πλαισίου, οικονομικής αρωγής. Επίσης όμως, προσεγγίζονται θέματα σχετικά με την προοπτική πολιτιστικής υπεραξίας και προβολής, την πρακτική ένταξης νέων κτιρίων σε υφιστάμενους πολεοδομικούς ιστούς, την εξεύρεση και προσαρμογή νέων, συμβατών χρήσεων σε παλαιά κελύφη και την προστασία του περιβάλλοντος.

Το σπουδαιότερο όμως εξ όλων, για τους μελλοντικούς αρχιτέκτονες, οι οποίοι από το περιεχόμενο της πρωταρχικής σπουδής τους έχουν ταχθεί να κτίζουν, να δημιουργούν, να συνθέτουν μια νέα αρχιτεκτονική, είναι να συνειδητοποιήσουν και να ενστερνισθούν την αξία της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, όχι μόνον ως πολίτες, αλλά και ως επαγγελματίες και λειτουργοί. Να υπερβούν το σύμπλεγμα του μνημείου άχθους για το δομημένο περιβάλλον, για τον συνθετικό οίστρο τους και την εξέλιξη του σύγχρονου πολιτισμού, ή ακόμη του μνημείου αντικειμένου αρχαιολογικής αξίας και επιστημονικής μελέτης κάποιων ολίγων ονειροπόλων.

Σε ότι αφορά την παιδεία, κατά την κοινή αντίληψη, η αναστήλωση και αποκατάσταση των μνημείων είναι μια ειδικότητα που αποκτά ο αρχιτέκτων με μια μεταπτυχιακή σπουδή μονοετή ή ακόμη διετή και τα παραδείγματα που παρατίθενται σε ποικιλία κατά τη διδασκαλία είναι πρόσφορο έδαφος προς παρέμβαση και απλά κατατάσσονται σε σύνολα, κτίρια και αντικείμενα ή στην καλύτερη περίπτωση σε

αρχαία, μεσαιωνικά και νεότερα. Ιστορία, τύποι, μορφές, τρόποι κατασκευής, αρχές και αξίες δημιουργίας τους στη σύγχρονη παιδεία τείνουν γενικά να είναι θέματα κουραστικά ή δευτερεύοντα.

Όμως, η ουσιαστική ευαισθητοποίηση της κοινωνίας και ιδίως των εντεταλμένων λειτουργών της για την πολιτιστική κληρονομιά κρίνεται πλέον επιτακτική, μέσα σε ένα περιβάλλον παγκοσμιοποίησης με νέες αξίες, στόχους αξιοποίησης και όρους ανταποδοτικότητας και κυρίως νέες δομές «διαχείρισής» της, θέμα που αποτελεί, εξάλλου, μοντέρνο αντικείμενο πανεπιστημιακών σπουδών. Το αντικείμενο αυτό θέλει ίσως να θωρακίσει τα μνημεία και να τα απελευθερώσει από «διεκπεραιωτικές» αγκυλώσεις του παρελθόντος, όμως πολλές φορές μπορεί να περιορίζεται σε ένα στεγνό διοικητικό - οικονομικό προσανατολισμό, που στερείται οράματος για το μέλλον και είναι ευάλωτος σε προγράμματα με προοπτικές καθαρής εκμετάλλευσης.

Μέσα στη σύγχρονη πραγματικότητα και μετά από την έως τώρα εμπειρία των, αμφίβολων πολλές φορές αποτελεσμάτων της «διαχείρισης» της πολιτιστικής κληρονομιάς, ερχόμαστε αντιμέτωποι με μια νέα έννοια και ένα νέο στόχο, τη «βιωσιμότητα». Ο 20ός αιώνας έθεσε αρχές, τουλάχιστον, επίσημα διεθνώς αποδεκτές, για τον ορισμό της έννοιας των μνημείων και τους κανόνες για τον τρόπο συντήρησης και αναστήλωσης τους. Όμως, δεν παρείχε οδηγίες για την ενδεδειγμένη στρατηγική, μέσα από την κρατική μέριμνα και για την ουσιαστική σωτηρία εκείνων όσων δεν έχουν προφανή μουσειακό χαρακτήρα και αρχαιολογική, ιστορική αξία, αλλά κυρίως παρουσιάζουν μεγάλο τουριστικό ενδιαφέρον και τη δυνατότητα γοργής κερδοφορίας για τις τοπικές κοινωνίες ή ανήκουν σε περιοχές των πόλεων ή των επαρχιών, που βιώνουν οικονομική ύφεση έως και εγκατάλειψη. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συνεπής και αδιάλειπτη κρατική μέριμνα, οικονομική στρατηγική και παιδεία της κοινωνίας για τον πολιτιστικό της πλούτο εξασφαλίζουν αυτοδίκαια τη «ζωή» των μνημείων.

Η αναζήτηση από τους διεθνείς οργανισμούς νέας στρατηγικής για την απειλούμενη ύπαρξη των μνημείων, οδήγησε στη δημιουργία νέων στόχων, όπως αυτή της «βιωσιμότητας» που συνδυάζεται με εκείνη της «αειφόρου ανάπτυξης», μέσα από έννοιες που έως τώρα δεν είχαν συνοδεύσει τον πολιτισμό των λαών και τα αγαθά του. Η εφαρμογή αυτών των εννοιών και η κατάκτηση των στόχων που απορρέουν από αυτές βρίσκεται στο προσκήνιο κυρίως για οικονομικούς λόγους και μάλιστα κρίνεται επιτακτική μέσα σε έναν ορίζοντα συνολικής πολιτικής λιτότητας των κρατών. Η πολιτική

συντήρηση – αναστήλωση - ανάδειξη είναι πολυδάπανη και κρίνεται, πολλές φορές, σπάταλη για να την επωμίζεται το κράτος προκειμένου να διαφυλάξει την κληρονομιά των πολιτών του.

Όμως, οι έννοιες αυτές επειδή μπορούν να λειτουργήσουν σε αντιδιαμετρικές κατευθύνσεις θα πρέπει να διέπονται από σαφείς προοπτικές και κανόνες. Η μία, θετική κατεύθυνση περιλαμβάνει περιπτώσεις που απεικονίζουν την ιδανική πρακτική εφαρμογή αυτών των εννοιών, οι οποίες συνήθως αφορούν σε βιομηχανικά κτίρια μέγαρα και επαύλεις που ανήκουν στο κράτος και τους ιδιώτες ή χρηστικά αντικείμενα, τεχνολογικό εξοπλισμό και κινητά έργα τέχνης, που μπορούν με τη λελογισμένη χρήση τους να αποτελούν ουσιαστικό κομμάτι του καθημερινού μας βίου, δημόσιου, αλλά και ιδιωτικού. Να αναφερθεί εδώ ότι σε πολλές κατηγορίες κτιρίων, όπως λόγου χάρη τα βιομηχανικά ή και προβιομηχανικά, δεν είναι πλέον πιθανή η επιστροφή στην αρχική τους λειτουργία.

Επιτυχημένα παραδείγματα, υπάρχουν εκεί όπου η προσέγγιση του χθες, γίνεται πάντα με απόλυτο σεβασμό, αβίαστα, αυτονόητα και δημιουργικά μέσα στη σύγχρονη ζωή. Το Spedale degli Innocenti του Brunelleschi είναι ένα πρωιμότατο αναγεννησιακό κτίριο μοναδικής αρχαιολογικής - ιστορικής αξίας και αρχιτεκτονικής τελειότητας, που αναστηλώθηκε με την αφαίρεση του τελευταίου ορόφου του, μεταγενέστερης οικοδομικής του φάσης, για την επανάκτηση των πρωταρχικών συνθετικών και αισθητικών αξιών του. Αυτή και μόνον η παρέμβαση θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα για ατέρμονες συζητήσεις πάνω στη φιλοσοφία και τις αρχές της αναστήλωσης. Εδώ, βέβαια θα πρέπει να σημειωθεί η αμφίσημη ερμηνεία της νέας, πολύ αρεστής έννοιας περί «αυθεντικότητας» των μνημείων, που εκπορεύεται από τα διεθνή κέντρα μέριμνας της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία ανάλογα με την ερμηνεία της θα δικαίωνε οποιανδήποτε εκ των δύο αντιθετικών αποφάσεων για την τύχη του μεταγενέστερου ορόφου. Στην πραγματικότητα, όμως, το σημαντικότερο πρόβλημα σε τελική ανάλυση, για το «καλό» του ίδιου του κτιρίου είναι η διατήρησή του και η αποδοχή και η χρήση του από την τοπική κοινωνία. Το μοναδικό αυτό κτίριο, πέρα από την επισκεψιμότητα του ως μνημείου, φιλοξενεί σήμερα την ίδια λειτουργία που είχε όταν ιδρύθηκε, τη μέριμνα για τα παιδιά, όντας έδρα του ερευνητικού κέντρου της Unicef στην Φλωρεντία. Επομένως, στην προκειμένη περίπτωση σε ότι αφορά τη διατήρηση, ενέχεται και η επιβίωση της πρωταρχικής χρήσης και του συμβολισμού, αλλά κυρίως της ενσωμάτωσης του κτιρίου στη καθημερινή ζωή των κατοίκων της πόλης.

Η φιλοσοφία των νέων εννοιών της «βιωσιμότητας» και της «αυθεντικότητας» θα μπορούσε ακόμη να αποδειχθεί και ως μάθημα και πηγή ζωής, απλά μέσα από την πρωταρχική ανάγκη της επιβίωσης των κοινωνιών, μακριά από τα κέντρα στρατηγικών, όπως δείχνει η σύγχρονη πρακτική, μέσα στην καρδιά του πολιτισμού των Ίνκας. Η συγκράτηση των αγροτικών πληθυσμών στις Άνδεις επιτυγχάνεται με τη συνέχιση των παραδοσιακών καλλιεργειών. Συγχρόνως, πραγματοποιήθηκε η επαναλειτουργία του σύνθετου, αξιοθαύμαστου συστήματος άρδευσης των Ίνκας με τη συντήρηση, συμπλήρωση και τοπική επανακατασκευή του, που προσφέρει την ηχητική παράλληλα με την οπτική πανδαισία για τον επισκέπτη, αλλά και τον κάτοικο. Το παράδειγμα αυτό είναι ένα δίδαγμα επιτυχούς εφαρμογής των παραπάνω εννοιών για την πολιτιστική κληρονομιά, που αφορά σε πολλαπλά επίπεδα τη δημιουργική προσφορά της επιστημονικής κοινότητας, αλλά και της τοπικής κοινωνίας που μέσα από τις διαδικασίες της καθημερινής πραγματικότητας για την επιβίωσή της, εξασφαλίζουν έμπρακτα τη νέα απαίτηση που εγείρεται, πολλές φορές θεωρητικά μόνο, στα διεθνή fora, περί της αναγκαιότητας διατήρησης του «πολιτιστικού τοπίου» ως κληρονομιάς, μέσα στις πατρίδες των λαών του κόσμου, αλλά και της απaráμιλλης αισθητικής επαναβίωσης του.

Ένα άλλο παράδειγμα διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, σύμφωνα με τις νέες έννοιες περί διατήρησής της που προαναφέρθηκαν, αποτελούν τα αυτοκίνητα των αρχών του 20ού αιώνα. Μπορούν κάλλιστα να είναι μουσειακά εκθέματα, αντικείμενα μουσειολογικής μελέτης, όμορφα παρουσιασμένα, όπως αυτό μέσα στο Εθνικό Μουσείο της Σκωτίας, στο Εδιμβούργο. Το συγκεκριμένο αυτό παράδειγμα εκτίθεται πάνω σε βάθρο, καλογουαλισμένο και εντυπωσιακό και μαρτυρεί την ιστορία των τεχνολογικών επιτευγμάτων και της βιομηχανικής παραγωγής. Ακριβό απόκτημα, κομψό στη σύνθεση και τέλειο στην κατασκευή του, βρίσκεται μέσα στο σαφώς προσδιορισμένο όριο της επισκεψιμότητας και του κλειστού περιβάλλοντος της σύγχρονης πτέρυγας του μουσείου. Το ίδιο «πολιτιστικό αγαθό-μνημείο», περιουσιακό στοιχείο ιδιωτών, μπορεί να ειπωθεί μέσα από άλλη οπτική μέσα στο δρόμο, για τον οποίο δημιουργήθηκε, όπου είναι ακόμη ζωντανό και με ρόλο δυναμικό, προσφέρει τη χαρά και τη διασκέδαση στο χρήστη και το θεατή, σε αγώνες, περιπάτους και ακόμη σε ταξίδια. Ο ρόλος αυτός αφορά βεβαίως σε ένα πολύ περιορισμένο είδος πολιτιστικών αγαθών, όμως εδώ μπορεί πρωτίστως να γίνει κατανοητή μια άλλη έννοια που αφορά στο πολιτιστικό αγαθό και τους ανθρώπους που το διαχειρίζονται είναι η προϋπόθεση της τέλειας, απόλυτης γνώσης

της δομής και λειτουργίας του μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια και έτσι μπορεί αυτό να είναι αξιόπιστο στην ανταποδοτικότητα του. Αξιοπιστία και προσφορά, δύο αξίες διαχρονικές που εμπνέουν σιγουριά και ασφάλεια, μέσα στην κοινωνία.

Τα παραπάνω παραδείγματα αφορούν στην ιδανική εφαρμογή των εννοιών της «βιωσιμότητας» και της «αειφόρου ανάπτυξης». Στην αντίθετη, αρνητική κατεύθυνση αυτής της φιλοσοφίας αναμφίβολα οι έννοιες αυτές θα μπορούσε να αποτελέσουν επικίνδυνο για τα μνημεία, εργαλείο σε κάποια είδη κτιρίων με την άνευ όρων παράδοσή τους σε πολιτικές εκμετάλλευσης, που δεν συνάδουν με τον χαρακτήρα τους, είναι όμως οικονομικά προσοδοφόρες όχι μόνο για τον ιδιώτη, αλλά και για το ίδιο το κράτος.

Εξάλλου, το θέμα της «βιωσιμότητας» απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή, διότι η ταύτιση της απαραίτητα με την έννοια της επανάχρησης ενός «πολιτιστικού αγαθού- μνημείου» ή και της οικονομικής ανταποδοτικότητας του, θα μπορούσε να αποτελέσει μια πολύ επικίνδυνη προοπτική για συγκεκριμένα μνημεία. Θα πρέπει η σύγχρονη κοινωνία να αποδεχθεί ότι ένα πολύ μεγάλο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της και κυρίως της αρχιτεκτονικής, θα πρέπει να διατηρείται αναλλοίωτο κατά το δυνατόν και να μην επιβαρύνεται από τη σύγχρονη ζωή ή να μην ευτελίζεται από την αλόγιστη χρήση και την κερδοσκοπία και να έχει απλά και μόνο τη μουσειακή λειτουργία, για την οποία θα μεριμνά με τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο η ίδια η πολιτεία. Μνημεία με μακράιωνη ιστορία είναι απαραίτητο να διαφυλαχθούν κατά το δυνατόν ακέραια με αποκλειστικό ρόλο τους, αυτόν του πολιτιστικού αγαθού, με την ανυπέρβλητη ιστορική- αρχαιολογική αξία, που αποτελεί πηγή γνώσης και αισθητικής απόλαυσης για κάθε πολίτη.

Ο προβληματισμός αυτός ίσως θα έπρεπε να μας αφυπνίσει, προκειμένου να επανεξετάσουμε σε ότι αφορά τα μνημεία, τη στάση μας του τεχνοκράτη - διεκπεραιωτή, καθώς επίσης να συνειδητοποιήσουμε ότι απομακρυνθήκαμε από τη γνώση για την ιστορία και τη δομή τους, τις αξίες και αρετές που αυτά αντιπροσωπεύουν, αλλά κατά μείζονα λόγο από την ευθύνη της ανιδιοτελούς μέριμνάς μας γι αυτά, καθότι αποτελούν υποθήκη για τις μελλοντικές γενιές.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να ειδωθεί η σύγχρονη παιδεία του αρχιτέκτονα για τα μνημεία, η οποία προϋποθέτει τη γνώση που διδάσκεται στα μαθήματα της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής.

Τα μαθήματα αυτά, που μας δυσκολεύουν και πολλές φορές τα απωθούμε και θέλουμε να τα ξεχνάμε, δεν είναι το γνωσιολογικό αντικείμενο ιστορικών. Ούτε είναι απλά μια γνώση εγκυκλοπαιδική για τη σφαιρική μόρφωση του αρχιτέκτονα, με μια σύντομη αναδρομή στο παρελθόν. Αντίθετα, είναι το θεμέλιο, πάνω στο οποίο κτίζεται η γνώση για την πολιτιστική κληρονομιά. Είναι η μεθοδολογία ανάλυσης των κτιρίων, η προσέγγιση των τρόπων κατασκευής των διαφόρων εποχών, αλλά και της δομής των κοινωνιών που δημιούργησαν τα συγκεκριμένα έργα, με τους ιδιαίτερους τύπους και τις χαρακτηριστικές μορφές. Η ανάλυση και η γνώση της πολιτιστικής δημιουργίας σε όλες της τις διαστάσεις, τεχνική, αισθητική, κοινωνική, ιστορική, είναι εκείνη που εξασφαλίζει όχι μόνο τη βέλτιστη αναστηλωτική προσέγγιση, αλλά και την κατανόηση των αρετών των πολιτιστικών αγαθών. Η γνώση αυτή μπορεί να υπερβεί τις επιδιώξεις και δυνατότητες των ορθά επιλεγμένων στρατηγικών, που πρωταρχικό βεβαίως στόχο έχουν το όφελος των μνημείων με τη διασφάλιση της επιβιώσής τους, δίνοντας έτσι λύση στα προβλήματα «διαχείρισης» τους. Κατά μείζονα λόγο θα εμποτισθούν οι νέες, για τα μνημεία, έννοιες της «διαχείρισης», της «βιωσιμότητας» και της «ανάπτυξης» με όραμα και θα οδηγήσουν στην κατάκτηση μιας βιώματικής, πηγαίας σχέσης με την παράδοση των λαών, η οποία θα δώσει ένα καινούργιο πλαίσιο αξιών για τα μνημεία, τα σύνολα, το φυσικό τοπίο, τις σύγχρονες πόλεις και το αστικό περιβάλλον, με μέτρο πάντα τον άνθρωπο.

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ/ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

Ειρήνη Εφεσίου Αρχιτέκτων, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.,
Κώστας Καραδήμας Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

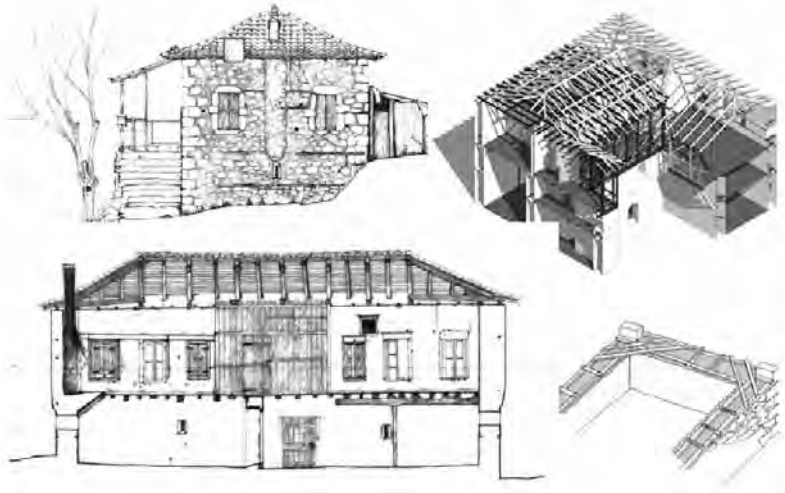
Το μάθημα αυτό διδάσκεται από τον Τομέα 4 -Τεχνολογικής Αιχμής του ΕΜΠ ως μάθημα επιλογής, στο 8ο εξάμηνο σπουδών. Αντικείμενο του μαθήματος είναι η συστηματική αρχιτεκτονική αποτύπωση και κατασκευαστική ανάλυση των παραδοσιακών κτιρίων με στόχο την ουσιαστική κατανόηση της δομικής συγκρότησης, συμπεριφοράς, παθολογίας του κτιρίου και την διατύπωση προτάσεων επισκευής και αποκατάστασης, συμβατών με το υφιστάμενο κέλυφος. Στα πλαίσια αυτά γίνεται διερεύνηση των ιστορικών δομικών συστημάτων, της παθολογίας τους, αποτίμηση της κατάστασης τους και διατυπώνονται προτάσεις μεθόδων συντήρησης, ενίσχυσης και αποκατάστασης με σύγχρονα και παραδοσιακά μέσα, τεχνολογία και υλικά. Παράλληλο και εξίσου σημαντικό στόχο του μαθήματος αποτελεί η ευαισθητοποίηση των σπουδαστών αλλά και των τοπικών κοινωνιών για τα θέματα Προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και ο εφοδιασμός των μελλοντικών αρχιτεκτόνων του τόπου με γνώσεις και μεθοδολογικά εργαλεία ώστε να αντιμετωπίζουν στο μέλλον με επιτυχία αντίστοιχα αρχιτεκτονικά θέματα.

Το μάθημα αυτό αποτελεί έναν σημαντικό εκπαιδευτικό πόλο για τον Τομέα 4 - Τεχνολογικής Αιχμής του ΕΜΠ, που εφοδιάζει γνωσιολογικά και μεθοδολογικά τους σπουδαστές για να αντιμετωπίζουν θέματα αναγνώρισης, τεκμηρίωσης, κατασκευαστικής ανάλυσης, επέμβασης και αποκατάστασης, που αφορούν άμεσα στα φλέγοντα θέματα της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του τόπου. Διδάσκεται ως κατ' επιλογήν στο 8ο εξάμηνο των προπτυχιακών σπουδών, σε μια τέτοια χρονική στιγμή του εκπαιδευτικού προγράμματος που οι

Εικ.1 Σπουδαστές και διδάσκοντες κατά την διάρκεια της επί τόπου εργασίας.

Εικ.2 Σχέδια από εργασίες αποτύπωσης-κατασκευαστικής ανάλυσης στα Τρίκαλα Κορινθίας (2010).

σπουδαστές έχουν αποκτήσει κάποια σχετική ωριμότητα, ώστε να συνδυάζουν τις θεωρητικές γενικές γνώσεις, που έχουν ήδη αποκτήσει, με πιο εξειδικευμένες προσεγγίσεις και προτάσεις εφαρμογής.

Σε προπτυχιακό επίπεδο δεν υπάρχει άλλο παρόμοιο μάθημα ουσιαστικής εμβάθυνσης σε αντίστοιχα θέματα, με αποτέλεσμα πολλοί σπουδαστές με επιστημονικά ενδιαφέροντα στον τομέα της Συντήρησης και Αποκατάστασης να επιλέγουν στη συνέχεια των σπουδών τους την κατεύθυνση αυτή. Έτσι το μάθημα αυτό αποτελεί ένα σημαντικό πρώτο βήμα που τους ανοίγει νέους ορίζοντες και τους ωθεί να συνεχίσουν την εμβάθυνση αυτή στα επόμενα έτη, στην εργασία της διάλεξης, της διπλωματικής τους και αργότερα ν' ακολουθήσουν πιθανά αντίστοιχες μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα ή το εξωτερικό.

Το μάθημα διδάσκεται συνεχώς με επιτυχία και μεγάλη ανταπόκριση στους σπουδαστές από το ακαδημαϊκό έτος 1975-76. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλα αυτά τα χρόνια το μάθημα εξελίσσεται, εμπλουτίζεται, ενημερώνεται επιστημονικά και διεπιστημονικά, πειραματίζεται και διερευνά τις δυνατότητες που δίνουν οι νέες τεχνολογίες, τα νέα υλικά, τα σχεδιαστικά προγράμματα και προσομοιώματα, πλαισιώνεται με νέους συναδέλφους και παραμένει για πολλά χρόνια στην αιχμή της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης και τεχνολογίας.

Στα μέσα της δεκαετίας του 70' που πρωτοξεκίνησε σχεδόν πειραματικά η διδασκαλία - το επιστημονικό περιβάλλον στα σχετικά θέματα, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Ευρώπη, βρισκόταν σε πρωταρχικό στάδιο. Στο μάθημα αυτό συμμετείχε πλήθος συναδέλφων της Οικοδομικής, από τους οποίους πολλοί συνεχίζουν και σήμερα¹.

Ως “παραδοσιακά” χαρακτηρίστηκαν κτίρια κατασκευασμένα με τους γνωστούς, πατροπαράδοτους τοπικούς τρόπους δόμησης και υλικά (πέτρα, ωμόπλινθους, πλίνθους, ξύλο κ.α.). Στόχος υπήρξε η ανάγκη απόκτησης βασικών γνώσεων, που θα επέτρεπαν στους αποφοίτους της Σχολής να ασχοληθούν με την επανάχρηση υφισταμένων κτιρίων. Τα κτίρια αυτά, μετά από μεγάλη περίοδο απαξίωσης και αμφισβήτησης, είχαν τότε αρχίσει να εκτιμώνται και πάλι ως αρχιτεκτονικές αξίες. Ήδη στον τομέα αυτό υπήρχε αντίστοιχη δραστηριοποίηση των αρχιτεκτόνων σε διεθνές επίπεδο, που κορυφώθηκε με το European Architectural Heritage Year το 1975. Πολύ γρήγορα έγινε αντιληπτό πως, και στην Ελλάδα, η αρχιτεκτονική αξία αυτών των κτισμάτων, αλλά και η ανάγκη αξιοποίησης και διατήρησης ενός σημαντικού κτιριακού δυναμικού που απαξιωνόταν αλλά παρέμενε αναξιοποίητο ήταν πολύ μεγάλη για ιστορικούς, πολιτισμικούς, αλλά και οικονομικούς λόγους.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, ξεκίνησαν προπτυχιακά μαθήματα στην επιστημονική Περιοχή της Οικοδομικής Ε.Μ.Π., με αποτυπώσεις και κατασκευαστικές αναλύσεις χαρακτηριστικών παραδοσιακών κτιρίων σε διάφορους οικισμούς της Ελλάδας. Από την αρχή έγινε σαφές ότι η βαθειά γνώση των δομικών συστημάτων και της παθολογίας τους αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την σύνταξη προτάσεων επανάχρησης, συντήρησης και αποκατάστασης, συμβατών με το ιστορικό κτίριο.

Παράλληλα, η ενασχόληση των διδασκόντων με σχετικά ερευνητικά προγράμματα, η συνεχής παρακολούθηση σεμιναρίων, συνεδρίων κλπ., οι διεπιστημονικές συνεργασίες, η συμμετοχή

Εικ.3 Αλληλοτροφοδότηση επιστημονικού αντικειμένου από συμμετοχή διδασκόντων και σπουδαστών σε συνέδρια, ερευνητικά προγράμματα, διεθνή επιστημονικά δίκτυα και workshops.

σε διεθνή επιστημονικά δίκτυα και workshops στην Ελλάδα και το εξωτερικό, καθώς και η αρχιτεκτονική πράξη, τροφοδότησαν και τροφοδοτήθηκαν από την επιστημονική προσέγγιση και το γνωστικό υπόβαθρο των μαθημάτων αυτών με μια συνεχόμενη εξελικτική διαδικασία.

Οι εργασίες που παρουσιάζονται στα πλαίσια της εισήγησης αυτής είναι ενδεικτικές της κοινής επιστημονικής πορείας, που διαμορφώθηκε συλλογικά μέσα στα τριάντα πέντε αυτά χρόνια. Η μεθοδολογία που ακολουθείται γενικά για την αναγνώριση της δομής και την διατύπωση προτάσεων ονομάζεται κατασκευαστική ανάλυση. Οι διαφορετικές οπτικές στις επί μέρους προσεγγίσεις, αποτελούν και τον επιστημονικό και ερευνητικό πλούτο της γνωστικής αυτής περιοχής.

Τα κτίρια που προεπιλέγονται για την άσκηση από τους διδάσκοντες, βρίσκονται μέσα σε ένα ομοιογενές δομημένο οικιστικό σύνολο. Συνήθως είναι εγκαταλελειμμένα μικρά ή λίγο μεγαλύτερα κτίρια κατοικίας, τα οποία αφ' ενός μεν παρουσιάζουν αρκετές φθορές ώστε να υπάρχει αντικείμενο επέμβασης, αφ' ετέρου δε, διατηρούν πολλά από τα αυθεντικά στοιχεία της κατασκευής τους, ώστε να υπάρχει ουσιαστικό αντικείμενο εκπαίδευσης των σπουδαστών στους τρόπους κατασκευής των παραδοσιακών κτισμάτων².

Το μάθημα αναπτύσσεται σε δύο φάσεις:

- Η πρώτη φάση αφορά στην γεωμετρική αποτύπωση, στην κατανόηση της συμπεριφοράς του κτιρίου στον χρόνο, στην καταγραφή της παθολογίας και των φθορών των δομικών στοιχείων που το συγκροτούν και στην αναγνώριση της κατασκευαστικής του ανάλυσης. Η ολοκλήρωση της προσπάθειας αυτής για την δομική - κατασκευαστική ανάλυση του κτιρίου, προϋποθέτει την αναγνώριση, καταγραφή και τεκμηρίωση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα φέροντα και μη φέροντα στοιχεία της κατασκευής, καθώς και τα αίτια που τις προκάλεσαν.
- Στην δεύτερη φάση μελέτης διατυπώνονται και αναλύονται οι προτάσεις επισκευής και αποκατάστασης του σε συνάρτηση με την παθολογία και την συμπεριφορά που αναλύθηκαν αρχικά και την προσαρμογή του στην νέα χρήση.

Για την διδασκαλία του μαθήματος σπουδαστές και διδάσκοντες εργάζονται από κοινού για ένα τριήμερο, αποτυπώνοντας, καταγράφοντας και αναλύοντας σε βάθος όλα τα στοιχεία του κτιρίου. Με την επιτόπου επαφή και την συστηματική αποτύπωση

Εικ.4 Το "Ασκηταριό" Μοναστήρι στις Νύμφες (2008).

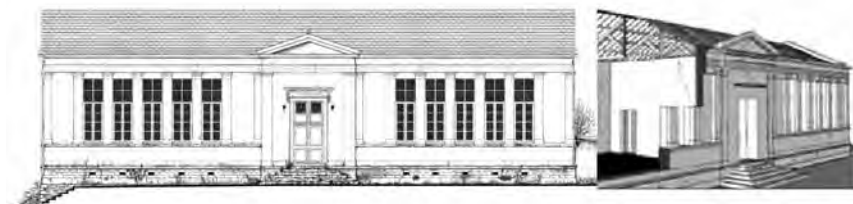
Εικ.5 Η Οικία «Μαρκέττη» στους Κουραμάδες (2008).

Εικ.6 Το κτίριο της Φιλαρμονικής στην Άνω Κορακιάνα (2008).

και ανάλυση, οι σπουδαστές αποκτούν ένα ικανοποιητικό γνωστικό υπόβαθρο και μπορούν να διαμορφώσουν αποφάσεις για τον τρόπο επέμβασης στο κτίριο, τα υλικά που θα χρησιμοποιηθούν, την συμβατότητα μεθόδων και υλικών μεταξύ νέου και παλαιού, αλλά και την πιθανά απαιτούμενη αναστρεψιμότητα ανάλογα με την αρχιτεκτονική, ιστορική και καλλιτεχνική αξία του κτιρίου.

Οι εργασίες που αναλύονται στην πρόταση επέμβασης, αφορούν στην αποκατάσταση του συνόλου του κτιρίου με σύγχρονες μεθόδους και υλικά, που έχουν όμως συμβατότητα με την δομή του υφισταμένου κελύφους. Η φάση αυτή της μελέτης γίνεται στην Σχολή σε συνεργασία με την ομάδα των διδασκόντων. Στην διάρκεια των

Εικ.7 Το «Δημοτικό Σχολείο» στα Μαστοράτικα Πασιών (2008).

μαθημάτων και παράλληλα με την επεξεργασία του θέματος, γίνονται συστηματικές διαλέξεις σε θέματα αποκαταστάσεων, σύγχρονων μεθόδων εφαρμογής και υλικών. Παρουσιάζονται επίσης διάφορα υλοποιημένα έργα με ποικίλο βαθμό ζημιών και επεμβάσεων, από απλή επισκευή μέχρι και συνολική επέμβαση στο κατασκευαστικό σύστημα του κτιρίου. Τέλος, προγραμματίζονται επιλεγμένες επισκέψεις σε εργοτάξια σε εξέλιξη, για το σύνολο της ομάδας των σπουδαστών, προφανώς ανάλογα με την διαθεσιμότητα των έργων.

Στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας ζητείται επίσης, από τους σπουδαστές να προτείνουν την χρήση που θα δώσουν στο κτίριο προκειμένου να αντιμετωπίσουν θέματα πιθανής προσθήκης και ένταξης μιας σύγχρονης κατασκευής - έστω και μικρής κλίμακας - σε παραδοσιακό περιβάλλον, καθώς και θέματα σχέσης νέου με παλαιό. Η σχέση αυτή δεν περιορίζεται μόνον στην συνθετική και μορφολογική πρόταση αλλά κυρίως εξετάζει και επιλύει τα κατασκευαστικά ζητήματα που προκύπτουν από αυτή.

Στόχος του μαθήματος είναι:

- Να γίνει κατανοητή σε βάθος η κατασκευή του δομικού συστήματος και των μελών που συγκροτούν το κτίριο. Βασικό εργαλείο γι' αυτό αποτελεί το σχέδιο "κατασκευαστικής ανάλυσης", δηλαδή το κατασκευαστικό προσομοίωμα του κτιρίου, στο οποίο καταγράφονται όλα τα επί μέρους κατασκευαστικά συστήματα, ο τρόπος σύνδεσής τους, οι φάσεις οικοδόμησης ώστε να αποτελέσουν ένα ενιαίο δομικό σύνολο. Με βάση το σχέδιο αυτό -που άλλοτε γίνεται με τρισδιάστατο μοντέλο, άλλοτε με δισδιάστατη απεικόνιση – γίνεται αντιληπτή η κατασκευαστική συγκρότηση του κτιρίου και είναι άμεσα χρήσιμο για τις επόμενες φάσεις ανάλυσης και σύνθεσης.
- Να αναλυθεί η συμπεριφορά του κτιρίου στις δυναμικές φορτίσεις σε συνδυασμό με τις φάσεις κατασκευής, τα υλικά δόμησης και τις επεμβάσεις που τυχόν έχει υποστεί.
- Να εξετασθεί η τρωτότητα και η παθολογία του κτιρίου, η οποία σχετίζεται με τα προβλήματα που έχουν προκύψει από τις διάφορες πιθανές αιτίες όπως π.χ. την εγκατάλειψη, την διείσδυση υγρασιών, την βλάστηση, τις σεισμικές φορτίσεις κλπ.
- Και τέλος να διερευνηθούν οι εναλλακτικές συνθετικές και κατασκευαστικές προτάσεις επανάχρησης, επισκευής και ενίσχυσης, ώστε με την κατάλληλη μελέτη να αποτελέσουν τη βάση της διατύπωσης μιας πρότασης αποκατάστασης, συμβατής με το υφιστάμενο κτίριο.

Υποσημειώσεις

1. Διδάσκοντες που έχουν συμμετάσχει ή και συνεχίζουν να συμμετέχουν στο κατ' επιλογήν μάθημα «Ειδικά Θέματα Οικοδομικής 8ου εξαμήνου»: Δημήτρης Μπίρης, Παναγιώτης Τουλιάτος, Βαγγέλης Ευαγγελινός, Νίκος Καλογεράς, Φραγκίσκος Γουλιέλμος, Κωσταντίνος Μυλωνάς, Σπύρος Ραυτόπουλος, Μίλτος Τζιτζάς, Γιώργος Μακρής, Ηλίας Ζαχαρόπουλος, Βασίλης Τσούρας, Ελένη Αλεξάνδρου, Παναγιώτης Βασιλάτος, Κώστας Καραδήμας, Ειρήνη Εφείσιου. Επίσης συμμετέχουν ενεργά και οι πολιτικοί μηχανικοί - συνεργάτες της Οικοδομικής Σάνιας Κιρπτότιν και Ελευθερία Τσακανίκα.

2. Στα πλαίσια του μαθήματος έχουν γίνει αποτυπώσεις -κατασκευαστικές αναλύσεις σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, μεταξύ των οποίων ενδεικτικά αναφέρονται: Μεσαγρός Αίγινας(1999-2011-2012), Τρίκαλα Κορινθίας (2010), Κάτω Χώρα Μυλοποτάμου Κύθηρα (2009), Κέρκυρα (2008), Σωτήρας Μάνης (2004), Λαγκάδια Γορτυνίας, (2003), Θίσβη Βοιωτίας (2002), Βίβιανη Ευρυτανίας (2001), Σύρος (2000), Δημητσάνα Αρκαδίας (1998), Μοναστήρια Τήνου (1997), Σκλαβιά και Κάμπος Χίου (1996), Μέσα Γωνιά Σαντορίνης (1994), Βάθεια Μάνης (1993), Άνδρος (1992), Λευκάδα (1991), Ταμπάκικα Άμφισσας (1990).

3. Τα σχέδια των εικόνων 2,3,4,5 και 6 του κειμένου είναι υλικό του Αρχείου Θεμάτων Ειδικής Οικοδομικής 8ου εξαμήνου (Εργαστήριο Οικοδομικής Ε.Μ.Π).

Παράλληλοι και ακόμα πιο ουσιαστικοί στόχοι είναι:

- να αντιληφθούν οι σπουδαστές την μεγάλη αξία της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του τόπου, των δομικών συστημάτων - που μοιάζουν απλά, αλλά αποτελούν απαύγασμα κατασκευαστικών τεχνικών αιώνων - που διατήρησαν με ασφάλεια τα κτίρια αυτά ως τον 21ο αιώνα.
- να δοθούν γνώσεις και μεθοδολογικά εργαλεία στους μελλοντικούς αρχιτέκτονες του τόπου για να αντιμετωπίσουν με επιτυχία αντίστοιχα αρχιτεκτονικά θέματα, που είναι διαπιστωμένο ότι θ' αποτελέσουν μεγάλο ποσοστό της επαγγελματικής τους ενασχόλησης.
- να ευαισθητοποιηθούν οι τοπικές κοινωνίες, όπου γίνονται οι ασκήσεις αυτές, για την αξία και την σοφία των τοπικών δομικών συστημάτων. Το Δημόσιο Πανεπιστήμιο οφείλει να είναι παρόν, στο πλευρό των τοπικών κοινωνιών, να συμμετέχει ενεργά με εκθέσεις, συζητήσεις, συνεργασίες επιστημονικές και ανθρώπινες και να βοηθά δημιουργικά στην Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς του τόπου.

Βιβλιογραφία - Πηγές:

Αρχείο Θεμάτων Ειδικής Οικοδομικής 8ου εξαμήνου. Εργαστήριο Οικοδομικής Ε.Μ.Π. Σπουδαστικές Σημειώσεις Φραγκίσκος Γουλιέλμος, Ειρήνη Εφρυσίου, Γιώργος Μακρής, Δημήτρης Μπίρης, Κωσταντίνος Μυλωνάς: Σημειώσεις για την Συντήρηση και τις Επισκευές Παραδοσιακών Κτηρίων. Σημειώσεις Ε.Μ.Π. που διανέμονταν στους σπουδαστές την περίοδο 1987-2000.

Εισηγήσεις δημοσιευμένες σε πρακτικά συνεδρίων:

Costas Caradimas, Irene Efesiou: "Educating Students and Community by Analyzing Vernacular Settlements and Buildings". Τόμος πρακτικών του συνεδρίου της ΕΑΑΕ-ΕΝΗΣΑ Educating Architects towards Innovative Architecture, που οργανώθηκε στην Κωνσταντινούπολη, 17-19 Ιουνίου 2010, (σελ. 219-232), Editors Constantin Spyridonidis & Maria Voyatzaki, Thessaloniki 2010. Φραγκίσκος Γουλιέλμος, Ειρήνη Εφρυσίου, Ελευθερία Τσακανίκα: "Ιστορικά Δομικά Συστήματα : Εκπαίδευση - Έρευνα – Εφαρμογή". Τόμος των πρακτικών του 11ου Πανελληνίου Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων" Επάγγελμα Αρχιτέκτων", που οργανώθηκε στην Αθήνα, 17 – 20 Μαρτίου 2011 Κώστας Καραδήμας, Βασίλης Τσούρας: "Η παραδοσιακή κατασκευή στην Αρχιτεκτονική εκπαίδευση". Τόμος των πρακτικών του 11ου Πανελληνίου Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων" Επάγγελμα Αρχιτέκτων", που οργανώθηκε στην Αθήνα, 17 – 20 Μαρτίου 2011, σελ. 36.

Εικ.8 Οργάνωση ημερίδων, εκθέσεων και σεμιναρίων για την ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών σε θέματα προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ ΚΑΙ ΣΕΙΣΜΟΣ

Παναγιώτης Τουλιάτος, Αρχιτέκτων, Ομότιμος Καθηγητής Ε.Μ.Π.,
Ελευθερία Τσακανίκα, Πολιτικός Μηχανικός, Λέκτωρ Ε.Μ.Π.,
Βασίλης Τσούρας, Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Στην εισήγηση περιγράφονται οι κατασκευαστικές πρακτικές που ελάμβαναν υπόψη τους, οι λαϊκοί τεχνίτες και τις ενσωμάτωναν στα κτίρια για την θωράκιση των κατασκευών έναντι του σεισμού.

Τα ευρήματα στον οικισμό «Ακρωτήρι» της Σαντορίνης, φανερώνουν ότι οι κατασκευαστικές πρακτικές ήταν γνωστές από αρχαιοτάτων χρόνων. Στην ερευνητική μας προσπάθεια λοιπόν, να ανιχνεύσουμε τις συνθετικές και κατασκευαστικές σκέψεις έμπνευσης των τεχνιτών, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι πρωτίστως ελάμβαναν υπόψη τους τα διαθέσιμα υλικά του τόπου, τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του, την ποιότητα του εδάφους, τις τοπικές φυσικές συνθήκες. Όπως επίσης τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά του τόπου και όχι αποκλειστικά και μόνο την σεισμικότητα της περιοχής.

Επομένως ερευνώντας τις ιστορικές λαϊκές παραδοσιακές κατασκευές, δεν πρέπει να μας παρασύρει ο ενθουσιασμός, όταν ανακαλύπτουμε ευρηματικούς τρόπους επίλυσης των ζητημάτων που αφορούν στην αντισεισμική προστασία του κτιρίου, και ως εκ τούτου να θεωρούμε ότι οι τεχνίτες ελάμβαναν υπόψη τους μόνο αυτό.

Ο εμπνευσμένος και δεξιότηχνης μάστορας, συνεκτιμώντας τις κατά τόπους προϋποθέσεις, επιστράτευε την νοημοσύνη του και την ικανότητα του για την δημιουργία των κατασκευών, καθώς και τους διαθέσιμους πόρους στο ανώτατο δυνατό βαθμό.

Το ερευνητικό μας ενδιαφέρον λοιπόν, για τις κατασκευαστικές πρακτικές των ιστορικών, λαϊκών, παραδοσιακών κατασκευών, δεν εκπορεύεται από τον ρομαντισμό και την γοητεία που εκπέμπουν αυτές οι κατασκευές. Οι πρακτικές αυτές όταν τις «επεξεργαστούμε» προσεκτικά με σεβασμό, μαρτυρούν αξίες και πρακτικές που μας διευκολύνουν σε μέγιστο βαθμό στην σύγχρονη συνθετική διαδικασία και εφαρμογή νέων πρακτικών εφαρμογών.

Τα μνημεία κάθε χώρας, είναι οι βασικοί παράγοντες που αντικατοπτρίζουν το ιστορικό παρελθόν και την ακτινοβολία του πολιτισμού.

Ένα από τα χαρακτηριστικά της Ελλάδας, είναι η παρουσία του πολιτισμού και της ιστορίας σε κάθε τετραγωνικό του εδάφους της. Εκτός από τα ιστορικά μνημεία παγκόσμιας ακτινοβολίας όπως, Αθήνα, Ολυμπία, κλπ. μνημεία είναι διάσπαρτα παντού. Δίπλα όμως σε αυτά διατηρείται και είναι σημαντική η προσφορά στην ιστορία και τον πολιτισμό, το δομημένο περιβάλλον της λαϊκής ανώνυμης αρχιτεκτονικής. Η πολιτιστική ταυτότητα κάθε τόπου οφείλει πολλά στα δομημένα σύνολα της λαϊκής ανώνυμης αρχιτεκτονικής.

Ο Amos Rapoport, αναφέρει, ότι “Η ανώνυμη αρχιτεκτονική είναι αυτή που διαμόρφωσε στο παρελθόν το υλικό περιβάλλον του ανθρώπου, και ειδικά το δομημένο περιβάλλον”.

Ως δάσκαλοι, έχουμε ύψιστο χρέος να μεταδώσουμε την αγάπη και την γνώση για την διατήρηση της εξαιρετικής λαϊκής αρχιτεκτονικής. Το γεγονός ότι αυτά τα σύνολα επέζησαν στο παρελθόν, δεν είναι βέβαιο ότι στο μέλλον θα παραμείνουν ως έχουν εάν δεν τα φροντίσουμε.

Η πολιτιστική και κατασκευαστική αξία αυτών των κτιρίων και συνόλων, σε συνάρτηση με την επιτακτική ανάγκη να διατηρηθούν για να συνεχίσουν να συνεισφέρουν στην πολιτιστική μας κληρονομιά, απαιτεί από εμάς μια προσπάθεια θωράκισης υψηλού επιπέδου απέναντι σε οποιαδήποτε μελλοντική πιθανή καταστροφή.

Ο σεισμός είναι η πλέον καταστροφική αιτία η οποία οδηγεί το κτίριο σε πλήρη ή τμηματική κατάρρευση. Φυσικά είναι πολλή πιο γρήγορη όταν συνδυασθεί με την εγκατάλειψη και την αδιαφορία για φροντίδα των ζημιών και φθορών που έχουν παρουσιασθεί στο κτίριο.

Επομένως ο ρόλος του αρχιτέκτονα και του πολιτικού μηχανικού που συμμετέχουν κύρια στην διαδικασία συντήρησης, ενίσχυσης και αποκατάστασης, αφενός εστιάζουν και εξαντλούν κάθε πιθανή περίπτωση να καταστεί ικανό το κτίριο να αντιμετωπίσει τον σεισμό με τις ελάχιστες πιθανές ζημιές, αφετέρου δε οι μέθοδοι και τα υλικά που θα χρησιμοποιηθούν να μην αλλοιώσουν τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του κτιρίου.

Ο αρχιτέκτονας λοιπόν, όταν καλείται να συμμετέχει στην προκλητική διαδικασία της μελέτης αυτών των μοναδικών κάθε φορά κτιρίων με στόχο την συντήρηση τους, ως βασικό εργαλείο έχει την δομική ανάλυση του κατασκευαστικού συστήματος. Πρέπει δηλαδή να λάβει σοβαρά υπόψη τα κατασκευαστικά και μορφολογικά στοιχεία του κτιρίου, που το προσδιορίζουν σε κάθε περίπτωση ως μοναδικό. Επομένως η προστασία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς σε ότι αφορά στο δομημένο περιβάλλον, αποτελεί ηθικό χρέος, δεδομένου ότι η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί πηγή πλούτου με την κυριολεκτική αλλά και μεταφορική έννοια του όρου.

Οι αρχαίοι φιλόσοφοι, το «σεισμο» και οι σεισμοί στην Ελλάδα

«...Σεισμός είναι, Μπερτόδουλε, δεν είναι τίποτε. Ζωντανό πράγμα μαθές είναι η Κρήτη κουνιέται. Μια μέρα θα τη δείτε να κολλήσει στην Ελλάδα...»
Καπεταν Μιχάλης – Ν. Καζαντζάκης

Στη προφιλοσοφική περίοδο οι αντιλήψεις των ανθρώπων σχετικά με τα φυσικά φαινόμενα αποδίδονταν με μεταφυσικά χαρακτηριστικά. Στην μυθολογία αναφέρεται ότι τους σεισμούς προκαλούσε ο «Εγκέλαδος» ο αρχηγός των Γιγάντων, γιός του Ταρτάρου και της Γης. Για τους αρχαίους Έλληνες σεισμός σήμαινε το σείσιμο, η λέξη σείσιμο όπως και η λέξη σείσις σήμαινε το κούνημα. Από αυτές προέκυψε ο σεισθήτων, δηλαδή ο σείων την γη. Το επίθετο αυτό δόθηκε στον Ποσειδώνα.

Οι Ίωνες φιλόσοφοι τον 6ο π.χ. αιώνα, προσπάθησαν να εξηγήσουν το φυσικό φαινόμενο του σεισμού. Σε γραπτά κείμενα μεταγενέστερων φιλοσόφων, αποτυπώνονται οι απόψεις των Ίωνων φιλοσόφων οι οποίοι, με επιτυχία έχουν όχι μόνο καταγράψει τους σεισμούς αλλά έχουν δοθεί εξαιρετικές ερμηνείες του φαινομένου σχετικά με τα αίτια δημιουργίας του σεισμού.

Ο Θαλής ο Μιλήσιος, ο επιφανέστερος Ίωνας φιλόσοφος, διατύπωνε την άποψη ότι το αίτιο της γένεσης του σεισμού είναι το νερό. Διατύπωνε την άποψη ότι η γη σαν καράβι πλέει στους ωκεανούς και οι κινήσεις της θάλασσας δημιουργούν τους σεισμούς.

Ο Αριστοτέλης, για πρώτη φορά μιλάει για τα θαλάσσια κύματα που προκαλούν πολλές φορές οι σεισμοί. Απέδιδε το φαινόμενα τόσο στον άνεμο όσο και στα θαλάσσια κύματα.

Ο Πυθαγόρας, θεωρούσε ότι ο σεισμός προκαλείται από την θερμότητα στο εσωτερικό της γης. Ο Επίκουρος, απέδιδε τους σεισμούς στη διαβρωτική και μεταφορική δράση του νερού.

Τα αίτια που εμφάνισης του φαινομένου του σεισμού, απασχόλησαν την επιστήμη έως και το 1960 οπότε θεμελιώθηκε η «θεωρία της Τεκτονικής των Λιθοσφαιρικών Πλακών» η οποία ισχύει ως και σήμερα.

Η Ελλάδα είναι η πλέον σεισμογενής χώρα της Ευρώπης, καθώς βρίσκεται στα όρια επαφής και σύγκλισης της Ευρασιατικής πλάκας με την Αφρικανική. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο συγκεντρώνει το 50% της Ευρωπαϊκής σεισμικής δραστηριότητας, το 25% αυτής που εκλύεται στην Ανατολική λεκάνη της Μεσογείου και το 2% της αντίστοιχης όλου του κόσμου.

Οι Έλληνες σε αυτό τον τόπο με τα ιδιαίτερα σεισμικά χαρακτηριστικά, έχουν αναπτύξει αξιόλογους πολιτισμούς κατασκευάζοντας κτίρια, μνημεία, τεχνικά έργα, κλπ. για χιλιάδες χρόνια.

Εξοικειωμένοι λοιπόν με το σεισμό και μέσω της παρατήρησης των ζημιών που προκαλούσε, προσπάθησαν να κατανοήσουν πως και γιατί συμπεριφέρονται με αυτά τα αποτελέσματα οι κατασκευές. Στην νέα τους προσπάθεια να τις ξανακτίσουν κατάφεραν να βελτιώσουν την συμπεριφορά των κατασκευών έναντι του σεισμού. Έτσι συνέχισαν πειραματιζόμενοι με νέα υλικά, νέες τεχνικές στο δομικό σύστημα και με σύνθετες κατασκευαστικές λεπτομέρειες σύνδεσης των μελών μεταξύ τους.

Η επίμονη και μακρόχρονη παρατήρηση, οι πειραματισμοί, οι επινοήσεις, η συγκεντρωμένη εμπειρία που μεταβιβάσθηκε από γενιά σε γενιά, οδήγησαν τους ανθρώπους να δημιουργήσουν τοπικές αντισεισμικές τεχνικές. Αυτές αφορούν κύρια στον φέροντα οργανισμό του κτιρίου και στην συνδεσμολογία των μελών μεταξύ τους και με τα υπόλοιπα φέροντα στοιχεία της κατασκευής.

Τοπικά δομικά συστήματα - Εξέλιξη - Αλλαγή

Στις περιοχές που αναπτύχθηκε οικοδομική δραστηριότητα, εμφανίσθηκαν και εξελίχθηκαν, τοπικά δομικά συστήματα. Τα συστήματα παρουσιάζουν ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το κάθε σύστημα χρησιμοποιεί συγκεκριμένα υλικά και τεχνικές, βασικός λόγος για τον οποίο διαφέρουν μεταξύ τους.

Κάθε δομικό σύστημα μπορεί να έχει εξαπλωθεί σε πολλές περιοχές και να διαρκεί πολλούς αιώνες. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ενισχυμένης τοιχοποιίας με ξύλινα στοιχεία, το οποίο φαίνεται να ξεκινά από την περιοχή της Ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου και εξαπλώνεται έως τους πρόποδες των Ιμαλαίων.

Το χαρακτηριστικό αυτό δομικό σύστημα αναπτύσσεται ιδιαίτερα επί τριανταπέντε τουλάχιστον αιώνες, από την Μινωική εποχή έως και σήμερα με πολλές παραλλαγές. Παράλληλα όμως έχουμε δομικά συστήματα τα οποία δεν είναι διαδεδομένα, είναι όμως αρκετά πρωτοπόρα και μοναδικά, με εφαρμογές σε πολύ στενό τοπικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των σπιτιών της Λευκάδας τα οποία είναι κατασκευασμένα με ένα μεικτό σύστημα δόμησης (λιθοδομή και ξύλινη κατασκευή) που αναπτύσσεται τουλάχιστον τους δύο τελευταίους αιώνες.

Κατά την διάρκεια ζωής του, το κτίριο όταν είναι εν χρήσει ασφαλώς δέχεται πολλές αλλαγές, οι οποίες οφείλονται στις

διαθέσεις και ανάγκες των χρηστών με διάφορες μετατροπές και προσθήκες, στην τρωτότητα των υλικών δηλαδή στην φυσική φθορά και γήρανση τους, στην έλλειψη συντήρησης και φυσικά στις ζημιές που έχουν προκληθεί μετά από μια σεισμική φόρτιση η μια πυρκαγιά.

Οι παράμετροι αυτές επιφέρουν στο δομικό σύστημα και στα επιμέρους στοιχεία του, σημαντικές αλλαγές οι οποίες εξασθενίζουν τις αρχικές αντοχές των μελών και γενικά το σύνολο κτίριο.

Σκόπιμη κρίνεται η αναφορά στην επιμέρους τεχνική του δομικού συστήματος, την ξυλοδεσιά. Η ξυλοδεσιά έχει ως στόχο να ενίσχυση της τοιχοποιίας σε ότι αφορά αυτή καθ' αυτή την δομή της και να περιδέσει περιμετρικά τις τοιχοποιίες του κτιρίου. Όταν λοιπόν η υγρασία και η σήψη καταστρέφει το ξύλο, σταματάει να εξυπηρετεί τον στόχο για τον οποίο ο μάστορας την τοποθέτησε και δημιουργεί ένα σημαντικό αδύναμο σημείο του δομικού συστήματος.

Παρόμοια αποτελέσματα επιφέρει στο κτίριο, η σήψη του ελκυστήρα μιας ξύλινης στέγης που είναι ενσωματωμένος μέσα στην τοιχοποιία. Τότε πλέον παύει να παραλαμβάνει τις οριζόντιες δυνάμεις που ασκούν στην τοιχοποιία οι αμείβοντες και μετατρέπει το σύστημα της στέγης σε αντιστηριζόμενων δοκών με αποτέλεσμα να μην συγκρατούν τους τοίχους μεταξύ τους αλλά αντιθέτως να τους ωθούν σε ανατροπή.

Γενικά με την ολοκλήρωσή τους οι κατασκευές αποκτούν μια αρχική κατάσταση ως προς τις αντοχές και αντιστάσεις τους από καταπονήσεις, επιρροές από το περιβάλλον και από τους καθημερινούς χρήστες. Διαμορφώνοντας έτσι για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα μια συγκεκριμένη συμπεριφορά. Η περίοδος που διατηρεί τα αρχικά ποιοτικά χαρακτηριστικά το κτίριο, καθορίζεται κυρίως από την αρχιτεκτονική σύνθεση του κτιρίου, την ποιότητα των υλικών, τις κατασκευαστικές λεπτομέρειες και το επιλεγμένο δομικό σύστημα.

Επομένως κατά την καταγραφή, σχεδίαση και ανάλυση του δομικού συστήματος με στόχο την κατανόηση της συμπεριφοράς του κτιρίου, είναι καθοριστικό να συνυπολογίσει κανείς τα ιστορικά του στοιχεία, την κατασκευαστική ιδιαιτερότητά του, τα υλικά, τη διαμόρφωση των λεπτομερειών, τη κατάσταση στην οποία βρίσκεται, τις επεμβάσεις και το ιστορικό των καταπονήσεων.

Τρωτότητα των κατασκευών

Η έννοια της «σεισμικής τρωτότητας» είναι αρκετά πολύπλοκη και δεν μπορεί εύκολα να υπολογισθεί με αντικειμενικούς ποσοτικοποιησίμους τρόπους. Αυτό συμβαίνει διότι αν όχι όλες, οι περισσότερες παραδοσιακές κτιριακές κατασκευές στην χώρα μας έχουν την λιθοδομή ως κύριο κατακόρυφο φέρον σύστημα. Η συμπεριφορά της λιθοδομής, ακόμη και σήμερα με τα εξελιγμένα ηλεκτρονικά υπολογιστικά και σχεδιαστικά προγράμματα, είναι ένα περίπλοκο και δύσκολο εγχείρημα.

Η μελέτη τρωτότητας είναι ιδιαίτερα σημαντική στο στάδιο της ανάλυσης διότι θα μας αναδείξει τις πιθανές φθορές και ζημιές που μπορεί να εμφανισθούν στο κτίριο ή στα επιμέρους στοιχεία του στο μέλλον και θα μας καθορίσει την φιλοσοφία της επέμβασης.

Στις μελέτες σεισμικής τρωτότητας πρώτη αρχή θεωρείται η άμεση σχέση της «ιστορίας του κτιρίου», τα υλικά κατασκευής, το δομικό σύστημα, οι επεμβάσεις και οι επισκευές. Δεύτερη αρχή αυτή της «σεισμικής ιστορίας», που καταγράφει όλες τις ζημιές που ήδη έχει υποστεί το κτίριο από προηγούμενες σεισμικές δράσεις.

Οι ζημιές από τον σεισμό στο κτίριο, είναι συσσωρευτικές, αθροιστικές και συναρτώμενες με την εγκατάλειψη, οδηγούν νομοτελειακά πλέον στην ταχύτερη αύξηση της τρωτότητας. Αυτό είναι αρκετά ανησυχητικό διότι δεν είναι καθόλου προφανές ότι ένα κτίριο που έχει αντέξει σε σεισμούς 200 ετών δεν θα καταρρεύσει στον αμέσως επόμενο.

Η σεισμική τρωτότητα είναι ενδογενής και εκφράζεται διαφορετικά από κτίριο σε κτίριο κάθε φορά μη έχοντας σχέση με την γενικότερη αντοχή του κτιρίου στο χρόνο, διότι εάν έχουμε χαρακτηρίσει το κτίριο ως υψηλής σεισμικής τρωτότητας και αυτό είναι κατασκευασμένο σε περιοχή που δεν παρουσιάζει έντονη σεισμική δράση, τότε αυτό μπορεί να ζήσει για αιώνες.

Επομένως την σεισμική τρωτότητα μπορούμε να την κατατάξουμε στις ακόλουθες κατηγορίες:

1. Τις «εγγενείς αδυναμίες» του δομικού συστήματος που έχει εφαρμοστεί, σε συνάρτηση με την μορφή του κτιρίου όπως η ασύμμετρη κάτοψη, τα ανοίγματα στις γωνίες, οι εσοχές, εξοχές στην τοιχοποιία, κλπ.
2. Το «παραμορφώσιμο» του κτιρίου, που εξαρτάται από τα αρχικά

υλικά της κατασκευής και τον τρόπο που έχουν συνθέσει τα επιμέρους στοιχεία.

3. Τις «προγενέστερες ζημιές και φθορές» που έχει υποστεί το κτίριο από σεισμούς και άλλες αιτίες, καθώς επίσης και από τον τρόπο που έχουν επισκευασθεί.

4. Τις «μεταγενέστερες επεμβάσεις» λειτουργικές οι κατασκευαστικές, που είναι μη συμβατικές με τις υπάρχουσες.

Το κιβωτιοειδές σχήμα στις παραδοσιακές αντισεισμικές πρακτικές

Σε περιοχές με έντονη σεισμική δράση, σε διάφορες ιστορικές περιόδους, οι άνθρωποι εφηύραν και ανέπτυξαν εξαιρετικούς τρόπους και μορφές στις κατασκευές τους, με στόχο αυτές να έχουν την καλύτερη δυνατή ανταπόκριση στις σεισμικές φορτίσεις.

Η πλέον συνηθισμένη και επαναλαμβανόμενη μορφή με διάφορες παραλλαγές, με αρκετά καλή συμπεριφορά είναι αυτή του «Κιβωτίου».

Οι λαϊκοί τεχνίτες, είχαν επινοήσει μέσα από την μακροχρόνια παρατήρηση και τον πειραματισμό και άλλες τεχνικές ή συστήματα, τα οποία ενίσχυαν την μορφή του «κιβωτίου» σχετικά με την αντιμετώπιση του σεισμού.

Οι σπουδαιότερες από αυτές είναι:

Η τεχνική της ξυλοδεσιάς. Όπως είναι γνωστό η μορφή του κιβωτίου με την τεχνική ενίσχυσης της τοιχοποιίας από ξύλινα στοιχεία, είναι διαδεδομένη στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου.

Η επινόηση της ξυλοδεσιάς είναι μια παραδοσιακή τεχνική η οποία για κάποιο διάστημα σταμάτησε να εφαρμόζεται τουλάχιστον στα δημόσια κτίρια στην Βυζαντινή Αρχιτεκτονική και επανήλθε στα μεταβυζαντινά χρόνια από την Ανατολή.

Οι τοιχοποιίες από λίθους, ωμοπλίνθους, κ.λπ. συμπεριφέρονται με επιτυχία στις σεισμικές φορτίσεις, όταν αυτές έχουν ενισχυθεί με ξυλοδεσιές. Η τεχνική της ξυλοδεσιάς ενισχύει την τοιχοποιία με οριζόντιες κυρίως ζώνες. Οι ξυλοδεσιές διατρέχουν την περίμετρο του κτιρίου και έχουν την μορφή σχάρας. Αποτελούνται από δύο δοκούς οι οποίοι τοποθετούνται στις παρίες (εξωτερικά και εσωτερικά) της λιθοδομής και πήχεις (κλάπες, λύκοι) που συνδέουν εγκάρσια τις δοκούς περίπου ανά 0,50εκ. Αυτές εμφανίζονται στα επίπεδα έδρασης του φέροντος οργανισμού των πατωμάτων και της στέγης, στην

ποδιά και το πρέκι των ανοιγμάτων.

Είναι γνωστό ευρέως και έχει ερευνηθεί διεξοδικά ο ρόλος της ξυλοδεσιάς, σε ότι αφορά στην ενίσχυση της συνοχής και την αντοχή της τοιχοποιίας, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στις εφελκυστικές κυρίως και καμπτικές τάσεις, που παραλαμβάνει το κτίριο κατά την σεισμική φόρτιση.

Η ομοιόμορφη διάταξη των ξυλοδεσιών στο κτίριο, η αποτελεσματική σύνδεση των τοίχων στις γωνίες, η περίτεχνη σύνδεση των ξύλινων στοιχείων μεταξύ τους και κατά το μήκος τους, η οριζοντίωση της τοιχοποιίας για την έδραση των δοκών της στέγης και των πατωμάτων καθώς επίσης και η ομοιόμορφη κατανομή των φορτίων, επιτυγχάνουν την ομοιογενή και ομοιόμορφη συμπεριφορά και συνεργασία της λιθοδομής με τα υπόλοιπα μέλη του κτιρίου κατά την διάρκεια σεισμικής φόρτισης.

Μολονότι λοιπόν οι ξυλοδεσιές είναι ένα από τα πλέον ιδιοφυή συστήματα με εξαιρετικά αποτελέσματα όπως αναφέρθηκε, στον σεισμό, δεν πρέπει να θεωρούμε ότι ο παραδοσιακός λαϊκός μάστορας τις ενέταξε στο κτίριο αποκλειστικά και μόνο για να αντιμετωπίσει τον σεισμό.

Σχεδιαστική Διάταξη των Στοιχείων του Κτιρίου

Στην σχεδίαση, μελέτη, του κτιρίου, η διάταξη των λειτουργικών στοιχείων του μπορούν με δύο τρόπους να εφαρμοστούν. Ο πρώτος είναι η «συμμετρία» του κτιρίου και στις τρεις διαστάσεις και ο δεύτερος είναι η εφαρμογή της «υποβίβασης του κέντρου βάρους», δηλαδή οι πάνω όροφοι να είναι κατασκευασμένοι με ελαφρά υλικά (ξύλο).

Όπως γνωρίζουμε λίγες είναι οι παραδοσιακές, λαϊκές, ιστορικές κατασκευές στις οποίες είχε εφαρμογή η αρχή της συμμετρίας, επειδή ο τρόπος δόμησης, τα υλικά και η ανάγκη κυρίως των προσθηκών, ήταν άμεσα συνδεδεμένες με τις ανάγκες της εκάστοτε κοινωνίας. Συνήθως οι τεχνίτες απέφευγαν να τοποθετούν ανοίγματα, σκάλες, τζάκια και άλλα λειτουργικά στοιχεία σε περιοχές του κτιρίου που θεωρούσαν ότι είναι περισσότερο τρωτές στον σεισμό. Φυσικά δεν αποτελούσε αξίωμα η συμμετρία και ως εκ τούτου δεν τηρούνταν αυστηρά.

Η δεύτερη τεχνική της ελάφρυνσης της κατασκευής στον ή στους ορόφους, ήταν ευρέως διαδεδομένη με αρκετά καλή συμπεριφορά.

Ασφαλώς στους ορόφους μια και το επέτρεπε το υλικό κατασκευής, είχαν μεγαλύτερα ανοίγματα και προεξοχές τμημάτων του ορόφου από το περίγραμμα του ισογείου. Μία κατασκευαστική πρακτική που δεν εφαρμοζόταν σε όλες τις περιοχές αφού οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες διαφοροποιούνται από περιοχή σε περιοχή. Π.χ. το σύστημα είχε ευρεία εφαρμογή στις κατοικίες της Λευκάδας, του Πηλίου και στην Βόρεια Ελλάδα. Δεν είχε όμως καμιά εφαρμογή στα Αιγαιοπελαγίτικα σπίτια.

Ενίσχυση των Ανοιγμάτων

Τα ανοίγματα συνήθως ενισχύονταν στην ποδιά το πρέκι και τα πλαϊνά, με ξύλινα στοιχεία ικανής διατομής, δημιουργώντας μια πλαισιωτή κατασκευή. Τα στοιχεία αυτά ήταν ενταγμένα στην κατασκευή της τοιχοποιίας και σε συνδυασμό με τους πολύ καλά λαξευτούς λίθους, τα τζινέτια που τα έδεναν μεταξύ τους και τα ανακουφιστικά τόξα στο υπέρθυρο, ενίσχυαν τα ανοίγματα.

Συμπερασματικά λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι, οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν για την διασφάλιση της επαρκούς λειτουργίας του κιβωτιόσχημου κτιρίου έναντι των στατικών κυρίως όμως και των δυναμικών φορτίσεων είναι πολλές. Επομένως για την αποδοτικότερη στατική λειτουργία του κτιρίου μορφής «κιβωτίου» πρέπει να διασφαλισθούν δύο βασικές προϋποθέσεις:

Η πρώτη αφορά στην υψηλού βαθμού διαφραγματικότητα των κατακόρυφων και οριζόντιων επιπέδων του κτιρίου. Κάθε μέλος του κτιρίου, κατακόρυφο όπως τοίχος λίθινος ή ξυλόπηκτος, οριζόντιο όπως πατώματα, στέγες και δώμα, απαιτεί υψηλή ποιότητα κατασκευής, ώστε να είναι αποδοτικότερα στο σύνολό τους.

Η δεύτερη προϋπόθεση αφορά στην επιμελέστερη σύνδεση των επιπέδων αυτών μεταξύ τους.

Συγχρόνως όσο μεγαλώνουν οι απαιτήσεις για την συμπεριφορά του κτιρίου στον σεισμό, τόσο οι συνδέσεις των μελών, των επιμέρους στοιχείων, της διαφραγματικής λειτουργίας, της αντοχής και της ανθεκτικότητας πρέπει να βελτιώνονται.

Η συμπεριφορά της ιστορικής κατασκευής στις σεισμικές φορτίσεις

Η σεισμική δράση στις κατασκευές, ειδικά στην Ελλάδα όπως έχουμε αναφέρει, είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται αρκετές φορές κατά

την διάρκεια ζωής ενός κτιρίου και είναι οριακά καθοριστικό για την τύχη του και τις αντίστοιχες επιπτώσεις γενικότερα.

Οι χώρες της Βόρειας Αμερικής και της Ευρώπης, δεν έχουν στην πλειοψηφία τους ιδιαίτερα σοβαρό πρόβλημα από τον σεισμό, με αποτέλεσμα οι αντισεισμικές τεχνικές να μην τις έχουν απασχολήσει.

Αντιθέτως χώρες όπως η Ελλάδα και όλες οι γειτνιάζουσες με το Αιγαίο Πέλαγος, εμφανίζουν έντονο πρόβλημα σεισμών και ως εκ τούτου έχουν αναπτύξει και εξελίξει πολλά αντισεισμικά συστήματα με εξαιρετικές κατασκευαστικές λεπτομέρειες.

Όπως αναφέρθηκε, τα αντισεισμικά συστήματα έχουν μεγάλη πολυμορφία και δεν είναι δυνατόν να γίνουν γενικές κατατάξεις και περιγραφές. Η γενίκευση μπορεί πιθανά να οδηγήσει σε αποφάσεις μη συμβατές με το δομικό σύστημα, τα μορφολογικά, τυπολογικά, ιστορικά χαρακτηριστικά του κτιρίου και να το οδηγήσουν σε ολέθρια αποτελέσματα.

Είναι απολύτως χρήσιμο να επισημανθεί και να καταγραφεί κάθε χαρακτηριστικό δομικό σύστημα ως προς, τα υλικά του, τις κατασκευαστικές του λεπτομέρειες. Να αναγνωρισθεί χρονικά και τοπικά, να αναλυθεί κατασκευαστικά, με στόχο να αποτιμηθούν σωστά και συμβατά οι βασικές μέθοδοι ενίσχυσης και αποκατάστασης.

Μολονότι η διαδικασία της ανάλυσης του δομικού συστήματος είναι δύσκολη αλλά ελκυστική, πρέπει να είμαστε αρκετά προσεκτικοί στην φάση των επιλογών και του τρόπου αντιμετώπισης της επέμβασης. Οι προτεινόμενες μέθοδοι οφείλουν να είναι προσεκτικές και με σεβασμό στο κτίριο που έχει ζήσει έως σήμερα. Κύριο μέλημά μας αποτελεί η διατήρησή του, στην αρχική του μορφή, ώστε να το αξιοποιήσουν, στο μέλλον οι επόμενες γενιές.

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ.

Ρένα Κλαμπατσέα, Αρχιτέκτων, Λέκτορας Ε.Μ.Π.,

Μαρία Μάρκου, Αρχιτέκτων, Λέκτορας Ε.Μ.Π. ,

Σερράος Κωνσταντίνος, Αρχιτέκτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Η τοποθέτηση των μαθημάτων πολεοδομίας και χωροταξίας, στην Σχολή αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., απέναντι στα ζητήματα διαχείρισης της ιστορικής κληρονομιάς, έχει εφελτήριο τον τρόπο που «διαβάζουμε» τα ίχνη του χρόνου στη διαμόρφωση και την λειτουργία του αστικού και εξωαστικού χώρου και έχει σημασία για την επεξεργασία μιας ορισμένης αντίληψης του χώρου. Τα συγκεκριμένα μαθήματα προϋποθέτουν μια αντίληψη των πολλαπλών (φυσικών, οικονομικών, κοινωνικών, συμβολικών) διαστάσεών του, για να κατανοήσουν τις παραμέτρους και τις συνέπειες που έχουν οι μετασχηματισμοί του χώρου και να προσεγγίσουν κριτικά τις λογικές και τα εργαλεία παρέμβασης στους μετασχηματισμούς αυτούς, με άλλα λόγια, τον σχεδιασμό του χώρου. Στα μαθήματα πολεοδομίας και χωροταξίας, ο σχεδιασμός εμφανίζεται ως διαδικασία σύνθεσης θεματικών που αλληλοτροφοδοτούνται διατηρώντας ένα ορισμένο βαθμό αυτονομίας. Για το λόγο αυτό, συμβάλλουν στην προσέγγιση των θεμάτων ιστορικής / αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, αναδεικνύοντάς τα ως θεματική ενότητα / διάσταση στο σχεδιασμό, ως αντικείμενο εξειδίκευσης αλλά και ως θεωρητικό ζήτημα που διατρέχει «οριζόντια» (τις διάφορες θεματικές) και «κατακόρυφα» (τα επίπεδα εμπάθουσας) στο πρόγραμμα σπουδών του αρχιτέκτονα.

Στο διάλογο μεταξύ οικείων σχολών για τους τρόπους που η σύγχρονη αρχιτεκτονική εκπαίδευση προσεγγίζει τα ζητήματα διαχείρισης της ιστορικής κληρονομιάς, καταθέτουμε μερικές σκέψεις με βάση τη συμμετοχή μας στα υποχρεωτικά μαθήματα πολεοδομίας και χωροταξίας, στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ. Σε μια πρώτη ανάγνωση, η διδακτική εμπειρία μας θα καταγραφόταν στις «παρυφές» του διαλόγου, στο χώρο πραγμάτευσης του κανονιστικού μάλλον πλαισίου αυτής της διαχείρισης. Θα ισχυριστούμε ότι αυτό δεν είναι τόσο προφανές και ότι τα μαθήματα πολεοδομίας και χωροταξίας εκβάλλουν στον «πυρήνα» του διαλόγου, στα συνθετικά του διακυβεύματα, προσφέροντας μια προοπτική του χώρου που διαπερνά τις κλίμακες σχεδιασμού, φωτίζει ταυτόχρονα τη μοναδικότητα και την τυπολογία των πραγμάτων, αποκαλύπτει, μαζί με τη λογική της οργάνωσής του, τη λειτουργία του χώρου ως διαλεκτικά προσδιορισμένου μέρους των παραγωγικών σχέσεων (Soja, 1989). Θα ισχυριστούμε ότι στη διάνοιξη μιας τέτοιας προοπτικής έγκειται ουσιαστικά η συμβολή των μαθημάτων μας στις σπουδές πάνω στη διαχείριση της ιστορικής κληρονομιάς.

Το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το ζήτημα στη «μεγάλη κλίμακα», φαίνεται από την αύξουσα κινητικότητα για την επεξεργασία κανονιστικού πλαισίου με διεθνή ισχύ – και με ό,τι αυτό συνεπάγεται για δεσμεύσεις και πρωτοβουλίες στο εθνικό επίπεδο - από τη Χάρτα της Βενετίας μέχρι σήμερα. Όσο εντείνονται οι προσπάθειες ρύθμισης του καθεστώτος προστασίας της ιστορικής κληρονομιάς, ενισχύονται και οι ερευνητικοί θεσμοί, ενθαρρύνεται η παραγωγή καινοτομίας με αποτέλεσμα, μαζί με το κανονιστικό πλαίσιο, να αναπτύσσεται τόσο η κατασκευαστική τεχνογνωσία (Crosi, 1998) όσο και ο αναστοχασμός πάνω στους όρους με τους οποίους εξερευνούμε «την ξένη χώρα που είναι το συλλογικό μας παρελθόν» (Lowenthal, 1985). Έτσι, η επεξεργασία πολιτικών προστασίας σ' αυτό το διάστημα, αναφέρεται σε μια διαστολή της έννοιας της κληρονομιάς, ώστε να περιλάβει τα απτά και τα άυλα, τα λαϊκά και τα λόγια, τα τεχνολογικά και τα καλλιτεχνικά στοιχεία του πολιτισμικού παρελθόντος, τις κοινωνικές και τις περιβαλλοντικές συνιστώσες του. Αναφέρεται ακόμα σε μια γενίκευση του αισθήματος ευθύνης μπροστά στον τρόπο που οι σύγχρονες αναπτυξιακές επιλογές απειλούν τις μαρτυρίες αυτού του παρελθόντος ως μεταφορά (αν όχι υπεκφυγή) της τρωτότητας του συλλογικού μας παρόντος. Την ίδια στιγμή, η έννοια της «διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς» εμφιλοχωρεί στο λεξιλόγιο της ανάπτυξης (Cernea, 2001). Συνδέεται ολοένα και στενότερα με οικονομικές προτεραιότητες και περιβαλλοντικές επιταγές, επομένως, με την πολιτική γης, με τη λειτουργία χρηματοοικονομικών μηχανισμών που διαπερνούν τα εθνικά σύνορα, ή τα όρια ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό. Συνδέεται ουσιαστικά με τον εκχρηματισμό της συμβολικής υπεραξίας της πόλης, του τοπίου, του χώρου ως προϊόν της συλλογικής εμπειρίας μας, όπως συνδέεται και με τον σφετερισμό της συλλογικής εμπειρίας μας δια μέσου της θεαματικής προσομοίωσης του παρελθόντος.

Η κρισιμότητα του ζητήματος είναι έκδηλη στις επιχειρήσεις ιδεολογικής κερδοσκοπίας ή ακόμα και χειραγώγησης του πληθυσμού μέσα από την επεξεργασία της εικόνας της πόλης (Govers & Go, 2009) ως εταιρικού λογότυπου (αν θυμηθούμε τους Ολυμπιακούς Αγώνες). Είναι προφανής στην περίπτωση του σχεδιασμού των ιστορικών κέντρων των πόλεων και, ευρύτερα, του δημόσιου χώρου, στο πλαίσιο του οικονομικο-πολιτικού ανταγωνισμού πόλεων και κρατών (Kirpfer & Keil, 2002). Κάθε προσπάθεια αναδιαπραγμάτευσης του συσχετισμού ισχύος και, επομένως, της κοινωνικής γεωγραφίας από το επίπεδο της πόλης ως το πλανητικό επίπεδο, επιβάλλει και ένα είδος διαπραγμάτευσης του παρελθόντος και, επομένως, των υλικών του μαρτυριών. Δεν μπορούμε να διαχειριστούμε αυτές τις μαρτυρίες

παρά δυνάμει του μέλλοντος που οραματιζόμαστε, φοβόμαστε ή έχουμε ήδη πιλοποιήσει.

Αναφερόμαστε σε ζητήματα που η Σχολή Αρχιτεκτόνων θέτει στα μαθήματα πολεοδομίας, με τον ίδιο τρόπο που θέτει το ζήτημα του τι έχει να κάνει η πολεοδομία. Όχι η κανονιστική πολεοδομία, η πολεοδομία του μαρκαδόρου, των σταθεροτύπων και των διμεταβλητών πινάκων, όχι μόνο και όχι πρωτίστως. Αλλά η πολεοδομία που ανιχνεύει τις αιτιακές γραμμές της ανάπτυξης του χώρου για να κατανοήσει τους τρόπους που μας μιλούν οι τόποι, τους τρόπους που τους ζούμε και τους απευθυνόμαστε. Σ' αυτή την προοπτική η αρχιτεκτονική κληρονομιά, το υλικό ίχνος της ιστορικής εμπειρίας των τόπων, ίχνος που κατόρθωσε να διασωθεί ή επιλέχθηκε να διασωθεί, (Chouay, 1992) δεν είναι μόνο πολύτιμο (για τον ερευνητή) στοιχείο τεκμηρίωσης των αιτιακών γραμμών. Είναι, ακριβώς μέσα από την υλικότητα του, στοιχείο της συλλογικής συνείδησης και παράγοντας των συλλογικών συμπεριφορών σε ενεστώτα χρόνο.

Μπορεί οι τρόποι διαχείρισης αυτής της κληρονομιάς να μην είναι παρά η προσωρινή πάντα απάντηση στον τρόπο με τον οποίο διατυπώνεται κάθε φορά το ερώτημα για την αξία χρήσης της. Είναι όμως μια δραστική απάντηση που θα κριθεί από τα αποτελέσματά της και, σίγουρα, δεν είναι καρπός εύκολης συναίνεσης ανάμεσα στον ακαδημαϊκό και τον πολιτικό χώρο, ανάμεσα σε ομάδες διαφορετικών συμφερόντων και βλέψεων. Από την προοπτική της «μεγάλης κλίμακας» δεν μας ενδιαφέρει λοιπόν η «θεσμική» σε αντίθεση με την «κατασκευαστική» προσέγγιση της ιστορικής κληρονομιάς. Μας ενδιαφέρει αυτό που παίζεται στην παραπάνω απάντηση και που είναι στο κέντρο της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης, διαπερνώντας τις κλίμακες σχεδιασμού: το πρόβλημα της ένταξης. Με ποιους όρους τα στοιχεία της ιστορικής κληρονομιάς εντάσσονται σε διάφορα πλαίσια αναφοράς παρεμβαίνοντας, ως τελεστές του σύγχρονου πολιτισμικού τοπίου, στην λειτουργία του απεριόριστου συστήματος αλληλεπιδράσεων που αντιπροσωπεύει ο χώρος; Αυτό είναι το συνθετικό πρόβλημα στα μαθήματα πολεοδομίας και χωροταξίας. Νομίζουμε, αυτό είναι το συνθετικό πρόβλημα εν γένει.

Οι φροντιστηριακές ασκήσεις στα μαθήματα μας αφορούν στην επεξεργασία πειραματικής («πρότασης») σχεδιασμού του αστικού ή του εξωαστικού χώρου σε διάφορες περιοχές και σε διάφορες κλίμακες. Είναι ευνόητο ότι σε τέτοιες προτάσεις τίθενται ζητήματα ένταξης, ενσωμάτωσης, δεξίωσης του υλικού ίχνους της ιστορίας σε διαφορετικούς τόπους. Πρέπει να θέσουμε τέτοια ζητήματα,

προκειμένου να στοιχειοθετηθεί ο κοινωνικά αναγκαίος τρόπος οργάνωσης, με σύγχρονους όρους, ενός χώρου υπαρκτού. Και «υπαρκτός» αντιλαμβανόμαστε τον χώρο που δεν είναι κενό δοχείο να το γεμίσεις με πληθυσμό, με λειτουργίες, με κινήσεις, ακόμα και με αναφορές. Υπαρκτός είναι ο χώρος που δεν αναδύθηκε δια μιας από τα έγκατα της γης αλλά έχει συγκροτηθεί σε μακρό χρόνο, με διαδικασίες που οφείλουμε να ιχνηλατήσουμε, να απομυστικοποιήσουμε, να αναδείξουμε τις δυναμικές που διαμορφώνουν, τον τρόπο που νεύουν προς το μέλλον. Υπαρκτός είναι ένας χώρος κατοικημένος από ανθρώπους με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, συμπεριφορές, δυνατότητες και επιθυμίες - αλλά και ένας τόπος για τις μελλοντικές γενιές στις οποίες «οφείλουμε ένα παρελθόν» σύμφωνα με τον Α. Γκράμσι. Ένας χώρος που μας κατοικεί με τους δικούς του τρόπους - κατοικεί τους ανθρώπους που τον ζουν αλλά και τον πολεοδόμο και τον ερευνητή - μας κατοικεί μέσα ακριβώς από τα στοιχεία διαχρονικής συγκρότησης (ταυτόχρονα υλικής και φαντασιακής) στα οποία συγκαταλέγουμε την αρχιτεκτονική κληρονομιά.

Η εμπειρία αυτών των μαθημάτων μας επιβάλλει, ωστόσο, να αντιληφθούμε την αρχιτεκτονική κληρονομιά σαν μέρος μόνο του συνόλου των δομικών στοιχείων του χώρου που, συχνά, έρχονται από πολύ μακριά όπως είναι το ρυμοτομικό σχέδιο ή απλά οι πορείες που χαράζουν τα βήματά μας, όπως είναι η δομή και τα ίχνη των παραγωγικών δικτύων στο χώρο και στο κοινωνικό σώμα, η φυσική και η κοινωνική γεωγραφία, το τοπίο που διαμορφώνεται μέσα από τις πρακτικές και τα βλέμματα και των ανθρώπων, μέσα από τα υλικά και άυλα συστήματα σημασιοδότησης του χώρου και δυνάμει του χώρου. Στο πλαίσιο της άσκησης, οι σπουδαστές πρέπει να αντλήσουν τέτοια δεδομένα και να τα οργανώσουν ως στοιχεία της ανάλυσης και της σύνθεσής τους (όσο αμφιλεγόμενος κι αν είναι ο διαχωρισμός). Το στοιχείο είναι να ασκηθούν στη γοητεία και τη γονιμότητα αυτού του είδους της εξόρυξης ώστε, πέρα από τη «διερεύνηση της υπάρχουσας κατάστασης» να βρουν στο υλικό τους στοιχεία ερμηνείας και, εν τέλει, στοιχεία πρότασης, τη δυνατότητα να φανταστούν «αλλιώς» τον χώρο και τη δυνατότητα να δώσουν νόημα σ' αυτό. Στην «θεωρία» που διδάσκεται στα μαθήματα πολεοδομίας και χωροταξίας, η διερεύνηση της ιστορικής εμπειρίας μέσα από τα ίχνη που αφήνει στην οργάνωση, τη λειτουργία και την κουλτούρα των τόπων, αντιπροσωπεύει τον τρόπο με τον οποίο θα θέσουμε ερωτήματα στο παρελθόν στο όνομα ενός επιτακτικού παρόντος κι ενός μέλλοντος που αξίζει το σεβασμό μας. Αντιπροσωπεύει αναγκαία συνιστώσα της ερμηνείας του χώρου κι ωστόσο δεν είναι προφανής. Λείπουν τρομακτικά τα προσβάσιμα στους σπουδαστές

αρχεία. Ακόμα και η αναζήτηση ενός αντιγράφου ρυμοτομικού σχεδίου είναι περιπέτεια – μπορείτε να φανταστείτε τι σημαίνει η αναζήτηση μελετών, ιδιαίτερα σε χρονολογικές σειρές. Δυσπρόσιτα και ελλιπή τα στοιχεία στατιστικής ή χαρτογραφικής τεκμηρίωσης. Ανενημέρωτες οι βιβλιοθήκες. Αν καταφέρνουμε να διασώσουμε την τιμή του ονόματος είναι αξιοποιώντας το προϊόν των ερευνητικών προγραμμάτων που πραγματοποιούνται στα εργαστήρια της Σχολής.

Ας δούμε ειδικότερα τα ζητήματα διδασκαλίας, ξεκινώντας από το χώρο της πόλης:

Τα μαθήματα Πολεοδομία I¹ και II² διαμορφώνουν ουσιαστικά τον τόπο όπου η πολεοδομία συμβάλλει – και συστήνεται – στο πρόγραμμα αρχιτεκτονικών σπουδών ως «αυτόνομη» επιστημονική περιοχή προδιαγράφοντας, παράλληλα, το πλαίσιο συμβολής της στα συνθετικά μαθήματα μεγαλύτερων εξαμήνων, συμβολή που θεωρούμε ουσιώδη για το ακαδημαϊκό στίγμα της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ. Το περιεχόμενο και η μέθοδος διδασκαλίας συναρτάται με την διπλή αυτή στόχευση: πολεοδομία ως αυτόνομη επιστημονική περιοχή και πολεοδομία ως συνιστώσα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού τουλάχιστον – αλλά όχι μόνο – στη «μεγάλη κλίμακα». Αυτό επιβάλλει μια περιεκτική (που σημαίνει με αξιώσεις θεωρητικές όσο και συνθετικές) εισαγωγή στην πολεοδομία ως πεδίο διερεύνησης των λογικών και των τεχνικών ανάπτυξης της πόλης. Με άλλα λόγια, πεδίο διερεύνησης ενός δεσμού που στοιχειοθετεί την πολιτική φύση της οργάνωσης του χώρου. Πολιτική ακριβώς γιατί είναι πολιτιστική (Εικόνες 1, 2).

Η εισαγωγή αυτή στην πολεοδομία καλύπτει δύο εξάμηνα, στα οποία οι κύκλοι διαλέξεων τρέχουν παράλληλα με φροντιστηριακή άσκηση σε δύο φάσεις, η οποία με τη σειρά της αναφέρεται είτε σε μια περιοχή του αθηναϊκού λεκανοπεδίου, είτε σ' ένα οικιστικό πόλο του ευρύτερου χώρου. Υπάρχει μια κλιμάκωση από την «Αναλυτική Προσέγγιση του Αστικού Χώρου» (5ο εξάμηνο), στις «Πολεοδομικές Επεμβάσεις στον Αστικό Χώρο» (6ο εξάμηνο). Κλιμάκωση που υπονοεί μια «προσομοίωση πολεοδομικής μελέτης» με τον τυπικό βηματισμό από τη συλλογή και αξιολόγηση δεδομένων (Χάρτης 1) στη διάγνωση και, στη συνέχεια, στην πρόταση. Εκπαιδευτικός στόχος είναι η πειραματική προσοικείωση των εννοιολογικών και μεθοδολογικών εργαλείων του αστικού σχεδιασμού.

Κρίσιμη μεθοδολογική επιλογή: Στο θεωρητικό επίπεδο (στις διαλέξεις) η συστηματοποίηση «γνώσεων» για την πολεοδομία, η παρουσίαση

Εικ. 1, 2. Ελευσίνα: Βιομηχανική ιστορική / αρχιτεκτονική κληρονομιά.
Πάνω: εργοστάσιο Ίρις.
Κάτω: εργοστάσιο Κρόνος.
Πηγή: Google earth.

των αρχών και των θεματικών της, η ταξινόμηση και η κριτική των ζητημάτων τα οποία μελετά, ως επιστημονική περιοχή, μπαίνει στο δεύτερο εξάμηνο, μαζί με παραδείγματα από τον ελληνικό και διεθνή χώρο και με έμφαση στις στρατηγικές και τις τεχνικές σχεδιασμού. Προτάσσεται αντίθετα, στο πρώτο εξάμηνο, μια διερεύνηση της πολεοδομικής ιστορίας του αθηναϊκού χώρου με έμφαση στις κοινωνικο-οικονομικές και πολιτισμικές της συνιστώσες. Αυτή βασίζεται σε πολύχρονη ερευνητική προσπάθεια, από την πλευρά του καθηγητή Δ. Καρύδη και άλλων, ομότιμων και εν ενεργεία σήμερα, καθηγητών και εμπλουτίζεται από τις ερευνητικές εργασίες των διδασκόντων της νεώτερης γενιάς και των μεταπτυχιακών σπουδαστών μας.

Μέσα από αυτή την προσέγγιση του αθηναϊκού παραδείγματος θα αναδειχθούν και οι συνθήκες ανάπτυξης της περιοχής που επιλέγεται για την άσκηση. Περιοχή διαφορετική κάθε φορά ώστε να μετατοπίζεται το κέντρο της προβληματικής, να μελετώνται επί μέρους ζητήματα που είναι κρίσιμα για την ανάπτυξη του αθηναϊκού χώρου, να φωτίζονται διαφορετικές, κάθε φορά, διαστάσεις της οργάνωσης και του σχεδιασμού του χώρου. Θα αναφέρουμε ενδεικτικά την περιοχή του Ελαιώνα των Αθηνών, το μέτωπο της οδού Πειραιώς, την περιοχή της Δραπετσώνας, το Λαύριο και την Ελευσίνα, την περιοχή

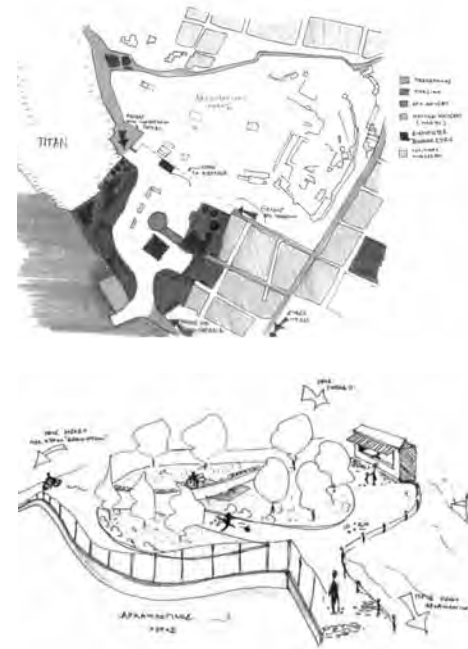
Χάρτης 1. Πολεοδομία 1 «Αναλυτική Προσέγγιση του Αστικού Χώρου» (5ο εξάμηνο 2009/2010). Ελευσίνα: Η Δομή των δραστηριοτήτων στο χώρο. Η συσχέτιση των χαρακτηριστικών του φυσικού χώρου, των ιστορικών στοιχείων και της σημερινής πόλης. Συλλογική αποτύπωση και καταγραφή ρήσεων γης από τους σπουδαστές.

του Μοσχάτου πρόσφατα. Όλες με ένα ξεχωριστό στοιχείο για τον σχεδιασμό, όλες στην αιχμή της συζήτησης για τις στρατηγικές και τις μεθόδους παρέμβασης στον αθηναϊκό χώρο, όλες με ένα διαφορετικό ερώτημα για αυτό που μπορεί να σημαίνει η διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς (Σχέδια 1, 2).

Αυτή η «αντιστροφή του αναμενόμενου» σε όφελος της ιστορίας της πόλης, η δεσπίζουσα θέση που δίνεται στο «παραδείγμα», σε σχέση με τους «κανόνες» σχεδιασμού έχει εκπαιδευτικό νόημα. Θέλει, προφανώς, να δώσει υλική υπόσταση στην προβληματική που θα αναπτυχθεί στα μαθήματα. Θέλει, επί πλέον, να δείξει πόσο κρίσιμη είναι για τον σχεδιασμό η αναζήτηση της αναγκαίας συνάφειας ανάμεσα στις παραμέτρους του προβλήματος και στους όρους (στις λογικές) παρέμβασης σ' αυτό. Θέλει να αναδείξει, με άλλα λόγια την εξαρχής συνθετική λογική του πολεοδομικού εγχειρήματος. Να εμπεδώσει την υπόθεση ότι δεν προσέρχεται στον σχεδιασμό του χώρου δια μέσου ενός αποθέματος γνώσεων, αλλά δια μέσου ενός φάσματος δυνατοτήτων που υπερβαίνουν και, γι αυτό, νοηματοδοτούν την πράξη του σχεδιασμού. Αυτό το φάσμα δυνατοτήτων αναδύεται (έτσι τοποθετείται για μας το θέμα που συζητάμε εδώ) από τις ρωγμές των πολλαπλών στρωματώσεων του ιστορικού υπεδάφους της πόλης.

Κάθε Σχολή Αρχιτεκτονικής είναι σχολή μιας πόλης. Έτσι, η σημαίνουσα θέση του αθηναϊκού παραδείγματος σ' αυτά τα μαθήματα πολεοδομίας έχει να κάνει και με τον ιδιαίτερο δεσμό της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ με την πόλη - μια πόλη έμφορη ιστορίας όσο καμιά, μια πόλη που συνοψίζει τις δυναμικές και τις αντιφάσεις, τη ζωτική συνθήκη της ίδιας της ελληνικής κοινωνίας. Έχει να κάνει ακόμα με τη συνειδητή και καθόλου εύκολη επιλογή της Σχολής να παραμείνει στο ιστορικό κτίριο όπου ιδρύθηκε, να παραμείνει στο ιστορικό κέντρο της πόλης επειδή εννοεί να αναφέρεται σ' αυτή την πόλη, θεωρητικά και έμπρακτα, να αναφέρεται κριτικά και (όπως το είπαμε) σε ενεστώτα χρόνο, ακριβώς γιατί σ' αυτή την πόλη η διαχείριση του παρελθόντος βαραίνει δραματικά στον σχεδιασμό της ανάπτυξης.

Σε κάθε περίπτωση, η επιλογή να εμπλέκονται αυτά τα μαθήματα στο αθηναϊκό γίνεσθαι μας δίνει, και θέλουμε να δίνει στους σπουδαστές, μια θεώρηση της ιστορικής και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που αποκλίνει από το ωραίο, το γραφικό ή ακόμα και το πολύτιμο. Που δεν μεροληπεί απέναντι στα ποικίλα στοιχεία του υλικού πολιτισμού υπέρ της ιδεολογικής ή και της εμπορικής κερδοσκοπίας. Που αντιλαμβάνεται τα στοιχεία της ιστορικής κληρονομιάς σαν στοιχεία

Σχέδια 1, 2. Πολεοδομία 2 «Πολεοδομικές Επεμβάσεις στον Αστικό Χώρο» (6ο εξάμηνο 2009/2010). Ελευσίνα: Προτάσεις επανοργάνωσης του χώρου γύρω από τον αρχαιολογικό χώρο. Σπουδαστική ομάδα: Π. Κονδύλης, Ε. Χριστοδουλάκη. Διδάσκων: Δ. Καρύδης.

της μαθητείας στην πόλη σε όλες τις δυνατές εκδοχές και τις εποχές της, ώστε να μπορεί ψύχραιμα να αξιολογήσει την σημασία τους σαν στοιχεία μιας ζωντανής πόλης που εξελίσσεται με τις δικές της προτεραιότητες. Αν δούμε μόνο τις προτάσεις για την αναβάθμιση του κέντρου της Αθήνας που κατεβαίνουν τις τελευταίες μέρες θα καταλάβουμε πόσο κρίσιμο είναι αυτό. Θα καταλάβουμε επίσης ότι δεν είναι εύκολο, δεν είναι λυμένο, είναι αυτό που προσπαθούμε να διερευνήσουμε. Είναι περίπου όπως το πρόβλημα της διαχείρισης του πένθους (Derida, 1993). Απαιτεί πολλή γνώση και αυτογνωσία, απαιτεί επιστημονική εντιμότητα και τόλμη για να διακρίνεις τι ανήκει οριστικά (υπάρχει άραγε «οριστικά»;) στο μουσείο για να σε διδάσκει και τι εξακολουθεί να στοιχειώνει ή να εμψυχώνει, τι καθορίζει (και πώς άραγε καθορίζει;) την πραγματικότητα που απαιτεί τα δικαιώματά της.

Τα όρια μεταξύ των επιστημονικών περιοχών ελέγχονται αναπόφευκτα στο δημόσιο διάλογο με όρους, προφανώς, επιστημολογικούς όσο και με όρους επαγγελματικής κατάρτισης, άρα, επαγγελματικών δικαιωμάτων, αν όχι και με όρους ακαδημαϊκού ανταγωνισμού μεταξύ, και στο εσωτερικό, των σχετικών πανεπιστημιακών σχολών. Γνωρίζουμε όλοι πόσο θερμός παραμένει ο διάλογος γύρω από τα όρια ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομία, γύρω από τον τόπο, δηλαδή, συνάντησης και αλληλοτροφοδότησης αλλά και αμοιβαίου αποκλεισμού, γύρω από τη μεμβράνη ώσμωσης αλλά και το κατώφλι μετάβασης, γύρω από την στιγμική αλλαγής παραδείγματος. Για το αμφιλεγόμενο των ορίων, μαρτυρά το αμφίβολο των όρων: Αστικός σχεδιασμός, αστική σύνθεση, σχεδιασμός του αστικού χώρου, πολεοδομικός σχεδιασμός κλπ -για να μην αναφερθούμε σε νομικούς ή πολιτικούς όρους. Τι εννοούμε και, επομένως, τι πρέπει να διδάξουμε σε κάθε περίπτωση; Πόσο εκτεταμένη πρέπει να είναι η περιοχή, πόσο περίπλοκο το πρόβλημα, για να ισχυριστούμε ότι η πολεοδομική προοπτική επηρεάζει ή και μεταβάλλει ουσιαδώς τους όρους διαπραγμάτευσης του συνθετικού αντικειμένου;

Αν μιλήσαμε πριν για τη διπλή στόχευση των μαθημάτων πολεοδομίας είναι γιατί, όπως αρχίζει να φαίνεται τώρα, δεν θέλουν απλώς να εισάγουν τους σπουδαστές της Σχολής Αρχιτεκτόνων στο οπλοστάσιο μιας «συγγενούς» επιστήμης, μιας επιστήμης που ευαισθητοποιεί στις κανονιστικές προϋποθέσεις της αρχιτεκτονικής παραγωγής, ή στη σημασία της κλίμακας του έργου. Τα μαθήματα αποσκοπούν (πράγμα ουσιαδώς για τη διαμόρφωση του προγράμματος σπουδών) στη δυνατότητα διάνοιξης της προοπτικής για την ίδια την αρχιτεκτονική σύνθεση σε οποιαδήποτε κλίμακα. Αποσκοπούν στον φωτισμό των κοινωνικο-οικονομικών, των πολιτιστικών, των περιβαλλοντικών και

(ας το πούμε πάλι) των ιστορικών προϋποθέσεων και συνεπειών της αρχιτεκτονικής παραγωγής. Στον φωτισμό των μηχανισμών παραγωγής του χώρου, υπό την προϋπόθεση της εξέλιξης του αστικού φαινομένου: της πόλης. Στη βιβλιογραφία θα βρούμε τους

ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ SPRAWL ΣΤΟ ΜΑΡΑΘΩΝΑ

Συμπεριλαμβανόμενος ο Διοικητικός του Δομημένου Περιβάλλοντος στο Φυσικό και Πολιτισμικό Κεφάλαιο

Προβλήματα που εντοπίζονται στην σημερινή σχέση του κτισμένου περιβάλλοντος με τους αρχιτεκτονικούς και φυσικούς "παικτήρες"

- Αδιαφορία και αδιαφορία για την πόλη
- Ελάχιστη εγκατάσταση και θέληση κίνησης με τη φύση (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση, συνθήκες και προϋποθέσεις για αρμονικότητα μεταξύ και μεταξύ φυσικού κεφαλαίου
- Υποαρκής αξιολόγηση των αρχιτεκτονικών και πολιτισμικών αξιών (στο πλαίσιο του φυσικού κεφαλαίου)
- Ελάχιστη υποστήριξη των φυσικών και πολιτισμικών αξιών (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του φυσικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)

Γενικές επιλογές των σχεδιαστών

- Διαφορετική αντιμετώπιση των αξιών του φυσικού κεφαλαίου και πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ελάχιστη αξιολόγηση των αξιών του φυσικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ελάχιστη αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)
- Ανεπαρκής αξιολόγηση των αξιών του πολιτισμικού κεφαλαίου (στη όλη)

Χωροταξικό Σχεδιασμός 7ου εξαμήνου. Σπουδαστική ομάδα: Οικονομίδης Βίλμα, Παπαγεωργίου Δημήτρης, Φροντιστήρια Ε. Παναγιωτίδου.

Χάρτης 2. Χωροταξία (7ο εξάμηνο) 2009/2010). Οικιστικό Sprawl στο Μαραθώνα: Συμπεριλαμβανόμενος ο Διοικητικός του Δομημένου Περιβάλλοντος στο Φυσικό και Πολιτισμικό Κεφάλαιο. Σπουδαστική ομάδα: Ε. Οικονομίδης, Δ. Παπαγεωργίου. Διδάσκουσα: Ε. Παναγιωτίδου.

ορισμούς: Η πόλη ως συνθήκη κεφαλαιοποίησης των κοινωνικών πόρων, η πόλη ως συνθήκη της κοινωνικής κατανομής εργασίας, ως συνθήκη και προϊόν του πολιτισμού, η πόλη ως συνθήκη του πολίτη. Όλοι συναρπαστικοί και όλοι ατελείς. Η πόλη τους ξεπερνάει. Με αυτή την έννοια συμμετέχει ο Τομέας Πολεοδομίας-Χωροταξίας στα συνθετικά μαθήματα. Με αυτή την έννοια και η εισαγωγή στην πολεοδομία, από τα μαθήματά μας, εκβάλλει (μπορεί να το κάνει) στα μαθήματα εκείνα που, με ειδικότερους τρόπους προσεγγίζουν το ζήτημα της ανάδειξης και της διαχείρισης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Το μάθημα της Χωροταξίας³, στο 7ο εξάμηνο σπουδών, δίνει μια λίγο διαφορετική διάσταση του ζητήματος, καθώς αφορά σε θέματα σχεδιασμού υπό το πρίσμα των αλληλεξαρτήσεων της κοινωνικο-οικονομικής δυναμικής και του γεωγραφικού, πλέον, χώρου. Είναι η διάσταση της ανάπτυξης. Η θεωρία του μαθήματος εξελίσσεται σε δυο θεματικές ενότητες: Ζητήματα χώρου - κοινωνίας και ζητήματα διαδικασιών σχεδιασμού. Και στις δύο εμφανίζεται ουσιώδες το πρόβλημα των επιπτώσεων που έχει ο σχεδιασμός και οι χωρικές πολιτικές στην αρχιτεκτονική και εν γένει πολιτιστική κληρονομιά. Ουσιώδες και το πρόβλημα της τροφοδότησης των πολιτικών από την ανάγνωση και την ερμηνεία αυτής της (κοινής) κληρονομιάς μια που, όπως δείξαμε στην αρχή, αποκτά ολοένα και πιο βαρύνοντα ρόλο στην ανάπτυξη και στην οργάνωση τόπων, ιδιαίτερα αν μιλάμε για τόπους που προσανατολίζονται στον τουρισμό (Pearce & Butler, 1999 και AlSayyad, 2001) και τον παραθερισμό. Ο στόχος της άσκησης που επεξεργάζονται οι ομάδες σπουδαστών είναι γενικότερος. Είναι η κατανόηση της διαδικασίας του χωροταξικού σχεδιασμού, η εξοικείωση με τα χωρο-κοινωνικά θέματα, η ανάπτυξη μεθοδολογίας για την προσέγγισή τους και, ταυτόχρονα, για τη διατύπωση πλαισίου στρατηγικών παρεμβάσεων. Αυτό γίνεται σε μια κατάλληλα επιλεγμένη γεωγραφική περιοχή ή/και μια θεματική ενότητα (π.χ. παραθερισμός, τουρισμός, πολιτιστική κληρονομιά, φυσικό περιβάλλον, υποδομές, κλπ.). (Χάρτης 2).

Το αντικείμενο και η μέθοδος επεξεργασίας της άσκησης εμπλουτίζεται από το σχολιασμό ερευνών και μελετών περίπτωσης (ιδιαίτερα αυτές που πραγματοποιούνται στα ερευνητικά εργαστήρια του Τομέα και είναι στη διάθεση των σπουδαστών). Η διερεύνηση των διαστάσεων του «χώρου», για τον οποίο οι σπουδαστές θα πρέπει να ορίσουν κατευθύνσεις χωρικής πολιτικής, είναι το κεντρικό διακύβευμα της άσκησης. Γι αυτό το σκοπό, κάθε σπουδαστική εργασία εστιάζει σε συγκεκριμένα ζητήματα, όπως περιγράφονται από το

Υποσημειώσεις

1. Διδακτική ομάδα ακ. έτους 2009-2010: Σ. Αυγερινού, Δ.Ν. Καρύδης, Ε. Κλάμπασσα, Μ. Μάρκου, Ν. Μπελαβίλας, Κ. Σερράος. Επικουρική διδασκαλία: Φ. Βαταβάλη, Γ. Γκουμπούλου, Μ. Κаланτζοπούλου, Α. Κοκκώση, Α. Τουφεγγοπούλου

Διδακτική ομάδα ακ. έτους 2010-2011: Δ.Ν. Καρύδης, Ε. Κλάμπασσα, Μ. Μάρκου, Ν. Μπελαβίλας. Επικουρική διδασκαλία: Φ. Βαταβάλη, Γ. Γκουμπούλου, Γ. Καρατζάς, Ι. Σπυρόπουλος

2. Διδακτική ομάδα ακ. έτους 2009-2010: Μ. Αγγελίδης, Σ. Αυγερινού, Δ.Ν. Καρύδης, Ε. Κλάμπασσα, Μ. Μάρκου, Δ. Μέλισσας, Ν. Μπελαβίλας, Κ. Σερράος. Επικουρική διδασκαλία: Φ. Βαταβάλη, Γ. Γκουμπούλου, Μ. Κаланτζοπούλου, Α. Κοκκώση, Α. Τουφεγγοπούλου.

Διδακτική ομάδα ακ. έτους 2010-2011: Μ. Αγγελίδης, Π. Θεοδωρά, Ε. Κλάμπασσα, Μ. Μάρκου, Σ. Μαυρομάτη, Δ. Μέλισσας, Κ. Σερράος. Επικουρική διδασκαλία: Γ. Γκουμπούλου, Χ. Καψοπούλου, Α. Κοκκώση, Γ. Καρατζάς, Δ. Μπαλαμπανίδης, Ι. Σπυρόπουλος

3. Διδακτική ομάδα ακ. έτους 2009-2010: Μ. Αγγελίδης, Σ. Αυγερινού, Ε. Κλάμπασσα, Ε. Παναγιωτάτου. Επικουρική διδασκαλία: Χ. Καψοπούλου, Π. Μουκούλης, Σ. Νικολαΐδου, Α. Τουφεγγοπούλου

Διδακτική ομάδα ακ. έτους 2010-2011: Σ. Αυγερινού, Π. Θεοδωρά, Ε. Κλάμπασσα, Ε. Παναγιωτάτου. Επικουρική διδασκαλία: Χ. Καψοπούλου, Ι. Σπυρόπουλος, Α. Τουφεγγοπούλου, Ε. Τούση

μάθημα σε επιλεγμένους άξονες και με τη βοήθεια κριτηρίων που συνδιαμορφώνουμε με τους σπουδαστές.

Το ζήτημα της «ένταξης του υπάρχοντος» στη σύγχρονη πραγματικότητα δεν είναι μόνο ένα από τα στοιχεία ανάγνωσης και ερμηνείας της εξέλιξης, ένα από τα στοιχεία διαμόρφωσης και «παραγωγής» του χώρου. Είναι, σ' αυτές τις ασκήσεις, ένας από τους άξονες της πρότασης που επεξεργάζονται οι σπουδαστές: Πρέπει να ανιχνεύσουν δυνατότητες ανάδειξης και δικτύωσης των πολιτιστικών πόρων (των διάφορων στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς στην περιοχή της άσκησης). Πρέπει να προτείνουν τρόπους για μια «συνετή» διαχείριση αυτής της κληρονομιάς, σε συνδυασμό με τη διαμορφωμένη οικιστική ανάπτυξη και την οικονομία της ευρύτερης περιοχής.

Από την πρόσφατη εμπειρία μας, αξίζει η αναφορά ερωτημάτων που απασχόλησαν τα σπουδαστικά θέματα τα τρία τελευταία έτη:

- Η αρχιτεκτονική κληρονομιά ως κοινωνικό κεφάλαιο ή ως οικονομικός πόρος;
- Η διάσταση μεταξύ συμβάσεων προστασίας/ανάδειξης της κληρονομιάς (θεσμικού πλαισίου) και παραγόμενου χώρου, όπου εντάσσεται η σύγχρονη αρχιτεκτονική δημιουργία.
- Η συχνή αμφισβήτηση του σχεδιασμού ως εργαλείου προστασίας ανάδειξης της κληρονομιάς (φυσικής και πολιτιστικής).
- Ο τρόπος σύνδεσης/σύνθεσης των επί μέρους «θεραπευτικών» χειρισμών (για την προστασία και την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς) ως στοιχείο του γνωστικού υποβάθρου των σπουδαστών της Σχολής.

Ας συνοψίσουμε: Τα μαθήματά μας προσδιορίζουν το σχεδιασμό, ανεξαρτήτως κλίμακας, σαν διαδικασία σύνθεσης και όχι άθροισης επιμέρους θεμάτων. Σύνθεσης με την έννοια ότι καθένα από αυτά τα θέματα υπόκειται στους μηχανισμούς παραγωγής του χώρου, αλλά υπόκειται με τους όρους που συμβάλλει σ' αυτούς τους μηχανισμούς, με τους τρόπους που συνδιαμορφώνει την πραγματικότητα του χώρου. (Και ποια πραγματικότητα δεν είναι «του χώρου»;) Αυτή η υπόθεση (υποστηρίζουμε ότι) έχει ενδιαφέρον για τον τρόπο που εισάγονται στις σπουδές του αρχιτέκτονα τα θέματα αρχιτεκτονικής κληρονομιάς: Ως θεματική ενότητα/διάσταση στο σχεδιασμό, ως ειδικό αλλά και ως γενικό θέμα, διατρέχοντας «οριζόντια» (σε επιμέρους θεματικές) και «κατακόρυφα» (σε διάφορα επίπεδα εμβάθυνσης) το πρόγραμμα σπουδών.

Βιβλιογραφία

AlSayyad N. (ed.), *Consuming Tradition, Manufacturing Heritage. Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism*, Routledge, London, New York, 2001.

Cernea Michael M., *Cultural Heritage and Development*, 2001, elibrary.worldbank.org

Choay, F., *L' allégorie du patrimoine*, Ed. du Seuil, Paris, 1992.

Croci G., *The conservation and structural restoration of architectural heritage*, Southampton [u.a.]: Computational Mechanics Publ., 1998.

Derida J., *Spectres de Marx*, Ed. Galilée, 1993.

Govers R. & Go F., *Place Branding: Glocal, Virtual and Physical Identities, Constructed, Imagined and Experienced*, Palgrave Macmillan, 2009.

Kipfer S., Keil R., "Toronto Inc? Planning the Competitive City in the New Toronto", *Antipode* Vol.34, Issue 2, pp 227-264, March 2002.

Lowenthal D., *The Past is a Foreign Country*, Cambridge University Press, 1985.

Pearce Douglas G., Butler Richard W., *Contemporary Issues in Tourism Development*, Routledge, London, New York, 1999.

Soja E. W., *Postmodern geographies: The reassertion of space in critical social theory*, Verso, London New York, 1989.

Κλαμπατσέα Ρένα, Λέκτορας ΕΜΠ, rklabatsea@arch.ntua.gr, Πατησίων 42, 10682, Αθήνα

Μάρκου Μαρία, Λέκτορας ΕΜΠ, mmarkou@arch.ntua.gr, Πατησίων 42, 10682, Αθήνα

Σερράος Κωνσταντίνος, Αν. καθηγητής ΕΜΠ, kserr@central.ntua.gr, Πατησίων 42, 10682, Αθήνα

ΑΥΘΑΙΡΕΤΕΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ «ΧΡΗΣΕΙΣ» ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΧΩΡΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΙΧΝΩΝ

Νίκος Μπελαβίλας, Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Η επιλεκτική χρήση της ιστορίας δεν μπορεί παρά να επηρεάζει και τη διδασκαλία της ιστορίας της αρχιτεκτονικής και της πόλης. Από τον ρομαντισμό και τον νεοκλασικισμό του 19ου αιώνα, στην μοντερνιστική άρνηση της ιστορίας του μεσοπολέμου και από εκεί στην εκ νέου ανακάλυψη της μέσω των παραδοσιακών οικισμών, των προσφυγικών συνοικισμών και των βιομηχανικών μνημείων, η ιστορική ανάλυση αποτελεί έναν καμβά επί του οποίου στήνεται πλέον η πολεοδομική σύνθεση και ο αστικός σχεδιασμός. Οι κατά καιρούς διαφορετικές αναγνώσεις αντικατοπτρίζονται στα επάλληλα ρεύματα και αντιλήψεις που όρισαν στο παρελθόν αλλά ορίζουν και σήμερα τη διδασκαλία στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχ. ΕΜΠ.

Η κάθε γενιά, στη σύγχρονη της πολιτική και κοινωνική συγκυρία διαβάζει εκ νέου την ιστορία. Αυτός είναι ένας κανόνας, για τον οποίο έχουν γραφεί χιλιάδες σελίδες. Χρησιμοποιεί η κοινωνία κάθε εποχής την ιστορία για να προβάλει, να συγκροτήσει, να αντιληφθεί τη θέση της στον τόπο και τον χρόνο. «Κατασκευάζει» ιστορικές εικόνες και πολλές φορές μύθους οι οποίοι βοηθούν σε αυτό. Το ίδιο συμβαίνει και με την ιστορία της αρχιτεκτονικής, με την ιστορία της πόλης.

Και εδώ, στην Αρχιτεκτονική Σχολή της Αθήνας, από τη στιγμή της συγκρότησης της έως σήμερα, οι τρεις γενιές δασκάλων της, που καλύπτουν έναν αιώνα διαδρομής της σχολής, έκαναν ακριβώς αυτό · η γενιά «των ιδρυτών» του Μεσοπολέμου, η μεταπολεμική γενιά και τελευταία αυτή της Μεταπολίτευσης, που σε αυτή ανήκει ακόμη η πλειοψηφία των διδασκόντων. Το έκαναν εκφράζοντας ρεύματα που δεν έχουν στεγανά μεταξύ τους, που εκφράζονται από διαφορετικές μεν ομάδες, αλλά που διατρέχουν με διαφορετικές ταχύτητες και δεισδύουν περισσότερο ή λιγότερο βαθειά στον χρόνο της Σχολής, κάνοντας να συνυπάρχουν – όχι πάντοτε ειρηνικά - το παλαιότερο με το νεώτερο-πολλές φορές για πολύ μεγάλα διαστήματα δεκαετιών.

Ο ρομαντισμός και η αρχιτεκτονική του έκφραση, ο νεοκλασικισμός συνδυασμένος με τον ρομαντισμό, αργότερα με τη «γραφικότητα», αλλά και τις εθνικές συγκροτήσεις έρχεται από το Πολυτεχνείο του 19ου αιώνα. Η επιλεκτική και προσανατολισμένη χρήση της ιστορίας και στις σπουδές της αρχιτεκτονικής διαποτίζει την ταυτότητα του

μεσοπολέμου, ενώ την ίδια στιγμή γεννιέται, διαδίδεται και σταδιακά κυριαρχεί μία νέα σχέση με τα πράγματα και τη σχέση ιστορίας, αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας. Είναι μία ριζοσπαστική, μάλλον ισοπεδωτική σε σχέση με την ιστορικότητα θέση, συνδυασμένη με τον μοντερνισμό, την ιδέα της εγκατάλειψης του παρελθόντος και τον διεθνισμό φάση. Και ετούτο το ρεύμα κυριάρχησε με τη σειρά του για να αντέξει μέχρι τις ημέρες μας-και φαίνεται ότι αντέχει ακόμη.

Μία τρίτη φάση ταυτίζεται με τη στροφή που συνέβη από το τέλος της δικτατορία των συνταγματαρχών και τις απαρχές της μεταπολίτευσης. Έως τότε η συσχέτιση των σπουδών με την ιστορία είχαν σχέση με τον «ακαδημαϊσμό» της διδασκαλίας της αρχιτεκτονικής, της τέχνης και σχεδόν καθόλου με την ιστορία της πόλης. Παράλληλες και ασύνδετες εν πολλοίς μεταξύ τους διδασκαλίες όπου τα μνημεία, τα ιστορικά ίχνη, τα έργα τέχνης δεν παίρνουν μέρος στο συνολικό γίγνεσθαι του σχεδιασμού του χώρου αλλά αποτελούν αυθύπαρκτες οντότητες, νησίδες εντός των πόλεων – αρμοδιότητας κυρίως των ιστορικών της αρχιτεκτονικής, αρχαιολόγων και των ιστορικών τέχνης – τις οποίες οφείλει να γνωρίζει ο αρχιτέκτονας, να εκπαιδευτεί για να τα γνωρίζει ο σπουδαστής, αλλά ως εκεί. Οι μορφές του παρελθόντος είναι χρήσιμες για να δανειστούμε από αυτές γνώσεις, ιδέες, μορφές για τον παρόντα σχεδιασμό.

Σε αυτή την τρίτη φάση, δηλαδή περί το τέλος της δικτατορίας, σε μία περιοχή όπου διδάσκεται μία επιστήμη κατεξοχήν παιδί των νεωτερικών ιδεών και της βιομηχανικής εποχής, η πολεοδομία, με την συνολική της απαίτηση για ρύθμιση και κεντρικό σχεδιασμό του χώρου, εισάγεται η διάσταση της ιστορικής ανάγνωσης της πόλης. Σταδιακά, η συγκεκριμένη, πρωτόγνωρη για τις σπουδές της αρχιτεκτονικής διδασκαλία της ανάγνωσης της ιστορίας της πόλης, καταλήγει στο να περιληφθεί η ιστορική τεκμηρίωση, στη διαδικασία της πολεοδομικής σύνθεσης ως στοιχείο του σχεδιασμού.

Τα θέματα αυτά ετέθησαν στο τραπέζι από μία ιδιαίτερη σκοπιά στην αρχή. Το γενικό πλαίσιο ανάπτυξης της πόλης του 19ου και 20ου αιώνα με τις καταβολές του, το πέρασμα από την προβιομηχανική στη βιομηχανική εποχή και στις αστικές συγκροτήσεις της, οι ιδέες, οι τάσεις, οι σοσιαλιστικές ουτοπίες, το μοντέρνο κίνημα στον πολεοδομικό σχεδιασμό, η εφαρμογή όλων των πιο πάνω στην Ελλάδα, η αστικοποίηση γενικά και κυρίως η αστικοποίηση ως ιστορικό πλέον φαινόμενο, το αθηναϊκό αστικό παράδειγμα, η εγκατάσταση των προσφύγων και η ιδιαίτερη πλευρά αυτής της ιστορικής καμπής σε σχέση με την ανάπτυξη των πόλεων, εντάχθηκαν στη διδασκαλία

της πόλης και της πολεοδομίας πατώντας σε ένα έτοιμο και αρκετά στέρεο υπόβαθρο-της ανάλυσης των κοινωνικών δεδομένων, της κοινωνικής εξέλιξης και των αντίστοιχων αλλαγών. Ήταν η εποχή, το 1973-1982, που το επέτρεπε και το απαιτούσε. Σταδιακά, εκείνη την περίοδο, την ίδια εποχή που όλη η Ευρώπη ανακαλύπτει ξανά την ιστορία, τα πράγματα ωριμάζουν και εδώ για την επιστροφή στην ανάγνωση του παρελθόντος της πόλης και του χώρου. Σταδιακά στα μαθήματα εισαγωγής στην πολεοδομία ενσωματώνεται και η εισαγωγή στην ιστορία της πόλης. Η διδασκαλία της θεωρίας και η ανάλυση των πολεοδομικών δεδομένων στις ασκήσεις περιλαμβάνει και την ανάλυση των ιστορικών δεδομένων – των layers, των σταδίων της συγκρότησης.

Το εισαγωγικό μάθημα της πολεοδομίας περιγράφεται ως αντικείμενο: Η κατανόηση της πόλης ως σύνθετου κοινωνικού φαινομένου και η ανίχνευση των παραγόντων που οργανώνουν τη ζωή και τους μετασχηματισμούς της. Η εισαγωγή στο αντικείμενο της πολεοδομίας και της ιστορίας του πολεοδομικού σχεδιασμού, με έμφαση στην Ελλάδα. Ειδικότερα διδάσκονται τα πιο κάτω:

- Αναλυτική προσέγγιση του αστικού χώρου. Η συγκρότηση του αστικού χώρου σε συνάρτηση με οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες: πόλη, περιφέρεια, πολεοδομικές ενότητες, πολεοδομικές λειτουργίες, κέντρα πόλης.
- Αστικός ιστός. Δημόσιος και ιδιωτικός χώρος. Διαδικασίες και τύποι ανάπτυξης του αστικού χώρου. Θέματα ιδιοκτησιών γης. Η έννοια του σχεδιασμού. Εισαγωγή στο αντικείμενο της πολεοδομίας και της ιστορίας του πολεοδομικού σχεδιασμού.
- Αστικοποίηση στον 19ο αιώνα. Η αυγή του πολεοδομικού σχεδιασμού.
- Οι όψεις του μεταπολεμικού σχεδιασμού. Θεωρίες για την πόλη.
- Πολεοδομική Τάξη και Αταξία στον 20ο αιώνα
Σχεδιασμός του χώρου στην Ελλάδα.
- Πολεοδομική εξέλιξη της Αθήνας 19ος-20ος αιώνας

Ταυτόχρονα η ιστορική ανάλυση και τεκμηρίωση της εξέλιξης της περιοχής μελέτης, της άσκησης του πολεοδομικού μαθήματος, αποτελεί στοιχείο της πρώτης φάσης· του μαθήματος Πολεοδομία I. Αυτή η ανάλυση και τεκμηρίωση κτίζει έναν καμβά επάνω στον οποίο θα πατήσει η πρόταση του μαθήματος Πολεοδομία II στο επόμενο εξάμηνο.

Η σύνθεση – η πρόταση λαμβάνει υπόψη (ή οφείλει να το κάνει) και όλη την ανάλυση που έχει προηγηθεί, τη γνώση του γενετικού κώδικα

της πόλης και δημιουργεί επάνω σε αυτόν.

Τα παραπάνω ως γενικές έννοιες αποτελούν κοινό τόπο, αλλά από αυτό το σημείο αρχίζουν τα δύσκολα.

Αφού συμφωνήσαμε λοιπόν, ότι η ιστορία αποτελεί βασικό συστατικό της διδασκαλίας της πόλης, ας επανέλθουμε στο αρχικό ερώτημα: Πως διαβάζουμε αυτό το ιστορικό DNA της πόλης, ή αλλιώς τι συμβαίνει στην περίπτωση μας με τη χρήση και τις «κατασκευές» της ιστορίας;

Φτάσαμε στην εποχή μας, στο τέλος του 20ου και στην εκκίνηση του 21ου αιώνα, για να διαπιστώσουμε πως αρκετά συχνά, την ίδια στιγμή, είναι δυνατόν δύο διαφορετικές ομάδες (εθνικές, φυλετικές, θρησκευτικές, κοινωνικές, πολιτικές, ταξικές, επιστημονικές) να διατυπώνουν με δύο ριζικά διαφορετικούς τρόπους, η κάθε μία τη δική της ερμηνεία, τη δική της «αφήγηση» όπως ονομάζεται για μία πτυχή της ιστορίας. Να διατυπώνουν ουσιαστικά δύο διαφορετικές ιστορίες για το ίδιο ιστορικό γεγονός. Όχι σπάνια και μια ολόκληρη ή πολλές περιόδους της. Η ιστορία – και κατ' επέκταση τα ίχνη της, τα ερείπια, τα μνημεία - γίνεται έτσι εργαλείο διαμόρφωσης της εξέλιξης. Κατά συνέπεια, ο χειρισμός των ιχνών και των μνημείων όντας εργαλείο διαμόρφωσης της ίδιας της πόλης και της αρχιτεκτονικής, μπορεί εύκολα να γίνει εργαλείο κατασκευής εικόνων προσανατολισμένων από την υποκειμενική ματιά του χειριστή του. Είναι κάτι που το συναντούμε κατ' επανάληψη σε εμβληματικές σύγχρονες (του τελευταίου αιώνα) αναδείξεις ιστορικών πόλεων, στην Αθήνα, στη Ρώμη, στη Ρόδο, στη Θεσσαλονίκη, στην Κωνσταντινούπολη. Το αρχαιοελληνικό παρελθόν, το ρωμαϊκό, το λατινικό, το βυζαντινό, το οθωμανικό αναδείχθηκαν κατά περίπτωση και κατ' επιλογή αποκρύβοντας (η και καταστρέφοντας) τις πτυχές αυτές που δεν επιβεβαίωναν μία επιθυμητή αφήγηση της πολεοδομικής εξέλιξης.

Μία ιδιαίτερη πτυχή της τελευταίας φάσης αποτέλεσε η εμπειρία των ερευνών για τους παραδοσιακούς οικισμούς – μία εμπειρία που μετράει πλέον τουλάχιστον 30 χρόνια. Είναι οι έρευνες για το ιστορικό κέντρο της Αθήνας – αναφερόμαστε κυρίως στους παράλληλους με τη διδασκαλία μεγάλης κλίμακας σχεδιασμούς και επεμβάσεις. Ή τα μαθήματα και οι έρευνες, μετά το 1974, στους προσφυγικούς ή μεταναστευτικούς οικισμούς, στην Καισαριανή, στη Δραπετσώνα, στο Πέραμα, αργότερα στη Θήβα, πρόσφατα στα προσφυγικά της Αλεξάνδρας. Αποτέλεσε αυτή η εμπειρία το πέρασμα στην αποδοχή της “ανώνυμης” και “οργανικής” πόλης και αρχιτεκτονικής.

Τέλος, μία τελευταία μεγάλη κοινή άσκηση αποτέλεσε η δουλειά στο

Λαύριο εισάγοντας στη σχολή και στα μαθήματα της, από τη δεκαετία του 1990, την πιο πρόσφατη γενιά μνημείων, αυτών της βιομηχανικής εποχής.

Με αυτές τις δοκιμές αργά – αργά και όχι πάντα κοινές ή αποδεκτές από όλους τους διδάσκοντες διαμορφώθηκε ένας κοινός τόπος. Και διαχύθηκε η ιδέα του σχεδιασμού τη σύγχρονης πόλης, μαζί με τα μνημεία και τα σύνολα της. Ήλθε αργότερα το μάθημα της ιστορίας-θεωρίας να συμπεριλάβει την ιστορία της πόλης – και στο πεδίο της νεώτερης σύγχρονης εποχής σε μία σπάνια καλή διατομεακή συνεργασία. Οι οσμώσεις μεταξύ επιστημονικών περιοχών και διδασκόντων οδήγησαν αργά-αργά και όχι ευθύγραμμα στην επίσης διατομεακή προσέγγιση των πραγμάτων και στα κατ' εξοχήν συνθετικά μαθήματα των μεγάλων εξαμήνων φθάνοντας στο 9ο Συνθετικό του Αστικού Σχεδιασμού. Είναι πλέον αδιανόητο – ευτυχώς – να αγνοηθεί το ιστορικό περιβάλλον, όσο σύγχρονο ή όσο παλαιό και αν είναι και η ανάλογη ανάλυση-τεκμηρίωση και αξιολόγηση του – από την διαδικασία του μαθήματος και το τελικό προϊόν της άσκησης.

Και όμως τα πράγματα συνεχίζουν να μην είναι, ούτε αθώα, ούτε απλά. Η επιλογή ανάδειξης ή εξαφάνισης ενός ιστορικού υλικού ίχνους έχει ανάλογο βάρος στον χώρο, με την χρήση της ιστορίας ως έννοιας στην κοινωνία και την εκπαίδευση. Η διαμόρφωση της ιστορικής εικόνας μίας πόλης, η επιλογή των στιγμών ή των καταλοίπων που θα αναδειχθούν, πρωτίστως βασίζεται στις αρχικές και κατά κανόνα κυρίαρχες τρέχουσες επιλογές ανάγνωσης της ιστορίας.

Στην ίδια πόλη της χώρας μας λ.χ. μπορεί να αναδειχθεί ως σημαντικό, το ελληνικό ή το οθωμανικό ή το αρβανίτικο παρελθόν, αποκαθιστώντας ή εξαφανίζοντας τα σχετικά σημάδια αυτού του παρελθόντος. Μπορεί επίσης να αναδειχθεί το πολιτικό ή το θρησκευτικό ή το τεχνικό παρελθόν, αναδεικνύοντας έτσι τις εκπαιδευτικές ή πολιτιστικές προτεραιότητες, με αρνητικό ή θετικό τρόπο. Μέσω αυτής της επιλογής, στην πραγματικότητα δεν επιστρέφει η ιστορική εικόνα της πόλης, η οποία είναι πολύ πιο περίπλοκη και λαβυρινθώδης από την απλοποιημένη προβολή ενός μνημείου, αλλά επιδεικνύεται μία εικόνα διαλεγμένη προκειμένου να βιωθεί και να εκπεμφθεί ένα σαφές μήνυμα της κοινωνίας και της εποχής.

Στην εποχή μας, οι εθνικοί μύθοι, οι μονομερείς αναγνώσεις, τα στερεότυπα των δύο προηγούμενων αιώνων συζητούνται ξανά, αμφισβητούνται και αναθεωρούνται. Θεωρείται πλέον ότι η ιστορία

είναι κάτι εντυπωσιακά πιο περίπλοκο και πολύπτυχο από ότι περιγραφόταν ως σήμερα. Πίσω από τις αναγνώσεις της κρύβεται κάτι αρκετά πιο ύποπτο από την αθώα εικόνα των παλαιών σχολικών εγχειριδίων. Ανάλογοι προβληματισμοί οδηγούν τα βήματα της σύγχρονης αρχαιολογίας, της αρχιτεκτονικής και μέσω αυτών της ανάδειξης ή όχι μνημείων και καταλοίπων. Η ιδέα των στρωμάτων από τα οποία είναι δημιουργημένες οι πόλεις, των διαφορετικών πολιτισμών που καθόρισαν την εξέλιξη τους, όπου το καθένα στοιχείο από τα πιο πάνω θεωρείται εξίσου σημαντικό με το άλλο, καθορίζει σήμερα τις επιλογές μας. Η εισαγωγή της διάστασης του τοπίου, αστικού ή φυσικού και τη γεωγραφίας, της μεγάλης δηλαδή κλίμακας και της κατά το δυνατόν συνολικής εικόνας και όχι της αποσπασματικής και επιλεγμένης σημειακής καθορίζει τους προβληματισμούς.

Σε αυτό το πλαίσιο η εντυπωσιακή απουσία σύνδεσης των μαθημάτων της καθαρής ιστορίας αρχιτεκτονικής συνεχίζει να υφίσταται. Η ιστορική ανάλυση και η συστηματική με επιστημονική μεθοδολογία τεκμηρίωση των ιχνών, των καταλοίπων στον χώρο συνεχίζει να χλωαίνει. Η αρχιτεκτονική σύνθεση, ή ένταξη σε ιστορικό περιβάλλον πολλές φορές οδηγεί σε επιλογές που δείχνουν τις συνεχιζόμενες αγκυλώσεις.

Που μας οδηγεί αυτό;

Σε αυθαίρετες ρηχές αναλύσεις με βάση στερεότυπα, διηγήσεις, φήμες – και κατά συνέπεια σε υποκειμενικές επιλογές στηριγμένες στο ένστικτο, στη διαίσθηση ή σε τυποποιημένους κανόνες που μοιάζουν περισσότερο με νάρθηκα ο οποίος εμποδίζει την ελευθερία του αρχιτέκτονα και λιγότερο με επιστημονική μέθοδο που καταλήγει σε ένα αποτέλεσμα με λογικά βήματα.

Άλλες φορές σε παραδοχές ότι – τα «διατηρητέα» ή τα «παραδοσιακά» κτίρια είναι αρμοδιότητας του υπουργείου πολιτισμού και της αρχαιολογικής υπηρεσίας και δεν τα κατεδαφίζουμε αλλά και δεν τα αγγίζουμε για να μην μπλέξουμε. Μετακινούμε τη σύνθεση δίπλα τους ή μακριά τους και εκεί ελευθερωνόμαστε ξεμπλέκοντας από το βάρος.

Ας δούμε λίγο τη μεθοδολογία: Η προσέγγιση των πιο πάνω στον σχεδιασμό και τις συνθετικές επιλογές απαιτεί:

Την πληρέστερη κατά το δυνατόν γνώση των ιστορικών δεδομένων σε σχέση όχι μόνο με τον χώρο αλλά και με την κοινωνία και την πραγματική ζωή.

Την καταγραφή των καταλοίπων με όσο πιο αντικειμενικό, νηφάλιο και επιστημονικά ορθολογικό τρόπο μπορεί να εξασφαλιστεί.

Την ανακάλυψη στοιχείων που διαφεύγουν από την επίσημη ματιά ή

από την καθιερωμένη εικόνα.

Την αρχική αξιολόγηση του υλικού με κριτήρια σε πρώτη φάση ανεξάρτητα από την στόχευση του σχεδιασμού και την εφικτότητα της ένταξης του ή όχι σε αυτόν.

Την επιλογή της κατ' αρχήν διάσωσης, όσων αποτελούν σημαντικά ακόμη και αν δεν μπορούν να ενταχθούν ομαλά στην πόλη παρά μόνο σωστικά. Διατηρώντας την αρχή της αναστρεψιμότητας, σύμφωνα με τις σύγχρονες διεθνείς «χάρτες», της αποφυγής δηλαδή της καταστροφής όσων δεν μπορούν να αξιοποιηθούν στην παρούσα στιγμή, αλλά πιθανόν να μπορούν σε άλλες εποχές.

Την τελική επιλογή της ανάδειξης και ένταξης στον αστικό ιστό όσων αποτελούν υλικό που συγκροτεί μία εικόνα και μία «ιστορία», που μπορεί να συντεθεί σε πολεοδομική ή αρχιτεκτονική κλίμακα έχοντας υπ' όψη ότι η επέμβαση αφορά συνήθως μία ζώσα και εξελισσόμενη πόλη και ότι τα ενταγμένα σύνολα οφείλουν να ενταχθούν ομαλά χωρίς να δημιουργούν χάσματα. Εδώ οι στρωματικές διασώσεις και αναδείξεις παίζουν σημαντικό ρόλο στον σχεδιασμό.

Την κατά το δυνατόν συγκρότηση συνόλων ή ενοτήτων με ζώνες προστασίας (buffer zones) που επιτρέπουν τη σύνθεση στην κλίμακα του αστικού τοπίου.

Δεν μπορούν όλα αυτά να λείπουν από τη διδασκαλία της αρχιτεκτονικής, στη κλίμακα του σχεδιασμού της πόλης. Οφείλουν να βρίσκονται ανά πάσα στιγμή επάνω στο σχεδιαστήριο μαζί με την έμπνευση, τη συνθετική τόλμη, τη γνώση της διάστασης του υποκειμενισμού της εποχής, του τόπου, της κοινωνίας.

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΝΕΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Σοφία Αυγερινού Κολώνια, Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Από το Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (CIAM - Αθήνα 1933) μέχρι σήμερα η τάση που επιβάλλεται σταδιακά για την αντιμετώπιση των προβλημάτων προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι ο συνδυασμός ενεργειών διατήρησης και προστασίας των πολιτιστικών αγαθών με τη βιώσιμη ανάπτυξη. Αυτή η έννοια αποκτά σήμερα ιδιαίτερη σημασία, ώστε πολλές οδηγίες αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και πολεοδομικών παρεμβάσεων προσανατολίζονται στον περιορισμό της αστικής επέκτασης, και στη διατήρηση της αστικής κληρονομιάς. Προτείνονται αρχές και στρατηγικές, που πρέπει να εφαρμόζονται σε ιστορικές πόλεις, με στόχο να διαφυλάττουν τις αξίες των ιστορικών πόλεων καθώς και να βοηθήσουν στην ένταξή τους στην κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή της εποχής μας. Πρέπει επίσης να διασφαλίζουν το σεβασμό των υλικών και άυλων αξιών της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Αναγκαίες προϋποθέσεις αποτελούν η τεκμηρίωση της ιστορικότητας και η καταγραφή των ουσιαστών δεδομένων, που θα πρέπει να κληροδοτηθούν στις επόμενες γενιές, στα πλαίσια μιας βιώσιμης αστικής ανάπτυξης. Η προστασία των ιστορικών πόλεων προϋποθέτει ένα Σχέδιο Προστασίας, που πρέπει να βασίζεται σε ένα Πολεοδομικό Σχέδιο με πλήρη διερεύνηση των αρχαιολογικών, τεχνικών, κοινωνικών και οικονομικών αξιών. Το Σχέδιο Προστασίας οφείλει να καλύπτει όλα τα υλικά και άυλα στοιχεία. Καθορίζει δε μία Πρόταση Ανάδειξης και θα πρέπει να συνδυάζεται με ένα Διαχειριστικό Σχέδιο συνοδευόμενο από μία διαδικασία παρακολούθησης.

Η τάση που επιβάλλεται σταδιακά κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα αναφορικά με την αντιμετώπιση των προβλημάτων προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι η διαμόρφωση μιας πολιτικής, που συνδυάζει τις ενέργειες διατήρησης και προστασίας των πολιτιστικών αγαθών με τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Οι επιστημονικοί φορείς και οι οργανώσεις των ειδικών συνέβαλαν ιδιαίτερα στη διερεύνηση της έννοιας της κληρονομιάς και της βιώσιμης προστασίας της. Αρχικά με τις επιρροές του μοντέρνου κινήματος κατά την περίοδο του μεσοπολέμου και αργότερα ευαισθητοποιούμενοι από τα μεταπολεμικά κινήματα για την πόλη, παρεμβαίνουν στις αποφάσεις των τοπικών και εθνικών διοικήσεων διαφωτίζοντας το κοινό.

Το Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (Congrès International d'Architecture Moderne – CIAM), που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 1933, μεταξύ των βασικών λειτουργικών αναγκών, για τον σχεδιασμό των πόλεων, συζήτησε το αντικείμενο της αστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα, το κείμενο 95 θέσεων, που μερικά χρόνια αργότερα

διατύπωσε και κυκλοφόρησε (1957) ο Le Corbusier, γνωστό ως Χάρτα των Αθηνών, περιλαμβάνει 95 σημεία-θέσεις (Le Corbusier, Η Χάρτα των Αθηνών: 65-114), έξι από τα οποία (αριθμοί 65 ως 70) αναφέρονται:

A) στην ανάγκη προστασίας ιστορικών τμημάτων πόλεων, με την προϋπόθεση ότι παρουσιάζουν ευρύτερο ιστορικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον,

B) σε ορισμένες αρχές παρεμβάσεων πολεοδομικής κλίμακας για την εξυγίανση της κατοικίας στα ιστορικά τμήματα των πόλεων και για την ανάδειξη των ιστορικών μνημείων.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η Χάρτα της Αθήνας αποτελεί έναν βασικό σταθμό στην επιστημονική σκέψη για την προστασία της κληρονομιάς, επειδή αναδεικνύει ως πολιτιστικά αγαθά τα πολιτιστικά στοιχεία του ευρύτερου αστικού περιβάλλοντος και με την έννοια αυτή τα εντάσσει σε ένα πλαίσιο πολεοδομικού σχεδιασμού αναπτυξιακής προοπτικής. Για το λόγο αυτό η Χάρτα μπορεί να θεωρηθεί ως η πρώτη προσπάθεια συγκρότησης συστηματικών κατευθύνσεων σχεδιασμού των ιστορικών πόλεων και οικισμών.

Αργότερα, οι εκτεταμένες καταστροφές, που υπέστησαν κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μεγάλες ιστορικές πόλεις της Ευρώπης, όπως η Βαρσοβία, το Λονδίνο, το Λένινγκραντ κ.ά., αλλά και οι σοβαρές απώλειες κινητών έργων τέχνης, ευαισθητοποίησαν και κινητοποίησαν πάλι την επιστημονική κοινότητα, προκαλώντας επίσης το ενδιαφέρον του ευρύτερου κοινού και των κυβερνήσεων.

Η Διεθνής Χάρτα για τη Συντήρηση Μνημείων και Τοποθεσιών, που παρέμεινε γνωστή ως Χάρτα της Βενετίας το 1964 διεύρυνε την έννοια του μνημείου. Αναγνωρίζει ότι το μνημείο αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του ευρύτερου αστικού ή αγροτικού περιβάλλοντος και θεωρεί ότι η προστασία του συνδέεται άμεσα με την ευρύτερη τοποθεσία, όπου αυτό εντάσσεται. Το μνημείο αντιμετωπίζεται επίσης ως μαρτυρία ενός ιδιαίτερου ιστορικού γεγονότος ή ενός πολιτισμού και με την έννοια αυτή θα πρέπει να διασωθεί και να προστατευθεί, ώστε οι επόμενες γενεές να παραλάβουν ότι οι προηγούμενες κληροδότησαν ως τώρα στην ανθρωπότητα. Η Χάρτα της Βενετίας εισάγει λοιπόν με έναν πρώιμο τρόπο την έννοια της βιωσιμότητας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Από την αντίληψη αυτή εμπνέονται επίσης όσες σημαντικές πρωτοβουλίες επακολούθησαν.

Η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας (Φυσικής και Πολιτιστικής) Κληρονομιάς, που θεσπίστηκε στο Παρίσι το 1972 με πρωτοβουλία από την UNESCO και κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Νόμο 1126/1981, αποτελεί το επόμενο, βαθύτατα πρωτοποριακό βήμα, αντιμετωπίζοντας ως συμπληρωματικές έννοιες τη φύση και τον πολιτισμό.

Η Διεθνής Σύμβαση του Παρισιού καινοτομεί εισάγοντας επίσης την έννοια της παγκόσμιας κληρονομιάς και την ανάγκη να παραδοθεί αυτή αλώβητη στις επερχόμενες γενεές. Βασική αποστολή της Σύμβασης είναι επομένως να αναγνωριστούν τα οικουμενικής αξίας φυσικά και πολιτιστικά αγαθά, τα οποία θα πρέπει να υιοθετηθούν από την παγκόσμια κοινότητα και να διασωθούν, υποδεικνύοντας με το προνομιούχο παράδειγμά τους την ανάγκη και τους τρόπους να διασωθεί η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά.

Η Διεθνής Σύμβαση για την Παγκόσμια Κληρονομιά επικύρωσε θεσμικά τις θεωρητικές κατευθύνσεις της Χάρτας της Βενετίας και συνέβαλε σε ένα παγκόσμιο κίνημα για την προστασία, το οποίο βασίζεται αφενός σε μια δυναμική προσέγγιση της έννοιας της κληρονομιάς, η οποία διευρύνεται και εμπλουτίζεται συνεχώς και αφετέρου στη βιώσιμη προστασία της.

Ευρωπαϊκή πολιτική

Με πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρώπης ορίζεται το 1975 Έτος της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Οι επιστημονικός διάλογος και οι ποικίλες εκδηλώσεις του Έτους Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς διαμόρφωσαν το πλαίσιο μιας πολιτικής βιώσιμης προστασίας της ευρωπαϊκής κληρονομιάς. Κατά το Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε με τη λήξη του Έτους στο Άμστερνταμ διατυπώθηκε η Διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά (Αρχιτεκτονικά Θέματα 1976). Σημαντική καινοτομία της Διακήρυξης είναι η αναγνώριση της προστασίας σε ουσιαστικό σκοπό του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού, μέσω του οποίου αντί της άκριτης μεταπολεμικής ανοικοδόμησης θα πρέπει να προωθηθεί η βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος. Μια δεύτερη σημαντική πρόταση της Διακήρυξης είναι η ολοκληρωμένη προστασία. Η αναγνώριση δηλαδή της αναγκαιότητας συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ των φορέων όλων των επιπέδων διοίκησης, από το τοπικό μέχρι το κεντρικό, των κοινωνικών συντελεστών και των φορέων, που διασφαλίζουν τους οικονομικούς πόρους για την προστασία.

Οι προτάσεις και οι κατευθύνσεις πολιτικής της Διακήρυξης του Άμστερνταμ έτυχαν πιλοτικής εφαρμογής με θετικά αποτελέσματα από τους αρμόδιους φορείς ορισμένων προηγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Δέκα χρόνια αργότερα, κατά τη συνάντηση των υπουργών πολιτισμού των χωρών του Συμβουλίου της Ευρώπης, στη Γρανάδα της Ισπανίας, οι συνθήκες ήταν ώριμες προκειμένου να υιοθετηθεί πλέον η Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στην Ευρώπη, που έγινε γνωστή κατόπιν ως Σύμβαση της Γρανάδας. Η Σύμβαση της Γρανάδας κυρώθηκε το 1992 από την Ελλάδα, με το Νόμο 2039/1992.

Η Σύμβαση της Γρανάδας ενσωμάτωσε τις κατευθύνσεις της Χάρτας της

Βενετίας και της Σύμβασης Παγκόσμιας Κληρονομιάς, καθιερώνοντας για τις χώρες της Ευρώπης ως περιεχόμενα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, τις έννοιες: ιστορικά μνημεία, αρχιτεκτονικά σύνολα και ιστορικές τοποθεσίες. Υιοθέτησε επίσης όλες τις προτάσεις της Διακήρυξης του Άμστερνταμ (Τ.Ε.Ε. – Ελ.Τμήμα ICOMOS, 1995: 6-7). Αναγνώρισε συγκεκριμένα ότι θα πρέπει όχι μόνον η αρχιτεκτονική κληρονομιά να διατηρείται για τις επερχόμενες γενεές, αλλά να αποδίδονται σ'αυτήν οι κατάλληλες λειτουργίες και χρήσεις, που επιβάλλονται από τις σύγχρονες συνθήκες (Σύμβαση Γρανάδας, άρθρα 10-11). Προτείνει να ενταχθεί η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ως άμεσος αντικειμενικός σκοπός στον πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό και θεσμοθέτησε τέλος την ολοκληρωμένη προστασία (Σύμβαση Γρανάδας, άρθρα 10-13).

Νέες συγκλίσεις: η βιωσιμότητα της κληρονομιάς

Η ενεργειακή κρίση της δεκαετίας του εβδομήντα, οι εξελίξεις που παρουσιάζονται συνακόλουθα στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας, οι πολεμικές συγκρούσεις, οι γεωπολιτικές μεταβολές στον παγκόσμιο χάρτη και στην Ευρώπη, δρομολόγησαν την αμφισβήτηση της αποτελεσματικότητας των μεταπολεμικών αναπτυξιακών μύθων. Η ανθρωπότητα συνειδητοποιεί την ηγεμονία της επιστήμης και αναγνωρίζει τα αποτελέσματα της τεχνολογίας. Ταυτόχρονα όμως συνειδητοποιεί ότι η επιστήμη θα πρέπει να προσφέρει επιπλέον ποιότητα ζωής, ασφάλεια, ισοπολιτεία. Η επικαιρότητα της εποχής δεν αφήνει πολλά περιθώρια, ώστε σύντομα γίνονται αντιληπτοί οι κίνδυνοι, που απειλούν την επιβίωση της ανθρωπότητας: η αλόγιστη εκμετάλλευση χωρίς πρόγραμμα και σχέδιο των φυσικών πόρων, η αλόγιστη ισοπεδωτική και ρυπαίνουσα βιομηχανική δραστηριότητα, οι εμπόλεμες συγκρούσεις...

Σε αυτό το πλαίσιο η παγκόσμια κοινότητα προβληματίζεται όσον αφορά στην τύχη του φυσικού περιβάλλοντος και στη σχέση αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτισμού (Parent M., 1984). Διαπιστώνεται ότι πολιτισμός και ανάπτυξη συνδέονται στενά, ανεξάρτητα από το οποιοδήποτε επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και τα πολιτικά δεδομένα των ανθρωπίνων κοινωνιών. Αναγνωρίζεται επίσης ότι ο πολιτισμός αποτελεί την έκφραση του δημιουργικού πνεύματος κάθε λαού διαπνέοντας όλους τους τομείς της οικονομικής-παραγωγικής και κοινωνικής ζωής, ότι μπορεί να αναλάβει ρόλο του κοινωνικού ρυθμιστή και να κεφαλαιοποιηθεί ως αναπτυξιακό μέγεθος.

Ένα σημαντικό βήμα, που πραγματοποιείται τη δεκαετία του ενενήντα είναι η Παγκόσμια Διάσκεψη για το Περιβάλλον, που το 1992 πραγματοποιείται στο Ρίο. Εκεί αναγνωρίζεται ότι η ανάπτυξη θα πρέπει

να βασίζεται στη βέλτιστη και λελογισμένη χρήση του υλικού πλούτου και του ανθρώπινου δυναμικού κάθε τόπου και ότι η πολιτιστική κληρονομιά δεν είναι ανανεώσιμο αγαθό.

Στο Ρίο πραγματοποιήθηκε μία ουσιαστική σύγκλιση, η οποία επιβεβαιώνεται από την 22η αρχή της Διακήρυξης των Ηνωμένων Εθνών, για το περιβάλλον και την ανάπτυξη: η πολιτική για τη βιωσιμότητα του φυσικού περιβάλλοντος συναντάται με την πολιτική για τη βιωσιμότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ανθρωπότητα συνειδητοποιεί ότι ο πολιτισμός αποτελεί προωθητική δύναμη για την αναπτυξιακή διαδικασία, ενώ η παραδοχή ότι η παγκόσμια κληρονομιά συγκροτείται από την ενότητα του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος προτείνεται να εμπνέει τον προγραμματισμό της ανάπτυξης (Γρηγορίου Π., Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Γ., 1993: 86-89).

Κληρονομιά και πολιτιστικά τοπία στην ενωμένη Ευρώπη

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών ογδόντα και ενενήντα το Συμβούλιο της Ευρώπης και η ΕΟΚ και αργότερα η Ευρωπαϊκή Ένωση, υιοθετούν έναν σημαντικό αριθμό συστάσεων, ψηφισμάτων και αποφάσεων αναφορικά με θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς (Βουδούρη Δ. – Στρατή Α., 1999: ΧΧ, 423-489). Παρά το γεγονός ότι αυτά τα θεσμικά κείμενα δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, έχουν ιδιαίτερη σημασία. Διαμέσου αυτών διατυπώνονται οι προοδευτικά εξελισσόμενες απόψεις, οι οποίες καθορίζουν τελικά τη διαμόρφωση των πολιτικών στο επίπεδο των χωρών, αλλά και στο σύνολο της Ευρώπης.

Η Ενωμένη Ευρώπη με τη Συνθήκη του Μάαστριχ (1992) αναλαμβάνει την υποχρέωση να προστατεύσει την κοινή πολιτιστική της κληρονομιά και από τις αρχές της δεκαετίας του 90 οι πολιτικές της υιοθετούν προοδευτικά την αστική διάσταση:

- Το Πράσινο Βιβλίο για το Αστικό Περιβάλλον (1990) και Β'ΚΠΣ
- Προωθούνται οι ιδέες ενσωμάτωσης ανέργων, νέων, τα προγράμματα αντιμετώπισης της φτώχειας
- Τίθεται ως βασικός στόχος η ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η διατήρηση των ιστορικών κέντρων των πόλεων
- Προώθηση του Ενεργειακού σχεδιασμού των πόλεων
- Προώθηση των τρόπων σύγχρονης διαχείρισης των συστημάτων αστικών μεταφορών (Ευρώπη 2000)

Σε εφαρμογή των επιταγών της Συνθήκης το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ, Νόργουϊκ 9-10 Ιουνίου 1997)

- Αναλύει πόρους και κοινωνικά προβλήματα
- Εισάγει επιστημονικές μεθόδους για την εκτίμηση των χωρικών

επιπτώσεων από τις κοινοτικές πολιτικές.

- Αναγνωρίζει την ανάγκη για αντιμετώπιση των αστικών προβλημάτων
- Ανανεώνει το ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά, η οποία θεωρείται ως ένας «πόρος» που πρέπει να διαφυλαχθεί, ως προς την υλική και άυλη πλευρά του και θεωρεί ότι η πολιτιστική και φυσική κληρονομιά της Ευρώπης πρέπει να προστατεύεται με ειδικά μέτρα και σχέδια.
- Αναγνωρίζει επίσης την έννοια των πολιτιστικών τοπίων, καθώς και την ιδιαίτερη πολιτιστική και οικονομική τους σημασία. Θεωρεί, τέλος, ότι οι κίνδυνοι που τα απειλούν δεν μπορεί να αντιμετωπιστούν παρά μόνον σε συνδυασμό με έναν ευρύτερο χωροταξικό σχεδιασμό και επιλογές πολιτικής για τον κοινοτικό χώρο.
- Στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης των αγροτικών και αστικών τοπίων προτείνονται: δημιουργική διαχείριση, προώθηση της συνοχής, μεταστροφή των τάσεων εγκατάλειψης, φθοράς και καταστροφής, αντιμετώπιση των τουριστικών πιέσεων.

Ως προϋποθέσεις συνετούς διαχείρισης της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς αναγνωρίζονται: η διατήρηση και ανάπτυξη της φυσικής κληρονομιάς, η ορθή διαχείριση των υδάτινων πόρων, η συντήρηση και διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων και η συντήρηση και δημιουργική διαχείριση της πολιτιστικής αστικής κληρονομιάς.

Στο κατώφλι του 21ου αιώνα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με το ψήφισμά του της 6 Δεκεμβρίου 2000 (2000/2036 (INI)), που αφορούσε στην εφαρμογή της Σύμβασης για την Παγκόσμια Κληρονομιά στα Κράτη Μέλη της Ε.Ε εισάγει νέες παραμέτρους πολιτικής.

Δια μέσου του προγράμματος Culture 2000 (απόφαση αρ.508/2000/ΕΚ), το οποίο αποφασίζεται να διαδεχθεί το πρόγραμμα Raphael (απόφαση αρ.2228/1997/ΕΚ), χρηματοδοτείται η κληρονομιά υπό την ευρεία της έννοια: υλική και άυλη κληρονομιά, κινητή και ακίνητη (μουσεία, συλλογές, βιβλιοθήκες, αρχεία κάθε τύπου, φωτογραφικά και οπτικοακουστικά αρχεία), αρχαιολογική και υποβρύχια κληρονομιά, αρχιτεκτονική κληρονομιά, πολιτιστικοί χώροι και τοπία Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θεωρεί ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση ανέλαβε να εργαστεί για την ανάπτυξη ενός ενιαίου πολιτιστικού χώρου για τους λαούς της Ευρώπης. Αυτός ο χώρος θα πρέπει να λειτουργεί με θεσμικούς κανόνες, οι οποίοι να ευνοούν την ανάπτυξη των πολιτιστικών δραστηριοτήτων και να εγγυώνται την πολιτιστική πολυμορφία.

Στα πλαίσια αυτά η φυσική, η αρχιτεκτονική, η πολεοδομική κληρονομιά και τα πολιτιστικά τοπία, θεωρούνται ως αδιαίρετο σύνολο, το οποίο απαιτεί τη λήψη κοινών μέτρων προστασίας στα πλαίσια των προτύπων αιεφόρου ανάπτυξης για τις πόλεις και την ύπαιθρο.

Παράλληλα αναδύεται και αναγνωρίζεται η έννοια της συνεκτικής πόλης. Η Νέα Χάρτα της Αθήνας 1998,2003 αναγνωρίζει τη βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων ως βασικό στόχο του στρατηγικού χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού ενώ θεωρεί ότι η βιώσιμη αστική ανάπτυξη υπηρετείται από την πρόταση για μια συνεκτική πόλη (connected city,ville cohérente)της οποίας βασικές προϋποθέσεις είναι

- Η διατήρηση του πολιτιστικού πλούτου και της διαφορετικότητας, που προκύπτουν από τη μακριά της ιστορία
- Η δικτύωσή των πόλεων μέσα από πολλαπλές διασυνδέσεις και ροές
- Η διατήρηση μιας δημιουργικής και αποδοτικής παραγωγικής βάσης
- Η αποφασιστική διασφάλιση μιας καλής ποιότητας ζωής για τους κατοίκους και γενικότερα τους χρήστες της

Βασικές προϋποθέσεις για έναν πολεοδομικό σχεδιασμό προστασίας

Η ιστορικότητα των πόλεων συνιστά έναν ιδιαίτερο και πολύ σημαντικό συντελεστή του αστικού φαινομένου.

Όπως έχει παρατηρηθεί οι ιστορικές πόλεις και αστικές περιοχές είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες στις αρνητικές επιπτώσεις από τις σύγχρονες εξελίξεις.

Επηρεάζονται ανεξάρτητα από το δημογραφικό μέγεθος, τη γεωγραφική θέση, τον οικονομικό και διοικητικό ρόλο τους, υφιστάμενες τις αλλοιώσεις από τη σύγχρονες εξελίξεις. Στα πλαίσια της γοργά μεταβαλλόμενης σύγχρονης πραγματικότητας φαινόμενα, όπως η παγκοσμιοποίηση των αγορών και των μεθόδων παραγωγής προκαλούν ανακατατάξεις και μετακινήσεις πληθυσμών μεταξύ των περιφερειών, από και προς τις πόλεις, ιδιαίτερα τις μεγάλες πόλεις, ενώ οι αλλαγές στις πολιτικές διακυβέρνησης και στις επιχειρηματικές πρακτικές απαιτούν νέες δομές και νέες συνθήκες οργάνωσης, που είναι αναγκαίες προκειμένου να βοηθηθεί η ενίσχυση των ταυτοτήτων και να αντιμετωπιστεί ο κοινωνικός διαχωρισμός.

Στο πλαίσιο του σημερινού διεθνούς προβληματισμού για την αστική προστασία, ενισχύεται η συνειδητοποίηση των νέων αυτών απαιτήσεων. Παρουσιάζεται μια βελτιωμένη ευαισθητοποίηση για το θέμα της ιστορικής κληρονομιάς σε αστικό και περιφερειακό επίπεδο, όσον αφορά στις άυλες αξίες, όπως η συνέχεια και η ταυτότητα, στις παραδοσιακές χρήσεις αστικής γης, στο ρόλο του δημόσιου στους κοινωνικοοικονομικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες.

Ερωτήματα γύρω από το ρόλο του αστικού τοπίου που συλλαμβάνεται ως σύνολο με την ιστορική του τοπογραφία και την φυσική του σιλουέτα μοιάζουν περισσότερο σημαντικά από ότι στο παρελθόν. Μια άλλη σημαντική μεταβολή αφορά στον προβληματισμό των έργων μεγάλης

κλίμακας, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις ταχείας ανάπτυξης, που αλλοιώνει τα παραδοσιακά τμήματα από τα οποία συγκροτείται η ιστορική αστική μορφολογία.

Υπό την έννοια αυτή, είναι βασικό να εξετάζεται η πολιτιστική κληρονομιά ως βασικός πόρος, ως μέρος του αστικού οικοσυστήματος που θα πρέπει να προστατεύεται αυστηρά ώστε να εξασφαλίζεται η αρμονική ανάπτυξη των ιστορικών πόλεων.

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης έχει αποκτήσει σήμερα τόσο μεγάλη σημασία ώστε πολλές οδηγίες αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και παρεμβάσεων προσανατολίζονται σε μια πολιτική με σκοπό τον περιορισμό της αστικής επέκτασης, και τη διατήρηση της αστικής κληρονομιάς.

Ο κύριος στόχος μας είναι να προτείνουμε αρχές και στρατηγικές που εφαρμόζονται σε κάθε επέμβαση σε ιστορικές πόλεις και αστικές περιοχές. Αυτές οι αρχές και οι στρατηγικές έχουν ως στόχο να καθορίσουν και να προασπίσουν τις αξίες των ιστορικών πόλεων καθώς και βοηθήσουν στην ένταξή τους στην κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή της εποχής μας.

Οι παρεμβάσεις αυτές πρέπει να διασφαλίζουν το σεβασμό των υλικών και άυλων αξιών της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και για την ποιότητα ζωής των κατοίκων της πόλης.

Τα αντικείμενα της προστασίας και η σημασία της ιστορικής τεκμηρίωσης

Η σύγχρονη έρευνα, αποδεικνύει ότι η ανάλυση της μορφολογικής και λειτουργικής φυσιογνωμίας μιας πόλης, η τεκμηρίωση της ιστορικότητας και η προστασία - διατήρηση της συνιστούν διαδικασία πολύπλευρη, με εννοιολογικά και μεθοδολογικά προβλήματα.

Αναγκαία προϋπόθεση για το έργο αυτό αποτελούν η τεκμηρίωση της ιστορικότητας και η καταγραφή των ουσιαστών δεδομένων, που θα πρέπει να διασωθούν ώστε να κληροδοτηθούν στις επόμενες γενιές, στα πλαίσια μιας βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

Οι πόλεις και οι αστικές περιοχές είναι οι χωρικές δομές, που εκφράζουν την εξέλιξη της κοινωνίας και την πολιτιστική της ταυτότητα. Αποτελούν τη ζωντανή απόδειξη του παρελθόντος, που τις δημιούργησε και συντίθενται από υλικά και άυλα στοιχεία.

Τα υλικά στοιχεία περιλαμβάνουν την αστική δομή, τα αρχιτεκτονικά στοιχεία, τα τοπία εντός και γύρω από την πόλη, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, τα πανοράματα, τις σιλουέτες, τα τοπόσημα κ.α .

Τα άυλα στοιχεία περιλαμβάνουν δραστηριότητες, τις συμβολικές και ιστορικές λειτουργίες, τις πολιτιστικές πρακτικές, τις παραδόσεις, μνήμες και αναφορές που συνιστούν την ουσία της ιστορικής τους αξίας.

Παραδοσιακά ή ιστορικά αστικά σύνολα, αποτελούν μέρος της καθημερινής ζωής και η ενσωμάτωσή τους στη σύγχρονη κοινωνική ζωή πρέπει να αποτελεί τη βάση του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού.

Η προστασία και διατήρηση των πόλεων, αστικών περιοχών και του περιβάλλοντός τους πρέπει να περιλαμβάνει τις απαραίτητες διαδικασίες διάσωσης, προστασίας, συντήρησης, ανάδειξης και διαχείρισής τους όπως και τη συνεκτική ανάπτυξη και την αρμονική προσαρμογή στη σύγχρονη ζωή.

Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να υποδεικνύονται περιοχές απόλυτης προστασίας, οι οποίες θα πρέπει να προστατεύονται από τις επιπτώσεις αναπτυσσομένων δραστηριοτήτων στο ευρύτερο περιβάλλον με ουδέτερες ζώνες.

Η προστασία προϋποθέτει εξειδικευμένο σχεδιασμό, ο οποίος πρέπει να συνδέεται με τον ευρύτερο πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό.

Να αποκρυπτογραφούνται οι αλλαγές

Οι αλλαγές στις οποίες υπόκεινται οι πόλεις και οι αστικές περιοχές είναι συνεχείς και αφορούν όλα τα συστατικά τους στοιχεία: φυσικά η ανθρωπογενή, υλικά η άυλα. Βασικό βήμα για μια επιτυχημένη διάγνωση αποτελεί η αποκρυπτογράφηση των αλλαγών και αν υπάρχει κατάλληλη και συνετή διαχείριση των αλλαγών μπορεί να δημιουργηθούν σημαντικές ευκαιρίες για την βελτίωση των ιστορικών πόλεων και αστικών περιοχών.

Αλλαγές παρουσιάζονται:

- Στο φυσικό περιβάλλον. Πρέπει να αντιμετωπίζονται οι αλλαγές που προέρχονται από την κλιματική αλλαγή, να μην καταστρέφονται οι φυσικοί πόροι και να εξασφαλίζεται η ισορροπία του φυσικού περιβάλλοντος.
- Στο δομημένο περιβάλλον. Πρέπει να κατανοείται σε βάθος ο ιστορικός αστικός χώρος, ώστε να εισάγονται δημιουργικά και με σεβασμό του πνεύματος του τόπου και εφόσον είναι αναγκαία τα νέα αρχιτεκτονικά στοιχεία.
- Στις χρήσεις και στο δομημένο περιβάλλον. Η απώλεια ή και αντικατάσταση των παραδοσιακών χρήσεων και του τρόπου ζωής στις παραδοσιακές πόλεις και οικισμούς έχουν ως αποτέλεσμα να εκτοπιστούν παλιοί κάτοικοι και να χαθούν οι πολιτιστικές τους πρακτικές με αποτέλεσμα την απώλεια της ταυτότητας και του χαρακτήρα των πληττομένων περιοχών. Μπορεί τότε να παρουσιάζεται η μετατροπή των ιστορικών αστικών περιοχών σε μονολειτουργικές ζώνες αφιερωμένες στον τουρισμό ή στην αναψυχή, χωρίς σύνδεση με την καθημερινή ζωή. Η προστασία μιας ιστορικής πόλης απαιτεί προσπάθεια να

διαφυλαχθούν οι παραδοσιακές χρήσεις και να προστατευθούν οι παλιοί κάτοικοι. Είναι σημαντικό να υπάρχει έλεγχος της διαδικασίας του εξευγενισμού, που προκύπτει από την αύξηση των ενοικίων και τη διαδικασία υποβάθμισης της κατοικίας και των δημοσίων χώρων. Τέλος, τα άυλα στοιχεία που καθορίζουν την ταυτότητα και το πνεύμα του τόπου πρέπει να αναγνωρίζονται και να προστατεύονται.

Κριτήρια παρέμβασης

Τα κριτήρια αποτελούν βασική προϋπόθεση κάθε παρέμβασης στο ιστορικό αστικό περιβάλλον. Τα σημαντικότερα είναι:

- ο σεβασμός και η ανάδειξη όλων των υλικών και άυλων αξιών
- η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και του περιβάλλοντος
- οι ποσοτικές και ποιοτικές μεταβολές θα πρέπει να αποφεύγονται αν δεν επωφελείται σαφώς το αστικό περιβάλλον και οι πολιτιστικές αξίες του
- η διασφάλιση της συνοχής υλικών και άυλων συστατικών σε συνδυασμό με τις πολιτικές οικονομικής και κοινωνικής συνοχής που αφορούν σε όλα τα επίπεδα σχεδιασμού
- η ισορροπία και συμβατότητα χωρική, περιβαλλοντική, πολιτιστική, οικονομική
- ο έλεγχος της χρονικής ταχύτητας των παρεμβάσεων
- η προστασία και η διαχείριση μιας ιστορικής πόλης ή αστικής περιοχής πρέπει να καθοδηγείται από σύνεση, προσεκτική και συστηματική προσέγγιση και πειθαρχία σύμφωνα με τις αρχές της αειφορίας
- η συνετή διακυβέρνηση, που επιτρέπει τον ευρύ συντονισμό των εμπλεκόμενων συντελεστών στην προστασία των ιστορικών πόλεων και αστικών περιοχών όπως είναι οι εκλεγμένες αρχές, δημοτικές υπηρεσίες, δημόσια διοίκηση, ειδικοί, επαγγελματικές οργανώσεις, κάτοικοι κ.ά.
- η πολυεπιστημονική και διεπιστημονική συνεργασία
- η προστασία της πολιτιστικής διαφορετικότητας, που εμφανίζουν οι ιστορικές πόλεις στη διάρκεια της ζωής τους.

Η διατύπωση προτάσεων και στρατηγικών.

Η διατύπωση των προτάσεων και στρατηγικών διαχείρισης των ιστορικών πόλεων θα πρέπει να διασφαλίζει τα ακόλουθα:

- A. Να προστατεύονται τα στοιχεία που πρέπει να διατηρηθούν:
- Την αυθεντικότητα και αρτιότητα που εκφράζουν τον ουσιαστικό χαρακτήρα των ιστορικών πόλεων και αστικών περιοχών και πιο συγκεκριμένα:

Βιβλιογραφία

Βουδούρη Δάφνη – Στρατή Αναστασία, (1999), Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, Ινστιτούτο Στρατηγικών Ερευνών, Κείμενα Δημοσίου Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

Γρηγορίου Π.-Σαμιώτης Γ.-Τσάλτας Γ., (1993), Η συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, Νομική και Θεσμική Διάσταση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά - Άμστερνταμ 1975, (1976), Αρχιτεκτονικά Θέματα

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (6.12.2000/2036 (INI)), Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επιτροπή Πολιτισμού Νεότητας Παιδείας, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και Αθλητισμού, Τελικό Α5 0382/2000

Η Χάρτα της Βενετίας, (1975), Αρχιτεκτονικά Θέματα

Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. Feilden, B.M.; Jokilehto, J. Rome: ICCROM, 2nd ed., 1998; XI + 137 p.

Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites (Title and text in Arabic). Feilden, B.M.; Jokilehto, Jukka ICCROM: Rome, 2005; XIII, 142 p.

Μαρμαράς Εμ. - Ράππη Σμαρούλα - Σταματίου Ελ. (2000), Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ΥΠΕΠΘ - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα

N.1126, Σύμβαση για την Παγκόσμια Κληρονομιά 1972, Περί κυρώσεως της εις Παρίσιους την 23ην Νοεμβρίου 1972 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως δια την Προστασίας της Παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, ΦΕΚ 32, Τεύχος Α' 10.2.1981

- Την αστική μορφή όπως καθορίζεται από τον αστικό ιστό, τους πράσινους χώρους και τις σχέσεις μεταξύ χτισμένου και ελεύθερου χώρου
 - Τη μορφή, την όψη και εσωτερική διάταξη των κτιρίων
 - Τις σχέσεις της πόλης με το φυσικό της περιβάλλον
 - Τις λειτουργίες
 - Την πολιτιστική παράδοση, τις παραδοσιακές τεχνικές, το πνεύμα του τόπου
 - Τις σχέσεις μεταξύ της τοποθεσίας και του περιβάλλοντός της
 - Τον κοινωνικό ιστό, την πολιτιστική διαφορετικότητα
 - Τους μη ανανεώσιμους πόρους, των οποίων θα πρέπει να μειωθεί η κατανάλωση σε όφελος της ανακύκλωσής τους.
- Β. Οι νέες λειτουργίες θα πρέπει να είναι συμβατές με την αειφόρο ανάπτυξη σύμφωνα με τις αρχές της οποίας η ιστορική πόλη αντιμετωπίζεται ως ενιαίο οικοσύστημα μη ανανεώσιμο.
- Γ. Οι δημιουργίες σύγχρονης αρχιτεκτονικής, όταν είναι αναγκαίες θα πρέπει να εναρμονίζονται με την κλίμακα και το πνεύμα του τόπου.
- Δ. Οι δημόσιοι χώροι πρέπει να διατηρούν τον ιστορικό, λειτουργικό και κοινωνικό χαρακτήρα τους και σε περιπτώσεις παρεμβάσεων πρέπει να αναλύονται προσεκτικά και να μελετάται η σχέση τους με τον κτισμένο χώρο.
- Ε. Η εγκατάσταση νέων δικτύων στα ιστορικά κτίρια είναι μία αναγκαιότητα, αλλά θα πρέπει να πραγματοποιείται με προσοχή.
- Στ. Η κινητικότητα στις ιστορικές πόλεις και αστικές περιοχές θα πρέπει να έχει βιώσιμο χαρακτήρα και να αποφεύγονται μεγάλα κυκλοφοριακά έργα και έργα στάθμευσης.
- Ζ. Τα σχέδια διατήρησης και διαχείρισης θα πρέπει να ρυθμίζουν την τουριστική κίνηση με επωφελή τρόπο για την αστική κληρονομιά και τους κατοίκους.
- Η. Πρόληψη και αντιμετώπιση των φυσικών κινδύνων.
- Θ. Η βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων, ενίσχυση εναλλακτικών μορφών ενέργειας, πρόβλεψη πράσινων διαδρομών και ελεύθερων χώρων για την αποφυγή θερμικών νησίδων.
- Ι. Η συμμετοχή των κατοίκων αποτελεί προϋπόθεση της επιτυχίας της προστασίας και για το λόγο αυτό πρέπει να διαμορφωθεί ένα σχέδιο ενημέρωσης και πληροφόρησης.

Το σχέδιο προστασίας

Στη συνέχεια των προηγούμενων έρχεται το σχέδιο προστασίας που οφείλει να καλύπτει όλα τα υλικά και άυλα στοιχεία και πρέπει να βασίζεται σε έναν πολεοδομικό σχεδιασμό, που θα περιλαμβάνει μία ανάλυση των αρχαιολογικών, τεχνικών, κοινωνικών και οικονομικών

N.1127/1981, Περί κυρώσεως της εις Λονδίνο την 6ην Μαΐου 1969 υπογραφείσης Ευρωπαϊκής Συμβάσεως δια την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, ΦΕΚ Α' 32

N.2039, Κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης (Σύμβαση της Γρανάδας), ΦΕΚ 61, Τεύχος Α' 13.4.1992 (2-39)

TEE - Ελληνικό ICOMOS, (1995), Επεξεργασία τροποποιήσεων στην Ελληνική Νομοθεσία Μνημείων - Σύμβαση Γρανάδας, Αθήνα

Buildings, (Ιούνιος 1994), Οι Διεθνείς αποφάσεις για την προστασία και ανάδειξη της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, τεύχος 5, σελ. 66-96

ICOMOS:
Charter on historic gardens, Florence 1982

Χάρτα ιστορικών πόλεων – Charter on the conservation of historic towns, Washington 1987

La mémoire des lieux: préserver le sens et les valeurs immatérielles des Monuments et des Sites, 14eme Assemblée Générale et Symposium Scientifique, Victoria Falls, Zimbabwe (27-31 octobre 2003)

Le Corbusier, Η Χάρτα των Αθηνών, ελληνική έκδοση 1987, Ύψιλον Βιβλία, Αθήνα

Μαγιόρ Θαραγόθα Φεντερικό (Ιανουάριος 1989), Παγκόσμια δεκαετία πολιτιστικής ανάπτυξης, Courrier της Unesco, ελληνική έκδοση σελ.4

Parent Michel, La problématique du Patrimoine Culturel, στο MONUMENTUM, The International Journal of Architectural Conservation, A special Issue 1984: The World Heritage Convention

Parent Michel (Οκτώβριος 1988), Η ιδέα της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, Courrier της Unesco, ελληνική έκδοση σελ.32

Pressouyre Leon (Φεβρουάριος 2001), Το

αξιών. Θα καθορίζει μία πρόταση ανάδειξης και θα συνδυάζεται με ένα διαχειριστικό σχέδιο συνοδευόμενο από μία διαδικασία παρακολούθησης.

Το διαχειριστικό σχέδιο

Το διαχειριστικό σχέδιο ακολουθεί του σχεδίου προστασίας και θα πρέπει να βασίζεται στην ανάδειξη των υλικών και άυλων στοιχείων. Οφείλει να καθορίζει:

- τις πολιτιστικές αξίες
- την ταυτότητα των ενδιαφερομένων και τις αξίες τους
- να προσδιορίζει τις ενδεχόμενες συγκρούσεις
- να καθορίζει τους στόχους προστασίας
- να προσδιορίζει νομικές, καινοτομικές, διοικητικές μεθόδους και εργαλεία
- να κατανοεί δυνατότητες, αδυναμίες, ευκαιρίες, απειλές SWOT
- να καθορίζει τις στρατηγικές, τις χρονικές φάσεις και τις ιδιαίτερες δράσεις

Νέες προοπτικές

Από τη διερεύνηση που προηγήθηκε διαπιστώνεται ότι ενώ σημειώνεται σημαντική πρόοδος στο επίπεδο της θεραπευτικής ή προληπτικής τεχνικής με σκοπό τη συντήρηση των υλικών στοιχείων της κληρονομιάς, η έννοια της διατήρησης και της προστασίας, προσλαμβάνει νέα περιεχόμενα στην κατεύθυνση μιας αναπτυξιακής πολιτικής, που εμπνέεται από τις αξίες της υλικής και άυλης κληρονομιάς.

Όλοι οι συντελεστές συνειδητοποιούν πλέον την ανάγκη να υιοθετούνται οι μέθοδοι διαχείρισης της κληρονομιάς, που βασίζονται στις αρχές της βιώσιμης προστασίας της. Η βιωσιμότητα αναδεικνύεται σε μία δυναμική δημιουργικότητα, που μεταξύ άλλων προϋποθέτει την κοινωνική συναίνεση. Μέσα στο πλαίσιο αυτό εγγράφεται η ολοκληρωμένη προστασία της κληρονομιάς και αντιμετωπίζονται τα προβλήματα διαχείρισής της.

Τα δεδομένα αυτά ανοίγουν νέες προοπτικές για τις πολιτικές προστασίας και τη διαχείριση της κληρονομιάς. Αναγνωρίζεται ότι τόσο οι πολιτικοί που αποφασίζουν, όσο και οι ειδικοί, που προτείνουν, μοιράζονται την ευθύνη για την κληρονομιά και για το λόγο αυτό θα πρέπει να διαμορφωθούν οι αναγκαίες δομές και διαδικασίες, οι οποίες να εξασφαλίζουν τη μεταξύ τους συνεργασία.

Μια νέα πρόκληση προκύπτει επίσης: οι κοινωνίες υιοθετούν το παρελθόν τους και εμπνέονται από αυτό για την ανάπτυξή τους.

παρελθόν δεν είναι μόνο από πέτρα, Courier της Unesco, ελληνική έκδοση σελ.18-19

UNESCO:

Guide pratique de la Décennie mondiale du développement culturel 1988-1997, Paris 1987

Mayor M.F., Décennie mondiale du développement culturel, Allocution de M.F.Mayor à l'occasion de l'ouverture de la 1ère session du Comité (12/9/1988)

La Conférence de Stockholm sur les politiques, culturelles pour le développement Document de Base Universal Declaration on Cultural Diversity, November 2001

Convention pour la sauvegarde du patrimoine immatériel, Paris 17 octobre 2003

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, WHC.05/2 February 2005

Δικτυακοί τόποι

<http://www.unesco.org/culture>

<http://www.unesco.org/culturelink/policies>

<http://www.unesco.org/confgen/2003/intangible>

<http://www.international.icomos.org/victoriafalls2003>

<http://www.international.icomos.org/victoriafalls2003>

<http://www.euromedheritage.net>

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Μαρία Φιλοκύπρου, Αρχιτέκτων, Λέκτωρ, Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Σήμερα οι αρχιτέκτονες καλούνται να προτείνουν λύσεις επανάχρησης υφιστάμενων ιστορικών ή και νεώτερων κτιρίων, ενώ παράλληλα ένα μεγάλο μέρος της οικοδομικής δραστηριότητας λαμβάνει χώρα σε υφιστάμενους ιστορικούς παραδοσιακούς ιστούς. Είναι επομένως απαραίτητο οι φοιτητές της αρχιτεκτονικής να γνωρίζουν τη φιλοσοφία της συντήρησης και αποκατάστασης ιστορικών και παραδοσιακών οικοδομών καθώς και τις αρχές ένταξης σύγχρονων οικοδομών σε ιστορικούς πυρήνες. Σε μια κοινωνία που νοιάζεται για την αειφόρο ανάπτυξη είναι αναγκαία η ορθή διαχείριση και επανάχρηση του δομημένου περιβάλλοντος. Επιπλέον οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούσαν ανέκαθεν ένα σημαντικό τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε χώρας και ένα απαραίτητο συστατικό για την ιστορική και εθνική της ταυτότητα. Η λεπτομερής ανάλυση των παραδοσιακών οικοδομών καθώς και οι αρχές συντήρησης και επανάχρησης τους εμπεριέχονται σε ένα υποχρεωτικό μάθημα του Τμήματος Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Κύπρου. Στο μάθημα αυτό περιλαμβάνεται τόσο θεωρητική διδασκαλία όσο και ανάλυση σχετικών θεμάτων στα πλαίσια ομαδικών και ατομικών εργασιών απαραίτητων για την ανάπτυξη κριτικής σκέψης και ερευνητικών δεξιοτήτων. Ο συνδυασμός θεωρητικής κατάρτισης και εκπόνησης εργασιών αποτελεί μια παιδαγωγική διαδικασία και μια εκπαιδευτική στρατηγική που οδηγεί σε σφαιρική γνώση του αντικειμένου. Οι φοιτητές αποκτούν έτσι τις απαραίτητες γνώσεις και τις ικανότητες για ολιστική προσέγγιση της αναβίωσης της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής αναγνωρίζοντας και αξιολογώντας τις διαφορετικές της αξίες.

Η διδασκαλία θεμάτων συντήρησης και αποκατάστασης ιστορικών και παραδοσιακών κτισμάτων αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης. Οι γενικές αρχές που ακολουθούνται κατά τη διατήρηση κτιρίων μνημειακής αρχιτεκτονικής είναι παρόμοιες με εκείνες που χρησιμοποιούνται για τη διατήρηση των παραδοσιακών αγροτικών και αστικών οικοδομών αφού στηρίζονται στους διεθνώς αποδεκτούς χάρτες και συμβάσεις συντήρησης. Ωστόσο, μπορούν να παρατηρηθούν ορισμένες διαφορές που αφορούν κυρίως τη μεγαλύτερη ευελιξία και ποικιλία λύσεων στις παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική σε σύγκριση με τη μνημειακή αρχιτεκτονική. Αυτή η ευελιξία σχετίζεται με την ιεράρχηση των αξιών αυτών των διαφορετικών κατηγοριών παλαιών κτηρίων. Όταν η αρχαιολογική και ιστορική αξία μιας οικοδομής είναι υψίστης σημασίας, η ανάγκη για σεβασμό όλων των αυθεντικών στοιχείων της είναι μεγάλη, αποφεύγοντας σε ορισμένες περιπτώσεις οποιαδήποτε σύγχρονη παρέμβαση που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τις αξίες αυτές. Αντίθετα, όταν οι χρηστικές-λειτουργικές και περιβαλλοντικές

αξίες είναι πιο σημαντικές (όπως στην περίπτωση των παραδοσιακών οικοδομών), πραγματοποιούνται συχνά σύγχρονες παρεμβάσεις προκειμένου να επιτευχθεί η αποκατάσταση και επαναχρησιμοποίηση των κτιρίων αυτών. Επομένως, κατά τη διάρκεια των αρχιτεκτονικών σπουδών είναι σημαντικό οι φοιτητές να εξοικειωθούν με τις γενικές αρχές συντήρησης όλων των υφιστάμενων κτιρίων. Επιπλέον, ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθούνται για την επανάχρηση των παραδοσιακών οικισμών και των οικιών αφού αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε χώρας και η ανάγκη για την αποκατάστασή τους είναι επιτακτική. Πολύ συχνά μεγαλύτερος αριθμός αρχιτεκτόνων ασχολούνται με τη συντήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, σε σύγκριση με όσους εμπλέκονται με τη διατήρηση των μνημειακών οικοδομημάτων.

Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, η οποία περιλαμβάνει τους αγροτικούς οικισμούς καθώς και τα αστικά ιστορικά κέντρα, πάντοτε αποτελούσε ένα σημαντικό μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε χώρας, με ιστορική, αισθητική, κοινωνική και περιβαλλοντική αξία. Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική αναφέρεται συνήθως ως ανώνυμη, γηγενής αρχιτεκτονική η οποία εξυπηρετεί τις τοπικές ανάγκες με τη μορφή να ακολουθεί τη λειτουργία χωρίς ιδιαίτερα αισθητικά και διακοσμητικά στοιχεία. Η σημασία των παραδοσιακών οικοδομών συνδέεται επίσης με τη συνεχή χρήση και την επανάχρηση τους διατηρώντας ζωντανή την παράδοση. Οι διαφορετικές διαχρονικές χρήσεις των οικοδομών συνδέονται με την κοινωνική και οικονομική ζωή των ενοίκων τους. Έτσι οι παραδοσιακές οικοδομές αποτελούν ζωντανή και ανεκτίμητη μαρτυρία για την ιστορική μνήμη κάθε τόπου, διαφυλάσσοντας τις αξίες και τον τρόπο ζωής των πολιτισμών που τις παρήγαγε. Η σημασία τους δεν εξαρτάται μόνο από την υφή και την υλική τους υπόσταση, αλλά και από τις παραδόσεις και τις άυλες αξίες που συνδέονται με τις οικοδομές αυτές (ICOMOS Χάρτης για την αρχιτεκτονική κληρονομιά - 1999). Επιπλέον, οι παραδοσιακοί οικισμοί είναι εξ'ορισμού αειφόροι αφού ενσωματώνουν πολλά φιλικά προς το περιβάλλον χαρακτηριστικά και βιοκλιματικά στοιχεία που παράλληλα ενεργούν ως πηγή έμπνευσης για νέο σχεδιασμό. Είναι χτισμένοι με τη χρήση τοπικά διαθέσιμων υλικών (πέτρα, πλίνθοι, ξύλο) που προήλθαν απευθείας από τη φύση, με χαμηλή κατανάλωση ενέργειας, και εμπεριέχουν τοίχους μεγάλου πάχους και οροφές με μονωτικές ιδιότητες. Εμπεριέχουν παραδοσιακές στρατηγικές για θέρμανση, σκίαση και εξαερισμό με τη χρήση απλών συστημάτων σκίασης, δέντρων και μικρών ανοιγμάτων (χωροθετημένων σε υψηλά επίπεδα για να υποβοηθούν την εξαγωγή του θερμού αέρα). Ενσωματώνουν κατάλληλες τυπολογικές διατάξεις (οργάνωση κλειστών, ημισυμπαθριών, ανοιχτών χώρων - αίθρια), με

ιδιαίτερη έμφαση στον προσανατολισμό τους, επιτυγχάνοντας έτσι θερμική άνεση στο εσωτερικό των κατασκευών. Οι αξίες αυτές και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των παραδοσιακών οικισμών υπογραμμίζουν τη μεγάλη σημασία της μελέτης τους κατά τη διάρκεια της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης.

Διδασκαλία μαθήματος Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική και Σύγχρονοι Προβληματισμοί

Το μάθημα Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική και Σύγχρονοι προβληματισμοί (ΑΡΗ 311) εντάχθηκε στο τρίτο έτος του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Κύπρου από την εποχή δημιουργίας του εν λόγω προγράμματος. Είναι υποχρεωτικό μάθημα και παρακολουθείται από όλους του τριτοετείς φοιτητές (20-30 φοιτητές). Η εισαγωγή του μαθήματος αυτού κατά το τρίτο έτος σπουδών μετά την ολοκλήρωση θεωρητικών μαθημάτων όπως Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής ανάλυσης και τεχνολογίας κρίθηκε σκόπιμη αφού οι φοιτητές μετά την επιτυχή παρακολούθηση μαθημάτων για την ιστορία, την κατασκευή και το σχεδιασμό, έχουν τα απαραίτητα εφόδια για να εμβαθύνουν και να κατανοήσουν θέματα συντήρησης και αναβίωσης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Σημασία της διδασκαλίας του μαθήματος στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση

Η διδασκαλία των προπτυχιακών φοιτητών της αρχιτεκτονικής μιας μεθοδολογίας αξιολόγησης και αποκατάστασης ιστορικών και παραδοσιακών κτιρίων είναι σημαντική, καθώς ο αριθμός αγροτικών και αστικών οικισμών, τοπίων και περιοχών που αποτελούν σημαντικό μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε χώρας είναι απίστευτα μεγάλος. Δυστυχώς, πολλοί παραδοσιακοί οικισμοί και τοπία απειλούνται όλο και περισσότερο από μεγάλης κλίμακας ανεξέλεγκτη ανάπτυξη¹. Στον εικοστό και εικοστό πρώτο αιώνα, έχουν προκύψει νέοι προβληματισμοί λόγω της εκβιομηχάνισης και της παγκοσμιοποίησης, καθιστώντας τη μελέτη των οικισμών αυτών μια αναγκαιότητα.

Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος της οικοδομικής δραστηριότητας λαμβάνει χώρα σε υφιστάμενα ιστορικά κέντρα και σε παραδοσιακούς οικισμούς. Επομένως, είναι απαραίτητο για τους φοιτητές να γνωρίζουν τρόπους επιτυχούς ένταξης προσθηκών και επεμβάσεων σε ευαίσθητους πυρήνες. Οι αρχιτέκτονες ασχολούνται συχνά περισσότερο με τον ανασχεδιασμό και επανάχρηση υφιστάμενων κτιρίων παρά με το σχεδιασμό νέων. Σε μια κοινωνία η οποία φιλοδοξεί να είναι βιώσιμη,

η αποτελεσματική χρήση και επανάχρηση των κατασκευών γίνεται μια αναγκαία πραγματικότητα. Η αειφόρος ανάπτυξη είναι εν γένει πολύ σημαντική στον τομέα της αρχιτεκτονικής. Η βιωσιμότητα και η συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους αφού η συντήρηση ενσωματώνει τη διατήρηση μη ανανεώσιμων πόρων. Έτσι η πιθανή μελλοντική βιώσιμη ανάπτυξη του δομημένου περιβάλλοντος υπογραμμίζει τη σημασία της κατανόησης των αρχών συντήρησης και αποκατάστασης κατά τη διάρκεια της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης.

Στόχοι της διδασκαλίας του μαθήματος

Ένας από τους κύριους στόχους διδασκαλίας του μαθήματος είναι η παροχή στους φοιτητές των βασικών γνώσεων και αποτελεσματικών μεθόδων εργασίας ώστε να αναγνωρίζουν και να αναλύουν ένα παραδοσιακό κτίριο καθώς και ένα οικισμό από ιστορική, τυπολογική, αισθητική και περιβαλλοντική άποψη. Ο Jukka Jokilehto² αναφέρει ότι, λαμβάνοντας υπόψη τον ευρύ ορισμό του δομημένου περιβάλλοντος, ως πολιτιστική κληρονομιά γίνεται αναγκαία και υποχρεωτική η εξοικείωση των αρχιτέκτων με τις αξίες των ιστορικών και παραδοσιακών κτηρίων. Με τον τρόπο αυτό, ενισχύεται ο σεβασμός για την αρχιτεκτονική κληρονομιά - ακόμη και για τα πιο ταπεινά παραδοσιακά κτίρια. Η ειλικρίνεια και η απλότητα των παραδοσιακών κατασκευών καθιστούν τους παραδοσιακούς οικισμούς πολύ κατάλληλους για ανάλυση και μελέτη.

Η διδασκαλία της συντήρησης και της αποκατάστασης έχει επίσης ως στόχο την τόνωση της συνείδησης της δυνατότητας επαναχρησιμοποίησης των υφιστάμενων κτιρίων ως συστατικό στοιχείο της διδασκαλίας της βιωσιμότητας στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση. Οι φοιτητές θα μπορέσουν να αναπτύξουν θεωρητικές και κριτικές προσεγγίσεις και μεθόδους ανάλυσης και ταυτόχρονα να συνδυάσουν δημιουργικές μεθόδους σύνθεσης. Προκειμένου η διαδικασία ανασχεδιασμού των υφιστάμενων κτιρίων να είναι αποτελεσματική οι φοιτητές θα πρέπει να γνωρίζουν τα κριτήρια και τις κατάλληλες μεθοδολογίες και τεχνικές για μια επιτυχημένη παρέμβαση σχεδιασμού.

Το μάθημα στοχεύει επίσης στην ανάδειξη της πολυπλοκότητας των σύγχρονων θεωριών της αρχιτεκτονικής συντήρησης με συγκεκριμένες αναφορές σε διάφορους τομείς της. Οι φοιτητές μαθαίνουν να προβληματίζονται για πολύπλοκες καταστάσεις διαχείρισης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και του περιβάλλοντος, και να αναπτύσσουν τη δυνατότητα υποβολής προτάσεων σχεδιασμού σε ιστορικό -αστικό

και αγροτικό- περιβάλλον με πολιτιστική συνείδηση και ευαισθησία. Μεγάλης σημασίας είναι η απόκτηση κριτικής σκέψης και επικοινωνίας καθώς και η ανάπτυξη μιας μεθοδολογίας για τη λήψη αποφάσεων.

Συσχετισμός μαθήματος με τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και τη δημιουργικότητα

Η διάκριση του δομημένου περιβάλλοντος σε νέα και παλαιά κτίρια που οδήγησε στο διαχωρισμό των αρχιτεκτόνων σε αυτούς που ασχολούνται με την αρχιτεκτονική του μέλλοντος και σε αυτούς που καταπιάνονται με την αρχιτεκτονική του παρελθόντος έχει αλλάξει πρόσφατα αφού οι ερμηνείες του δομημένου περιβάλλοντος είναι στενά συνυφασμένες με αισθητικές δημιουργικές παρεμβάσεις στα υπάρχοντα κτίρια και στο περιβάλλον. Είναι σημαντικό να είναι κανείς σε θέση να αναγνωρίσει τη στενή σύνδεση μεταξύ της συντήρησης/αποκατάστασης παλαιών κτηρίων και της δημιουργικότητας. Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός και η διατήρηση δεν είναι ανταγωνιστικές έννοιες, αλλά είναι διαφορετικά συστατικά της ίδιας της αρχιτεκτονικής που απαιτούν συνεργασία και σύμπλευση. Δεν αποτελούν δηλαδή αντίθετους πόλους αλλά τομείς που συσχετίζονται άμεσα. Σύμφωνα με τον Cesare Brandi, καμιά εργασία διατήρησης και αποκατάστασης δεν είναι δυνατή χωρίς δημιουργική δράση και χωρίς πρόθεση, και είναι αυτή η ίδια η πρόθεση που πρέπει να αμφισβητείται και να συζητείται διαρκώς³. Αποκατάσταση, σύμφωνα με τον ίδιο, είναι επομένως μια πράξη ερμηνείας και διάκρισης στο χώρο και στο χρόνο⁴.

Η δημιουργικότητα στις εργασίες αποκατάστασης είναι ακόμη περισσότερο σαφής στις σχεδιαστικές παρεμβάσεις, στις προσθήκες νέων στοιχείων διαφορετικών από τα αυθεντικά, στις αλλαγές και τις νέες χρήσεις που χωροθετούνται στον ιστορικό ιστό καθώς και στις κατασκευαστικές επινοήσεις και νέους λειτουργικούς εξοπλισμούς που απαιτούνται για την επαναχρησιμοποίηση των υφιστάμενων κτιρίων. Κατά τις εργασίες συντήρησης υφιστάμενων κτιρίων διαμορφώνεται δηλαδή ο υλικός πολιτισμός του αύριο⁵.

Η αποκατάσταση των ιστορικών και παραδοσιακών κτιρίων είναι ένας τομέας ο οποίος προϋποθέτει διεπιστημονική προσέγγιση και περιλαμβάνει στοιχεία της ιστορίας, της τεχνολογίας και των υλικών, τεχνικές καταγραφής και τεκμηρίωσης καθώς και μεθοδολογίες σχεδιασμού κλπ. Η αποκατάσταση δηλαδή δεν περιορίζεται σε αναλυτικές προσεγγίσεις, αλλά καλύπτει θέματα συνθετικά και δημιουργικά (σχεδιαστικές παρεμβάσεις, αρμονική συνύπαρξη μεταξύ των νέων κατασκευών και των αυθεντικών υφιστάμενων κτιρίων).

Περιγραφή μαθήματος

Το μάθημα περιλαμβάνει θεωρητική διδασκαλία και ανάλυση ενός θέματος και αποσκοπεί στη γνωριμία με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική καθώς και στην ευαισθητοποίηση σε θέματα συντήρησης και αποκατάστασης.

Η θεωρητική διδασκαλία χωρίζεται σε δύο θεματικές ενότητες / περιοχές:

α) Βασική γνώση για παραδοσιακούς οικισμούς και αστικά συγκροτήματα με συγκρίσεις και παραλληλισμούς με το χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.

β) Στοιχεία θεωρίας συντήρησης και αναβίωσης υφιστάμενων κτισμάτων καθώς και τεχνικές και μεθοδολογίες συντήρησης.

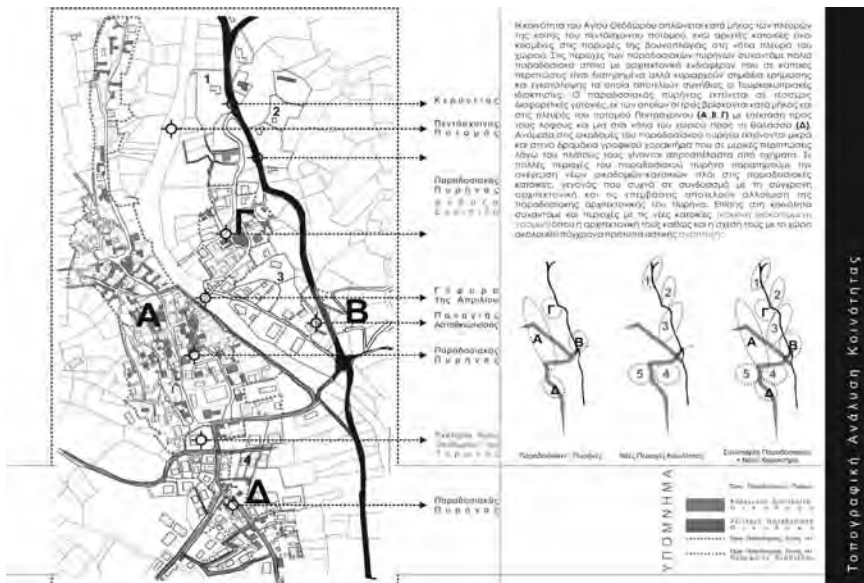
Το πρώτο μέρος ασχολείται με τη διερεύνηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και περιλαμβάνει ιστορική, κοινωνική, πολεοδομική καθώς και μορφολογική και κατασκευαστική ανάλυση οικισμών. Η χρήση και επανάχρηση παραδοσιακών κτισμάτων και η επανένταξη σε αυτά λειτουργιών και χρήσεων βοηθά τους φοιτητές να κατανοήσουν πώς λειτουργούσαν αρχικά τα κτίρια αυτά και ποια κοινωνία εξυπηρετούσαν. Η θεωρητική αυτή γνώση αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για τους φοιτητές απαραίτητο για την εκπόνηση των εργασιών τους.

Η δεύτερη θεωρητική ενότητα διδασκαλίας καλύπτει τις διεθνώς αποδεκτές αρχές συντήρησης και κάποιες νομικές πτυχές στον τομέα των αποκαταστάσεων. Οι φοιτητές εκπαιδεύονται στη θεωρία και φιλοσοφία των αποκαταστάσεων για να αποκτήσουν έτσι τα κατάλληλα εργαλεία για προβληματισμό σε σχέση με τις αποφάσεις και τα κριτήρια που θα υιοθετούν στην πράξη. Το θεωρητικό αυτό μέρος περιλαμβάνει μια εισαγωγή στο λεξιλόγιο των αποκαταστάσεων και των βασικών αντιλήψεων στον τομέα αυτό και ένα διεθνές πανόραμα της ιστορίας των αποκαταστάσεων από τις αρχικές στις πιο πρόσφατες θεωρίες. Το μάθημα εστιάζεται στο 19ο αιώνα, την περίοδο που οι θεωρίες των αποκαταστάσεων καθιερώθηκαν (Viollet-le-Duc, Ruskin, Camillo Boito) και καλύπτει παράλληλα πιο πρόσφατες κριτικές και θεωρητικές προσεγγίσεις (Cesare Brandi). Η διδασκαλία των θεωριών συντήρησης από το 19ο αιώνα μέχρι σήμερα βοηθά τους φοιτητές να κατανοήσουν την περιπλοκότητα των ιδεολογικών πτυχών που έχουν ακολουθηθεί στα έργα αποκατάστασης και στις επιλογές επέμβασης.

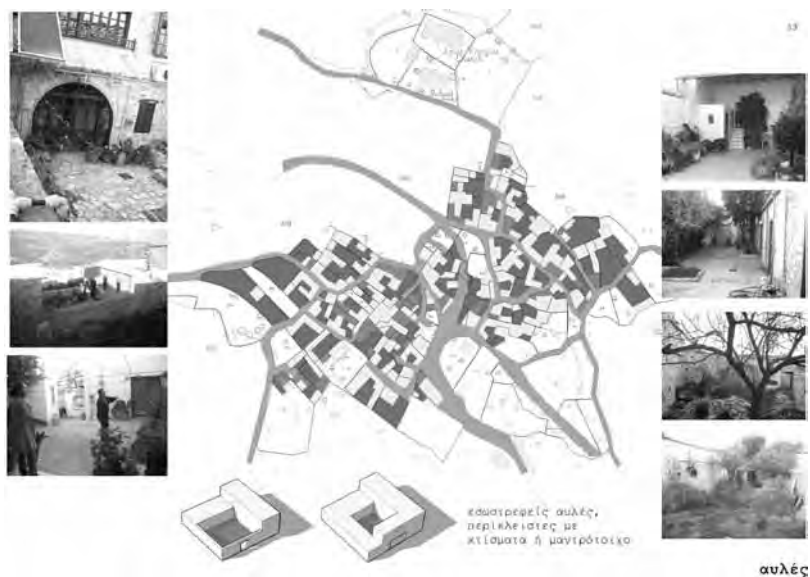
Η θεωρητική ανάλυση περιλαμβάνει την αναγνώριση και ιεράρχηση των αξιών των κτισμάτων και καλύπτει τους διαφορετικούς χάρτες και τις διακηρύξεις για τη συντήρηση (Χάρτης της Βενετίας με τους ορισμούς

στην έννοια των μνημείων, Διακήρυξη του Άμστερνταμ σχετικά με τις αρχές αποκατάστασης στα ιστορικά κέντρα, χάρτης της Νάρα για την αυθεντικότητα, χάρτης του ICOMOS 1993 κλπ). Διαμέσου της θεωρίας αναλύονται θέματα που αφορούν την ενσωμάτωση νέων τμημάτων σε υφιστάμενους ιστούς και κελύφη, τη συμβατότητα νέων υλικών με τα παραδοσιακά και την αναστρεψιμότητα των προτεινόμενων λύσεων. Οι φοιτητές κατανοούν ότι τα θέματα της συντήρησης εξελίσσονται με το χρόνο και δεν είναι στατικά αλλά προσαρμόζονται στις αλλαγές των ανθρώπινων αντιλήψεων σε σχέση με το φυσικό και δομημένο περιβάλλον.

Το μάθημα αυτό δεν επιχειρεί να διδάξει στους φοιτητές ένα ειδικό τρόπο θεώρησης πραγμάτων αλλά αντίθετα να τους εφοδιάσει με ένα πανόραμα διαφορετικών απόψεων και τάσεων. Τους βοηθά δηλαδή να αναπτύξουν κριτική σκέψη και να υιοθετήσουν τον καλύτερο τρόπο δράσης. Η ανάλυση παραδειγμάτων επέμβασης από τη σύλληψη της ιδέας στην υλοποίησή της και η εις βάθος μελέτη των κριτηρίων που έχουν υιοθετηθεί βοηθούν τους σπουδαστές να κατανοήσουν τη μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη. Οι φοιτητές κατορθώνουν να διαμορφώσουν τα προσωπικά κριτήρια δράσης στηριζόμενοι στις αρχές που αναλύονται. Διαμορφώνουν έτσι την ικανότητα να κρίνουν και να αναλύουν εργασίες αποκατάστασης που έχουν αποπερατωθεί καθώς και να κρίνουν τις δικές τους προτάσεις αναπτύσσοντας μια

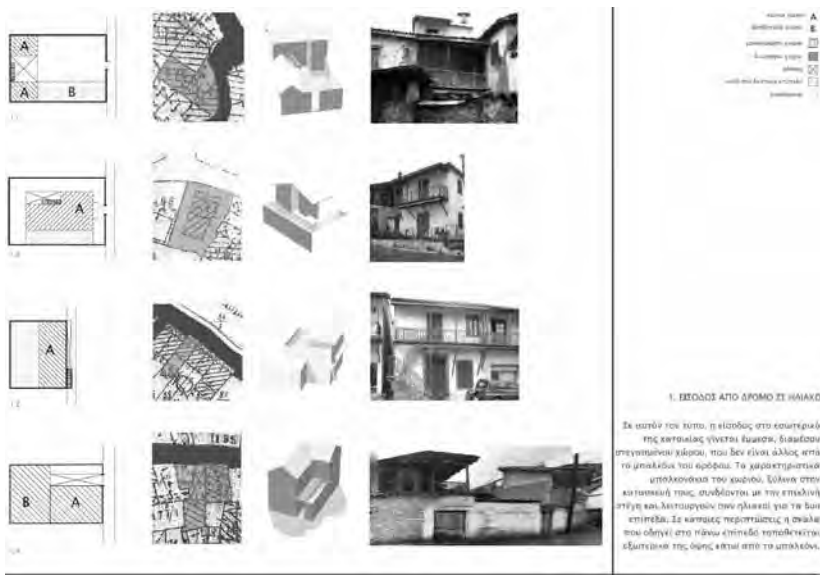

Εικ.1 Πολεοδομική ανάλυση του παραδοσιακού οικισμού του Αγίου Θεοδώρου στη Λάρνακα (φοιτητική εργασία: Βαλεντίνος Ιωάννου, Παναγιώτα Κονιάτση, Νίκη Πιρρική, Μαρία Προκοπίου).

Εικ.2 Πολεοδομική ανάλυση του παραδοσιακού πυρήνα της Βάβλας. Εντοπισμός αυλών και υπαίθριων χώρων (φοιτητική εργασία: Αλεξία Αγαθοκλέους, Άννα Ευριπίδου, Γιώργος Καλλής)

μεθοδολογία απαραίτητη για να αντιμετωπίσουν μελλοντικά έργα συντήρησης. Παράλληλα με τη θεωρητική διδασκαλία οι φοιτητές αναλαμβάνουν ένα αναλυτικό και ένα συνθετικό θέμα που αφορά έναν παραδοσιακό οικισμό της Κύπρου που εκείνοι επιλέγουν και ο οποίος διατηρεί τον αυθεντικό του χαρακτήρα (Εικόνα 1).

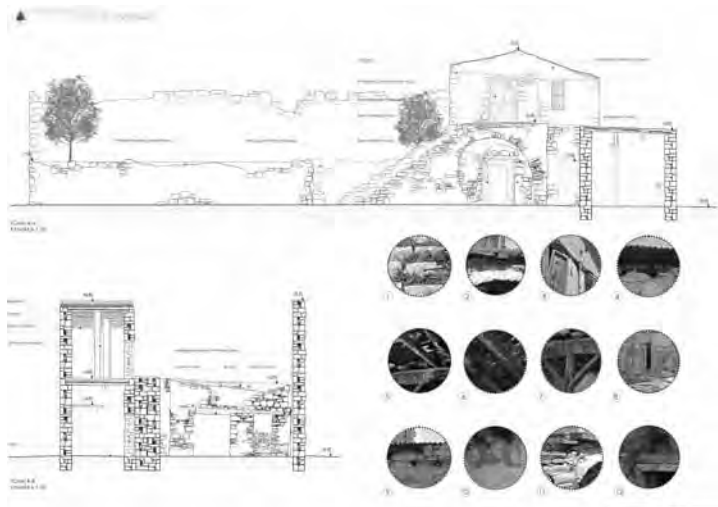

Εικ.3 Τυποποικιλία ανάλυση κατοικιών από τον παραδοσιακό οικισμό της Γαλάτας (φοιτητική εργασία: Άννα-Κλάρα Βελτισσία, Ιωάννα Θεοδοσιού, Άννα Μιχαηλίδου, Ελένη Σπανού).

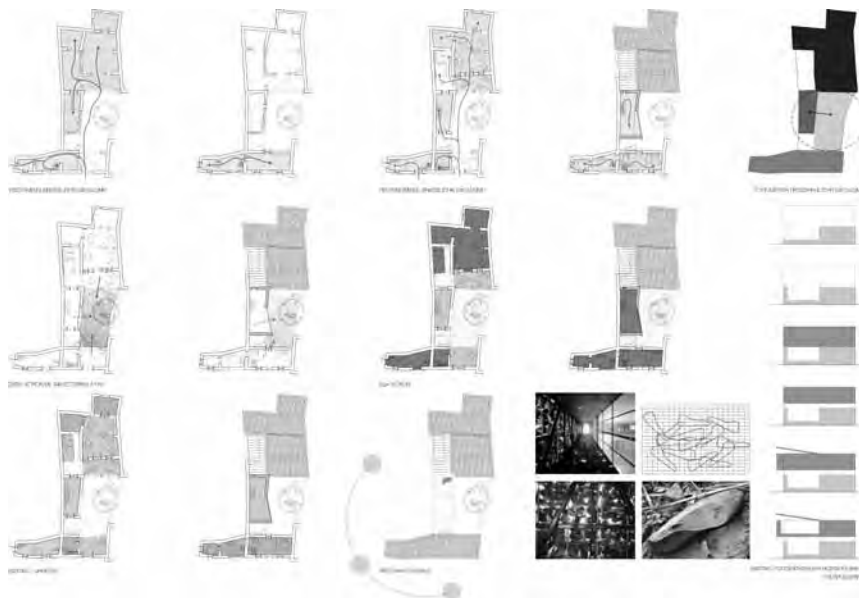
Το θέμα περιλαμβάνει εργασία υπαίθρου και σχεδιαστική καθώς και θεωρητική εργασία στο εργαστήριο. Οι φοιτητές αρχικά αναλαμβάνουν την ανάλυση ενός παραδοσιακού οικισμού της Κύπρου με τη βοήθεια επιτόπου επισκέψεων, σκίτσων και χαρτών.

Κατά τα πρώτα χρόνια διδασκαλίας του μαθήματος ζητείτο από τους φοιτητές η συνολική ανάλυση του παραδοσιακού οικισμού που επέλεγαν, περιλαμβάνοντας όλες τις πολεοδομικές, τυπολογικές, μορφολογικές και κατασκευαστικές πτυχές του. Τα τελευταία τρία χρόνια οι φοιτητές καλούνται να επιχειρήσουν την ανάλυση μιας ιδιαίτερης πτυχής, ή ενός τομέα που τους ενδιαφέρει με τη βοήθεια τοπογραφικών χαρτών, επιτόπου παρατηρήσεων κ.λ.π. (σχέση δημόσιου – ιδιωτικού, αδιέξοδα, κατασκευαστική ανάλυση, τυπολογική ανάλυση, βιοκλιματικά στοιχεία σχεδιασμού κλπ). Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται μια εις βάθος ανάλυση σε μια πτυχή που ενδιαφέρει περισσότερο τους φοιτητές (Εικόνες 2 και 3).

Το αναλυτικό αυτό μέρος συνοδεύεται από τη λεπτομερή αποτύπωση και ανάλυση μιας συγκεκριμένης οικίας (Εικόνα 4) ή ενός οικοδομικού τετραγώνου ή του αναπτύγματος ενός δρόμου. Μελετάται η κίνηση διαμέσου των δωματίων, θέματα πρόσβασης, χρήσεων, καθώς και κοινωνικών δεδομένων. Οι φοιτητές καλούνται να κατανοήσουν πώς οι διαφορετικές κατασκευαστικές λύσεις και τεχνικές που υιοθετήθηκαν εξυπηρέτησαν τις διαφορετικές λειτουργίες των παραδοσιακών οικοδομών. Μέσα από τη μελέτη αυτή οι φοιτητές κατανοούν την παθολογία των κατασκευών. Η διαγνωστική γίνεται διαμέσου επιτόπου παρατηρήσεων και αναφορών.

Εικ.4 Αποτύπωση (όψεις-τομές) παραδοσιακής οικίας στη Βάσα (φοιτητική εργασία: Γλυκερία Αναξαγόρου, Γιώργος Κυριαζής, Ελλάδα Πατέρα)

Εικ.5 Αποτύπωση και πρόταση αποκατάστασης και ένταξης νέων κατασκευών σε παραδοσιακή οικία στον παραδοσιακό οικισμό Πέρα Ορεινής (φοιτητική εργασία: Αναστασία Αγγελίδου, Χρήστος Πασαδάκης, Χριστίνα Αρμυροστή).

Μετά την αποτύπωση και την ετοιμασία των γενικών και λεπτομερών σχεδίων οι φοιτητές καλούνται να προχωρήσουν σε πρόταση επανάχρησης των παραδοσιακών κτισμάτων που επέλεξαν και να αναζητήσουν σύγχρονες λύσεις και σχεδιαστικές προτάσεις μέσα και έξω από τα υφιστάμενα κελύφη (Εικόνα 5). Ο απώτερος στόχος είναι η κοινωνική αναβίωση των οικοδομών και των οικισμών. Για την επανάχρηση των οικοδομών υιοθετούνται παραδοσιακές και σύγχρονες μέθοδοι και τεχνικές. Οι επεμβάσεις γίνονται μετά από προσεκτική θεώρηση ώστε οι νέες προσθήκες να δηλώνουν τη σύγχρονη εποχή τους αλλά να αναγνωρίζονται από τα αυθεντικά μέλη (Εικόνα 6). Μέσω της εργασίας αυτής οι φοιτητές αναπτύσσουν μια σφαιρική μέθοδο θεώρησης των διαφορετικών αξιών του δομημένου περιβάλλοντος.

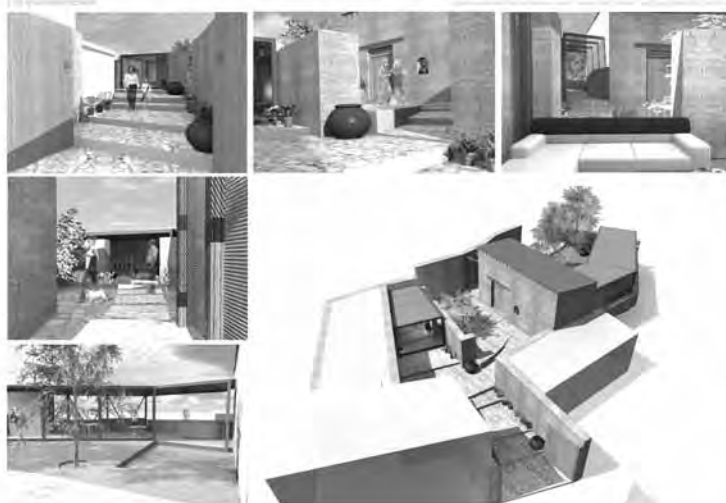
Ο συνδυασμός θεωρίας και πράξης είναι μια παιδαγωγική μέθοδος και διδακτική πρακτική που οδηγεί σε μια συνολική θεώρηση του αντικειμένου και στην απόκτηση των απαραίτητων πρακτικών εργαλείων. Το θεωρητικό και το πρακτικό μέρος αναπτύσσονται ταυτόχρονα με στόχο οι φοιτητές να προβληματιστούν από την αρχή του εξαμήνου για την επίλυση πρακτικών προβλημάτων. Είναι δηλαδή μια διαδικασία συνδυασμού θεωρητικών και πρακτικών θεμάτων που συνεχίζεται κατά τη διάρκεια του εξαμήνου.

Διαμέσου αυτού του μαθήματος οι φοιτητές αναπτύσσουν μεθοδολογίες επίλυσης προβλημάτων και αποκτούν ικανότητες για προβληματισμό

όσον αφορά τους παραδοσιακούς οικισμούς και την αναβίωσή τους⁶. Παράλληλα συζητούν και αμφισβητούν τις προσωπικές τους εικασίες και οδηγούνται στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης⁷. Μετά την ολοκλήρωση του μαθήματος αυτού οι φοιτητές είναι εξοικειωμένοι με θεωρητικά και πρακτικά εργαλεία συντήρησης. Μαθαίνουν να σκέπτονται σε γενικό επίπεδο και να δρουν τοπικά με ευαισθησία, αφού οι αξίες της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς έχουν τοπική αξία αλλά ταυτόχρονα είναι διεθνώς αποδεκτές⁸.

Συμπέρασμα

Διαμέσου της μελέτης της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και των αρχών αποκατάστασης οι φοιτητές μαθαίνουν να σέβονται τους παραδοσιακούς οικισμούς που αποτελούν απαραίτητη συνιστώσα του κτιστού περιβάλλοντος. Επιπλέον ευαισθητοποιούνται στο θέμα της συντήρησης ως μια πιθανή μελλοντική πορεία. Μια βαθιά και με νόημα ενασχόληση με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και τη μεθοδολογία αναβίωσής της μπορεί να εμπνεύσει το δημιουργικό σχεδιασμό που θα βοηθήσει την αειφόρο ανάπτυξη του δομημένου περιβάλλοντος. Οι μελλοντικοί αρχιτέκτονες εφοδιάζονται με θεωρητικά και πρακτικά εργαλεία για να κατανοούν και να ενισχύουν τις πολιτιστικές τους καταβολές. Όταν όλοι οι φοιτητές της αρχιτεκτονικής αποκτήσουν επαρκείς γνώσεις για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και τις αξίες της θα είναι έτοιμοι να αναπτύξουν με υπευθυνότητα μια σωστή προσέγγιση έναντι του δομημένου περιβάλλοντος που θα βοηθήσει την κοινωνία ολόκληρη.

Αναφορές

1. Verpoest, L., Neuckermans, H., De Jonge and K. Van Balen, K., 'An intercultural and interdisciplinary teaching approach in conservation', Proceeding of the workshop Teaching Conservation/Restoration of the architectural heritage. Goals, contents and methods, Genoa, 2007, pp. 33-34.
2. Jokilehto, J., 'An international Perspective to Conservation Education', Built Environment Vol. 33, No. 3, 2007, pp. 275-286.
3. Brandi, C., Theory of Restoration, Rome, Giuseppe Basile (2005).
4. Matero, F.G., 'Loss, Compensation and Authenticity: The contribution of Cesare Brandi to Architectural Conservation in America', Future Anterior, Vol. 4, No. 1, 2007, pp. 45-55.
5. Kealy, I., 'Teaching / Thinking / Learning / Doing Conservation and Creativity in Architectural Education', Teaching Conservation/ Restoration of the Architectural Heritage. Goals, Contents and Methods, Genoa, 2007, pp. 41-48.
6. Bateson, G., Steps to an Ecology of Mind, Paladin, NY (1973).
7. Otero-Pailos, J., 'Historic Provocation: Thinking Past Architecture and Preservation', Future Anterior, Vol. 2, No. 2, 2005, pp. iii-vi.
8. Cassar, M., 'Education and Training Needs for the Conservation and Protection of Cultural Heritage: Is it a Case of "One Size Fits all?"', Proceedings of the 5th EC Conference: Cultural Heritage Research: a pan-European Challenge, Krakow, 16-18 May 2002 (2003).

Εικ.6 Ένταξη νέων σύγχρονων κατασκευών σε παραδοσιακό τεμάχιο σε άμεση γεινίαση με παραδοσιακά κτίρια στο Άρσος (φοιτητική εργασία: Κωνσταντίνα Αγρότη, Μελίνα Αντωνίου, Έλενα Κωνσταντή, Σεβαστή-Χριστίνα Προξένου).

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ 3 & 4. ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ & ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΥΝΟΛΩΝ

Μαμαλούκος Σταύρος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Π. Πατρών.

Στην εισήγηση παρουσιάζονται τα Μαθήματα Αποκαταστάσεις Κτηρίων και Συνόλων 3 «Ανάγνωση και ερμηνεία ιστορικών κτηρίων» και Αποκατάσταση Κτηρίων και Συνόλων 4 «Τεκμηρίωση και Μελέτη ιστορικών συνόλων», τα οποία διδάσκονται σε συνδυασμό με τα μαθήματα της Αρχιτεκτονικής Τεκμηρίωσης και της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής καθώς και τα Μαθήματα της Οικοδομικής Τεχνολογίας.

Στόχος του πρώτου Μαθήματος είναι η διδασκαλία της διαδικασίας κατανόησης των μνημείων ως ιστορικών γεγονότων, η οποία, σε συνδυασμό με την αντιμετώπισή τους κατά τη διάρκεια των έργων με «αρχαιολογική» πρόθεση και διάθεση, εξασφαλίζει στο μέγιστο δυνατό ποσοστό τη διατήρηση, της αυθεντικότητας τους, έτσι ώστε αυτά να εξακολουθούν να αποτελούν και μετά τις επεμβάσεις πηγή ιστορικών και αρχαιολογικών πληροφοριών και να μην κατανοούν γραφικά στοιχεία του περιβάλλοντος, ένα είδος σκηνικών.

Η διδασκαλία του δεύτερου Μαθήματος βασίζεται στην πεποίθηση ότι, όπως τα μεμονωμένα μνημεία, έτσι και, συχνά, ακόμη περισσότερο τα σύνολα ιστορικών κτηρίων (οικοδομικά συγκροτήματα, οικισμοί κλπ) φέρουν τη σφραγίδα της ιστορίας τους, η κατανόηση και ερμηνεία της οποίας αποτελεί προϋπόθεση για την όποια επέμβαση προστασίας τους. Το μάθημα περιλαμβάνει διδασκαλία της μεθοδολογίας της τεκμηρίωσης και ερμηνείας ιστορικών συνόλων κυρίως του μεσαίωνα και των νεωτέρων χρόνων, μέσα από τη μελέτη της πολεοδομικής τους εξέλιξης και της αρχιτεκτονικής των διαφόρων κτηρίων που αυτά περιλαμβάνουν.

Για το Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Πανεπιστημίου Πατρών η σημασία των Μαθημάτων Αποκατάστασης είναι «προγραμματική», μια και οι Αποκαταστάσεις αποτελούν μια από τις κύριες κατευθύνσεις του Τμήματος από την ίδρυση του το 1999. Έτσι, καθώς το ενδιαφέρον του Τμήματος για το θέμα είναι μεγάλο και σοβαρό, ο τεράστιος φόρτος εργασίας, που οφείλεται στη λειψανδρία και στην έλλειψη υποδομών, ποτέ δεν πτόησε τους ενασχολού-μενους με το αντικείμενο, μέλη ΔΕΠ και κατά καιρούς συμβασιούχους διδάσκοντες. Η γενική, εξάλλου, τοποθέτηση του Τμήματος ότι «η Αρχιτεκτονική είναι Μία και Αδιαίρετη» επιβάλλει μια σφαιρική θεώρηση του ζητήματος της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και του συσχετισμού της με τη σύγχρονη αρχιτεκτονική. Για την επίτευξη αυτού ακριβώς του σκοπού τα Μαθήματα των Αποκαταστάσεων συνδυάζονται με άλλα μαθήματα και συγκεκριμένα με τα μαθήματα της Αρχιτεκτονικής Τεκμηρίωσης, της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, της Οικοδομικής Τεχνολογίας και

του Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού.

Στην εισήγηση που ακολουθεί παρουσιάζονται τα δύο Μαθήματα Αποκαταστάσεων που διδάσκω σε συνδυασμό με ορισμένα από τα άμεσα σχετιζόμενα με αυτά τόσο στην ουσία όσο και στη διαδικασία της διδασκαλίας μαθήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, και συγκεκριμένα τα μαθήματα της Αρχιτεκτονικής Τεκμηρίωσης και της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής.

Η διδασκαλία της Αρχιτεκτονικής Τεκμηρίωσης απετέλεσε από τα πρώτα κίολας βήματα του Τμήματος κύριο ζητούμενο, το οποίο αρχικά καλύφθηκε στα πλαίσια άλλων μαθημάτων, όπως οι Αναπαραστάσεις και οι Αποκαταστάσεις. Όταν οι συνθήκες το επέτρεψαν, η Αρχιτεκτονική Τεκμηρίωση έγινε αυτόνομο μάθημα. Αρχικά, κατά το ακαδημαϊκό έτος 2007-2008, το αντικείμενο διδάχθηκε από τον υπογράφοντα με τη συμμετοχή του Πέτρου Κουφόπουλου στο κατ' επιλογήν Μάθημα 6ΜΕ-542. Αναπαραστάσεις 6 «Αρχιτεκτονική Τεκμηρίωση». Από το ακαδημαϊκό έτος 2008-2009 ως σήμερα η Αρχιτεκτονική Τεκμηρίωση διδάσκεται ως τμήμα των βασικών υποχρεωτικών μαθημάτων του πρώτου έτους Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός 1 και 2, από τον υπογράφοντα και, κατά περίπτωση, τους συμβα-σιούχους διδάσκοντες συναδέλφους Γιώργο Αντωνίου και Αινεία Οικονόμου και τον εκλεγμένο αν και ακόμη αδιόριστο συνάδελφο Δημήτρη Αντωνίου με τη συνδρομή του Νάσου Κουμάντου, συμβασιούχου διδάσκοντος του Τμήματος παλαιότερα και των νέων αποφοίτων του Τμήματος Μιχάλη Παπαβαρνάβα και Γρηγόρη Κουτρόπουλου.

Σκοπός του πρώτου Μαθήματος είναι η βελτίωση της σχεδιαστικής δεξιότητας των φοιτητών και η προσαρμογή της στις απαιτήσεις των σπουδών τους στο Τμήμα. Περιλαμβάνει τη διδασκαλία σχεδιαστικής απόδοσης αντικειμένων και κατασκευών με έμφαση στην εναργή απεικόνιση της μορφής αλλά και της δομής τους, αποτελώντας μια πρώτη προσέγγιση στην ολοκληρωμένη σχεδιαστική παρουσίαση του αρχιτεκτονήματος, η οποία πρόκειται να αντιμετωπισθεί λεπτομερέστερα σε άλλα μαθήματα (όπως ο Σχεδιασμός και η Οικοδομική Τεχνολογία). Εκτός αυτών εξασκείται και ο τρόπος παρουσίασης των σχεδίων (σύνθεση πινακίδων κλπ).

Σκοπός του δεύτερου Μαθήματος είναι μια κατά το δυνατόν σφαιρική προσέγγιση της διαδικασίας της αρχιτεκτονικής τεκμηρίωσης. Η διδασκαλία, ένα μεγάλο μέρος της οποίας (η εργασία πεδίου) γίνεται σε ιστορικό κτηριακό συγκρότημα της Πάτρας – και συγκεκριμένα στο

Παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο Πατρών, σήμερα Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Πατρέων – και το υπόλοιπο (η εργασία γραφείου) στα σχεδιαστήρια του Τμήματος. Στο Μάθημα διδάσκεται η μεθοδολογία της αρχιτεκτονικής τεκμηρίωσης που περιλαμβάνει την αναγνώριση του αρχιτεκτονικού έργου ή του συνόλου, τη φωτογραφική τεκμηρίωση, τη σύνταξη σκαριφημάτων αποτύπωσης εξ αρχής ή με βάση υφιστάμενα σχέδια κατόπιν ελέγχου, δυναμικά την τοπογραφική αποτύπωση, την αρχιτεκτονική αποτύπωση με κλασικές μεθόδους και την αναλογική ή ψηφιακή σχεδίαση.

Το δεύτερο μάθημα που σχετίζεται άρρηκτα με τις Αποκαταστάσεις είναι η Ιστορία της Αρχιτεκτονικής, δεδομένου ότι η κατά το δυνατόν πληρέστερη δυνατή κατανόηση ενός μνημείου ή ενός συνόλου ως ιστορικού γεγονότος – και όχι μόνο ως κατασκευής – πρέπει να αποτελεί τη βάση κάθε μελέτης και, κατ' επέκτασιν, κάθε έργου συντήρησης και απο-κατάστασης του. Από τα Μαθήματα της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής που διδάσκονται στο Τμήμα ιδιαίτερος συσχετίζονται με τις Αποκαταστάσεις εκείνα στη διδασκαλία των οποίων ως διδάσκων μετέχει ο υπογράφων. Αυτά είναι τα κατ' επιλογήν Μαθήματα του 5ου και του 6ου εξαμήνου Ιστορία Αρχιτεκτονικής 5 «Κεφάλαια Ιστορίας της Μεσαιωνικής Αρχιτεκτο-νικής» και Ιστορία της Αρχιτεκτονικής 6 «Κεφάλαια Ιστορίας της Νεώτερης Αρχιτεκτονικής. Εισαγωγή στην «παραδοσιακή» αρχιτεκτονική των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας».

Το πρώτο Μάθημα διδάχθηκε από τον υπογράφοντα στο 5ο εξάμηνο, από το Ακαδημαϊκό έτος 2006-2007 ως και το Ακαδημαϊκό έτος 2009-2010 και του οποίου σκοπός ήταν η εμβάθυνση σε επί μέρους κεφάλαια της Μεσαιωνικής Αρχιτεκτονικής, όπως η Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή ναοδομία, η Μεσαιωνική οχυρωματική, η οχυρωματική της εποχής του πυροβολικού, οι πόλεις στο Δυτικό μεσαίωνα και στο Βυζάντιο, η κατοικία στο δυτικό μεσαίωνα και στο Βυζάντιο, ζητήματα κατασκευής της δυτικής μεσαιωνικής και της Βυζαντινής αρχιτεκτονικής κα. Από το τρέχον ακαδημαϊκό έτος η ύλη του Μαθήματος εντάχθηκε σε μεγάλο ποσοστό στο υποχρεωτικό Μάθημα του πρώτου εξαμήνου Ιστορία της Αρχιτεκτονικής 1, το οποίο αποσκοπεί σε μια παρουσίαση της αρχιτεκτονικής από τις πρώτες προσπάθειες του ανθρώπου να δημιουργήσει δομημένο περιβάλλον ως το τέλος του Μεσαίωνα. Στο Μάθημα η αρχιτεκτονική δημιουργία των διαφόρων εποχών εξετάζεται από την άποψη της τυπολογίας, της μορφολογίας και της κατασκευής, μέσα στα κοινωνικά, οικονομικά και ιδεολογικά της πλαίσια. Στόχος της παρουσίασης είναι μια προσπάθεια κατανόησης τόσο των δημιουργιών της μεγάλης και επίσημης όσο και των κτισμάτων της ελάσσονος αρχιτεκτονικής, τα οποία αποτελούν το

μέτρο σύγκρισης για την αξιολόγηση των «μνημείων». Έτσι για την αρχιτεκτονική κάθε περιόδου εξετάζονται ζητήματα σχεδιασμού (όπως η χρήση προτύπων, η μίμηση, η αναβίωση μορφών κλπ), ζητήματα κατασκευής (όπως η υπό ορισμένες συνθήκες συνέχεια και η διακοπή της οικοδομικής παράδοσης κλπ).

Το δεύτερο Μάθημα, η Ιστορία της Αρχιτεκτονικής 6 «Κεφάλαια Ιστορίας της Νεώτερης Αρχιτεκτονικής. Εισαγωγή στην «παραδοσιακή» αρχιτεκτονική των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας», το οποίο διδάσκεται από τον υπογράφωντα και τον Αινεία Οικονόμου, ως συμβασιούχο διδάσκοντα ως το ακαδημαϊκό έτος 2009-2010 και έκτοτε ως προσκεκλημένο ειδικό, στο 6ο εξάμηνο, από το ακαδημαϊκό έτος 2009-2010 αποτελεί μια προσπάθεια μελέτης μιας – για τους Έλληνες αρχιτέκτονες – ιδιαίτερα ενδιαφέρουσας όσο και αμφιλεγόμενης περιοχής της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, της λεγόμενης «παραδοσιακής» αρχιτεκτονικής του σημερινού ελλαδικού χώρου και των γύρω από αυτόν περιοχών των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας. Σκοπός του μαθήματος είναι η μελέτη της «παραδοσιακής» αρχιτεκτονικής μέσα από την εξέταση γενικών προβλημάτων όπως ο ίδιος ορισμός της («ανώνυμη» / «λαϊκή» / «παραδοσιακή» αρχιτεκτονική) αλλά και επί μέρους θεμάτων όπως η σχέση της ελληνικής «παραδοσιακής» αρχιτεκτονικής με τη μεσαιωνική αρχιτεκτονική, την οθωμανική αρχιτεκτονική και με τον κλασικισμό.

Ας σημειωθεί εδώ ότι ένα μέρος της ύλης του Μαθήματος, και συγκεκριμένα εκείνο που σχετίζεται με την οικοδομική τεχνολογία, παρουσιάζεται συνοπτικά από το ακαδημαϊκό έτος 2003-2004 ως σήμερα από τον υπογράφωντα στα πλαίσια του Μαθήματος Οικοδομική Τεχνολογία 1 και 2, με τη μορφή δύο διαλέξεων που έχουν ως θέμα την «παραδοσιακή» οικοδομική.

Το πρώτο από τα δύο Μαθήματα Αποκαταστάσεων που διδάσκω, το Μάθημα Κατεύθυνσης Αποκαταστάσεις Κτηρίων και Συνόλων 3 «Ανάγνωση και ερμηνεία ιστορικών κτηρίων» διδάσκεται συνεχώς από εμένα στο 7ο εξάμηνο από το ακαδημαϊκό έτος 2003-2004 ως τώρα, ως ανεξάρτητο μάθημα ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν οι συνθήκες το επέβαλλαν, σε συνδυασμό με το Μάθημα Αποκαταστάσεις 1. Στόχος του Μαθήματος είναι ακριβώς η διδασκαλία της διαδικασίας κατανόησης των μνημείων ως ιστορικών γεγονότων, η οποία, σε συνδυασμό με την αντιμετώπισή τους κατά τη διάρκεια των έργων με «αρχαιολογική» πρόθεση και διάθεση, εξασφαλίζει στο μέγιστο δυνατό ποσοστό τη διατήρηση, της αυθεντικότητάς τους, έτσι ώστε αυτά να εξακολουθούν να αποτελούν και μετά τις επεμβάσεις πηγή

ιστορικών και αρχαιολογικών πληροφοριών και να μην καταντούν γραφικά στοιχεία του περιβάλλοντος, ένα είδος σκηνικών.

Το μάθημα περιλαμβάνει διδασκαλία της μεθοδολογίας της τεκμηρίωσης των μνημείων και της βασισμένης σε αυτήν μελέτης της οικοδομικής ιστορίας και της αρχιτεκτονικής τους. Η διδασκαλία γίνεται από έδρας με εισαγωγικές διαλέξεις και παρουσιάσεις παραδειγμάτων (case studies) και επί τόπου σε μνημεία στα οποία πραγματοποιούνται επισκέψεις κατά τη διάρκεια εκπαιδευτικών εκδρομών και, κυρίως, στο ναό του Αγίου Νικολάου στο Πλατάνι Αχαΐας, ένα σημαντικό μνημείο των αρχών του 12ου αιώνα με εκτεταμένες επεμβάσεις του 18ου και των αρχών του 20ου, που βρίσκεται σε ελάχιστη απόσταση από το Πανεπιστήμιο και προσφέρεται εξαιρετικά για το σκοπό αυτό, καθώς έχει σύνθετη οικοδομική ιστορία, η οποία, όμως, είναι αναγνώσιμη με προσεκτική μακροσκοπική εξέταση, χωρίς την ανάγκη αρχαιολογικής έρευνας. Η εξέταση της οικοδομικής ιστορίας και η γραφική αποκατάσταση της αρχικής μορφής του ναού του Αγίου Νικολάου αποτελεί το αντικείμενο της άσκησης του Μαθήματος, η οποία είναι ατομική και περιλαμβάνει σύνταξη δοκιμίου έκτασης 8-10 σελίδων και σχεδίων αναγνώρισης οικοδομικών φάσεων και αναπαράστασης της αρχικής μορφής του ναού.

Το δεύτερο μάθημα είναι το Μάθημα Κατεύθυνσης του 8ου εξαμήνου Αποκατάσταση Κτηρίων και Συνόλων 4 «Τεκμηρίωση και Μελέτη ιστορικών συνόλων», το οποίο διδάχθηκε από εμένα μεταξύ των ακαδημαϊκών ετών 2004-2005 και 2007-2008 ως ανεξάρτητο μάθημα ή σε συνδυασμό με το Μάθημα Αποκαταστάσεις 2 και διδάσκεται και πάλι από φέτος. Η διδασκαλία του Μαθήματος βασίζεται στην πεποίθηση ότι, όπως τα μεμονωμένα μνημεία, έτσι και, συχνά, ακόμη περισσότερο τα σύνολα ιστορικών κτηρίων (οικοδομικά συγκροτήματα, οικισμοί κλπ) φέρουν τη σφραγίδα της ιστορίας τους, η κατανόηση και ερμηνεία της οποίας αποτελεί προϋπόθεση για την όποια επέμβαση προστασίας τους.

Το μάθημα περιλαμβάνει διδασκαλία της μεθοδολογίας της τεκμηρίωσης και ερμηνείας ιστορικών συνόλων κυρίως του μεσαίωνα και των νεωτέρων χρόνων, μέσα από τη μελέτη της πολεοδομικής τους εξέλιξης και της αρχιτεκτονικής των διαφόρων κτηρίων που αυτά περιλαμβάνουν (οχυρώσεις, δημόσια και θρησκευτικά κτήρια, κατοικίες, εργαστήρια, καταστήματα κλπ κτίσματα ειδικών χρήσεων). Η διδασκαλία γίνεται από έδρας με εισαγωγικές διαλέξεις και παρουσιάσεις παραδειγμάτων (case studies) και επί τόπου σε σύνολα και οικισμούς της ευρύτερης περιοχής Πατρών, στα οποία

πραγματοποιούνται επισκέψεις στα πλαίσια εκπαιδευτικών εκδρομών αλλά και ερευνητικών προγραμμάτων και άλλων ευκαιριών. Η αξιολόγηση των φοιτητών γίνεται μέσα από την εκπόνηση ατομικών εργασιών τεκμηρίωσης και μελέτης της πολεοδομικής εξέλιξης και της αρχιτεκτονικής ενός οικισμού. Αντικείμενο της άσκησης έχουν ως τώρα αποτελέσει το Μαργαρίτι Θεσπρωτίας, το Λεοντάρι Αρκαδίας και η Πύλος.

Για τη διευκόλυνση των φοιτητών των παραπάνω Μαθημάτων έχει συνταχθεί από τον υπογράφο και διανέμεται τεύχος Οδηγιών για τη σύνταξη επιστημονικών εργασιών.

Τέλος, σημειώνω, ότι στις κατευθύνσεις που μόλις αναφέρθηκαν και με παρόμοιους στόχους – με την ανάλογη, φυσικά, εμβάθυνση – κινείται και η διδασκαλία των σχετικών με τις αποκαταστάσεις μαθημάτων Θέμα Σχεδιασμού 1 και Βυζαντινή, Μεσαιωνική και Μεταβυζαντινή Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία, τα οποία διδάσκονται στο Διατμηματικό – Διαπανεπιστημιακό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διαχείριση Μνημείων: Αρχαιολογία, Πόλη και Αρχιτεκτονική» που διοργανώνεται από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Πατρών και το Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου με τη συμμετοχή και του υπογράφοντος.

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΟ ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Μαλλούχου - Tufano Φανή, Αρχαιολόγος, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Σχολή Αρχιτεκτόνων, Πολυτεχνείο Κρήτης

Γενική παρουσίαση των μαθημάτων που αφορούν στο γνωστικό αντικείμενο της αποκατάστασης της ιστορικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και τα οποία διδάσκονται στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου Κρήτης. Λεπτομερέστερη παρουσίαση, όσον αφορά στο περιεχόμενο, στον τρόπο διδασκαλίας και στα αιτούμενα από τους φοιτητές, του μαθήματος της «Ιστορίας, Θεωρίας, Κριτικής Αποκατάστασης Μνημείων». Παρουσίαση των προβλημάτων, που έχουν επισημανθεί κατά τη διδασκαλία του μαθήματος και τα οποία έχουν σχέση με τον βαθμό πρόσληψής του από τους φοιτητές. Αναφορά επίσης στην προσέγγιση των μαθημάτων Αποκατάστασης της ιστορικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στο πλαίσιο των ποικίλων προσεγγίσεων όσον αφορά τις σχέσεις της Αρχιτεκτονικής με το ιστορικό δομημένο περιβάλλον, που εκφράζονται σε ένα νεοσύστατο Τμήμα Αρχιτεκτονικής, όπως εκείνο του Πολυτεχνείου Κρήτης.

Τα μαθήματα του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου Κρήτης, που αφορούν την προστασία και διαχείριση της αρχιτεκτονικής ιστορικής κληρονομιάς είναι το «Ιστορία, Θεωρία, Κριτική Αποκατάστασης Μνημείων» και το «Επεμβάσεις σε υφιστάμενα κελύφη» (για την άρση παρεξηγήσεων, λόγω του αδόκιμου τίτλου του μαθήματος που παραπέμπει σε *façadisme*, πρόκειται για ένα συνθετικό μάθημα με θέμα την επανάχρηση ιστορικών κτηρίων σωζόμενων σε κατάσταση εξωτερικών κελυφών). Τα μαθήματα αυτά διδάσκονται στο 6ο και 7ο εξάμηνο αντίστοιχα, το πρώτο από την ομιλούσα, το δεύτερο από ομάδα διδασκόντων αποτελούμενη από τους Επίκουρους Καθηγητές Νίκο Σκουτέλη, Αλέξη Τζομπανάκη και την ομιλούσα. Τα μαθήματα κορμού συμπληρώνονται από ορισμένα μαθήματα επιλογής των ως άνω διδασκόντων (τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά από τους ίδιους στην παρούσα Διημερίδα) αλλά και διδασκόντων άλλων Τμημάτων του Πολυτεχνείου Κρήτης, όπως το «Φθορά και Συντήρηση Μνημείων και Αρχιτεκτονικών Επιφανειών» σχετικά με τα υλικά και τις τεχνικές συντήρησης, που διδάσκει, στο β' εξάμηνο, η εξειδικευμένη Χημικός, Επίκουρη Καθηγήτρια του Γενικού Τμήματος, Νόνη Μαραβελάκη. Διαλέξεις σχετικά με τις αρχές της δομικής αποκατάστασης μνημείων δίνει η εξειδικευμένη Πολιτικός Μηχανικός, Λέκτωρ στο Γενικό Τμήμα, Μαρία Σταυρουλάκη στο πλαίσιο του μαθήματος της «Ιστορίας-Θεωρίας-Κριτικής». Η ίδια αναφέρεται επίσης εκτενώς στην τεχνολογία της δομικής

αποκατάστασης στο πλαίσιο του μαθήματος κορμού «Αρχιτεκτονική Τεχνολογία: Μεταλλικές και ξύλινες κατασκευές», που διδάσκει στον 6ο εξαμήνο. Τέλος, έχει υποβληθεί προς έγκριση στο εποπτεύον υπουργείο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με αντικείμενο την «Προστασία, Αποκατάσταση, Ανάδειξη και Ένταξη Μνημείων, Ιστορικών Συνόλων και Τοπίου», το οποίο, όπως όλα τα προς ίδρυση Μεταπτυχιακά Προγράμματα, έχει παραπεμφθεί στις καλές δυνάμεις.

Το μάθημα «Ιστορία, Θεωρία, Κριτική Αποκατάστασης Μνημείων» (που με αφορά αποκλειστικά) διδάσκεται από το ακαδημαϊκό έτος 2007-2008. Έχει ως εκπαιδευτικό στόχο την κατάρτιση των φοιτητών όσον αφορά βασικά σημεία της ιστορίας συντήρησης και αποκατάστασης μνημείων και ιστορικών κτηρίων στην Ελλάδα και διεθνώς, επίσης όσον αφορά βασικές προσεγγίσεις της θεωρίας συντήρησης και αποκατάστασης μνημείων ή τις διαδικασίες και τη δεοντολογία επέμβασης στα μνημειακά και ιστορικά κτήρια. Στοχεύει ακόμη στην εξοικείωση των φοιτητών με τις βασικές έννοιες και όρους του τομέα της συντήρησης και αποκατάστασης μνημείων καθώς και στην καλλιέργεια στους φοιτητές κριτικού πνεύματος και προσέγγισης όσον αφορά στη συντήρηση και αποκατάσταση των μνημείων. Το γνωστικό αντικείμενο του μαθήματος αναπτύσσεται με βάση τις ακόλουθες ενότητες:

1. Διαχρονική προσέγγιση και διαχείριση των μνημείων από την Αρχαιότητα έως το τέλος του 18ου αιώνα. Στην ενότητα αυτή εξετάζονται ειδικότερα η προσέγγιση και μεταχείριση των μνημείων κατά την Αρχαιότητα και την Ύστερη Αρχαιότητα, τον Μεσαίωνα (Βυζάντιο και Δυτική Ευρώπη), την Αναγέννηση έως και την εποχή του Διαφωτισμού, οπότε και αποκρυσταλλώνεται η σύγχρονη αντίληψη της προστασίας των μνημείων.

2. Θεωρητικές προσεγγίσεις του ζητήματος της προστασίας και αποκατάστασης των ιστάμενων μνημείων από τις αρχές του 19ου αιώνα έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην ενότητα αυτή εξετάζονται αναλυτικά, με βάση τα θεωρητικά κείμενα και αντιπροσωπευτικά παραδείγματα εφαρμογών, όλες οι θεωρητικές προσεγγίσεις από τον A.Chr. Quatremère de Quincy έως τον Χάρτη των Αθηνών του 1931

Οι επόμενες τρεις ενότητες είναι αφιερωμένες στην ιστορία της αποκατάστασης των μνημείων στον Ελλαδικό χώρο:

3. Η αποκατάσταση των μνημείων στην Ελλάδα από το 1834 έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Εξετάζεται το έργο των κρατικών φορέων προστασίας στην Ελλάδα (της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, της Γενικής Εφορείας Αρχαιοτήτων και των τεχνικών υπηρεσιών του

Υπουργείου Παιδείας) όσον αφορά την προστασία και αποκατάσταση αρχαίων μνημείων από το 1834 (άφιξη του Leo von Klenze), έως την ίδρυση της ενιαίας Υπηρεσίας Αναστήλωσης Αρχαίων και Ιστορικών Μνημείων το 1939, την παραμονή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

4. Η προστασία των μνημείων στην Ελλάδα και την Ευρώπη τον 19ο και το πρώτο μισό του 20ου αιώνα. Στην ενότητα αυτή εξετάζονται επεμβάσεις έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο που πραγματοποιήθηκαν σε μνημεία του ελλαδικού χώρου εκτός επικράτειας του ελληνικού κράτους (λ.χ. σε μνημεία της Κρητικής Πολιτείας ή της Θεσσαλονίκης υπό Οθωμανική κυριαρχία) ή εντός της ελληνικής επικράτειας αλλά από άλλους, μη κρατικούς, φορείς (λ.χ. ξένες αρχαιολογικές σχολές). Εξετάζεται επίσης το ζήτημα της προστασίας των Βυζαντινών Μνημείων τον 19ο αι. και το ά πρώτο μισό του 20ου και ο Ευρωπαϊκός περίγυρος (εξετάζονται ιδιαίτερα οι επεμβάσεις στα αρχαία μνημεία της Ρώμης, και στις υπερπόντιες κτήσεις της Ιταλίας – Κυρηναϊκή, Δωδεκάνησα - την περίοδο του Μεσοπολέμου).

5. Αποκατάσταση και διαχείριση της μνημειακής κληρονομιάς στην Ελλάδα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως τις μέρες μας. Στην ενότητα αυτή εξετάζεται το έργο της Υπηρεσίας Αναστήλωσης Αρχαίων και Ιστορικών Μνημείων υπό τον Αναστάσιο Ορλάνδο τη μεταπολεμική περίοδο έως τη Δικτατορία του 1967 καθώς και οι ριζικές αλλαγές, από κάθε άποψη - οργανωτική, θεσμική, θεωρητική - που επέρχονται στον τομέα της μνημειακής προστασίας κατά τη Μεταπολίτευση. Και πάλι εξετάζονται αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αποκατάστασης μεμονωμένων ιστορικών αρχιτεκτονικών κτηρίων, μνημείων αλλά και συνόλων. Στην ενότητα αυτή εξετάζεται ιδιαίτερα η σύγχρονη Ελληνική Σχολή αναστήλωσης αρχαίων μνημείων, όπως αυτή διαμορφώθηκε και αντιπροσωπεύεται κατά την αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης από το 1975 έως σήμερα.

Η επόμενη ενότητα αφορά τις

6. Προσεγγίσεις (θεωρητικές και έμπρακτες) και την εξέλιξη των αντιλήψεων σχετικά με την προστασία και τη διαχείριση των μνημείων στο β' μισό του 20ου αι. [λ.χ. η ιταλική προσέγγιση της κριτικής αποκατάστασης των μνημείων και η θεωρία del restauro του Cesare Brandi, ο Χάρτης της Βενετίας, οι μεταγενέστερες εννοιολογικές διευρύνσεις όσον αφορά στο αντικείμενο της προστασίας και τους τρόπους προστασίας, (εννοιολογική διευρύνση όρου μνημείου, τρόποι επέμβασης από τη συντήρηση έως την ολοκληρωμένη προστασία και διαχείριση)]. Στην ενότητα αυτή εξετάζονται επίσης εφαρμογές μνημειακής προστασίας: ανοικοδόμηση κατεστραμμένης από τον Πόλεμο Ευρώπης, διεθνείς, μεταπολεμικές, αποστολές διάσωσης μνημείων, αρχαιολογικές

αναστηλώσεις στην Ιταλία και Μικρά Ασία δεκαετιών 1960, 1970, σύγχρονες τάσεις αρχαιολογικής διαχείρισης και ανάδειξης μνημείων, επιλεγμένες αρχιτεκτονικές επεμβάσεις επανάχρησης ιστορικών κτηρίων.

7. Η τελευταία ενότητα αφορά την εξέλιξη των ιδεών σε σχέση με τη μνημειακή προστασία στις αρχές του 21ου αι. Στην ενότητα αυτή γίνεται εμβάθυνση σε επιμέρους ζητήματα, που ανεφάνησαν με την παγκοσμιοποίηση του ζητήματος στο μεταίχμιο του 20ου προς τον 21ο αιώνα, όπως, λ.χ. το ζήτημα της αυθεντικότητας κατά τις επεμβάσεις ή οι στυλιστικές αποκαταστάσεις και ανακατασκευές μνημείων, που εκ νέου, παγκοσμίως, ανθούν. Η ενότητα αυτή αναπτύχθηκε ιδιαίτερα, από την ομιλούσα, στο εφετεινό ακαδημαϊκό έτος (2010/11) και σε μάθημα επιλογής με τίτλο «Ατενίζοντας το παρελθόν στο κατώφλι του 21ου αιώνα: Ανακυκλώσεις, οσμώσεις, παλινδρομήσεις, διευρύνσεις ιδεών και νέες προσεγγίσεις στη διαχείριση του ιστορικού δομημένου περιβάλλοντος».

Η διδασκαλία του μαθήματος περιλαμβάνει διαλέξεις (συνοδεία pps), προβολές ταινιών και, από τη φετεινή χρονιά, επισκέψεις σε υπό επέμβαση μνημεία. Η ετοιμασία γραπτής εργασίας, ατομικής ή το πολύ δύο φοιτητών, ανάλογα με την έκταση και τη συνθετότητα του θέματος, αποτελεί την υποχρεωτική άσκηση του μαθήματος. Οι φοιτητές καλούνται να παραδώσουν συνοπτικό κείμενο, υπό μορφή υπομνηματισμένης, με υποσημειώσεις, μελέτης, στο οποίο θα προσεγγίζουν κριτικά δεδομένες επεμβάσεις σε μνημεία, ιστορικά κτήρια ή αρχαιολογικά κατάλοιπα του ιστορικού δομημένου περιβάλλοντος. Η διάρθρωση του περιεχομένου της άσκησης (αναφορά - ταυτότητα μνημείου, αρχιτεκτονική περιγραφή, διαχρονική ιστορία του μνημείου και των επεμβάσεων σ' αυτό, ιεραρχημένη αξιολόγηση των εγγενών αξιών του μνημείου, κριτική της επέμβασης) δίνεται στους φοιτητές προκαταβολικά. Καθορίζονται επίσης και τα κριτήρια άσκησης της κριτικής προσέγγισης: κριτήρια που σχετίζονται με την τήρηση ή μη των επιτασσομένων διαδικασιών μελέτης και τεκμηρίωσης των επεμβάσεων ή άλλων αρχών της διεθνούς σχετικής δεοντολογίας (διακριτική αναγνωρισιμότητα των επιμέρους τμημάτων, μεταχείριση των διαχρονικών καταλοίπων των μνημείων, αντιστρεψιμότητα της επέμβασης - κυρίως από πλευράς εξασφάλισης δυνατότητας μιας εκ νέου, μελλοντικά, επέμβασης - αν κριθεί απαραίτητη - στο μνημείο). Επίσης κριτήρια που σχετίζονται άμεσα με τις περιβαλλοντικές επιδράσεις της επέμβασης ή την ποιότητά της αυτή καθαυτή (ιδιαίτερα όσον αφορά στα χρησιμοποιούμενα υλικά και τεχνικές ή στον τρόπο προσέγγισης της δομικής κατάστασης του μνημείου). Οι φοιτητές καλούνται να δώσουν ιδιαίτερο βάρος στην εξέταση της επέμβασης από πλευράς επιτυχίας της όσον αφορά στους στόχους που είχαν τεθεί, με βάση την προηγηθείσα ανάλυση των εγγενών αξιών του μνημείου. Τέλος, σε περιπτώσεις εξέτασης επεμβάσεων επανάχρησης, που περιλαμβάνουν σύγχρονο

αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, εξετάζεται η συμβατότητα του τελευταίου με το ιστορικό μνημείο από πλευράς ποιότητας σχεδίου και μορφής, ποιότητας και υφής υλικών, ποιότητας και υφής φινιρισμάτων. Η κριτική αφορά επεμβάσεις παντός είδους, συντήρησης, αποκατάστασης, αναστήλωσης και ανάδειξης αρχαιολογικών μνημείων και χώρων, επανάχρησης ή και προσθήκης σύγχρονης αρχιτεκτονικής δημιουργίας σε ιστορικό δομημένο περιβάλλον, σε ευρωπαϊκά «μνημεία» (με την ευρεία έννοια του όρου) ποικίλου είδους και κλίμακας, και μεγάλου γεωγραφικού ή ιστορικού εύρους. Το σχετικό υλικό αντλείται κυρίως από τους φακέλους των επεμβάσεων, που είναι υποψήφιος για τα Βραβεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Πολιτιστική Κληρονομιά (European Union Prize for Cultural Heritage/Europa Nostra Awards), τους οποίους έχω στο αρχείο μου, λόγω της συμμετοχής μου στη σχετική επιτροπή κρίσεως.

Κατά την τριετή διδασκαλία του μαθήματος έχουν διαπιστωθεί ορισμένα προβλήματα (είμαι βέβαιη ότι είναι κοινότυπα και πολύ γνωστά σε σας τα περισσότερα), τα οποία όμως, ως μου επιτραπεί, επιγραμματικά να αναφέρω:

- Κατ' αρχάς μια αμηχανία, στην αρχή της διδασκαλίας του μαθήματος ακόμη και αρνητισμός, από πλευράς των φοιτητών, για τη γραπτή εργασία – εν είδει υπομνηματισμένης μελέτης - που τους ζητείται («δεν είμαστε αρχαιολόγοι και φιλόλογοι, κυρία», συνήθως μου λένε, «εμείς εκφραζόμαστε με σχέδια»). Αφού ξεπεραστεί αυτό το στάδιο και πειστούν ότι κάποια στιγμή στο μέλλον μπορεί να τους παρουσιαστεί ανάγκη να γράψουν κάτι, λ.χ. μια τεχνική περιγραφή ενός έργου, και αρχίζει η εκπόνηση της εργασίας αναφαίνεται αμέσως η ουσιαστική αδυναμία κριτικής σκέψης (το σύστημα της απομνημόνευσης της ελληνικής εκπαίδευσης σε ολόκληρο το μεγαλείο του) ή διατύπωσης κριτικού γραπτού λόγου –θα έλεγα η αδυναμία διατύπωσης γενικότερα ενός ορθά συνταγμένου και ορθογραφημένου γραπτού λόγου: τα τμήματα της εργασίας που αφορούν την ιεραρχημένη, αξιακή ανάλυση του μνημείου και την κριτική θεώρηση του εκτελεσμένου έργου από πλευράς συμβατότητας με τις ιεραρχημένες εγγενείς αξίες του μνημείου ή τις διεθνώς καθιερωμένες αρχές και διαδικασίες επέμβασης αποτελούν πάντα τα πλέον αδύναμα σημεία της γραπτής έκθεσης. Ιδιαίτερα απογοητευτικό είναι το γεγονός ότι ενώ ρητά τους ζητείται να αντλήσουν, μετά από κριτική επεξεργασία, μόνον τις απαραίτητες πληροφορίες από τα αγγλικά κείμενα των φακέλων των υποψηφιοτήτων των ευρωπαϊκών βραβείων και να τις εντάξουν με συνοπτικό τρόπο, με δικά τους λόγια, στην εργασία τους, η πλειονότητα των φοιτητών προβαίνει σε μία κατά λέξη μετάφραση των κειμένων –χρησιμοποιώντας συνήθως τον αυτόματο μεταφραστή του κομπιούτερ- με απερίγραπτα γλωσσικά, κυρίως όμως νοηματικά, αποτελέσματα.

- Η αποτυχία του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος είναι φανερή και στα σοβαρότατα ιστορικά και θεωρητικά ελλείμματα, που διαπιστώνονται στο γνωσιολογικό υπόβαθρο των φοιτητών, γεγονός που έχει άμεσο αντίκτυπο στον βαθμό πρόσληψης του μαθήματος. Τα αίτια είναι γνωστά και έχουν αναφερθεί πολλές φορές. Υπενθυμίζω, ανάμεσά τους, τη γενικότερη, από καταβολής κράτους, θεωρητική υστέρηση της νεοελληνικής παιδείας, την υποβάθμιση και απαξίωση του μαθήματος της Ιστορίας στο πλαίσιο της υφιστάμενης εκπαιδευτικής διαδικασίας, τη μη αυτόνομη διδασκαλία της Τέχνης και της Αισθητικής στο πλαίσιο των προγενέστερων της πανεπιστημιακής εκπαιδευτικών βαθμίδων. Αδυναμίες που επικουρούνται – ας μου επιτραπεί να παρατηρήσω- και από τις τάσεις υποχώρησης της επί πραγματολογικών στοιχείων διδασκαλίας της ιστορίας της αρχιτεκτονικής (και ιδιαίτερα στις ιστορικές της φάσεις και μορφές) έναντι της διδασκαλίας της θεωρίας ή της ιστορίας της νεώτερης αρχιτεκτονικής, που παρατηρούνται τα τελευταία χρόνια στις αρχιτεκτονικές σχολές της χώρας μας – συμπεριλαμβανομένης και της δικής μας. Οι ανωτέρω υστερήσεις και, κυρίως, η απουσία αισθητικής καλλιέργειας, η οποία επιτείνεται και από την καταστροφή στον τόπο μας ενός αισθητικά αναβαθμισμένου και εμπλουτισμένου ιστορικού δομημένου περιβάλλοντος, το οποίο σε άλλες χώρες βιωματικά αναπληρώνει σε μεγάλο βαθμό αντίστοιχες εκπαιδευτικές ελλείψεις, είναι ιδιαίτερα φανερή στη δυσκολία κατανόησης σε βάθος και αφομοίωσης από τους φοιτητές επιμέρους ζητημάτων, που έχουν σχέση με τις ποιότητες, τις επιφανειακές επεξεργασίες, την υφή, τα φινιρίσματα, τον χαρακτήρα των ιστορικών δομών αλλά και των νέων υλικών ή των συγχρόνων αρχιτεκτονικών ένθετων δημιουργιών, τη μεταξύ τους συνάφεια ή υποδόρια εκλεκτική συγγένεια και σχέση.

- Τελευταίο, ένα ενδοοικογενειακό ζήτημα: η αμηχανία, η αμφιθυμία, σε τελευταία ανάλυση η απορία, σε σχέση με τις αποκαταστάσεις, που κατά καιρούς αναφύονται στο πλαίσιο διαφορετικών –πολλές φορές και αντιφατικών- προσεγγίσεων περί της αρχιτεκτονικής και της σχέσης της με το ιστορικό δομημένο περιβάλλον, που εκφράζονται σε μια νεαρά σχολή, η οποία, παρά τις συνεχείς έως τώρα προσπάθειες, αναζητά ακόμη έναν συντονισμένο βηματισμό. Πρόκειται για αναζητήσεις που, αν και ενίοτε θορυβώδεις, πραγματοποιούνται πάντα μέσα σε ένα πλέγμα ουσιαστικών σιωπών, παράλληλων πορειών, περιχαρακώσεων. Το αιτούμενο ως αντίδοτο και ως προοπτικές (για να αναφερθώ και στο τρίτο σκέλος του τίτλου της ανακοίνωσης): Ουσιαστική συζήτηση και διάλογος, συνεννόηση. Ζητούμενα άλλωστε εξαιρετικά επίκαιρα για τις προοπτικές όχι μόνον ενός γνωστικού πεδίου στο πλαίσιο ενός Πανεπιστημιακού Τμήματος αλλά μιας ολόκληρης χώρας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Νέα Αρχιτεκτονική σε Ιστορικό Περιβάλλον

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΩΝ, ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Γιούκα Λία Αρχιτέκτων, Επίκουρη Καθηγήτρια Α.Π.Θ.,
Λεφάκη Στυλιανή, Αρχιτέκτων, Λέκτορας Α.Π.Θ.,
Σκαλτσά Ματούλα, Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Α.Π.Θ.

Το μάθημα ΣΣ210, με τον τίτλο Θέματα Μουσειολογίας – Προγραμματισμός και σχεδιασμός εκθέσεων και μουσείων, ανάδειξη μνημείων και Αρχαιολογικών χώρων, είναι εξαμηνιαίο, διδάσκεται από την καθηγήτρια Ματούλα Σκαλτσά, την επίκουρο καθηγήτρια Λία Γιούκα και τη Στυλιανή Λεφάκη, λέκτορα, στο χειμερινό εξάμηνο, στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ. Ανήκει στην κατηγορία των εργαστηρίων έμμεσης επίβλεψης και απευθύνεται σε φοιτητές που έχουν συμπληρώσει 6 εξάμηνα φοίτησης. Περιλαμβάνει τόσο θεωρητική διδασκαλία όσο και πρακτική άσκηση, υπό τύπον εργαστηρίου. Κάθε χρόνο εγγράφονται περίπου 70 φοιτητές κατά μέσο όρο. Στόχος του μαθήματος είναι να επισημάνει στους φοιτητές ότι ο πολιτισμός και οι υλικές του εκφράσεις δεν μπορούν να γίνουν κατανοητοί παρά μόνο μέσω των νοημάτων που περιέχουν. Το Νόημα βρίσκεται στις συσχετίσεις που αποκαθιστούμε με τον κόσμο και είναι αυτό που σύμφωνα με το μάθημα θα πρέπει να καθοδηγήσει τον προγραμματισμό και σχεδιασμό μουσείων εκθέσεων και ιστορικών χώρων. Οι εκπαιδευτικοί στόχοι του μαθήματος περιγράφονται και στους εκάστοτε Οδηγούς Σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ.

Πλαίσιο θεωρητικής διδασκαλίας

Οι προσπάθειες να απαντηθούν τα δύσκολα ερωτήματα του τι ακριβώς εννοεί κανείς λέγοντας ιστορικό περιβάλλον, τι νέα αρχιτεκτονική και τι νέος σχεδιασμός και να διαμορφωθεί μια «βαθύτερη ματιά» για την υλική πολιτιστική κληρονομιά, σκιαγραφούν τους βασικούς στόχους του μαθήματος. Αφετηρία της διδασκαλίας του είναι η κατανόηση των εκφράσεων του ανθρώπινου υλικού πολιτισμού που διαμορφώνουν εν τέλει το περιβάλλον, μια κατανόηση που θα μπορέσει να δώσει, στη συνέχεια, νόημα και ποιότητα στο νέο σχεδιασμό. Και μιλάμε βέβαια για μια κατανόηση όχι μέσα από συστημικές καθολικότητες, αλλά μέσα από το πλαίσιο που διαμορφώνεται κάθε φορά από τη συγκεκριμένη συγκυρία.

Μιλάμε δηλαδή για μια έρευνα που θα στρέψει το ενδιαφέρον της από την διαδικασία στο πλαίσιο αναφοράς, το συγκεκριμένο, τη συσχέτιση και τη συνάφεια, στο context. Με άλλα λόγια μια έρευνα που να οδηγήσει από την εξήγηση στην ερμηνεία και από την θετικιστική

παράδοση στην παράδοση της ερμηνευτικής φιλοσοφίας.

Η μελέτη του νοήματος και η έκφρασή του επομένως είναι το κλειδί της «ιδεολογικής τοποθέτησης» του μαθήματος, η οποία ευελπιστεί να αποδώσει στο υποκείμενο - τον σχεδιαστή - φοιτητή εν προκειμένω ενεργό ρόλο ερμηνευτή.

Έχοντας τους στόχους αυτούς το μάθημα «φλερτάρει», θα έλεγε κανείς, με τις σύγχρονες απόψεις της αρχαιολογίας, της κοινωνιολογίας, ανθρωπολογίας κ.λπ. και για τον λόγο αυτόν αναζητά διεπιστημονικές συνεργασίες ως βασική παράμετρο της διδασκαλίας του και, όσο είναι δυνατόν, τις υλοποιεί μέσα στα πλαίσια της σημερινής πανεπιστημιακής πραγματικότητας: Φιλοξενεί ομιλητές ιστορικούς, αρχαιολόγους, μουσειολόγους, αναστηλωτές, μουσειοπαιδαγωγούς, αναλόγως του εκάστοτε προγράμματος και του θέματος που επιλέγεται για το εργαστήριο. Οι προσκεκλημένοι συμμερίζονται συνήθως με εντυπωσιακό ζήλο τους στόχους του μαθήματος και προσφέρουν αφιλοκερδώς τις πολύτιμες απόψεις και εμπειρίες τους. Η συνεργασία τους είναι πολύτιμη και θα ήταν ευχής έργο αν μπορούσε να κατοχυρωθεί και θεσμικά.

Πολλά ερωτήματα λοιπόν, πολλοί προβληματισμοί. Η προσπάθεια μέσα από όλες αυτές τις διαφορετικές προσεγγίσεις συνίσταται στο να δοθεί σημασία σε αυτό το μεγάλο «ΙΣΩΣ», στην αναζήτηση νοήματος, μεταβλητών πολιτισμικών μορφών και όχι τελικών και μοναδικών εξηγήσεων, έτσι ώστε να σχηματιστούν βιώσιμες ερμηνευτικές προτάσεις για μια νέα αρχιτεκτονική.

Να και ένα ακόμη ερώτημα που τίθεται : τι σημαίνει Νέα Αρχιτεκτονική; Δεν είναι κάθε αρχιτεκτονική ενέργεια νέα, μια και βασίζεται στο σχεδιασμό; Ακόμα και η διατήρηση ενός παλιού κελύφους, ακόμα και η απόφαση της μη αρχιτεκτονικής, δεν είναι μια νέα- σύγχρονη ερμηνεία; (Εικ.1).

«Ερμηνεία, λοιπόν, παλαιότερων πολιτισμικών μορφών μέσα από σύγχρονες» ίσως να εκφράζει κάπως καλύτερα το πλαίσιο του μαθήματος.

Ερμηνείες και ερμηνευτικές διαδικασίες «φιλοξενούνται», ως γνωστόν, κατ' εξοχή στα μουσεία, εξ ου και το πρώτο σκέλος του τίτλου «Θέματα Μουσειολογίας - Προγραμματισμός και Σχεδιασμός Εκθέσεων και Μουσείων». Δεν εννοούνται βέβαια μόνο τα μουσεία που περιέχουν ως κελύφη πολιτιστικές μαρτυρίες. Η μουσειολογία προβληματίζεται και με τα ίδια τα κτήρια, τα in situ στοιχεία του πολιτισμικού περιβάλλοντος,

Εικ.1 Neues Museum Βερολίνο
χορός Sasha Walz Dialogue 2009

Εικ.2 Neues Museum Βερολίνο David Chip-
perfield Architects «ερμηνευτικός»

είτε προέρχονται από ανασκαφές, από οικοδομικές δραστηριότητες, ή από οποιεσδήποτε άλλες διεργασίες. Χειρισμός μνημείων λοιπόν με νόημα, δηλαδή ανάδειξή τους (εξ ου και η συχνή απόδοση της λέξης ανάδειξη στα αγγλικά ως management).

Το μάθημα εξετάζει το μουσείο ως νεωτεριστικό θεσμό, είτε πρόκειται για χώρο εκθεμάτων, ελεύθερο σύνολο είτε το ίδιο το έκθεμα. Θέτει ζητήματα τα οποία αφορούν στη λειτουργία και πολιτική του, καθώς και στις ανάγκες που καλείται να ικανοποιήσει, κυρίως μέσα από εκθεσιακές διαδικασίες. Οι προβληματισμοί που τίθενται βοηθούν στην κατανόηση και την αναγκαιότητα του μουσειολογικού προγραμματισμού-σχεδιασμού που χειρίζεται τα νοήματα της ανάλυσης και τα συγκροτεί σε επικοινωνιακές εκφράσεις τέτοιες, που ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός να μπορέσει να τους δώσει μορφή.

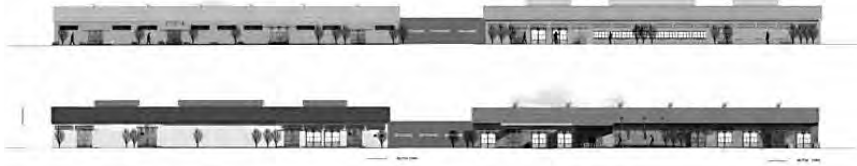
Η ειδική μεθοδολογία που προτείνεται βοηθά στο να χειριστεί κανείς τις πολυσήμαντες διαπλοκές μεταξύ διαφόρων νοηματικών επιπέδων που προκύπτουν τόσο από την ερμηνεία της υφιστάμενης κατάστασης όσο και από τις εν δυνάμει ερμηνείες της αρχιτεκτονικής επέμβασης. Μεθοδολογία που μπορεί να προφυλάξει ως ένα βαθμό από αστοχίες καθώς ο σχεδιασμός προτείνει συνήθως μια ακροβασία υλικών χειρισμών: Όλοι γνωρίζουμε πόσο ευαίσθητος είναι ένας χώρος που καλείται να διαχειριστεί νοήματα (Εικ.2).

Ο μουσειακός χώρος αποτελεί εξ άλλου το αγαπημένο αντικείμενο της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, το βαρόμετρό της και για τον λόγο αυτόν τα νοήματα εδώ πολλαπλασιάζονται, αλλά και πολύ εύκολα καταστρατηγούνται. Μουσειακός χώρος ως χώρος νοηματικής επικοινωνίας, χωρίς τη συνειδητοποίηση του ρόλου του, χωρίς την ευαισθησία της αμφισβήτησης, αυτού του σημαντικού ΙΣΩΣ, κινδυνεύει, όσο εντυπωσιακή κι αν είναι η τεχνολογία του, η αρχιτεκτονική του σύνθεση και τα περιγράμματα των μορφών του, να οδηγήσει το περιβάλλον σε νοηματική πτώχευση και όπως γνωρίζουμε η καταστροφή αυτή είναι τελειωτική.

Εργαστηριακές ασκήσεις

Στην προσπάθεια μετάδοσης της ευαίσθητης και πολυσήμαντης ανάγνωσης του χώρου, πέρα από τις παρουσιάσεις και την ειδική βιβλιογραφία, προσπαθήσαμε μέχρι τώρα οι εργαστηριακές ασκήσεις να μπορούν να συνδυάσουν, κατά το δυνατόν, ένα ικανοποιητικό φάσμα αυτών των προβληματισμών. Έτσι επελέγησαν υφιστάμενα διατηρητέα κτίρια, προς αποκατάσταση και προς επανάχρηση ως

Εικ.3 Αποθήκες 14 και 15 στο λιμάνι
Θεσσαλονίκης, βόρεια και νότια όψη

μουσεία, που θα στεγάσουν συγκεκριμένες συλλογές, σύμφωνα με δεδομένη μουσειολογική μελέτη.

Δύο αποθήκες (Εικ.3, Εικ.4) στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης αποτέλεσαν ένα από τα πιο δημοφιλή θέματα στα πρόσφατα ακαδημαϊκά έτη (2008-2009, 2009-2010). Και ως μουσείο προΐστορίας της Θεσσαλονίκης αλλά και ως μουσείο έκθεσης της συλλογής ενός μπακάλικου, οδήγησαν σε αποτελέσματα που χειρίζονταν τόσο το διατηρητέο κέλυφος όσο και το περιεχόμενό του με τρόπους που να στηρίζει ο ένας το νόημα του άλλου (η συλλογή του μπακάλικου αποτελεί το πεδίο πρακτικής άσκησης του διατμηματικού μεταπτυχιακού Προγράμματος της Μουσειολογίας).

Η αποκατάσταση αποκτά χαρακτήρα από την τοποθέτηση και ερμηνεία των εκθεμάτων και τα εκθέματα νόημα και υπόσταση από την υλική έκφραση του κελύφους: Π.χ. Η μελέτη της συλλογής του μπακάλικου από τη μια, και των κτηρίων των αποθηκών από την άλλη, οδήγησαν μια ομάδα φοιτητών στη δημιουργία μουσείου με θέμα τον καταναλωτισμό και την POP ART που εκθέτει τα εμπορεύματα

Εικ.4 Αποθήκες 14 και 15 στο λιμάνι
Θεσσαλονίκης ανατολική και δυτική όψη

του λιανικού εμπορίου του '60 με διάθεση καλλιτεχνικής ματιάς, ως έργα τέχνης.

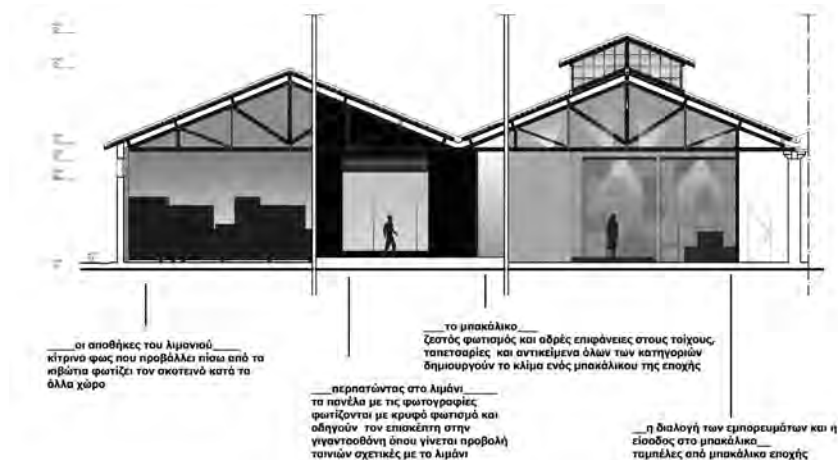
Αναλόγως, η αποθήκη του λιμανιού αντιμετωπίζεται ως κέλυφος αισθητικής αξίας. Ο σεβασμός και η αποδοχή της υφιστάμενης κατάστασης, ως έχει, μέσα από την εμφανή φθορά, την εντατική χρήση και τις διαδοχικές αναπροσαρμογές, γίνονται οι άξονες γύρω από τους οποίους κινείται η αποκατάσταση.

Η συλλογή του μπακάλικου, η θάλασσα και η διακίνηση των εμπορευμάτων αντιμετωπίστηκε από άλλη πάλι ομάδα ως το ταξίδι των πρώτων υλών, η επικοινωνία παραγωγών και καταναλωτών, η ιδιαίτερη ιστορία προέλευσης των αντικειμένων της καθημερινής ζωής, το ταξίδι στο άγνωστο σε σχέση με το περιβάλλον της κατοικίας, όπου τα αντικείμενα γίνονται οικεία.

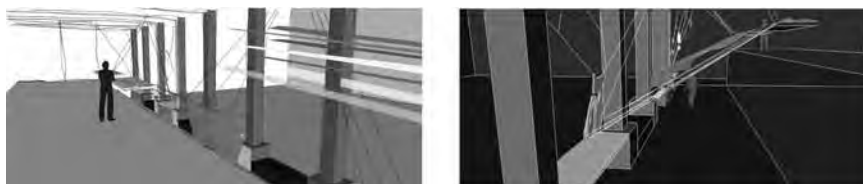
Μια τέτοια άποψη οδήγησε στο σχεδιασμό ενός χώρου που να απευθύνεται σε μικρές κυρίως ηλικίες και όπου το ταξίδι και το παιχνίδι

Εικ.5 Πρόταση

Εικ.6-7 Σχέδια σκίτσα φοιτητικής εργασίας με θέμα μουσείο για τη συλλογή του μπακάλικου στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης

Εικ.8 Σχέδια σκίτσα φοιτητικής εργασίας με θέμα «μουσείο για τη συλλογή του μπακαλικού στο Λιμάνι της Θεσσαλονίκης»

μεταξύ μακρινού και οικείου να αποτελέσει αφορμή εκπαιδευτικών διαδικασιών. Φυσικά η αποκατάσταση έπρεπε να ανταποκριθεί στο σκεπτικό αυτό. Οι αποθήκες υιοθέτησαν έναν πιο φιλικό σχεδιασμό, περισσότερο ανοικτό προς το περιβάλλον, με έμφαση στο παιγνίδι κλειστού- ανοικτού χώρου, φυσικά πάντα μέσα στα πλαίσια των αρχών της σύγχρονης θεωρίας της αποκατάστασης. Άλλες ομάδες προτίμησαν αναφορές στις τόσο ενδιαφέρουσες αγορές της Θεσσαλονίκης, προτείνοντας αντίστοιχες διαμορφώσεις, στον τονισμό της τοπικότητας, κ.ο.κ.

Φυσικά μέσα στους στόχους ήταν και η άρτια λειτουργική οργάνωση των προτάσεων, ώστε να ανταποκρίνεται σε όλες τις προδιαγραφές λειτουργίας μουσείων.

Στο εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2010-2011, το μάθημα επεκτάθηκε στον αστικό χώρο. Αφορμή αποτέλεσε το πρόγραμμα “Αρχαιολογία στη σύγχρονη Ευρώπη: Επαγγελματικές προοπτικές και υπερβάσεις”, που χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Culture 2007 και υλοποιείται από τον Τομέα Αρχαιολογίας του ΑΠΘ σε συνεργασία με άλλους 13 Ευρωπαίους εταίρους και με επιστημονικό υπεύθυνο τον Κ. Κωτσάκη, καθηγητή προϊστορικής αρχαιολογίας. Στο πλαίσιο

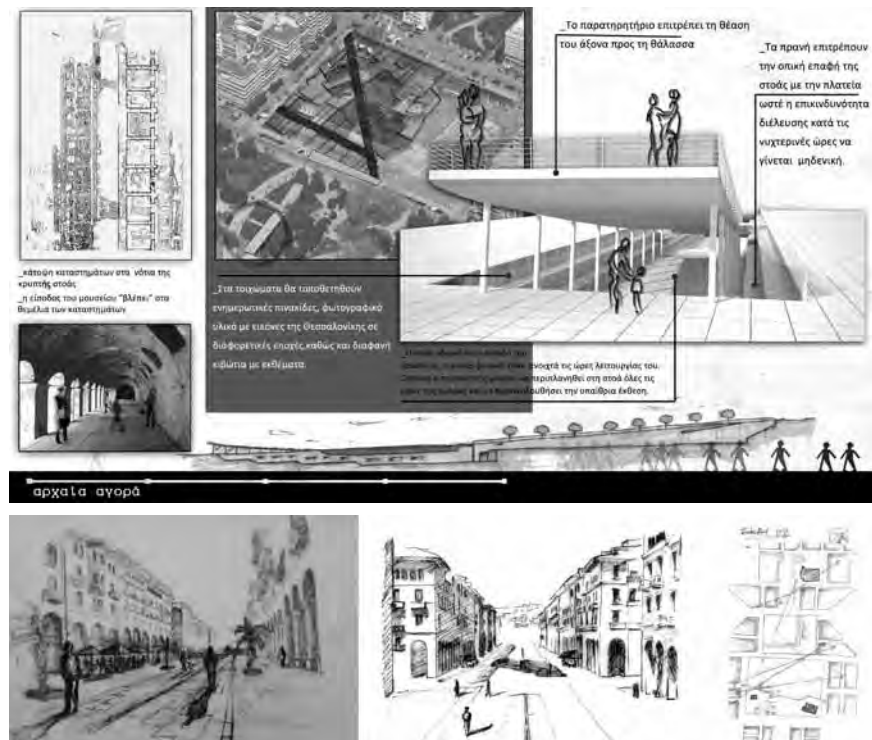

Εικ.9 Σχέδια σκίτσα φοιτητικής εργασίας με θέμα «Η Πόλη μέσα στην Πόλη-Άξονας Αριστοτέλους- Ένταξη- Ανάδειξη Μνημείων»

του προγράμματος αυτού θα οργανωθεί και θα παρουσιαστεί μια περιοδεύουσα έκθεση που θα έχει τον τίτλο “Η πόλη μέσα στην πόλη” κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2012.

Προσπαθώντας να συνεισφέρει στο πρόγραμμα αυτό, το μάθημα επέλεξε ως θέμα εργαστηρίου τον άξονα της Αριστοτέλους στη Θεσσαλονίκη, με επίκεντρο την Πλατεία Δικαστηρίων και το χώρο γύρω από αυτή. Σε αυτή την περιοχή συνυπάρχουν μια σειρά από μνημεία από την αρχαιότητα έως σήμερα, η Ρωμαϊκή αγορά, η Βυζαντινή εκκλησία της Παναγίας Χαλκέων, τα οθωμανικά λουτρά “Παράδεισος”, η αγορά του ιστορικού κέντρου και η Στοά Μοδιάνο. Επιπλέον η πλατεία Αριστοτέλους αποτελεί ένα από τα ολοκληρωμένα σχέδια του αρχιτέκτονα πολεοδόμου Ernest Hébrard για την αναμόρφωση του πολεοδομικού ιστού της πόλης.

Μέσα σε αυτόν τον πολυσήμαντο και ιστορικά προσδιορισμένο χώρο, οικονομικοί μετανάστες από τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες και τα Βαλκάνια συγκεντρώνονται και δημιουργούν τα δικά τους δίκτυα, χρησιμοποιώντας την πλατεία ως ζωτικό τους χώρο.

Σημειώσεις

- 1,2 Κώστας Κωτσάκης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ιούνιος 2002, Εισαγωγή στην πρώτη Ελληνική Έκδοση, Ian Hodder & Scott Hutson Reading the Past, Current Approaches to interpretation in Archeology, Διαβάζοντας το Παρελθόν, Τρέχουσες ερμηνευτικές προσεγγίσεις στην Αρχαιολογία, Μετάφραση Νίκος Κούρκουλος, Εισαγωγή Κώστας Κωτσάκης, 21ος Παράλληλος, εκδόσεις του 21ου, 2002-2010, σελ. 23.
- 3 Οδηγός Σπουδών 2010-2011, Τμήματος Αρχιτεκτόνων Πολυτεχνικής Σχολής Α.Π.Θ. ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΕΜΜΕΣΗΣ ΕΠΙΒΛΕΨΗΣ, ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ, ΚΤΙΡΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, 2Σ210 ΘΕΜΑΤΑ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ- ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΚΘΕΣΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΩΝ, ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ, σελ.106
- 4 κείμενο ACE- Archeology in Contemporary Europe, professional practices and public outreach, Theme IV: Public Outreach: Invitation to Archeology Traveling Exhibition.

Βιβλιογραφία

- Ian Hodder & Scott Hutson Reading the Past, Current Approaches to interpretation in Archeology, Διαβάζοντας το Παρελθόν, Τρέχουσες ερμηνευτικές προσεγγίσεις στην Αρχαιολογία, Μετάφραση Νίκος Κούρκουλος, Εισαγωγή Κώστας Κωτσάκης, 21ος Παράλληλος, εκδόσεις του 21ου, 2002-2010 Πάνος Τζώνας, Μουσείο και Νεωτερικότητα, Διεπιστημονικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Μουσειολογία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας Παπασωτηρίου, Αθήνα 2007.
- Οδηγός Σπουδών 2010-2011, Τμήματος Αρχιτεκτόνων Πολυτεχνικής Σχολής Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Εικ. 10 Σχέδια σκίτσα φοιτητικής εργασίας με θέμα «Η Πόλη μέσα στην Πόλη-Άξονας Αριστοτέλους- Ένταξη Ανάδειξη Μνημείων»
Εικ. 11 Σχέδια σκίτσα φοιτητικής εργασίας με θέμα «Η Πόλη μέσα στην Πόλη-Άξονας Αριστοτέλους- Ένταξη- Ανάδειξη Μνημείων»

Αυτό ήταν και το πιο ενδιαφέρον σημείο, πως δηλαδή οι διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες βλέπουν τα μνημεία, τι σχέση έχουν ή αναπτύσσουν με αυτά, τι νόημα δίνουν αυτά στην καθημερινότητά τους.

Οι προτάσεις θα έπρεπε να συνδιαλλαγούν με τα παραπάνω ερωτήματα και να εισαγάγουν στη συζήτηση τη σχέση των αποκλεισμένων ομάδων, όπως για παράδειγμα των οικονομικών μεταναστών, με την ιστορία της πόλης και τα μνημεία της.

Το εγχείρημα αποδείχτηκε δύσκολο, ίσως να μην έφτασε ο χρόνος για τόση εμπάθουση. Παρ' όλ' αυτά τα αποτελέσματα ήταν πολύ ενδιαφέροντα. Κυρίως ήταν γοητευτική για τους φοιτητές η ενασχόλησή τους με ένα χώρο φαινομενικά οικείο, που τελικά ως άλλοι «εκπαιδευτικοί» πλέον - μετανάστες, κυριολεκτικά τον ξανά-ανακάλυψαν. Ήταν τόσα πολλά αυτά που ήθελαν να πουν που δε έφτασε το εξάμηνο για να τα σχεδιάσουν. Πολλοί από αυτούς εξέφρασαν μάλιστα την επιθυμία να συνεχίσουν την εργασία υπό τύπο workshop. Σχεδιάστηκαν κυρίως προτάσεις ουσιαστικά «μη σχεδιασμού», όπου, με ελάχιστα μέσα, προσπάτησαν να αποδώσουν τη συνύπαρξη των ιστορικών στρωμάτων στον αστικό χώρο, ως ιζήματα και ζητήματα, ή τις διαφορετικές θέες των μνημείων ως διαδραστικές θεάσεις. Προσπάτησαν να καταστήσουν το παιγνίδι το μέσο γνωριμίας με την ιστορία. Ακόμη και το νερό, οι παλιές βρύσες και πηγές, επιστρατεύτηκαν στο να διηγηθούν την ιστορία της πόλης και να συνεισφέρουν στο βίωμά της και τον νοηματικό εμπλουτισμό του αστικού χώρου.

Φυσικά το μάθημα πλαισίωσαν οι ειδικοί επιστήμονες και θεωρητικοί που έθεσαν τις γνώσεις και τους προβληματισμούς τους για την ιδιαίτερη ιστορία της Θεσσαλονίκης, για το τι σημαίνει μνημείο, πως το αντιλαμβανόμαστε και πως το νοηματοδοτούμε, τι είναι ιστορικός τόπος, χώρος, και γενικά έθεσαν περισσότερα ερωτήματα περί ιστορικού περιβάλλοντος και νέας αρχιτεκτονικής, παρά απαντήσεις.

Προέλευση εικόνων

EIKONA 1- <http://www.phaidon.com/agenda/architecture/picture-galleries/2010/october/27/>

EIKONA 2 http://www.morgenpost.de/kultur/article1056557/Das_Neue_Museum_als_Buehne.html

EIKONEΣ 3, 4, 5, και 8, 2Σ210 ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2009-2010- Σχεδιασμός Μουσείου για τη συλλογή ενός μπακαλικού στις αποθήκες 14 και 15 στο Λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Φοιτητική Ομάδα Κεχαγιά Μαριάνθη, Τσίγκας Βασίλης, Τσιρογιάννη Χαϊδή.

EIKONEΣ 6 και 7, 2Σ210 ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2009-2010- Σχεδιασμός Μουσείου για τη συλλογή ενός μπακαλικού στις αποθήκες 14 και 15 στο Λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Φοιτητική Ομάδα Καραγιάννη Μαρία, Καψάλη Σταματία, Ορφανίδου Στεφάνια.

EIKONEΣ 9 και 10, 2Σ210 ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2009-2010 «Η Πόλη μέσα στην Πόλη-Άξονας Αριστοτέλους- Ένταξη- Ανάδειξη Μνημείων», I-ZH-ΤΗΜΑΤΑ ΧΡΟΝΟΥ Φοιτητική Ομάδα: Λιλή Έφη, Ταφούνας Ανδρέας, Χαραλαμπίδου Αθηνά.

EIKONA 11, 2Σ210 ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2010-2011 «Η Πόλη μέσα στην Πόλη- Άξονας Αριστοτέλους- Ένταξη- Ανάδειξη Μνημείων», Φοιτητική Ομάδα: Buchwalder Cecile, Herard Marie, Μαραγκού Αφροδίτη, Μουτσώκου Ζωή

EIKONA 12, 2Σ210 ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2010-2011 «Η Πόλη μέσα στην Πόλη-Άξονας Αριστοτέλους- Ένταξη- Ανάδειξη Μνημείων», Φοιτητική Ομάδα: Αντρέι Τζωρτζίνα, Κοντάκη Βαλεντίνα, Λαζαρίδης Γεώργιος Πέτρος.

Εικ.12 Σχέδια σκίτσα φοιτητικής εργασίας με θέμα «Η Πόλη μέσα στην Πόλη-Άξονας Αριστοτέλους- Ένταξη- Ανάδειξη Μνημείων»

ΝΕΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΣΕ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΧΩΡΟ

Αρακαδάκη Μαρία, Αρχιτέκτων, Επίκουρη Καθηγήτρια Α.Π.Θ.

Στο εν πολλοίς ήδη διαμορφωμένο σύγχρονο αρχιτεκτονικό περιβάλλον, η σχέση παλιού-νέου και η ένταξη νέων κελυφών σε υφιστάμενους αστικούς ιστούς, ιστορικούς πυρήνες ή στον περίγυρο μνημείων, είναι μια από τις σημαντικότερες πτυχές του αρχιτεκτονικού έργου. Ο αντίστοιχος προβληματισμός αποτελεί τον κεντρικό άξονα του εργαστηρίου που παρουσιάζεται παρακάτω. Το περιεχόμενο του μαθήματος συμπληρώνεται με κάποιες ακόμη παραμέτρους, όπως η προσπάθεια δημιουργικού σχεδιασμού κάτω από πραγματικούς περιορισμούς, η σημασία της προσέγγισης του φαινομενικά απλού συνθετικού προβλήματος της κατοικίας ως δοχείου ζωής, η αξία της απλότητας και της οικονομίας των εκφραστικών μέσων. Περιγράφεται η διδακτική του μαθήματος και το περιεχόμενο του συνθετικού θέματος.

Το εργαστηριακό μάθημα που παρουσιάζεται στη συνέχεια ξεκίνησε με μορφή αρκετά διαφορετική. Γεννήθηκε από τις ερευνητικές εμπειρίες της ομάδας υπό τον καθηγητή Ν.Κ. Μουτσόπουλο στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης (εικ. 1), στα πλαίσια της μελέτης αναβίωσης και εξυγίανσης του παραδοσιακού συνόλου, που τους είχε ανατεθεί το 1978 από το τότε Υπουργείο Δημοσίων Έργων. Στην αρχική μορφή του συνδύαζε αποτύπωση κατοικίας στην Άνω Πόλη και σύνθεση νέας κατοικίας στο ίδιο ή σε παρακείμενο οικόπεδο, με χρήση του

Εικ.1 Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης,
αεροφωτογραφία

ισχύοντος στην περιοχή Ειδικού Οικοδομικού Κανονισμού, ο οποίος αρχικά ήταν πολύ αυστηρός και ανελαστικός. Στο σύστημα των εξαμήνων παραλείφθηκε, λόγω ανεπάρκειας χρόνου, η φάση της αποτύπωσης, ενώ η αναγνώριση της υφιστάμενης κατάστασης περιελάμβανε φωτογραφική περιήγηση και συμπλήρωση καρτελών-μητρώων για όλα τα υφιστάμενα κτίσματα ενός συγκεκριμένου οικοδομικού τετραγώνου, στο οποίο οι φοιτητές εκαλούντο να εντάξουν την πρότασή τους.

Το 1998-99 άρχισε να εφαρμόζεται στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ ένα νέο πρόγραμμα σπουδών. Την ίδια περίοδο, οι συζητήσεις γύρω από την κατάσταση στην Άνω Πόλη, που είχαν γίνει στα πλαίσια των εκδηλώσεων «Θεσσαλονίκη Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 1997», είχαν καταλήξει σε αναθεώρηση του πλαισίου διαχείρισης και των όρων του Ειδικού Οικοδομικού Κανονισμού ως προς τους Συντελεστές Δόμησης, τα μέγιστα ύψη κ.λπ. (εικ. 2).

Αυτό έδωσε και στη διδακτική ομάδα του μαθήματος την ευκαιρία να αναθεωρήσει το περιεχόμενο και τις γενικές του κατευθύνσεις προς μια πιο ελεύθερη αντιμετώπιση του ζητήματος της ένταξης. Ουσιώδης διαφοροποίηση από τα προηγούμενα ήταν και η με-τατροπή του μαθήματος σε εργαστήριο Έμμεσης Επίβλεψης, με μείωση του χρόνου διδασκαλίας σε 4 ώρες/εβδομάδα και μεγαλύτερη αυτονομία των φοιτητών, καθώς τα εργαστήρια αυτά απευθύνονται σε μεγάλα εξάμηνα (5ο-6ο εξάμηνο και εξής).

Ας δούμε τώρα πώς έχει η σημερινή μορφή του μαθήματος, που εδώ και δύο χρόνια, μετά την αποχώρηση των μελών της διδακτικής ομάδας Δ. Αϊβάζογλου και Αικ. Σημαντηράκη, διδάσκεται πλέον μόνον από τη συγγραφέα του παρόντος.

Κεντρικός άξονας του εργαστηρίου 2Σ2.16 παραμένει πάντοτε η σχέση παλιού-νέου και η ένταξη νέου κτίσματος σε προϋφιστάμενο οικιστικό ιστό με ιστορική φυσιογνωμία, μια αρχιτεκτονική χειρονομία πάντοτε επίκαιρη, και συνήθως δύσκολη και αμφιλεγόμενη. Σε παρόμοιες περιπτώσεις η ελευθερία του μελετητή οριοθετείται, όπως γνωρίζουμε, κυρίως από την προσωπική του ευαισθησία και ευθύνη και από το σεβασμό με τον οποίο θα προσεγγίσει ότι ήδη υπάρχει. Σε σημαντικά αρχιτεκτονικά σύνολα και παραδοσιακούς οικισμούς υπάρχουν και οι θεσμοθετημένοι περιορισμοί και ειδικοί οικοδομικοί κανονισμοί.

Το εργαστήριο επικεντρώνεται στην ένταξη νέου κτίσματος σε περιοχή με ισχυρή ιστορική φυσιογνωμία, στην οποία ισχύουν ειδικοί όροι

Εικ.2 Νέα δόμηση της δεκαετίας του '80 στην Άνω Πόλη, με συμπαγή μέτωπα και τετραώροφους όγκους

δόμησης. Ως μελέτη περίπτωσης διατηρείται το ιδιαίτερα δημοφιλές στα μαθήματα του Τμήματός μας, λόγω της εγγύτητας και της ευκολίας στην προσπέλαση, ιστορικό σύνολο της Άνω Πόλης Θεσσαλονίκης. Το παράδειγμα αυτό προσφέρει άφθονες ευκαιρίες για προβληματισμό, διότι, παρά τις προσπάθειες δεκαετιών, τα συσσωρευμένα προβλήματα που ταλαιπωρούν την περιοχή δεν έχουν επιλυθεί ικανοποιητικά. Με δεδομένη λοιπόν την υφιστάμενη στην Άνω Πόλη κατάσταση, ως κεντρική ιδέα για προβληματισμό στο εργαστήριο τίθεται η νηφάλια επανεκτίμηση και η γόνιμη ανανέωση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής δημιουργίας, με γνώμονα τις αξίες που κομίζει το «Παλιό» και τις εμπειρίες από την έως τώρα εφαρμογή του «Νέου».

Ουσιαστές χαρακτηριστικό του εργαστηρίου είναι το ότι δεν αγνοεί, ούτε απορρίπτει εκ προοιμίου τους ειδικούς όρους δόμησης που ισχύουν στην περιοχή, αντιθέτως προ-σπαθεί να τους αξιοποιήσει εποικοδομητικά: είναι μια συνειδητή εκπαιδευτική επιλογή, η οποία έχει στόχο να δείξει στους φοιτητές ότι ο μελλοντικός επαγγελματικός τους βίος δεν θα είναι στρωμένος με ρόδα, αλλά με πιεστικούς έως και παράλογους περιορισμούς, κάτω από τους οποίους θα πρέπει να διατηρούν τη δημιουργική τους έμπνευση και να προσπαθούν να παράγουν καλή αρχιτεκτονική.

Δεύτερος στόχος του μαθήματος είναι να επανέλθει στο σχεδιασμό της κατοικίας, τον οποίο οι φοιτητές αντιμετώπισαν στο πρώτο εργαστήριο άμεσης επίβλεψης των βασικών σπουδών τους (3ο-4ο εξάμηνο), και, καθώς είναι ήδη πιο ώριμοι και συνειδητοποιημένοι ως μελετητές, να τους υπενθυμίσει ότι αυτό το φαινομενικά απλό συνθετικό πρόβλημα είναι μια πολύ σοβαρή υπόθεση που πρέπει, και αξίζει, να τυγχάνει πάντοτε λεπτομερούς διερεύνησης και εμβάθυνσης.

Τέλος, το μάθημα επιχειρεί να προβληματίσει τους φοιτητές, ιδιαιτέρως σήμερα, και σ' έναν τόπο που πλήττεται από βαθιά αξιακή κρίση, γύρω από αρχιτεκτονικές ποιότητες που δεν σχετίζονται με τη χρήση εξεζητημένων μορφών και δαπανηρών υλικών, αλλά με την απλότητα και την οικονομία των εκφραστικών μέσων, σε μια προσπάθεια προσφοράς δοχείων ζωής στον απλό χρήστη, προσπάθεια που, κατά την άποψή μας, αποτελεί την πεμπτούσια της αρχιτεκτονικής δημιουργίας. Το γεγονός ότι η αρχική φυσιογνωμία της Άνω Πόλης ήταν αυτή της λαϊκής, προσφυγικής γειτονιάς (εικ. 3), η οποία σταδιακά έχει μετατραπεί σε μωσαϊκό αριστοκρατικών νησίδων, ανάμεσα σε υποβαθμισμένα σοκάκια με ρημαγμένα καταφύγια οικονομικών μεταναστών (εικ. 4), προσφέρει μια καλή ευκαιρία να

Εικ.3 Η παλιά φυσιογνωμία της Άνω Πόλης. Άποψη της οδού Επιμενίδου και η είσοδος προς τον Όσιο Δαυίδ (Μονή Λατόμου)

προσεγγιστούν ζητήματα αρχιτεκτονικού ήθους των παρεμβάσεων ένταξης και αντίστοιχων πιθανών στρεβλώσεων.

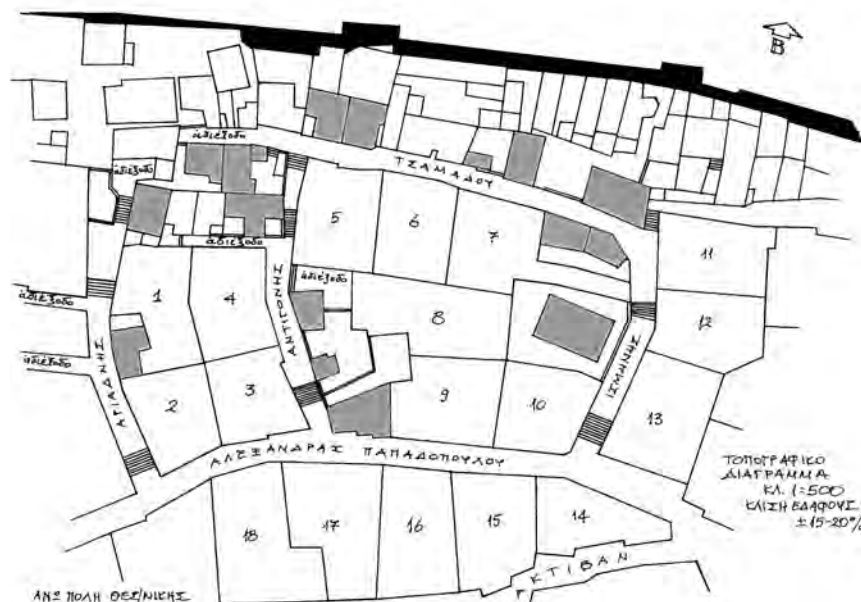
Εν ολίγοις, η προσπάθειά μας είναι να προσεγγίσουμε και να ερμηνεύσουμε την πα-ράδοση με απλότητα και ειλικρίνεια, μέσα από τον εντοπισμό και την ανάδειξη των πολύτιμων διαχρονικών στοιχείων που χαρακτηρίζουν την περιοχή μελέτης:

- τυπολογική απλότητα
- καθαρότητα των όγκων
- προσαρμογή στις κλιματολογικές συνθήκες
- κατασκευαστική ειλικρίνεια
- αποφυγή της εκζήτησης

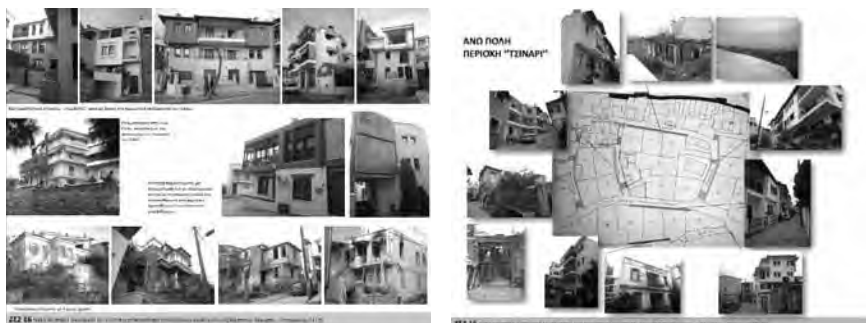
Η κατεύθυνση του εργαστηρίου είναι ηελημένα πρακτική: η θεωρητική εισαγωγή γίνεται στα δύο πρώτα μαθήματα και είναι αρκετά σύντομη, καθώς ο προβληματισμός γύρω από την ένταξη έχει ήδη προσεγγιστεί σε κάποια συνθετικά εργαστήρια και επίσης οι φοιτητές θα έχουν την ευκαιρία να εμβαθύνουν περισσότερο στο ζήτημα σε εργαστήρια του

Εικ.4 Σύγχρονες αντιφάσεις στον ιστό της Άνω Πόλης: νέα δόμηση στην οδό Δημ. Πολιορκητού 88-90 και εγκαταλειμμένα προσφυγικά σπίτια σε μικρή απόσταση

Σχ.5 Οικοδομικά τετράγωνα στην περιοχή Τσινάρι της Άνω Πόλης, στα οποία τοποθετείται η άσκηση του εξαμήνου. Με μπλε σημειώνονται τα παλιά κτήρια που διατηρούνται

Εικ.6 Φύλλα από τεύχος ανάλυσης της υφιστάμενης κατάστασης

πτυχιακού προγράμματος. Οι τίτλοι των δύο εισαγωγικών διαλέξεων είναι οι εξής:

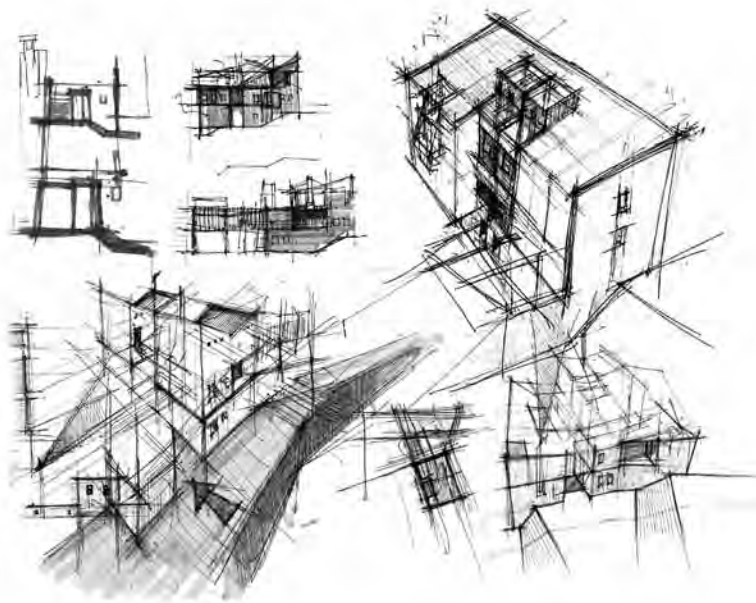
- Η πρόκληση της ένταξης και άλλες αρχιτεκτονικές «ιστορίες»
- Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης. Από το «παλιό» στο «νέο».

Όλα τα υπόλοιπα μαθήματα αφιερώνονται στην επεξεργασία του συνθετικού θέματος, που είναι λεπτομερής και γίνεται σε κλίμακα 1:50. Παράλληλα με τις εισαγωγικές διαλέξεις, δίδεται στους φοιτητές τοπογραφικό διάγραμμα σε περιοχή κοντά στα βυζαντινά τείχη, στο οποίο σημειώνονται κάποια αξιολογικά παλιά σπίτια που διατηρούνται (σχ. 5). Τα υπόλοιπα οικόπεδα έχουν προσαρμοστεί σε εμβαδά κατάλληλα για θέματα μεγάλων εξαμήνων (δηλαδή περί τα 200m²). Η αναγνώριση του ευρύτερου χώρου της Άνω Πόλης, και των συγκεκριμένων οικοδομικών τετραγώνων, πραγματοποιείται με φωτογραφική αποτύπωση και συγκρότηση portfolio, με σχολιασμένες φωτογραφίες παλιών και νέων παραδειγμάτων (Εικ. 6).

Στη συνέχεια οι φοιτητές, που θα εργαστούν είτε ατομικά είτε σε ομάδες των δύο, επιλέγουν ένα οικόπεδο από το τοπογραφικό για να τοποθετήσουν την πρότασή τους, σε αντικατάσταση κάποιας συνήθως ογκώδους και άχαρης οικοδομής που υπάρχει εκεί (εικ. 7). Θα μελετήσουν μικρά συγκροτήματα κατοικιών των 1-5 ατόμων, με δυνατότητα δημιουργίας μικρών καταστημάτων ή εργαστηρίων στην ισόγεια στάθμη, ακολουθώντας πάντοτε τις βασικές διατάξεις του Ειδικού Οικοδομικού Κανονισμού της Άνω Πόλης, αλλά με κάποιες

Εικ.7 Μέτωπο οικοδομών της δεκαετίας του '80 στην οδό Ισμήνης (οικόπεδα 11-12 του σχ. 5)

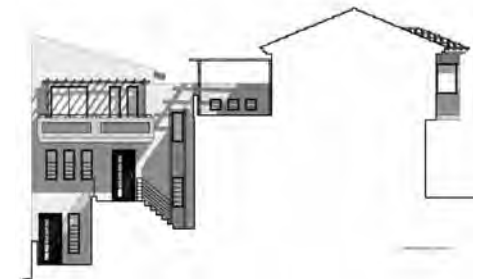
Σχ.8 Φύλλο σκίτσων αρχικής ιδέας για τη σύνθεση οικοδομής στο οικόπεδο 4 του σχ. 5

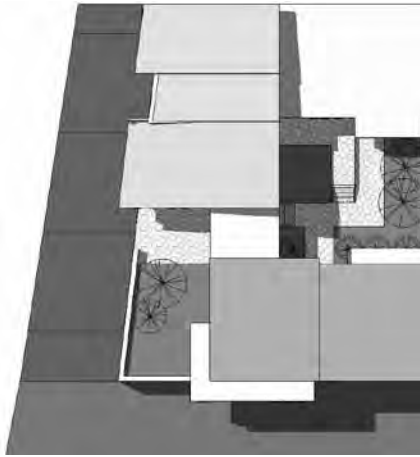
Σχ.9 Ογκοπλασία οικοδομής στο οικόπεδο 14 του σχ. 5

ελευθερίες σε ορισμένα σημεία, όπως στη χρήση της μονόριχτης στέγης και του δώματος, ή στις διατάξεις περί ανοιγμάτων.

Πολύ σημαντική θεωρούμε όλοι την αρχική φάση επεξεργασίας της λύσης, που γίνεται στην τάξη με την εκπόνηση σκίτσων στο χέρι (σχ. 8): εναλλακτικών διαγραμμάτων κάλυψης, μικρών προοπτικών, λειτουργικών διαγραμμάτων κατόψεων, σκίτσων τομών, ογκομετρικών προπλασμάτων από ευτελή υλικά, με δυνατότητα άμεσης συνεργασίας και διαλόγου των φοιτητών με τον διδάσκοντα και μεταξύ τους. Όταν πια έχει μορφοποιηθεί η λύση, οι φοιτητές αρχίζουν να δουλεύουν στον υπολογιστή με μια μεγαλύτερη αυτονομία, καθώς το εργαστήριο είναι έμμεσης επίβλεψης και ο διδάσκων δεν είναι πλέον ο καθηγητής, αλλά ο εμψυχωτής μιας ομάδας ανθρώπων που έχουν την πρωτοβουλία και την ευθύνη των λύσεών τους. Εργάζονται με μια σύγχρονη παλέτα υλικών και αποφασίζουν οι ίδιοι πόσο ελεύθερα θα ερμηνεύσουν την παράδοση. Κάποιοι, άλλοτε συνειδητά και άλλοτε κάπως αμήχανα, παραμένουν πλησιέστερα στις οικείες μορφές, ενώ οι περισσότεροι επιλέγουν έναν λιτό μοντερνισμό.

Σχ.10 Συγκρότημα κατοικιών στο οικόπεδο 7 του σχ. 5, κατόψεις και πλάγια όψη

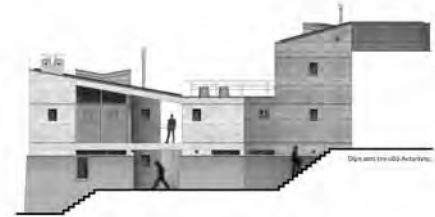

Σχ. 11: Διάταξη κατοικιών και αυλής στο οικόπεδο 13 του σχ. 5

Σχ. 12: Κατάτμηση των όγκων στο οικόπεδο 10 του σχ. 5, με στόχο τη δημιουργία οπτικών φυγών προς το νεοκλασικό σπίτι που βρίσκεται στο πίσω οικόπεδο

Οι γενικές συνθετικές αρχές που αφορούν την κατοικία συζητήθηκαν εκτενώς πρόσφατα, στο συμπόσιο γύρω από τη διδακτική της κατοικίας που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη¹. Γι' αυτό θα σταθούμε μόνο σε κάποια ιδιαίτερα σημεία, που προέκυψαν από την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης στην περιοχή μελέτης και κατευθύνουν τις λύσεις, συνομιλώντας με το «παλιό» ή σχολιάζοντάς το:

- Κατανομή του συντελεστή δόμησης σε 2-3 μικρούς όγκους (σχ. 9)
- Προσαρμογή στις κλίσεις του εδάφους, χωρίς έντονες αποκλίσεις από τις φυσικές στάθμες (σχ. 10)
- Προσπάθεια αναβίωσης του ζωτικού στοιχείου της παλιάς αυλής (σχ. 11)
- Αξιοποίηση της θέας και δημιουργία οπτικών φυγών προς ενδιαφέροντα κοντινά στοιχεία (σχ. 12)
- Εσωστρέφεια και ανάδειξη της ιδιωτικότητας (σχ. 13)
- Συνθετική ενότητα και συνέπεια μεταξύ της επίλυσης των κατόψεων και της ογκοπλασίας (σχ. 10), κάτι όχι αυτονόητο στις νέες οικοδομές της περιοχής, που ενίοτε «διακοσμούνται» εξωτερικά με αρχιτεκτονικές προεξοχές σε θέσεις άσχετες με την εσωτερική διαρρύθμιση

Σχ. 13: Γενική διάταξη των όγκων κατοικίας στο οικόπεδο 4 του σχ. 5 και όψη προς την οδό Αντιγόνης

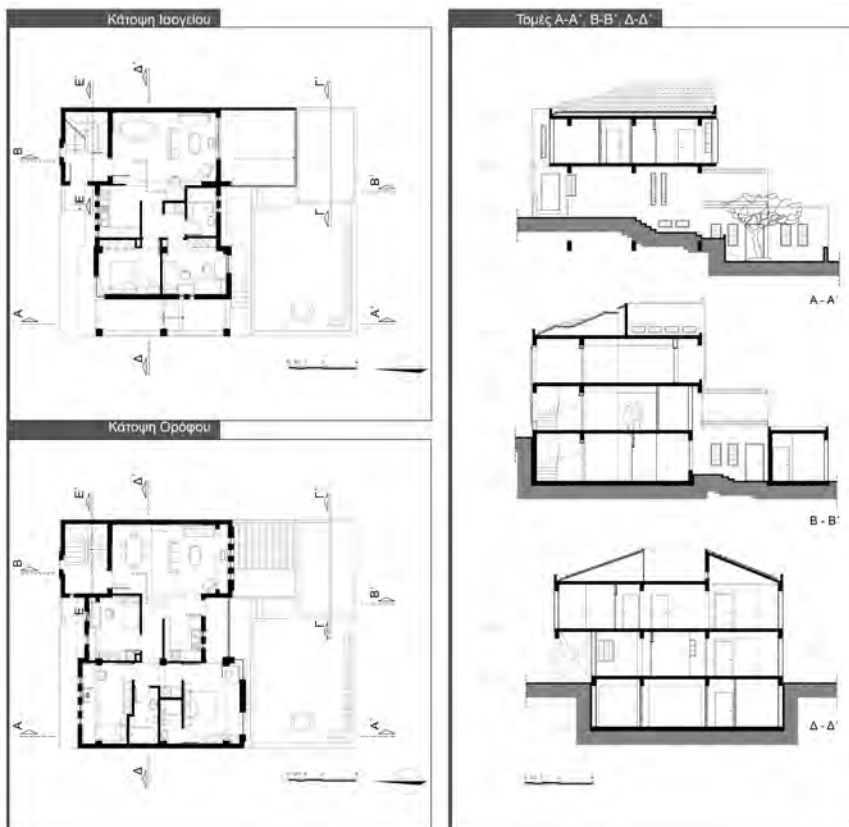
- Ιδιαίτερη έμφαση στη βιοκλιματική προσέγγιση, με ρύθμιση κενών-πλήρων σύμφωνα με τον προσανατολισμό, σωστή θέση αυλής, εισόδων και ημιυπαίθριων χώρων, συστήματα σκίασης κ.λπ. (σχ. 14)
- Μορφολογική απλότητα και οικονομία στα εκφραστικά μέσα (εικ. 15), απόρροια τόσο της κατασκευαστικής ειλικρίνειας όσο και της αποφυγής των μορφοκρατικών λεπτομερειών.

Στο φάκελο που παραδίδεται περιλαμβάνονται:

- σχολιασμένο υλικό από την αναγνώριση που πραγματοποιήθηκε στο πεδίο μελέτης
- μια επιλογή από το υλικό των σκίτσων αρχικής ιδέας
- πλήρης αρχιτεκτονική μελέτη του οικοδομικού συγκροτήματος σε 1:50, με τις τυχόν αναγκαίες κατασκευαστικές λεπτομέρειες (π.χ.

Σχ.14 Ογκοπλασία συγκροτήματος κατοικιών στο οικόπεδο 10 του σχ. 5

Σχ.15 Σχεδιαστική επίλυση και τρισδιάστατη απεικόνιση κατοικίας στο οικόπεδο 6 του σχ. 5

εγκιβωτισμένης στέγης, κάλυψης αρχιτεκτονικών προεξοχών κ.λπ.)

- πρόταση διαμόρφωσης του κήπου - ακαλύπτου χώρου
- προτάσεις χρωματικής επεξεργασίας των όψεων
- προαιρετικά, τρισδιάστατες απεικονίσεις του συγκροτήματος ή πρόπλασμα σε 1:100, που γίνεται υποχρεωτικό για τις διμελείς ομάδες (εικ. 16).

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, το συγκεκριμένο εργαστήριο είναι ένα μάθημα έ-νταξης με απλό περιεχόμενο και χωρίς μεγαλεπήβολους στόχους, που συνειδητά προ-σπαθεί να παραμείνει κοντά στην απλότητα και την καθαρότητα των προθέσεων, η οποία πιστεύουμε ότι πρέπει να διακρίνει παρόμοιες αρχιτεκτονικές χειρονομίες. Παρουσιάζει συγγένειες με άλλα ανάλογα μαθήματα του προγράμματος σπουδών μας, ελπίζουμε ωστόσο ότι προσφέρει κι αυτό κάποιες ψηφίδες, που εμπλουτίζουν το συνολικό προβληματισμό.

Προέλευση σχεδίων και εικόνων

Εικ. 1: Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης, αεροφωτογραφία (www.greekscapes.gr/images)

Εικ. 2: Νέα δόμηση της δεκαετίας του '80 στην Άνω Πόλη, με συμπαγή μέτωπα και τετραώροφους όγκους

Εικ. 3: Η παλιά φυσιογνωμία της Άνω Πόλης. Αποψη της οδού Επιμενίδου και η είσοδος προς τον Όσιο Δαυίδ (Μονή Λατόμου), από αδιέξοδο δρομάκι ανάμεσα σε σπιτάκια και αυλές.

Εικ. 4: Σύγχρονες αντιφάσεις στον ιστό της Άνω Πόλης: νέα δόμηση στην οδό Δημ. Πολιορκητού 88-90 και εγκαταλεμμένα προσφυγικά σπίτια σε μικρή απόσταση (Δημ. Πολιορκητού 100).

Σχ. 5: Οικοδομικά τετράγωνα στην περιοχή Τσιναίρι της Άνω Πόλης, στα οποία τοποθετείται η άσκηση του εξαμήνου. Με μπλε σημειώνονται τα παλιά κτήρια που διατηρούνται

Εικ. 6: Φύλλα από τεύχος ανάλυσης της υφιστάμενης κατάστασης (Άλκηστη Κάρτσιου, 2011)

Εικ. 7: Μέτωπο οικοδομών της δεκαετίας του '80 στην οδό Ισμήνης (οικόπεδα 11-12 του σχ. 5)

Σχ. 8: Φύλλο σκίσεων αρχικής ιδέας για τη σύνθεση οικοδομής στο οικόπεδο 4 του σχ. 5 (Στέργιος Γαλίκας, 2008)

Σχ. 9: Ογκοπλασία οικοδομής στο οικόπεδο 14 του σχ. 5 (Αναστασία Βηγοπούλου, 2010)

Σχ. 10: Συγκρότημα κατοικιών στο οικόπεδο 7 του σχ. 5, κατόψεις και πλάγια όψη (Νεφέλη Χαρχαρή, 2010)

Σχ. 11: Διάταξη κατοικιών και αυλής στο οικόπεδο 13 του σχ. 5 (Ελευθερία Γαβριηλίδου-Άλκηστη Κάρτσιου, 2011)

Σχ. 12: Κατάτμηση των όγκων στο οικόπεδο 10 του σχ. 5, με στόχο τη δημιουργία οπτικών φυγών προς το νεοκλασικό σπίτι που βρίσκεται στο πίσω οικόπεδο (Ιωάννα Χαριτωνίδου, 2011)

Σχ. 13: Γενική διάταξη των όγκων κατοικίας στο οικόπεδο 4 του σχ. 5 και όψη προς την οδό Αντιγόνης (Στέργιος Γαλίκας, 2008)

Σχ. 14: Ογκοπλασία συγκροτήματος κατοικιών στο οικόπεδο 10 του σχ. 5 (Ιωάννα Χαριτωνίδου, 2011)

Σχ. 15: Σχεδιαστική επίλυση και τρισδιάστατη απεικόνιση κατοικίας στο οικόπεδο 6 του σχ. 5 (Παναγιώτης Ξάνθος, 2008)

Σχ. 16: Τρισδιάστατη χρωματική επεξεργασία συγκροτήματος στο οικόπεδο 14 του σχ. 5 (Αναστασία Βηγοπούλου, 2010)

Σχ.16 Τρισδιάστατη χρωματική επεξεργασία συγκροτήματος στο οικόπεδο 14 του σχ. 5

ΤΟΠΟΣ, ΤΥΠΟΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗ. ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΕ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Δούση Μαρία Αρχιτέκτων, Λέκτορας Α.Π.Θ.,
Νομικός Μιχαήλ, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Α.Π.Θ.

Στην εισήγηση παρουσιάζεται η προβληματική, η μεθοδολογία και τα αποτελέσματα ενός εργαστηριακού μαθήματος το οποίο διδάσκεται στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων της ΠΣ του Α.Π.Θ στο έκτο εξάμηνο σπουδών. Αντικείμενο του μαθήματος είναι τα πάντα επίκαιρο πρόβλημα της ένταξης σύγχρονης αρχιτεκτονικής σε ιστορικό περιβάλλον. Στόχος του μαθήματος είναι η αντιμετώπιση του προβλήματος της ένταξης μέσα από τη μελέτη του συγκεκριμένου τόπου, των τύπων των κατασκευών που αποτελούν το οικιστικό απόθεμα της περιοχής μελέτης καθώς και των μορφών των κτισμάτων. Κρίσιμο ζήτημα που τίθεται προς διαπραγμάτευση κατά τη διάρκεια της συνθετικής άσκησης είναι η υιοθέτηση η όχι των δεσμεύσεων που διέπουν τη δόμηση, καθώς και ο προβληματισμός σχετικά με τη δημιουργική ένταξη νέων τύπων και μορφών στο υπό μελέτη υφιστάμενο οικιστικό ιστορικό σύνολο.

Η ένταξη σύγχρονης αρχιτεκτονικής σε ιστορικό περιβάλλον προβληματίζει και αποτελεί ακόμα πεδίο αντιπαραθέσεων διαφόρων απόψεων εδώ και δεκαετίες. Ήδη από τη δεκαετία του 1970 σε διεθνείς διακηρύξεις αναφερόταν ότι «...οποιαδήποτε πρόταση επέμβασης, βασίζεται προηγουμένως σε μια συστηματική ανάλυση των χωρικών δομών και σχέσεων, γιατί μόνη η έμπνευση-πρόθεση δεν μπορεί να αποτελέσει έναν ικανοποιητικό οδηγό δράσης. Η επιστημονική έρευνα πρέπει να συμβάλλει στο να καθιστά φανερές τις βασικές σχέσεις που διατηρεί η κοινωνία με τις αρχιτεκτονικές μαρτυρίες του παρελθόντος της και τα υλικά στοιχεία που αποτελούν το υπόβαθρο αυτών των σχέσεων». Έκτοτε από τη διεθνή εμπειρία μπορούμε να διακρίνουμε διάφορους τρόπους αντιμετώπισης:

- μπορούμε να χαρακτηρίσουμε μίμηση την ενσωμάτωση της νέας κατασκευής με ομοιογενή τρόπο, που αποδέχεται την υπάρχουσα κατάσταση
- μια αντίθετη στάση εκφράζεται με τη συνειδητή διακοπή, μέσω της αναζήτησης της αντίθεσης, με το υπάρχον πλαίσιο
- μια άλλη αντιμετώπιση, λιγότερο ριζική, είναι αυτή της αναλογίας, η οποία συνίσταται στην ταυτόχρονη αναζήτηση μιας ξεχωριστής ταυτότητας και μιας συγγένειας με το περιβάλλον, χρησιμοποιώντας π.χ. μορφές ή υλικά παρόμοια με αυτά του ιστορικού συνόλου
- ακόμα μπορούμε να διακρίνουμε συνδυασμούς των προηγούμενων, συνθετότερους δηλαδή τρόπους αντιμετώπισης.

Στη χώρα μας, η θέσπιση των ειδικών οικοδομικών κανονισμών για τη νέα δόμηση σε ιστορικά σύνολα ήταν και εξακολουθεί να είναι το πλαίσιο περιορισμών και ελέγχου. Οι περιορισμοί αυτοί αναφερόμενοι σε μορφολογικές επιταγές και λιγότερο στη σύνταξη του χώρου, γίνονται «συνταγές» ή μοντέλα μίμησης, με τα γνωστά επακόλουθα αναντιστοιχίας μορφής και περιεχομένου, γεγονός το οποίο έχει προκαλέσει έντονες αντιδράσεις και αντιπαραθέσεις.

Το μονοδιάστατο περιεχόμενο των περιορισμών αυτών περιορίζει και δεσμεύει τη δημιουργική αρχιτεκτονική έκφραση και ορισμένες φορές είναι σε αναντιστοιχία με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του οικιστικού συνόλου στο οποίο αναφέρεται.

Είναι γνωστές οι ιδιοτυπίες που παρουσιάζουν οι ιστορικοί οικισμοί ακόμα και στην ίδια γεωγραφική ενότητα. Η θέσπιση γενικευμένων κανονισμών, έστω και κατά γεωγραφική ενότητα, έχει τα γνωστά εξομοιωτικά αποτελέσματα που καταστρέφουν η αλλοιώνουν τα χαρακτηριστικά των οικισμών. Ζητούμενο λοιπόν είναι η γνώση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του οικιστικού συνόλου στο οποίο καλούμαστε να παρέμβουμε. Η αναγνώριση και η επισήμανση αυτών των ιδιομορφιών δεν μπορεί παρά να προηγηθεί πριν από οποιαδήποτε αρχιτεκτονική παρέμβαση.

Οι γενικές αυτές σκέψεις και διαπιστώσεις υπήρξαν οι αιτίες για τη δημιουργία ενός μαθήματος με τίτλο «Τόπος, Τύπος και Μορφή, κατοικία σε ιστορικό περιβάλλον» και την ένταξή του στο πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων στο ΑΠΘ και ειδικά στο έκτο εξάμηνο.

Οργάνωση του μαθήματος

Το εργαστηριακό μάθημα διαρκεί 14 εβδομάδες και οργανώνεται σε δύο ενότητες.

Στην πρώτη ενότητα η οποία διαρκεί 5 εβδομάδες επεξηγούνται και αναλύονται με διαλέξεις και παρουσιάσεις οι έννοιες του τόπου, του τύπου και της μορφής και πραγματοποιείται η ανάλυση και η τεκμηρίωση του τόπου, ο οποίος έχει επιλεγεί για την πραγματοποίηση της άσκησης. Τα τελευταία χρόνια ο τόπος που επιλέγεται είναι η Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης.

Στη δεύτερη ενότητα η οποία διαρκεί 9 εβδομάδες οι φοιτητές-τριες καλούνται να συνθέσουν μια νέα κατοικία σε δεδομένο οικόπεδο στην

Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης, λαμβάνοντας υπ' όψη τα συμπεράσματα και τις παρατηρήσεις που προέκυψαν από την έρευνά τους.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τμήματα από τις φοιτητικές εργασίες ώστε να γίνει φανερό, όσο αυτό είναι δυνατό, το πλαίσιο των εκπαιδευτικών διαδικασιών του μαθήματος.

Αυτό που προσπαθούν να ανιχνεύσουν με την έρευνά τους στη πρώτη ενότητα, είναι κατ' αρχάς η ιδιαιτερότητα του τόπου αυτού, ο οποίος υπήρξε πάντα, και κατά κάποιον τρόπο εξακολουθεί και στις μέρες μας να είναι, ένα ξεχωριστό τμήμα της Θεσσαλονίκης.

Κτισμένος σε κλίση με μεσημβρινό προσανατολισμό, με θέα το Θερμαϊκό κόλπο και την κάτω πόλη, ευνοημένος από τη θάλασσα και τη απόγειο αύρα, προστατευμένος από τον δυνατό τοπικό βορειοδυτικό βαρδάρη, υπήρξε από τον 14ο αιώνα προνομιούχος τόπος κατοικίας.

Στην εικόνα 1 παρουσιάζεται η εντός των τειχών πόλη, επισημαίνονται τα μνημεία της, η σχέση του ανασχεδιασμένου κάτω τμήματός της μετά την πυρκαγιά του 1917 και ο διατηρημένος ιστός της Άνω Πόλης, με εντοπισμένη την περιοχή της άσκησης. Μέσα από μια διαχρονική ανάλυση με βάση το διαθέσιμο αρχειακό υλικό, οι φοιτητές επιχειρούν να ανακαλέσουν το χαρακτήρα και την εικόνα της Άνω Πόλης, τη σχέση των κτισμάτων με σημαντικά τοπόσημα της περιοχής όπως η Μονή Βλατάδων, τα τείχη, καθώς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής που επικρατούσε στην περιοχή (εικ.2).

Η αναγνώριση της οργάνωσης της πόλης κατά συνοικίες τους επιτρέπει να κατανοήσουν τον πρώην πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της πόλης. Μέσα από μια συνοπτική ιστορική διαδρομή καταγράφουν τόσο τις ιδιαιτερότητες κάθε ιστορικής περιόδου όσο και τις ιδιαιτερότητες των διαφορετικών μαχαλάδων των μουσουλμάνων, χριστιανών, Εβραίων και Αρμενίων (εικ.3α).

Για τη συγχρονική ανάλυση, με φωτογραφική ματιά και γραπτές παρατηρήσεις προσπαθούν να καταγράψουν, να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν την παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Άνω Πόλης. Σε χάρτες προηγούμενων μελετών επισημαίνονται και σχολιάζονται τα διατηρούμενα σήμερα μνημεία και ιστορικές τοποθεσίες, το πλέγμα του παραδοσιακού διατηρούμενου ιστού, οι επιτρεπόμενες χρήσεις γης, ο χαρακτήρας του οδικού δικτύου (δρόμοι κύριας κυκλοφορίας, πεζόδρομοι, αδιέξοδα, σκαλοπατητοί δρόμοι κ.λπ.), οι τομείς των διαφόρων συντελεστών δόμησης που ισχύουν με βάση το διάταγμα της Άνω πόλης (εικ.3β).

Εικ.1 Προσδιοριστικά στοιχεία του τόπου

Εικ.2 Η περιοχή της Άνω Πόλης κατά τον 19ο αιώνα

Ειδικά για το διάταγμα αυτό, το οποίο συντάχθηκε μετά από έρευνα πολυμελούς ομάδας υπό τον καθηγητή Νίκο Μουτσόπουλο κατά τη δεκαετία του 1980, αφιερώνουν σημαντικό χρόνο προκειμένου να κατανοήσουν το πώς και το γιατί πάνω στον τότε διατηρούμενο αστικό ιστό της Άνω Πόλης προτάθηκαν τόσο ριζικές αλλαγές, οι οποίες αλλοίωσαν τη μορφή, το συντακτικό, τα ύψη και τον συντελεστή δόμησης της περιοχής. Έτσι, με βάση τις διαθέσιμες αποτυπώσεις της εποχής και τις προτάσεις οι οποίες σε σημαντικό βαθμό υλοποιήθηκαν, προσπαθούν να κατανοήσουν το συντακτικό της αστικής οργάνωσης πριν και μετά το διάταγμα. Όπως π.χ. ποια ήταν η σχέση δρόμου-οικοπέδου-κτίσματος, το προφίλ των αναπτυγμάτων των όψεων, πριν και μετά το διάταγμα (εικ. 4).

Ένα σημαντικό τμήμα της έρευνας των φοιτητών-τριών αφορά στην τυπολογία των ιστορικών κτηρίων, είτε μέσα από αρχεία, είτε μέσα από επιτόπιες παρατηρήσεις. Η έρευνα αυτή δεν περιορίζεται απλώς στην καταγραφή των τύπων και των παραλλαγών τους, αλλά προσπαθεί να ερμηνεύσει τη σχέση των τύπων με τον αστικό χώρο και τη μορφή της πόλης. Μια άλλη πτυχή της έρευνας αφορά στη φθορά του χρόνου και στις αντιθέσεις που εμφανίζονται σήμερα στον οικισμό (εικ. 5).

Επίσης μια ενδιαφέρουσα σειρά παρατηρήσεων από ορισμένες φοιτητικές ομάδες αφορά στη φροντίδα του δημόσιου χώρου από τους ίδιους τους κατοίκους, την οικειοποίηση του δημόσιου χώρου και τελικά την αίσθηση της ανθρώπινης κλίμακας και παρουσίας. Η συνύπαρξη των αντιθέσεων χρόνου, μορφής, υλικών και κατασκευών καταγράφεται ως μία ακόμα ιδιαιτερότητα του τόπου (εικ. 6).

Σε σημαντικό αριθμό φοιτητικών αναλύσεων γίνεται και μια συγκριτική ανάλυση ανάμεσα στις διατηρούμενες σήμερα ιστορικές

Εικ.3 Διαχρονική και συγχρονική ανάλυση της περιοχής

Εικ.4 Η εφαρμογή του διατάγματος για τη νέα δόμηση στη περιοχή και οι επιπτώσεις του

Εικ.5 Η ανάλυση των τύπων, των μορφών και των κατασκευών των παλαιών κτισμάτων της περιοχής

κατασκευές και στις σύγχρονες αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις που έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια στην Άνω Πόλη. Μέσα από τις συγκρίσεις αυτές καλούνται να τοποθετηθούν κριτικά, ώστε να αρχίσουν να αποκτούν ο καθένας και η κάθε μία τη δική τους θεώρηση. Στη φάση αυτή του μαθήματος κάθε φοιτητική ομάδα παρουσιάζει στο σύνολο της τάξης τα συμπεράσματά της και παραδίδει το φάκελο της ανάλυσης-αναγνώρισης.

Η δεύτερη ενότητα ξεκινά με παρουσιάσεις των διδασκόντων σε δύο παράλληλα ζητήματα. Το πρώτο συνίσταται στην παρουσίαση, ανάλυση και ερμηνεία των διαφόρων τύπων, μορφών και κατασκευών που αναπτύχθηκαν στη περιοχή κατά τον 19ο και 20ο αιώνα, (εικ. 5) και το δεύτερο στην παρουσίαση των τάσεων που επικρατούν σήμερα στο σχεδιασμό νέων κατοικιών στη περιοχή, κάτω από τις περιοριστικές δεσμεύσεις του ισχύοντος διατάγματος. Μία από αυτές, σχεδόν η κυρίαρχη, είναι αυτή της μίμησης μορφών και τύπων, κυρίως μορφών θα έλεγα, ή για να το πούμε διαφορετικά, η υιοθέτηση των επιταγών του διατάγματος. Αντιγράφονται δηλαδή μορφές, αλλά με σύγχρονα υλικά, κυρίως οπλισμένου σκυροδέματος. Η πλειοψηφία των νέων κατασκευών υιοθετεί την παραπάνω τάση, άλλοτε με επιτυχία και άλλοτε χωρίς θετικά αποτελέσματα. Μια άλλη τάση εκδηλώνεται με την προσπάθεια υιοθέτησης ενός σύγχρονου λεξιλογίου που οριακά

Εικ.6 Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου, οι αντιθέσεις του και η συμμετοχή των κατοίκων στη διαμόρφωση της εικόνας του δημόσιου χώρου

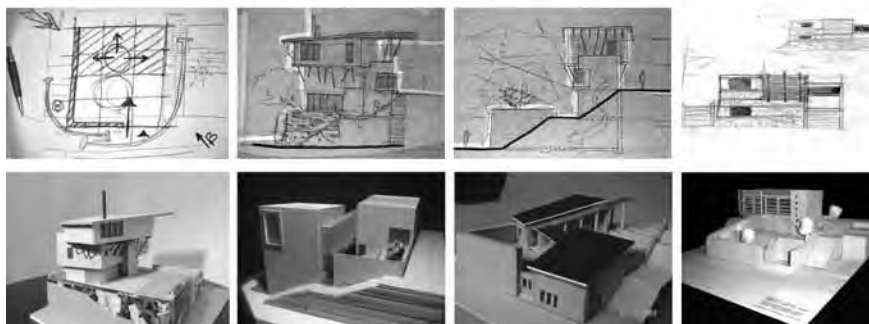

Εικ.7 Παρουσίαση των τάσεων της υλοποιημένης νέας αρχιτεκτονικής στην Άνω Πόλη

εντάσσεται στις δεσμεύσεις του διατάγματος, αλλά ταυτόχρονα επιδιώκεται μια νέα ερμηνεία των μορφών. Μια τάση συγγενής με την προηγούμενη, επιχειρεί μια επανερμηνεία ή μεταμόρφωση των τύπων και των μορφών, χρησιμοποιώντας συμβατά υλικά, χρώματα και υφές. Μια διαφορετική τάση υιοθετεί σύγχρονες μορφές, υλικά και κατασκευές με άμεσες ή έμμεσες αναλογικές σχέσεις με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και τέλος υπάρχει η τάση της αντίθεσης με στόχο τη νέα αρχιτεκτονική, η οποία ενσωματωμένη στο ιστορικό σύνολο θα βοηθήσει στη δημιουργία ενός νέου εννοιολογικού πλαισίου για τη νέα δόμηση στους ιστορικούς τόπους (εικ. 7).

Παράλληλα με τις παραπάνω παρουσιάσεις και επισκέψεις στα κτίσματα αυτά, όπου οι φοιτητές έχουν την ευκαιρία να ανταλλάξουν απόψεις με τους ίδιους του κατοίκους, δίδεται ένα συγκεκριμένο οικόπεδο για την εκπόνηση της άσκησης.

Το κενό οικόπεδο 2 στο οποίο καλούνται οι φοιτητές-τριες να σχεδιάσουν μια νέα κατοικία έχει σχεδόν όλα τα χαρακτηριστικά των άκτιστων οικοπέδων στην Άνω Πόλη. Έχει νότιο προσανατολισμό, θέα προς την πόλη, έντονη κλίση από βορρά προς νότο, γεινιάζει με πολυκατοικίες της δεκαετίας του 1970 (πριν το διάταγμα), με παραδοσιακά και νεοπαραδοσιακά κτήρια, με το σύγχρονο κτήριο-

Εικ.8 Πρώτες προσεγγίσεις για την διαμόρφωση της κεντρική ιδέας του νέου κτίσματος με σκίτσα και μακέτες

Εικ.9 Σχέδια της φοιτήτριας Χρυσαιγής Σαρλάνη

προσθήκη στη Μονή Βλατάδων και επί πλέον διατηρεί ένα τμήμα τοίχου από παλαιότερο κτήριο του 19ου αιώνα.

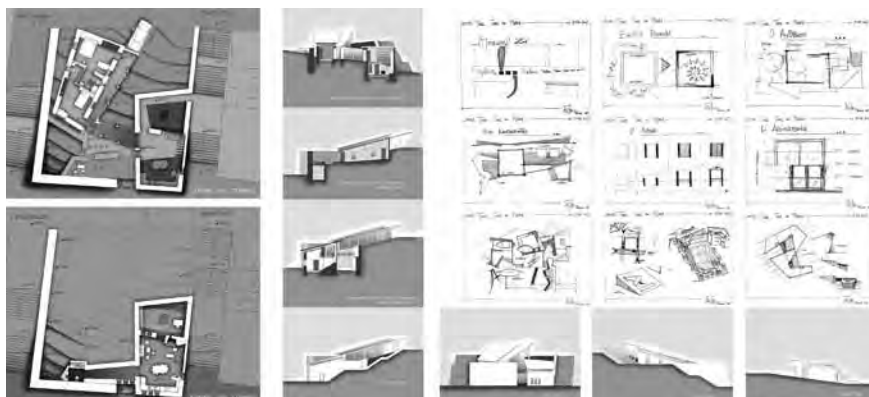
Στις πρώτες προσεγγίσεις οι φοιτητές καλούνται να συλλάβουν το νέο κτήριο ως σύνολο, ως μορφή, ως όγκο ενταγμένο στο έντονα επικλινές έδαφος, με σκίτσα και μακέτες εργασίας, επιχειρηματολογώντας τόσο στα ζητήματα ένταξης όσο και στα ζητήματα του προσανατολισμού, της θέας και ενός απλού κτιριολογικού προγράμματος (εικ 8).

Ενδεικτικά παρουσιάζεται η συνθετική διαδικασία του μαθήματος μέσα από ορισμένες προτάσεις φοιτητικών εργασιών:

Στην εικόνα 9 παρουσιάζεται μια πρόταση, η οποία διακρίνεται για την απλή και σαφή ογκοπλασία, ενταγμένη αρμονικά στην έντονη κλίση του οικοπέδου. Ο νότιος προσανατολισμός, οι προστατευμένοι υπαίθριοι χώροι νοτιοανατολικά, τα μεγάλα ανοίγματα στο νότο και τα μικρά στο βορρά και στη δύση αποτελούν περισσότερο στοιχεία ενός

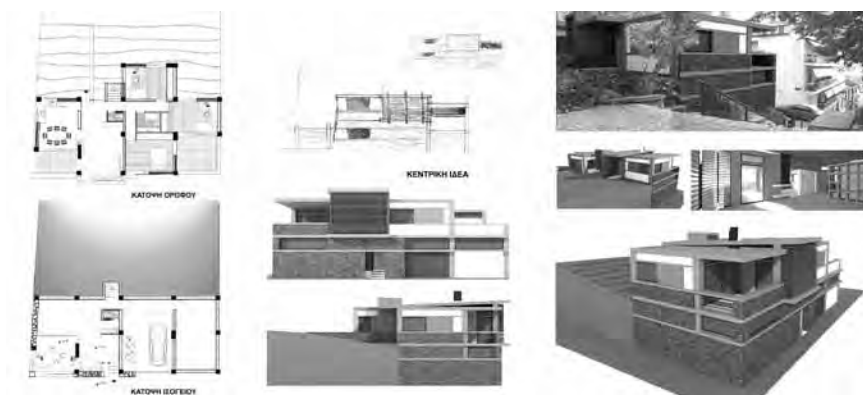
Εικ.10 Σχέδια της φοιτήτριας Αλεξάνδρας Υφαντή

Εικ.11 Σχέδια του φοιτητή Στέλιου Τσαπάρρα

περιβαλλοντικού σχεδιασμού. Διακρίνουμε μια σχετική αδιαφορία για τις μορφολογικές δεσμεύσεις του διατάγματος. Ωστόσο επιλέγεται η διατήρηση του παλιού τοίχου ως στοιχείο του τόπου το οποίο αφομοιώνεται διακριτικά στη προτεινόμενη αρχιτεκτονική σύνθεση (εικ. 9).

Στην εικόνα 10 παρουσιάζεται μια πρόταση, κατά την οποία η προσαρμογή στην κλίση επιτυγχάνεται με σαφείς όγκους οι οποίοι γεφυρώνουν τη στάθμη του δρόμου με τη νότια και βόρεια αυλή. Διακρίνεται μια διάθεση τονισμού μιας αρχιτεκτονικής προεξοχής προς τα νοτιοδυτικά με ηλιοπροστασία για την εξασφάλιση ημιυπαιθριας διαμονής, η οποία θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως μακρινή αναφορά στα σαχισιά της Άνω Πόλης. Ο παλιός τοίχος χρησιμοποιείται ως αναλημματικός για τη δημιουργία νότιας, υπερωψωμένης από το δρόμο αυλής. Και στη λύση αυτή η τάση του σύγχρονου σχεδιασμού είναι εμφανής, εντασσόμενη ωστόσο στα τοπολογικά δεδομένα (εικ. 10).

Εικ.12 Σχέδια του φοιτητή Διονύση Δικέφαλου

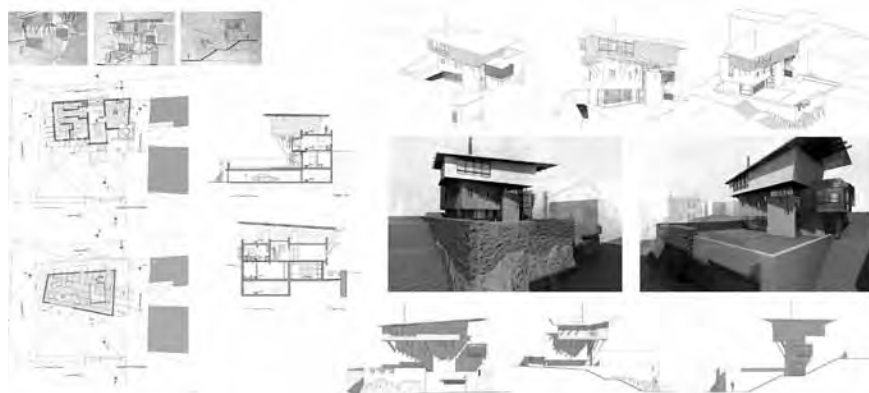

Εικ.13 Σχέδια του γάλλου (Erasmus) φοιτητή Πιέρ Ετιάν Νεκτούρ

Στην εικόνα 11 παρουσιάζεται μια πρόταση στην οποία ο φοιτητής επιχειρηματολογεί με σκίτσα και κείμενα για την ανάγκη αφομοίωσης του προτεινόμενου κτηρίου στο έδαφος, με όσο το δυνατόν λιγότερες κατασκευές πάνω από αυτό. Χρησιμοποιεί τον παλιό τοίχο ως γενεσιουργό στοιχείο για την οργάνωση των χώρων της κατοικίας και της μορφής του προτεινόμενου κτίσματος.

Στοιχεία της ελληνικής εκδοχής του μοντέρνου είναι τα χαρακτηριστικά της πρότασης που παρουσιάζεται στην εικόνα 12. Η πλατυμέτωπη διάταξη με νότιο προσανατολισμό, καθώς και σκελετός από οπλισμένο σκυρόδεμα με πλήρωση λιθοδομής, είναι τα στοιχεία με τα οποία επιχειρείται η ένταξη της νέας κατοικίας στο συγκεκριμένο τόπο.

Ο γάλλος φοιτητής μας επιχειρεί μια πιο ριζοσπαστική λύση, η οποία παρουσιάζεται στην εικόνα 13. Επιλέγει ως κεντρική ιδέα το δίπλολο μόνιμο-εφήμερο και σχεδιάζει μια νέα μεταλλική κατασκευή,

Εικ.14 Σχέδια του φοιτητή Κωνσταντίνου Μαρουλά

η οποία καλύπτεται με μονωτικά πανέλα και ξύλινα πετάσματα που διαμορφώνουν το κέλυφος της προτεινόμενης κατοικίας. Η κατοικία είναι ευμετάβλητη, προσαρμοζόμενη στις εκάστοτε συνθήκες και αυτό που τη χαρακτηρίζει είναι η διαφάνεια. Η ένταξη στο συγκεκριμένο τόπο γίνεται με όρους αντίθεσης.

Τέλος στη πρόταση που παρουσιάζεται στην εικόνα 14 διακρίνεται μια διάθεση δυναμικής ένταξης με αναλογίες και αναφορές στην αρχιτεκτονική των ιστορικών κτηρίων της Άνω Πόλης, καθώς και με μετασχηματισμούς καθιερωμένων τυπολογικών διατάξεων.

Επιχειρώντας μια αποτίμηση του μαθήματος μετά από 10 χρόνια διεξαγωγής του θα λέγαμε, πολύ συνοπτικά και επικεντρωμένοι στα ζητήματα που θέτει η επιστημονική αυτή συνάντηση, ότι οι φοιτητές μας δείχνουν μια έντονη αμφισβήτηση στις περιοριστικές διατάξεις των ειδικών κανονισμών.

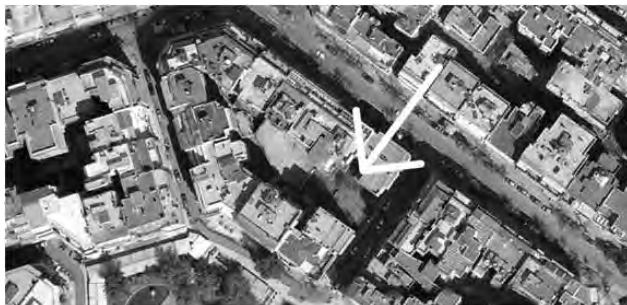
Μέσα από την ανάλυση των δεδομένων του τόπου έρχονται σε επαφή με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, αλλά τα συμπεράσματά τους τα φιλτράρουν μέσα από προσωπικές αξιολογήσεις και αυτό που τους ενδιαφέρει είναι η δημιουργία μιας νέας αρχιτεκτονικής, η οποία διεκδικεί την ύπαρξή της στο νεοδιαμορφούμενο ιστορικό περιβάλλον, αγγίζοντας αξίες και πρότυπα που σχετίζονται περισσότερο με περιβαλλοντικές αξίες και πολύ λιγότερο με μορφολογικά πρότυπα, όπως αυτά διατυπώνονται στις δεσμευτικές διατάξεις της ισχύουσας νομοθεσίας.

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Κωτσιόπουλος Αναστάσιος, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Α.Π.Θ.,
Γιακουμακάτος Ανδρέας, Αρχιτέκτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Α.Π.Θ.,
Σακελλαρίδου Ρένα, Αρχιτέκτων, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Α.Π.Θ.,
Τέλλιος Τάσος, Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής Α.Π.Θ.,
Conenna Claudio, Αρχιτέκτων, Λέκτορας Α.Π.Θ.,
Παπανικολάου Μόρφω, Αρχιτέκτων, Λέκτορας ΠΔ 407/80 Α.Π.Θ.,
Τσακαλίδου Βανέσα, Αρχιτέκτων, Λέκτορας ΠΔ 407/80 Α.Π.Θ.

Κύριος στόχος του μαθήματος στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ. ήταν να ασκηθούν οι φοιτητές στον σχεδιασμό ενός αστικού κτιρίου δημόσιας χρήσης (μικρή βιβλιοθήκη) ανάμεσα σε δύο υπάρχουσες πολυκατοικίες, με την ισχυρή δέσμευση της παρουσίας, στο οικόπεδο, ενός σημαντικού αρχαιολογικού ευρήματος, δηλαδή κάτω από συνθήκες αρκετά συνθήεις για τον κεντρικό πυρήνα της πόλης της Θεσσαλονίκης. Η διδακτική ομάδα κράτησε το ίδιο θέμα για μια σειρά ετών με αποτέλεσμα, στις επάλληλες «γενεές» των προτάσεων των φοιτητών, να έχουν καταγραφεί οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις κυρίαρχες τάσεις της αρχιτεκτονικής τα τελευταία χρόνια, η ανάπτυξη του περὶ αρχιτεκτονικής λόγου αλλά και τα ραγδαία εξελισσόμενα αναπαραστατικά μέσα της αρχιτεκτονικής.

Επί σειρά ετών, η διδακτική ομάδα που διδάσκει το υποχρεωτικό κατ' επιλογήν συνθετικό μάθημα του 3ου (πτυχιακού) κύκλου με τίτλο «Η αρχιτεκτονική της ένταξης και του μετασχηματισμού», διερεύνησε μέσω της διδακτικής διαδικασίας τις δυνατότητες σχεδιασμού ενός μικρού δημόσιου κτιρίου (βιβλιοθήκης) με το δεδομένο της παρουσίας, στο οικόπεδο, ενός σημαντικού αρχαιολογικού ευρήματος, δηλαδή κάτω από συνθήκες αρκετά συνθήεις για τον κεντρικό πυρήνα της πόλης της Θεσσαλονίκης. Συγκεκριμένα, ζητείτο από τους φοιτητές να οργανώσουν το νέο κτίριο σε οικόπεδο επί της οδού Απελλού 5, μεταξύ της Πλατείας Ναυαρίνου και της οδού Αλεξ. Σβώλου στη Θεσσαλονίκη (φωτ. 01 και 02), όπου, κατά την εκσκαφή για την

Φωτ. 01 - Το οικόπεδο στην οδό Απελλού

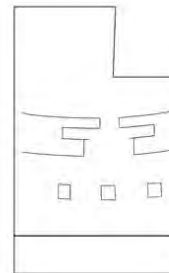
Φωτ. 02 - Η εικόνα του χώρου σήμερα

ανέγερση πολυκατοικίας, αποκαλύφθηκε τμήμα του θεάτρου-σταδίου της πόλης (φωτ. 03). Αναλυτικές πληροφορίες για τα ευρήματα αυτά δίνονταν στους φοιτητές στην πρώτη συνάντηση του μαθήματος.

Αντικείμενο ήταν ο σχεδιασμός μιας μικρής βιβλιοθήκης με χώρο εισόδου, μικρό εκθεσιακό χώρο, καφέ, γραφεία διοίκησης, γενική αποθήκη, αποθήκη βιβλίων, βιβλιοστάσιο, αναγνωστήριο, χώρους υποδοχής, WC, αμφιθεατρική αίθουσα συγκεντρώσεων 80 θέσεων, φουαγιέ της αίθουσας, βοηθητικούς χώρους και χώρους υποστήριξης της αίθουσας, συνολικής καθαρής επιφανείας περίπου 750 μ², μη συνυπολογιζομένων των δομικών στοιχείων, των χώρων κίνησης, των ανελκυστήρων και των κλιμακοστασίων. Η προσαύξηση για τα στοιχεία αυτά υπολογίζονταν σε περίπου 70% έως 80% επί πλέον του αθροίσματος των καθαρών επιφανειών, έτσι ώστε η συνολική μεικτή επιφάνεια του κτίσματος ζητείτο να είναι μικρότερη των 1368.7 μ², δηλαδή της συνολικής επιτρεπόμενης δόμησης, δεδομένου ότι το εμβαδόν του οικοπέδου είναι 276.4 μ² και ο συντελεστής δόμησης για την περιοχή είναι 4.8. Σημειώνεται ότι η επιτρεπόμενη κάλυψη είναι 70% και επομένως το μέγιστο μεικτό εμβαδόν του κάθε ορόφου δεν μπορούσε να είναι μεγαλύτερο των 193.5 μ².

Τονίζονταν σε όλες τις συναντήσεις με τους φοιτητές ότι κεντρικά ζητήματα στο σχεδιασμό της βιβλιοθήκης αυτής ήταν η σχέση του νέου κτιρίου με τα αρχαιολογικά ευρήματα, η σχέση του με τις όμορες πολυκατοικίες επί της οδού Απελλού αλλά και η οργάνωση της πίσω αυλής που σχηματίζεται από τους ακάλυπτους χώρους των πολυκατοικιών και τον ακάλυπτο χώρο του οικοπέδου της βιβλιοθήκης. Εζητείτο οι προτάσεις να αφορούν – εάν οι μελετητές το έκριναν αναγκαίο – και παρεμβάσεις επί των όψεων των άλλων κτισμάτων επί της οδού Απελλού ή/και επί της εσωτερικής αυλής, με την προϋπόθεση ότι οι προτάσεις αυτές δεν θα δημιουργούσαν ιδιοκτησιακά ή θεσμικά προβλήματα, δεν θα είχαν υψηλό κόστος ούτε θα προκαλούσαν την καχυποψία των περιοίκων.

Η πρώτη φάση της επεξεργασίας του θέματος αφορούσε σε συστηματική επιτόπια καταγραφή των δεδομένων του προβλήματος από κάθε ομάδα. Μεσολαβούσαν οι πρώτες ιδέες, επάλληλες φάσεις συλλογικής κριτικής (βλ. φωτογραφίες 04 και 05) με ανάρτηση των προτάσεων και συμμετοχή όλων στη συζήτηση, μέχρι την τελική επεξεργασία που κατ' ανάγκη απαιτούσε περισσότερο εξατομικευμένη συζήτηση πάνω στην κάθε πρόταση και επιμερισμό της ομάδας των διδασκόντων. Εζητούντο, για την τελική παράδοση, σχέδια και μακέτα σε 1:100, εκτός από τα τοπογραφικά της πίσω αυλής

Φωτ. 03 - Η θέση των αρχαιολογικών ευρημάτων

Φωτ. 04 - πριν από την κριτική, 2004

Φωτ. 05 - Στη διάρκεια της κριτικής, 2004

που ήταν σε κλίμακα 1:200, μια τομή σε κλίμακα 1:20, όπου φαίνονταν οι κύριες κατασκευαστικές επιλύσεις, καθώς και μια βοηθητική μακέτα σε κλίμακα 1:200 ή 1:500, όπου φαίνονταν οι επιλογές σε σχέση με την πίσω αυλή.

Μερικά από τα κύρια συμπεράσματα από την πείρα του αυτών των χρόνων είναι, πρώτον, ότι οι φοιτητές γίνονται όλο και περισσότερο ευαίσθητοι έως ευάλωτοι σε πρόσφατα ρεύματα της διεθνούς πρωτοπορίας, δεύτερον, ότι η έννοια της τοπικότητας είναι δύσκολο να προσδιοριστεί, εκτός από απλοϊκές εκδοχές της, και, τρίτον, ότι το ερώτημα αν το πρόγραμμα ή οι τοπικές συνθήκες έχουν μεγαλύτερη

Φωτ. 06 – 2004, Δαδάση, Παυλίδου

Φωτ. 07 – 2004, Στυλλής

Φωτ. 08 - 2004 Κανδυλιάρης, Παπαγεωργίου, Τραμπούκης, τα στοιχεία της σύνθεσης

Φωτ. 09 - 2004 Κανδυλιάρης, Παπαγεωργίου, Τραμπούκης, η πρόταση

Φωτ. 10 - 2004 Θέμελης

Φωτ. 11 - 2004 Λίγγος

επιρροή στη δημιουργία μοντέλων σχεδιασμού, είναι ακόμα ζωντανό και συνεχίζει να παράγει τις πιο ενδιαφέρουσες συζητήσεις στη διάρκεια του μαθήματος.

Ενδεικτικά παραδείγματα από το ευρύτατο φάσμα των 500 περίπου προτάσεων, που υποβλήθηκαν στη συνολική διάρκεια της επεξεργασίας αυτού του θέματος, φαίνονται παρακάτω στις φωτογραφίες 06 έως 15. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, οι μελετητές επιχειρούν να διαφοροποιηθούν δραστικά από τις τυποποιημένες οργανωτικές αρχές των ομόρων πολυκατοικιών, να προβάλουν στην κύρια όψη τις βασικές κτιριολογικές ενότητες του κτιρίου, να πειραματιστούν με το στοιχείο της διαφάνειας αλλά και με τη σύσταση του εξωτερικού φλοιού. Εμφανώς λιγότερες από ότι στο παρελθόν ήταν οι προσπάθειες δραματικών υπερβάσεων της ορθογωνικής γεωμετρίας, ενώ, τέλος, πολύ ευρηματικές ήταν ορισμένες επιλύσεις του προβλήματος της επισκεψιμότητας και της θέας προς τα αρχαιολογικά ευρήματα.

Φωτ. 12 - 2004 Μπάλτα

Φωτ. 13 - 2004 Παπαδιαμαντόπουλος,
Σακκάς Τουμπανάκης

Φωτ. 14 - 2007 Βασιλείου, Καραβασίλη

Φωτ. 15 - 2007 Ζώμας, Ραΐση

Η διδακτική ομάδα θεώρησε ότι το θέμα αυτό είχε «εξαντληθεί» μετά από περίπου μια δεκαπενταετία και ήδη από το 2008, στο πλαίσιο του ίδιου μαθήματος, το θέμα που ζητείται να επιλύσουν οι φοιτητές είναι ένα συγκρότημα κατοικιών στην περιοχή της πρώην Ηλεκτρικής Εταιρείας κοντά στο νέο Δημαρχείο Θεσσαλονίκης (φωτ. 16).

Στην περίπτωση αυτή εξακολουθούν να υπάρχουν ισχυροί περιορισμοί, όπως η ύπαρξη ενός Σχολείου και υπάρχουσών συστοιχιών πολυκατοικιών, αν και η μεγαλύτερη κλίμακα και η σχετική ελευθερία του κτιριολογικού προγράμματος διευρύνει το φάσμα των επιλύσεων που παρουσιάστηκαν στα πλαίσια του μαθήματος τα τελευταία χρόνια (φωτ. 17 και 18)

Φωτ. 16 - Το οικόπεδο στην περιοχή της Ηλεκτρικής Εταιρείας

Φωτ. 17 - 2008, Τσακιρίδης, Ψάλτης

Φωτ. 18 - 2008, Τσακιρίδης, Ψάλτης

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ, ΕΝΤΑΞΗ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΤΙΣΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΕ ΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ

Νικόλαος Απ. Λιανός, Αναπληρωτής Καθηγητής, Δ.Π.Θ.

Στη συνέχεια της παρουσίασης των μαθημάτων της Μορφολογίας-Ρυθμολογίας I & II (2ο έτος), που σκοπό έχουν την εμπέδωση της γνώσης των Μορφών και των Ρυθμών μέσα από τη διερεύνηση, ανάλυση και καταγραφή της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και αποτελούν την αναλυτική φάση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ακολουθούν τα μαθήματα Μορφολογίας-Ρυθμολογίας III & IV (4ο έτος) με τίτλους:

- «Μορφολογική Διερεύνηση και Ένταξη Σύγχρονου Κτίσματος σε Ιστορικό Οικιστικό Σύνολο» (7ο εξάμηνο), καθώς και
- «Μορφολογική Διερεύνηση, Ένταξη, Προστασία και ανάδειξη Μνημείων και Αρχαιολογικών χώρων σε αστικά ή και μη περιβάλλοντα» (8ο εξάμηνο), τα οποία αποτελούν τη συνθετική φάση αυτού του κύκλου μαθημάτων. Στο 4ο έτος, έμπρακτα πλέον οι φοιτητές καλούνται να εφαρμόσουν συνθετικά την αναλυτική σκέψη που διδάχθηκαν περί των μορφών και των ρυθμών, σε εξειδικευμένα θέματα όπως η ένταξη νέων κτισμάτων σε περιβάλλον με έντονα ιστορικά στοιχεία ή σε αρχαιολογικούς χώρους, σε αστικά ή και μη περιβάλλοντα.

Μορφολογία Ρυθμολογία III: «Μορφολογική Διερεύνηση και Ένταξη Σύγχρονου Κτίσματος σε Ιστορικό Οικιστικό Σύνολο».

Στα πλαίσια αυτού του μαθήματος, οι φοιτητές καλούνται να εντάξουν μικρής κλίμακας νέες κατασκευές σε ιστορικά οικιστικά σύνολα ή αρχαιολογικούς χώρους, λαμβάνοντας υπόψη ότι η προστασία - ανάδειξη των ιστορικών κτηρίων και συνόλων καθώς και η ενεργή επέμβαση (σχεδιασμός) σε αυτά, αποτελεί σύμφωνα με τα διεθνώς αποδεκτά δεδομένα (Χάρτα της Βενετίας, του Άμστερνταμ, της Γρανάδα, της Ουάσιγκτον κ.α), αντικείμενο εξειδικευμένων γνώσεων και χειρισμών από πλευράς του αρχιτέκτονα. Κύριος σκοπός του μαθήματος είναι η ευαισθητοποίηση των φοιτητών στην ιδιομορφία της ένταξης νέων κατασκευών σε προστατευόμενα περιβάλλοντα.

Η διδασκαλία του μαθήματος αποτελείται από το θεωρητικό μέρος που περιλαμβάνει διαλέξεις και το εργαστηριακό μέρος που αφορά την εκπόνηση ενός εξειδικευμένου συνθετικού θέματος.

Το θεωρητικό υπόβαθρο του μαθήματος περιλαμβάνει: εισαγωγή στην φιλοσοφία της προστασίας, διατήρησης και ανάδειξης

Εικ.1 Χαρακτηριστική απεικόνιση που δρόμου του Άμστερνταμ που εκφράζει εύλογα το σκοπό του μαθήματος.

μνημείων και ιστορικών συνόλων, μορφολογική διερεύνηση-ανάλυση ιστορικού κτηρίου-μνημείου σε σχέση με το ιστορικό οικιστικό σύνολο (ιστορία, γεωμετρία και αναλογίες των μορφών), μορφολογική διερεύνηση ένταξης νέων κατασκευών σε ιστορικούς τόπους (ως παράγοντας προστασίας της μορφής, του χαρακτήρα και της ανάδειξής τους), προβλήματα αρχιτεκτονικού σχεδιασμού με αντικείμενο την επανασύνθεση των μορφών, παρουσίαση εξειδικευμένων θεμάτων μορφολογικής ανάλυσης, αντίληψης και οργάνωσης χώρου. Ειδική μνεία κατά τη διάρκεια των μαθημάτων γίνεται στην παρουσίαση Χαρτών, Συνθηκών και Ψηφισμάτων που έχουν άμεση σχέση με το αντικείμενο του μαθήματος, όπως ο Χάρτης της Βενετίας 1964, Διακήρυξη του Άμστερνταμ 1975.

Επίσης στο πλαίσιο της θεωρητικής προετοιμασίας των φοιτητών και πριν προχωρήσουν στην συνθετική φάση της πρακτικής άσκησης, γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα προβλήματα δόμησης σε ιστορικά οικιστικά σύνολα, θεωρώντας ότι θα πρέπει να έχουν έναν σαφώς προσδιορισμένο χαρακτήρα που συνδιαλέγεται με το συντακτικό του χώρου, τις μορφές και τους τύπους των προϋπαρχόντων κατασκευών, τις εγκατεστημένες χρήσεις και τη λειτουργία του συνόλου.

Η ένταξη νέων κατασκευών μέσα σε ένα περιβάλλον με ισχυρή ιστορική ταυτότητα, θεωρείται στα πλαίσια του μαθήματος ως μια ιδιαίτερη σύνθετη πράξη και η αντιμετώπισή της προϋποθέτει εξειδικευμένες γνώσεις. Για το λόγο αυτό αναλύονται χαρακτηριστικά παραδείγματα «ήπιων» και «οριακών» επεμβάσεων από την ελληνική και διεθνή εμπειρία, μέσω των οποίων γίνεται προσπάθεια κριτικής προσέγγισης, από πλευράς φοιτητών.

Ενδεικτικά παρατίθενται μερικά από τα πολλά παραδείγματα «οριακών» και μη επεμβάσεων ένταξης που κύριο σκοπό έχουν την πρόκληση των φοιτητών.

Εικ.2 Περιοχή Herengracht στο Άμστερνταμ.

1. Διεθνής εμπειρία

1.1. Η περιοχή Herengracht στο Άμστερνταμ.

Αναλύονται τα άκρως διδακτικά παραδείγματα του σχεδίου ανάκτησης της περιοχής του κεντρικού καναλιού του Άμστερνταμ, όπου εκτός των συνηθισμένων περιπτώσεων επέμβασης, ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν οι περιπτώσεις κατεδάφισης και ανακατασκευής ή η κατασκευή νέων κτηρίων για την αποκατάσταση οικοδομικών μετώπων, σε στυλ εποχής(!). Ακολουθούν δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα:

1.1.2. Επέμβαση αποκατάστασης της συνέχειας του ιστού της πόλης με εντάξεις "in stile"

1.2. Επέμβαση στο Graz-Αυστρία.

Επέμβαση (αν)ένταξης – (αντι)παράθεσης, με κριτήριο το σύγχρονο ρεύμα της «αρχιτεκτονικής - σύμβολο».

1.3. Επέμβαση στη Πράγα –Τσεχία.

Επέμβαση ένταξης με κριτήριο την «αρχιτεκτονική-σύμβολο», αλλά και σημειολογική πηγή έμπνευσης.

Σχολή Χορού στη Πράγα, σε κενό οικόπεδο του ιστορικού της κέντρου. Φέρει τον τίτλο Astaire (Fred) & Rogers (Ginger). Πηγή έμπνευσης η φιγούρα της χορεύτριας που όμως η αφαιρετική μεταφορά της στο χώρο, με γυαλί και οπλισμένο σκυρόδεμα, προκαλεί ιδιαίτερη κριτική από αρχιτεκτονική άποψη. Αποτελεί όμως σήμερα, έναν από τους κυριότερους χώρους επίσκεψης στη Πράγα.

1.4.1. Επεμβάσεις στο Οντάριο, Καναδάς.

Επέμβαση ένταξης με κριτήριο την πρόκληση μέσω της «αρχιτεκτονικής-σύμβολο». Η έμπνευση της μορφής του κτηρίου προέρχεται από την ορυκτή συλλογή του μουσείου, τον πολύτιμο λίθο που τον μετατρέπει σε «αρχιτεκτονικό σύμβολο» και δημιουργεί δημόσια έλξη. Όχι απλή ένταξη αλλά σφιχτός εναγκαλισμός-εμβολισμός.

Δραματική νέα αρχιτεκτονική, εκκεντρικότητα που εντείνει τη βαθιά διάσταση μεταξύ του ιστορικού και του σύγχρονου, μεταξύ της παράδοσης και της καινοτομίας, αλλά ταυτόχρονα επίλυση σύνθετων λειτουργικών θεμάτων των εκθεσιακών χώρων και των εγκαταστάσεων.

Εικ.3 Το απεικονιζόμενο κτήριο του 1920, λιτό και ουδέτερο, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως επιτυχημένη ένταξη νέου κτηρίου σε ιστορικό περιβάλλον, λόγω της «ειλικρίνειας» της μορφής του και την έκφραση του εκλεκτιστικού στυλ της εποχής του. Άλλωστε σύμφωνα με το άρθρο 10 του Χάρτη του Άμστερνταμ, η «εισαγωγή στοιχείων σύγχρονου χαρακτήρα, εφόσον δεν βλάπτουν την αρμονία του συνόλου, μπορεί να συμβάλει στον εμπλουτισμό του». Δηλαδή, αν και κτισμένο 55 χρόνια πριν την σύνταξη του Χάρτη, συμβαδίζει απόλυτα με την φιλοσοφία του.

Εικ.4 Παρ' όλα αυτά όμως, το 1999 κατεδαφίστηκε (44 μετά τον Χάρτη του Άμστερνταμ!) και ανακατασκευάστηκε το 2002, στην αρχική μορφή του 1920, (θεωρητικά τουλάχιστον), δοξάζοντας τον στείρο μιμητισμό και την "in stile" αποκατάσταση

1.4.2. Επεμβάσεις στο Οντάριο, Καναδάς. Επεμβάσεις ένταξης και ταυτόχρονα κατασκευή «στεγάστρου προστασίας» των ιστορικών κτηρίων στο έδαφος. Στην περίπτωση αυτή το «σύμβολο» γίνεται αυτοσκοπός διεκδικώντας τον τίτλο ενός ακόμη καινοτόμου τοπόσημου.

2. Η Ελληνική εμπειρία.

2.1. Αθήνα – ιστορικό κέντρο

Επεμβάσεις ένταξης στο κέντρο των Αθηνών. Τράπεζα Πίστεως του Ν. Βαλσαμάκη.

Η υιοθέτηση του στυλ του καθαρού νέο ρασιοναλισμού στο συγκεκριμένο αυτό κτήριο, κρίνεται απολύτως επιτυχημένη, παρόλο τον αφορισμό του αρχιτέκτονα από τους «γκουρού» του ελληνικού μοντέρνου κινήματος. Η ρυθμική διάταξη και το μέτρο των κενών και των πλήρων εναρμονίζεται πλήρως με τα παρακείμενα κτήρια, Η συνολική μορφή και ο όγκος παρομοιάς. Ιδιαίτερα επιτυχημένη θεωρείται η προσπάθεια εξαφάνισης των «ρετιρέ», τόσο από το άμεσο επίπεδο του δρόμου (εσοχές) όσο και από το ευρύτερο περιβάλλον (διάφανο υλικό).

2.2. Αθήνα – ιστορικό κέντρο

Για το κτήριο αυτό, αναφέρεται πως οι συνθέτες προβληματίστηκαν αρκετά στη διαχείριση της «ένταξης» μέσω δημιουργικής ανασύνθεσης μορφολογικών –διακοσμητικών στοιχείων των προϋπαρχόντων ιστορικών κτηρίων. Όμως, η σύγχρονη απόδοση των διακοσμητικών κυρίως στοιχείων (μίμηση πυκνής διαζωματικής επιφανειακής επανάληψης, ακρογωνιαίοι λίθοι ως «κενό», κ.α.), και όχι των μορφολογικών, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «διάλογος» με το κεντρικό κτήριο της Τράπεζας, αλλά και ούτε γίνεται εμφανής η ενσωμάτωση των βασικών αρχών του παλαιού στη συνθετική λογική του νέου κτηρίου. Ταυτόχρονα, οι παραπάνω αρχές εμπόδισαν την ελεύθερη έκφραση του προσωπικού ιδιώματος του Botta και την δημιουργία μιας ακόμη εμπνευσμένης παρέμβασης στον ιστό της πόλης, αντίστοιχης με εκείνης της Λεωφ. Συγγρού.

2.3. Νεάπολη Βοιών

Πρόκειται για την επανάχρηση ενός τζαμιού που έφτασε στις ημέρες μας με πολλές προσθήκες- αλλοιώσεις. Η νέα επέμβαση που σχεδιάστηκε (Κ.Ε.Δ.) είχε ως αποτέλεσμα την διατήρηση της αρχικής

Εικ.5 Οικοδομική ασυνέχεια της οδού Nieuwe Herengracht

Εικ.6 Graz Art Museum - Peter Cook & Colin Fournier

Εικ.7 Το Kunsthau Graz, Grazer Kunsthau ή Graz Art Museum κτίστηκε ως μέρος της «European Capital of Culture» το 2003. Άμεσα έγινε σημείο αναφοράς της πόλης Γκρατς στην Αυστρία.

Εικ.8 Astaire & Rogers Building, Πράγα. Αρχιτέκτονες: Vlado Milunc & Frank O' Gehry.

μορφής, την αναγκαία επικοινωνία του παλαιού με το σύγχρονο κτήριο διαμέσου ουδέτερου υλικού (στο οποίο αντανακλάται ο όγκος του προϋπάρχοντος, δίνοντας την ψευδαίσθηση της συνέχειας), ενώ ο νέος όγκος είναι κατασκευασμένος από σύγχρονα ουδέτερα υλικά με σαφή διαχωρισμό από το προϋπάρχων. Ταυτόχρονα διακρίνεται η προσπάθεια διάσπασης του νέου όγκου με χρήση ζώνης παραθύρων πλάτους αντίστοιχης με εκείνων του τζαμιού και μικρές σκοτίες στην επιφάνειά του που συνεχίζουν νοητά την διάθρωση των ορόφων του προϋπάρχοντος. Το σύνολο μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα από τα επιτυχημένα παραδείγματα ένταξης στην χώρα μας.

Η κριτική ανάπτυξη των παραπάνω ενδεικτικών εφαρμογών ένταξης, χρησιμεύει στο εργαστηριακό μέρος του μαθήματος που αφορά τον σχεδιασμό κτηρίου κατοικίας στην Παλιά πόλη της Ξάνθης που εκπονείται από ομάδες τριών (3) φοιτητών και καλύπτει χρονικά το 7ο χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους.

Περιλαμβάνει: σχεδιαστική φωτογραφική τεκμηρίωση οικοπέδου-ευρύτερης περιοχής, διερεύνηση ιστορικών στοιχείων, Μορφολογική-τυπολογική οργάνωση του χώρου (διάταξη κελυφών, χωροθέτηση ελεύθερων χώρων, οργάνωση διαδρομών), σύντομη αναγνώριση του κτιριακού αποθέματος στον άμεσο περίγυρο του κτηρίου, (μορφολογία, παλαιότητα, όροφοι / ύψος, υλικά κατασκευής), προσβασιμότητα οικοπέδου, προσανατολισμός, κλίσεις εδάφους, θέες, κίνηση πεζών, κυκλοφοριακός φόρτος, διερεύνηση του χαρακτήρα της περιοχής και των χρήσεων που είναι εγκατεστημένες σε αυτήν.

Η άσκηση «αναγνώριση της περιοχής» συνοδεύεται από σκίτσα, σκαριφήματα, διαγράμματα και όποιο άλλο εποπτικό υλικό κρίνει

Εικ10 Ontario College of Art and Design, Alsop Architects και Robbie/Young + Wright. Φάσεις κατασκευής και τελικό αποτέλεσμα.

Εικ.9 Royal Ontario Museum, Toronto
Αρχιτέκτονας: Daniel Libeskind.

Δραματική νέα αρχιτεκτονική, εκκεντρικότητα που εντείνει τη βαθιά διάσταση μεταξύ του ιστορικού και του σύγχρονου, μεταξύ της παράδοσης και της καινοτομίας, αλλά ταυτόχρονα επίλυση σύνθετων λειτουργικών θεμάτων των εκθεσιακών χώρων και των εγκαταστάσεων.

Εικ.11 Ιστορικό κέντρο Αθήνας,
Νίκος Βαλσαμάκης.

Εικ.12 Κτήριο Εθνικής Τραπέζης,
Mario Botta και συνεργάτες

η κάθε ομάδα προκειμένου να αποδοθούν τα χαρακτηριστικά του οικοπέδου και του περιβάλλοντα χώρου του.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, οι φοιτητές του 4ου έτος σπουδών, καλούνται να συντάξουν αρχιτεκτονική μελέτη για την ανέγερση ενός νέου κτηρίου με χρήση κατοικίας στην Παλιά πόλη της Ξάνθης. Η μελέτη ζητείται να εκπονηθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (Γ.Ο.Κ.) και τους ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης που ισχύουν για την Παλιά πόλη της Ξάνθης (ΦΕΚ 1037Δ/1996).

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ - ΡΥΘΜΟΛΟΓΙΑ IV: «Μορφολογική Διερεύνηση, Ένταξη, Προστασία και ανάδειξη Μνημείων και Αρχαιολογικών χώρων σε αστικά και μη περιβάλλοντα» (8ο εξ).

Οι φοιτητές ήδη ασχολήθηκαν κατά το προηγούμενο (7ο εξ.) με την ανάλυση των μορφολογικών χαρακτηριστικών παραδοσιακών οικισμών, αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, και μνημειακών συνόλων. Στα πλαίσια αυτού του μαθήματος, επιδιώκεται η εξοικείωση των φοιτητών με συνθετικά θέματα ειδικών απαιτήσεων που σχετίζονται με την ανάδειξη και προστασία ιστορικών μνημείων και αρχαιολογικών χώρων μέσω της λειτουργικής ένταξής τους στο δημόσιο χώρο και της απόδοσής τους στο κοινό. Τα μνημεία ως ιστορικά κατάλοιπα και ίχνη ανθρώπινης παρουσίας παλαιότερων εποχών, δημιουργούν συχνά μέσα στον πυκνοδομημένο αστικό ιστό των ελληνικών πόλεων μικρούς ή μεγάλους θύλακες ελεύθερου χώρου με ιδιαίτερη σημασία για την λειτουργία και την εικόνα της πόλης. Τις περισσότερες φορές παραμένουν αδιαμόρφωτοι και παρουσιάζουν εικόνα υποβάθμισης λόγω της δυσλειτουργίας

Εικ.13 Κτήριο Δ.Ο.Υ. Νεάπολης
Νομού Κοζάνης

των συναρμόδιων κρατικών φορέων για την αξιοποίηση και την ανάδειξή τους.

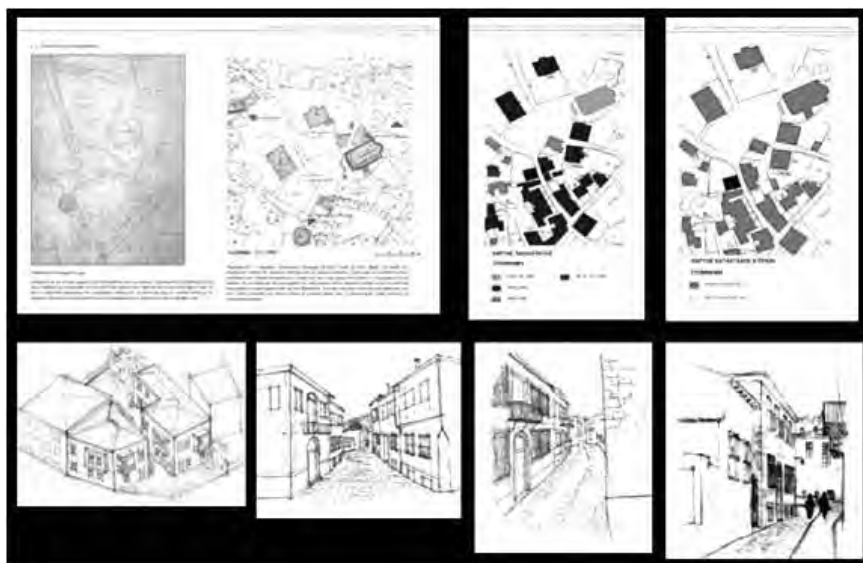
Μέσα σε ένα περιβάλλον ανταγωνισμού των πόλεων για την προσέλκυση κεφαλαίων, επιχειρήσεων και επισκεπτών, η εικόνα της πόλης περνά μέσα από τον δημόσιο αστικό χώρο.

Η ανάδειξη των αρχαιολογικών καταλοίπων και η ένταξή τους στο δημόσιο χώρο της πόλης δημιουργεί χώρους θελκτικούς για τους κάτοικους και τους επισκέπτες της και επομένως συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι αυτών που δεν τα κατέχουν ή τα αγνοούν.

Επειδή όπως αναφέρθηκε πρόκειται για μαθήματα με συνθετικά θέματα ειδικών απαιτήσεων, οι επεμβάσεις στους χώρους των μνημείων πρέπει να είναι: αντιστρέψιμες (όταν βρίσκονται σε άμεση σχέση με αρχαιότητες), να μην προκαλούν καταστροφές στα λείψανα των ιστορικών κατασκευών, να είναι ευδιάκριτες και άμεσα αναγνωρίσιμες, να χαρακτηρίζουν την εποχή τους, να μην προσβάλλουν την ιστορικότητα του χώρου, να έχουν διακριτική παρουσία, να μην εμποδίζουν τη θέαση των μνημείων. Ταυτόχρονα θα πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψη θέματα προστασίας των αρχαίων καταλοίπων με ενέργειες προληπτικής προστασίας και εξυγίανσης που έχουν στόχο να προλάβουν την αναγκαιότητα δυναμικής επέμβασης. (έργα υποδομής για την αποχέτευση όμβριων υδάτων, απομάκρυνση της αυτοφυούς βλάστησης, κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, μείωση συντελεστών δόμησης κ.α.), με συντήρηση του ίδιου του υλικού (αρμολογήματα, ενέματα κ.α.), με

Εικ.14 Δελτίο καταγραφής σύγχρονων παρεμβάσεων - στην παλιά πόλη Ξάνθης.

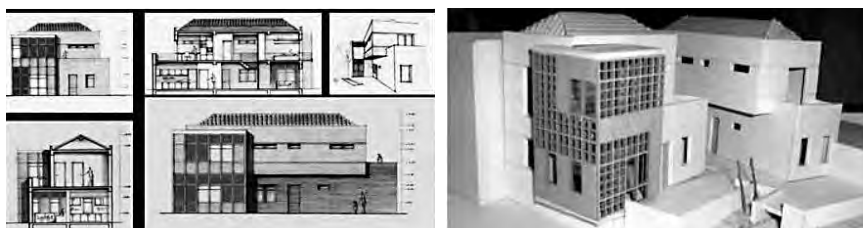

Εικ.15 πρακτική άσκηση -αναγνώριση περιοχής

συμπληρώσεις μικρής κλίμακας (carriage) που προστατεύουν το υποκείμενο, πρωτότυπο υλικό και παράλληλα αναδεικνύουν την τρίτη του διάσταση, με ανεξάρτητες προστατευτικές κατασκευές (στέγαστρα) εφόσον κριθεί ότι είναι αναγκαίο για την διατήρηση των αρχαιολογικών ευρημάτων.

Το θέμα που δόθηκε τον τελευταίο χρόνο ήταν η περιοχή των 12 Αποστόλων στην Θεσσαλονίκη.

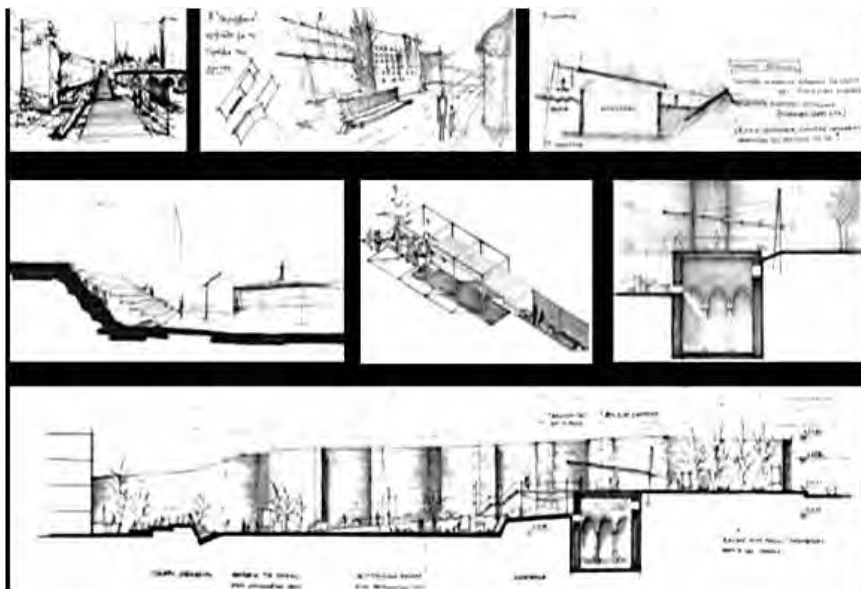
Οι στόχοι της επέμβασης είναι: α. Ποιοτική αναβάθμιση του δημόσιου χώρου – πλατειάς γύρω από τον βυζαντινό ναό των

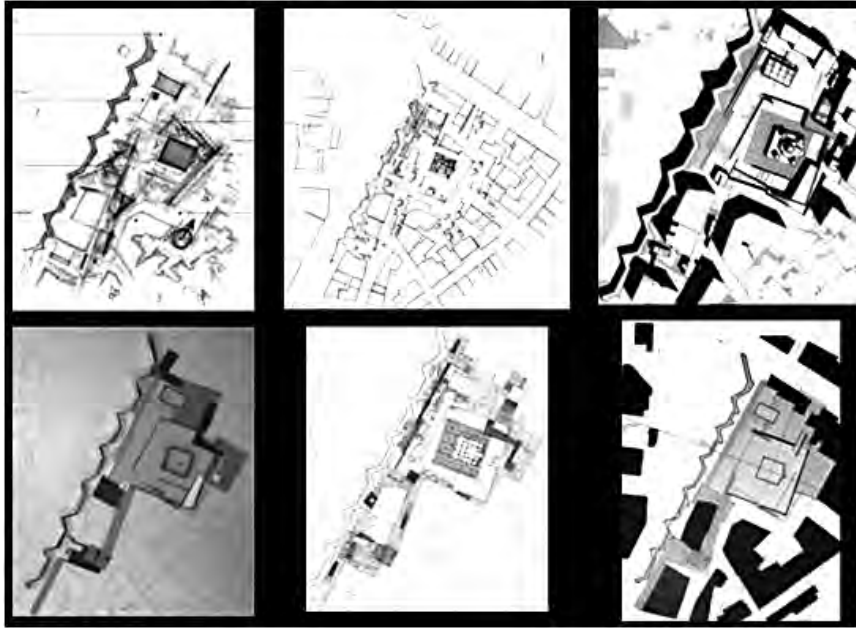
Εικ.16 Πρακτική άσκηση. Το οικοδομικό μέτωπο στη Παλιάς Πόλης της Ξάνθης. Με διαγράμμιση παρουσιάζεται το «κενό» επέμβασης, σύμφωνα με τους ειδικούς όρους και τους περιορισμούς δόμησης του οικισμού (ΦΕΚ 1037Δ/1996).

Δώδεκα Απόστολων (ενοποίηση δικτύου διαδρομών, εξασφάλιση κατάλληλου αστικού εξοπλισμού, αντιμετώπιση του προβλήματος στάθμευσης, ένταξη του υποβαθμισμένου υψομετρικά αύλειου χώρου στην ευρύτερη ανάπλαση), β. Ανάδειξη του ιστορικού παρελθόντος και ενοποίηση των διάσπαρτων αρχαιολογικών κατάλοιπων της βυζαντινής μόνης, γ. Δημιουργία μιας πορείας πάνω από τον ανασκαμμένο αρχαιολογικό χώρο κατά μήκος των δυτικών τειχών η οποία θα συνδέει την υπό μελέτη περιοχή με τον βασικό οδικό άξονα της Αγίου Δημητρίου και παράλληλα θα επιτρέπει την περιήγηση του κοινού πάνω από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα αναδεικνύοντας τα σε επισκέψιμο χώρο, δ. Μικρή κτιριακή εγκατάσταση 30 τ.μ. ενταγμένη κατά μήκος της πορείας περιήγησης που θα φιλοξενεί μικρή έκθεση για την ιστορία του χώρου και κινητά ευρήματα της ανασκαφής. (νομίσματα, κεραμική κ.α.), ε. Σχεδιασμός νέου στεγάστρου προστασίας της βυζαντινής κινστήρας στη θέση της πρόχειρης σημερινής κατασκευής.

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση αυτού του κύκλου των μαθημάτων, το ζήτημα της συνθετικής «συνάντησης» της σύγχρονης αρχιτεκτονικής και του ιστορικού περιβάλλοντος, δεν αντιμετωπίζεται ως υπεράσπισης του παλαιού και ούτε η σύγχρονη επέμβαση θεωρείται ως «εισβολή». Παρόλο που οι φοιτητές κατά την διάρκεια της αναλυτικής φάσης της επεξεργασίας του θέματος

Εικ.17 Περιοχή 12 Απόστολων: σκίτσα προμελέτης συνθετικής επίλυσης (τομές, προοπτικά, αξονομετρικά).

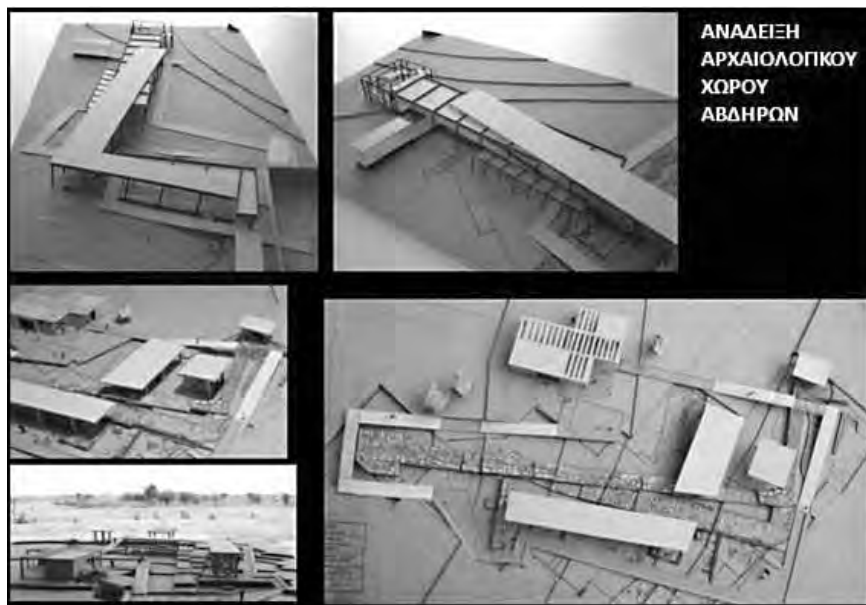

Εικ.18 Οριστική μελέτη και γραφική παρουσίαση πρότασης.

καλούνται να αναγνωρίσουν και να καταγράψουν τα μορφολογικά στοιχεία του περιβάλλοντος ιστορικού χώρου και να λάβουν υπόψη τα σχετικά ΦΕΚ που διέπουν τις οικοδομές, στη συνθετική φάση προωθείται η «σύγχρονη ταυτότητα» της επέμβασης διαμέσου

Εικ.19 Μελέτη ολοκληρωμένης ανάδειξης αρχαιολογικού χώρου 12 Αποστόλων-Θεσσαλονίκη (προπλάσματα).

Εικ.20 Μελέτη ολοκληρωμένης ανάδειξης αρχαιολογικού χώρου Αβδήρων (προπλάσματα).

της λειτουργίας, της χρήσης και της δομής. Ταυτόχρονα γίνεται προσπάθεια ανάπτυξης της συνθετικής ικανότητας, χωρίς την οικειοποίηση δεδομένων συνθετικών αρχών (είτε οπισθοδρομικών είτε κατ' επίφαση προοδευτικών), που σε κάθε περίπτωση εξαφανίζουν την συνθετική δημιουργία στους συγκεκριμένους χώρους. Εν κατακλείδι θεωρούμε ότι ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός σε ιστορικά περιβάλλοντα προϋποθέτει βαθιά ιστορική γνώση, που αποτελεί επίσης προϋπόθεση για επεμβάσεις αποκατάστασης-ανάδειξης μνημείων και ένταξης νέων κτηρίων στον ιστορικό ιστό των πόλεων. Το αντικείμενο είναι βασικά θέμα ποιότητας και γνώσης και όχι τυφλής εφαρμογής κανονισμών ή συνθετικών αρχών.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία.

Ζήβας Δ., Τα μνημεία και η πόλη, Αθήνα 1997, εκδ. Libro.

Ζυγομαλάς, Δ., «Διεθνής χάρτες για τη συντήρηση και αποκατάσταση των ιστορικών κατασκευών: μια απόπειρα αξιολόγησης» στο "Ηπιες Επεμβάσεις για την Προστασία των Ιστορικών Κατασκευών-Νέες Τάσεις Σχεδιασμού", Θεσσαλονίκη, 2009.

Γιώργος Καραδέδος, Ιστορία & Θεωρία της Αποκατάστασης, Θεσσαλονίκη 2099, Καραδέδος Γ., Λάββας Γ., «Βασικές έννοιες προστασίας αρχιτεκτονικών μνημείων», στο Ύλη και Κτήριο, 47 (2000).

Κνιθάκης Ι., «Οι διεθνείς αρχές των αναστηλώσεων σήμερα», Αρχιτεκτονικά Θέματα, 9 (1975), Κρεμέζη Α., «Σύγχρονη αρχιτεκτονική και πολεοδομικές παρεμβάσεις σε ιστορικούς οικισμούς», στο "Νέες πόλεις πάνω σε παλιές", επιμ. Σ. Αυγερινού-Κολώνια, Σπάρτη 1994.

Λάββας, Γ., «Νόημα και Ιδεολογία της σύγχρονης μνημειακής προστασίας», στο "Νέες πόλεις πάνω σε παλιές", επιμ. Σ. Αυγερινού-Κολώνια, Σπάρτη 1994.

Φερντίνου Ε., «Ο Χάρτης της Βενετίας»,

Αρχιτεκτονικά Θέματα, 9 (1975),

Adolf Loos, Ornament and Crime: Selected Essays (Riverside, CA: Ariadne Press, 1997)

Bonelli R., "Il restauro architettonico" στο λήμμα "Restauro", Enciclopedia universale dell' Arte", τ. XI, VE-ROMA, 1963,

Brandi C., Teoria del Restauro, Roma 1936,

Carbonara G., La reintegrazione de'll' imagine, Roma 1976,

Christopher Alexander, Notes on the Synthesis of Form (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971),

Ceschi C., Teoria e storia del restauro, Roma 1970,

Colin Rowe, Mathematics of the Ideal Villa and other Essays (Cambridge, Mass: MIT Press, 1982)

Dixon John Hunt, Gardens and the Picturesque: Studies in the History of Landscape Architecture (Cambridge, MA: MIT Press, 1992)

Giovannoni G., "Restauro dei monumenti" στο "Palladio" 2-3, 1943,

Idem, "Vecchie città ed edilizia nuova. Il quartiere del Rinascimento a Roma", στο Nuova Antologia, 1913,

Hashim Sarkis, Pablo Allard and Timothy Hyde, eds., CASE: Le Corbusier's Venice Hospital and the Matt Building Revival (Munich; New York, NY: Prestel, 2001)

Forty Adrian, Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture (London: Thames & Hudson, 2000)

Koolhaas Rem, Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan (New York: Monacelli Press, 1994), 82-109

Miarelli Mariani G., "Restauro e territorio. Appunti su un rapporto difficile e controverso" στο Palladio XXV.

Picon Antoine, ed., Architecture and the Sciences: Exchanging Metaphors (New York: Princeton Architectural Press, 2003)

Reyner Banham, Megastructures: Urban Futures of the Recent Past (New York: Harper & Row Publishers, 1976)

Stan Allen, Point and Lines: Diagrams and Projects for the City (New York: Princeton Architectural Press, 1999)

The Metapolis Dictionary of Advanced Architecture: City, Technology and Society in the Information Age (Barcelona: Actar, 2003)

Tschumi Bernard, Architecture and Disjunction (Cambridge, MA: MIT Press, 1994), 141-152

Ellen Lupton, "Digital Skins: Architecture of Surface" in Skin: Surface, Substance and Design (New York: Princeton Architectural Press, 2002)

Venturi, Robert, Denise Scott Brown and Steven Izenour, Learning from Las Vegas (Cambridge: MIT Press, 1972, rpt. 1977).

Υποσημειώσεις

Χάρτης της Βενετίας 1964.

Η ολοκληρωμένη διατήρηση περιλαμβάνει όλα τα κτίρια πολιτιστικής αξίας, από τα μεγαλύτερα μέχρι τα πιο ταπεινά –χωρίς να ξεχνά αυτά της σύγχρονης εποχής- μαζί με το περιβάλλον τους καθώς επίσης ολόκληρες πόλεις ή οικιστικά σύνολα. Τονίζει ότι η προστασία των μνημείων πρέπει να ενταχθεί στον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό και να μην αντιμετωπίζεται σαν επιμέρους και δευτερεύον ζήτημα. Ζητά ειδική μέριμνα σε επίπεδο πολεοδομίας για τα ιστορικά σύνολα με θέσπιση ειδικών οικοδομικών κανονισμών και οριοθέτηση ζωνών προστασίας για τη διαφύλαξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Κάνει λόγο για ένα νέο τύπο πολεοδομίας που προσπαθεί να ξαναβρεί τους περικλειστούς χώρους, την ανθρώπινη κλίμακα και την αλληλοδιείσδυση των λειτουργιών για να ξαναγίνει η διαβίωση στις πόλεις ανθρώπινη.

Χάρτα της Ουάσιγκτον, Για την προστασία των ιστορικών πόλεων (ICOMOS). Άρθρο 2: δ διαφύλαξη του ιστορικού χαρακτήρα της πόλης, που περιλαμβάνει, το σύνολο των υλικών και πνευματικών στοιχείων που την εκφράζουν: την αστική μορφή, (οικοδομικά τετράγωνα και δίκτυο διαδρομών), τις σχέσεις μεταξύ δομημένων και ελεύθερου χώρου, το σχήμα και την μορφή των κτισμάτων, όπως καθορίζονται από την ογκοπλασία, το ρυθμό, την κλίμακα, τα υλικά, το χρώμα και τον διάκοσμό τους, την σχέση της πόλης με το φυσικό ιστό και την κλίμακά του, τον άνθρωπο περιβάλλον, τις λειτουργίες της πόλης όπως διαμορφώθηκαν με το πέρασμα του χρόνου. Άρθρο 10: η εισαγωγή κάθε προσθήκης θα πρέπει να σέβεται την υφιστάμενη οργάνωση του χώρου, τον αστικό ιστό και την κλίμακά του, όπως επιβάλλουν η ποιότητα και η αξία του, συνόλου των υφιστάμενων κατασκευών. Η εισαγωγή στοιχείων σύγχρονου χαρακτήρα, εφόσον δεν βλάπτουν την αρμονία του συνόλου, μπορεί να συμβάλλει στον εμπλουτισμό του.

Στη περιοχή Herengracht στο Άμστερνταμ χρησιμοποιήθηκαν πέντε διαφορετικές εναλλακτικές λύσεις επεμβάσεων: 1. Καμία επέμβαση, 2. Επισκευές και συντήρηση, 3. Αναδιάρθρωση κυρίως με διαμορφώσεις εσωτερικών χώρων, 4. Κατεδάφιση – ανακατασκευή, 5. Κατασκευή κτηρίων για αποκατάσταση του οικοδομικού μετώπου. Passim Cook, Peter & Fournier, Colin. A Friendly Alien: Ein Kunsthaus für Graz. Hatje Cantz Publishers. September 30, 2004.

Barbara Isenberg Conversations with Frank Gehry. σελ. 79, εκδ. Knopf, April 21, 2009.

ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΑΘΕΙΑΣ

Νίκος Σκουτέλης, Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης.

Στο σύντομο αυτό πόνημα ο συγγραφέας, ως διδάσκων στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών στα Χανιά, προσπαθεί να περιγράψει ένα είδος άρνησης των νέων στην ουσιαστική γνωριμία με το υφιστάμενο, ως πεδίο δεδομένης εμπειρίας, ικανό να διδάξει και να μεταφέρει αξίες στο σύγχρονο γίνεσθαι. Στο νέο πλαίσιο εξέλιξης της μελέτης μέσω των Η/Υ, που γοητεύει όλο και περισσότερο και επιβάλλεται στις σχολές αρχιτεκτόνων ως μονόδρομος, η σκέψη δεν μπορεί να οργανώνεται σύμφωνα με αξίες και χάρτες αρχών του περασμένου αιώνα. Επιβάλλεται να επαναπροσδιορίσουμε τις θέσεις μας και να κάνουμε τους λογαριασμούς μας όχι μόνο τόσο με το παρελθόν αλλά με τον μελλοντικό μας ορίζοντα, τοποθετώντας τους σχεδιασμούς σε κοινό περιβάλλον, αναφερόμενοι σε μια ισόρροπη συνέργεια τριών χώρων σκέψης για οποιοδήποτε υφιστάμενο αστικό χώρο ή κτήριο, υφιστάμενο ή νέο προς κατασκευή. 1. Ιστορικότητα και αξία του παλαιού, ως απόδοση της αξίας του χρόνου στην ύλη, 2. Λειτουργίες και υλικά δεδομένα του χώρου, ως σταθερές ιεραρχημένες ποιότητες, μέσα από προσωπικές αξιολογήσεις, 3. Σύγχρονες τάσεις και ανανέωση στο σχεδιασμό, που εντάσσει ισότιμα νέες δομές και τρόπους έκφρασης σε δεδομένο ιστορικό περιβάλλον.

Η λειτουργία του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών στα Χανιά μετράει ήδη επτά χρόνια, όπου στο πρόγραμμα σπουδών έχουν ενταχθεί τα μαθήματα «Ιστορία και θεωρία της αποκατάστασης μνημείων και συνόλων» και στη συνέχεια «Επεμβάσεις σε υφιστάμενα κελύφη», στο 6ο και στο 7ο εξάμηνο αντίστοιχα. Τα τελευταία τέσσερα χρόνια σε μια φάση διερεύνησης μιας μεθόδου εργασίας που να αγγίζει και να συσχετίζεται με τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό εν γένει, έχουν δομηθεί τρία εξάμηνα μαθημάτων επιλογής με θεματολογία συγγενική του αντικειμένου της αποκατάστασης, επανάχρησης, ή καλύτερα ανάκτησης.

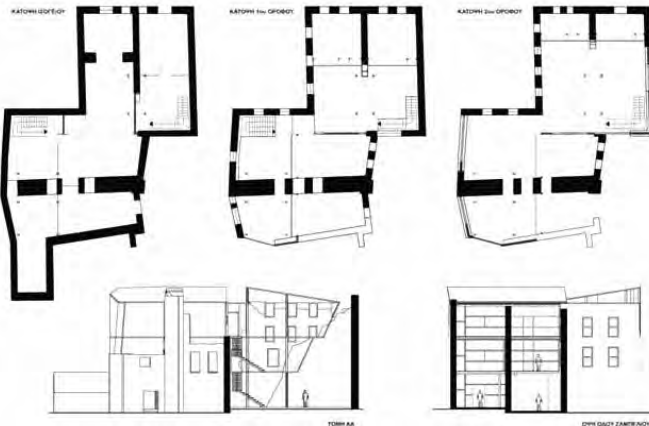
Στο μάθημα «Κατασκευές μικρής κλίμακας σε ιστορικό κέλυφος» 2007-08, ως χώρος επέμβασης επελέγη το βενετσιάνικο αρχοντικό της οικογένειας Κλάδη στην οδό Ζαμπελίου στα Χανιά. Πρόκειται για κέλυφος που αποτελείται από τους περιμετρικούς τοίχους χωρίς την οροφή αλλά με χαρακτηριστική μορφή ως προς το εσωτερικό και ως προς την παρουσία του στην παλιά πόλη. Επιλέχτηκε επειδή ως μνημείο επιδέχεται δραστική επέμβαση και επί του οποίου μας είναι δυνατόν να μελετήσουμε τις παραμέτρους που συνδέουν τις επεμβάσεις μας με τα απτά μηνύματα του παρελθόντος ώστε να μπορέσουμε να αναδείξουμε τις θέσεις μας και το είδος του διάλογου μας με την ιστορική αρχιτεκτονική. Οι λύσεις οδηγούσαν

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
Η "ΤΟΜΗ" ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΟΥ ΜΕ ΤΟ
ΠΛΑΘΟ

Είδος θέματος αναθεωρηθεί κατασκευές σε
ισοπλάσιο κελύφος.

ΚΑΤΩΦΟΡΟΙ ΕΠΙΠΕΔΟΝ
DIMITRIOS ZAMPELIDIS
ΤΟΜΗ ΑΑ

ΚΑΤΩΦΟΡΟΙ ΕΠΙΠΕΔΟΝ
VASSILIA LIND
DIMITRIOS ZAMPELIDIS

Πινακίδα 1. Η εργασία του φοιτητή Θεοδόση Νικηφορίδη για το κτήριο της οδού Ζαμπτελίου.

στην χρήση του χώρου ως κενού οικοπέδου και του κελύφους ως γειτονικού κτηρίου ή στις καλύτερες των περιπτώσεων σε αδιάφορο προσάρτημα επί του ερειπίου.

Στο μάθημα «Χώρος εσωτερικός» 2007-08, ως χώρος επέμβασης δόθηκε το εσωτερικό του παλιού τελωνείου στο λιμάνι Χανίων, όπου το δεδομένο κέλυφος θα μας οδηγούσε κατευθείαν σε επιλογές εσωστρεφείς. Ζητούμενο της άσκησης υπήρξε η άρθρωση κατασκευής με χαρακτήρα μονιμότητας προς εξυπηρέτηση εκδηλώσεων θεατρικών και άλλων. Οι κατασκευές με άμεση λειτουργική αξία, θα αποκτούσαν εκφραστικότητα μέσω της ανάγνωσης των χωρικών δεδομένων του κτηρίου και της έγκαιρης επιλογής των υλικών της μελέτης. Εδώ οι περισσότερες επιλύσεις προσέτρεξαν στην θαλπωρή ενός ορθοκανονικού κανάβου, ικανού να εισέρχεται στο οποιοδήποτε περιβάλλον.

Στο μάθημα «Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός 7» 2010-11, δόθηκε αστικό κενό σε επαφή με τον προμαχώνα Παντοκράτορα και την ομώνυμη πύλη στο Ηράκλειο και ζητήθηκε οι φοιτητές να εντρυφήσουν: 1. στον συσχετισμό των λειτουργιών κτηρίου γραφείων και δημοτικού σχολείου, σε ενιαία αρχιτεκτονική επίλυση και μορφή, 2. στην ένταξη στο δεδομένο αστικό περιβάλλον και 3. στην επεξεργασία βιοκλιματικών επιλύσεων σε επιμέρους ή στο σύνολο των προτεινόμενων κτηρίων. Σε καμία απολύτως σχεδιαστική πρόταση δεν έγινε συσχετισμός με

τα γεωμετρικά δεδομένα, τον όγκο ή τέλος το υλικό των ιστορικών δεδομένων.

Από την πλευρά του διδάσκοντα, οι διαλέξεις και οι διορθώσεις με τις ομάδες φοιτητών, προσπαθούσαν να εισάγουν μια μεθοδολογία κατανόησης του χώρου, ιεράρχησης των αξιών και επανεκτίμησης των υλικών στοιχείων που δομούν την δεδομένη δυναμική του χώρου, ως εργαλείο ισότιμο στα σύγχρονα μανιφέστα του σχεδιασμού. Παράλληλα η ανάγκη να αφεθούν ελεύθεροι οι φοιτητές για πιο προσωπικές εκτιμήσεις μπορεί να οδήγησε σε ενδιαφέροντα αποτελέσματα άξια προσοχής, όχι όμως σε μια ισότιμη παρουσία του ιστορικού με το νέο.

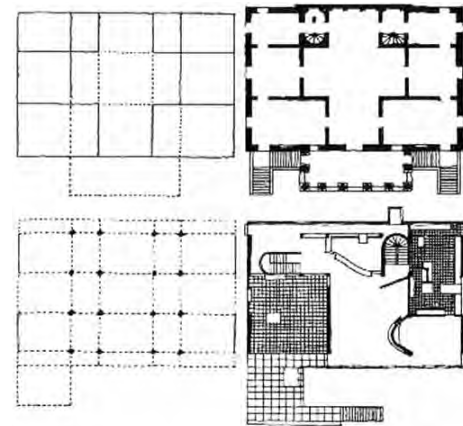
Η ανάλυση των αποτελεσμάτων από τα τρία αυτά μαθήματα μας οδηγεί σε σκέψεις σχετικά με ένα είδος άρνησης των νέων στην ουσιαστική γνωριμία με το υφιστάμενο ως πεδίο δεδομένης εμπειρίας, ως χώρος με ποιότητα που έγκειται στα ίχνη του χρόνου, τέλος ως μνημειακό, αλλά και ως μνημειώδες στο φυσικό περιβάλλον.

Είτε πρόκειται για μεμονωμένο κτήριο είτε για χώρο σε πυκνό αστικό περιβάλλον, με μνήμες παλιές, αλλά ακόμη και αδιάφορες, η σχέση με το υφιστάμενο εν γένει κινείται μεταξύ ελαφρότητας και απάθειας. Η προσέγγιση των αιτίων αυτής της άρνησης ακολουθάει τρεις διαδρομές, στην προσπάθεια να αποσαφηνίσουμε το φαινόμενο και να προτείνουμε νέους τρόπους σχεδιαστικής αντιμετώπισης, άρα και διδασκαλίας.

Πρώτο και σημαντικότερο αίτιο μπορεί να θεωρηθεί η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών σχεδιασμού οι οποίες έχουν φτάσει πλέον να διαχειρίζονται άμεσα τός την μελέτη όσο και την κατασκευή, και που έχουν οδηγήσει σε μίαν άλλη εποχή, άγνωστη και απροσπέλαστη στους μη γνώστες τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, σε αντιπαράθεση με τους τρόπους παραγωγής ποιοτικής αρχιτεκτονικής από την αρχαιότητα έως τον εικοστό αιώνα.

Ο Josef Frank το 1931 ομολογεί ότι στις μέρες του «ο κόσμος είναι στρωμένος από μανιφέστα κι εμείς δυσφορούμε αν αυτά δεν αλλάζουν κάθε εβδομάδα. Αυτή είναι η τραγωδία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής . . .».¹ Έτσι λοιπόν οι νέοι μας θεωρούν δεδομένη την πρόκληση του διαγράμματος, ελλείψει κάποιου άλλου -ισμού που ευχαρίστως θα μελετούσαν και θα μιμόντουσαν.

Αν η αρχιτεκτονική του παρελθόντος χρόνου μίλαγε μέσα από τύπους

Πιν. 2 Οι χαράξεις οργάνωσης των χώρων στην Villa La Malcontenta του Andrea Palladio και στην Villa Stein του Le Corbusier κατά τον Colin Rowe.

και μορφές με όχημα την τριάδα *Utilitas - Firmitas - Venustas*, σήμερα μιλάμε για πρόγραμμα, κέλυφος, διάχυση, υποστηριζόμενα από το διάγραμμα, την μετατόπιση, την πτύχωση, τη διαφάνεια, ποιότητες αποσυνδεδεμένες από κάποιο ιδανικό ή ιδεολογία, αρχέτυπο ή άλλο κλισέ, όπως θέλουν να υποστηρίξουν οι φανατικοί απόστολοι του νέου.

Σε μεθόδους, όπου αλληπάλληλες ρυθμίσεις παραμέτρων απεγκλωβίζουν την αρχιτεκτονική δημιουργία από τα κλασικά της εργαλεία και όρια, οδηγούν σε νέα κλισέ, που όμως οι υποστηρικτές τους αρνούνται να δούν. Η κατοίκηση της καμπύλης ή της κεκλιμένης θεωρείται απαραίτητη και οι άπειρες εκδοχές ή καλύτερα πληθυσμοί τους οδηγούν σε τύπους που προκύπτουν από την πληθώρα ενδιάμεσων χώρων και διαφανών ορίων κ.ο.κ., παρόλο που αυτό δεν πρέπει να ομολογείται. Ο Branko Kolarevic, θεωρητικός του ψηφιακού σχεδιασμού, θριαμβολογεί μιλώντας για «πρωτοφανείς τρόπους παραγωγής που έχουν να εμφανιστούν από την μεσαιωνική εποχή των αρχιμαστόρων». ² Καταρρίπτεται η λογία αρχιτεκτονική που επιθυμούμε να αποτελεί το βασικό στόχο στις αρχιτεκτονικές σπουδές, για να επανέλθουμε στην επιβολή της λογικής των εργαλείων και στην αναζήτηση ενός υλικού που πλάθεται.

Στο νέο αυτό πλαίσιο που φαίνεται ότι γοητεύει όλο και περισσότερο και επιβάλλεται στις σχολές αρχιτεκτόνων ως μονόδρομος, εμείς δεν μπορούμε πλέον να οργανώνουμε τη σκέψη σύμφωνα με αξίες και χάρτες αρχών του περασμένου αιώνα. Επιβάλλεται να επαναπροσδιορίσουμε τις θέσεις μας και να κάνουμε τους λογαριασμούς μας όχι μόνο τόσο με το παρελθόν αλλά με τον μελλοντικό μας ορίζοντα.

Ο δεύτερος χώρος που θα πρέπει να μας απασχολήσει είναι η απόδοση της έννοιας του αυθεντικού, του γνήσιου και της αύρας του. Δανειζόμαστε τον ορισμό της από τον Walter Benjamin: «Η γνησιότητα ενός πράγματος είναι το σύνολο όλων των στοιχείων του, που έχουν εξ' αρχής διηγετική χαρακτήρα, λόγω της υλικής αντοχής του, έως την αξία του ως ιστορική μαρτυρία. Εφόσον η τελευταία στηρίζεται στην πρώτη, με το αντίγραφο, όπου η πρώτη ανεξαρτητοποιείται από τον άνθρωπο, κλονίζεται και η τελευταία, δηλαδή η αξία του αντικειμένου ως ιστορική μαρτυρία . . . εκείνο που κλονίζεται είναι το κύρος του ίδιου του αντικειμένου» ³, η αίγλη του στο διηγετικές.

Ήδη κατά τον 20ό αιώνα, κτήρια και χώροι χωρίς πλέον τελετουργικό, χωρίς λατρεία, μετά την απόρριψη των αρχών που τα κατασκεύασαν,

Φωτ. 1 Z. Hadid – P. Schumacher, *Aura L & Aura S* στην *Villa La Malcontenta*, 2008

Φωτ. 2 Κατάλ Χουγιούκ, *Νεολιθική εποχή, 5η χιλιετία π.Χ.*

Φωτ. 3 James Stirling, *Future Architecture*, 1958, πρόπλασμα. Στην προηγούμενη εικόνα του προϊστορικού οικισμού, όπως και στην προφητική του James Stirling, παρατηρούμε ως κοινό τόπο την συνέχεια και την αναδίπλωση.

περίμεναν την χειραφέτησή τους μέσω της αναπαραγωγής και της κινηματογραφικής τους έκδοσης. Αν λοιπόν η αναπαραγωγή χειραφετούσε τα έργα τέχνης στον 20ό αιώνα, στο νέο μας πλαίσιο γινόμαστε μάρτυρες μιας περαιτέρω εξέλιξης, όπου το αναπαραγόμενο έχει απολέσει την αξία του ως ύλη και αποκτάει νέα, ως link, ως εικόνα που επικαιροποιεί εκ νέου το έργο στο διαδίκτυο, στην οθόνη. Όπως προέβλεψε ο Paul Valéry «εφοδιαζόμαστε με εικόνες που μπαίνουν σε λειτουργία και με ένα νεύμα μας αφήνουν πάλι, όπως το νερό και το ηλεκτρικό ρεύμα». ⁴

Εδώ αχρηστεύεται ολοκληρωτικά η γνησιότητα, η μοναδικότητα κτηρίων και τόπων, εφόσον όλη η ιστορία τους ανάγεται στην ηλεκτρονική τους ανάρτηση. Εάν λοιπόν η στόχευση είναι αυτή η ανάρτηση, η μεταβολή της ύλης όχι πλέον σε αντίγραφο, ούτε εικόνα, αλλά σε πληροφορία, οδηγεί στο έσχατο στάδιο μιας «αφύσικης αξιοποίησης» ακολουθώντας τη φρασεολογία του Walter Benjamin.

Τα νέα μέσα είτε το διαισθανόμαστε είτε όχι, δεν θα περιορίζονται μόνο στην ακριβή καταγραφή και αρχειοθέτηση, που προς το παρόν βολεύει, αλλά με τον καιρό θα αλλοιώσουν τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνεται η ίδια η πραγματικότητα, ιστορική ή αδιάφορη.

Ερχόμαστε λοιπόν να εξετάσουμε τα μέσα με τα οποία αυτή η αυθεντικότητα του παλαιού ή του νέου ως αδιαφιλονίκητη αξία, ως zeitgeist των καιρών, που αποτελεί το αντικείμενο προς διάσωση σε κάθε έργο, εμπεριέχεται στις προσλαμβάνουσες των Ελλήνων φοιτητών και όλων εν γένει των νέων μας, όχι μόνο μέσα από τις οθόνες των υπολογιστών τους, αλλά και στην πραγματικότητα των επεμβάσεων στην ελληνική πόλη. Το άμεσο περιβάλλον των πόλεων όπου σπουδάζουν οι αρχιτέκτονες αποτελεί βασικό συντελεστή των κλίσεων που θα ακολουθήσουν και θα ωριμάσουν αργότερα.

Το σύνηθες αποτέλεσμα αυτού που ονομάζουμε αποκατάσταση, στην καθημερινή πρακτική των υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού, εκτός εξαιρετικών εξαιρέσεων, έχει οδηγήσει στην παραποίηση κάθε αυθεντικότητας και στην εξάλειψη των ενδιάμεσων φάσεων κατασκευής από τη μνήμη. Στο σύνολό τους οι αποκαταστάσεις προωθούν την ανάδειξη της εικόνας που θέλαμε να είχαν τα ιστορικά μας μνημεία προκειμένου να γίνονται εύπεπτα προς τουριστική κατανάλωση. Σύμφωνα με τον Δημήτρη Φιλιππίδη «Η μονοδιάστατη ωραιοποίηση έχει διαβρώσει την αξία του παλαιού και την έχει εξαργυρώσει σε τρέχουσες αξίες: την αποστειρωμένη νοσταλγία της αρυτίδωτης νεότητας . . . την ανώδυνη παραπομπή σε γνώριμες

Φωτ.4 Αθήνα. Το Μουσείο Ακροπόλεως το βράδυ των εγκαίνιων.

αλλά εξωραϊσμένες μορφές». ⁵

Η καθημερινή πρακτική που θα έπρεπε να καλλιεργεί τους νέους μας είναι ένα τοπίο μάλλον αλλοπρόσαλλο. Στο Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο ελαφρά τη καρδία κόβονται όροφοι, ενώ στην περιφέρεια ο κάθε έφορος, έχει το περιθώριο να ερμηνεύει χάρτες διεθνών αρχών και τον ελληνικό νόμο κατά το δοκούν. Κρατικές στα μνημεία μας και ιδιωτικές στα αγροτουριστικά καταλύματα, οι επεμβάσεις οδεύουν σε ενιαία κίβδηλη εικόνα ενός ευτυχούς παρελθόντος, καθρέφτης μιας κοινωνίας που οδηγείται από ανθρώπους ανίκανους να βιώσουν την ουσιαστική διάσταση του χτισμένου και να προσφέρουν δια του παρελθόντος, στη ζωή. Τέτοια πρακτική έχει οδηγήσει στην απομάκρυνση από την θεματολογία των επεμβάσεων σε ιστορικούς χώρους, των βέλτιστων σχεδιαστών, αφήνοντας περιθώριο δράσης σε μετριότητες.

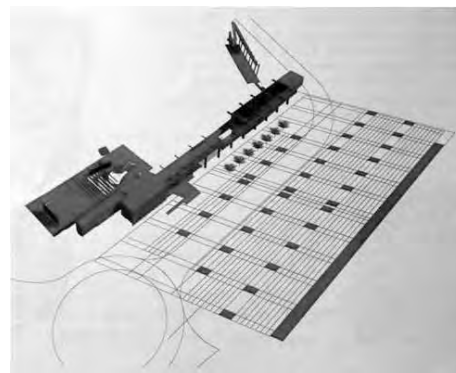
Από τους νέους μας μπορεί να λείπει η εγκυκλοπαιδική μόρφωση, η καλή γνώση της γλώσσας, της ιστορίας και της γεωγραφίας, όμως διαθέτουν ένα είδος εντιμότητας απέναντι σε αυτό που βλέπουν και με πρωτόγονη ειλικρίνεια, πρωτόγνωρη τώρα και δεκαετίες στον τόπο, σκέφτονται και κρίνουν ψυχρά. Τέτοιου είδους παραστάσεις, σταδιακά τους μεταφέρουν στη σιγουριά και στην καθαρότητα των νέων τάσεων, που απλουστεύοντας τα δεδομένα και σε ένα πλαίσιο όπου μπορεί ο καθένας να δράσει και να αναδείξει την υποκειμενικότητα του βλέμματός του, προτιμούν το ολοκαίνουργιο, ενώ τα πολλαπλά μηνύματα της αρχιτεκτονικής του παρελθόντος τους αποδεικνύουμε καθημερινά ότι αποτελούν ναρκοπέδιο.

Εξετάζοντας παράλληλα τα πρώτα βραβεία τριών αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, στην πλατεία Ελευθερίας της Λευκωσίας και στα ανατολικά πρώτα, στα δυτικά αργότερα νεώρια του Ηρακλείου, τα αποτελέσματα άλλοτε μέσω του διαγράμματος (Hadid), άλλοτε μέσα από επιφανειακές γραφιστικές επιλογές (Ανδριανόπουλος-Μαύρος) αποδίδουν την δική τους μεγαλόπρεπη απάθεια στα μηνύματα της ιστορίας. Η εξαιρετική επίλυση για ένταξη νέων χρήσεων στο ανατολικό νεώριο (ομάδα Σπανομαρίδη), δεν ξέφυγε ωστόσο από την υπερδιόγκωση του νέου, εντός του παλαιού.

Αναδύεται η ένδεια αυτών των επιτροπών κρίσης, ομάδων που δυνητικά θα έπρεπε να αποτελούν την αφρόκρεμα της αρχιτεκτονικής σκέψης, στο να στοχεύσει σε μια δεδομένη πολιτική για τους τρόπους επέμβασης σε τέτοια νευραλγικά σημεία. Ακόμη αναγνωρίζεται ότι όλους, μας έχει αγγίξει η πρωτοκαθεδρία της εικόνας μέσα από την

Φωτ. 5-6 Ο ναός των Αγίων Πέτρου και Παύλου στο Ηράκλειο, το έτος 1985, πριν την εκκίνηση των εργασιών αποκατάστασης και σε έντυπο της Εκκλησίας της Κρήτης μετά το τέλος των έργων, όπου ο ναός παρουσιάζεται με την αναφορά: έτος αποπεράτωσης το 2010.

Πιν. 3 Ανάπλαση Ανατολικών Νεωρίων και δεξαμενής ZANE στο Ηράκλειο. Γιάννης Σπανομαρίδης, Α 'βραβείο

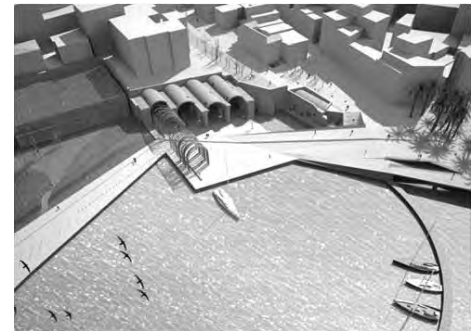
οποία με δυσκολία αναγνωρίζεται η πραγματική αξία των προτάσεων.

Και ενώ κανένας από τους βραβευθέντες δεν ενδιαφέρεται να προτάσει κάποια ειδικεισή του στην αποκατάσταση, ωστόσο είτε το θέλουμε είτε όχι με τέτοιους διαγωνισμούς θα προωθηθεί η λήξη παλαιών αγκυλώσεων και η ανάδυση μιας άλλης, περισσότερο δομημένης σχέσης με το παρελθόν των τόπων μας. Ενώ κάτι τέτοιο δεν διαφαίνεται σχεδόν καθόλου ακόμα στην Ελλάδα, ας διδαχτούμε από τα τεκταινόμενα στον ευρωπαϊκό χώρο. Ούτε ο Carlo Scarpa, ούτε ο Massimo Carmassi, ο Sverre Fehn, ο David Chipperfield, ο Peter Zumthor στη Santa Kolumba είναι αποκαταστάτες, συντηρητές μνημείων, ή έχουν άλλα διπλώματα που εξασφαλίζουν το ζήτημα της ένταξης στα σχέδια και στα έργα τους. Είναι όλοι άνθρωποι που πατούν στιβαρά στον τόπο και στην ιστορία του, για να οραματιστούν τη ζωή στο μέλλον.

Εκείνων και το δικό μας ενδιαφέρον σήμερα εστιάζεται στο χαρακτήρα ενός είδους αντίστασης απέναντι σε ατυχείς πρωτοπορίες που αποδίδουν κτήρια – αντικείμενα, ενώ το θέμα της ένταξης του νέου σε περιβάλλον παλιό εμπλέκει ουσιαστικότερα κριτήρια σχεδιασμού, θέματα μορφολογίας, τύπων και τρόπων κατασκευής, συνομιλίας με τον τόπο, τεχνολογικές καινοτομίες, μεταλλάξεις των κοινωνικών δομών, χωρίς να αποκλείει φυσικά τα πρωτοπόρα νεύματα. Οι παραπάνω όροι δεν ακούγονται τόσο συχνά πλέον ως κριτήρια και οδηγοί στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και η θεματολογία που προτείνει η διημερίδα αποτελεί το μοναδικό θέμα στον πενταετή κύκλο της εκπαίδευσης των νέων αρχιτεκτόνων, ικανό να αναδείξει την αρχιτεκτονική 'ως τέχνη του διαχρονικού'. Φτάνει ωστόσο να επαναπροσδιορίσουμε σε ένα πλατύτερο χώρο το ζήτημα της αποκατάστασης και την ένταξης, ως ζήτημα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, εντάσσοντάς το ξανά στο πλαίσιο από όπου αυτό αναδύθηκε κατά την διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα, σε αντίστροφη πορεία τότε, μέσα από την αναζήτηση μιας νέας αρχιτεκτονικής έκφρασης.

Η θεματολογία αυτή μπορεί να ανοίξει νέες οδούς εφόσον αποφασιστεί τα εξειδικευμένα αυτά μαθήματα που διδάσκονται σήμερα στις σχολές γύρω από τέτοια αντικείμενα, να ενταχθούν σε ευρύτερα σχήματα κάτω από την ομπρέλα του αρχιτεκτονικού-αστικού σχεδιασμού και σε συνδυασμό με την Αρχιτεκτονική Τεχνολογία, με ονομασίες όπως, Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός σε ιστορικό περιβάλλον, το Υφιστάμενο και το Νέο, Μετασχηματισμός και ένταξη, ή άλλο.

Εδώ οφείλουμε να δομήσουμε μια στιβαρή θεώρηση, τέτοια που να

Πιν. 4 Ανάπλαση Δυτικών Νεωρίων Ηρακλείου. Τηλ. Ανδριανόπουλος – Κ. Μαύρος, Α' βραβείο.

Φωτ.7 Carlo Scarpa, Castelvecchio, Verona 1956 -1964

είναι σε θέση να σταθεί απέναντι σε άλλες σύγχρονες, και να απαντάει σε όλες τις κλίμακες και τις θεματικές του δομημένου περιβάλλοντος. Να μιλάμε πλέον για μέθοδο σχεδιασμού με το υφιστάμενο και όχι για το κατακερματισμένο τοπίο της ανάκτησης, με συντηρήσεις, αναπλάσεις, αναδείξεις, επαναχρήσεις και επανακατασκευές, σαν να επρόκειτο για νομικό πλαίσιο ή οικονομικό μοντέλο, πολύ λιγότερο όμως για στιβαρή άποψη περί αρχιτεκτονικής.

Στο ενιαίο πλαίσιο του σχεδιασμού, θα μπορούσαμε κάλλιστα να χρησιμοποιήσουμε τις αξιολογήσεις του Alois Riegl ως εργαλείο οικοδόμησης των μελετών μας σε κάθε καμπή και κλίμακα και σχηματικά να αναφερόμαστε σε μίαν ισόρροπη συνέργεια τριών χώρων σκέψης για οποιοδήποτε υφιστάμενο αστικό χώρο ή κτήριο: Ιστορικότητα και αξία του παλαιού, ως απόδοση της αξίας του χρόνου στην ύλη, κατά τον Riegl.⁶

Λειτουργίες και υλικά δεδομένα του χώρου, ως σταθερές ιεραρχημένες ποιότητες, μέσα από προσωπικές αξιολογήσεις.

Σύγχρονες τάσεις και ανανέωση στο σχεδιασμό, που εντάσσει ισότιμα νέες δομές και τρόπους έκφρασης σε δεδομένο ιστορικό περιβάλλον.

Ένα παρόμοιο σχήμα επίσης δημιουργεί τρεις αντιστοιχίες στους τρόπους προσέγγισης των πραγμάτων της ιστορίας, στις τρεις κατηγορίες της ιστορικής σκέψης όπως τις απέδωσε ο Friedrich Nietzsche στο δοκίμιό του «Περί των επιβλαβών και των επωφελών επιπτώσεων της ιστορίας στη ζωή».⁷ Το μνημειακό, το αρχαιολογικό και το κριτικό είδος της ιστορικής σκέψης, όπου αυτό το τελευταίο κινείται μέσα από τις τάσεις και εντάσεις του εκάστοτε σήμερα, προσπαθεί να προδιαγράψει το μέλλον, να ωφελήσει στη ζωή. Σε αυτή τη μίξη των πραγμάτων της ζωής με το παρελθόν και προς αποφυγή της όποιας μουμιοποίησης, ο Nietzsche προτείνει την ενδελεχή εξέταση όλων των παραμέτρων, ώστε με ώριμη γνώση να ανταποκριθούμε στην παρότρυνση: «Το παρελθόν μιλάει πάντα όπως ένα μαντείο: μόνο ως αρχιτέκτονες του μέλλοντος, ως γνώστες του παρόντος θα κατανοήσετε τον χρησμό του».⁸

Φωτ.8 David Chipperfield,
Neues Museum – Berlin 1997 - 2009

Υποσημειώσεις

1. Josef Frank, *Architettura come simbolo*, (επιμέλεια Hermann Czech), Zanichelli, Bologna 1986, σ. 99. Πρώτη έκδοση με τον τίτλο: *Architektur als symbol. Elemente deutschen neuen bauens*, Wien 1931.
2. Branko Kolarevic, *Architecture in the digital age. Design and manufacturing*, New York 2003, σ.4.
3. Walter Benjamin, "Το έργο τέχνης την εποχή της τεχνικής αναπαραγωγιμότητάς του", *Δοκίμια για την τέχνη*, Αθήνα 1978, σ.15
4. Paul Valéry, "La conquête de l'ubiquité", *Pièces sur l'art*, Paris 1934, σ.105
5. Δημήτρης Φιλίππιδης, *Μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα 2001, σ.173
6. Alois Riegl, "Η μοντέρνα λατρεία των μνημείων. Ο χαρακτήρας και οι αρχές της". Πρόκειται για την πρώτη ελληνική μετάφραση που έγινε από την Τούλα Σιετή, στον τόμο, *Έννοιες της τέχνης τον 20ό αιώνα*, σε επιμέλεια Παναγιώτη Πούλου, Αθήνα 2006, σ.25-95.
7. Friedrich Nietzsche, *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, 1874.
8. Friedrich Nietzsche, *Ιστορία και Ζωή*, Αθήνα 1993, σ. 66.

ΛΗΘΗ, ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΓΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ. Η ΔΙΣΤΑΚΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Αλέξιος Τζομπανάκης, Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής, Πολυτεχνείο Κρήτης.

Η παρούσα εισήγηση επικεντρώνεται σε προβληματισμούς σχετικούς με την προστασία ιστορικών κτιρίων ή συνόλων, καθώς παρατηρείται, στα πλαίσια των μαθημάτων, μια ολοένα και περισσότερο διστακτική αποδοχή τόσο της ιστορίας του *tout-couff*, όσο και κριτικής επεξεργασίας της με σκοπό την σύνδεση του παρόντος με το παρελθόν για την διαμόρφωση του μέλλοντος. Εξετάζεται έτσι η διεύρυνση του επιστημονικού πεδίου της αποκατάστασης και η δυναμικότητα που το νέο πλαίσιο επιφέρει, μέσω της εισαγωγής της έννοιας της αστικής ανάκτησης (*recupero urbano, urban recovery*). Το πρόβλημα μετατοπίζεται έτσι πλέον στην αστική κλίμακα, της οποίας το κτίριο αποτελεί μια άρθρωση και έναν «αρμό».

Η παρουσίαση και συζήτηση της εκπαιδευτικής εμπειρίας των σχετικών με την αρχιτεκτονική κληρονομιά μαθημάτων συνδέονται άμεσα με ένα ευρύτερο ζήτημα, αυτό της σύζευξης μεταξύ της ανάγκης, νεωτερικά, της ελληνικής κοινωνίας για μοντερνικότητα και της ανάπτυξης, μετανεωτερικά, ενός ενδιαφέροντος για την ιστορία (και των συνεπειών αυτών των καταστάσεων στη δομή και στην εικόνα της ελληνικής πόλης).

Ίσως το μετανεωτερικό αυτό ενδιαφέρον για την ιστορία να είχε στόχο, ως ένα βαθμό, την επούλωση των τραυμάτων μιας βεβαρυμένης και ένοχης συνείδησης σχετικά με την συνειδητή και συνεχόμενη ακύρωση του παρελθόντος στις ελληνικές πόλεις. Παρατηρούμε πράγματι ότι η μαζική αυτή μετάνοια άνοιξε τις πύλες στην περίφημη πρακτική της «αναπαλαιώσης»¹ η γενικευμένη εφαρμογή αυτού του γραφικού «παλαιού» αντιπροσωπεύει, κατά συνέπεια, το «*alter ego*» της συνθετικής μετανεωτερικής ελευθερίας και του μετανεωτερικού σχετικισμού: η μαζική (ανα)παραγωγή της ιστορίας μέσω της πολύχρωμης και ποικιλόμορφης γραφικότητας των ιστορικών κέντρων πολλών πόλεων ισοσταθμίζει, κατά κανόνα, την ουσιαστική απώλεια της μνήμης εντός του σώματος των ίδιων των πόλεων αυτών. Σ'αυτο το πεδίο συγκρούσεων η επιστήμη δεν συμμετέχει. Αποστασιοποιείται, περιφρουρεί τα όριά της και αμύνεται των εργαλειών της μέσω της επιλεκτικής μνημειοποίησης του παρελθόντος και της χρονικής του σταθεροποίησης. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια συνεχόμενη και μη εξελίξιμη ταλάντωση μεταξύ του δόγματος και της προσταγής της αποκατάστασης από την μία και της ελευθερίας της σύνθεσης από την άλλη, καθώς η πρώτη επιφέρει μια κάποια ασφάλεια, ενώ η δεύτερη θέτει προκλήσεις

που καλούνται να αναμετρηθούν με την ασάφεια (και κατά συνέπεια τον κίνδυνο) της υπέρβασης. Η ίδια αυτή ασάφεια απαιτεί, εκ μέρους του αρχιτέκτονα, όχι μόνο ικανότητα αποκωδικοποίησης, αλλά και απόδοση -δηλαδή σύνθεσης, των δεδομένων που αποτελούν μια κριτική ανάγνωση της ιστορίας.²

Αυτή η διεργασία προϋποθέτει την αποδοχή του ρίσκου της υπέρβασης αυτής, εφόσον στο μετανεωτερικό χώρο το κατοχυρωμένο θεωρητικά δικαίωμα για θέαμα και πολυπλοκότητα³ συμβαδίζει με τον εφιάλτη του δικαίωματος κατανάλωσης του μαζικού γραφικού της πρακτικής και της τεχνικής. Έτσι, η διέλευση του υποκειμένου ανάμεσα στις πτυχές της κριτικής ιστορίας είναι μια συνεχόμενη προσπάθεια αποφυγής κινδύνων, εφόσον τόσο το κτίριο ως *memento* προς τις γενιές που θα ακολουθήσουν, όσο και η χυδαία πρακτική της παραγωγής ιστορίας ως εργαστηριακού κατασκευάσματος προς κατανάλωση (κυρίως τουριστική) είναι οι δύο όψεις της ίδιας υπερτροφίας, και συνυπάρχουν. Πρόκειται, και στις δύο περιπτώσεις, για μια αδυναμία επανένταξης του κτιρίου στο ρου της ιστορίας και της ζωής.

Αυτή η σύγχυση αποπροσανατολίζει· άκρως αποπροσανατολιστική είναι, επί παραδείγματι, η σύγχυση εκείνη βάσει της οποίας η προστασία ταυτίζεται με τον μανδύα εκτοξευόμενου σκυροδέματος επιμελώς κρυμμένου πίσω από ένα διακριτικό επίχρισμα, κατά προτίμηση από κορασάνι ή κάποιο άλλο παστέλ χρώμα: εδώ η ιστορία και το εννοιολογικό της πλαίσιο συγχέονται με την αναπαραγωγή της και τον πολλαπλασιασμό της, καθώς ο τύπος (ο οποίος μέσω της οργανικής σειριακότητας εξασφάλιζε την πολυπλοκότητα της ιστορικής πόλης), με το Μοντέρνο τυποποιείται, χάνοντας, κατά κάποιον τρόπο, την αύρα του,⁴ και μετατρέπεται σήμερα, μέσω της τεχνικής, σε έναν από τους συντελεστές μιας βίαιης πραγματικότητας η οποία συνδιάζει, στην Ελλάδα, την προνεωτερική δομή της παραγωγής ακινήτων και το *laissez faire* της αγοράς.

Στόχος μας ως δάσκαλοι είναι να αποδείξουμε ότι μπορούμε να δουλέψουμε μέσα στα συσσωρευμένα σημάδια της ιστορικής στρωματογραφίας τα οποία αποτελούν μια συνέχεια αναγνώσιμη ως ολότητα, όπου σταθερότητα και μετασχηματισμός συνδιαλέγονται διαλεκτικά. Η διεργασία αυτή πρέπει να αναμετρηθεί με το ζήτημα της ιστορικής πόλης,⁵ η οποία σήμερα δέχεται πλέον αλλεπάλληλα πλήγματα που θέτουν σε κίνδυνο την όποια συνοχή του αστικού της ιστού, με την αλλοίωση των τύπων και την μετατροπή τους σε ιστορικίζοντα μορφολογήματα και σκηνογραφίες προς τουριστική κατανάλωση, πολλές φορές με την συγκατάβαση των αρμόδιων

φορέων για τους οποίους η ένταξη είναι απλά ένα ζητούμενο ρυθμιζόμενο μέσω Προεδρικών Διαταγμάτων που επιλύεται σε επίπεδο μορφής και κατοχυρώνεται σε επίπεδο μορφολογικού ελέγχου. Αναρωτιέται κανείς που αποσκοπεί, μέσα σε όλα αυτά, η αρχιτεκτονική ως ικανότητα μετεξέλιξης της οιασδήποτε ιστορικής χωρικής δομής και ως ικανότητα ανταπόκρισής της στα ζητούμενα του σήμερα.

Η υπέρβαση αυτής της ταλάντωσης μεταξύ αποκατάστασης και σύνθεσης μπορεί ίσως να πραγματοποιηθεί εφόσον αλλάξουμε τους όρους του προβλήματος μετατοπίζοντάς το και εντάσσοντάς το στο μείζον ζήτημα της πόλης και του θεσμικού πλαισίου που θα επιτρέψει την διαφοροποίηση των επεμβάσεων και των κλιμάκων τους. Ευθύνη μας η δυνατότητά μας να μεταδώσουμε στους φοιτητές την επίγνωση αυτής της πολυπλοκότητας (καθώς και τις δυνατότητες που αυτή η πολυπλοκότητα παρέχει).

Τι είναι άξιο προστασίας;

Σήμερα έχει πλέον σταθεροποιηθεί το γεγονός ότι στο σημαίνον «αποκατάσταση» αντιστοιχεί η διπλή φύση: αυτή της επιστήμης και αυτή μίας δεδομένης εφαρμογής εντός της επιστήμης αυτής.⁶ Η διεύρυνση του επιστημονικού πλαισίου της προστασίας που πραγματοποιείται με την Χάρτα του Άμστερνταμ⁷ δεν έχει ως σκοπό τίποτε άλλο παρά την επικύρωση ενός γεγονότος στο οποίο είχε αναφερθεί πρώτος ο W. Morris (αλλά η ανάγκη εξορθολογισμού του μεθοδολογικού πλαισίου εκ μέρους της Νεωτερικότητας ώθησε στο περιθώριο), δηλαδή στο γεγονός εκείνο βάσει του οποίου οσα προκύπτουν από τη σύζευξη μεταξύ φύσης και πολιτισμού και πραγματώνονται στο κοινό πλαίσιο του (πάντα ανθρωπογενούς) περιβάλλοντος εγγράφονται στην αρχιτεκτονική. Τώρα που η Νεωτερικότητα και η επιστήμη έχουν ρυθμίσει βάσει μιας ορθολογικής μεθοδολογίας (και με τις δυνάμεις δίοξης και καταστολής που αυτή αντιπροσωπεύει) την σχέση με το παρελθόν, το πεδίο μπορεί να εμπλουτιστεί και πάλι, και ο διωγμένος Morris μπορεί να επανέλθει. Το γεγονός αυτό καθιστά αναγκαία μια συγκατάθεση γύρω από τον επαναπροσδιορισμό μεθοδολογιών και εργαλείων η οποία θα αποσκοπεί στην αρχιτεκτονική και αστική ανάκτηση.⁸

Προκύπτει έτσι μια παραδοχή που έχει ως προϋπόθεση έναν θεμελιώδη χαρακτήρα της κουλτούρας μας: την επίγνωση της μοναδικότητας των εμπειριών που αποτελούν την ανθρώπινη παρουσία στο χώρο· αυτή η επίγνωση πρέπει να μας οδηγήσει λοιπόν στο να

αναγνωρίσουμε και να αξιολογήσουμε ως αντικείμενο ιστορίας όχι μόνο τα εξαιρετα προϊόντα, αλλά και τις υπόλοιπες μαρτυρίες, σημαντικές και αυτές, του ανθρώπινου έργου σε όλες τις κλίμακες. Αυτές οι μαρτυρίες πραγματώνονται στο (πάντα ανθρωπογενές και ιστορικό) περιβάλλον και δύνανται να αναγνωρισθούν και να προστατευτούν όχι απαραίτητα ως έργα τέχνης, αλλά ως τεκμήρια της ιστορίας ή της μνήμης, δηλαδή ως αναπόσπαστα κομμάτια της πολυπλοκότητας της οιασδήποτε χωρικής δομής, η οποία είναι, έτσι απλά, προϊόν της ζωής και του παρόντος, δηλαδή του εκάστοτε *zeitgeist*.

Έτσι το περιβάλλον στο σύνολό του και στην διαχρονική του βάση μετατρέπεται σε αντικείμενο αυτού του διευρυμένου μεθοδολογικού πλαισίου και ως εκ τούτου πρέπει να προστατευτεί, αλλά και να επανενεργοποιήσει μια διεργασία όπου το κτίριο δεν θα είναι ένα απονευρωμένο παρελθόν ή μια αλλοτριωμένη βιτρίνα του παρόντος.

Εξ' αυτού του λόγου το ερευνητικό ενδιαφέρον του μαθήματος Επεμβάσεις σε υφιστάμενα κελύφη για την ελάχιστο αρχιτεκτονική ως χώρο συσσώρευσης διάχυτων αξιών που αναφέρονται σε διαφορετικές ιστορικές στιγμές και αντιπροσωπεύουν την εκπλήρωση ανθρώπινων αναγκών. Σ' αυτό το διευρυμένο πλαίσιο, η διεργασία της κρίσης και της αναγνώρισης της αξίας του έργου, είναι ο χώρος όπου συρρέουν, ως προβολή του *zeitgeist*, όλες οι άπειρες ερμηνείες, δηλαδή οι διαδοχικές αναγνωρίσεις που δέχεται το έργο κατά την διάρκεια της ζωής του. Η κρίση αυτή, και η αναγνώριση που προκύπτει, διαμορφώνει τον συλλογικό χαρακτήρα των αξιών του έργου· ο συλλογικός χαρακτήρας αυτός έχει ανάγκη για να ολοκληρωθεί να λάβει υπ' όψιν τα τυπολογικά εκείνα χαρακτηριστικά που επιτρέπουν στο συγκεκριμένο έργο να λειτουργήσει ως μορφή της ζωής, αναπόσπαστο κομμάτι της κατεξοχήν συλλογικής διεργασίας⁹ που πραγματώνεται στην πόλη. Έτσι καλούμαστε να συνθέσουμε κτίζοντας στο κτισμένο, διατηρώντας, ανακαλώντας, εξελίσσοντας χαράξεις, όρια, διαδρομές, με σκοπό να αναλυθεί και να επιλυθεί η σχέση μεταξύ παλαιού και νέου και να εγγυηθεί η συνέχειά τους βάσει αξιών που αποτελούν την ενιαία δομή του περιβάλλοντος.

Ανάκτηση: Μεθοδολογικό πλαίσιο και στόχοι

Πιστεύω, λοιπόν, πως το θέμα μας είναι πως θα θέσουμε σε ενέργεια ένα μεθοδολογικό πλαίσιο προστασίας (κτιρίων, συνόλων, αστικού ιστού) το οποίο να εξασφαλίζει την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων μέσα από την έρευνα ενός δεδομένου υλικού και των ιδιαιτεροτήτων

του. Η αναζήτηση των αρχών αυτών καθιστά αναγκαία συγκεκριμένα εργαλεία που αφορούν στην ανάκτηση¹⁰ ενός αρχιτεκτονικού ή αστικού προϋπάρχοντος· αυτή η αναπόσπαστη συσχέτιση μεταξύ ανάκτησης και προϋπάρχοντος δεν οδηγεί πάντοτε στην διατήρηση του-courti, εφόσον το προϋπάρχον δεν απαιτεί πάντοτε την διατήρησή του.

Πρόκειται για την ενεργοποίηση της κριτικής κατανόησης και γνώσης ενός κτιρίου, τόσο σε σχέση με τον τυπολογικό του χαρακτήρα, όσο σε σχέση με το αστικό του περικείμενο (μορφολογία) –και τον ρόλο του μέσα σε αυτό ως αναπόσπαστο κομμάτι του, με απώτερο στόχο τον εντοπισμό των στοιχείων σταθερότητας και μεταβλητότητας σχετικών με τις δύο αυτές πραγματικότητες.

Έτσι μπορούμε να υποθεσουμε ότι το διευρυμένο μεθοδολογικό πλαίσιο προστασίας μπορεί να συνοψιστεί ως εξής:

Πρόκειται λοιπόν, κατά βάση, για «κατά περίπτωση» επεμβάσεις, και γι' αυτόν τον λόγο θεωρώ μη δόκιμες τις έννοιες κέλυφος και επανάχρηση, καθώς η πρώτη παραπέμπει απλά σε μια απονευρωμένη σκηνογραφία όπου το μέσα διαχωρίζεται από το έξω, και όπου η εικόνα δεν συσχετίζεται με την τυπολογική και μορφολογική δομή του κτιρίου, ενώ η δεύτερη δεν μπορεί να εννοηθεί ως κατ' αρχήν ζητούμενο, ως στόχος δηλαδή, αλλά απλά ως ένα από τα πιθανά αποτελέσματα μιας μη συντηρητικής διαδικασίας ανάκτησης, καθότι το γεγονός ότι εμπεριέχει στον ορισμό της την έννοια της λειτουργίας φέρει ως αποτέλεσμα όχι μόνο την αναίρεση της δομής ως τυπο-μορφολογικής ολότητας, αλλά και την αναίρεση της οποιασδήποτε αναλυτικής μεθοδολογίας βάσει της οποίας πραγματοποιείται η αξιολόγηση του προϋπάρχοντος. Ο ορισμός «ανάκτηση» αφορά λοιπόν ένα ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο, βάσει αξιολόγησης, εντάσσεται τόσο

η αποκατάσταση όσο και ο σχεδιασμός του νέου (ως ακραίες περιπτώσεις μιας διαδικασίας που αποδέχεται πολλές ενδιάμεσες εκφάνσεις του όρου) εφόσον εφαρμοστεί μια μεθοδολογία κριτικής αξιολόγησης και αποτίμησης του υφιστάμενου αποθέματος και των αξιών του, η οποία οδηγεί σε συγκεκριμένα αν και διαφοροποιούμενα συμπεράσματα, με σκοπό την προστασία (με διάφορους τρόπους, σκοπούς και θεσμικά εργαλεία) του υφιστάμενου.

Αυτό που μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας θεωρώ ότι δεν επιτυγχάνεται είναι ακριβώς η ικανότητα δημιουργίας ενός πλαισίου βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων που να αποτελούν βάση κοινής συζήτησης. Είναι πιο εύκολο οι φοιτητές να εντοπίζουν συνταγές και να «συνθέτουν», παρά να ενεργοποιούν τα νευρωνικά γάγγλια μιας κριτικής προσέγγισης η οποία δεν αποσκοπεί *sic et simpliciter* στην ένταξη, καθώς στα πλαίσια αυτής της κριτικής αξιολόγησης η σχέση με το παρελθόν (όπως και οι σχέσεις μεταξύ κλιμάκων -η αστική κλίμακα από την μία και η κλίμακα των υλικών και της λεπτομέρειας από την άλλη) δημιουργεί μια ενδιάμεση περιοχή, έναν αρμό. Η κριτική ιστορία είναι το εργαλείο απόδοσης ποιότητας σε αυτό τον αρμό, καθώς ενεργοποιεί και επανεντάσσει τις πολλαπλές ιστορίες που συσσωρεύονται στην αστική στρωματογραφία. Το κίριο αποτελεί μια άρθρωση άρρηκτα συνδεδεμένη με το αστικό της περικείμενο και συσσωρεύει ιστορικά δεδομένα (διαδρομές, χαράξεις, τύπους)· η αρχιτεκτονική καλείται να φέρει σε συνδιαλλαγή αυτά τα δεδομένα προς αναδιάταξη με σκοπό την επανένταξή τους στην πόλη μέσω της διαλεκτικής μεταξύ σταθερότητας και μετασχηματισμού, και η κριτική ιστορία είναι το εργαλείο απόδοσης ποιότητας σε αυτό τον αρμό, εφόσον «ο τόπος είναι πάντα μια πραγματικότητα που αναμένει το συμβάν που ακολουθεί το κτίζειν. Όταν αυτό συμβεί θα εμφανιστούν οι κρυμμένοι χαρακτήρες του τόπου.»¹¹

Το ευρύτερο μεθοδολογικό πλαίσιο της ανάκτησης μας επιτρέπει να εισαγάγουμε αξίες και έννοιες συνθετικής φύσης όπως αυτές της μνήμης και της ανάμνησης καθώς και να αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να συσχετισθούν και να κατευθύνουν την πορεία ανάκτησης των ιστών των πόλεων, ενεργοποιώντας επιπλέον επίπεδα (layers) που προστίθενται στη συσσωρευμένη στρωματογραφία που παράγει τον πολύπλοκο και πλουραλιστικό χώρο της πόλης. Πρόκειται, κατά κάποιον τρόπο, για μια επιστροφή του πραγματικού, καθώς το πλέγμα των αναρίθμητων συσχετισμών που δημιουργούν την ιδιαιτερότητα και την ταυτότητα ενός χώρου, τον μετασχηματίζουν σε τόπο, επανεντάσσοντάς τον τόσο στην διάσταση της ανθρώπινης εμπειρίας όσο και σε αυτή του χρόνου, εφόσον ο χρόνος είναι το

εργαλείο που προσδίδει αυτονομία¹² στην αρχιτεκτονική, η οποία απαλλάσσεται από το υποκείμενο και αρχίζει την δική της πορεία στον πραγματικό κόσμο. Η στρωματογραφία, η σταθερότητα και ο μετασχηματισμός αποδεικνύουν ότι η αρχιτεκτονική βασίζεται στη μετάβαση, συλλέγει και δηλώνει τα σημεία της παροδικότητας ώστε να προοριστεί προς μια χρονικότητα της μεγάλης διάρκειας.¹³

Έννοιες για την εδραίωση της αφήγησης: μνήμη και ανάμνηση

Κατά τον Νίτσε η ιστορία είναι *magistra vitae* μόνον εφόσον μετατρέπεται σε εργαλείο απελευθέρωσης του ανθρώπου από το παρελθόν. Η μνημειακή και η αρχαιολογική ιστορία δεν επιτρέπουν αυτήν την απελευθέρωση, απλά συντάσσουν και κατατάσσουν το παρελθόν ενόψει ενός διαλεκτικού στόχου (Το Κράτος του W. F. Hegel επί παραδείγματι) · η κριτική ιστορία αντιθέτως καλεί το παρελθόν σε μια αίθουσα δικαστηρίου και το καταδικάζει.

Συνεπώς, εφόσον μετανεωτερικά οι ιστορίες υπερτερούν της Ιστορίας, οι έννοιες της μνήμης (*Gedächtnis*) και της ανάμνησης (*Andenken*) γίνονται εργαλεία ανασκαφής του συλλογικού φαντασιακού. Η μνήμη αντιστοιχεί στην εξατομικευμένη αντανάκλαση του συλλογικού φαντασιακού της κάθε κοινωνίας · εν αντιθέσει με την ιστορία, η μνήμη δεν έχει συγκεκριμένους αφηγηματικούς κανόνες που δρουν αποδεικτικά, δεν έχει κάθετη δομή, αλλά αντιθέτως, οριζόντια, πλέκει η ίδια το πλήθος των ιστορικών αφηγήσεων ως διαχρονική διέλευση στα συσσωρευμένα στοιχεία της όποιας στρωματογραφίας · δεν έχει ως σκοπό την αποκωδικοποίηση και την ανακατασκευή του κρυμμένου παλιμψηστου, αλλά την καταγραφή των στοιχείων που το αποτελούν: το πρώτο θα σήμαινε ιεράρχηση, το δεύτερο σημαίνει κατάλογος.

Αν ο χρόνος της ιστορίας είναι τελεολογικός, αυτός της μνήμης, που βασίζεται στην αλληλοδιαδοχή παρόντος και παρελθόντος, γίνεται σε μεγάλο βαθμό ασυνεχής, επιλεκτικός. Η μνήμη έχει την ικανότητα να συνθέσει μια παράλληλη πραγματικότητα, αντικειμενική αλλά ταυτόχρονα ατομική, η οποία επηρεάζεται από τα στοιχεία που επιλέγει μέσα από την στρωματογραφία με την οποία καλείται να συσχετιστεί. Ο επαναπροσδιορισμός και η αναδημιουργία της μνήμης επιφέρει έτσι ταυτότητα, δεν αφηγείται απλά την ιστορία, αλλά επιλέγει ποιάν ιστορία (ανάμεσα σε άλλες, κατά το σχετικιστικό μετανεωτερικό πρότυπο) θα αφηγηθεί.

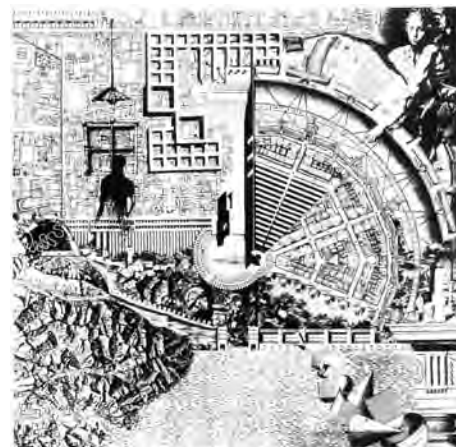
Αν λοιπόν η μνήμη, και κατά συνέπεια η λήθη είναι το πεδίο μάχης όπου συγκρούονται τα στοιχεία του καταλόγου που αποτελούν την

Εικ.1 R. Moneo, Μουσείο του Ρωμαϊκού Θεάτρου, Cartagena, Ισπανία

Εικ.2 Canaletto, *Capriccio palladiano*, 1756

Εικ.3 A. Rossi, B. Reichlin, F. Reinhart, *Città analogo*

κληρονομιά, αντίθετα, η ανάμνηση ανακαλεί έναν εσωτερικευμένο χρόνο, μέσω μιας ενεργητικής παρουσίας του υποκειμένου, του αρχιτέκτονα δηλαδή, ο οποίος, μέσω των εργαλείων του σχεδιασμού, σχολιάζει τις καταστάσεις εντός των οποίων καλείται να δράσει. Στο Μουσείο του Ρωμαιοκλασικού Θεάτρου της Cartagena που παραθέτω ως παράδειγμα προσέγγισης, ο ισπανός αρχιτέκτονας R. Moneo συνθέτει τις έννοιες αυτές σε ένα σύστημα αστικής μνήμης το οποίο αποτελεί ένα επιπλέον επίπεδο που προστίθεται στη σύγχρονη πόλη ενεργοποιώντας σημειακά¹⁴ τον περιβάλλοντα αστικό ιστό έτσι ώστε το παρελθόν να έρθει να συνθέσει μια διαχρονική διέλευση και μια συρραφή στην τομή του ιστού με σκοπό την ανάκτησή του.

Η μέθοδος έχει εδώ ως αποτέλεσμα έναν κατάλογο με σημειακές απαντήσεις (αποκαταστάσεις, αναστηλώσεις, ανακατασκευές, νέες κατασκευές) στα συγκεκριμένα θέματα που θέτει το σύστημα στο σύνολό του, με σκοπό την ανάκτηση του ιστού και την εκπλήρωση των αναγκών της σύγχρονης πόλης μέσω της δημιουργίας μιας σύγχρονης χωρογραφίας, μη αποσκοπώντας στην εφαρμογή μιας αριστοκρατικής αναγνωρίσιμης γραφής, αλλά στην ανάπτυξη μιας κριτικής μεθόδου που μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα κτίρια τα οποία διέπονται από μια μη αναγνωριστικότητα της γραφής.

Δεν πρόκειται ούτε για contextualism¹⁵ ούτε για κριτικό τοπικισμό¹⁶ αλλά για μια εφαρμογή κριτηρίων που μπορεί μέχρι και να αλλάξει ριζικά το αστικό περιβάλλον (context) εφόσον επεξεργάζεται με αυστηρότητα τα δεδομένα της κάθε περίπτωσης, έχοντας ως γνώμονα το γεγονός ότι η μορφή δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας.

Κατά τον G. Leonī τα συστατικά στοιχεία αυτής της μεθόδου αποτελούνται από «μια όχι επιτακτική αλλά ερωτηματική στάση απέναντι στην παραγματικότητα [...], μια κλίση προς την ετερονομία της γραφής που προέρχεται από μια καλλιεργημένη αντίληψη της αρχιτεκτονικής, που επιτρέπει την χρήση κωδικών και αναφορών χωρίς να εκπίπτει στον εκλεκτισμό, χάρη στη βαθύτατη γνώση της ιστορίας».¹⁷

Περαιτέρω να ειπωθεί ότι αυτή η προσέγγιση στο παρελθόν δεν είναι διόλου καινούργια, καθώς σχετίζεται με την παρουσία του υποκειμένου ως βασικού συντελεστή μιας συνθετικής διαδικασίας όπου το παρελθόν κατακτά ενεργό ρόλο μόνον εφόσον η ερμηνεία (δηλαδή το υποκείμενο) το επανερμηνεύει (ή και παρερμηνεύει). Από την Αναγέννηση¹⁸ έως τις Πρωτοπορίες του 20ου αι. το υποκείμενο

Υποσημειώσεις

1. Το 3ο Κοινοτικό Πακέτο Στήριξης προέβλεπε, στις περιγραφές των δράσεων του προγράμματος Leader +, την «ανακατασκευή, αναπαλαιώση ενδεικτικού αριθμού παραδοσιακών κτισμάτων της περιοχής, με αυστηρή τήρηση του ύφους (χρώμα - αναλογίες - φωτισμός) για την δημιουργία εναλλακτικών μουσείων».

2. Σύμφωνα με τον F. Nietzsche, η κριτική ιστορία πρέπει να θρυμματίσει και να διαλύσει το παρελθόν ώστε να μπορέσει να ζήσει, εν αντιθέσει με αυτήν, η μνημειακή ιστορία χρειάζεται το παρελθόν και το οικειοποιείται μέσω της ιστορίας, ενώ η αρχαιολογική λατρεύει από το παρελθόν εκείνο που λατρεύεται από πολύ καιρό καθώς έτσι εκπληρώνει το χρέος της αναγνώρισης της ίδιας της ύπαρξής της.

3. R. Venturi, *Complexity and Contradiction in Architecture*, New York 1966.

4. W. Benjamin, Το έργο τέχνης στην εποχή της τεχνικής αναπαραγωγικότητάς του, στο *Δοκίμια για την τέχνη*, Κάλβος, 1978.

5. G. Miarelli Mariani, *Restauro e territorio. Apunti su un rapporto difficile e controverso, sto Centri storici*. Note sul tema, Scuola di specializzazione per lo studio e il restauro dei monumenti, Università degli studi di Roma «La Sapienza», Bonsignori Editore, Roma 1992, σ. 38-44.

6. *Ibid.*, σ. 9.

7. Ευρωπαϊκή Χάρτα της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (Άμστερνταμ 1975), άρθρο 1.

8. Είναι η λεγόμενη πολεοδομία των ιστορικών κέντρων (urbanistica dei centri storici), η οποία συνδέεται από το 1978 στην Ιταλία

(Νόμος 457/78, Δεκαετής πρόγραμμα για την κατοικία [Piano decennale per la casa]) με τον χαρακτηρισμό "ανάκτηση κτιριακού και πολεοδομικού αποθέματος". Κατά την δεκαετία του '90 νέα και πιο ευέλικτα θεσμοθετημένα προγράμματα εξορθολογίζουν και συγκεκριμενοποιούν τον χαρακτηρισμό αυτό. (PRU - Programmi di Recupero Urbano [Προγράμματα Αστικής Ανάκτησης], που προβλέπονται από το άρθρο 11 του νόμου 4 Δεκεμβ. 1993, αριθ. 493), με αντικείμενο την "συντήρηση, αποκτάσταση, συντηρητική ανανέωση, κτιριακή ανακαίνιση [manutenzione, restauro, risanamento conservativo e ristrutturazione edilizia] του υπάρχοντος κτιριακού αποθέματος.

9. Η πόλη ως συλλογική διεργασία και κατά συνέπεια η αστική μορφολογία ως εργαλείο

δεν παύει να επανερμηνεύει την ιστορία με σκοπό το παρόν και κατά συνέπεια συχνά να καταδιώκεται, ως μη αντιπροσωπευτικό του συλλογικού φαντασιακού (όπως ο μοντέρνος για την μεσαιωνική και ανατολίτικη Βενετία, Palladio, ή ο μεσαιωνικός «todesco» σύμφωνα με τον Vasari-, νέος ακόμη Bramante στη S. Maria dell' Anima στη Ρώμη¹⁹). Ένα παράδειγμα αυτής της παρουσίας του υποκειμένου είναι το Carpiaccio Palladiano του Canaletto, το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ως η πρώτη επεξεργασία της πόλης με σύγχρονους όρους. Σε αυτήν την «Ανάλογη Βενετία» η γέφυρα του Palladio για το Rialto (η οποία ποτέ δεν κατασκευάστηκε), η λεγόμενη Basilica Palladiana και το Palazzo Chiericati (τα οποία βρίσκονται στη Vicenza), έρχονται να διαμορφώσουν μια άρθρωση στοιχείων γνωστών που συνδράμουν στον καθορισμό ενός χώρου άλλου, εστιάζοντας, μέσα από το κολάζ, όχι στα αντικείμενα αλλά στη διεργασία, πυροδοτώντας μια αφήγηση πάνω στα ίδια τα αντικείμενα και στη δυνατότητα μιας άλλης πραγματικότητας.²¹ Αυτή του Canaletto δεν είναι λοιπόν απλά μια veduta, δηλαδή μια περιγραφή, αλλά ένας στοχασμός πάνω στην πόλη.

Σύμφωνα με τον M. Tafuri,²¹ ο F. Brunelleschi και ο L. B. Alberti γοητεύονται από την πολυπλοκότητα του σκοτεινού μεσαιώνα. Στην επιθυμία για την συστηματικότητα του κώδικα αντιστοιχεί και η επιθυμία να διαταραχθεί αυτή η συστηματικότητα. Το ότι ο Brunelleschi και ο Alberti αποδέχονται την σχέση με την ιστορία σημαίνει ότι αποδέχονται την πιθανότητα ανατροπής αυτής της σχέσης, θέτοντας έτσι σε ενέργεια την πρώτη νεωτερική εμπειρία της ιστορίας· αυτή μετατρέπεται στα χέρια τους σε εργαλείο που επιβεβαιώνει τόσο το σύστημα όσο και την πιθανή κρίση του, τόσο τον κώδικα όσο και το απροσδιόριστο που κείται εκτός κώδικα. Μέσω αυτών των εντάσεων ο γλωσσικός πλουραλισμός αποπλανεί προκαλώντας την κρίση του σημειώμενου.

Σήμερα, δεδομένου του σχετικισμού των κωδίκων, μοιάζει αδύνατον να προκαλέσουμε αυτή την ίδια γοητεία, και οι φοιτητές είναι τα πρώτα θύματα, εφόσον δεν μπορούν να δουν την ιστορία κριτικά και δημιουργικά.

Συμπεράσματα

Εν πρώτοις, λοιπόν, αυτή η διστακτική αποδοχή της κριτικής ιστορίας έχει να κάνει με αυτό που ο Gramsci θα χαρακτήριζε ως ηγεμονία, ως ικανότητα δηλαδή ενός πλαισίου δυνάμεων (πολιτιστικών, ενδεχομένως) ικανού να συσπειρωθεί αλλά και να συσπειρώσει, με απώτερο στόχο

ανάγνωσης των τρόπων αναπαράστασης της συλλογικότητας αυτής υπήρξαν ερευνητικό αντικείμενο της Σχολής Αρχιτεκτονικής της Βενετίας (IUAV) κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70. Cfr. S. Muratori, Studi per una operante storia urbana di Venezia. I: Quadro generale dalle origini agli sviluppi attuali, στο «Palladio», n. 3-4, 1959; AA.VV., Aspetti e problemi della tipologia edilizia, Cluva, Venezia, 1964; AA. VV., La formazione del concetto di tipologia edilizia, Cluva, Venezia, 1965; AA.VV., Rapporti tra la morfologia urbana e la tipologia edilizia, Cluva, Venezia, 1966; AA.VV., Per un'idea di città: la ricerca del Gruppo architettura a Venezia (1968-1974), Cluva, Venezia, 1984; C. Aymonino, Lo studio dei fenomeni urbani, Officina, Roma, 1977, A. Rossi, Scritti scelti sull'architettura e la città, CittàStudi Edizioni, Torino, 1978.

10. G. Miarelli Mariani, Sul recupero dei centri storici: Uno schematico sguardo d'insieme, cit., στο Centri storici. Note sul tema, cit., σσ. 55-56.

11. M. Heidegger, Costruire, abitare, pensare, στο M. Heidegger, Saggi e discorsi, Mursia Editore, Milano 1988 p.105.

12. Ενωώ ως αυτονομία την αυτονομία της μορφής ως χειραφέτηση από το υποκειμένο και όχι την αυτοαναφορικότητα της αρχιτεκτονικής ως κώδικα iuxta propria principia, ή την ταύτιση της αρχιτεκτονικής ως επιστήμη με την ανάλυση. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει η architecture parlante του C. N. Ledoux, εκεί που στην δεύτερη ανήκει ο Νεο-Πασιοναλισμός [Neorazionalismo]. Το θεωρητικό αυτό ρεύμα, στην προσπάθειά του να επιστρέψει στις ρίζες της Νεωτερικότητας, εφαρμόζει ένα στρουκτουραλιστικό-μαρξιστικό μεθοδολογικό πλαίσιο ανάλυσης των τυπολογικών και μορφολογικών δυνάμεων του αστικού χώρου όπου η ανάλυση ταυτίζεται εν τέλει με την αρχιτεκτονική πρόταση (δημιουργώντας μια συνθετική αμηχανία –G. Grassi) ή να υπερβεί μέσω σουρεαλιστικού παραληρήματος (A. Rossi).

13. F. Braudel, Scritti sulla storia, Mondadori, Milano 1969.

14. J. Lerner, Acupuntura Urbana, Record, Rio de Janeiro 2005.

15. S. Cohen, Physical context/Cultural context: Including it all, στο «Opposition», τευχ. 2, 1974, σσ. 1-40.

16. A. Tzonis, L. Lefavre, The grid and the pathway, στο «Architecture in Greece» τευχ. 15, 1981, σσ. 164-178.

17. G. Leoni, Rafael Moneo: architettura come

την ικανοποίηση μιας συλλογικής ανάγκης μέσω της δημιουργίας θεσμοθετημένων εργαλείων. Αυτή η ανικανότητα συσπείρωσης, και η απαθής αντιμετώπιση εκ μέρους των διδασκομένων, προδίδει, κατά κάποιον τρόπο, τον υπολειμματικό χαρακτήρα της αρχιτεκτονικής στην ελληνική κοινωνία ως οργανωμένη συλλογικότητα σήμερα.

Αυτή η έλλειψη «κοινωνικής βάσης» δεν επιτρέπει την διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου που θα καθιστούσε δυνατό έναν διάλογο διεπιστημονικό (μεταξύ αρχιτεκτονικής, αρχαιολογίας, πολεοδομίας, τεχνολογίας), ώστε η προστασία του αρχιτεκτονικού αποθέματος να ταυτίζεται με μια διαδικασία και τελικώς με μια ευρύτερη έννοια της αρχιτεκτονικής που θα την επανασυνδέει με την πόλη ώστε να μην δικαιολογείται το άγχος των σχεδιαστών για νεωτερισμό.

Μήπως το πρόβλημα της αρχιτεκτονικής σήμερα είναι ακριβώς αυτό; Οτι δηλαδή μέχρι στιγμής δεν μπορούμε να επεξεργαστούμε την ένοχη συνείδηση των εσκεμμένων καιροσκοπικών επιλογών του παρελθόντος και γι' αυτό αποδεχόμαστε το γραφικό, και ας φέρει αυτό ως αντάλλαγμα τον διαιωνισμό των λαθών;

Πιστεύω και ελπίζω πως υπάρχει ένας ενδιαμέσος δρόμος ώστε η αρχιτεκτονική να επανέλθει στην προστασία της πόλης, να επανέλθει στη συνεργασία με την μεγάλη διάρκεια. Ο Άγγελος του Rossi για την σχέση με την πόλη, αυτός του Leonardo στον Libeskind για την σημασία του σύγχρονου (της αξίας νεωτερισμού, κατά τον A. Riegl), και πάνω από όλους ο Άγγελος της Ιστορίας του Benjamin (που παραπέμπει στον Klee) χαράσσουν πορεία: η φυγή προς το μέλλον πραγματοποιείται με τα μάτια στραμμένα προς ένα παρελθόν που συσσωρεύει συντρίμια.

Εικ.4 P. Klee, *Angelus Novus*, 1920

- architettura, στο «Area», τευχ. 67, 2003, σσ. 6-34.
18. Θα θυμίσω στον αναγνώστη την πολεμική του Α. Κωνσταντινίδη κατά της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής «Και έτσι είναι που οι αναγεννησιακοί (-εγωκεντρικά φαντασμένοι άνθρωποι και «αρχιτέκτονες») διαπράττουν (-σαν... «μετα-μοντέρνοι» ΑΜΑΡΤΩΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ) ένα μέγιστο αμάρτημα [...]». Α. Κωνσταντινίδης, *Αμαρτωλοί και κλέφτες*, ή η απογείωση της αρχιτεκτονικής, Άγρα, Αθήνα 1987.
19. S. Benedetti, *L'arte in Roma nel secolo XVI*, Istituto Nazionale di Studi romani, Cappelli, Bologna 1990, σ
20. Στην προκειμένη περίπτωση ο Canaletto μοιάζει να σχολιάζει ως δυνατότητα της επιθυμίας του υποκειμένου μια Ανάλογη Παλλαδιανή Βενετία, μοντέρνα και κλασική.
21. M. Tafuri, *Teorie e storia dell'architettura*, Laterza, Bari 1968, Κεφάλαιο Α' «L'Architettura moderna e l'eclissi della storia».

Βιβλιογραφία

- S. Cohen, *Physical context/Cultural context: Including it all*, στο «Opposition», τευχ. 2, 1974, σσ. 1-40).
- M. Heidegger, *Costruire, abitare, pensare*, στο M. Heidegger, *Saggi e discorsi*, Mursia Editore, Milano 1988.
- J. Le Goff, *Ιστορία και μνήμη*, (μτφρ. Ε. Γαζή), Νεφέλη, Αθήνα, 1998.
- G. Leoni, *Costruire sul costruito*, στο «Area», 32, 1997, σσ. 44-47.
- G. Leoni, *Rafael Moneo: architettura come architettura*, στο «Area», 67, 2003, σσ. 6-34.
- J. Lerner, *Acupuntura Urbana*, Record, Rio de Janeiro 2005.
- G. Miarelli Mariani, *Restauro e territorio. Appunti su un rapporto difficile e controverso*, στο *Centri storici. Note sul tema*, Scuola di specializzazione per lo studio e il restauro dei monumenti, Università degli studi di Roma «La Sapienza», Bonsignori Editore, Roma 1992.
- F. Nietzsche, *Ιστορία και Ζωή*, (μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος), Γνώση, 1993.
- M. Tafuri, *Teorie e storia dell'architettura*, Laterza, Bari 1968, Κεφάλαιο Α' «L'Architettura moderna e l'eclissi della storia».
- A. Tzonis, L. Lefavre, *The grid and the pathway*, στο «Architecture in Greece» τευχ. 15, 1981, σσ. 164-178.
- Π. Τουρνικιώτης, *Πρέπει να ξεχνάς για να θυμάσαι*, στο «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ», τευχ. 45, 2004

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΝΕΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ

Κώστας Αδαμάκης, Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Πρόκειται για μάθημα επιλογής και διδάσκεται στο 7ο εξάμηνο. Σκοπός του μαθήματος είναι η διερεύνηση της μεθοδολογίας προσέγγισης θεμάτων, που σχετίζονται με την επανάχρηση των καταλοίπων της βιομηχανικής κληρονομιάς. Το μάθημα περιλαμβάνει και αναλύει τις βασικές μεθόδους αποκατάστασης και υπεισέρχεται σε θέματα που αφορούν τη δομική οργάνωση του υφιστάμενου βιομηχανικού κτιρίου (ανάλυση ιστορικών δομικών συστημάτων, μεθόδων και υλικών). Διερευνά τον τρόπο με τον οποίο θα εξυπηρετηθούν οι νέες χρήσεις και κατά πόσο η επέμβαση θα σταθεί με σεβασμό στο υφιστάμενο παλιό κτίσμα, χωρίς αγκυλώσεις, αντιγραφές και μιμήσεις, αλλά με καθαρότητα και σαφήνεια ξεχωρίζοντας το παλιό από το νέο. Προτείνει τρόπους για πολεοδομικές, κυκλοφοριακές και αστικές παρεμβάσεις. Η ανάκτηση ενός χαμένου τόπου, αναδεικνύεται ως σημαντικό εργαλείο για την ενίσχυση και ανασύνταξη του δραματικά εγκαταλελειμμένου αστικού ιστού των πόλεων.

Οι δράσεις του μαθήματος ακολουθούν τέσσερις βασικούς άξονες: 1. Διαλέξεις από τον διδάσκοντα και προσκεκλημένους ειδικούς ερευνητές με εμπειρία στη διαχείριση θεμάτων βιομηχανικής κληρονομιάς, 2. Επισκέψεις σε εργοστάσια που ήδη λειτουργούν με νέες χρήσεις και σε αντίστοιχα εργοτάξια, 3. Παρουσιάσεις παραδειγμάτων επανάχρησης στην Ελλάδα και το εξωτερικό και άσκηση εξάμηνου στην οποία συνήθως σε εγκαταλελειμμένο βιομηχανικό κτίριο οι σπουδαστές προτείνουν την επανάχρησή του, 4. Τελικός στόχος η δημιουργία μιας νέας γενιάς αρχιτεκτόνων με επιστημονικές γνώσεις, ενδιαφέρον και ευαισθησία στα θέματα της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Πρόλογος

Το Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, είναι ως γνωστόν ένα από τα τρία νέα τμήματα που λειτουργήσαν πριν από 12 χρόνια. Το μάθημα ξεκίνησε μετά από πρόταση της επιτροπής σπουδών ως μάθημα επιλογής (μεταξύ 7ου και 9ου εξαμήνου) με τίτλο "ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ-ΝΕΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ".

Προφανώς η απόφαση αυτή κάθε άλλο παρά τυχαία ήταν. Τα τελευταία 6 χρόνια, που είχαμε και την εκπόνηση ερευνητικών θεμάτων και διπλωματικών εργασιών υπήρξε αυξημένο ενδιαφέρον από τους σπουδαστές για θέματα που σχετίζονται με την βιομηχανική μας κληρονομιά.

Σε μια πρόσφατη έρευνα και μετά την ηλεκτρονική καταγραφή των ερευνητικών των σπουδαστών επιλέγουν σχετική θεματολογία συσχετίζοντας μάλιστα το περιεχόμενο των ερευνητικών με το θέμα της διπλωματικής εργασίας.

Εικ.1 Μουσείο επιστήμης και τεχνολογίας Καταλονίας, στην Terrassa

Εικ.1 Μουσείο επιστήμης και τεχνολογίας
Καταλονίας, στην Terrassa

Παράλληλα η έδρα του τμήματος στο Βόλο, μια πόλη με σημαντική δουλειά στα θέματα της διάσωσης και αξιοποίησης με νέες χρήσεις των βιομηχανικών κτιρίων κατά την τελευταία 20ετία, ήταν επίσης ένας από τους βασικούς λόγους που οδήγησαν στην παραπάνω απόφαση. Υπάρχει η δυνατότητα για άμεση και εύκολη πρόσβαση

Εικ.3 Εργοστάσιο ΔΕΗ στην Ρόδο
(πηγή: προσωπικό αρχείο, 2010)

σε μια μεγάλη ομάδα εφαρμοσμένων παραδειγμάτων, τα οποία αξιοποιούνται υπέρ της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Ένας από τους λόγους που το "πείραμα του Βόλου" θεωρείται επιτυχημένο, είναι γιατί υπάρχει μια ποικιλία νέων χρήσεων και δραστηριοτήτων που επιλέχθηκαν από τους υπεύθυνους, κυρίως την τοπική αυτοδιοίκηση και το πανεπιστήμιο όπως η εκπαίδευση, ο πολιτισμός, η διοίκηση, η αναψυχή και εσχάτως η κατοίκηση. Αυτό είναι λοιπόν το περίγραμμα μέσα από το οποίο ξεκίνησε το 2008 το συγκεκριμένο μάθημα.

Στόχος – σκοπός – προβληματισμός του μαθήματος

Τα τελευταία 30 χρόνια (1980-2010) και με σημαντική υστέρηση από την Ευρώπη κυρίως ξεκίνησαν και στον Ελληνικό χώρο οι συζητήσεις για το μέλλον των εγκαταλελειμμένων εργοστασίων. Τα περισσότερα από αυτά παρέμεναν ανενεργά, σκοτεινά σημεία, σημεία διακοπής της λειτουργίας της πόλης και του αστικού ιστού.

Την περίοδο λοιπόν αυτή, δειλά στην αρχή, και με μια συνεχώς αυξανόμενη τάση αρκετές περιοχές έκαναν σημαντική πρόοδο στη διάσωση και αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς. Σε αρκετές περιπτώσεις μόνον με σημειακές παρεμβάσεις και σε άλλες με οργανωμένο και συνολικό σχεδιασμό. Τη διετία 2009-2010 το TICCIH σε συνεργασία με τοπικούς φορείς διοργάνωσε ημερίδες στις περισσότερες από τις παραπάνω περιοχές, αλλά και στην Τρίπολη-Ρόδο-Κέρκυρα-Αγρίνιο με στόχο να αναδείξει τα θέματα της καταγραφής-διάσωσης και αξιοποίησης των βιομηχανικών μνημείων. Ενδεικτικά αναφέρω το τρίπολο Καβάλα- Ξάνθη-Κομοτηνή, ή Θεσσαλονίκη, ή Βέροια και η Νάουσα στην βόρεια Ελλάδα. Ο Βόλος στην κεντρική Ελλάδα, η Αθήνα, αλλά και τα νησιά όπως η Λέσβος και η Κρήτη.

Σκοπός λοιπόν του μαθήματος είναι:

Η διερεύνηση της μεθοδολογίας προσέγγισης θεμάτων που σχετίζονται με τη διάσωση και επανάχρηση των καταλοίπων της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Μετά την απόφαση για το νέο μάθημα και σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα (περίπου 1 μήνα) έπρεπε να αποφασιστεί η κατεύθυνση την οποία θα είχε. Θα ήταν άραγε ένα μάθημα "αποτύπωσης και αποκατάστασης" ένα μάθημα "σύνθεσης", ένα μάθημα

Εικ.4 Μεταξουργείο Ετμετζόγλου στο Βόλο, μετά την αποκατάσταση

Εικ.5 Σιδηροδρομικός Σταθμός στο Βόλο

Εικ.6 Χαλβαδοποιία Παπαγιαννόπουλου στο Βόλο, κτίριο του 1919

Εικ.7 Δημοτικά Σχολεία Ν. Ιωνία Βόλου
το 1933

“τεχνολογίας” ή πιθανά “πολεοδομίας”. Η απάντηση δόθηκε στη πορεία, και σε αυτήν συμμετείχαν με απόψεις και οι ίδιοι οι φοιτητές.

Τα βιομηχανικά κτίρια δεν διαφέρουν και πολύ από τα υπόλοιπα κτιριακά είδη που συμπεριλαμβάνονται στην ενότητα των “νεότερων μνημείων” του πολιτισμού μας. Εξάλλου τεχνολογικά δομικά, αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στην πλειονότητά τους, έχουν αντιγράψει τους υπόλοιπους κτιριακούς τύπους (όπως κατοικία, σχολείο, εκκλησία κ.τ.λ.).

Είναι εμφανής ο επηρεασμός από τα αρχιτεκτονικά ρεύματα που εμφανίζονταν στην συγκεκριμένη περιοχή την περίοδο της ίδρυσης και κατασκευής τους (όπως ο Νεοκλασικισμός, το μοντέρνο κίνημα κ.τ.λ.)

Με βάση λοιπόν τις παραπάνω παρατηρήσεις, το μάθημα χωρίς να είναι εξειδικευμένο μάθημα “αποκατάστασης” σαφώς περιλαμβάνει και αναλύει τις βασικές μεθόδους αποκατάστασης χωρίς όμως να υπεισέρχεται σε ιδιαίτερες λεπτομέρειες.

Προφανώς σε κάθε ευκαιρία, τονίζεται η ανάγκη για όσο το δυνατόν καλύτερη γνώση των υφιστάμενων κτιρίων, άρα και η απαίτηση για λεπτομερή “αποτύπωση” των στοιχείων της κατασκευής του. Επίσης αναγκαία είναι η ιστορική έρευνα, των φάσεων κατασκευής του καθώς και η λεπτομερής καταγραφή της παθογένειας και των φθορών που έχει υποστεί στη πορεία του χρόνου.

Το μάθημα χωρίς να είναι μάθημα “τεχνολογίας” εφ’ όσον αναφέρεται

Εικ.8 Καπνεργοστάσιο Ματσαγγού
στο Βόλο, κτίριο του 1926

σε κτίρια που κατασκευάστηκαν πολλά χρόνια πριν, οφείλει να υπεισέλθει σε θέματα που αφορούν τη δομική του οργάνωση όπως ο φέρων οργανισμός και τα επιμέρους κατασκευαστικά στοιχεία (στέγες, κλιμακοστάσια, κουφώματα, δάπεδα, εγκαταστάσεις κ.τ.λ)

Δίνεται λοιπόν μια ευκαιρία να παρουσιαστούν και αναλυθούν ιστορικά δομικά συστήματα και ιστορικές κατασκευές (φέρουσα λιθοδομή, μικτό σύστημα από λιθοδομή και οπλισμένο σκυρόδεμα, μετασεισμική κατασκευή από διπλό τούβλο ή πέτρα και μπετόν ανάμεσα, μεταλλικές κατασκευές) τα οποία οι σπουδαστές δεν είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν αναλυτικά στα μαθήματα οικοδομικής των δύο πρώτων ετών.

Το μάθημα χωρίς να είναι μάθημα "σύνθεσης" από την στιγμή που υπάρχει απαίτηση για αξιοποίηση του κτιρίου με νέες χρήσεις οφείλει να διερευνήσει προς κάθε κατεύθυνση τον τρόπο με τον οποίο αυτές θα εξυπηρετηθούν καλύτερα.

Και εδώ βέβαια ένα από τα ζητούμενα είναι, το αν και κατά πόσο η επέμβαση θα σταθεί με σεβασμό στο υφιστάμενο παλιό κτίσμα, χωρίς αγκυλώσεις, αντιγραφές και μιμήσεις, αλλά με καθαρότητα και σαφήνεια, ξεχωρίζοντας το παλιό από το νέο. Δεν πρέπει να ξεχνάμε την αναγκαία διαβάθμιση στους χειρισμούς ανάλογα με το αν το κτίριο είναι χαρακτηρισμένο "Διατηρητέο μνημείο" καθώς και τις δεσμεύσεις που πηγάζουν από το διάταγμα της κήρυξης.

Η προϊστορία των αποκαταστάσεων είτε μεμονωμένων βιομηχανικών κτιρίων, είτε συγκροτημάτων και συνόλων, απέδειξε ότι ήταν μια καλή ευκαιρία για "πολεοδομικές", "κυκλοφοριακές" και "αστικές παρεμβάσεις", που τόσο μεγάλη ανάγκη έχουν οι ελληνικές πόλεις. Η ανάκτηση ενός χαμένου τόπου, ενός παλιού εργοστασίου είναι ένα σημαντικό εργαλείο για την ενίσχυση και ανασύνταξη του δραματικά εγκαταλελειμμένου αστικού ιστού.

Το μάθημα λοιπόν φιλοδοξεί να καλύψει κατά το δυνατόν τα παραπάνω αντικείμενα. Αυτό φαίνεται ότι είναι εφικτό κυρίως γιατί απευθύνετε σε φοιτητές του τετάρτου ή του πέμπτου έτους οι οποίοι έχουν σχεδόν ολοκληρώσει τον κύκλο των σπουδών τους. Παρ' όλα αυτά υπάρχει ένας κίνδυνος τον οποίο επισημαίνουμε σε κάθε ευκαιρία. Η συνθετική και αρχιτεκτονική διερεύνηση να διαρκέσει περισσότερο χρόνο εις βάρος όλων των υπολοίπων, και της σφαιρικής και ολοκληρωμένης αντιμετώπισης των θεμάτων. Τελικός στόχος του μαθήματος είναι η ολοκληρωμένη προσέγγιση σε επίπεδο συνθετικό δομικό-

Εικ.9 Κλωστοϋφαντουργία Μουρτζούκου στο Βόλο

Εικ.10 Εσωτερική άποψη Κλωστοϋφαντουργίας Μουρτζούκου με ξύλινο φέροντα σκελετό στέγης και φέρουσα λιθοδομή

Εικ.11 Η καπναποθήκη γνωστή ως «Κίτρινη Αποθήκη» στο Βόλο (1930)

κατασκευαστικό και πολεοδομικό.

Μεθοδολογία προσέγγισης

Οι δράσεις του μαθήματος ακολουθούν 4 βασικούς άξονες:

3.1. Διαλέξεις

Από τον διδάσκοντα αλλά και προσκεκλημένους ειδικούς ερευνητές με εμπειρία στη διαχείριση θεμάτων βιομηχανικής κληρονομιάς. Δίνουμε επίσης την δυνατότητα σε παλαιότερους φοιτητές να μας παρουσιάσουν σχετικές με το μάθημα διαλέξεις (π.χ. εκπαίδευση και βιομηχανικό κτίριο). Αναφέρω ενδεικτικά κάποιους από τους τίτλους οι οποίοι κατά περίπτωση διαφοροποιούνται.

Τίτλος διαλέξεων

Δ1. Παρουσίαση στόχων και περιεχομένων του μαθήματος

Δ2. Βιομηχανική αρχαιολογία

Δ3. Η Επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων ως εργαλείο ανάπτυξης των πόλεων.

Δ4. Διερεύνηση συμβατότητας νέας χρήσης σε σχέση με την αρχιτεκτονική και δομική οργάνωση του υφιστάμενου βιομηχανικού κτιρίου.

Δ5. Η Διεπιστημονική προσέγγιση απαίτηση από τον αρχικό χαρακτηρισμό και την διατήρηση, ως το τελικό μοντέλο για την οικονομική διαχείριση και την επιτυχημένη λειτουργία με τις νέες χρήσεις.

Δ6. Έλεγχος στατικής επάρκειας και νέες μέθοδοι ενίσχυσης φέροντος οργανισμού οπλισμένου σκυροδέματος, λιθοδομή, ξύλινος σκελετός, μικτό σύστημα, μεταλλικές κατασκευές κ.τ.λ.

Δ7. Διάσωση και αξιοποίηση ιστορικού βιομηχανικού εξοπλισμού και ιστορικού αρχείου επιχείρησης. Θεματικά μουσεία – Το βιομηχανικό κτίριο μουσείο του εαυτού του.

Δ8. Νέες ηλ/μχαν. εγκαταστάσεις σε επαναχρησιμοποιηθέντα βιομηχανικά κτίρια.

Δ9. Νέα αρχιτεκτονική σε υφιστάμενα βιομηχανικά κτίρια

Δ10. Βιομηχανικά κτίρια – Χώροι τέχνης και πολιτισμού

Δ11. Θεματικές διαλέξεις σχετικές με την άσκηση του εξαμήνου, όπως π.χ. "ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – ΧΩΡΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ", σε περίπτωση που η νέα χρήση αφορά την εκπαίδευση.

3.2. Επισκέψεις σε εργοστάσια που ήδη λειτουργούν με νέες χρήσεις, αλλά και σχετικά εργοτάξια

Εικ.12 Εσωτερική άποψη της Κίτρινης Αποθήκης με φέροντα οργανισμό από οπλισμένο σκυρόδεμα

Εικ.13 Καπναποθήκη Σπήρερ στο Βόλο, 1930

Εικ.14 Εσωτερική άποψη της καπναποθήκης Σπήρερ, μετά την αποκατάσταση και επανάχρηση του κτιρίου

Το μέγεθος του πανεπιστημίου και η κλίμακα της πόλης μαζί με τις υπάρχουσες παλιές και νέες εγκαταστάσεις, μας δίνει την δυνατότητα για συχνές επισκέψεις σε εργοστάσια, τα οποία αλλάζουν χρήση, αλλά και σε μια πλειάδα άλλων που ήδη λειτουργούν με νέες χρήσεις.

3.3. Παραδείγματα αξιοποίησης και ανάπτυξης βιομηχανικών τόπων στην Ελλάδα και το εξωτερικό

(Μεθοδολογία προσέγγισης) Μέσω power point παρουσιάζονται επιτυχημένα και μη παραδείγματα από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Έτσι στο μάθημα υπάρχει ένας γόνιμος διάλογος, για όλα τα θέματα που αφορούν το σχετικό αντικείμενο.

3.4. Άσκηση εξαμήνου

Συνήθως επιλέγεται ένα εγκαταλελειμμένο βιομηχανικό κτίριο στο οποίο οι σπουδαστές προτείνουν την επανάχρηση του καταρτίζοντας και το κτιριολογικό πρόγραμμα.

Στην οθόνη παρουσιάζονται τα θέματα των τριών προηγούμενων ετών.

2008-9 "ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΥ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ ΠΟΡΣΕΛΑΝΗΣ "ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ" ΣΤΗ ΝΕΑ ΜΑΚΡΗ ΑΤΤΙΚΗΣ ΣΕ ΧΩΡΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΨΥΧΗΣ".

2009-10 "ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗΣ "ΣΤΡΕΦΤΑΡΗ" ΣΤΟ ΒΟΛΟ ΣΕ ΚΕΝΤΡΟ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ (ΚΕΘΕΑ)".

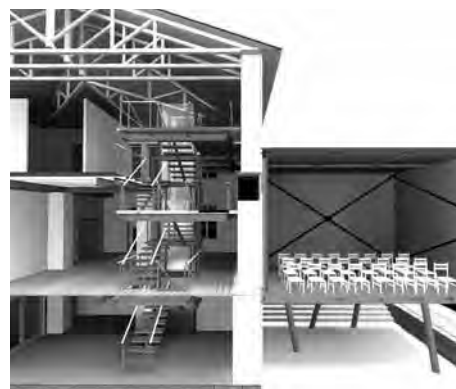
2010-11 "ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗΣ "ΜΑΤΣΑΓΓΟΥ" ΣΤΟ ΒΟΛΟ ΣΕ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΤΙΡΙΟ (ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΤΜΗΜΑ).

Μέχρις στιγμής τα θέματα αυτά είναι πραγματικά, δηλαδή υπάρχουν μελέτες, τις οποίες παρουσιάζουμε και συζητάμε με τους φοιτητές μετά την ολοκλήρωση της δικής τους εργασίας, τονίζοντας και επισημαίνοντας και τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της πράξης.

Επίλογος - Συμπεράσματα

Το μάθημα επιλογής, γίνεται από το 7ο – 9ο εξάμηνο. Το επιλέγουν 20-25 σπουδαστές και χωρίζονται σε ομάδες το πολύ των 2-3 ατόμων.

Η παράδοση περιλαμβάνει σχέδια αποτύπωσης και πρότασης, μακέτα, φωτογραφική και ιστορική τεκμηρίωση και είναι όπως

Εικ. 15, 16, 17 Φοιτητική εργασία για το κτίριο της καπναποθήκης Στρεφτάρη (2009-2010) (φοιτητές: Μαρία Καλλικούνη, Γρηγόρης Γρηγοριάδης)

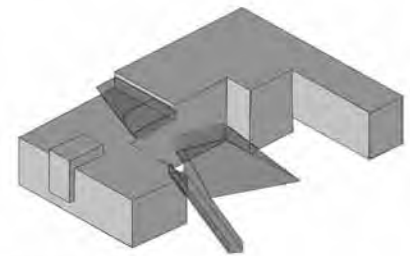
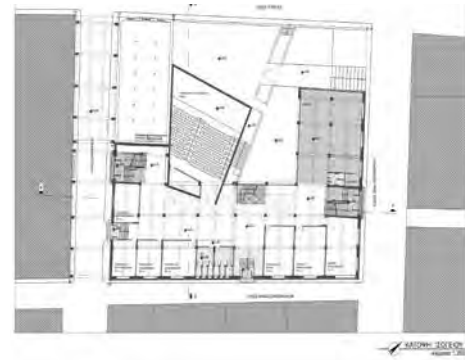
καταλαβαίνετε αρκετά απαιτητικό. Οι σπουδαστές στην πλειονότητα ανταποκρίνονται και ενδιαφέρονται, με αποτέλεσμα και ο μ.ο. της βαθμολογίας να είναι αρκετά υψηλός (8,5-9,0). Πολλοί από αυτούς στη συνέχεια αποκτώντας εξειδικευμένες γνώσεις στο συγκεκριμένο αντικείμενο, προχωρούν επιλέγοντας αντίστοιχη θεματολογία στο ερευνητικό τους και στην διπλωματική εργασία.

Κάποιοι ενδιαφέρονται μετά τις προπτυχιακές τους σπουδές να συνεχίσουν σε μεταπτυχιακό επίπεδο στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Αντίστοιχο μεταπτυχιακό υπάρχει στο Α.Π.Θ. με υπεύθυνο τον Μιχάλη Νομικό και στο Ε.Μ.Π, όπου διδάσκουν πολλοί καλοί συνάδελφοι ο Γ. Κίζης, η Ε. Μαΐστρου και ο Ν. Μπελαβίλας κ.λπ.

Στην Ευρώπη υπάρχουν μεταπτυχιακές σπουδές στο συγκεκριμένο αντικείμενο στο Λονδίνο στην Ιταλία και στην Ισπανία, ίσως και άλλα. Προβλήματα υπάρχουν στη σωστή διαχείριση του χρόνου ανάμεσα στο συνθετικό κομμάτι και την ολοκλήρωση του θέματος. (Δομική οργάνωση, πολεοδομική διαχείριση κ.τ.λ)

Οι γνώσεις που παρέχονται στο συγκεκριμένο μάθημα αφορούν όλους τους σπουδαστές της αρχιτεκτονικής (ιστορία των βιομηχανικών κτιρίων, της βιομηχανικής παραγωγής, και την ιστορία δομικών συστημάτων).

Δημιουργείται λοιπόν μια νέα γενιά αρχιτεκτόνων με επιστημονική γνώση – ενδιαφέρον – και ευαισθησία στα θέματα της βιομηχανικής μας κληρονομιάς. Σ' αυτό το πλαίσιο αποφασίστηκε και η παράλληλη έκθεση διπλωματικών εργασιών. Θα δούμε, θα κρίνουμε, θα επιμείνουμε και θα γίνουμε καλύτεροι και πιο προσεκτικοί στη διαχείριση παρόμοιων θεμάτων.

ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΣΤΟ ΥΠΑΡΧΟΝ ΚΤΗΡΙΟ

Εικ. 18, 19, 20. Φοιτητική εργασία για το κτίριο του καπνεργοστασίου Μασσάγγου (2010-2011) (φοιτητές: Δημητρακοπούλου Ευθυμία, Φωτοπούλου Μαρία – Ελένη)

ΝΕΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΠΑΛΙΑ ΚΤΗΡΙΑ:

Μια πορεία ωρίμανσης

Μαργαρίτα Γραφάκου, Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.,
Ελένη Μαϊστρου, Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Ωφελιμιστική πρακτική αρχικά η επανάχρηση παλιών κελυφών και χωρίς ιδεολογικό περίβλημα, αποτελεί μια φυσική διαδικασία αξιοποίησης του υπάρχοντος κτηριακού πλούτου που συνοδεύεται από επεμβάσεις προσαρμογής και συντήρησης. Το γεγονός ότι τα παλιά κτήρια είναι φορείς αξιών - μεταξύ των οποίων και η «χρηστική αξία» - οδηγεί από την αρχή του 20ου αιώνα στην ιδεολογική διαπραγμάτευση του θέματος και στην αναζήτηση κανόνων που πρέπει να διέπουν τις επεμβάσεις επανάχρησης και αναβίωσης. Στο τελευταίο τέταρτο του ίδιου αιώνα εκφράζεται μέσα από διεθνείς διακηρύξεις, ο προσανατολισμός του ενδιαφέροντος εκτός από τα κελύφη και στον άνθρωπο-χρήστη, στην ποιότητα ζωής του μέσα σε ιστορικά σύνολα. Το ζήτημα της λειτουργικής ενεργοποίησης-επανάχρησης των κενών κελυφών επανατοποθετεί την ιεράρχηση των αξιών κατά την αξιολόγηση των υπαρχόντων κτηρίων και τροφοδοτεί μέχρι και σήμερα αντιπαράθεσεις. Για τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., το παραπάνω ζήτημα είναι πεδίο ερευνητικών, ιδεολογικών και εκπαιδευτικών προκλήσεων είτε πρόκειται για την ένταξη νέας χρήσης σε υπάρχον κελυφος είτε νέου κτηρίου σε υπάρχον σύνολο. Τα πρώτα μαθήματα με αντικείμενο την επανάχρηση και τον επανασχεδιασμό της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ξεκινούν από το 1985 – 87 ως μαθήματα επιλογής. Σταδιακά το αντικείμενο αυτό αποτελεί σταθερή συνιστώσα των συνθετικών μαθημάτων. Από το 1998 εντάσσεται και στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών όπου προσεγγίζεται με μεγαλύτερη εμβάθυνση. Παράλληλα η σχετική έρευνα ενισχύεται και τροφοδοτείται με την εκπόνηση ανάλογων ερευνητικών προγραμμάτων.

Ο θεωρητικός προβληματισμός για την επανάχρηση

Η σχέση της αρχιτεκτονικής δημιουργίας κάθε εποχής με το παρελθόν της επηρεάζεται και εκφράζει τη συνολικότερη στάση της κοινωνίας και των δημιουργών απέναντι σε ότι ονομάζουμε παράδοση¹. Από τη στιγμή που δημιουργείται στην κοινωνία η ανάγκη προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, αναπτύσσεται και η θεωρητική υποστήριξη της επανάχρησης ιστορικών καταλοίπων, που ως το τέλος του 19ου αιώνα εξελίχθηκε χωρίς ιδεολογικό περίβλημα, σαν φυσική διαδικασία στη λογική εξοικονόμησης μέσων και πόρων.

Η θεώρηση της παράδοσης ως συστήματος σε εξέλιξη και όχι ως άκαμπτου σχήματος, επηρεάζει και την ιδεολογία της επανάχρησης ιστορικών κτηρίων και της αναβίωσης ιστορικών κέντρων όπως γίνεται εμφανές μέσα από τα θεωρητικά κείμενα και τις διακηρύξεις

που διατυπώνονται σε διεθνείς συναντήσεις στη διάρκεια του 20ου αιώνα. Το γεγονός ότι εκτός από το να είναι φορείς αξιών, τα παλιά κτήρια συνιστούν μεγάλο μέρος του κτηριακού αποθέματος με χρηστική αξία, θέτει το ζήτημα της διατήρησης εν λειτουργία - επανάχρησης αλλά και της συνύπαρξής τους με τα νεότερα κτήρια. Θεωρητικοί όπως ο Riegl, ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα έχουν επισημάνει ότι ανάμεσα στις αξίες² που αναγνωρίζονται στα δείγματα της αρχιτεκτονικής του παρελθόντος, συμπεριλαμβάνεται και η χρηστική αξία.

Η αξιολόγηση των ιστορικών κτηρίων με βάση τη δυνατότητα να λειτουργήσουν, (ερείπια, «νεκρά» ή «ζωντανά» κτήρια), διατυπώνεται το 1904 στο 6ο Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων στη Μαδρίτη ενώ το 1909 σε συνάντηση στο Τρίερ γίνεται παραπέρα επεξεργασία των δυνατοτήτων αποκατάστασης και επανάχρησης που παρουσιάζει κάθε μια από τις παραπάνω κατηγορίες. Αρκετά αργότερα, στο συνέδριο του Αγίου Ιακώβου της Κομποστέλας το 1961, η λειτουργική ενεργοποίηση εισάγεται ως στόχος καθώς αναφέρεται ότι «...ο περιορισμός της αξιοποίησης των μνημείων στην καθαρά αισθητική τους άποψη, θα αποτελούσε βασικό σφάλμα και θεωρείται απαραίτητο να δοθούν στα ιστορικά κτίρια οι ανάλογες λειτουργίες.» Παρόμοια θέση διατυπώνεται για την αναβίωση των ιστορικών κέντρων. Λίγο αργότερα στον χάρτη της Βενετίας το 1964, αναφέρεται ότι «η συντήρηση των μνημείων ευνοείται από την καταλληλότητά τους να χρησιμοποιηθούν για κάποιο σκοπό ωφέλιμο στην κοινωνία.»

Ο προσανατολισμός του ενδιαφέροντος εκτός από τα κελύφη και στον άνθρωπο - χρήστη, εκφράζεται για πρώτη φορά με σαφήνεια μέσα από τη μέριμνα για την ποιότητα ζωής των πολιτών, στη Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975) και ενυπάρχει και στα μεταγενέστερα κείμενα. Είναι ενδεικτικό το ότι την ίδια περίοδο, ανάμεσα στις βασικές αρχές του ιταλικού νεορασιοναλιστικού κινήματος περιλαμβάνεται «η κοινωνική και πολιτιστική σημασία των κτιρίων που υπάρχουν στην πόλη και ο ρόλος που παίζουν τα μνημεία στην υλοποίηση και έκφραση της συνέχειας των δημόσιων θεσμών μέσα στο χρόνο».³

Η ωρίμανση των απόψεων που μεσολαβεί ως το 2000, φαίνεται στην παρακάτω διατύπωση του διευθυντή του Τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Συμβουλίου της Ευρώπης με αφορμή την αφιέρωση του έτους 1999-2000 στην κοινή ευρωπαϊκή κληρονομιά.

Αναφέρει λοιπόν ότι : «...Η προσέγγιση που θα υιοθετηθεί πρέπει να εξασφαλίζει ότι η διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, ανεξάρτητα από την αξία της ως μνημείου, περιλαμβάνει ένα πλαίσιο για αστικές παρεμβάσεις και ένα σύστημα αστικής διαχείρισης που θα είναι βιώσιμο με το να ενισχύει την κοινωνική συνοχή και την οικονομική ζωντάνια και να βελτιώνει την ποιότητα ζωής των κατοίκων.»

Η ελληνική εμπειρία

Στην Ελλάδα η συνειδητοποίηση της απώλειας των αξιών που συνεπάγεται για τον αστικό κυρίως χώρο, η απώλεια του αρχιτεκτονικού πλούτου του παρελθόντος, οδηγεί στην έκδοση μεγάλου αριθμού νομοθετημάτων με στόχο τη διατήρηση κτηρίων και συνόλων. Το ζήτημα της λειτουργικής ενεργοποίησης-επανάχρησης αυτών των κελυφών έρχεται σαν φυσική συνέπεια. Καθώς μάλιστα τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε τεχνικό επίπεδο διεθνώς τα ζητήματα της διατήρησης έχουν διανύσει μεγαλύτερη διαδρομή, οι όροι της επανάχρησης είναι εκείνοι που τροφοδοτούν μέχρι και σήμερα αντιπαραθέσεις.

Τα ζητήματα που εγείρονται διεθνώς επανατοποθετούν την ιεράρχηση των αξιών κατά την αξιολόγηση των υπαρχόντων κτηρίων: Πέρα από αξίες ιστορικές, αισθητικές, διδακτικές και καλλιτεχνικές αναγνωρίζονται και άλλες συμβολικές, συγκινησιακές κ.λπ. που αναφέροντα στον παράγοντα άνθρωπο. Το παρόν λαμβάνεται υπ' όψιν ως μέρος της δυναμικής συνέχειας της παράδοσης. Το ιδεολογικό συμπέρασμα μεταξύ των αρχιτεκτόνων της εποχής μας είναι ότι το παρόν οφείλει να σέβεται τις προηγούμενες εποχές αλλά και να προσθέτει το ίχνος του με ποιοτική σύγχρονη αρχιτεκτονική. Το συμπέρασμα όπως φαίνεται δεν αφορά μόνο την αρχιτεκτονική γιατί ο Γ. Σεφέρης εκφράζοντας την Ελλάδα της νεωτερικότητας το 1938, γράφει για τη λογοτεχνική παράδοση: «...κάθε καινούργιο έργο που έρχεται να πάρει μια θέση στη σειρά, επιβεβαιώνει και μαζί μεταβάλλει τον κανόνα και το νόημα των παλιότερων έργων.»⁴

Η Σχολή Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π.

Σε αυτό συνοπτικά το ιδεολογικό περιβάλλον αναπτύσσονται και οι ιδέες του ακαδημαϊκού χώρου πάνω στο αντικείμενο.

Η Σχολή Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., στο πλαίσιο ενός προγράμματος

σπουδών που θέλει τη θεματολογία των συνθετικών μαθημάτων να αναδεικνύει και να αντιμετωπίζει πραγματικά προβλήματα, αναγνωρίζει στο θέμα της επανάχρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ένα πεδίο ερευνητικών, ιδεολογικών και εκπαιδευτικών προκλήσεων είτε πρόκειται για την ένταξη νέας χρήσης σε υπάρχον κέλυφος είτε νέου κτηρίου σε υπάρχον σύνολο.

Τα πρώτα μαθήματα με αντικείμενο την επανάχρηση και τον επανασχεδιασμό της κληρονομιάς ξεκίνησαν από το 1985 – 87 ως μαθήματα επιλογής και συνεχίστηκαν με διάφορες εναλλακτικές μορφές μέχρι σήμερα.⁵ Τα μαθήματα είχαν ως στόχο τους την εξοικείωση των σπουδαστών με τη διαδικασία ανάγνωσης μίας υφισταμένης αρχιτεκτονικής και λήψης αποφάσεων για την επιλογή της νέας χρήσης και του είδους της επέμβασης, όπου σημαντικό ρόλο ασκούν: τα λειτουργικά χαρακτηριστικά του άμεσου περιβάλλοντος, οι ανάγκες του τόπου / πόλης και τα χαρακτηριστικά του κτίσματος. Η άσκηση εφαρμογής περιελάμβανε προτάσεις παρεμβάσεων σε υφιστάμενα κενά κελύφη ή σχολιασμό πραγματοποιημένων παραδειγμάτων.

Τα μαθήματα αυτά τροφοδότησαν με μεθοδολογικά εργαλεία τους σπουδαστές να αντιμετωπίσουν πολύ πιο σύνθετα προβλήματα στις διπλωματικές τους εργασίες οι οποίες πολύ συχνά χειρίζονται σχετικά θέματα. Το αντικείμενο αυτό, προσφέρει πολλά ζητήματα θεωρητικού προβληματισμού και περιθώρια συνθετικού πειραματισμού και αποτελεί προνομιακό πεδίο για τις διαλέξεις των τελειοφοίτων και τις διπλωματικές εργασίες στη Σχολή. Οι διαλέξεις των σπουδαστών επικεντρώνονται είτε σε ζητήματα θεωρητικά, είτε σε ζητήματα καταγραφής ιστορικών κτιρίων, και σε τυπολογική / αρχιτεκτονική ή σε κατασκευαστική ανάλυσή τους. Οι διπλωματικές εργασίες ασχολούνται με τον επανασχεδιασμό ιστορικών κτιρίων η συγκροτημάτων με βάση προηγούμενη συνολική αξιολόγησή τους.

Τέλος ο προσανατολισμός του μαθήματος αστικής σύνθεσης του 9ου εξαμήνου στρέφεται σε αναπλάσεις αστικών κυρίως περιοχών με επανασχεδιασμό του δομημένου και του ελεύθερου χώρου και την εισαγωγή νέων χρήσεων.

Στη διαδικασία αυτή, η παρουσία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς υπαγορεύει αρχές και κριτήρια επεμβάσεων, αλλά και τυπολογία δόκιμων μορφών του αστικού ιστού. Όλα αυτά όχι απαραίτητα λόγω της μνημειακής της αξίας αλλά διότι το δομημένο περιβάλλον

ενσωματώνει και άλλες αξίες που αυτές τις «δόκιμες» μορφές αστικού ιστού, τις καθιστούν χώρους αναφοράς για τους πολίτες και τους καθιστά «κατοίκους» ενός «τόπου» με συνέχεια, ταυτότητα και ποιότητα ζωής⁶.

Από το 1998 στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών «Προστασία Μνημείων», αναπτύσσονται μαθήματα που αναφέρονται στα ζητήματα θεωρίας και τεχνικών αποκατάστασης και επανάχρησης ιστορικών κτιρίων και συνόλων, όπου πραγματοποιείται μεταξύ άλλων εμβάθυνση στα ζητήματα καταγραφής, τεκμηρίωσης, αξιολόγησης, και επανάχρησης του αρχιτεκτονικού πλούτου του παρελθόντος.

Η εκπαιδευτική δραστηριότητα της σχολής ενισχύεται και τροφοδοτείται με την εκπόνηση ανάλογων ερευνητικών προγραμμάτων ενώ αξίζει να αναφερθεί και η ειδική σειρά βιβλίων των εκδόσεων του Πολιτιστικού Ιδρύματος Τράπεζας Πειραιώς, που δημοσιεύουν αποτελέσματα ερευνητικών προγραμμάτων ή σπουδαστικών εργασιών σε θέματα τεκμηρίωσης της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Σημειώσεις

1. J. Jokilehto, A History of Architectural Conservation, Introduction, pp.6-7
2. Sebastiano Barassi, «For Riegl, different ages encourage the cult of different values. He believes that our attitude towards conservation depends entirely upon which values we attribute to the monument. Far from wanting to sanction any one value over another, his declared aim is to identify the processes of valuation that determine different approaches to conservation...», Tate Papers Autumn 2007, τ.7. σ.1
3. K. Frampton, O. M. Botta και η σχολή του Ticino. Θ.Χ+Τ.,τ.14/1983, σ.27. μετ. Α. Καψάλη, Σ. Κονταράτου. Πρώτη δημ. στο Oppositions, αρ. 14, φθινόπωρο 1978.
4. Γ. Σεφέρης - Κ. Τσάτσος, Ένας διάλογος για την ποίηση, επιμ. Λουκάς Κούσουλας, Αθήνα, Ερμής 1975, σ.21.
5. Βλέπε κείμενα βασισμένα σε σημειώσεις μαθημάτων στο βιβλίο «Τα Μνημεία και η Πόλη» του Δ.Α Ζήβα, έκδοση Libro, Αθήνα 1997.
6. "People value the historic environment as part of their cultural and natural heritage. It reflects the knowledge, beliefs and traditions of diverse communities; it gives distinctiveness, meaning and quality to the places in which we live, providing a sense of continuity and a source of identity. It is a social and economic asset and a resource for learning and enjoyment " English Heritage Conservation Principles, 2007, στο συνέδριο της European association of Historic Towns and Regions: "Heritage and Modernity Symposium, Innsbruck, 4 to 5 October 2007.

ΝΕΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΓΡΑΦΗ ΣΕ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΕΛΥΦΗ: ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Ειρήνη Εφεσίου, Αρχιτέκτων, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Η κατασκευαστική προσέγγιση των θεμάτων σύγχρονης Αρχιτεκτονικής γραφής σε ιστορικά κτήρια δεν διδάσκεται αναλυτικά σε προπτυχιακό επίπεδο, αλλά θίγεται συνοπτικά στα Ειδικά θέματα Οικοδομικής 8ου εξαμήνου, πιο επισταμένα και δημιουργικά στις διαλέξεις και διπλωματικές των σπουδαστών του ΕΜΠ και με μεγάλη εμπάθυση στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα “Προστασία Μνημείων”. Η σύγχρονη επέμβαση αποκατάστασης του κτηρίου Αβέρωφ συνιστά ζωντανό παράδειγμα δημιουργικής αρχιτεκτονικής γραφής, άμεσα συνδεδεμένο με την καθημερινή ζωή της Σχολής. Η διεπιστημονική προσέγγιση των θεμάτων αποκατάστασης, αλλά και νέων διαρρυθμίσεων και προσθηκών, αποτελεί απαραίτητη συνθήκη, εμπλουτίζοντας δημιουργικά την αρχιτεκτονική πρόταση. Ο διάλογος για τα θέματα που αφορούν στα σύγχρονα αποτυπωτικά, διαγνωστικά, σχεδιαστικά συστήματα και προγράμματα παραμένει ανοιχτός με αντικρουόμενες απόψεις. Τα τελευταία χρόνια οι σπουδαστές βομβαρδίζονται από αξιόλογα, αλλά και αμφιλεγόμενα παραδείγματα επεμβάσεων σε ιστορικά κελύφη με την υπογραφή γνωστών Ευρωπαϊκών αρχιτεκτόνων. Στην Ελλάδα, παρόλο που έχουν γίνει πολλά σημαντικά έργα, εντούτοις παραμένουν σοβαρά προβλήματα και ελλείψεις. Είναι σημαντικό για την εκπαίδευση των αρχιτεκτόνων να γίνει κατανοητό ότι η Σύγχρονη Αρχιτεκτονική γραφή σε υφιστάμενα κελύφη αποτελεί ιδιαίτερα δημιουργική διαδικασία και απαιτεί έμπνευση, μεράκι και γνώσεις, άμεσα συνδεδεμένα, αλλά όχι φιμωμένα από την ιστορική κληρονομιά.

Οι εργασίες της διημερίδας “Αρχιτεκτονικές Σπουδές και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά” διεξήχθησαν στην αίθουσα τελετών του κτηρίου Αβέρωφ της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π. Η αίθουσα αυτή αποτελεί χώρο με ιδιαίτερες αρχιτεκτονικές ποιότητες, μέσα στον οποίο η ανταλλαγή απόψεων για τις “Αρχιτεκτονικές σπουδές και την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά” αποκτά ουσιαστικό νόημα. Όπως

Εικ.1 Η αίθουσα τελετών του κτηρίου Αβέρωφ πριν και μετά την αποκατάσταση.

είναι γνωστό, οι εργασίες αποκατάστασης του κτηρίου Αβέρωφ ολοκληρώθηκαν πρόσφατα και το νεοκλασικό αυτό μνημείο αποτελεί και πάλι σημαντικό εκπαιδευτικό και πολιτιστικό πόλο στο κέντρο της Αθήνας.¹ Η αποκατάσταση του κτηρίου Αβέρωφ έτυχε υψίστης διεθνούς αναγνώρισης και βραβεύτηκε τον Μάιο 2012 με το βραβείο Grand Prix της Europa Nostra.

Τα μαθήματα και η καθημερινή συνεργασία σπουδαστών και διδασκόντων διεξάγονται δημιουργικά στο ιστορικό αυτό περιβάλλον, όπου η νέα αρχιτεκτονική γραφή έρχεται να αναβαθμίσει με σύγχρονες προδιαγραφές το νεοκλασικό κέλυφος και να αναδείξει ως φωτεινό παράδειγμα αποκατάστασης και αναβίωσης ένα από τα σημαντικότερα νεώτερα μνημεία της πόλης.

Κατά την διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης, το κτήριο απετέλεσε για τους σπουδαστές ένα ανοικτό βιβλίο ανάλυσης νεοκλασικών μεθόδων κατασκευής και σύγχρονων αρχιτεκτονικών δομικών επεμβάσεων, που εφαρμόζονταν υποδειγματικά στο εργοτάξιο και παρουσιάζονταν συστηματικά από τους υπεύθυνους καθηγητές. Έτσι, οι σπουδαστές παρακολούθησαν ζωντανά την εξέλιξη ενός δύσκολου και σύνθετου έργου που περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, εφαρμογή ενεμάτων, περιδέσεις, σταθεροποίηση οξειδωμένων ελκυστήρων, κατασκευή μανδυνών στις μεγάλες αίθουσες, ενισχύσεις λόγω ασυμμετρίας, εγκατάσταση υπερσύγχρονων μηχανολογικών εγκαταστάσεων, νέων κουφωμάτων, δαπέδων, οροφών, ζωγραφικού διακόσμου, τελειωμάτων, σχεδιασμό επίπλων, φωτισμού κλπ.

Με το τέλος των εργασιών και την αρχή των εκπαιδευτικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων στο νεοκλασικό κέλυφος, το ίδιο το ανακαινισμένο κτήριο Αβέρωφ με την συνύπαρξη σύγχρονης και

Εικ.2 Απόψεις του κτηρίου Αβέρωφ μετά την αποκατάσταση στο αίθριο και τις αίθουσες.

ιστορικής αρχιτεκτονικής γραφής, διδάσκει τους σπουδαστές ενόσω ζουν και εργάζονται σ' αυτό, μεταδίδοντας πολυσήμαντα μηνύματα του παρελθόντος και ωθώντας τους σε μελλοντικές αρχιτεκτονικές και τεχνολογικές κατακτήσεις.

Στο προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ δεν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο μάθημα κορμού ή επιλογής, όπου να διδάσκεται αναλυτικά η κατασκευαστική προσέγγιση των θεμάτων σύγχρονης Αρχιτεκτονικής γραφής σε ιστορικά κτήρια. Τα θέματα αυτά θίγονται συνοπτικά στο κατ' επιλογήν μάθημα "Ειδικά θέματα Οικοδομικής θου εξαμήνου"² και πιο επισταμένα και δημιουργικά στις ερευνητικές εργασίες-διαλέξεις και τις διπλωματικές των σπουδαστών του ΕΜΠ. Τα ως άνω ζητήματα προσεγγίζονται με μεγάλη εμβάθυνση στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα Ε.Μ.Π. "Προστασία Μνημείων".

Πιο αναλυτικά, κατά την διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών, οι σπουδαστές της Σχολής Αρχιτεκτόνων Αθήνας έχουν την δυνατότητα να ασχοληθούν με θέματα σύγχρονων επεμβάσεων σε υφιστάμενα κτήρια ή σε ιστορικά περιβάλλοντα, εμβαθύνοντας σε κατασκευαστικά ζητήματα στο 9ο εξάμηνο, κατά το οποίο εκπονούν ανεξάρτητο ερευνητικό θέμα, που ονομάζεται "διάλεξη", διότι παρουσιάζεται προφορικά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εργασίες που γίνονται με διεθνείς συνεργασίες, κατά την διάρκεια των προγραμμάτων ανταλλαγής σπουδαστών Erasmus. Στις εργασίες αυτές, οι σπουδαστές έχουν την δυνατότητα να ερευνήσουν και να παρουσιάσουν θέματα από την διεθνή αρχιτεκτονική πραγματικότητα -που έχουν γνωρίσει από κοντά- και πιθανόν να συγκρίνουν με την αντίστοιχη Ελληνική.

Στο 10ο εξάμηνο, οι φοιτητές ξεκινούν να εργάζονται για την διπλωματική τους εργασία. Η διατομεακή συνεργασία που εξασφαλίζεται με την

Εικ.3 Εκπαιδευτικές επισκέψεις σπουδαστών στο εργοτάξιο κατά την διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης του κτηρίου Αβέρωφ.

συνεπίβλεψη των σπουδαστών από διδάσκοντες δύο η περισσότερων τομέων, έχει παίξει μεγάλο ρόλο στην πληρότητα αντιμετώπισης των θεμάτων, ιδιαίτερα τα τελευταία 10 χρόνια. Σπανιότερα, γίνεται διατηρηματική συνεργασία - κυρίως με το τμήμα πολιτικών μηχανικών Ε.Μ.Π- ή και διεθνής συνεργασία στα πλαίσια των προγραμμάτων ανταλλαγής σπουδαστών Erasmus. ³

Θέματα ενίσχυσης του φέροντα οργανισμού κτηρίων, αντισεισμικής ενίσχυσης, βιοκλιματικής συμπεριφοράς, μηχανολογικών εγκαταστάσεων, ακουστικής, φωτισμού, προσβασιμότητας από ΑΜΕΑ κλπ, αντιμετωπίζονται με συνθετική προσέγγιση, ώστε η νέα αρχιτεκτονική γραφή στο υφιστάμενο κέλυφος να συνδυάζει αρμονικά την σύγχρονη δημιουργική πνοή με την τεχνολογική αρτιότητα και τις διεθνείς προδιαγραφές.

Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί η μεγάλη ανατροπή που έγινε την τελευταία δεκαετία με την χρήση των νέων τεχνολογιών και των ψηφιακών συστημάτων αποτύπωσης, σχεδίασης, διάγνωσης κλπ. Χαρακτηριστικά αναφέρονται τα συστήματα τρισδιάστατης σάρωσης - αποτύπωσης (laser scanning)⁵, τα διάφορα προγράμματα βάσει των οποίων σχεδιάζονται και μελετώνται τρισδιάστατα προσομοιώματα, μη καταστροφικά συστήματα διάγνωσης και πολλά άλλα ψηφιακά εργαλεία. Τα συστήματα αυτά, με τις δυνατότητες που προσφέρουν στους μελετητές, εμπλούτισαν ή ακόμα και αμφισβήτησαν τη συμβατική μεθοδολογία αποτύπωσης, κατασκευαστικής ανάλυσης και πρότασης με τα πατροπαράδοτα σχεδιαστικά εργαλεία.

Σήμερα, οι ειδικοί επιστήμονες εκφράζουν πολλές φορές αντικρουόμενες απόψεις, που αφορούν στους βέλτιστους τρόπους αποτύπωσης, αλλά και σχεδίασης των ιστορικών κτηρίων. Το θέμα εστιάζεται στην ουσιαστική γνώση και δημιουργική προσέγγιση των μνημείων που οφείλει να έχει ο αρχιτέκτων μηχανικός και στις

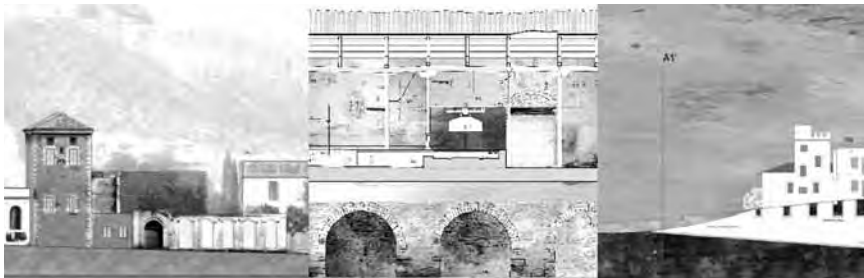
Εικ.4 Διπλωματικές εργασίες αποκαταστάσεων κτηρίων με διατομεακή συνεργασία στο Ε.Μ.Π. ⁴

δυνατότητες που προσφέρουν τα διάφορα σύγχρονα προγράμματα, ώστε να αποδοθούν σωστά και ποιοτικά έργα όλα τα απαραίτητα αρχιτεκτονικά στοιχεία -μορφολογικά, δομικά και κατασκευαστικά- η παθολογία, οι ποιότητες, τα χρώματα, τα υλικά, οι υφές, σε επίπεδο αποτύπωσης, ανάλυσης και πρότασης.

Η αναπόφευκτη σύγκριση με τα αντίστοιχα σχέδια με το χέρι (ιδιαίτερα όταν πρόκειται για κτήρια παραδοσιακά, χωρίς αυστηρή γεωμετρική χάραξη) θέτει ακόμα πολλά ερωτηματικά, όσον αφορά στην ποιότητα, αλλά και στην πιστότητα απόδοσης της αρχιτεκτονικής μορφής και δομής. Βέβαια, η αναλυτική ψηφιακή σχεδίαση είναι απαραίτητη για την διεπιστημονική συνεργασία. Παράλληλα, δυσκολίες προκύπτουν από την έλλειψη συμβατότητας μεταξύ των διαφόρων προγραμμάτων τρισδιάστατων προσομοιωμάτων, που σχεδιάζουν και μελετούν οι αρχιτέκτονες, οι πολιτικοί μηχανικοί και οι μηχανολόγοι.

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει βομβαρδισμός πληροφοριών, που περιγράφουν νέα έργα γνωστών Ευρωπαϊκών αρχιτεκτόνων, σχετικά με επαναχρήσεις και αποκαταστάσεις υφιστάμενων ιστορικών κτηρίων. Η μετατροπή βιομηχανικών κτηρίων σε χώρους πολιτισμού έχει γίνει κεντρικό ζήτημα στην αρχιτεκτονική και την πανεπιστημιακή κοινότητα. Έτσι, ιστορικά κελύφη με μεγάλους ενιαίους χώρους, ερημωμένους μετά την αποβιομηχάνιση, μεταμορφώνονται σε μουσεία ή χώρους εκθέσεων. Στόχος είναι να παραμείνει η ιστορική μνήμη ενεργή για τον τόπο και η παραγωγική διαδικασία να δώσει τη θέση της σε πολιτιστικές δραστηριότητες.

Από κατασκευαστικής άποψης, οι επεμβάσεις αυτές παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον, διότι συνήθως αποτελούν μεγάλα έργα υψηλών απαιτήσεων, συχνά με ιδιαίτερα δύσκολα δομικά προβλήματα, τα οποία οι αρχιτέκτονες αντιμετωπίζουν άλλοτε με σεβασμό στο υφιστάμενο κέλυφος, άλλοτε με καινοτόμες αντιλήψεις που συνδυάζονται με το μνημείο και άλλοτε με ακραίους χειρισμούς

Εικ.5 Ο τρόπος σχεδίασης κάθε θέματος αποτελεί ζήτημα ανοιχτό, για το οποίο διατυπώνονται διάφορες και πολλές φορές αντικρουόμενες απόψεις.⁶

εντυπωσιασμού, που διαλύουν την ιστορική δομή με χειρισμούς ασύμβατους προς το αρχικό κτίσμα.

Από εκπαιδευτικής άποψης, οι πληροφορίες και η νέα γνώση που προκύπτει από την μελέτη των παραδειγμάτων αυτών, ανοίγει νέους ορίζοντες στην αρχιτεκτονική δημιουργία σε υφιστάμενα κελύφη, με αποτέλεσμα να παύει να υφίσταται μόνον η αυστηρή "αρχαιολογική-κλασική" προσέγγιση των νεώτερων μνημείων. Παράλληλα όμως, χρειάζεται ουσιαστική έρευνα για τις σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ υφιστάμενου κελύφους και νέων επεμβάσεων, καθώς και μεταξύ ιστορικού κτηρίου και σύγχρονης αρχιτεκτονικής γραφής. Απαιτείται μελέτη των τρόπων επέμβασης και των ορίων που θέτουν οι διεθνείς χάρτες προστασίας, διερεύνηση του ρόλου της νέας τεχνολογίας και των σύγχρονων υλικών, καθώς και του νέου αρχιτεκτονικού λεξιλογίου που αυτά διαμορφώνουν σε σχέση με το υφιστάμενο κτηριακό οργανισμό. Επίσης, χρειάζεται σοβαρή συζήτηση ώστε παράλληλα με τις απόπειρες δημιουργικής αρχιτεκτονικής έκφρασης σε ιστορικά κελύφη, ν' αναπτυχθούν η κριτική σκέψη και οι αντίστοιχοι κώδικες δεοντολογίας.

Τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα γίνονται πολλά αξιόλογα έργα - αλλά είναι συνήθως μικρότερης κλίμακας και δεν διαφημίζονται τόσο.

Η οικονομική κρίση σε συνδυασμό με την έλλειψη παιδείας και τη γενικότερη απαξίωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στο βωμό του άμεσου κέρδους, δεν τα αφήνει να αναδειχτούν αντίστοιχα. Οι παράγοντες αυτοί συσχετισμένοι με την μακροχρόνια αδιαφορία της πολιτείας, την ανυπαρξία κινήτρων και την προβληματική διαχείριση και έλεγχο από τους αρμόδιους φορείς, δημιουργούν ένα περιβάλλον στο οποίο είναι πολύ δύσκολο να καταφέρει ο αρχιτέκτονας να κατασκευάσει έργα τεχνολογικά, στατικά και κατασκευαστικά άρτια, με εμπνευσμένη σύγχρονη γραφή (συμβατική, ποιητική, ανατρεπτική ή απλά δημιουργική) σε υφιστάμενα κελύφη.

Πάντως, για τους σπουδαστές είναι πολύ σημαντικό να επισκέπτονται οργανωμένα αντίστοιχα έργα και εργοτάξια, ώστε να αντιλαμβάνονται τις ποιότητες αλλά και τα πιθανά προβλήματα επί τόπου. Το διαδίκτυο, οι προβολές, τα βιβλία και οι θεωρητικές αναλύσεις, δεν αντικαθιστούν ποτέ την εμπειρία της αρχιτεκτονικής στην πράξη.

Παρότι δεν αποτελεί καθαρή κατασκευαστική προσέγγιση, είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ο ρόλος της τέχνης και της σύγχρονης τεχνολογίας στην ανάδειξη και την προβολή των μνημείων και

Εικ.6 Συνεχής ενημέρωση για σύγχρονες επεμβάσεις σε υφιστάμενα κελύφη.⁷

Υποσημειώσεις

1. Το έργο της αποκατάστασης του κτηρίου Αβέρωφ ξεκίνησε το ακαδ. έτος 2002 - 2003 και ολοκληρώθηκε το 2010. Η μελέτη έγινε ως ερευνητικό πρόγραμμα Ε.Μ.Π. από τους Καθηγητές της Σχολής Αρχιτεκτόνων: Ν. Καλογερά, Σπ. Ραυτόπουλο, Φ. Γουλιέλμο, Ι. Κίζη, Α. Μονεμβασίτου και Ι. Τερζόγλου. Η επιστημονική ομάδα παρακολούθησης-εκτέλεσης του έργου αποτελείτο από τους Καθηγητές: Σπ. Ραυτόπουλο, Φ. Γουλιέλμο, Ι. Κίζη, Από την Τεχνική Υπηρεσία Ε.Μ.Π. εκτός των άλλων, συμμετείχε ο αρχιτέκτονας Μ. Κασιώτης. Η στατική μελέτη έγινε από το γραφείο Χ. Κωστίκα- Π. Κρεμέζη και η μηχανολογική μελέτη από το γραφείο του Γ. Διαμαντούρου. Η αποκατάσταση του κτηρίου χρηματοδοτήθηκε από το Γ' Κ.Π.Σ. με την αντίστοιχη Εθνική συμμετοχή.
2. Το μάθημα αυτό παρουσιάζεται αναλυτικά στην εισήγηση Ε. Εφρυσίου, Κ. Καραδήμα "Κατασκευαστική ανάλυση και επεμβάσεις αποκατάστασης/ επανάχρησης παραδοσιακών κτιρίων".
3. Συνεργασίες σε επίπεδο συνεπιβλεψης σπουδαστικών διαλέξεων εκπονούνται κάθε χρόνο με πολλές Ευρωπαϊκές Σχολές, στα πλαίσια των ανταλλαγών Εράσμου (πχ. Φλωρεντία, Μιλάνο, Ρώμη, Παρίσι, Βέλγιο κλπ. Στα ίδια πλαίσια, συνεπιβλεψη διπλωματικών εργασιών σε θέματα αποκατάστασης κτηρίων έχουν γίνει από τον Τομέα
- 4 επανειλημμένα με την Αρχιτεκτονική Σχολή Βελγίου

των νεώτερων ιστορικών κτηρίων. Βέβαια, ο τομέας αυτός είναι πολύ παραμελημένος στη χώρα μας. Μεταξύ άλλων, εφήμερες εγκαταστάσεις, πειραματισμοί με street art, happenings κλπ θα μπορούσαν να βοηθήσουν πολύ στην γενικότερη διερεύνηση της σχέσης του μνημείου με την πόλη και τους κατοίκους της, τόσο όσον αφορά στην εκπαίδευση του αρχιτέκτονα, όσο και στην καθημερινή ζωή όλων.

Η σύγχρονη αρχιτεκτονική γραφή σε ιστορικά κτήρια είναι μια πολύπλοκη δημιουργική έκφραση που χρειάζεται εμπνευση και ευαισθησία, όραμα, πάθος, εμπειρία, διεπιστημονική προσέγγιση, συνεχή ενημέρωση για τα νέα υλικά, εργαλεία και συστήματα, καθώς και βαθιά γνώση των κατασκευαστικών συστημάτων που χαρακτηρίζουν το υφιστάμενο δομικό κέλυφος.

Στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση τα ζητήματα αυτά είναι αναγκαίο να αποτελούν σημαντικά κεφάλαια του προγράμματος σπουδών. Η παροχή προς τους σπουδαστές της γνώσης αυτής απαιτεί συνεχή έρευνα, παρακολούθηση των σύγχρονων εξελίξεων με παράλληλη προσέγγιση των παραδοσιακών τεχνικών, υλικών, μεθόδων και τεχνολογιών, με διατομεακές και διεπιστημονικές συνεργασίες, ώστε οι νέες γενιές να καταφέρουν να διατηρήσουν, να αναδείξουν και να εμπλουτίσουν δημιουργικά την αρχιτεκτονική κληρονομιά του τόπου μας.

Εικ. 7 Παραδείγματα Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής γραφής στην Ελλάδα και Κύπρο.⁸

Faculte Polytechnique de Mons και σε επίπεδο μεταπτυχιακό στα πλαίσια της συνεργασίας του προγράμματος "Προστασίας Μνημείων" Ε.Μ.Π. με την Ecole de Chaillot Paris

4. Οι φωτογραφίες που συνθέτουν την εικ 4 :από αριστερά: διπλωματική εργασία 2011 «Επανάχρηση συγκροτήματος παραγωγής αρσενικού στο Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου» Ιωσήφ Δακορώνιας, Μιχάλης Στουπάκης.

διπλωματική εργασία 2011 "Ανατρέποντας τη μη _ χρήση : Μετασχηματισμός και επανένταξη αποθηκών καπνού Παπαπέτρου" Άννα Κώστοπούλου -Λίνα Γκεσούλη.

5. "The use of terrestrial laser scanning in the renovation of historic buildings"

Eleftherios Tournas, Maria Tsakiri, National Technical University of Athens, School of Rural and Surveying Engineering, Irini Efesiou National Technical University of Athens, School of Architecture Εισήγηση που δημοσιεύτηκε στα πρακτικά του συνεδρίου 8th International Symposium on conservation of monuments in the Mediterranean Basin "Monument Damage Hazards and Rehabilitation Technologies" Πάτρα,31Μαΐου- 2 Ιουνίου 2010.

6. Οι φωτογραφίες που συνθέτουν την εικ.5 είναι σχέδια από διπλωματικές εργασίες ΕΜΠ: "Πύργος Γεύσεων "2007, Ιωάννα Σμύρου, «Αποκατάσταση και επανάχρηση του οινοποιείου Αλ. Καμπό στην Κάντζα Αττικής», Ε. Αντωνάτου, μεταπτυχιακό πρόγραμμα "Προστασία Μνημείων", "Ιχνη στο χώρο: Επέμβαση στο κτήριο Μπενάκη στον Μαραθώνα" 2003 Χ. Γεωργίου - Α. Ζαφειράτος - Τ.Κουιμπζόγλου.

7. Οι φωτογραφίες που συνθέτουν την εικ.6 είναι: (άνω αριστερά) Herzog de Meuron : Caixa Forum, (άνω δεξιά) Elbphilharmonie- Hamburg, (κάτω αριστερά) Museum Fortezza Forte South Tyrol Markus Scherer -Walter Diet, (κάτω δεξιά) Tadao Ando Punta de la Dogana - Francois Pineault Foundation Venice, Peter Zumthor La Kolumba Museum, Cologne.

8. Οι φωτογραφίες που συνθέτουν την εικ.7 είναι: (άνω αριστερά) Μουσείο Ελιάς Λέσβου, αρχ. Σ. Χαραλαμπίδη/ Μεγάλο Αρσενάλι στα Χανιά, αρχ. Ι.Κίζης/ Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης, αρχ. Π.Καλλιγιάς (κάτω αριστερά) Πολιτιστικό κέντρο στην Αγλατζιά Λευκωσίας στην Κύπρο, αρχιτ. Ι. Ιωακείμ, Α. Λοϊζιάς/ Μουσείο Τσαλαπάτα στο Βόλο, αρχ. Ι.Κίζης.

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΑ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ ΤΗΣ Λ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ

Σταύρος Σταυριδής, Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Οι σχεδιαστικές επεμβάσεις στα προσφυγικά της Αλεξάνδρας (αλλά και σε συγκροτήματα του ΟΕΚ) αποτελούν το στόχο του συνθετικού θέματος που διατυπώνει ο Τομέας ΙΙΙ της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ στη γνωστική περιοχή «Συλλογική κατοικία». Εξετάζοντας κριτικά τη διατύπωση του προβλήματος της κοινωνικής κατοικίας και τις υλοποιημένες επιλύσεις του από τον πρώιμο ελληνικό μοντερνισμό, το θέμα αυτό βρίσκεται αντιμέτωπο με καιρία θέματα του σχεδιασμού: το πρόβλημα της τυποποίησης - επαναληψιμότητας των χωρικών μονάδων, το πρόβλημα της μεταβλητότητας του χώρου και το πρόβλημα της σχέσης με το παρελθόν ως πρόβλημα ένταξης νέων διαμορφώσεων σε περιβάλλον με ιστορικά σημαίνοντα χαρακτηριστήρα. Έτσι θέτει σε μια πρώτη τους μορφή τα ερωτήματα που αφορούν την αρχιτεκτονική κληρονομιά του μοντέρνου ως ερωτήματα κριτικής σχεδιαστικής επέμβασης.

Το πρόβλημα της κατοικίας των πολλών δεν ήταν πάντα ένα πρόβλημα που αφορούσε την αρχιτεκτονική. Ξέρουμε ότι η διατύπωση του προβλήματος αυτού πρέπει να συνδεθεί με μια έντονη αναζήτηση που αναπτύχθηκε στις διεθνείς εκθέσεις από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά (Bruxelles 2003:40, Frampton 2009:30 και Tafuri 1976:48). Στις διεθνείς εκθέσεις ήταν που πρωτοεμφανίστηκαν συνεκτικές προτάσεις για τη στέγαση του τεράστιου αριθμού των νεοφερμένων στις μεγαλουπόλεις, ανθρώπων οι οποίοι κυρίως απασχολούνταν στις βιομηχανίες και είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τη ζωή της επαρχίας για να βρεθούν ξαφνικά σε ένα περιβάλλον εξαιρετικά άγνωστο και εχθρικό προς αυτούς.

Η αρχιτεκτονική από τα μέσα ήδη του 19ου αιώνα, συνέλαβε το ερώτημα της τυποποίησης ως ένα ερώτημα αρχιτεκτονικό (αρκετά πριν διατυπωθεί αυτό με την καθαρότητα που εμφανίστηκε στο πρόγραμμα του μοντερνισμού). Και το ερώτημα της τυποποίησης αφορούσε όλα τα επίπεδα παραγωγής και σχεδιασμού του οικιστικού περιβάλλοντος: την επαναληψιμότητα των στοιχείων που συγκροτούν το χώρο της κατοικίας, την επαναληψιμότητα των μονάδων κατοικίας στην οργάνωση των κτιρίων συλλογικής κατοίκησης αλλά και την δυνατότητα επανάληψης ομαδοποιήσεων των κτιριακών μονάδων για την οργάνωση των νέων πρότυπων γειτονιών. Στο κέντρο αυτής της αναζήτησης ήταν η επιδίωξη να δημιουργηθούν οι βέλτιστες μορφές τις οποίες η μαζική παραγωγή θα αναλάμβανε να πολλαπλασιάσει σε τεράστιους αριθμούς.

Η μοντερνιστική σκέψη, οργανωμένη γύρω από τα μεγάλα διεθνή συνέδρια της αρχιτεκτονικής, τα γνωστά CIAM, επιχείρησε, ανάμεσα στα άλλα, να απαντήσει στο πρόβλημα της κατοικίας των πολλών, το πρόβλημα της μαζικής κατοικίας, αναζητώντας νέους τρόπους να οριστούν και οι ανθρώπινες ανάγκες αλλά και η έκφρασή τους στο χώρο. Αυτή η διπλή προβληματοποίηση οδήγησε τη μοντερνιστική σκέψη, τα χρόνια του μεσοπολέμου κυρίως, στο να προσπαθήσει να απαντήσει στο ερώτημα της μαζικής παραγωγής κατοικίας των πολλών θέτοντας με έμφαση το πρόβλημα της ελάχιστης κατοίκησης. Δεν είναι τυχαίο ότι το δεύτερο CIAM ήταν αφιερωμένο ακριβώς σε αυτό το πρόβλημα (Heynen 1999: 43-50). Ιδιαίτερα μετά τη διεθνή κρίση του 1929, η ανάγκη δραστικών περιορισμών στο κόστος κατασκευής σε συνδυασμό με τη ραγδαία ανάπτυξη της ζήτησης κοινωνικής κατοικίας κατέστησε κύριο στόχο του σχεδιασμού την επινόηση ελάχιστων και λειτουργικά βέλτιστων χώρων κατοικίας (όπως η εμβληματική «κουζίνα της Φρανκφούρτης»).

Ενώ στην υπόλοιπη Ευρώπη το πρόβλημα της κατοικίας των πολλών είχε ρίζες κοινωνικές, τέθηκε με όρους κοινωνικούς και αφορούσε στην ουσία διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των κοινωνιών αυτών, το πρόβλημα της κατοικίας των πολλών στην Ελλάδα εμφανίστηκε με έναν τρόπο αιφνίδιο, εκρηκτικό, και αφορούσε κυρίως τη στέγαση πληθυσμών που μέχρι πριν λίγο δεν ανήκαν στον πληθυσμό της χώρας και των αστικών της κέντρων στα οποία συνέρρευσαν, αλλά εμφανίστηκαν σε αυτά εξαιτίας παραγόντων που καταρχήν δεν είχαν σχέση με την εσωτερική δυναμική της ανάπτυξης των ελληνικών πόλεων (Λεοντίδου 1989).

Η συγκυρία της ελληνικής διατύπωσης και επίλυσης του σχεδιαστικού προβλήματος της μαζικής στέγασης προσδιορίστηκε από έναν κρίσιμο παράγοντα ο οποίος έμελλε να καθορίσει τη μορφή και, σε μεγάλο βαθμό, τα στοιχεία και τις δυνατότητες που εμπεριείχε ο σχεδιασμός αυτών των συγκροτημάτων. Πρόκειται για την επιλογή που έγινε από την αρχή, οι πρόσφυγες αλλά και εν συνεχεία οι δικαιούχοι των εργατικών κατοικιών σε επόμενη περίοδο, να βοηθηθούν να γίνουν όχι απλώς χρήστες κατοικιών που το κράτος εξασφάλιζε αλλά ιδιοκτήτες τους (Γκιζελή 1984: 291).

Αυτή η ιδιαιτερότητα είναι μια πολύ ισχυρή ιδιαιτερότητα σε σχέση με αντίστοιχα προγράμματα κοινωνικής κατοικίας στην Ευρώπη, τα οποία κυρίως απευθύνονταν, αρχικά τουλάχιστον, σε δικαιούχους που χρησιμοποιούσαν τα διαμερίσματα πληρώνοντας ενοίκιο χωρίς να μπορούν να τα αγοράσουν. Αυτή η ιδιομορφία όρισε και τις

δυνατότητες και τα χαρακτηριστικά της επέμβασης των κατοίκων στα συγκροτήματα κατοικιών και τα διαμερίσματα που τους παρασχέθηκαν. Ως προς τα προσφυγικά, αυτό σήμανε καταρχήν, μία ενότητα όσον αφορά στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και τις μνήμες των μόνιμων κατοίκων. Οι κάτοικοι αυτοί προέρχονταν πολλές φορές από την ίδια περιοχή της Μικράς Ασίας, είχαν κοινές μνήμες, κοινές αναφορές σε μια βιωμένη εμπειρία αστικής ζωής και ένα πλούσιο παρελθόν αστικού πολιτισμού. Τα συγκροτήματα των προσφυγικών κατοικήθηκαν για πολλά χρόνια από ομοιογενείς πληθυσμούς και απέκτησαν την ταυτότητά τους ως γειτονίες ακριβώς μέσα από την αλληλεπίδραση της πλούσιας κοινής ζωής των κατοίκων τους με τον ορθολογικό σχεδιασμό της ελάχιστης κατοίκησης που τα παρήγαγε (Stavrides 2007: 181).

Το παρελθόν των προσφυγικών ως δυνατότητα του μέλλοντος

Σήμερα, τι νόημα έχει κανείς να αναρωτιέται γι' αυτήν την περίοδο; Τι νόημα έχει κανείς να εστιάζει στην κατανόηση των ερωτημάτων, που έθεσαν οι πρώιμοι μοντερνιστές αρχιτέκτονες, σε σχέση με την κατοικία των πολλών; Αυτή η περίοδος μας αφορά καταρχήν ως περίοδος που συνεισέφερε στη αρχιτεκτονική κληρονομιά αυτού του τόπου. Οι προτάσεις που κατατέθηκαν έχουν το σημάδι των καιρών στους οποίους εμφανίστηκαν, ερμήνευσαν κοινωνικά προβλήματα και επιχείρησαν να τους δώσουν και αρχιτεκτονική λύση.

Σήμερα, σε μια εποχή κρίσης, που θυμίζει έντονα την εποχή του μεσοπολέμου, σε μια εποχή που τα κατώτερα στρώματα –αλλά και στρώματα που μέχρι τώρα θεωρούσαν ότι βρίσκονται σε απόσταση ασφαλείας από τα όρια της επιβίωσης– εξωθούνται πρακτικά σε μια όλο και μεγαλύτερη εξαθλίωση, η δυνατότητά τους να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της στέγης αυτοτελώς με τους όρους της αγοράς εξανεμίζεται. Το πρόβλημα της κατοικίας των πολλών πρέπει λοιπόν σήμερα, με τους όρους και τις συνθήκες που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία σε κρίση, να ξανατεθεί ως κοινωνικό και πολιτικό πρόβλημα αλλά και ως αρχιτεκτονικό πρόβλημα. Και είναι σήμερα που, παράλληλα με την ακραία, εκρηκτική συσσώρευση ανθρώπων χωρίς δικαιώματα στις μεγαλουπόλεις του πρώτου κόσμου, υπάρχει μια εξαιρετικά αναπτυσσόμενη τεχνολογία της κατασκευής και μια χωρίς προηγούμενο παραγωγική δυνατότητα στις σύγχρονες κατασκευαστικές μονάδες, παρότι αυτή είναι δεσμευμένη από τις προτεραιότητες της κερδοσκοπίας και του πλουτισμού.

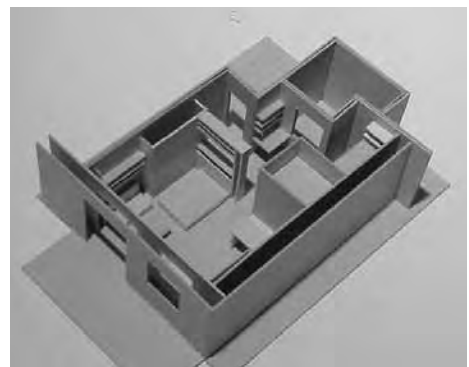
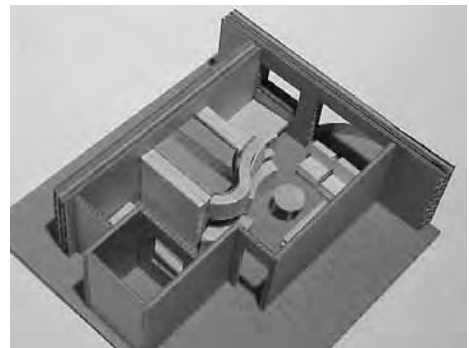
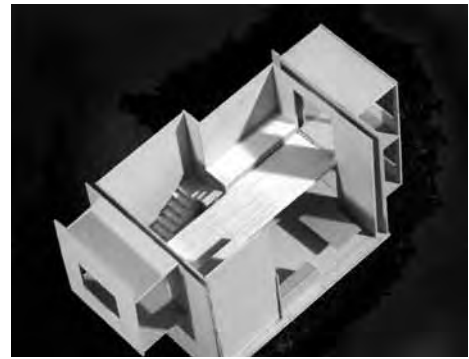
Οι αγώνες που έγιναν για την διατήρηση των προσφυγικών της

Αλεξάνδρας, δεν ήταν αγώνες που εμπνεόταν μονάχα από την ανάγκη να σωθούν από την κατεδάφιση και την «αξιοποίηση» σημαντικά αρχιτεκτονικά μνημεία. Είναι και σημαντικά αρχιτεκτονικά μνημεία αυτά τα κτίρια. Αλλά είναι ίσως και κάτι παραπάνω. Είναι ολοκληρωμένα αστικά αντι-παραδείγματα που μπορούν να διατηρήσουν στη μνήμη αλλά και με την υλική τους παρουσία ανοικτή την δυνατότητα άλλων τρόπων επίλυσης και διατύπωσης του οικιστικού προβλήματος (Σταυρίδης 2005: 113. Αυτά τα συγκροτήματα είναι, με αυτήν την έννοια, δείκτες μιας άλλης δυνατότητας που ενυπήρχε στο παρελθόν και πρέπει να επικαιροποιήσουμε (Benjamin 1992: 255). Αυτά τα παραδείγματα δεν φέρουν μόνο τα ίχνη της ιστορίας που πέρασε από πάνω τους, φέρουν ταυτόχρονα και το φορτίο μιας αναμέτρησης που διαπερνά αυτήν την ιστορία, της αναμέτρησης κάποιων σχεδιαστικών επιλογών και υλοποιημένων προτύπων που αντιστοιχούσαν στα οράματα και τις επιλογές μιας εποχής, με τις συνθήκες της ζωής των συγκεκριμένων ανθρώπων που τα κατοίκησαν. Και τούτοι οι κάτοικοι πάλεψαν με τη στενότητα του χώρου, πάλεψαν με τη λογική της οργάνωσης των κατόψεων, αναμετρήθηκαν με τις δυνατότητες και τους περιορισμούς που επέβαλλε η διάταξη των κτιρίων, όμως εν τέλει έζησαν μάλλον πολύ καλύτερα από εκείνους που αναγκάστηκαν να κατοικήσουν στον ασφυκτικό ιστό των αστικών πολυκατοικιών στις εργατικές και μικροαστικές γειτονιές της Αθήνας. Όπως το κρίνει και ο Βασιλείου, αναφερόμενος στις προσφυγικές πολυκατοικίες, «[κ]αι μόνο για τον ήλιο και τον αέρα τους θα τις ζηλεύουν ίσως αρκετοί από αυτούς που μένουν σε ορισμένες ιδιωτικές πολυκατοικίες με περισσότερη πολυτέλεια, αλλά με παράθυρα σε φωταγωγούς σαν πηγάδια» (Βασιλείου 1944: 82-83).

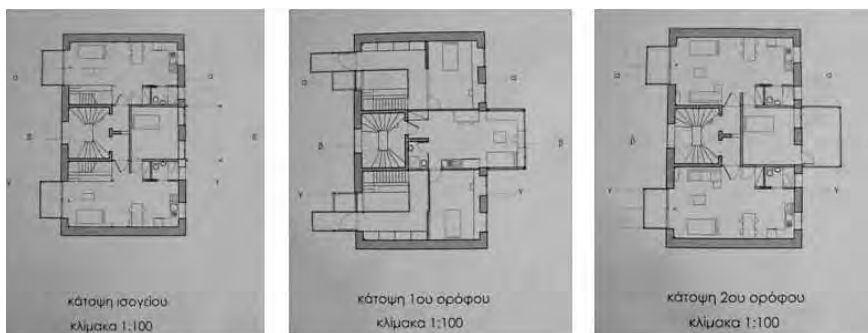
Ξανασχεδιάζοντας (σ)τα προσφυγικά

Στο 4ο εξάμηνο της Σχολής Αρχιτεκτόνων δίνεται από τους διδάσκοντες και τις διδάσκουσες του Τομέα III ως θέμα σχεδιασμού συλλογικής κατοίκησης το θέμα των επεμβάσεων στα προσφυγικά της Αλεξάνδρας. Το θέμα αυτό έχει μια μεγάλη ιστορία και ξεκίνησε από την πρωτοβουλία της καθηγήτριας Α. Βρυχέα. Πρόσφατα προστέθηκε στην ιστορία αυτή και η ενασχόληση με ανάλογες επεμβάσεις σε συγκρότημα του ΟΕΚ¹

Η επέμβαση λοιπόν στα προσφυγικά της Αλεξάνδρας, ως μια άσκηση επέμβασης σε κτίρια με παρελθόν, ιστορία και συγκεκριμένη περίοδο παραγωγής, είναι μια επέμβαση που επιχειρεί να γνωρίσει τους όρους με τους οποίους ένα υπόδειγμα κοινωνικής κατοικίας αλλά και η ιστορία της κατοίκησης του μπορούν να τροφοδοτήσουν σήμερα

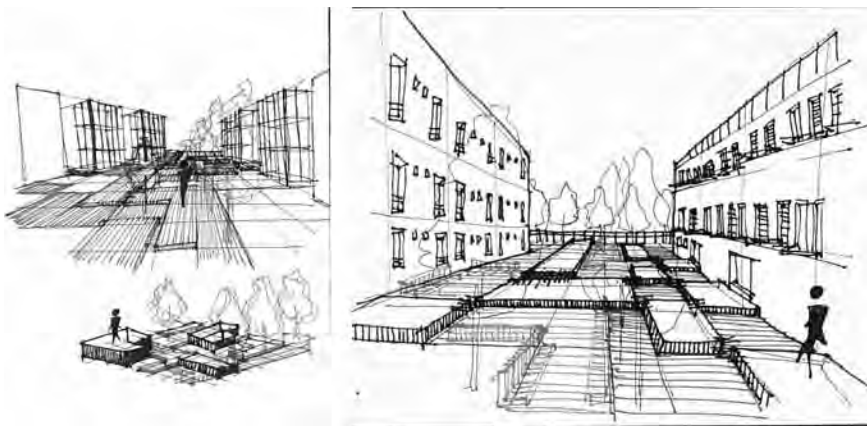
Εικ. 1, 2, 3 Μακέτες μελέτης για την τυποποίηση των μονάδων

Σχέδιο1 Τυποποίηση πυρήνα διαμερισμάτων
(Φιλίππου, Βενιζέλου)

σχεδιαστικές αναζητήσεις στην προοπτική της αναδιατύπωσης του αρχιτεκτονικού προβλήματος της κατοικίας των πολλών.

Οι προτάσεις των μοντερνιστών αρχιτεκτόνων τις οποίες ακολούθησαν με ευλάβεια, τουλάχιστον ως προς αυτό το σημείο, οι αρχιτέκτονες που σχεδίασαν τα προσφυγικά της Αλεξάνδρας και όλα τα ανάλογα συγκροτήματα, στηρίζονται στην πεποίθηση ότι μπορούμε με έναν οριστικό τρόπο να προσεγγίσουμε τις ανάγκες των ανθρώπων και με ένα επιτυχή τρόπο να σχεδιάσουμε πρότυπα για την ικανοποίησή τους. Αντίθετα, σύμφωνα με την εκφώνηση του θέματος, «Η έμφαση δίνεται στην κατανόηση διαφορετικών τρόπων ζωής και στη χωρική – αρχιτεκτονική τους έκφραση, κι όχι στον τυποποιημένο χρήστη. Αντί για τον ένα και μοναδικό τύπο για τις προκαθορισμένες ανάγκες του λεγόμενου 'μέσου χρήστη' ή της 'τυπικής οικογένειας', χρειάζεται να εξερευνηθούν πολλαπλές ομάδες πυρήνων κατοικίας που να απαντούν στις πολλαπλές και διαφορετικές ανάγκες των

Σχέδιο2 Τυποποίηση στοιχείων
διαμόρφωσης εξωτερικού χώρου (Ζαπατέρο)

πολλαπλών και διαφορετικών υποκειμένων και ομάδων, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητές τους, οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές, εθνικές, φυλετικές, ηλικιακές, φύλου και σεξουαλικότητας.»

Στόχος λοιπόν των επεμβάσεων που καλούνται οι φοιτητές και οι φοιτήτριες να δοκιμάσουν στο προσφυγικά της Αλεξάνδρας είναι να επανερμηνεύσουν αρχιτεκτονικά τη μορφή, τη διάταξη και τις σχέσεις των μονάδων κατοίκησης του συγκροτήματος. Είναι ένα σύνθετο πρόβλημα που σχετίζει την επεξεργασία προτάσεων για τύπους διαμερισμάτων με την αποτίμηση των συνεπειών που επιφέρουν οι επιλογές της τυποποίησης στη μορφή των κτιρίων και τη νοηματοδότησή της. Έτσι, πολλές προτάσεις επιχειρούν να δώσουν νέο νόημα στην επανάληψη των τυπικών μονάδων κατοίκησης, είτε αυξάνοντας τις παραλλαγές τους είτε επινοώντας διαφορετικούς συνδυασμούς τύπων που τροποποιούν έντονα και τη ρυθμικότητα των όψεων και την οργάνωση των όγκων και των κινήσεων.

Ένα δεύτερο επίπεδο σχεδιασμού εξαιρετικά σημαντικό για το σχεδιαστικό αυτό θέμα ορίζεται από ένα πρόβλημα που πάλι το μοντέρνο πρωτοέθεσε. Το πρόβλημα της αλλαγής, το πρόβλημα της μεταβολής. Πώς να σχεδιάσουμε χώρους που να μπορούν να δεχθούν αυτήν την απέραντη δύναμη που έχει η κατοίκηση, από την εποχή της νεωτερικότητας ως και σήμερα, να αλλάζει και να διαφοροποιείται παραμένοντας περισσότερο στραμμένη προς το μέλλον παρά στην παράδοση και τις επαναλήψεις της; Εξερευνώντας το πνεύμα ενός αναστοχαστικού μοντερνισμού και μακριά από τις αυταπάτες μιας διαρκούς καινοφάνειας αναζητούνται μεταβλητές μορφές, μορφές που μπορούν να απορροφήσουν την επινοητική προσαρμοστικότητα των κατοίκων και να δώσουν τόπο σε αυτοσχεδιαστικές ή, έστω, καθοδηγούμενες επεμβάσεις τους.

Ένα τρίτο πρόβλημα που διαπερνά τη σχεδιαστική διερεύνηση του θέματος αφορά τη σχέση του παλιού με το καινούργιο. Τι πρέπει να

Εικ.4 Σύστημα μεταβλητών προσθηκών (Μαρνελάκης)

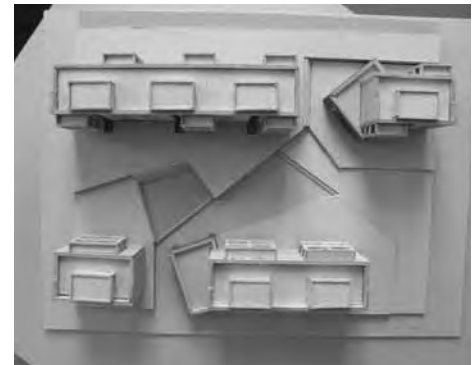

Εικ.5, 6 Εσωτερικό μονάδας με μεταβλητά στοιχεία (Αδαμόπουλος, Αρωνίδης,

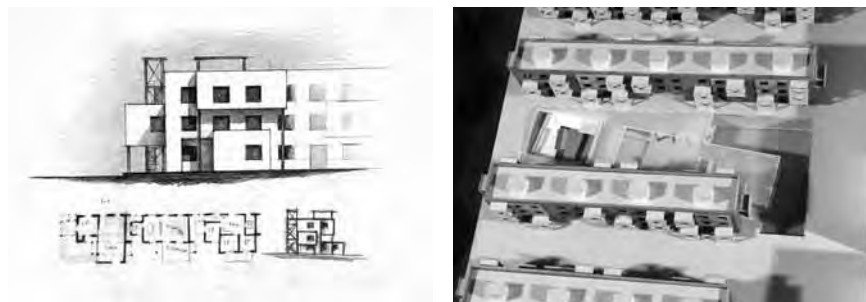
διαφυλάξουμε από τα προσφυγικά; Η μνημειοποίηση έργων του ηρωικού μοντερνισμού ως έργων που οφείλουν να διατηρηθούν αυτούσια ως δείγματα μιας άλλης εποχής, ίσως να συνιστά μια θεμελιώδη και ριζική αντίφαση. Αν κάτι υπάρχει πίσω από την κοινωνική δυναμική και την οραματική προοπτική του μοντερνισμού, ως ισχυρή ιδιαιτερότητά του σε σχέση με πολλά άλλα ρεύματα της αρχιτεκτονικής και της τέχνης, είναι ότι ήταν στραμμένος διαρκώς προς το μέλλον, επιχειρούσε να συλλάβει τον εαυτό του, ως μια διαδικασία παραγωγής ανοιχτής διαρκώς προς το μέλλον. Θα ήταν λάθος μάλλον –και αυτή η συζήτηση γίνεται πολλές φορές με έντονο τρόπο στη διάρκεια του μαθήματος– να σκεφτούμε αυτά τα κτίρια ως μικρούς Παρθενώνες. Όχι, αυτά τα κτίρια είναι τεκμήρια μιας ζωής σε κίνηση, σε εξέλιξη, μιας ζωής σε αγωνία, και τις αγωνίες τούτης εδώ της εποχής πρέπει να βρούμε τρόπο να τις εγγράψουμε στην προοπτική της ανάπλασης και του επανασχεδιασμού τους.

Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες ενθαρρύνονται να εξερευνήσουν και ισχυρούς τρόπους επέμβασης στο συγκρότημα αρκεί ο καθένας και η καθεμιά που προτείνει αυτή την επέμβαση, να δικαιολογήσει το αντίστοιχο σενάριο ανάπλασης. Αρκεί κάθε σενάριο να προβλέπει τη στέγαση ανθρώπων που ανήκουν σε κοινωνικές ομάδες με περιορισμένες ή καθόλου δυνατότητες πρόσβασης σε αξιοπρεπείς κατοικίες και να διατηρεί τον οικιστικό χαρακτήρα του συγκροτήματος.

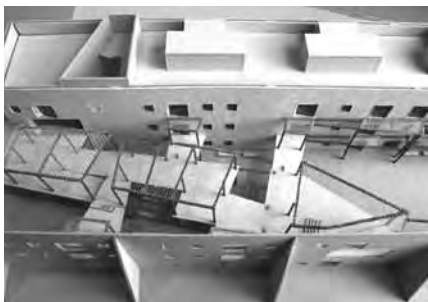
Ως πού μπορεί κανείς να επέμβει; Πόσο βλάσφημες μπορεί να φτάσουν να είναι οι επεμβάσεις στο σώμα των κτιρίων; Μέχρι πού μπορεί κανείς να ανεχθεί μια αλλοίωση των χαρακτηριστικών τους; Αυτά είναι μερικά από τα κρίσιμα αρχιτεκτονικά ερωτήματα που εξετάζονται στα πλαίσια του μαθήματος. Τα όρια δεν θεωρούνται ως δεδομένα, τα όρια ανακαλύπτονται μέσα από αρχιτεκτονικές

Εικ.7 (Βρανάκη, Λαμπαδιάρη)

Εικ.8, 9 (Τριάντη, Τσωνίδης, Σωτηρόπουλος)

Εικ.10 (Βασιλάκη, Εξάρχου, Καζάπη)

Εικ.11 (Αργύρης, Σπανού)

δοκιμές και προτάσεις, τα όρια τίθενται διαφορετικά από κάθε ομάδα αρκεί να υποστηρίζονται από ένα συνεκτικό σκεπτικό. Γι' αυτό μέσα στη διάρκεια όλων αυτών των χρόνων είχαμε αρκετά διαφορετικές προτάσεις. Στο ένα άκρο του φάσματος βρίσκονται ιδέες σχεδόν πλήρους διατήρησης της μορφής των κτιρίων που θεωρείται ότι πρέπει να παραμείνουν στη μνήμη της Αθήνας. Στο άλλο άκρο βρίσκονται προτάσεις που με εξαιρετικά έντονο τρόπο επιχειρούν να αποσπάσουν από τα κτίρια κυρίως τις δυνατότητες που εμπεριείχαν, αδιαφορώντας πλήρως πολλές φορές για την αναγνωρισιμότητα της αρχικής μορφής τους στην καινούργια προτεινόμενη αρχιτεκτονική οργάνωσή τους. Η γκάμα των ενδιάμεσων λύσεων είναι βέβαια πολύ μεγάλη όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα που παρατίθενται.

Πρόσφατα, μια έρευνα χρηματοδοτούμενη από το Ε.Μ.Π., ανέδειξε τον πλούτο των μετασχηματισμών της σχέσης δημόσιου ιδιωτικού χώρου στα ελληνικά συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας². Εστιάζοντας σε μια συσχέτιση των συλλογικών και ατομικών επεμβάσεων των κατοίκων με τις δυνατότητες που εμπεριείχε ο σχεδιασμός των συγκροτημάτων, η έρευνα έδειξε ότι στην Ελλάδα υπάρχουν εξαιρετικά ενδιαφέρουσες αρχιτεκτονικές διατυπώσεις του προβλήματος της κατοικίας των πολλών, κάποιες δε από αυτές, όπως τα προσφυγικά του μεσοπολέμου, ανήκουν στη διεθνή αρχιτεκτονική πρωτοπορία της εποχής τους.

Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του μαθήματος ανακαλύπτουν καθώς έρχονται σε επαφή με ένα συγκεκριμένο περιβάλλον κατοίκησης με ιστορία που την αφηγούνται οι τωρινοί κάτοικοί του, την πολυεπίπεδη σπουδαιότητα του αρχιτεκτονικού παραδείγματος των προσφυγικών. Σε πολλές περιπτώσεις, με τη συνδρομή της διδακτικής ομάδας, συνεργάστηκαν με τους ενεργούς κατοίκους σε δράσεις ανάδειξης και υπεράσπισης του συγκροτήματος της Αλεξάνδρας εκθέτοντας παράλληλα τις μελέτες τους.

Βιβλιογραφία

- Βασιλείου Ι. 1944, Η λαϊκή κατοικία, κοινωνικές τεχνικές και οικονομικές απόψεις - η λαϊκή κατοικία σε διάφορες ξένες χώρες και στην Ελλάδα, [χ.ε.] Benjamin W. 1992 Theses on the Philosophy of History στο Illuminations, London: Fontana Press.
- Βλάχου Γ. – Γιαννίτση, Γ. – Χατζηκώστα, Ε. 1978, Η στέγαση των προσφύγων στην Αθήνα και τον Πειραιά στην περίοδο 1920-1940. Προσφυγικές πολυκατοικίες, Αρχιτεκτονικά Θέματα, 12.
- Βρυχέα, Α. 2003 Κατοίκηση και κατοικία. Διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γκιζελή Β. 1984, Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930), Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Frampton, K. 2009 Μοντέρνα αρχιτεκτονική. Ιστορία και κριτική, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Hirschon R. 2006, Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Heynen, H. 1999 Architecture and Modernity, Cambridge Ma. : MIT Press
- Hirschon R. 2006, Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Λεοντίδου Α. 1989, Πόλεις της σιωπής. Εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά 1909-1940, Αθήνα: Πολιτιστικό τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ
- Σταυρίδης, Σ. 2002. Κριτική της αρχιτεκτονικής και κριτική κατοίκηση, στο Τεχνών κρίσεις. Κείμενα για την κριτική, Αθήνα: Διαν.
- Σταυρίδης, Σ. 2005 Προσφυγικών Όψεις, στο Η Μετάβαση της Αθήνας, Χ. Κάλμπαρη – Κ. Ντάφλος (επιμ.), Αθήνα: Futura.
- Stavrides, S. 2007. Heterotopias and the Experience of Porous Public Space, στο, Loose Space. Possibility and Diversity in Urban Life, K. Franck και Q. Stevens (επιμ.), Λονδίνο: Routledge.
- Tafuri, M. 1976 Architecture and Utopia. Design and Capitalist Development, Cambridge Ma.: MIT Press.

Μπορούμε σήμερα, σε μια εποχή κρίσης, να διδαχτούμε από συλλογικές εμπειρίες βιωμένης αρχιτεκτονικής και να αναζητήσουμε μορφές αξιοποίησης των κελυφών που τη στεγάζουν ακόμα; Αν μια τέτοια αναρώτηση προσδιορίζει ένα εκπαιδευτικό στοίχημα, αυτό το στοίχημα φαίνεται να το κερδίζει εδώ και κάμποσα χρόνια τούτο το μάθημα, συνδυάζοντας σχεδιασμό και επιτόπια παρατήρηση, θεωρητικές αναζητήσεις και επίγνωση του παρελθόντος, επινοήσεις και σεβασμό στη συλλογική μνήμη, υποστήριξη των αγώνων των κατοίκων και νηφάλια αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων απέναντι στο κυρίαρχο μοντέλο εμπορευματοποίησης της συλλογικής κατοικίας.

Σημειώσεις

1. Είναι φανερό ότι η αποτίμηση ως θεωρητική επένδυση της πορείας αυτής δεσμεύει μόνο τον υπογράφο του κείμενου αυτού, ο οποίος έχει και την ευθύνη του μαθήματος από το 2004 έχοντας βρεθεί στη διδακτική ομάδα από το 2001. Στη διδασκαλία του μαθήματος έχουν συμμετάσχει οι διδάσκοντες του τομέα III Α. Βρυχέα, Γ. Παρμενίδης, Κ. Μωραϊτής, Ν. Λάσκαρης, Δ. Σεβαστάκης, και οι Ε. Ιωαννίδου, Μ. Κοπανάρη, Ι. Μάρη, Κ. Μιχαλοπούλου, Μ. Ξυνταράκη, Β. Κρητικός, Κ. Πολυχρονιάδη και Μ. Καλογεράκου.

2. Πρόκειται για ερευνητικό πρόγραμμα βασικής έρευνας που χρηματοδότησε το ΕΜΠ (ΠΕΒΕ 2009), με τίτλο: Μετασχηματισμοί της σχέσης δημόσιου-ιδιωτικού χώρου στα συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας των ελληνικών αστικών κέντρων
Ερευνητική ομάδα:

Σταύρος Σταυρίδης, Επίκουρος Καθηγητής ΕΜΠ (Επιστημονικός Υπεύθυνος), αρχιτέκτονας
Παναγιώτα Κουτρολίκου, Λέκτορας ΠΔ407/80, αρχιτέκτονας
Φερενίκη Βαταβάλη, Διδάκτορας ΕΜΠ, αρχιτέκτονας πολεοδόμος
Μαρία Κοπανάρη, Υπ. Διδάκτορας ΕΜΠ, αρχιτέκτονας
Χριστίνα Μαραθού, Υπ. Διδάκτορας ΕΜΠ, ανθρωπολόγος
Βασιλική Γκιζελή, Κοινωνιολόγος, Αρχιτέκτων, Πολεοδόμος, Σύμβουλος παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Εικ. 12, 13 Διήμερο διαμαρτυρίας, αντίστασης, πολιτισμού και δράσης, Μάης 2003

Εικ. 14, 15 Πρωτοβουλία δημιουργίας στεκιού για τη μελέτη των προσφυγικών στο εγκαταλεημένο περίπτερο του συγκροτήματος, Μάης 2009

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Τερζόγλου Νικόλαος-Ιων, Αρχιτέκτων, Λέκτορας Ε.Μ.Π.

Στα πλαίσια του παρόντος κειμένου παρουσιάζονται οι βασικές αρχές που χαρακτηρίζουν το μάθημα ένταξης νέας αρχιτεκτονικής σε ιστορικό περιβάλλον, όπως οργανώνεται από τον Τομέα ΙΙΙ «Αρχιτεκτονικής Γλώσσας, Επικοινωνίας και Σχεδιασμού» της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π. Το μάθημα αυτό φέρει τον τίτλο «Ένταξη Νέας Λειτουργίας σε Υφιστάμενο Κέλυφος: το Πέρασμα του Χρόνου και οι Μετασχηματισμοί του Χώρου» και στοχεύει στην θεωρητική και σχεδιαστική επαν-ερμηνεία ιστορικά και πολιτισμικά φορτισμένων χώρων, βάσει μίας σύγχρονης προβληματικής. Η λογική του μαθήματος επιχειρεί να υπερβεί την αποκλειστική χρήση της κατηγορίας της 'μορφής' ως μοναδικού έγκυρου τρόπου αποτίμησης της σημασίας ενός ιστορικού κελύφους και να εμπλουτίσει τα υπάρχοντα εννοιολογικά εργαλεία κατανόησης του χώρου με νέες θεωρητικές προσεγγίσεις. Στην πρώτη ενότητα γίνεται σύντομη αναφορά στο περιεχόμενο και τους στόχους του μαθήματος, στους τρόπους συγκρότησης της διδασκαλίας και στο είδος των ασκήσεων που οργανώνει. Στη δεύτερη και τρίτη ενότητα εκτίθενται η ευρύτερη φιλοσοφία και το μεθοδολογικό και επιστημολογικό πλαίσιο που υποστηρίζουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του μαθήματος. Εδώ αναλύονται ορισμένες βασικές έννοιες (χρόνος και ίχνος, χώρος και κενό) και αναπτύσσεται η κεντρική σημασία τους για την οργάνωση και την διεξαγωγή μαθημάτων και γνωστικών αντικειμένων που αναφέρονται στην συσχέτιση μίας νέας αρχιτεκτονικής πρότασης με ένα δεδομένο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Εισαγωγή: Γενική Περιγραφή του Μαθήματος

Το παρόν κείμενο αποτελεί μία συμπυκνωμένη εκδοχή των βασικών αρχών του μαθήματος με τίτλο «Το Πέρασμα του Χρόνου και οι Μετασχηματισμοί του Χώρου», όπως οργανώνεται τα τελευταία εννέα χρόνια από τον Τομέα ΙΙΙ-Αρχιτεκτονικής Γλώσσας, Επικοινωνίας και Σχεδιασμού της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π. Οι διδακτικές ομάδες που πλαισιώσαν το μάθημα κατά την διάρκεια αυτών των ετών αποτελούνταν από την Καθηγήτρια κα. Σ. Χαραλαμπίδου-Διβάνη, τον Καθηγητή κ. Σ. Ξενοπούλου, τον Επικ. Καθηγητή κ. Δ. Σεβαστάκη, τον Λέκτορα κ. Χ. Διδώνη, την Λέκτορα κα. Μ. Μάρκου και τον γράφοντα. Επιπλέον, στο μάθημα συμμετείχαν ενεργά, στα πλαίσια Επικουρικού Διδακτικού Έργου, οι υποψήφιοι διδάκτορες και μεταπτυχιακοί σπουδαστές της Σχολής Αρχιτεκτόνων: Σ. Σαραντοπούλου, Ε. Ρεπούσκου, Α. Λάσκαρη και Β. Μουστάκας.

Ευρύτερος στόχος των μαθημάτων του Τομέα ΙΙΙ είναι η συνολική εννοιολογική-θεωρητική και σχεδιαστική-συνθετική προσέγγιση της

παραγωγής του αρχιτεκτονικού χώρου. Ο αρχιτεκτονικός χώρος διερευνάται ως ένα σύνθετο ολοκλήρωμα υλικών, οικονομικών και ιδεολογικών παραμέτρων, το οποίο νοηματοδοτείται από τις ειδικές κάθε φορά ιστορικές και κοινωνικές διεργασίες οργάνωσης, χρήσης και αναπαράστασης του, από προσδιορισμένες ομάδες ανθρώπων. Το συγκεκριμένο μάθημα του 3ου Έτους Σπουδών τοποθετείται στον πυρήνα αυτής της πολυπλοκότητας της κοινωνικής παραγωγής του χώρου διότι εστιάζει στην θεωρητική και σχεδιαστική επαν-ερμηνεία ενός υπάρχοντος αρχιτεκτονικού κελύφους και του περιβάλλοντος χώρου που το υποδέχεται. Η σχεδιαστική αυτή επαν-ερμηνεία στοχεύει στην εγκατάσταση νέων χρήσεων και λειτουργιών που θα ανανοηματοδοτήσουν το κέλυφος σε σχέση με τον ευρύτερο αστικό, κοινωνικό και πολιτισμικό χώρο. Η εγκατάσταση αυτών των χρήσεων οδηγεί σε συνθετικές αποφάσεις μετασχηματισμού της δομής, της μορφής, της υλικής και της άυλης συγκρότησης του εσωτερικού και του υπαίθριου χώρου του κελύφους, ώστε να υποδεχτεί τις σύγχρονες λειτουργίες που προτείνονται από κάθε σπουδαστική ομάδα.

Τα τελευταία εννέα χρόνια, τα θέματα που έχουν προταθεί από τις διεπιστημονικές διδακτικές ομάδες του Τομέα III καλύπτουν μία ποικιλία διαφορετικών συνθηκών επέμβασης σε υπάρχοντα κελύφη. Για παράδειγμα, το ακαδημαϊκό έτος 2002-2003 διερευνήθηκε ο χωρικός και λειτουργικός μετασχηματισμός ενός παλαιού βιομηχανικού κελύφους στην περιοχή της Πλάκας στην Αθήνα, το οποίο είχε εγκαταλειφθεί. Το κέλυφος συνόρευε με σημαντικό υπαίθριο κενό χώρο, ο οποίος είχε μία μοναδική θέα στον βράχο της Ακρόπολης. Έτσι, οι σπουδαστικές ομάδες κλήθηκαν αφενός να αναγνώσουν την αρχιτεκτονική ιδιαιτερότητα ενός βιομηχανικού χώρου στο ευρύτερο ιστορικό περιβάλλον της Πλάκας, αφετέρου να οργανώσουν την συνάφεια του κλειστού με τον υπαίθριο χώρο σε σχέση με την παρουσία και το συμβολικό φορτίο της Ακρόπολης. Στο επόμενο ακαδημαϊκό έτος, επιλέχθηκε ως θέμα το εγκαταλειμμένο κτήριο της Ηλεκτρικής Εταιρείας στον Πόρο. Εδώ η λογική της επέμβασης αντιμετώπισε το φυσικό τοπίο και το ιστορικό περιβάλλον του Πόρου ως συγκείμενα που επηρεάζουν την πρόταση νέων λειτουργιών και ταυτόχρονα κλήθηκε να διαχειριστεί την ιδιαίτερη υλική υφή του ίδιου του κελύφους ως αφορμή για νέες συνθετικές ιδέες.

Το μάθημα, παρ' όλα αυτά, δεν περιορίζεται στην επεξεργασία κελυφών και χώρων που έχουν αποκτήσει έναν ιστορικό και μνημονικό χαρακτήρα στο πέρασμα του χρόνου. Για παράδειγμα, σε πιο πρόσφατα ακαδημαϊκά έτη, τόλμησε να προτείνει, με ανάλογους ιδεολογικούς και μεθοδολογικούς όρους, την συνθετική διερεύνηση ενός ημιτελούς κτηρίου από μπετόν της δεκαετίας του 1970 στο κέντρο της Αθήνας,

στην οδό Πειραιώς, κοντά στην πλατεία Ομονοίας. Εδώ η πυκνότητα του σύγχρονου αστικού περιβάλλοντος και η πολύ-πολιτισμική κοινωνική συγκρότηση του ανθρωπολογικού πεδίου διάνοιγαν το ζήτημα των χωρικών μετασχηματισμών μίας υπάρχουσας κατάστασης σε πιο σύνθετες και αβέβαιες συνθήκες. Επιπλέον, η ιδιαιτερότητα της καθ' ύψος ανάπτυξης του κελύφους έθετε αρχιτεκτονικά προβλήματα άλλης φύσης από τα προηγούμενα, κατά βάση μονώροφα, κτίσματα. Η σχέση του κλειστού με τον δημόσιο αστικό χώρο και οι ιδεολογικές

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ & ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
 Νέα Αρχιτεκτονική σε Ιστορικό Περιβάλλον | 27/05 - 25/06 2011

Επιστημονική Διημερίδα & Έκθεση Φοιτητικών Εργασιών | Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Πρυτανεία

Σχεδιαστική Επέμβαση σε Εγκαταλειμμένο Κέλυφος στην Πλάκα

Διδακτική ομάδα:
 Σ. Ξυδούτσος
 Κρ. Διδωνής
 Φ. Σφοδρακάκης
 Ν. Τερζόγλου
 Μ. Μάρκου

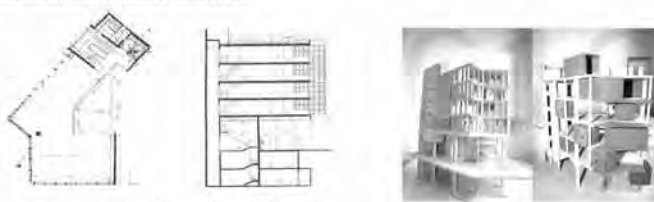
Σχεδιαστική Επέμβαση σε Εγκαταλειμμένο Κέλυφος στον Πόρο

Διδακτική ομάδα:
 Σ. Ξυδούτσος
 Δ. Ξεραυτάκης
 Ν. Τερζόγλου

Σχεδιαστική Επέμβαση σε Σκελετό από Οπλισμένο Σκυρόδεμα στην Οδό Πειραιώς

Διδακτική ομάδα:
 Σ. Ξυδούτσος
 Σ. Καραλαμνίδου
 Ν. Τερζόγλου
 Ε. Ρεπούσου
 Α. Αλιεράκη

Σχεδιαστική Επέμβαση σε Εγκαταλειμμένο Βιομηχανικό Κέλυφος στο Μεταουργείο

Διδακτική ομάδα:
 Σ. Ξυδούτσος
 Σ. Καραλαμνίδου
 Ν. Τερζόγλου
 Σ. Σαρανταπόλου
 Β. Μουστάκας

Το Πέρασμα του Χρόνου και οι Μετασχηματισμοί του Χώρου

Ε. Μ. Π. | Σχολή Αρχιτετόνων Μηχανικών | Συνθετικό Θέμα 6ου Εξαμήνου | 2002 - 2011
 ΤΟΜΕΑΣ (II) - ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Πίνακας 1 Αφίσα Συμμετοχής του Τομέα III στην Επιστημονική Διημερίδα και την Έκθεση Φοιτητικών Εργασιών με θέμα «Αρχιτεκτονικές Σπουδές και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά», Μάϊος-Ιούνιος 2011. Σχεδιαστική Επιμέλεια: Β. Μουστάκας. Πηγές Υλικού: Προσωπικό Αρχείο Ν.-Ι. Τερζόγλου (Σπουδαστικά Θέματα Τομέα III: 2002-2011).

προϋποθέσεις της επαναληπτικής δομής των κατόψεων και των όψεων της κατασκευής τοποθετούσαν το πρόβλημα της ένταξης σε ένα σύγχρονο πλαίσιο.

Συχνά, οι παραπάνω διαφορετικές λογικές συνδυάζονται σε ένα κοινό πρόβλημα, όπως στην άσκηση του Ακαδημαϊκού Έτους 2010-2011, η οποία είχε ως θέμα ένα εγκαταλειμμένο βιομηχανικό κέλυφος στην Περιοχή του Μεταξουργείου στην Αθήνα.¹ Εδώ, η πυκνότητα της αστικής ζωής αλληλεπιδρούσε με έναν εμφανή σκελετό από μπετόν, την ιστορική και ιδεολογική φόρτιση του κελύφους και την κοινωνική πολυπλοκότητα του περιβάλλοντος χώρου. Ο προβληματισμός αφορούσε στον λειτουργικό μετασχηματισμό του βιομηχανικού σκελετού σε συνάρτηση με το εκτεταμένο υπαίθριο αστικό κενό που το περιβάλλει και σε άμεση συνάφεια με το πραγματικό και εννοιολογικό περιβάλλον της σύγχρονης πόλης (Για όλα τα παραπάνω θέματα βλ. Πίνακας 1).

Επιστημολογικές και Μεθοδολογικές Αρχές του Μαθήματος

Θα επιχειρήσουμε να θίξουμε ένα πιο ουσιαστικό ζήτημα: υπάρχει ένα μεθοδολογικό και επιστημολογικό πλαίσιο που συνέχει την ποικιλία και την διαφοροποίηση αυτών των θεματικών; Πώς αντιλαμβανόμαστε το πρόβλημα 'ένταξης' νέας λειτουργίας σε υφιστάμενα αρχιτεκτονικά, αστικά και ενίοτε ιστορικά περιβάλλοντα; Οι διδακτικές ομάδες του Τομέα ΙΙΙ υιοθετούν τις παρακάτω γενικές επιστημολογικές και μεθοδολογικές αρχές, οι οποίες προσανατολίζουν και κατευθύνουν την σχεδιαστική έρευνα:

2.1. Η πρώτη μεθοδολογική αρχή του μαθήματος είναι πώς δεν δίδεται συγκεκριμένο κτηριολογικό πρόγραμμα στους σπουδαστές. Κάθε σπουδαστική ομάδα έχει απόλυτη ελευθερία να προσδιορίσει η ίδια το κτηριολογικό πρόγραμμα των λειτουργιών που θα φιλοξενηθούν στο κέλυφος και τον ευρύτερο υπαίθριο δημόσιο χώρο, μετά από προσωπική διερεύνηση των σύνθετων κοινωνικών και πολιτισμικών αναγκών της περιοχής μελέτης και των ανθρώπων που την κατοικούν.

2.2. Με αυτό τον τρόπο ενθαρρύνεται αφενός η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης του αρχιτέκτονα και η ανάγκη ανάπτυξης μίας συνεκτικής ιδεολογίας απέναντι στον σχεδιασμό του χώρου, αφετέρου προτάσσεται μία δεύτερη κεντρική επιστημολογική αρχή των διδασκόντων του Τομέα ΙΙΙ. Η αρχή αυτή έχει καταδειχθεί στα πλαίσια των μεθοδολογικών κατακτήσεων των επιστημών του ανθρώπου στον 20ο αιώνα και υπερασπίζεται την ιδέα ότι η ανάλυση είναι ήδη σύνθεση.² Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει κάποιου είδους 'ουδέτερη' 'ανάλυση' ενός χωρικού περιβάλλοντος, την

οποία θα διαδεχόταν ως απολύτως διακριτή διαδικασία, η 'σύνθεση' του. Το σχήμα αυτό υπακούει στον μύθο του θετικισμού περί 'καθαρής' παρατήρησης. Όμως, δεν υπάρχει καθαρή παρατήρηση όπως δεν υπάρχουν 'γυμνά' δεδομένα. Κάθε προοπτική επί του πραγματικού είναι κοινωνικά, ιδεολογικά και πολιτισμικά επικαθορισμένη από σύνθετες αξιολογικές φορτίσεις ατομικών και συλλογικών υποκειμένων, αναγκών και διεκδικήσεων. Αν ισχύουν οι παραπάνω σκέψεις, τότε η ανάλυση του χώρου, ως μία ενιαία διαδικασία, αναπόσπαστη από την σύνθεση του χώρου, ορίζει τις θεμελιώδεις επιλογές της αρχιτεκτονικής πρότασης μετασχηματισμού του. Ορίζει δηλαδή τα πεδία εστίασης, τις αξιολογικές ιεραρχήσεις, τα δομικά σχήματα παραγωγής και χρήσης του κοινωνικού χώρου. Η ποιότητα της ανάλυσης είναι ποιότητα σύνθεσης και αυτό έχει αποδειχθεί εμπειρικά από τα σπουδαστικά θέματα αυτών των ετών.

2.3. Μία τρίτη μεθοδολογική αρχή του μαθήματος αφορά στην ελευθερία των τρόπων και των ζητούμενων της τελικής παράδοσης των σπουδαστικών θεμάτων και συνδέεται με την αρχική ελευθερία στην διαμόρφωση του κτηριολογικού προγράμματος. Έτσι, η κλίμακα των τελικών σχεδίων και της μακέτας, η χρήση θεωρητικών κειμένων, φωτογραφιών, video, collage ή όποιων άλλων μέσων αναπαράστασης και επικοινωνίας των χωρικών ιδεών αφήνεται αποκλειστικά στην πρωτοβουλία των σπουδαστών, ανάλογα με την ιδιαιτερότητα της προοπτικής επαν-ερμηνείας του χώρου που έχουν υιοθετήσει.

2.4. Η τέταρτη επιστημολογική αρχή είναι μία παιδαγωγική αρχή. Οι παρουσιάσεις και οι διορθώσεις των σπουδαστικών θεμάτων δεν γίνονται ποτέ ατομικά, αλλά πάντοτε συλλογικά και δημόσια, στο σύνολο της τάξης. Έτσι, οι διαφοροποιήσεις των ερευνητικών προοπτικών κάθε ομάδας επαν-εγγράφονται σε ένα κοινό ορίζοντα ζητούμενων και ιδεών που ανασυνθέτει την συνολική δομή του χώρου μελέτης. Η διοργάνωση 5-ωρων Εργαστηρίων στον χώρο της Σχολής, μετά από πρόταση της Σόνιας Χαραλαμπίδου, όπου επιτυγχάνεται μία συνολική διάδραση των σπουδαστών μεταξύ τους και με τους διδάσκοντες, εξασφαλίζει την συνοχή ενός χώρου δημοσιότητας και διαλόγου.

2.5. Ως προς την ίδια την μεθοδολογία του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, ενθαρρύνεται η χρήση του ελεύθερου σκίτσου ως εργαλείου ενίσχυσης της διαλεκτικής ενότητας ανάλυσης-σύνθεσης, η έμφαση στην ανάγκη διερεύνησης πολλαπλών παραλλαγών της βασικής συνθετικής ιδέας ως αντίδοτο σε έναν εργαλειακό τεχνικισμό της άμεσης και μονοσήμαντης εφαρμογής που συχνά συνοδεύει τα νέα ψηφιακά μέσα καθώς και η ανάδειξη της αφαιρετικής μακέτας σε συγκροτητικό πυρήνα της αρχιτεκτονικής σκέψης. Η αφαιρετική μακέτα επιτρέπει την ανάπτυξη μίας

κριτικής στάσης απέναντι στον χώρο προς ερμηνεία, στο βαθμό που αποσπτά την προσοχή από την κατηγορία της 'μορφής' ως μοναδικού έγκυρου κριτηρίου αποτίμησης της σημασίας ιστορικά φορτισμένων κελυφών και συνόλων. Μετατοπίζει δηλαδή το πεδίο εστίασης από την μορφή στη δομή του χώρου, στην κοινωνική και λειτουργική του συγκρότηση.

Φιλοσοφικό Υπόβαθρο του Μαθήματος

Στο τελευταίο τμήμα του κειμένου θα θίξουμε ένα ευρύτερο ζήτημα, το οποίο προκύπτει οργανικά από τις παραπάνω επιστημολογικές και μεθοδολογικές αρχές και συνοδεύει υπόρρητα κάθε μάθημα που επιχειρεί να εντάξει νέες λειτουργίες και αρχιτεκτονικές προτάσεις σε δομημένα, ιστορικά ή αστικά περιβάλλοντα και σε φυσικά τοπία: το ζήτημα του φιλοσοφικού υποβάθρου που στηρίζει εντέλει τις συνθετικές επιλογές μας. Προφανώς, οι φιλοσοφικές διαστάσεις των μαθημάτων 'ένταξης' ενεργοποιούν ερωτήματα σχετικά με την λειτουργία της ιστορίας και της μνήμης στον ζωντανό αρχιτεκτονικό χώρο.³ Στον Τομέα III ενδιαφερόμαστε να μετατρέψουμε ανάλογες φιλοσοφικές έννοιες και τους συσχετισμούς ανάμεσα τους σε συγκεκριμένα εργαλεία σχεδιασμού. Ο ίδιος ο τίτλος του μαθήματος επισημαίνει δύο από αυτές: την έννοια του χρόνου και την έννοια του χώρου.

1. Χρόνος και Ίχνος

Μπορεί ο χρόνος να γίνει εργαλείο σχεδιασμού του χώρου; Ο Σόλων Ξενόπουλος και ο Χρήστος Διδώνης, σε κείμενα τους με πολλαπλές αναφορές στον κινηματογράφο, τις εικαστικές τέχνες και την αρχιτεκτονική, έχουν επεξεργαστεί τουλάχιστον δύο βασικές διαστάσεις του χρόνου που μπορούν να συμβάλουν στον χωρικό σχεδιασμό:

- Τις έννοιες της κίνησης και του ρυθμού ως οργανωτικών αρχών της δομής και της διαδοχής των χώρων, καθώς ορίζουν αντιληπτές και οικειοποιήσιμες ενότητες.⁴
- Την έννοια της αλλαγής που εναποθέτει υλικά ίχνη των χρονικών μετασχηματισμών στον κτισμένο χώρο.⁵ Οι μετασχηματισμοί αυτοί αναφέρονται τόσο στα ίχνη της φθοράς από το πέρασμα του χρόνου όσο και στις μεταμορφώσεις που προκύπτουν από τις εναλλαγές στις χρήσεις του κελύφους.

Από αυτές οι σκέψεις μπορούμε να οδηγηθούμε σε μία εμβάθυνση στην έννοια του Ίχνους ως εργαλείου σχεδιασμού. Το Ίχνος, σύμφωνα με τον φιλόσοφο Paul Ricoeur, «...δείχνει εδώ, άρα μέσα στον χώρο, και τώρα, άρα μέσα στο παρόν, το παρελθόν πέρασμα των ζώντων...Το πέρασμα

ως πράξη δεν υπάρχει πια: το ίχνος παραμένει».⁶ Αυτή η διαλεκτική της παρουσίας και της απουσίας που ενυπάρχει στην έννοια του ίχνους, αν ακολουθήσουμε την σκέψη του Peter Eisenman,⁷ αρθρώνεται υλικά στο αστικό περιβάλλον της πόλης. Τα πολλαπλά ίχνη του αστικού περιβάλλοντος μπορούν να μετατραπούν σε σχεδιαστικά εργαλεία οικειοποίησης ή απόδοσης ταυτότητας σε έναν χώρο. Επιπλέον, το ίχνος μπορεί να σηματοδοτήσει μία συντονισμένη και προθετική πράξη στον χώρο και άρα να οδηγήσει στην έννοια της χάραξης ως αντιληπτικού και οργανωτικού άξονα κίνησης.

Αν το ίχνος σηματοδοτεί έναν άξονα κίνησης, τότε ένα σύστημα ίχνών μπορεί να ιδρύσει ή να ερμηνεύσει την χάραξη των αξόνων μίας πόλης. Όμως, η έννοια του ίχνους ως εργαλείου σχεδιασμού και χειρισμού του χρόνου στην αρχιτεκτονική δεν εξαντλείται μόνο στην κατάδειξη των κινήσεων και των χαράξεων που έχουν ήδη καταγραφεί ιστορικά στο σώμα της πόλης. Εξίσου καλά μπορεί να τροφοδοτήσει την ιδέα για την υλική πραγμάτωση μίας νέας, προτεινόμενης πορείας ανάγνωσης και νοηματοδότησης του χώρου που υπερβαίνει την ιστορική και κοινωνική του παρακαταθήκη.

2. Χώρος και Κενό

Οι παραπάνω φιλοσοφικές αναγνώσεις του χρόνου στην αρχιτεκτονική προϋποθέτουν μία συγκεκριμένη θεώρηση του 'χώρου' ως ενός μεταλλασσόμενου συστήματος σχέσεων που επαναπροσδιορίζονται κάθε χρονική στιγμή. Η διάρκεια βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με την στιγμή, η οποία μπορεί να είναι η στιγμή του νέου σχεδιασμού που μετασχηματίζει την παραγωγή ενός χώρου. Σε αυτό το φιλοσοφικό υπόβαθρο θεώρησης του χώρου ως δυναμικού συστήματος σχέσεων, κρίσιμη σημασία αποκτά η έννοια του 'κενού'.⁸

Διότι οι σχέσεις αυτές μπορεί να είναι υλικές αλλά ενδέχεται να είναι και άυλες, αόρατες. Ο Σόλων Ξενόπουλος, στο κείμενο του με τίτλο «Ο Χώρος και η Αρχιτεκτονική του Κενού», ορίζει τον 'χώρο' ως το υπαρκτό, αλλά μη-ορατό κενό που υφίσταται ανάμεσα στις ορατές, υλικές κατασκευές και ρυθμίζει τις σχέσεις τους.⁹ Οι σχέσεις αυτές είναι κοινωνικά συγκροτημένες. Με άλλα λόγια, το κενό είναι φορέας κοινωνικών σημασιών, νοημάτων και ιδεών. Η διαλεκτική του υλικού πλήρους με το χωρικό κενό γεννά την αρχιτεκτονική. Ακόμα περισσότερο, γεννά το νόημα της αρχιτεκτονικής.

Μπορεί η έννοια του κενού να αποτελέσει εργαλείο σχεδιασμού και επέμβασης σε υπάρχοντα κελύφη; Καταρχήν, μπορεί να θεμελιώσει

Βιβλιογραφία

- Σόλων Ξενόπουλος, «Ο Χώρος και η Αρχιτεκτονική του Κενού», στο Περιοδικό Α3, Τεύχος 6, Ιαν.-Φεβρ. 1997, σσ. 18-19
- Σόλων Ξενόπουλος, Χρήστος Διδώνης, «Ο Χώρος και η Αρχιτεκτονική του Χρόνου», στην Έκδοση για τις Τέχνες και τον Πολιτισμό Highlights, Τεύχος 8, Ιαν.-Φεβρ. 2004, σσ. 76-77
- Σ. Χαραλαμπίδου-Διβάνη, Ν.-Ι. Τερζόγλου, «Σχεδιαστική Επέμβαση σε Γκαταλειμμένο Βιομηχανικό Κέλυφος στο Μεταξουργείο», Εκφώνηση Μαθήματος, Αθήνα, Ε.Μ.Π., Μάρτιος 2011
- Νικόλαος-Ίων Τερζόγλου, «Περιοχή Αρχιτεκτονικού Χώρου και Επικοινωνίας», στο Τεύχος Τομέας III- Αρχιτεκτονική Γλώσσα, Επικοινωνία και Σχεδιασμός, το οποίο συνόδευε την ομώνυμη Έκθεση του Τομέα III, Αθήνα, Ε.Μ.Π., 2000, σσ. 3-4
- Σόλων Ξενόπουλος, «Η Αρχιτεκτονική του Χρόνου», Εκφώνηση Μαθήματος, Αθήνα, Ε.Μ.Π., Οκτώβριος 2007
- Νικόλαος-Ίων Τερζόγλου, «Ιστορία-Μνήμη-Μνημείο», στο Σταύρος Σταυρίδης (επιμ.), Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σσ. 261-291
- Paul Ricoeur, Temps et Récit, Tome III, Le Temps Raconté, Éditions du Seuil, 1985
- Peter Eisenman, «Architecture and the Problem of the Rhetorical Figure», στο Kate Nesbitt (ed.), Theorizing a New Agenda for Architecture, An Anthology of Architectural Theory, 1965-1995, Princeton Architectural Press, New York, 1996, σσ. 176-181
- Otto von Guericke, Experimenta Nova (Ut Vocantur) Magdeburgica de Vacuo Spatio, Amsterdam, 1672
- Voltaire, Lettres Philosophiques, Chez E. Lucas, A Amsterdam, 1734
- Νικόλαος-Ίων Τερζόγλου, «Κλίμακα και Χώρος : Αναγνώσεις μίας Πολύπλοκης Σχέσης» κείμενο δημοσιευμένο στο ηλεκτρονικό περιοδικό Greek Architects, 2008

την εννοιολογική ενότητα ανάλυσης και σύνθεσης ως μίας διαδικασίας προσέγγισης των σχέσεων ανάμεσα στα κενά και τα πλήρη του αστικού ιστού. Επιπλέον, μπορεί να συλλάβει την συγκρότηση του χώρου ως συστήματος απόστασης και εγγύτητας ανάμεσα στους ανθρώπους, το οποίο διαμορφώνεται κοινωνικά και πολιτισμικά. Αυτή η σκέψη μας οδηγεί στο ζήτημα της κλίμακας του χώρου¹⁰ ως προς τον άνθρωπο. Η κλίμακα μετατρέπεται σε πεδίο σχέσεων ανάμεσα στο κενό και το πλήρες, ανάμεσα στον ανοικτό και τον κλειστό χώρο. Το κενό όμως μπορεί να ενυπάρχει και μέσα στον κτισμένο εσωτερικό χώρο. Αυτό συνεπάγεται μία διερεύνηση του κενού ως στοιχείου της τομής στο κτηριακό σώμα και των συνθετικών δυνατοτήτων που διανοίγει για μία νέα νοηματοδότηση του συνολικού χώρου.

Η διαλεκτική του κενού και του πλήρους μέσα στο κτηριακό σώμα ενδέχεται να τροφοδοτήσει τις συνθετικές ιδέες που επεμβαίνουν σε υπάρχοντα κελύφη. Επιπλέον, η έννοια του χώρου ως κενού επιτρέπει την σύλληψη της συνέχειας ανάμεσα στον κλειστό και τον ανοικτό χώρο. Στα πλαίσια αυτής της αντίληψης, η ομάδα του Τομέα III ενθαρρύνει τους σπουδαστές να προσεγγίσουν συνολικά το περιβάλλον επέμβασης που τους δίνεται κάθε φορά. Ταυτόχρονα, αυτή η θεωρητική θέση επιτρέπει την ενιαία αντιμετώπιση του κλειστού και του υπαίθριου χώρου με συνεκτικές λογικές σχεδιασμού. Πράγματι, για τον Τομέα III, ο κενός χώρος διαθέτει μία αυτόνομη παρουσία και σημασία, πέρα από το υλικό, κτισμένο πλήρες.¹¹ Έτσι, καλούμε τους σπουδαστές να τον οργανώσουν όχι ως το 'υπόλοιπο' του κτισμένου χώρου αλλά ως έναν ενεργό χώρο με τις δικές του ποιότητες και αξίες. Σε αυτή την φιλοσοφική προβληματική, η ενοποίηση του 'εσωτερικού' και του 'εξωτερικού' κενού αποτελεί ένα βασικό ζητούμενο.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, μέσω του ίχνους, του κενού και άλλων εννοιολογικών εργαλείων, η ομάδα του Τομέα III «Αρχιτεκτονικής Γλώσσας, Επικοινωνίας και Σχεδιασμού» επιχειρεί να αποκαλύψει την πολύπλοκη, υλική και ιδεολογική, συγκρότηση και παραγωγή του αρχιτεκτονικού χώρου. Ταυτόχρονα, οι παραπάνω φιλοσοφικές και μεθοδολογικές αρχές ένταξης νέων δομών και λειτουργιών σε υπάρχοντα κελύφη και σε κοινωνικά περιβάλλοντα φορτισμένα με σημασίες και νοήματα, προτείνουμε πως θα μπορούσαν να ισχύουν για κάθε αρχιτεκτονικό πρόβλημα γενικά. Αυτό συμβαίνει στο βαθμό που δεχτούμε ότι η αρχιτεκτονική δημιουργία πάντοτε συσχετίζεται με ένα προ-υπάρχον πλαίσιο, είτε αυτό είναι ιστορικό, είτε αστικό, είτε φυσικό.

Υποσημειώσεις

1. Σ. Χαραλαμπίδου-Διβάνη, Ν.-Ι. Τερζόγλου, «Σχεδιαστική Επέμβαση σε Εγκαταλειμμένο Βιομηχανικό Κέλυφος στο Μεταξουργείο», Εκφώνηση Μαθήματος, Αθήνα, Ε.Μ.Π., Μάρτιος 2011, σσ. 1-4
2. Νικόλαος-Ίων Τερζόγλου, «Περιοχή Αρχιτεκτονικού Χώρου και Επικοινωνίας», στο Τεύχος Τομέας III-Αρχιτεκτονική Γλώσσα, Επικοινωνία και Σχεδιασμός, το οποίο συνόδευε την ομώνυμη Έκθεση του Τομέα III, Αθήνα, Ε.Μ.Π., 2000, σσ. 3-4
3. Νικόλαος-Ίων Τερζόγλου, «Ιστορία-Μνήμη-Μνημείο», στο Σταύρος Σταυρίδης (επιμ.), Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σσ. 261-291
4. Σόλων Ξενόπουλος, Χρήστος Διδώνης, «Ο Χώρος και η Αρχιτεκτονική του Χρόνου», στην Έκδοση για τις Τέχνες και τον Πολιτισμό Highlights, Τεύχος 8, Ιαν.-Φεβρ. 2004, σσ. 76-77
5. Σόλων Ξενόπουλος, «Η Αρχιτεκτονική του Χρόνου», Εκφώνηση Μαθήματος, Αθήνα, Ε.Μ.Π., Οκτώβριος 2007, σελ. 4
6. Paul Ricoeur, Temps et Récit, Tome III, Le Temps Raconté, Éditions du Seuil, 1985, σσ. 218-219
7. Peter Eisenman, «Architecture and the Problem of the Rhetorical Figure», στο Kate Nesbitt (ed.), Theorizing a New Agenda for Architecture, An Anthology of Architectural Theory, 1965-1995, Princeton Architectural Press, New York, 1996, σσ. 179-180
8. Otto von Guericke, Experimenta Nova (Uf Vocantur) Magdeburgica de Vacuo Spatio, Amsterdam, 1672, σελ. 63, col. 2 και Voltaire, Lettres Philosophiques, Chez E. Lucas, A Amsterdam, 1734, σελ. 139
9. Σόλων Ξενόπουλος, «Ο Χώρος και η Αρχιτεκτονική του Κενού», στο Περιοδικό A3, Τεύχος 6, Ιαν.-Φεβρ. 1997, σελ. 18
10. Νικόλαος-Ίων Τερζόγλου, «Κλίμακα και Χώρος: Αναγνώσεις μίας Πολύπλοκης Σχέσης» κείμενο δημοσιευμένο στο ηλεκτρονικό περιοδικό Greek Architects, 2008
11. Σόλων Ξενόπουλος, «Ο Χώρος και η Αρχιτεκτονική του Κενού», στο Περιοδικό A3, Τεύχος 6, Ιαν.-Φεβρ. 1997, σελ. 19

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΣΕ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – αντιθέσεις και δίπολα

Κωνσταντινίδου Έλενα, Αρχιτέκτων, Λέκτορας ΕΜΠ

Η παρουσίαση που ακολουθεί επιχειρεί να αναδείξει προβληματισμούς που αναπτύσσονται σχετικά με τα ζητήματα σύγχρονου σχεδιασμού σε ιστορικό περιβάλλον, μέσα από τη διδασκαλία των συνθετικών μαθημάτων, στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ. Οι προβληματισμοί αυτοί κινούνται γύρω από ερωτήματα που αφορούν στον τρόπο και στο είδος της παρέμβασης, στη σχέση της με τον τόπο και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του, στη μεθοδολογία εγγραφής της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο ιστορικό περιβάλλον.

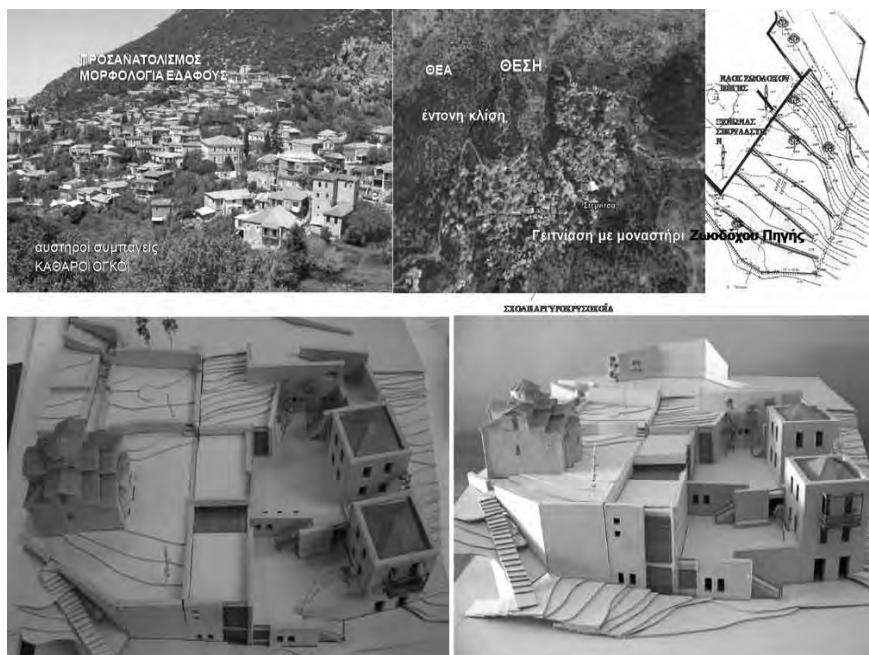
Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στο κύριο συνθετικό μάθημα του 6ου εξαμήνου, που εισάγει τους σπουδαστές στο ζήτημα της νέας αρχιτεκτονικής δημιουργίας σε τόπο με ιδιαίτερο ιστορικό και αρχιτεκτονικό χαρακτήρα. Το θέμα της ένταξης, της συσχέτισης δηλαδή της αρχιτεκτονικής δημιουργίας με το περιβάλλον της, φυσικό και δομημένο, αποτελεί πρωταρχικό και θεμελιώδες ζήτημα της αρχιτεκτονικής πράξης. Ο τρόπος συσχετισμού με την παράδοση αποτελεί μέρος των γενικότερων προβλημάτων της αρχιτεκτονικής σύνθεσης που αποτελεί «ένταξη» με την ευρύτερη έννοια. Όπως θα διαφανεί μέσα από την παρουσίαση, η αποτελεσματική ένταξη της σύγχρονης αρχιτεκτονικής δημιουργίας, δεν εξαρτάται τελικά από την πιστή τήρηση «κανόνων», ούτε υπάρχουν κατευθυντήριοι άξονες που να συνδέουν το παρόν με το παρελθόν. Κυρίως σχετίζεται με την ποιότητα της αρχιτεκτονικής πρότασης, και αποτελεί, εν τέλει, θέμα «καλής» αρχιτεκτονικής.

Εισαγωγή

Η παρουσίαση που ακολουθεί επιχειρεί να αναδείξει κάποιους από τους προβληματισμούς που αναπτύσσονται σχετικά με τα ζητήματα σύγχρονου σχεδιασμού σε ιστορικό περιβάλλον, μέσα από τη διδασκαλία των συνθετικών μαθημάτων, στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ.

Οι προβληματισμοί αυτοί κινούνται γύρω από ερωτήματα που αφορούν στον τρόπο και στο είδος της παρέμβασης, στη σχέση της με τον τόπο και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του, στη μεθοδολογία εγγραφής της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο ιστορικό περιβάλλον.

Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στο κύριο συνθετικό μάθημα του 6ου εξαμήνου, που εισάγει τους σπουδαστές στο ζήτημα της νέας αρχιτεκτονικής δημιουργίας σε τόπο με ιδιαίτερο ιστορικό και αρχιτεκτονικό χαρακτήρα.

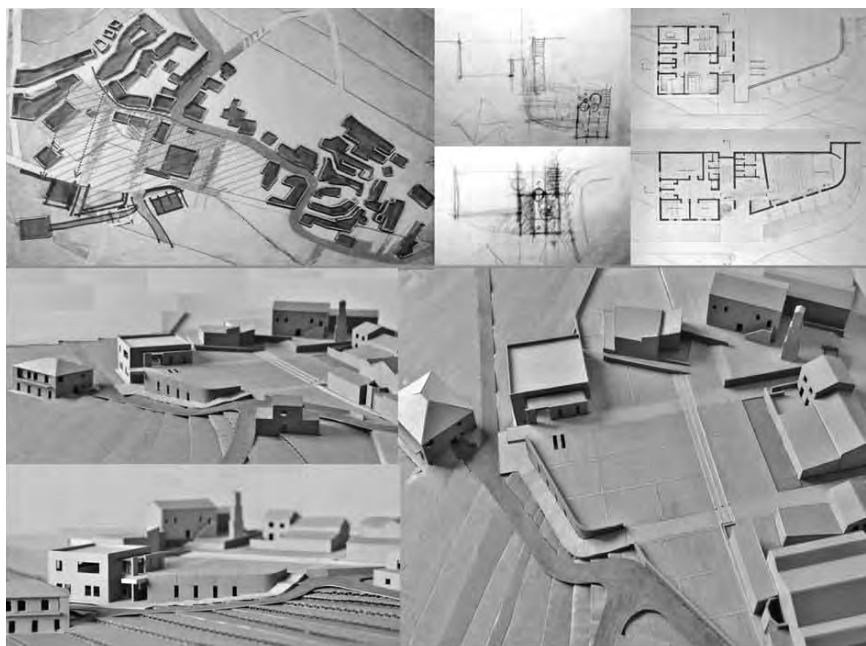
Εικ.1 Αρχιτεκτονική Σύνθεση έξι εξαμήνου, Ξενώνας Σπουδαστών στη Στεμνίτσα

Τα ζητήματα της ένταξης

Το θέμα της συσχέτισης της αρχιτεκτονικής δημιουργίας με το περιβάλλον της, φυσικό και δομημένο, αποτελεί πρωταρχικό και θεμελιώδες ζήτημα της αρχιτεκτονικής πράξης. Η συνθετική διαδικασία, σε κάθε περίπτωση, ξεκινά από τον τόπο, τον αφορά, αναφέρεται σε αυτόν. Η περιοχή και τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της βρίσκεται στον πυρήνα της διαδικασίας σχεδιασμού. Η σχέση της αρχιτεκτονικής δημιουργίας με το άμεσο και ευρύτερο φυσικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, αποτελεί βασική συνθήκη για το σχεδιασμό.

Το ζήτημα της ένταξης αφορά στις νέες αρχιτεκτονικές μορφές οι οποίες θα πρέπει να είναι συμβατές με το χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του τόπου, να συνδιαλέγονται με τις υπάρχουσες μορφές και το ιδιαίτερο νόημά τους. Σε ότι αφορά στο ιστορικό περιβάλλον, το θέμα της ένταξης τίθεται δυναμικά και επιτακτικά. Ο πρωταρχικός στόχος και το ζητούμενο είναι η προστασία και διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Παράλληλα, ο τόπος είναι ζωντανός, πρέπει να αναπτυχθεί, να εξελιχθεί, να εμπλουτιστεί.

Η μετάβαση από την μια εποχή στην άλλη είναι μια αδιάκοπη

Εικ.2 Αρχιτεκτονική Σύνθεση βου εξαμήνου,
Κτίριο Φιλαρμονικής στους Κυνοπιάστες
Κέρκυρας

διαδικασία, όπως αδιάκοπη είναι και η διαδικασία της ένταξης, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, των καταλοίπων της κάθε εποχής στις επόμενες. Ταυτόχρονα, η δυναμική εξέλιξη του χώρου και οι σύγχρονες ανάγκες έρχονται συχνά σε σύγκρουση με το παρελθόν και την αναγκαιότητα διατήρησης και διαφύλαξης του. Το ζήτημα, συνεπώς, της ένταξης εμπεριέχει μια σειρά από αντιθέσεις και δίπολα: παρελθόν-παρόν, παλιό-νέο, ιστορικό-σύγχρονο, διατήρηση-εξέλιξη, προστασία-ανάπτυξη. Ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον αναπτύσσεται, θα λέγαμε, μια «πολιτικότητα», με την οποία σχετίζονται άμεσα τα ζητήματα της ένταξης. Η σχέση του παρελθόντος με το παρόν βρίσκεται πάντα σε μια κατάσταση ευαίσθητων, εύθραυστων και ασταθών ισορροπιών. Απ'τη μία βαραίνουν οι οφειλές της διατήρησης της κληρονομιάς, από την άλλη, η αναγκαιότητα να την καταστήσουμε οργανικό συστατικό στοιχείο του χώρου και να της εξασφαλίσουμε μια δυναμική παρουσία που να αναβαθμίζει την εικόνα του.

Στο ερώτημα, πως μπορεί η αρχιτεκτονική κληρονομιά να συνυπάρξει με τις νέες συνθήκες του μέλλοντος, δεν υπάρχουν «εύκολες» απαντήσεις. Η αρχιτεκτονική που συγκροτήθηκε στο παρελθόν, υπό εντελώς διαφορετικές από τις σημερινές συνθήκες, εξακολουθεί να ζει ως παρουσία στο παρόν, να κάνει έντονη την ύπαρξη της στο χώρο

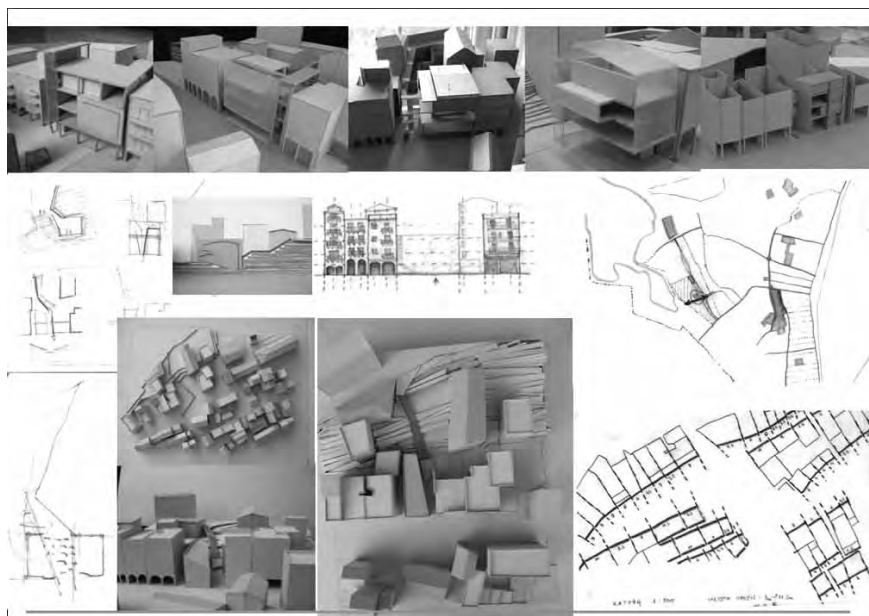
και στο χρόνο και να συνιστά μέρος του κτισμένου περιβάλλοντος. Η διαφορά ανάμεσα στους μηχανισμούς παραγωγής του ιστορικού και του σύγχρονου κτισμένου περιβάλλοντος είναι βαθιά και θεμελιώδης. Ο ιστορικός - παραδοσιακός χώρος είναι το προϊόν διαδικασιών και συναρτήσεων - ηθών, εθίμων, οικονομικών, κοινωνικών, τεχνολογικών, θρησκευτικών και πολιτιστικών παραμέτρων – που σήμερα δεν υπάρχουν ή έχουν διαφοροποιηθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό. Ο «αρχιτέκτονας» του παρελθόντος είναι κοινωνός όλων αυτών των συναρτήσεων, σε αντίθεση με το σύγχρονο που εκφράζει μια άλλη πραγματικότητα απαλλαγμένη από τους «όρους» μιας συλλογικής εμπειρίας και πράξης.

Αποδεχόμαστε, λοιπόν, εξ αρχής το γεγονός ότι, δε μπορεί ο σημερινός αρχιτέκτονας να εκφραστεί με την ίδια αρχιτεκτονική γλώσσα του παρωχημένου παραδοσιακού μοντέλου, που εκφράζει μια άλλη μορφή ζωής. Όπως σημειώνει και ο Γ. Λάββας¹ η σύγχρονη αρχιτεκτονική δράση δε μπορεί de facto να οικοδομήσει «παραδοσιακά», κι αν αυτό γίνει είναι νόθο και ψεύτικο.

Η μεθοδολογία της ένταξης

Το ερώτημα που τίθεται στη συνέχεια, είναι εάν μπορούν να διατυπωθούν κανόνες «εγγραφής» της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο ιστορικό περιβάλλον.

Σε κάθε περίπτωση, η ένταξη νέων στοιχείων, μέσα στα ιστορικά σύνολα είναι μια σύνθετη πράξη. Από τη διεθνή εμπειρία διακρίνονται διάφοροι τρόποι αντιμετώπισης, που κινούνται από το σημείο της «μίμησης» έως αυτό της «αντίθεσης». Στο ζήτημα του μιμητισμού δε θα σταθώ παρά ελάχιστα, αφού θεωρώ δεδομένη πλέον την απόσταση που παίρνει ο σύγχρονος αρχιτέκτονας από αυτή την «επιλογή»². Ήδη, αρκετά χρόνια νωρίτερα, ο Π. Μιχελής³ γράφει για την ανάγκη που υπάρχει «συγχρονισμού της αρχιτεκτονικής με τα κτιριολογικά προβλήματα που θέτει η εποχή μας, προκειμένου να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του ανθρώπου και των μαζών ορθά. Συγχρονισμού με την τεχνική πρόοδο προκειμένου να χρησιμοποιηθούν μέθοδοι κατασκευής και υλικά νέα. Συγχρονισμός τελικώς σημαίνει ριζική αναμόρφωση των μορφών της αρχιτεκτονικής ελεύθερη από την μίμηση του παρελθόντος ώστε να εκφράσει το πνεύμα της εποχής. Μία τέτοια στάση παρουσιάζεται ως άρνηση του παρελθόντος, ως άρνηση κάθε παράδοσης. Και όμως η παράδοση παραμένει στη μνήμη, διότι παραδίδει αξίες και όχι μορφές. Το εγχείρημα δεν είναι εύκολο, αλλά είναι δημιουργικό, θα έλεγα κοσμογονικό»

Εικ.3 Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου,
Κτίριο Φιλαρμονικής στην πόλη
της Κέρκυρας

Ως αφετηρία, λοιπόν, του προβληματισμού μας, έχουμε το δεδομένο της αναζήτησης ενός σύγχρονου τρόπου συσχέτισης του παρόντος με το παρελθόν, όχι με αυθαίρετη απόσπαση μορφών ή μίμηση, αλλά μέσα από τη σύμπραξη, την αντιθετική συσχέτιση και την ανάπτυξη διαλεκτικής σχέσης με τον τόπο.

Στο σημείο αυτό θα έρθουμε στο θέμα του 6ου εξαμήνου, που όπως έχει ήδη αναφερθεί, εισάγει τους σπουδαστές συστηματικά στο ζήτημα της ένταξης.

Αντικείμενο του μαθήματος είναι η αρχιτεκτονική παρέμβαση, είτε σε προστατευόμενο παραδοσιακό περιβάλλον ή σε αστική περιοχή με ιδιαίτερο χαρακτήρα. Σε κάθε περίπτωση, εκπαιδευτικός στόχος της άσκησης είναι η αντιμετώπιση των θεμάτων που θέτει η παρέμβαση αυτή παράλληλα με την επίλυση σύγχρονων λειτουργικών αναγκών. Πρόκειται συνήθως για τη σύνθεση κτιρίου απλού κτιριολογικού προγράμματος, όπως για παράδειγμα: κινηματογράφος στην Αίγινα, κατάστημα τράπεζας στο Ναύπλιο, ξενώνας για σπουδαστές στη Στεμνίτσα, περίπτερο έκθεσης της πόλης του Λαύριου, κτίριο εργασίας ερευνητών – καλλιτεχνών στην Πλάκα, Κτίριο φιλαρμονικής στην Κέρκυρα κλπ.

Το μάθημα συνήθως διαρθρώνεται σε δύο φάσεις: Η πρώτη αφορά στην επίλυση του συνόλου σε μικρότερη κλίμακα και περιλαμβάνει την αναγνώριση της ευρύτερης περιοχής και του άμεσου περιβάλλοντος. Η δεύτερη περιλαμβάνει τη συγκρότηση των συνθετικών αρχών και της κεντρικής ιδέας και δίδει έμφαση στην επεξεργασία και στην υλικότητα του κτιρίου και του υπαίθριου χώρου.

Η αναγνώριση του τόπου

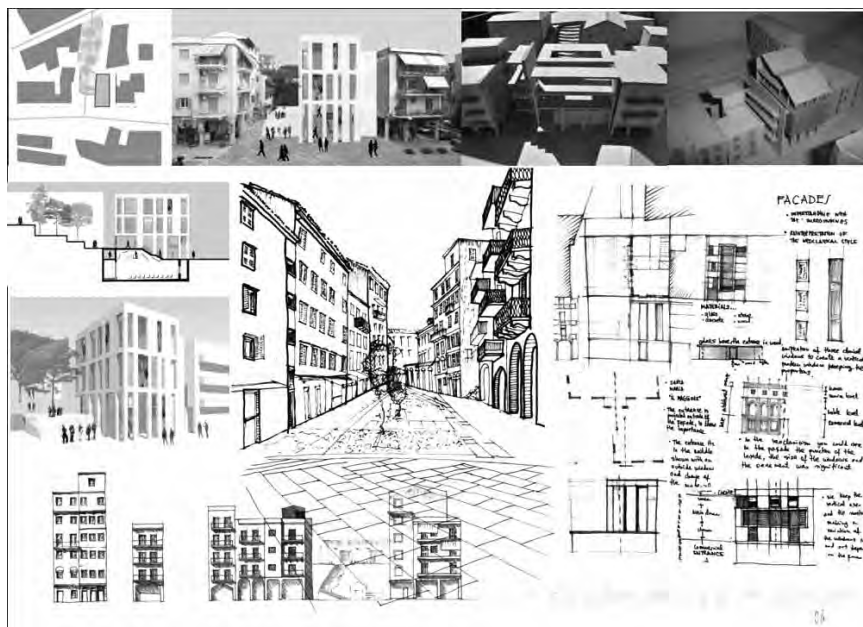
Βασική προϋπόθεση για την ένταξη, όπως είναι προφανές, είναι η σε βάθος γνωριμία και εμπειρία του τόπου στον οποίο αφορά η σύγχρονη παρέμβαση. Όπως γράφει ο Α. Κωνσταντινίδης⁴: Αφετηρία αρχιτεκτονικού έργου: άνθρωπος, τοπίο.

Η διερεύνηση του θέματος της ένταξης προϋποθέτει την κατανόηση του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα και της ταυτότητας⁵ του ιστορικού περιβάλλοντος, την ανάλυση των χαρακτηριστικών του και την αναγνώριση των κανόνων συγκρότησής του.

Οι σπουδαστές έχουν ήδη εισαχθεί, στο προηγούμενο εξάμηνο των σπουδών, στη μεθοδική ανάλυση και ερμηνεία των αρχιτεκτονικών αξιών και της φυσιογνωμίας ενός τόπου (μάθημα ανάλυσης προστατευόμενου παραδοσιακού οικισμού), γεγονός ιδιαίτερα χρήσιμο για την παρούσα άσκηση.

Η ανάγνωση του χώρου αφορά στα φυσικά δεδομένα και τα στοιχεία του τοπίου (μορφολογία εδάφους, ανάγλυφο, θέα, οπτικές φυγές, προσανατολισμός, υλικότητα). Αφορούν, επίσης, στην ιδιαιτερότητα του πολεοδομικού ιστού (σχέσεις των κτισμάτων στο χώρο, τρόπος διάταξής τους σε σχέση με το οικόπεδο και το δρόμο, σχέση κτισμένου και άκτιστου χώρου, ιδιωτικού και δημόσιου κλπ).

Βασικά στοιχεία για την αναγνώριση της ταυτότητας του τόπου αποτελούν, κυρίως τα τυπολογικά, μορφολογικά και δομικά, στοιχεία του άμεσου περιβάλλοντος. (κλίμακα, όγκοι, αναλογίες, μεγέθη, ύψη κτιρίων, σχήματα, σχέση κενών και πλήρων κλπ). Στο σημείο αυτό θα ήθελα να προσθέσω ότι με τον όρο τυπολογική μορφή, όπως σημειώνει ο Aldo Rossi⁶, εννοούμε τις μορφές οι οποίες, μέσα από την ιστορία, ή ακόμα και μέσα από την εξέλιξη που είχαν, απέκτησαν το συνθετικό χαρακτήρα μιας διαδικασίας, η οποία εκδηλώνεται μέσα ακριβώς στην ίδια τη μορφή. Τα αμετάβλητα χαρακτηριστικά της τυπολογίας, σημειώνει στη συνέχεια, είναι στην πραγματικότητα εκείνα με τα οποία προπάντων μπορεί να δουλέψει η αρχιτεκτονική σύνθεση.

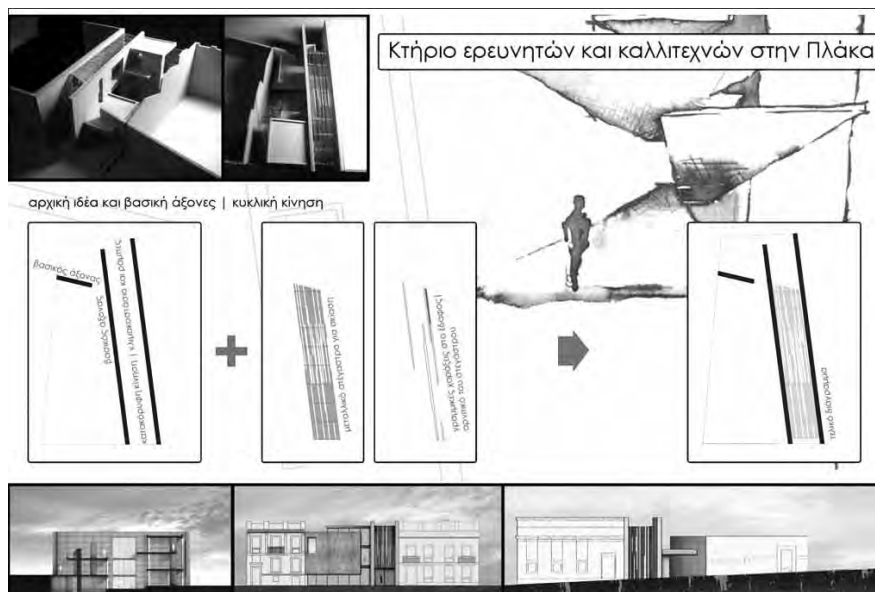

Εικ.4 Αρχιτεκτονική Σύνθεση βου εξαμήνου, Κτίριο Φιλαρμονικής στην πόλη της Κέρκυρας

Πέρα όμως από τα στοιχεία που μπορούν να εκφράσουν «χωρικά» το χαρακτήρα του τόπου και στα οποία αναφερθήκαμε πιο πάνω, το ανθρωπογενές περιβάλλον διαθέτει «δομή» και περιέχει «νοήματα». Όπως σημειώνει ο Schultz στο *Genius Loci*, «Η προστασία και η συντήρηση του *genius loci* σημαίνει, τελικά, να συγκεκριμενοποιείς την ουσία του σε διαρκώς νέα ιστορικά πλαίσια». Αυτό είναι και το σημείο, κατά την άποψη μου, το οποίο σηματοδοτεί την ιδιαιτερότητα του προβλήματος. Ο τρόπος, δηλαδή, που κανείς δύναται να αντιληφθεί και να ερμηνεύσει το «πνεύμα» του τόπου, να το σεβαστεί, να το πραγματώσει, και να το μετουσιώσει σε σύγχρονη μορφή και δημιουργία.

Η συνθετική διαδικασία

Στη συγκρότηση των συνθετικών αρχών και της κεντρικής ιδέας, όπως και σε κάθε περίπτωση νέας δημιουργίας, περιλαμβάνονται ένα σύνολο παραμέτρων, δεδομένων, σχέσεων, νομοτελιών. Η μορφή γεννιέται μέσα από αυτή τη σύμπραξη. Κατά την επανερμηνεία των στοιχείων συγκρότησης του χώρου, που αποτελεί μέρος της συνθετικής διαδικασίας, υπεισέρχονται και οι λοιποί διαμορφωτικοί παράγοντες του αρχιτεκτονικού έργου. Η χρήση και η λειτουργική οργάνωση του κτιρίου, η σχέση του με τους δρόμους, τις προσβάσεις,

Εικ.5 Αρχιτεκτονική Σύνθεση δύο εξαμήνου,
Κτίριο εργασίας ερευνητών-καλλιτεχνών
στην Πλάκα

τις κινήσεις, η συνεργασία εσωτερικού με εξωτερικό χώρο, η χρήση των υλικών, η υφή των επιφανειών, το χρώμα κ.α. Υπεισέρονται, ακόμα, οι προσωπικές αντιλήψεις και απόψεις του αρχιτέκτονα, η αισθητική του θεώρηση, η συνθετική του ικανότητα. Το σημείο αυτό είναι καταλυτικό για το αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα.

Ο τρόπος συσχετισμού με την παράδοση αποτελεί, προφανώς, μέρος των γενικότερων προβλημάτων της αρχιτεκτονικής σύνθεσης που αποτελεί «ένταξη» με την ευρύτερη έννοια. Δεν υπάρχουν διαφορετικά «είδη» αρχιτεκτονικής, όπως αναφέρει ο C.N. Schultz,⁸ αλλά μονάχα διαφορετικές συνθήκες που απαιτούν διαφορετικές λύσεις, ώστε να ικανοποιηθούν οι φυσικές και ψυχικές ανάγκες των ανθρώπων.

Αν επιχειρούσαμε να προσεγγίσουμε το ζήτημα της εφαρμογής γενικών «αρχών» για τη νέα σύνθεση, όταν αυτή αφορά στο ιστορικό περιβάλλον, θα μπορούσαμε πιθανόν να διαπιστώσουμε κάποιες ιδιότητες, «αρετές» που χαρακτηρίζουν κάποια καλά παραδείγματα σύγχρονης γραφής σε ιστορικό περιβάλλον. Χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την διατήρηση της κλίμακας, της υφής, τη λιτότητα, την ειλικρίνεια των μορφών, την αίσθηση του μέτρου και της ανθρώπινης κλίμακας⁹, τη καθαρότητα της κατασκευής.

Ωστόσο, ένα σχέδιο που διαθέτει όλες αυτές τις ιδιότητες δεν θα οδηγήσει απαραίτητα σε ένα «καλό» κτίριο. Το γεγονός αυτό

Εικ.6 Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου,
Κτίριο εργασίας ερευνητών-καλλιτεχνών
στην Πλάκα

αποδεικνύεται περίτρανα μέσα από την αρχιτεκτονική πρακτική, όπου ανάμεσα στα ενδιαφέροντα παραδείγματα, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η συσχέτιση της ιστορικής αρχιτεκτονικής με νεώτερα κελύφη, επιχειρείται με συστηματικό και μεθοδικό τρόπο, ενώ σε άλλες περιπτώσεις, τα κτίρια αντιτίθενται δυναμικά στο ιστορικό τοπίο. Σε πρακτικό λοιπόν επίπεδο, διαπιστώνουμε πώς ο διάλογος με το παρελθόν δύναται να αναπτυχθεί με ενδιαφέροντες και διαφορετικούς κάθε φορά τρόπους. Με χειρονομίες αρχιτεκτονικά ανεξάρτητες και εξαρτημένες ταυτόχρονα, σε μια αναλογία που προσδιορίζεται κατά περίπτωση. Η αρχιτεκτονική πρακτική, στις «καλές» εκφάνσεις και εκφράσεις της, μας απομακρύνει από την «πρόθεση» διατύπωσης κανόνων και μας κάνει να αμφισβητούμε τις όποιες αρχές θα μπορούσαμε να θέσουμε ως βασικές για την «καλή» ένταξη.

Επίλογος

Το πρόβλημα της ένταξης είναι δύσκολο και σύνθετο. Η νέα κατασκευή θα πρέπει να εκφράζει την εποχή της, οι σύγχρονες ανάγκες, οι χρήσεις, τα υλικά έχουν τους δικούς τους τρόπους έκφρασης. Την ίδια στιγμή το περιβάλλον είναι εξαιρετικά ευαίσθητο, κάθε αλλαγή ενοχλεί την ισορροπία του συνόλου και διαταράσσει μια σύνθεση αποδεκτή από χρόνια, και καταξιωμένη στην κοινή συνείδηση και

αισθητική¹⁰. Η σύγχρονη αρχιτεκτονική δικαιούται και θα πρέπει να είναι παρούσα. Να καλύπτει τις ειδικές ανάγκες της λειτουργίας που πρόκειται να στεγάσει, να ανανεώνει τον τόπο, να εμπλουτίζει τις μορφές του. Παράλληλα να σέβεται τον αρχιτεκτονικό χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του τόπου και να διαφυλάττει τη συνοχή του.

Όταν πρόκειται για ιστορικό περιβάλλον, το ζητούμενο είναι ο τρόπος με τον οποίο η «νέα» αρχιτεκτονική θα ερμηνεύσει τα στοιχεία συγκρότησης του χώρου και το βαθύτερο νόημα τους, ο τρόπος με τον οποίο θα αναφέρεται και θα βασίζεται στις συνθετικές αρχές που τον διέπουν.

Η μεθοδολογία «εγγραφής» της νέας αρχιτεκτονικής πρότασης στον αρχιτεκτονικό χαρακτήρα του συνόλου θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι είναι κοινή και ενιαία, ανεξάρτητα από το περιβάλλον στο οποίο αναφέρεται.

Στην πραγματικότητα, οι όροι της ένταξης, οι προθέσεις και οι στόχοι μεταβάλλονται και διαφοροποιούνται ανάλογα με τη σημασία και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του τόπου.

Ο τρόπος που κάθε φορά ιεραρχούνται τα ζητούμενα διαφέρει, αν για παράδειγμα η παρέμβαση αφορά στο φυσικό περιβάλλον, σε αστικό ιστό, σε παραδοσιακό οικισμό κλπ. Κατεπέκταση διαφοροποιούνται και προσαρμόζονται κάθε φορά οι παράμετροι της ανάλυσης και της σύνθεσης.

Ο τόπος τον οποίο αφορά η παρέμβαση, η ιστορική και αρχιτεκτονική του αξία, ο απαιτούμενος βαθμός προστασίας, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό την αρχιτεκτονική έκφραση του νέου κτίσματος. Ορίζουν, κατά κάποιο τρόπο, το «πλαίσιο» μέσα στο οποίο κινείται η αρχιτεκτονική διαδικασία.

Σε κάθε περίπτωση, η διαδικασία επανερμηνείας του ιστορικού περιβάλλοντος που επιχειρείται συστηματικά μέσα από μια σειρά μαθημάτων και κυρίως μέσα από το συνθετικό μάθημα του 6ου εξαμήνου, αποτελεί ένα αναγκαίο στάδιο εκπαίδευσης για τους σπουδαστές της αρχιτεκτονικής, τους εισάγει σε μια πιο σύνθετη, ευαίσθητη και βαθιά αρχιτεκτονική σκέψη και εμπλουτίζει την κριτική και δημιουργική τους ικανότητα. Θα λέγαμε πως είναι βασικός τροφοδότης της αρχιτεκτονικής σκέψης αλλά και πράξης. Είναι πολύ σημαντικό για τους σπουδαστές να εκπαιδεύονται στο πώς να αντιμετωπίσουν την πρόκληση του σχεδιασμού στον ιστορικό

Υποσημειώσεις

1. Λάββας Γ.Π., Ζητήματα Πολιτιστικής Διαχείρισης, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 2010, σ.....
2. Ήδη από το διεθνές Συμπόσιο του ICOMOS στη Βουδαπέστη, τον Ιούνιο του 1972, στα βασικά συμπεράσματα που υιοθετήθηκαν και τα οποία έθεσαν ένα θεωρητικό πλαίσιο, σημειώνεται: Η αυθεντικότητα των ιστορικών μνημείων ή των ομάδων κτιρίων θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ως βασικό κριτήριο και θα πρέπει να αποφεύγεται κάθε είδους μίμησης, που θα μπορούσε να επηρεάσει την καλλιτεχνική ή την ιστορική τους αξία.
3. Μιχαήλ Π., Η νεοελληνική αρχιτεκτονική και η τροπή των καιρών Αισθητικά Θεωρήματα, ο.π., σ.199.
4. Κωνσταντινίδης Α., Η αρχιτεκτονική της αρχιτεκτονικής, ημερολογιακά σημειώματα, εκδ. Αγρα.
5. Όταν μιλάμε για «αρχιτεκτονική ταυτότητα», αναφερόμαστε στην ιδιαιτερότητα της αρχιτεκτονικής ενός τόπου ή μιας εποχής, στα στοιχεία εκείνα που τη διαφοροποιούν από άλλες και την κάνουν αναγνωρίσιμη, βλ. σχετικά Κονταράτος Σ., Αρχιτεκτονική και παράδοση, Ιδεολογίες, πρακτικές και προβλήματα στη χρήση του αρχιτεκτονικού παρελθόντος, εκδ.Καστανιώτη, Αθήνα 1986, σ.69.
6. Ο,π σ.256 (πρόλογος στην πορτογαλλική έκδοση).
7. Schultz C.N, Genius Logi, Το πνεύμα του τόπου, για μια φαινομενολογία της αρχιτεκτονικής, Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα 2009, σ.21.
8. Schultz C.N, Genius Logi, ο.π.
9. Κονταράτος Σ., Αρχιτεκτονική και παράδοση, ο.π.
10. Μπούρας Χ., Αποκαταστάσεις των μνημείων II, Σπουδαστήριο Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, Αθήνα 1982.
11. Βλ.για παράδειγμα, I. de Sola-Morales, From Contrast to Analogy: Developments in the Concept of Architectural Intervention, Lotus International, no 46, 2/1985.

περιβάλλον. Επιπλέον, οι διαφορετικοί τρόποι ερμηνείας του θέματος «ένταξη» που παρατηρούνται, όπως είναι φυσικό, ανάμεσα στους διδάσκοντες, συμβάλλουν στην ανάπτυξη ενός δημιουργικού διαλόγου για το ζήτημα αυτό και εμπλουτίζουν τη γνώση και τη δημιουργική ικανότητα των σπουδαστών.

Το θέμα της ένταξης αποτελεί, σε κάθε περίπτωση, ένα γενικότερο πλαίσιο αναφοράς για την αρχιτεκτονική δημιουργία και θίγει ζητήματα συσχετισμών, συμβολικών αξιών, κριτηρίων αξιολόγησης ακόμα και κοινωνικής έκφρασης της αρχιτεκτονικής σύνθεσης. Ακόμα, θίγει σε έντονο βαθμό το ζήτημα των ορίων στην σύνθεση, ως συνθήκες περιορισμού, δέσμευσης αλλά και προσδιορισμού και καθοδήγησης της σύγχρονης αρχιτεκτονικής παρέμβασης.

Τέλος, θα λέγαμε ότι, είναι προφανώς χρήσιμη και αναγκαία η εφαρμογή μεθόδων ανάγνωσης και αναγνώρισης του τύπου επέμβασης. Ο τρόπος όμως ερμηνείας και επανερμηνείας των στοιχείων συγκρότησης του χώρου, δε μπορεί να προέλθει από κανόνες. Οι σύγχρονες αντιλήψεις, αλλά και τα ενδιαφέροντα πραγματοποιημένα παραδείγματα αποδεικνύουν ότι, η αποτελεσματική ένταξη της σύγχρονης αρχιτεκτονικής δημιουργίας, δεν εξαρτάται από την πιστή τήρηση «κανόνων», ούτε υπάρχουν κατευθυντήριοι άξονες που να συνδέουν το παρόν με το παρελθόν¹¹. Κυρίως σχετίζεται με την ποιότητα της αρχιτεκτονικής πρότασης, και αποτελεί, εν τέλει, θέμα «καλής» αρχιτεκτονικής.

Προέλευση εικόνων

Εικ.1: Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου, Ξενώνας Σπουδαστών στη Στεμνίτσα, ακαδ. έτος 2006-2007 (σπουδ.: Παλαιολόγου Γ.)

Εικ.2: Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου, Κτίριο Φιλαρμονικής στους Κινοποιάστες Κέρκυρας, ακαδ. έτος 2009-2010 (σπουδ.: Κοκκολάκης Γ.)

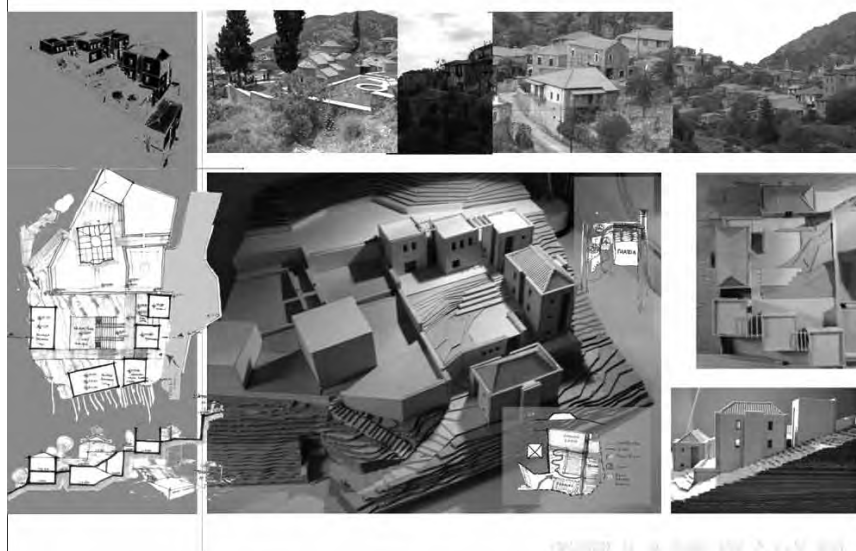
Εικ.3: Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου, Κτίριο Φιλαρμονικής στην πόλη της Κέρκυρας, ακαδ. έτος 2009-2010.

Εικ.4: Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου, Κτίριο Φιλαρμονικής στην πόλη της Κέρκυρας, ακαδ. έτος 2009-2010 (σπουδ.: Hesters C.)

Εικ.5: Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου, Κτίριο εργασίας ερευνητών-καλλιτεχνών στην Πλάκα, ακαδ. έτος 2008-2009 (σπουδ.: Λαμπαδά Α., Πατσαλίδου Σ.)

Εικ.6: Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου, Κτίριο εργασίας ερευνητών-καλλιτεχνών στην Πλάκα, ακαδ. έτος 2008-2009 (σπουδ.: Τζωρτζής Α.)

Εικ.7: Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου, Ξενώνας Σπουδαστών στη Στεμνίτσα, ακαδ. έτος 2006-2007 (σπουδ.: Γιαννιώτης Κ., Κονδύλη Η.)

Εικ.7 Αρχιτεκτονική Σύνθεση 6ου εξαμήνου, Ξενώνας Σπουδαστών στη Στεμνίτσα

Η 'ΕΝΤΑΞΗ' ΩΣ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

Γκανιάτσας Βασίλης, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Το κυρίαρχο 'παράδειγμα' της διδασκαλίας της 'ένταξης' παρουσιάζει δύο σοβαρά και αλληλένδετα προβλήματα. Θεωρεί την ένταξη ως μια μερική και εξειδικευμένη περίπτωση αρχιτεκτονικής δημιουργίας ενταγμένη στα ευρύτερα ζητήματα της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και επιπλέον πολώνει τη διδασκαλία της μεταξύ πιστής αντιγραφής των μορφών του ιστορικού περιβάλλοντος και άκριτης διαφοροποίησης προς αυτό. Στην εισήγηση αυτή υποστηρίζεται ότι ο συσχετισμός της αρχιτεκτονικής δημιουργίας με τον τόπο όπου χτίζεται μοιάζει να αποτελεί το πιο απτό σημείο συγκρότησης του νοήματος του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού γενικά και η 'ένταξη' την ευκαιρία να δοκιμάσουμε, να βελτιώσουμε και να εφεύρουμε ξανά τα εργαλεία της αρχιτεκτονικής δημιουργίας στο σύνολό της. Αυτό, γιατί στο ιστορικό περιβάλλον υπάρχει νόημα, αυτό που εμείς οι ίδιοι αναγνωρίζουμε ως τέτοιο, με το οποίο μπορούμε να αναμετρηθούμε και το νόημα των χωρικών αξιών με το οποίο μπορούμε να συνδεθούμε. Η ένταξη είναι αρχιτεκτονική σύνθεση κατ'εξοχήν και η διδασκαλία της πρέπει να ενθαρρύνει την ανάλυση ως μια προθετική ερμηνευτική διαδικασία, την κριτική εμπάθυνση στις υπάρχουσες αξίες του τόπου αποτιμώντας τις ως σημερινές αξίες και τη φιλοσοφική διερεύνηση ως καθοδηγητική της αρχιτεκτονικής πράξης. Στόχος και πλαίσιο για τη νοηματική συγκρότηση της αρχιτεκτονικής δημιουργίας σε περιβάλλον αρχιτεκτονικής κληρονομιάς είναι ένας διαρκής διάλογος μεταξύ νέας αρχιτεκτονικής και υπάρχοντος περιβάλλοντος, που θα είναι γόνιμος όταν αποθαρρύνει επιδερμικές αναγνώσεις και νοηματικές αυθαιρεσίες.

Εισαγωγικά περί 'ένταξης'

Στο πλαίσιο της παρούσας διημερίδας, που έχει ως στόχο τα εκπαιδευτικά ζητήματα της προστασίας και διαχείρισης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, θα μιλήσω για το θέμα της 'ένταξης', όπως συνήθως αποκαλούμε το ζήτημα της σχέσης νέων αρχιτεκτονικών προτάσεων σε ιστορικό περιβάλλον, όχι στη γενική θεωρητική του διάσταση, όπως συνήθως κάνω στην αρχή του βου εξαμήνου στη Σχολή μου, αλλά με ιδιαίτερη έμφαση στα μεθοδολογικά ζητήματα της διδασκαλίας του. Αυτό, γιατί ενώ στα μαθήματα την αρχική θεωρητική εισήγηση διαδέχονται οι συζητήσεις και διορθώσεις στα σχεδιαστήρια, όπου και ολοκληρώνεται η πραγμάτευση του θέματος μέσω των συγκεκριμένων προτάσεων των συνθετικών θεμάτων των σπουδαστών και των σπουδαστριών, στην παρούσα διημερίδα θα πρέπει να εστιάσουμε μόνο στη θεωρητική διάσταση του θέματος,

ως διακριτού εκπαιδευτικού ζητήματος των αρχιτεκτονικών σπουδών πάνω στο οποίο πρέπει να έχουμε μια ολοκληρωμένη θέση.

Για λόγους προοικονομίας, εξηγώ αμέσως ότι θεωρώ την ανάλυση και τη σύνθεση του αρχιτεκτονικού θέματος όχι ως δύο διακεκριμένα, διαδοχικά και ανεξάρτητα στάδια επεξεργασίας του, αλλά ως διαρκώς αλληλεμπλεκόμενα τόσο κατά τη δημιουργία όσο και κατά την α posteriori ερμηνεία του αρχιτεκτονικού έργου, θεωρούμενου ως 'ένταξη' σε ιστορικό περιβάλλον.

Το κυρίαρχο 'παράδειγμα' διδασκαλίας της 'ένταξης'

Το κυρίαρχο 'παράδειγμα' της διδασκαλίας της 'ένταξης', τουλάχιστον για τις σχολές αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, απ' όσο γνωρίζω, παρουσιάζει δύο σοβαρά όσο και αλληλένδετα προβλήματα στο θεματικό του περιεχόμενο και στη διδακτική μεθοδολογία επεξεργασίας του.

Το πρόβλημα θεματικού περιεχομένου, είναι ότι εντάσσει- και υποτάσσει θα έλεγα- το ζήτημα της ένταξης, ως μιας εξειδικευμένης περίπτωσης της αρχιτεκτονικής δημιουργίας, αποκλειστικά στα ευρύτερα ζητήματα της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και δεν εκμεταλλεύεται το θεωρητικό και σχεδιαστικό δημιουργικό δυναμικό του για το σύνολο των συνθετικών θεμάτων στις αρχιτεκτονικές σπουδές.

Κι' όμως, η 'ένταξη' τελικά έχει αποδειχτεί ότι είναι η Αχίλλειος πτέρνα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού στο σύνολό του, γιατί εκεί, στην θεωρούμενη ειδική περίπτωση της ένταξης, δοκιμάζεται πραγματικά και συνολικά η νοηματική συγκρότηση της οποιασδήποτε αρχιτεκτονικής δημιουργίας σε ευαίσθητο ή και σε λιγότερο ευαίσθητο ιστορικά περιβάλλον, σε οποιοδήποτε τελικά περιβάλλον. Ταυτόχρονα, αυτός ο συσχετισμός της αρχιτεκτονικής δημιουργίας με τον τόπο όπου χτίζεται μοιάζει να αποτελεί το πιο απτό σημείο συγκρότησης του νοήματός της, μιας και η αρχιτεκτονική δημιουργία δεν μπορεί να αποφύγει, ακόμα και αν το ήθελε, τον τόπο πραγμάτωσής της. Και όταν αναφέρομαι σε συσχετισμό δεν εννοώ υποταγή στη μορφολογική ταυτότητα του υπάρχοντος περιβάλλοντος, αλλά συνομιλία με μια ζώσα και εξελισσόμενη οντότητα, συνομιλία συναινετική ή οσοδήποτε συγκρουσιακή, αλλά οπωσδήποτε συνομιλία.

Το πρόβλημα της μεθόδου διδασκαλίας, είναι ότι παράλληλα με το πρόβλημα της θεματικής εξειδίκευσης, η διδασκαλία της 'ένταξης'

ακολουθεί δύο δρόμους, που θεωρώ εξίσου λανθασμένους.

- Η επιχειρούμενη ένταξη νέας αρχιτεκτονικής δημιουργίας ακολουθεί πιστά την ανάλυση του ιστορικού περιβάλλοντος, όπου η νέα δημιουργία στοχεύει να ενταχθεί. Με αυτό τον τρόπο η ένταξη ως αρχιτεκτονική σύνθεση είναι απλώς μια καρικατούρα, μια γραφική παράσταση της μορφολογικής ανάλυσης του ιστορικού περιβάλλοντος. Γραφική παράσταση, όπως στα μαθηματικά και άρα ως εγκεφαλικό αφαιρετικό διάγραμμα ή σχήμα, και όχι ως ζώσα αρχιτεκτονική μορφή ή παράσταση γραφική, ως αισθητική κατηγορία της τοπιογραφίας με το ιστορικό περιβάλλον εκλαμβάνόμενο ως γραφική εικόνα, ως ένα αυθαίρετα επιλεγμένο –παγωμένο- ιστορικό στιγμιότυπο.

- Η επιχειρούμενη ένταξη, ως αντίδραση στην προηγούμενη περίπτωση για να αποφύγει τον στείρο μιμητισμό, αδιαφορεί για τον τόπο δημιουργίας της και αρκείται σε άκριτη και αλόγιστη διαφοροποίηση σε σχέση με τον τόπο ένταξης, υιοθετώντας κυρίως το ανάλογο του Μοντέρνου Κινήματος κατά το οποίο η αρχιτεκτονική δημιουργία στοχεύει σε αυτόνομη αρχιτεκτονικά αντικείμενα στο χώρο. Σε αυτή την περίπτωση, το σύνθημα της διδασκαλίας προς τους σπουδαστές είναι 'κάνε ό,τι κάνω' ή στην καλύτερη περίπτωση 'για δεξ και σκέψου τι κάνεις', με κριτική διάθεση μεν αλλά πάντα με έμφαση στο αυτόνομο αρχιτεκτονικό δημιούργημα.

Όμως, ακριβώς η ιδιαίτερη περίπτωση της ένταξης, ως ιδιαίτερη περίπτωση Αρχιτεκτονικής Σύνθεσης σε ιστορικό περιβάλλον, θα απαιτούσε ένα σύνθημα διδασκαλίας που θα έλεγε περίπου 'σκέψου πού κάνεις, αυτό που κάνεις', ιδιαίτερα γιατί αυτό το 'πού', ως περιβάλλον αναφοράς ήδη υπάρχει και αποτελεί αναπόφευκτο πλαίσιο θεώρησης οποιασδήποτε νέας αρχιτεκτονικής δημιουργίας μέσα σ' αυτό.

Θα έπρεπε δε εξ αυτού να αντιμετωπίζεται ως ιδιαίτερα απαιτητική περίπτωση σύνθεσης που αντιμετωπίζει σκληρά όρια και αντιστάσεις, όσο αφορά τη δυνατότητά της να υπάρξει, τη συμβατότητά της με ένα ισχυρό υφιστάμενο χαρακτήρα ενός πολιτισμικά φορτισμένου τόπου, αλλά και όσο αφορά την αξιολόγησή της στη συνέχεια σε σχέση με αυτό το χαρακτήρα.

Με αυτά τα κατ'εξοχήν χαρακτηριστικά, πού ήδη αναφέρθηκαν, η 'ένταξη' δεν είναι μια μερική και εξειδικευμένη περίπτωση αρχιτεκτονικής σύνθεσης αλλά αφορά στον πυρήνα της αρχιτεκτονικής σύνθεσης

και σε γενικά, αν συμφωνούμε ότι η αξία της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, γενικά, έγκειται στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει και επιλύει τις δεσμεύσεις και τα όρια του λειτουργικού της προγράμματος και του τόπου όπου πραγματώνεται. Αν συμφωνήσουμε ότι τα όρια ορίζουν και δεν περιορίζουν την αρχιτεκτονική δημιουργία και ότι το νόημα της αρχιτεκτονικής δημιουργίας παράγεται ακριβώς από τον τρόπο που αυτή αντιμετωπίζει τα όρια αυτά, αποκλείοντας απειρίες άλλων πιθανών η δυνατών τρόπων. Αυτός ο αποκλεισμός πιθανών άλλων δυνατοτήτων μέσω της υιοθέτησης και επιλογής του ενός και συγκεκριμένου που τελικά προτείνεται, εξασφαλίζει ότι το αρχιτεκτονικό έργο είναι κάτι συγκεκριμένο που έχει δικαίωμα να υπάρξει σε ένα τόπο, και όχι οτιδήποτε που μπορεί να τοποθετηθεί οπουδήποτε, που ισοδυναμεί λογικά και οντολογικά με τίποτε.

Στη διδασκαλία των αρχιτεκτονικών συνθέσεων, τόσο στην περίπτωση της ένταξης νέας αρχιτεκτονικής σε ιστορικό περιβάλλον, αλλά και γενικότερα, όταν η νέα αρχιτεκτονική εντάσσεται οπουδήποτε, τις περισσότερες φορές η ανάλυση χρησιμοποιείται ως άλλοθι και προπαρασκευαστικό στάδιο και δεν συνδέεται οργανικά και μέχρι το τέλος με την σύνθεση'. Μέχρι το 'τέλος', παραπέμποντας στην έννοια 'τέλος' ως χρονικό τερματισμό αλλά κυρίως ως επίτευξη της σύνθεσης ενός προθετικού σκοπού.

Η ανάλυση, δυστυχώς τις περισσότερες φορές, στοχεύει περισσότερο στην εξοικείωση με το θέμα και μερικές φορές ακόμα και ως φορέας έμπνευσης, παρά ως οργανικό συστατικό της σύνθεσης. Εξετάζουμε, παρατηρούμε, αναλύουμε και ερμηνεύουμε τον τόπο ενός αρχιτεκτονικού έργου ως εκκίνηση, πηγή αυθαίρετων πολλών φορές ερμηνειών και ως άλλοθι για σχεδιαστικές επιλογές. Στην περίπτωση που αξιολογούμε θετικά την υπάρχουσα φυσιογνωμία ενός τόπου, αρκεί η προσωπική μας δημιουργία ως συμπλήρωση, παράγοντας συνήθως μια αντίθεση χωρίς να εμβραθύνουμε αν είναι η κατάλληλη αντίθεση για τον κατάλληλο μετασχηματισμό του τόπου, ενώ στην περίπτωση αρνητικής αξιολόγησης ενός τόπου, φαίνεται πως οτιδήποτε και να κάνουμε θα βελτιώσει την κατάσταση.

Και στις δύο περιπτώσεις, το υπάρχον περιβάλλον, η θέση, ο τόπος ενός έργου παίζει δευτερεύοντα ρόλο σε σχέση με την ερμηνευτικές και δημιουργικές προθέσεις του δημιουργού. Και στις δύο περιπτώσεις αποτυγχάνει η κριτική διασύνδεση και ενσωμάτωση του νέου με το παλιό σε μια ολότητα, όχι για χάρη του παλιού, που έτσι κι αλλιώς υπάρχει, αλλά για χάρη του καινούργιου, που αγωνίζεται να βρει λόγο ύπαρξης και δεσμούς με τον τόπο, όπου πρόκειται αναγκαστικά

και αναπόφευκτα να υπάρξει.

Το παράδοξο του κυρίαρχου 'παραδείγματος'

Γίνεται νομίζω φανερό το παράδοξο του κυρίαρχου παραδείγματος, όπου όχι μόνο εξετάζουμε αποσπασματικά την ένταξη ως θέμα ειδίκευσης στην ειδική περίπτωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, αλλά και δεν έχουμε αναπτύξει τις θεωρητικές και εκπαιδευτικές ιδιομορφίες αυτού του έστω θεωρούμενου ειδικού θέματος με αποτέλεσμα να περιοριζόμαστε στην πιο συντηρητική και περιοριστική εκδοχή του τρόπου διδασκαλίας του. Τι σημαίνει 'πιο συντηρητική εκδοχή'; Στο όνομα του σεβασμού της κληρονομιάς να ευνοούμε υπερβολικά την ανάλυση, ως εάν ήταν μία και αντικειμενική, και να αποθαρρύνουμε τον πειραματισμό και την καινοτομία στη σύνθεση.

Τα αποτελέσματα είναι γνωστά – η πλειοψηφία των συνθετικών θεμάτων 'ένταξης' στα μεταπτυχιακά προγράμματα για την προστασία και διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς διεθνώς αλλά και σε μας - είναι κακή αρχιτεκτονική, και νομίζω δεν θα την θέλανε ούτε καν οι αρχικοί δημιουργοί, ατομικοί και συλλογικοί, της κληρονομιάς, που πασχίζουμε να ευχαριστήσουμε μέσω της προστασίας του έργου τους. Φαίνεται ότι καθώς οι σπουδαστές και σπουδάστριες των μεταπτυχιακών προγραμμάτων προστασίας μνημείων εξοικειώνονται με την τεκμηρίωση, ανάλυση και ερμηνεία των μνημείων παραλύουν ταυτόχρονα οι δημιουργικές τους ικανότητες, ενώ έπρεπε να συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο' να βρίσκουν δηλαδή στην αρχιτεκτονική κληρονομιά τις εμπράγματα αρχιτεκτονικές αξίες που δεν είναι παρελθούσες και ιστορικές αλλά σημερινές και δρώσες, γι αυτό άλλωστε μπορούμε και τις αναγνωρίζουμε ως αξίες σε παρόντα χρόνο. Αν πάλι δεν τις αναγνωρίζουμε ως ισχύουσες σήμερα, τότε μπορεί να κατηγορηθούμε, ως κοινωνία γενικά, ότι είμαστε υποκριτές και διατηρούμε οτιδήποτε υπάρχει, επειδή υπάρχει – ίσως επειδή δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτε καλύτερο. Και όμως, ακόμα και η επίσημη νομοθεσία του κράτους για την προστασία της προστασία της κληρονομιάς μιλάνε σαφώς για την ανάγκη έμπνευσης και δημιουργίας παράλληλα με τον σεβασμό και την προστασία. (Σύμβαση της Γρανάδας, άρθρα 15, 17).

Αλλάζοντας το 'πaráδειγμα'

Η πρότασή μου σ αυτή την εισήγηση είναι η πλήρης ανατροπή του κυρίαρχου παραδείγματος που περιέγραψα προηγουμένως. Συγκεκριμένα, θεωρώ ότι η δημιουργία σε περιβάλλον αρχιτεκτονικής

κληρονομιάς είναι πρώτης τάξεως ευκαιρία να δοκιμάσουμε, να βελτιώσουμε και να εφεύρουμε ξανά τα εργαλεία της αρχιτεκτονικής σύνθεσης και δημιουργίας στο σύνολό της. Αυτό, γιατί στο ιστορικό περιβάλλον υπάρχει νόημα – που εμείς οι ίδιοι αναγνωρίζουμε ως τέτοιο (και όχι μόνο κάποιοι αρχαιολάτρες) - με το οποίο μπορούμε να αναμετρηθούμε, υπάρχει το νήμα των χωρικών αξιών με το οποίο μπορούμε να συνδεθούμε.

Κι όμως, φαίνεται πως δεν χρειάζεται καν να το εισηγηθώ γιατί δεν είναι απλά ζήτημα άποψης ή επιλογής να διασυνδέσουμε το υπάρχον περιβάλλον με την νέα αρχιτεκτονική δημιουργία. Ακούγεται δογματικό και ίσως περιοριστικό, αλλά το υπάρχον περιβάλλον είναι απαραίτητη προϋπόθεση για το νόημα του αρχιτεκτονικού έργου και όχι απλώς έρμαιο των καλών ή μη προθέσεων μας. Ο Ignasi de Sola Morales i Rubió διατύπωσε αυτό που ήδη ξέρουμε όλοι, αν και μερικοί είμαστε διστακτικοί να αποδεχτούμε. 'Το αρχιτεκτονικό έργο αναγκαστικά γίνεται αντιληπτό στην πρόσληψη και κατανόηση, συν-θεωρείται, ερμηνεύεται, αξιολογείται και αποκτά νόημα σε σχέση με το περιβάλλον του'. Σε αντίθεση με την μουσική που ακούγεται κατά βούληση, την ζωγραφική και την Γλυπτική που βλέπονται κατά βούληση, η Αρχιτεκτονική με το νοηματικό δυναμικό της βιώνεται αναγκαστικά και αναπόδραστα ως μέρος της καθημερινής ζωής μας στο περιβάλλον μας'. Άρα, η ένταξη δεν είναι προαιρετικό ζήτημα αισθητικής επιλογής αλλά αναγκαίο θέμα ηθικής ευθύνης.

Ο συσχετισμός δηλαδή του νέου με το παλιό και η παραγωγή του νοήματος του νέου από τον συσχετισμό αυτό είναι μονόδρομος. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι ο συσχετισμός και το παραγόμενο νόημα είναι συγκεκριμένα και μονοσήμαντα. Κάθε άλλο και εκεί ακριβώς βρίσκεται η συνεισφορά – ο λόγος ύπαρξης θα έλεγα – της αρχιτεκτονικής δημιουργίας ως πρόθεσης του δημιουργού, ατομικού ή συλλογικού. Είναι δόκιμη η ανοιχτή πολλαπλότητα δυνατών συνομιλιών, συσχετισμών και νοηματικών συγκροτήσεων αλλά εξακολουθεί να υπάρχει ένα χάσμα μεταξύ των πολλών δυνατών αυθεντικών συνομιλιών ενός νέου έργου με τον τόπο του και των εξίσου πολλών – περισσότερων θα έλεγα – αρχιτεκτονικών αυθαιρεσιών που εγκαθίστανται άκριτα, άσχετα και τελικά α-νόητα σε ένα τόπο. Α-νόητα, επειδή δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά με τους όρους του τόπου τους.

Στοιχεία μεθόδου για το νέο 'παράδειγμα'

1. Κοινές Προκείμενες 'Ανάλυσης' και 'Σύνθεσης'

Ας δούμε κάποια στοιχεία μεθόδου αυτού του προτεινόμενου νέου παραδείγματος για την ένταξη. Έστω λοιπόν, καλοπροαίρετα, ότι ενδιαφερόμαστε να συνδέσουμε νοηματικά ένα αρχιτεκτονικό έργο με τον τόπο που αυτό θα χτιστεί. Ο χαρακτηρισμός 'καλοπροαίρετα' αναφέρεται στο να πιστέψουμε ότι αυτό είναι αναγκαίο και όχι απλά να ανεχτούμε ότι ισχύει ώστε να διεκπεραιώσουμε τις απαιτήσεις κάποιας επιτροπής αρχιτεκτονικού ελέγχου ή κάποιου αρχιτεκτονικού συμβουλίου έγκρισης. Οι αξίες της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς πρέπει να ισχύουν όχι γενικά αλλά για εμάς, ως δημιουργούς στο περιβάλλον τους. Αυτό το σημείο είναι σημαντικό και πρέπει να επιμείνω'. Πρέπει να πιστέψουμε στις αξίες της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, όπως είπα και προηγουμένως όχι ως αξίες του παρελθόντος αλλά ως αξίες που έρχονται από το παρελθόν και συμμετέχουν στον σημερινό ορίζονται αξιών – ως σημερινές αξίες. Αυτή η πίστη/πεποίθηση είναι απαραίτητη προϋπόθεση και βάση της ένταξης. Από αυτή την πίστη αντλεί η 'ένταξη' το λόγο ύπαρξής της, τα εργαλεία της καθώς και την νοηματική και αξιολογική της πληρότητα.

Πάνω στη βάση αυτής της πεποίθησης, ότι δηλαδή η αρχιτεκτονική κληρονομιά πραγματικά ενέχει πολύτιμες για το σήμερα χωρικές αξίες, πρέπει να στηριχτεί η βούληση και η πρόθεση για ένταξη. Με βάση αυτή την προϋπόθεση ως προκείμενη, αν βέβαια γίνεται δεκτή, πρέπει να αλλάξουν τα μεθοδολογικά εργαλεία στη διδασκαλία της 'ένταξης', που βέβαια ιδωμένο έτσι, αφορά και στις τρεις θεματικές της διημερίδας μας.

2. Περί 'Ανάλυσης'

α) Όσο αφορά τη θεματική ενότητα 'Αποτύπωση, Ανάλυση, Τεκμηρίωση', που θα μπορούσε συνοπτικά να ονομαστεί 'Ανάλυση' και επιχειρησιακά να επιμεριστεί σε μορφολογική, τυπολογική, κατασκευαστική και ό,τι άλλο θέλετε.

Ανάλυση λοιπόν, αλλά όχι ανάλυση με τη ματιά του τοπογράφου, του ντετέκτιβ ή έστω εμπλουτισμένη με τη ματιά του ιστορικού, του γεωγράφου και του ανθρωπολόγου. Αλλά, ανάλυση με το βλέμμα του δημιουργού με δύο εκφάνσεις:

α) Μπαίνοντας στη θέση του αρχικού δημιουργού, επώνυμου ή ανώνυμου, και σκεφτόμενοι τους περιορισμούς, τις δυνατότητες και τα περιθώρια καινοτομίας. Σκεφτόμενοι 'τι θα μπορούσε να κάνει και τι τελικά επέλεξε να κάνει' ο δημιουργός, ατομικός ή συλλογικός, της υπάρχουσας αρχιτεκτονικής σε ένα τόπο.

β) Σκεπτόμενοι ως σημερινοί δημιουργοί που επιχειρούμε να συμβάλλουμε στην υπάρχουσα φυσιογνωμία και να αναδείξουμε και εμπλουτίσουμε τις υπάρχουσες αξίες κατ' αναλογία και όχι κατ' απομίμηση όλων όσοι συνέβαλαν στη δημιουργία του τόπου ένταξης και των αξιών του.

Με αυτούς του όρους η ανάλυση δεν είναι αντικειμενική αλλά υποκειμενική ακριβώς επειδή είναι στοχευμένη με στόχο προσωπικό. Άρα, ανάλυση του δημιουργού αρχιτέκτονα γιατί ενέχει τελικά, αναπόφευκτα και ανεξάρτητα από την πληρότητα της τεκμηρίωσης, επιλογές, οριοθετήσεις και ιεραρχήσεις, δηλαδή συνθετικές επιλογές.

Η ανάλυση παραμένει πρωταρχικής σημασίας για την ένταξη αλλά όχι ανάλυση, σαν αυτή την τυπική των φυσικών επιστημών αλλά ως εμβάθυνση και ανάδειξη της σχέσης των υπάρχουσών αξιών ενός τόπου με τις σημερινές αξίες. Στις αυθεντικές, που πηγάζουν από τον τόπο ένταξης, περιπτώσεις ανάλυσης αυτό πρέπει να συμβαίνει. Άρα, μας μένει ως δάσκαλοι της ένταξης να το διατυπώσουμε έστω ως ολοκληρωμένο και πλήρες ερώτημα και να το καθοδηγούμε στις σπουδαστικές εργασίες ως ζητούμενο. Όχι 'αντικειμενική' ανάλυση, λοιπόν, που σε οποιαδήποτε περίπτωση δεν μπορεί να υπάρχει, αλλά ερμηνεία, σύμπτυξη και σύμπτωση των οριζόντων αξιών του παρελθόντος και του σήμερα. Όχι ανάλυση, αλλά αναγνώριση, οικειοποίηση, ερμηνεία των μερών ως μελών και κατανόηση του όλου σε μια κυκλική και ατέρμονη διαδικασία που δεν είναι φάυλη ακριβώς επειδή κατ' αυτήν θα αποκαλύπτονται διαρκώς οι αξίες της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς σε νέα κάθε φορά επίπεδα αναφοράς και νοήματος.

Βέβαια, για την αποφυγή αυθαιρεσιών, κριτήριο εγκυρότητας αυτής της ατέρμονης ερμηνευτικής διαδικασίας πρέπει να παραμένει κάθε φορά η δικαίωση και νοηματική αγκύρωση της ερμηνείας σ αυτό που πραγματικά και αποδείξιμα ήδη υπάρχει και όχι σε προβολές επ' αυτού.

3. Περί 'Σύνθεσης'

Όσο αφορά στις άλλες δύο ενότητες της διημερίδας, 'Συντήρηση, Αποκατάσταση, Επανάχρηση' και 'Νέα Αρχιτεκτονική σε Ιστορικό Περιβάλλον', θεωρώ ότι οι θεματικές διαφέρουν στην κλίμακα, και βέβαια έχουν ιδιαιτερότητες εξ αιτίας της διαφοράς κλίμακας, αλλά όχι στο είδος. Συνεπώς, στο πλαίσιο αυτής της εισήγησης, μπορούν αμφότερες να θεωρηθούν αναδημιουργία και δημιουργία, τουλάχιστον

από την οπτική του ιστορικού περιβάλλοντος, σε διαφορετικές κλίμακες και άρα μπορώ να μιλάω για όλες τις περιπτώσεις των δύο εννοιών ως ζήτημα αρχιτεκτονικής σύνθεσης.

Σύνθεση όχι ως επανάληψη, απομίμηση, αντιγραφή, αλλά και προθετική δημιουργία, για να ανταποκριθούμε στη βασική διάσταση της κληρονομιάς, που δεν είναι μόνο τα μορφολογικά της χαρακτηριστικά αλλά και η δημιουργική πρόθεση που τα δημιούργησε. Σύνθεση, λοιπόν, ως προϊόν πρόθεσης και βούλησης για δημιουργία σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς.

Νομίζω ότι θα συμφωνήσετε πως η μεγαλύτερη τιμή και η απόδοση του μέγιστου σεβασμού σε ένα τόπο είναι να είσαι δημιουργικός σ αυτόν, μέσα από αναφορά σε αυτόν. Να μπορείς δηλαδή μετά την υλοποίηση μιας νέας αρχιτεκτονικής δημιουργίας σε ένα τόπο, να αναλύεις το δημιουργημένο νέο έργο, ως οργανικό μέλος του τόπου.

4. Περί 'Ανάλυσης και Σύνθεσης'

Ανάλυση και Σύνθεση λοιπόν δεν είναι δύο διακριτές εκπαιδευτικές διαδικασίες' ούτε καν χρονικά διαδοχικές, με την ανάλυση να προηγείται και την σύνθεση να ακολουθεί. Κατ ουσία, η σύνθεση, σε μια πρώτη αδρή μορφή, επισυμβαίνει πρώτη, όπως λέει ο Κάντ στην Κριτική του Καθαρού Λόγου για τη νόηση γενικότερα, καθορίζοντας το πλαίσιο της ανάλυσης, καθορίζοντας το τι είναι αυτό που αναλύω, τι τελικά προ-τάσσεται ως αντικείμενο για την ανάλυση που θα ακολουθήσει.

Επιπρόσθετα, η σύνθεση ως προθετική-βουλευτική πράξη προκαθορίζει και το γιατί, με τι στόχο και σκοπό αναλύω. Άρα, η ανάλυση δεν είναι περισσότερο αντικειμενική και επιστημονική από το σύνθεση, αφού συγκροτούνται ταυτόχρονα και τελικά δεν διαφοροποιούνται. Στην πράξη, δεν υπάρχει μία και αντικειμενική ανάλυση ενός οικισμού προκειμένου να χρησιμοποιηθεί σε πολλές διαφορετικής κλίμακας συνθέσεις αλλά τόσες αναλύσεις όσες και συνθέσεις. Το εξηγώ περισσότερο: Διαφορετικά θα αναλύσω τις αξίες ενός οικισμού εν όψει μιας συγκεκριμένης ένταξης μιας κατοικίας στον οικισμό αυτό, διαφορετικά θα αναλύσω τον ίδιο οικισμό εν όψει της χάραξης ενός νέου δρόμου και διαφορετικά αν πρέπει να διαμορφώσω ένα ελεύθερο κοινόχρηστο χώρο. Σε όλες τις περιπτώσεις συγκεκριμένη κάθε φορά ανάλυση εν όψει μιας αντίστοιχης εξ ίσου συγκεκριμένης προθετικής σύνθεσης.

Ανάλυση και σύνθεση αλληλοδιαδέχονται η μια την άλλη. Η σύνθεση

προθέτει μια συνθετική εικόνα που στη συνέχεια αναλαμβάνει η ανάλυση να διερευνήσει και να περιγράψει. Στη συνέχεια, με τα ερμηνευτικά στοιχεία της ανάλυσης ανασυγκροτείται μια νέα εικόνα προς νέα ανάλυση, κ.ο.κ. Σ' αυτή τη διαδικασία, η ανάλυση λειτουργεί ως ένα είδος διαρκούς ελέγχου της συνθετικής πράξης.

Το 'Πέρασμα' από την Ανάλυση στη Σύνθεση

Κλείνω την εισήγηση με το πιο δύσκολο μέρος της διδασκαλίας της ένταξης, ως διαδικασίας συνθετικής δημιουργίας: Το πέρασμα από την ανάλυση, την οσοδήποτε πλήρη, εμπειριστατωμένη και ερμηνευτική, όπως την περιγράψαμε πιο πάνω, στην αρχιτεκτονική σύνθεση ως επέμβαση.

Παρά το ενιαίο της διαδικασίας ανάλυσης και σύνθεσης που ισχυρίστηκα, εξακολουθεί να υπάρχει ένα σημείο υπέρβασης. Αυτή η υπέρβαση συνιστά ένα πέρασμα από αυτό που αναλύω ως υπάρχον σε αυτό που θέλω να δημιουργήσω, ως εξέλιξη αυτού που υπάρχει, ως τη νέα συνολική του ταυτότητα ενός τόπου, που θα έχει ενσωματώσει το νέο έργο.

Αν θελήσουμε να αποφύγουμε αυτό το σημείο υπέρβασης, ως υπερβατικό, μη αναλυτικά διατυπώσιμο και εξαιρετικά δύσκολο ως διδακτικό αντικείμενο, κινδυνεύουμε να έχουμε ένα μονόλογο μεταμφιεσμένο σε διάλογο, ένα εικονικό, και όχι πραγματικό, διάλογο. Αυτό το σημείο υπέρβασης είναι το κατ'εξοχήν συστατικό στοιχείο του διαλόγου από την αρχή, αφού είναι αναγκαίο ώστε να εγκαταστήσει τον τόπο ως ισότιμο συνδιαλεγόμενο στην προσπάθειά μας να εντάξουμε μια νέα σημερινή, κάθε φορά, αρχιτεκτονική δημιουργία στη διαχρονική του εικόνα και υπόσταση. Αυτός ο διάλογος έχει δύο όψεις' είναι διάλογος ανάλυσης και σύνθεσης, όσο αφορά στην νέα αρχιτεκτονική δημιουργία και διάλογος παλιού και νέου, όσον αφορά στον τόπο.

Σ αυτό το εξαιρετικά δύσκολο θεωρητικό σημείο της υπέρβασης, θα μπορούσε να βοηθήσει η έννοια της προθετικότητας, που όπως συζητήθηκε πιο πάνω αποτελεί την κοινή βάση τόσο της ανάλυσης ενός τόπου όσο και της επέμβασης σε αυτόν. Σε αυτή τη θεωρητική αναζήτηση θα μπορούσαμε να ωφεληθούμε από την εξαιρετική ανάλυση του όρου από τον Husserl, στην οποία δεν θα επεκταθώ εδώ. Θα τονίσω όμως, ότι το πέρασμα αυτό από την ανάλυση στη σύνθεση δεν μπορεί να γίνει παραγωγικά και με βεβαιότητα προφασισόμενοι ότι ένας τόπος αποτελεί ένα ομοιογενές σύστημα, που μπορεί άρα να

προσεγγιστεί με παραγωγικούς συλλογισμούς του τύπου: 'αφού αυτό ισχύει στην ανάλυση, άρα αναγκαστικά ισχύει εκείνο στη σύνθεση.

Επίσης, το 'πέραςμα' αυτό δεν μπορεί να είναι ένα δογματικό πάγωμα μιας συγκεκριμένης ανάγνωσης ενός τόπου, οσοδήποτε πλήρους, γιατί δεν θα δικαίωνε τη διαχρονική δύναμη εξέλιξης του τόπου αυτού. Αντίθετα, για να συνομιλήσει η νέα αρχιτεκτονική με ένα τόπο, τόσο στα 'παγωμένα' σε διάφορους χρόνους ιστορικά του στιγμιότυπά, όσο και στη δύναμη ζωής και ανάπτυξής του, που τον καθιστά ζώσα ενότητα, απαιτείται συνεχής και αδιάσπαστος διάλογος του νέου με το παλιό, εγκατάσταση μιας σχέσης που να αντέχει την αντιπαράθεση και να διαρκεί.

Δεν θέλω να κλείσω αυτή την εισήγηση με το γνωστό κλισέ 'η καλή ένταξη είναι θέμα καλού αρχιτέκτονα' αλλά με ένα άλλο μετασηματισμένο κλισέ 'Καλή διδασκαλία της αρχιτεκτονικής σύνθεσης είναι πάντα θέμα καλής διδασκαλίας της ένταξης της αρχιτεκτονικής σύνθεσης σε ένα τόπο'. Σε αυτού του είδους τη διδασκαλία, δεν μπορεί – ούτε θα έπρεπε – η συνθετική διαδικασία ως ένταξη να υπαγορεύεται από μορφολογικούς περιορισμούς. Μπορεί όμως να καθοδηγείται έμμεσα – αποφατικά δηλαδή, ως κριτική εμβάθυνση και φιλοσοφική διερεύνηση στο πώς να αποφεύγονται οι επιδερμικές αναγνώσεις και νοηματικές αυθαιρεσίες. Μέχρι εκεί θα μπορούσε να φτάσει οποιαδήποτε θεωρητική αντιμετώπιση και μέχρι αυτό το σημείο μπορούμε να διδάξουμε θεωρητικά την αρχιτεκτονική γνώση και δεν είναι λίγο. Τα υπόλοιπα διδάσκονται μόνο στην πράξη, στο σχεδιαστήριο για καθένα από τα σπουδαστικά θέματα.

Ποια υπόλοιπα; Μα η επίτευξη του πολυπόθητου άλματος για τη γεφύρωση του χάσματος από την ανάλυση στη σύνθεση, από την αφαιρετική σύλληψη και την εμπάθεια στη δημιουργία, από την ερμηνεία στην πράξη της σύνθεσης. Γιατί, μόνο ένα άλμα, ως πράξη δημιουργίας και όχι συνεπαγωγής, μπορεί να γεφυρώσει το χάσμα ανάλυσης και σύνθεσης σε όλες του τις εκφάνσεις. Το άλμα από την υποκειμενική 'δόξα' στην αντικειμενική 'γνώση', που λέει ο Πλάτωνας στο Θεαίτητο, το άλμα της επαγωγής, που λένε οι επιστημολόγοι μετά τον Hume και τον Popper, το άλμα ως άλμα της σκέψης- Leap of thought, που λένε οι γνωστικοί ψυχολόγοι.

Για μας εδώ, που μας ενδιαφέρει η αρχιτεκτονική κληρονομιά και προσπαθούμε να αντιμετωπίσουμε τη φυσική φθορά και τη λήθη που επιφέρει ο χρόνος στα μνημεία της αρχιτεκτονικής, μας ταιριάζει νομίζω καλύτερα το 'άλμα πιο γρήγορο από τη φθορά', που λέει ο Ελύτης.

Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ

Τσιράκη Σοφία, Αρχιτέκτων, Λέκτωρ Ε.Μ.Π.

Η επιμονή στην εικόνα αναστέλλει νομίζω, τη λειτουργία της νόησης και δεν επιτρέπει στον δημιουργό να συμπληρώσει την αίσθηση (που προκαλεί η εικόνα) με μια ουσιαστική, νοητική εμπάθυνση, τέτοια που να αναδεικνύει τη σημασία του τόπου ως διδακτικό παράδειγμα αλλά και ως δεξαμενή ιδεών για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική.

Η κυρίαρχη ιδεολογία προβάλλει μια εκσυγχρονιστική διεθνιστική - υπερτοπική άποψη που θέτει ως πρότυπο το σύγχρονο καταναλωτή - πολίτη του κόσμου να έχει απολέσει κάθε κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική συνείδηση και εντόπια ταυτότητα. Νομίζω πως χωρίς ταυτότητα, δεν μπορεί να υπάρξει «πίστη» στο δημιουργικό υποκείμενο, και χωρίς «πίστη» (σε κάτι που μας ενώνει, σε κάτι στο οποίο προσβλέπουμε) δεν μπορεί να υπάρξει συγκρότηση συλλογικής συνείδησης, τέτοιας που - ανάμεσα σε άλλα - να διαμορφώνει τον κοινωνικό χαρακτήρα της αρχιτεκτονικής εφαρμογής. Αυτό το φαινόμενο φαίνεται να έχει επηρεάσει και τα διδακτικά πρότυπα, που συχνά επιμένουν στη διατύπωση της αποτικής, άχρονης, πρωτότυπης ιδέας ("concept") η οποία αποτελεί κατά κύριο λόγο ένα νοητικό εύρημα και απομακρύνονται από τη ουσιαστική σημασία της καταγραφής και συνθετικής κατανόησης των στοιχείων του τόπου ("context").

Αναζητώντας τη διαλεκτική σχέση της αρχιτεκτονικής δημιουργίας με τον τόπο, αναφέρεται ο προβληματισμός δύο γενεών: της «δημιουργικής πρωτοπορίας του '30» και της «άνοιξης του '60». Αν η πρωτοπορία του '30 αναζήτησε τη σχέση ανάμεσα στην ελληνικότητα και στο διεθνισμό - με όρους ισότιμης πολιτισμικής ανταλλαγής - η άνοιξη του '60 ανέδειξε περισσότερο τη σημασία των αρχαιολογικών αξιών. Την αναζήτηση δηλαδή, μιας καθολικής και διαχρονικής αλήθειας που φαίνεται να χαρακτηρίζει τόσο το ελληνικό τοπίο, όσο και τις ανώνυμες κατασκευές, κυρίως όμως, ως προς την δομική εσωτερικότητα τους, και όχι ως προς τα εξωτερικά τους γνωρίσματα.

Η εικονική και νοητική ανάλυση του τόπου

Από παλιά είχα διστάσει να τη συμβολική σημασία αλλά και τη διαβρωτική επίδραση που μπορεί να έχουν οι εικόνες των ερειπίων ενός αρχαιολογικού χώρου, των λαϊκών κατασκευών, της υλικότητας μιας λιθοδομής σε μια πλαγιά ακόμη αναξιοποίητη, της ερημιάς ενός τόπου άνυδρου.

Είναι βέβαια μεγάλη η σημασία της εικόνας του τόπου. Είναι όμως και εξίσου επικίνδυνη η εμμονή στην εικόνα - πράγμα που χαρακτηρίζει την εποχή μας- καθώς συχνά, η επιμονή στην επιδερμίδα μιας εικόνας ιδανικής ενδεχομένως να αναστέλλει τη λειτουργία της νόησης.

Εικ.1 Αρχαιολογικός χώρος στους Δελφούς (φωτ. Σ. Τσιράκη, 1995)

Εικ.2 Εκκλησάκι στην Φολέγανδρο (φωτ. Σ. Τσιράκη, 1996)

Και αν είμαστε θεατές, ίσως να μην χρειάζεται πάντα αυτή η νοητική λειτουργία και η διαπίστωση της γοητευτικής εικόνας και ατμόσφαιρας ενός τόπου να έχει τη σημασία της, αυτή καθαυτή. Αν όμως είμαστε δημιουργοί, τότε νομίζω, πως χρειάζεται να συμπληρώσουμε την αίσθηση (που προκαλεί η εικόνα) με μια ουσιώδη, νοητική εμβάθυνση.

Ο τόπος/ τοπίο

Δεν θα με απασχολήσει εδώ, αν και με τι τρόπο επεμβαίνουμε σε φυσικά και ανθρωπογενή περιβάλλοντα με καταγεγραμμένη και ευρέως αποδεκτή αξία, αλλά θα προσπαθήσω να σταθώ στη σημασία που μπορεί να έχει ο τόπος ως διδακτικό παράδειγμα και ως δεξαμενή ιδεών για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική.

Έχει νομίζω ιδιαίτερο νόημα στις μέρες μας να επαναπροσδιορίσουμε κριτικά τη σχέση με τον τόπο (μας) και την ιστορία (μας), ειδικά στη σημερινή συγκυρία όπου κάθε εντόπιο χαρακτηριστικό (πνευματικό και υλικό) αντιμετωπίζεται ανεξαιρέτως με απαξιώτικο τρόπο.

Η κυρίαρχη ιδεολογία που ήδη διαφαίνεται, προβάλλει και επιβάλλει θα έλεγα, μια εκσυγχρονιστική διεθνιστική - υπερτοπική άποψη που θέτει ως πρότυπο το σύγχρονο καταναλωτή - πολίτη του κόσμου να έχει απολέσει κάθε κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική συνείδηση και εντόπια ταυτότητα. Χωρίς ταυτότητα, δεν μπορεί να υπάρξει «πίστη» στο δημιουργικό υποκείμενο, και χωρίς «πίστη» (σε κάτι που μας ενώνει, σε κάτι στο οποίο προσβλέπουμε) δεν μπορεί να υπάρξει συγκρότηση συλλογικής συνείδησης, τέτοιας που - ανάμεσα σε

Εικ.3 Σίφνος (φωτ. Σ. Τσιράκη, 1993)

Εικ.4 Μήλος, Ορυχείο (φωτ. Σ. Τσιράκη, 2001)

Εικ.5 Πάρος (φωτ. Σ. Τσιράκη, 2010)

άλλα - να διαμορφώνει τον κοινωνικό χαρακτήρα της αρχιτεκτονικής εφαρμογής. Νομίζω, κάπως έτσι συμβαίνει σήμερα και με αυτούς που θεωρούμε ως «μεγάλα ονόματα» διεθνούς φήμης αρχιτεκτόνων, οι οποίοι λειτουργούν συχνά όχι μόνο ατοπικά, αλλά και απολύτως ατομικιστικά και περιφερόμενοι όπου γης δεν έχουν κανέναν ενδοιασμό να υλοποιούν τα γνωστά «μεγάλα» έργα.

Αυτό το φαινόμενο φαίνεται να έχει επηρεάσει και τα διδακτικά πρότυπα, που συχνά επιμένουν στη διατύπωση της ατοπικής, άχρονης, πρωτότυπης ιδέας ("concept") η οποία αποτελεί κατά κύριο λόγο ένα νοητικό εύρημα και απομακρύνονται από τη ουσιαστική σημασία της καταγραφής και συνθετικής κατανόησης των στοιχείων του τόπου ("context"). Ακόμα και σε περιπτώσεις που αναφέρεται το context ως βασικό αναλυτικό - συνθετικό εργαλείο, επισημαίνονται κυρίως τα «μετρήσιμα», εικονογραφικά στοιχεία που συγκροτούν τον τόπο και σπάνια τα άυλα, πολιτισμικά του χαρακτηριστικά. Δεν μεσολαβεί δηλαδή η ενεργοποίηση της σκέψης και ο μετασχηματισμός της εικόνας σε ουσιώδες νόημα.

Ας επικεντρώσουμε τα παραπάνω στην έννοια «τόπος». Για τον Christian Norberg-Schulz ο τόπος, δεν εξαντλείται ούτε ως λογικό-μαθηματικός όρος, ούτε ως γεωμορφολογική οντότητα. Συγκροτεί εν δυνάμει τον «υπαρξιακό χώρο» και συνδέεται με την πολυδιάστατη έννοια της «κατοίκησης». Κατοίκηση σημαίνει κάτι πολύ περισσότερο από αυτό-στέγαση ή ικανοποίηση βασικών αναγκών. Σημαίνει ότι ο χώρος που εκτυλίσσεται η ζωή είναι «τόπος», περιβάλλον με ιστορία, μνήμη, νόημα πολυδιάστατο και ιδιαίτερα φυσικά αλλά και μεταφυσικά χαρακτηριστικά¹.

Ως περιεκτική έννοια λοιπόν ο τόπος έχει διπλό χαρακτήρα. Οντολογικό, και εννοιολογικό. Αποτελείται από συγκεκριμένα πράγματα που έχουν υλική υπόσταση, δομή και σχήμα και καθορίζουν τις ιδιότητες του φυσικού και ανθρωπογενούς τοπίου, αλλά και από νοηματικές συνισταμένες που διαμορφώνουν αντίστοιχα την ατμόσφαιρα, τον πολιτισμικό χαρακτήρα, την παράδοση, το πνευματικό περιεχόμενο του τόπου. Έτσι, ο Ελύτης σε ένα κείμενο του 1991 σημειώνει πως «ένα τοπίο δεν είναι όπως το αντιλαμβάνονται μερικοί κάποιο απλώς σύνολο γης, φυτών, και υδάτων. Είναι η προβολή της ψυχής ενός λαού πάνω στην ύλη.»²

Νομίζω λοιπόν, πως είναι σημαντική προϋπόθεση ο μετασχηματισμός της συγκίνησης της εικόνας σε ουσιώδες νόημα, έτσι ώστε ο τόπος να μπορέσει να αποτελέσει πραγματικά ουσιαστικό γενεσιουργό

στοιχείο της δημιουργίας (το ουσιαστικό context) που θα ενεργοποιεί την ιδέα και θα λειτουργεί τόσο σταθεροποιητικά- επιβεβαιωτικά, όσο όμως και κινητικά- ανατρεπτικά.

Η γενιά του '30 και αυτή του '60

Αναζητώντας τη διαλεκτική σχέση της αρχιτεκτονικής δημιουργίας με τον τόπο, ο Δημ. Φατούρος στο βιβλίο του «Ιχνος χρόνου» αναφέρεται στον προβληματισμό που ανέπτυξαν ως προς αυτό το ζήτημα, δύο κατ' αυτόν άμεσα συνδεδεμένες γενιές: Η «δημιουργική πρωτοπορία του '30» και η «άνοιξη του '60»³ περιγράφονται από τον ίδιο, ως δύο σύντομες περίοδοι, ιδιαίτερα δημιουργικές της νεώτερης ελληνικής αρχιτεκτονικής, που και οι δύο διαμορφώθηκαν μετά από δύο παγκοσμίους πολέμους αλλά και οι δύο διακόπηκαν βίαια (από τη δικτατορία Μεταξά το 1936 και αντίστοιχα το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967). Είναι χαρακτηριστικό, πως σε αυτές τις σύντομες περιόδους ο τόπος, αρχίζει να αναπτύσσει μια ποιοτική ένταση όχι μόνο στην αρχιτεκτονική, αλλά και στις εικαστικές τέχνες, στη μουσική, στην ποίηση, γεγονός που συσχετίζεται με μια ευρύτερη πολιτισμική άνθηση και νομίζω, δεν μπορεί να παραβλέψει και τα πολιτικά συμφραζόμενα.

Επισημαίνεται δε, το στίγμα ενός απολύτως ιδιαίτερου, ισχυρού και συνεκτικού πλαισίου σκέψης και δράσης (που παρά τις ετερόκλητες προσωπικότητες που το συγκροτούν) διαμορφώνει εντέλει μια ιδιόμορφη συλλογική συνείδηση για τον τόπο. Ειδικά για τη γενιά του '60 ο Δημ. Φατούρος γράφει πως «...είχε ένα ιδιαίτερο γνώρισμα: Διαμόρφωσε παρά τη σχετικά σύντομη διάρκεια της ένα ισχυρό πλαίσιο αρχιτεκτονικής σκέψης και δράσης, πολύ πιο ισχυρό και συνεκτικό από άλλες περιόδους. Και δεν είναι μόνο αυτό: είχε μια ιδιαίτερη ηθική διάσταση που δεν είναι εύκολη στην αρχιτεκτονική». Κατά τον Φατούρο, αν ο όρος «ηθική διάσταση» δεν είναι σαφής, ή είναι παραπλανητικός, μπορεί να διατυπωθεί ως στάση που ενδιαφέρεται για τη συλλογική συμπεριφορά και τις σχέσεις με τον άλλο...», αλλά και τις ιδιαίτερες δυνάμεις του τόπου.⁴

Θεωρώ ότι, αν η πρωτοπορία του '30 αναζήτησε βασανιστικά τη σχέση ανάμεσα στην ανώνυμη παράδοση και τη νεωτερικότητα του μοντέρνου κινήματος, ανάμεσα στην ελληνικότητα και στο διεθνισμό – με όρους ισότιμης πολιτισμικής ανταλλαγής⁵-η άνοιξη του '60 ανέδειξε περισσότερο τη σημασία της αναζήτησης αρχετυπικών αξιών. Την αναζήτηση δηλαδή, μιας καθολικής και διαχρονικής αλήθειας (πολύ γνωστής άλλωστε από τα γραπτά του Άρη Κωνσταντινίδη, αλλά και

Εικ.6 Η πρωτοπορία του '30

Εικ.7 Η «άνοιξη» του '60. Πίνακας του Γ. Μόραλη

άλλων της γενιάς του) που φαίνεται να χαρακτηρίζει τόσο το ελληνικό τοπίο, όσο και τις ανώνυμες κατασκευές. Δίνοντας έμφαση όμως, κυρίως στη δομική εσωτερικότητα τους και όχι στα εξωτερικά τους γνωρίσματα.

Πρέπει να επισημάνω, πως η ερμηνεία της σχέσης με τον τόπο αλλά και το είδος του μετασχηματισμού της εικόνας σε ουσιώδες νόημα, και για τις δύο αυτές σημαντικές δεκαετίες δεν υπήρξε ποτέ μονοδιάστατη και χωρίς εσωτερικές αντιφάσεις. Αυτό άλλωστε εκδηλώνεται και στις πολλαπλές εκφάνσεις που πήρε η έννοια της «ελληνικότητας» ως φαινόμενο πνευματικό, αλλά και ως αισθητική εκδήλωση, όπως και η πολλαπλοί τρόποι προσέγγισης του παρελθόντος.

Για παράδειγμα, είναι χαρακτηριστικό το γνωστό δημοτικό σχολείο (1931) του Πάτροκλου Καραντινού που νομίζω ότι καταφέρνει να υλοποιήσει σε μια σύγχρονη εκδοχή του μοντερνισμού το κλασικό δομικό σύστημα της «δοκού επί στύλο» με μια εξίσου καθαρή, εμφανή διατύπωση του φέροντος οργανισμού και των φερόντων στοιχείων, μετασχηματίζοντας τα στοιχεία του τόπου σε σύγχρονη δημιουργική πράξη. Όπως και χαρακτηριστικό είναι το γνωστό δίπολο των παραπληρωματικών (και όχι αντίθετων) προσωπικοτήτων και της σχέσης τους με τον τόπο, του Δημήτρη Πικιώνη και Άρη Κωνσταντινίδη, αλλά και της συμπλήρωσης του διπόλου, με την ανατρεπτική ματιά του Τάκη Ζενέτου.

Αρχέτυπο

Θα ήθελα να σταθώ λίγο στην περίπτωση του Άρη Κωνσταντινίδη και στην ανάγκη του να ορίσει μια θεμελιώδη αναφορά της αρχιτεκτονικής του σε σχέση με τον τόπο. Ο ίδιος αναφέρεται στη σημασία της αλήθειας που μπορούμε να κατανοήσουμε μέσα από τη μελέτη της παράδοσης «όχι επειδή θα αντιγράψουμε τα εξωτερικά μορφολογικά στοιχεία κάποιας πιο παλιάς αρχιτεκτονικής, αλλά επειδή θα δουλεύουμε σε κάθε πιο νέα χρονική στιγμή, μέσα από κάποιες βασικές και πρωταρχικές αλήθειες»⁶. Γι' αυτό, στη μελέτη του για τα «Παλιά Αθηναϊκά σπίτια» (1950), επισημαίνει την αξία των αρχετυπικών χωρικών συγκροτήσεων που αποτυπώνει σε αυτά. Για παράδειγμα, ορίζει το αίθριο, ως διαχρονικό αρχέτυπο, καθώς, όπως ο ίδιος γράφει, είναι μια διάταξη που τη συναντά κανείς στο μυκηναϊκό μέγαρο, στις οικίες της κλασικής αρχαιότητας και στα αθηναϊκά λαϊκά κτίσματα της Πλάκας στις αρχές της δεκαετίας του '50.

Εικ.8 Π. Καραντινός Δημοτικό σχολείο κάτω από την Ακρόπολη (1931)

Εικ.9 Δ. Πικιώνης (αρχείο Δ. Αντωνακάκη)

Εικ.10 Σπίτι στην Ανάβυσσο, Α. Κωνσταντινίδης, 1962

Εικ.11 Σκίτσο Τ. Ζενέτου, για το θέατρο στον Λυκαβηττό

Αλλά και ο καθηγητής Ντίνος Παπαϊωάννου, στη μελέτη του «Τα ελληνικά μοναστήρια ως αρχιτεκτονικές συνθέσεις» παρατηρεί πως σε όλες τις μοναστηριακές συνθέσεις είναι δυνατόν να ανιχνεύσει κανείς διαχρονικούς τύπους αρχετυπικών χωρικών συγκροτήσεων, που παρότι φαίνεται να έχουν «εντόπια» καταγωγή, αποτελούν κοινές διατάξεις συχνά υπερτοπικές. Εμφανίζονται μάλιστα, σε διαφορετικές ιστορικές φάσεις όχι μόνο στις μοναστηριακές συνθέσεις, αλλά και σε μια σειρά άλλων αρχιτεκτονημάτων.

Θεωρώ, την αξιοποίηση αυτών των πρωτογενών διατάξεων για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική ουσιώδη. Οι διατάξεις αυτές, δεν εξαντλούνται στην αποτύπωση μιας εικόνας, για να επιστρέψω λίγο στον αρχικό μου προβληματισμό. Το αρχέτυπο ως έννοια, δεν νομίζω ότι λειτουργεί με όρους εικονογραφικούς. Αντίθετα, μέσα από μια διαδικασία αφαίρεσης και γενίκευσης γίνεται πυκνωτής ιδεών και ως τέτοιος, μπορεί να ενεργοποιήσει το μετασχηματισμό της εικόνας σε ουσιώδες νόημα. Χρειάζεται όμως όχι μόνο η μεταφορά της εικόνας σε νόημα, αλλά και η μεταγραφή του νοήματος με σύγχρονους όρους, ώστε αυτό να αποκτήσει «σήμερα» δομή και μορφή. Εντούτοις, έχω τη γνώμη, πως η παραπάνω μεταφορά στο «σήμερα» αποτελεί ένα προσωπικό νοητικό και όχι εικονογραφικό άλμα που κάθε δημιουργός οφείλει να δοκιμάσει ερμηνεύοντας την έννοια του τόπου.

Η βιωματική σχέση

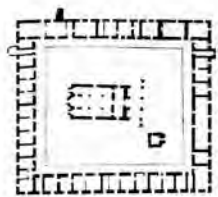
Θα κλείσω τις παραπάνω σκέψεις με μια εικόνα: Είναι η εικόνα ενός ηλικιωμένου ανθρώπου που καλλιεργεί τη γη του. Ένα καλοκαίρι στις διακοπές μας, όπως πηγαίναμε στη θάλασσα βλέπαμε καθημερινά

Εικ. 12

Εικ. 13, 14 Σπίτι στην οδό Θουκιδίδου 13 (φωτογραφία και σχέδιο Α. Κωνσταντινίδης)

Εικ. 15 Μοναστηριακές διατάξεις
(Ντ. Παπαϊωάννου)

αυτόν τον άνθρωπο μέσα στον ήλιο και στη ζέστη να δουλεύει τακτικά, επίμονα, αργά και με τρομερή αφοσίωση και πίστη. Εμείς τώρα βλέπουμε την εικόνα του, την ατενίζουμε αισθητικά. Είναι ένας ωραίος ηλικιωμένος που σκάβει την ελληνική γη.

Ο ίδιος όμως στην πραγματικότητα, «είναι» μέσα στη γη και την καλλιεργεί, δεν την ατενίζει αισθητικά. Από αυτή τη γη παράγει όσο αυτή, αλλά και ο ίδιος, μπορεί. Από αυτήν εξαρτά την ύπαρξη του, τη

Εικ. 16 Θέμα βου εξαμήνου στου Ταξιάρχες
Ηλείας (Σπουδαστές Φ. Ζαπανιώτης,
Στ. Παπαναγιώτου. 2008)

Εικ. 17, Πάρος (φωτ. Σ. Τσιράκη 2007)

νιώθει ως προέκταση του βαθύτερου είναι του, καθώς έχει αποκτήσει ενστικτώδως μια εναισθηση για τον τόπο του. Έχει αναπτύξει εντέλει, όχι μόνο νοητική επικοινωνία με αυτόν, αλλά και σχέση βαθιά βιώματική.

Ας μου επιτραπεί τελειώνοντας μια μετατόπιση των σκέψεων μου: Αντιστοίχως εμείς, αν θέλουμε να αντιληφθούμε πραγματικά την έννοια του τόπου, ίσως θα έπρεπε να κατανοήσουμε και να αποδεχθούμε πως ο τόπος δεν είναι μόνο οι ωραίες εικόνες που προηγήθηκαν, οι θάλασσες, τα βουνά, οι παραδοσιακοί οικισμοί, η μνήμη, οι αρχετυπικές διαχρονικές διατάξεις. Είναι και η απίστευτη περιπέτεια σε αυτόν τον τόπο να ασκείς σήμερα την τέχνη σου – όποια και να είναι αυτή. Να δουλεύεις αξιοπρεπώς, να έχεις πίστη και επιθυμία να διδάξεις ή να κάνεις αρχιτεκτονική. Με τις συγκεκριμένες δυσκολίες σε σχέση με την κοινωνική πραγματικότητα που όλοι μας βιώνουμε, την συχνά καταστροφική επίδραση της πολιτείας και των θεσμικών της οργάνων πάνω στην εργασία μας, θεωρημένης ως Τέχνης, αλλά και ως Επιστήμης.

Αλλά εμείς είμαστε εδώ, προσπαθώντας να καλλιεργήσουμε το δικό μας χωράφι.

Υποσημειώσεις

1. Christian Norberg -Schulz, "Genius Loci, Το Πνεύμα του Τόπου. Για μια φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής". Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, 2009, σελ. 6
2. Οδυσσέας Ελύτης, «Τα δημόσια και τα ιδιωτικά», Ίκαρος, 1991, σελ. 8
3. Δημήτρης Φατούρος, «Ιχνος χρόνου. Αφηγήσεις για τη νεώτερη ελληνική αρχιτεκτονική», Καστανιώτης, 2008, σελ. 23
4. Δημήτρης Φατούρος, «Ιχνος χρόνου. Αφηγήσεις για τη νεώτερη ελληνική αρχιτεκτονική», Καστανιώτης, 2008, σελ. 33
5. Βλ. σχετικά Δ. Τζόβας, «Ο μύθος της γενιάς του τριάντα. Νεοτερικότητα, ελληνικότητα και πολιτισμική ιδεολογία», Πόλις, 2011
6. Άρης Κωνσταντινίδης, «Σύγχρονη αθηθινή αρχιτεκτονική», 1978, σελ.30

Βιβλιογραφία

Christian Norberg -Schulz, "Genius Loci, Το Πνεύμα του Τόπου. Για μια φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής". Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, 2009

Οδυσσέας Ελύτης, «Τα δημόσια και τα ιδιωτικά», Ίκαρος, 1991

Άρης Κωνσταντινίδης, «Σύγχρονη αθηθινή αρχιτεκτονική», 1978

Άρης Κωνσταντινίδης, «Τα Παλιά Αθηναϊκά Σπίτια», Αθήνα, 1950

Κωνσταντίνος Παπαϊωάννου, «Τα ελληνικά μοναστήρια ως αρχιτεκτονικές συνθέσεις», Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, 2000

Δημήτρης Φατούρος, «Ιχνος χρόνου. Αφηγήσεις για τη νεώτερη ελληνική αρχιτεκτονική», Καστανιώτης, 2008

Δημήτρης Τζόβας, «Ο μύθος της γενιάς του τριάντα. Νεοτερικότητα, ελληνικότητα και πολιτισμική ιδεολογία», Πόλις, 2011

Εικ.18 Κίμωλος (φωτ. Σ. Τσιράκη, 2005)

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ.¹

Σταύρος Γυφτόπουλος, Αρχιτέκτων, Επίκουρος καθηγητής Ε.Μ.Π.
Κωνσταντίνα Δεμίρη, Αρχιτέκτων, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Η ένταξη νέας αρχιτεκτονικής σε περιβάλλον ιστορικής σημασίας αποτελεί αντικείμενο της αρχιτεκτονικής σύνθεσης που καλούνται οι φοιτητές αρχιτεκτονικής να αντιμετωπίσουν και να επιλύσουν. Βασικές έννοιες που συγκροτούν την προσέγγιση του ζητήματος της ένταξης είναι οι έννοιες του τόπου, της ερμηνείας και της «αναλογικής γραφής». Ο τόπος προσεγγίζεται ως η συνισταμένη των διαφορετικών ταυτοτήτων του (φυσική, λειτουργική, οικονομική, κοινωνικό-πολιτισμική, ιστορική και η ταυτότητα του δομημένου περιβάλλοντος του). Η ερμηνεία ενός τόπου ή κτήριου σημαίνει το σχολιάζω, το τοποθετώ στο πλαίσιο δημιουργίας του, αναζητώ τις αρχές και τους κανόνες του. Η αναλογική γραφή υποδηλώνει τη σύνθεση νέας αρχιτεκτονικής με αφετηρία τα χαρακτηριστικά του τόπου και την ερμηνεία του. Ο σχεδιασμός εκπορεύεται από τον τόπο και αναφέρεται σ' αυτόν όχι άμεσα αλλά υπαινικτικά. Τα παραπάνω ζητήματα παρουσιάζονται αναλυτικά μέσα από φοιτητικές εργασίες που έγιναν στα πλαίσια του μαθήματος της αρχιτεκτονικής σύνθεσης του δού εξαμήνου του Τομέα Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού στη Σχολή Αρχιτεκτόνων. Οι εργασίες καλύπτουν ένα χρονικό εύρος έξι ετών και έχουν εκπονηθεί σε οικόπεδα διαφορετικού χαρακτήρα που ανήκουν σε τόπους οι οποίοι καλύπτουν το εύρος από τον αστικό συνεκτικό ιστό με ισχυρό ιστορικό χαρακτήρα μέχρι το προστατευόμενο παραδοσιακό περιβάλλον.

Φωτ.1 Απόσπασμα εικόνας αστικού ιστού από ψηλά όπου διακρίνονται ενότητες διαφορετικής οργάνωσής του. Η σχηματική μηκοτομή αποκαλύπτει τις διαφορετικές αρχιτεκτονικές, τα ύψη των κτηρίων και τις πικνότητες του

Φωτ.2 Μοναστηράκι, Αθήνα

Περί του τόπου, της ερμηνείας και της αναλογικής σύνθεσης

Η σχέση μεταξύ μιας νέας αρχιτεκτονικής επέμβασης και μιας ήδη υπάρχουσας αρχιτεκτονικής είναι ένα φαινόμενο που αλλάζει με βάση τις πολιτιστικές αξίες που αποδίδονται τόσο στην έννοια της ιστορίας όσο και στις προθέσεις της νέας επέμβασης. Άρα πρόκειται για ένα πελώριο σφάλμα να θεωρείται ότι κάποιος μπορεί να διατυπώσει μια μόνιμη θεωρία ή ακόμα περισσότερο έναν επιστημονικό ορισμό της αρχιτεκτονικής επέμβασης. Αντίθετα, μόνο μέσω της κατανόησης των δεδομένων της κάθε περίπτωσης, στη βάση των οποίων ενέργειες θα αναληφθούν, είναι δυνατόν να γίνουν αντιληπτά τα διάφορα χαρακτηριστικά που αυτή η σχέση [νέου με το παλαιό] έχει αποκτήσει στη διάρκεια του χρόνου. Ο σχεδιασμός ενός νέου αρχιτεκτονικού έργου όχι μόνο εγγράφεται με φυσικό τρόπο κοντά στο υπάρχον[...] αλλά επίσης παράγει μια γνήσια ερμηνεία του ιστορικού υλικού με το οποίο πρέπει να συνδιαλέγεται.

Ως αισθητική λειτουργία η νέα επέμβαση είναι η φανταστική, αφηρημένη και ελεύθερη πρόταση μέσω της οποίας ζητά κανείς όχι μόνο να αναγνωρίσει τις ουσιώδεις δομές του υπάρχοντος ιστορικού υλικού αλλά ακόμη και να τις χρησιμοποιήσει ως αναλογικά δείγματα της νέας κατασκευής»².

Οι ιδέες που εμπεριέχει το κείμενο του Ignasi de Solà Morales συμπυκνώνουν τις απόψεις μας για τον τρόπο που πρέπει να αντιμετωπίζουν οι σπουδαστές μας το ζήτημα της ένταξης μιας νέας αρχιτεκτονικής σε ένα περιβάλλον με στοιχεία ιστορικής σημασίας και σπουδαιότητας, αλλά και γενικότερα σε κάθε περίπτωση ένταξης σε δομημένο ή φυσικό περιβάλλον.

Βασικές έννοιες που συγκροτούν τη βάση της προσέγγισής μας είναι: ο τόπος, η ερμηνεία και η αναλογική γραφή. Ο όρος «τόπος» (place) ή αλλιώς το «ευρύτερο πλαίσιο» (context) περιγράφει το «δεδομένο υπάρχον» με την ευρύτερη έννοια. Ο όρος place επιπρόσθετα σε σχέση με τον όρο context ενέχει μια φαινομενολογική αντίληψη του χώρου. Κάθε τόπος αποτελεί μια ολότητα και διακρίνεται για την ταυτότητα του που συγκροτείται από επιμέρους ενότητες: τη φυσική, τη λειτουργική, την οικονομική, την κοινωνικό-πολιτισμική, την ιστορική και την ταυτότητα του δομημένου περιβάλλοντος του. Η φυσική ταυτότητα ενός τόπου σχετίζεται με τη μορφολογία του εδάφους του, το φυσικό του ανάγλυφο, τα περιβαλλοντικά του χαρακτηριστικά πχ. το κλίμα του και την υλικότητα του δηλαδή τα υλικά που αυτός αποτελείται. Η λειτουργική ταυτότητα ενός τόπου επηρεάζεται από τις

κυρίαρχες κατηγορίες και το περιεχόμενο των χρήσεων της γης του. Η οικονομική του ταυτότητα προσδιορίζεται από τις οικονομικές δράσεις που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν π.χ το εμπόριο, την παραγωγή, τον τουρισμό κ.ά. Η κοινωνικό-πολιτισμική ταυτότητα προσδιορίζεται από τα κοινωνικό-πολιτισμικά χαρακτηριστικά, τις αξίες και τις πρακτικές του. Η ιστορική ταυτότητα ενός τόπου συγκροτείται από το πλέγμα των μνημείων του, των τοπόσημών του, των αρχαιολογικών του χώρων, των τόπων που συνδέονται με ιστορικά γεγονότα, και είναι ως εκ τούτου στενά δεμένη με τη συλλογική μνήμη των κατοίκων της. Τέλος η ταυτότητα του δομημένου περιβάλλοντος του αναφέρεται στη δομή και οργάνωση του αστικού χώρου ως ίχνος επί του εδάφους και ως τομή (φωτ.1), στην κλίμακα και στην μορφολογία των κτηρίων του, στη διάπλαση των κτηριακών τους όγκων και στην υλικότητά τους. Όλες οι διαφορετικές ταυτότητες συμβάλλουν στη δημιουργία του χαρακτήρα του τόπου και αυτό που προκύπτει ως συνισταμένη όλων των παραπάνω είναι η ατμόσφαιρα (φωτ.2), ένα χαρακτηριστικό μοναδικό και ιδιαίτερο για κάθε τόπο.

Κάθε επέμβαση στο χώρο εμπεριέχει και μια διαδικασία ερμηνείας του. Όπως τονίζει η Colomina Beatriz « η αρχιτεκτονική ... είναι μια ερμηνευτική, κριτική πράξη ... Ένα κτήριο ερμηνεύεται όταν ο ρητορικός του μηχανισμός και οι αρχές του αποκαλύπτονται»³. Άρα, η πράξη της ερμηνείας, σε γενικές γραμμές, είναι η πράξη που εξηγεί και αποκαλύπτει το αφάνες που βρίσκεται συγκαλυμμένα κάτω από την επιφάνεια. Σύμφωνα με τους Adrian Snodgrass & Richard Coyne⁴ ερμηνεύω σημαίνει τοποθετώ κάτι στη θέση του στα πλαίσια των σχέσεων του με τα άλλα. Ερμηνεύω έναν τόπο ή κτήριο σημαίνει συζητώ γι' αυτό, το σχολιάζω, το τοποθετώ στο πλαίσιο δημιουργίας του, αναζητώ τις αρχές και τους κανόνες του. Άρα η ερμηνεία είναι υποβοηθητική του σχεδιασμού καθώς μας επιτρέπει να διαβάσουμε το μέρος σε σχέση με το όλο και vice versa. Κάθε επέμβαση επομένως σε ιστορικό περιβάλλον βασίζεται στην ανάγνωση των στοιχείων του τόπου και στην άποψη ότι θα πρέπει να προσεγγιστεί το νέο όχι απομονωμένα αλλά ως ολότητα με το υπάρχον. Η σύνδεση και η συσχέτιση όμως με τον τόπο - δηλαδή η ερμηνεία του - σχετίζεται κατά κάποιον με την έννοια της μίμησης. Για τι είδους μίμηση όμως μιλάμε; Ο Quatremère de Quincy (Antoine Chrysostome) στο κλασικό του δοκίμιο *Encyclopédie Méthodique* γραμμένο από το 1788 - 1825, στο λήμμα *imitation*⁵ αναφερόταν στην έννοια της μίμησης η οποία θα έπρεπε να κατανοείται με τη μεταφορική της έννοια και όχι την κυριολεκτική. Η μεταφορική μίμηση αναφέρεται στις βασικές αρχές μιας υφιστάμενης μορφής, εξετάζοντας λεπτομερειακά τις προθέσεις που τη διέπουν. Σε αντίθεση με την κυριολεκτική μίμηση, η μεταφορική

δίνει χαρά και ικανοποίηση στο δημιουργό γιατί δεν αντιγράφει το ίδιο το αντικείμενο αλλά ανακαλύπτει και στηρίζεται στις βαθύτερες αρχές του. Η μεταφορική μίμηση είναι κριτική και συντακτική, δεδομένου ότι απορρέει από μια διαδικασία όπου ο αρχιτέκτονας ανιχνεύει, ερμηνεύει, ενεργοποιεί και χρησιμοποιεί τις ιδέες και τις γενεσιουργές αρχές που βρίσκονται σε ένα επίπεδο βαθύτερο από την εξωτερική μορφή των κτηρίων του παρελθόντος. Ο αναλογικός τρόπος των επεμβάσεων, που αναφέρεται ο Ignasi de Solà Morales, βρίσκεται προφανώς πολύ κοντά στην ιδέα της μεταφορικής μίμησης του Quatremère και όπως σημειώνει χαρακτηριστικό κάθε αναλογικής λειτουργίας είναι η συνάρθρωση ομοιότητας και διαφοροποίησης.⁶ Έτσι η επέμβαση από τη μια μεριά διαφοροποιείται από το παλαιό ως προς τα υλικά και τις τεχνικές αλλά ως προς τη μορφή και τη σύνθεση εκπορεύεται από αυτό και αναφέρεται σ' αυτό όχι άμεσα αλλά υπαινικτικά.

Στο πλαίσιο της αναλογικής γραφής διακρίνονται δύο είδη επεμβάσεων που ανταποκρίνονται σε δύο τύπους χειρισμών στο επίπεδο της κεντρικής ιδέας σε σχέση με τον τρόπο ερμηνείας των δεδομένων ενός τόπου. Οι επεμβάσεις που βασίζονται στα δεδομένα του τόπου (contextual interventions) με άμεσες αναφορές στα χαρακτηριστικά του και οι επεμβάσεις που βασίζονται στην υλοποίηση κάποιας ιδέας που δεν έχει άμεσες αναφορές στον τόπο αλλά στοχεύει να δώσει νόημα στη σχέση ανάμεσα στο παλαιό και το καινούργιο, τουλάχιστον κατά την άποψη του αρχιτέκτονα που τις υιοθετεί (conceptual interventions).

Περί των σπουδαστικών εργασιών και προσεγγίσεων

Στο μάθημα της «Ένταξης σύγχρονου κτηρίου σε περιβάλλον ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού χαρακτήρα» οι σπουδαστές/στριες ενθαρρύνονται να αναγνώσουν τα χαρακτηριστικά της περιοχής επέμβασης αλλά και να ερμηνεύσουν τις διάφορες συνιστώσες της ταυτότητας του. Αναλύονται τα κοινωνικό-οικονομικά δεδομένα, τα χαρακτηριστικά του φυσικού περιβάλλοντος, η μορφή του αστικού ιστού ως ίχνος

Φωτ.3 Άποψη του οικοπέδου από τη Λεωφ. Αμαλίας όπου διακρίνονται οι πίσω όψεις των γειτονικών κτηρίων.

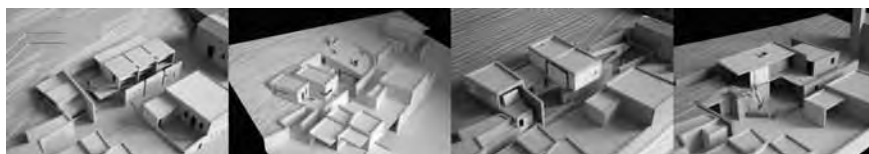
Φωτ.4 Οι εργασίες που απεικονίζονται είναι κατά σειρά των: Α.Αθανασιάδη, Μ.Τσιλιάκου/Θ.Ησαΐα/Α.Θύμη και Μ.Ζώτου, Τ.Καμάρα (από αριστερά προς τα δεξιά)

επί του εδάφους αλλά και ως τομή, η σχέση κτισμένων-ανοιχτών χώρων, ο χαρακτήρας των κτηρίων της περιοχής (ύψος, οργάνωση κτηριακού όγκου, μορφή, υλικότητα). Τα μέσα που χρησιμοποιούνται για το σκοπό αυτό είναι χάρτες, σκίτσα, σχέδια, μακέτες, κείμενα. Αναφορικά με τις ιδέες τους δίνεται έμφαση στη συνάφεια της νέας πρότασης με το υπάρχον περιβάλλον σε συντακτικό επίπεδο δηλ. λαμβάνονται υπόψη τα φυσικά του χαρακτηριστικά, η κλίμακα του, οι αρχές οργάνωσης του δομημένου χώρου που τον περιβάλλει και η υλικότητά του. Βασική παραδοχή είναι ότι ο χώρος γύρω μας είναι αποτέλεσμα μιας ιστορικής διεργασίας και η κάθε νέα επέμβαση πρέπει να εκλαμβάνεται ως στιγμή στο χρόνο, ως τμήμα της ιστορικής εξέλιξης του τόπου. Γιατί όπως παρατηρεί και ο Ελβετός αρχιτέκτονας Theo Hottz «Είναι στόχος του αρχιτέκτονα να δώσει αρχιτεκτονική έκφραση στην περίοδο που ζει και να προωθήσει έναν διάλογο με το ήδη χτισμένο περιβάλλον της. Διότι ο αρχιτέκτονας δεν είναι μόνο υπεύθυνος για το δικό του κτήριο αλλά ακόμη και για το πλαίσιο μέσα στο οποίο χτίζει, τροποποιεί, επεκτείνει, κατεδαφίζει και συμπληρώνει».⁷ Έτσι υιοθετείται σύγχρονη αρχιτεκτονική γραφή που απομακρύνεται λεξιλογικά από το υπάρχον αλλά εκπορεύεται συντακτικά από αυτό.

Στην περίπτωση της «Ένταξης νέου κτηρίου Τράπεζας στην παλιά πόλη του Ναυπλίου» (2003-2004) στόχος ήταν η ένταξη νέας αρχιτεκτονικής σε οικόπεδο (φωτ. 3) που βρίσκεται στο αστικό σύνολο της παλαιάς πόλης του Ναυπλίου, σε περιοχή με ισχυρό αρχιτεκτονικό χαρακτήρα και συνεκτικό ιστό που συγκροτείται από πολυώροφα κτήρια σχετικά μεγάλης κλίμακας. Βασικό ζητούμενο ήταν η συνέχιση της αρμονικής συνύπαρξης μνημείων, και κτηρίων διαφόρων εποχών, με νέα αρχιτεκτονική στον διατηρημένο πολεοδομικό ιστό της πόλης. Οι περισσότερες προτάσεις των σπουδαστών/τριων (φωτ.4) πρότειναν τη διατήρηση του συνεχούς αστικού μετώπου, τουλάχιστον από τη μια πλευρά του οικοπέδου, και οργάνωση του πίσω υπαίθριου χώρου του. Με διαμπερείς φυγές μέσω της νέας πρότασης, ο υπαίθριος χώρος αποκτά σημαντική θέση στη σύνθεση μια και σ' αυτόν ανοίγονται οι όψεις των πίσω κτηρίων που περιβάλλουν το οικοπέδο. Οι όψεις οργανώνονται σε οριζόντιες ζώνες, διατηρώντας τις περασίες από τα διπλανά κτίρια και το ισόγειο τονίζεται και

Φωτ.5 Η μικρή εκκλησία, το πέτρινο κελί και οι ξερολιθιές χαρακτηρίζουν έντονα το χώρο επέμβασης στην Τήνο

Φωτ.6 Οι εργασίες που απεικονίζονται είναι κατά σειρά των: Β. Ίσαρη/ Μ. Παπαβασιλείου, Κ. Κάλφα/ Γ. Μπουντουράκη, Ε. Κατρίνη/ Α.Γκίτζα, Ε. Μαλαματένιου (από αριστερά προς τα δεξιά).

Φωτ.7 Τα όρια του οικοπέδου προσδιορίζονται από ένα διάωροφο νεοκλασικό και από μια πολυκατοικία με ρετιρέ. Η υψομετρική διαφορά στα άκρα του δημιουργεί ζητήματα προς επίλυση.

διαφοροποιείται μορφολογικά και λειτουργικά. Γίνεται αναφορά στις αναλογίες των ανοιγμάτων των υπαρχόντων κτηρίων και στον τρόπο οργάνωσή τους στις όψεις. Τα κενά είτε με διάλυση του όγκου είτε ως εσωτερικά κενά, δημιουργούν «σκοτίες» διακοπής των μορφών που υπάρχουν στα γύρω κτήρια και επιτρέπουν πιο ελεύθερες διατάξεις των όψεων. Μικρές αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις δημιουργούν ασυνέχειες στο αστικό μέτωπο. Κάποιες προτάσεις, δεν ακολουθούν το αστικό μέτωπο και υποχωρούν δημιουργώντας υπαίθριο χώρο εισόδου στην κύρια πλευρά του οικοπέδου, ενώ άλλες οπισθοχωρούν με επαλληλία επιπέδων που οργανώνουν διαφορετικά επίπεδα στις όψεις.

Στο «Μουσείο Σηροτροφίας στο Σκλαβοχώριο Τήνου» (2003-2004) το ζητούμενο ήταν η ένταξη σε παραδοσιακό οικισμό. Ο τόπος έχει έντονη καλλιτεχνική και αρχιτεκτονική κληρονομιά και στόχος ήταν η ανάδειξη και η αξιοποίηση αυτής της κληρονομιάς στο πλαίσιο μιας γενικότερης ανάπτυξης και αναβάθμισης του κεντρικού τμήματος του νησιού με τη διασπορά και δράσεων οικότουρισμού. Βασικό χαρακτηριστικό του τόπου είναι το ιδιαίτερο φυσικό τοπίο (φωτ. 5) με το ανάγλυφο της περιοχής να τονίζεται από τις ξερολιθιές. Οι προτάσεις των σπουδαστών/τριων (φωτ. 6) αναφέρονται και βασίζονται στην τυπολογία της αρχιτεκτονικής του νησιού με έμφαση στην ογκοπλαστική ποικιλία που χαρακτηρίζει τις συνθέσεις των κτηρίων της περιοχής. Η ελευθερία, η απλότητα και η λιτότητα των μορφών της περιοχής υιοθετούνται ως αρχές των προτάσεων. Σε

Φωτ.8 Οι εργασίες που απεικονίζονται είναι κατά σειρά των: Χ.Αλεξοπούλου, Κ.Κοσμά/Γ. Αναγνωστάκη, Χ. Κουμάντου/ Ε. Βογιατζή, Ι-Α. Μουτσάτσου (από αριστερά προς τα δεξιά).

όλες τις περιπτώσεις έγινε προσπάθεια ενσωμάτωσης του κτηρίου ή τμήματός του στο φυσικό ανάγλυφο του τοπίου.

Στο «Κέντρο Εξυπηρέτησης Πολιτών στην Πλάκα» (2005-2006) στόχος ήταν η ένταξη νέας αρχιτεκτονικής σε γωνιακό οικόπεδο (φωτ. 7) σε περιοχή με έντονο συνεκτικό ιστό χωρίς αυξημένο βαθμό προστασίας που μπορεί όμως να χαρακτηριστεί ως παλιμψηστο με τη συνύπαρξη αρχαιοτήτων και κατοικιών της τουρκοκρατίας, οθωνικών, λαϊκών, νεοκλασικών και νεωτέρων. Η νέα αρχιτεκτονική θα έπρεπε να προβάλλει τις αρχιτεκτονικές αξίες της περιοχής και για το λόγο αυτό να εκφράζει την κλίμακα και το χαρακτήρα της γειτονιάς. Οι προτάσεις των σπουδαστών/στριών (φωτ. 8) δεν υιοθετούν μορφολογικό λεξιλόγιο με αναφορές στο ιστορικό παρελθόν της περιοχής. Συνεχίζουν το αστικό μέτωπο κλιμακώνοντας τους όγκους σε μια προσπάθεια να γεφυρώσουν τον αστικό ιστό ανάμεσα στο χαμηλό νεοκλασικό κτήριο, που βρίσκεται στη μια πλευρά του οικοπέδου και την πολυκατοικία με τα ρετιρέ προς την άλλη. Μερικές προτάσεις υποχωρούν από το συνεχές μέτωπο δημιουργώντας υπαίθριο χώρο υποδοχής-συγκέντρωσης. Σε κάθε περίπτωση ο εσωτερικός υπαίθριος χώρος οργανώνεται και αποκαλύπτεται διαμπερώς προς το δρόμο με αναφορές στην παλιά αθηναϊκή αυλή.

Στον «Ξενώνα σπουδαστών στη Στεμνίτσα Αρκαδίας» (2006-2007) αντιμετωπίζεται το ζήτημα της ένταξης και επίλυσης σύγχρονων λειτουργικών προβλημάτων σε προστατευόμενο παραδοσιακό περιβάλλον. Το οικόπεδο βρίσκεται στις παρυφές του οικισμού σε πλούσιο φυσικό τοπίο (φωτ. 9) και με πολύ έντονο ανάγλυφο, πλάι στο ιστορικό Βυζαντινό Μοναστήρι της Ζωοδόχου Πηγής. Οι προτάσεις των σπουδαστών/στριών (φωτ. 10) επιδιώκουν τις αναφορές στην ελεύθερη διάταξη του πολεοδομικού ιστού που τοποθετεί τους όγκους κάθετα ή παράλληλα στις υψομετρικές καμπύλες ανάλογα με τον προσανατολισμό και τις θέες και στην ογκομετρική διαμόρφωση του οικισμού (μακρυνάρια και πυργόσπιτα τετραγωνικής κάτοψης). Τα προτεινόμενα κτήρια εντάσσονται στο φυσικό ανάγλυφο και στο γειτονικό Βυζαντινό Μοναστήρι. Οι επιμέρους υπαίθριοι χώροι

Φωτ.9 Στεμνίτσα. Αποψη του οικισμού

Φωτ.10 Οι εργασίες που απεικονίζονται είναι κατά σειρά των: Μ. Ανδρουλάκη, Α. Γιοβάνη (οι δύο πρώτες) / Ι.Κελά / Β. Πλιώτα (από αριστερά προς τα δεξιά).

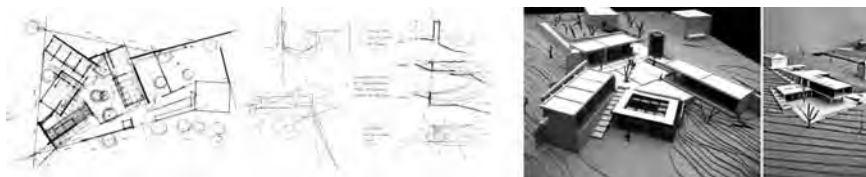
οργανώνονται για την καλύτερη εξυπηρέτηση των λειτουργικών ενοτήτων αλλά και σε σχέση με το βασικό επίπεδο του υπαιθρίου χώρου που ορίζεται από το Μοναστήρι ενώ έγινε προσπάθεια να αφεθεί το φυσικό τοπίο στην αρχική του μορφή σε μεγάλο τμήμα του υπαιθρίου χώρου. Τα ζητήματα που εστίασαν την προσοχή τους οι σπουδαστές ήταν η ερμηνεία και απόδοση μορφολογικών στοιχείων που προϋπάρχουν μέσα όμως από σύγχρονη αρχιτεκτονική έκφραση και η ανάπτυξη προβληματισμού για ενσωμάτωση βιοκλιματικών δεδομένων του τόπου.

Στο «Κέντρο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και αναψυχής στους Ταξιάρχες Ηλείας» (2007-2008) στόχος ήταν η ένταξη τόσο στο δομημένο (παλαιό κτίριο σχολείου), όσο και στο φυσικό τοπίο, σε οικόπεδο που βρίσκεται στα όρια του παραδοσιακού οικισμού (φωτ. 11) . Ζητούμενα ήταν η αξιοποίηση της μορφολογίας του εδάφους και των φυσικών δεδομένων του χώρου(θέα-προσανατολισμός), η σήμανση του χαρακτήρα του νέου κτηρίου ως δημόσια λειτουργία σε έναν οικισμό που αποτελείται κυρίως από κατοικίες, η ογκοπλαστική οργάνωση του κτηρίου με ταυτόχρονη επεξεργασία του κενού και η διαμόρφωση του ελεύθερου χώρου που είναι εξίσου σημαντική, δομικά και λειτουργικά, για την επίλυση του θέματος. Χρησιμοποιούνται τοπικά υλικά, υφές και χρώματα. Εφαρμόζονται αρχές του βιοκλιματικού σχεδιασμού με σκοπό την προστασία από τα δεδομένα που προέκυψαν από τις πυρκαγιές. Οι προτάσεις (φωτ.12) αποτελούν συνέχεια της γραμμικής ανάπτυξης του οικισμού και δημιουργούν ένα δεύτερο κέντρο, πολιτιστικό πόλο για τον οικισμό. Τα φυσικά χαρακτηριστικά του οικοπέδου οδήγησαν σε προτάσεις που οργανώνονται στο ανάγλυφο του εδάφους εκμεταλλεύονται την κλίση και υποβιβάζουν μεγάλο μέρος του φαινόμενου όγκου της σύνθεσης.

Το «Κτήριο Φιλαρμονικής στην Κέρκυρα» (2009-2010) εντάσσεται στον αστικό ιστό της πόλης, τόπο με πολύ ιδιαίτερο ιστορικό και αρχιτεκτονικό χαρακτήρα. Το οικόπεδο (φωτ.13) αποτελεί ένα κενό στον αστικό ιστό, διαρρηγμένο από τους βομβαρδισμούς του Β'

Φωτ.11 Στους Ταξιάρχες το φυσικό στοιχείο εισχωρεί καταλυτικά στον παραδοσιακό οικισμό.

Φωτ.12 Οι εργασίες που απεικονίζονται είναι κατά σειρά των: Α. Κουμπούλη, Κ. Κρομμυδά (οι τρεις πρώτες) / Χίγκε Έγκε, Α. Χριστοφίνη (από αριστερά προς τα δεξιά).

Φωτ. 13 Κέρκυρα

Παγκοσμίου Πολέμου. Η νέα σύνθεση θα έπρεπε να εκφράζει την εποχή της, συμβάλλοντας στην πολιτιστική συνέχεια του τόπου. Οι προτάσεις των σπουδαστών/στριών (φωτ. 14) συμπληρώνουν το αστικό μέτωπο διατηρώντας τη συνέχεια της κορυφογραμμής της πόλης και της κυκλοφορίας στο έδαφος μέσω στοών. Η βασική αίθουσα μουσικής του κτηρίου τοποθετείται, είτε σε υποβάθμιση μειώνοντας έτσι τον όγκο του, είτε σε ψηλότερη στάθμη αφήνοντας ελεύθερη, διαμπερή κίνηση στο ισόγειο προς τον υπαίθριο χώρο στο πίσω μέρος του οικοπέδου. Η όψη προς το δρόμο οργανώνεται σε δύο ή τρεις οριζόντιες ζώνες, όπως και των παρακείμενων κτηρίων και χαρακτηρίζεται από λιτότητα υλικών και μορφολογικού λεξιλογίου. Ο κτηριακός όγκος «διαλύεται» στα εσωτερικά μέτωπα του κτηρίου και σε ορισμένες περιπτώσεις ο υπαίθριος χώρος «διδεισδύει» στο κτήριο, διαμορφώνοντας ημιυπαίθριο χώρο που ενοποιεί λειτουργικά και αντιληπτικά το άνω με το κάτω μέρος του οικοπέδου.

Επίλογος

Στις προσεγγίσεις των σπουδαστών/στριών διαφαινονται τα λόγια του Δημήτρη Πικιώνη γραμμένα το 1933: «...διπτή απ' αυτή τη μεριά βρίσκω την ενέργεια που έχει να κάνει κάθε καλλιτέχνης: ν' αναγάγει

Φωτ. 14 Οι εργασίες που απεικονίζονται είναι κατά σειρά των: Β.Δασκάλακη, Ι.Ηλιάδη / Ε.Μπιζού, Δ.Κοντοπούλου / Γ.Καρσιώτη, Α.Μερκουρέα / Κ.Ο.Γενιά, Δ.Γονιδάκη (από αριστερά προς τα δεξιά).

το έργο του εις τη ρυθμική του τοπίου και να το υποτάξει εις τις ιερές απαιτήσεις της ζωής γύρω του. Η πρώτη ενέργεια προϋποθέτει μίαν εναρμόνιση της δυναμικότητας των χώρων, των όγκων, των σχημάτων, της ματιέρας του έργου προς τη δυναμικότητα του φωτός, τη ρυθμική του τοπίου την κράση του κλίματος... Η δευτέρα προϋποθέτει οξεία ψυχολογική παρατήρηση, καρδιά ευαίσθητη που να μπορεί να καταγράψει μέσα της και να τους δώσει ύστερα έκφραση, τις μετέωρες, να πούμε, αφανέρωτες κι εξελίξιμες δυνατότητες της ζωής γύρω μας.»⁸

Ο κοινωνικός ρόλος της αρχιτεκτονικής που υποδηλώνεται στο βαθυστόχαστο και ποιητικό κείμενο του Δ. Πικιώνη αποτελεί τον πυρήνα της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης. Βασικά στοιχεία της κοινωνικής διάστασης της αρχιτεκτονικής που οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους οι σπουδαστές/στριες είναι η βαθιά γνώση της ιστορίας και η ανάδειξη των χαρακτηριστικών του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο εντάσσουν την πρότασή τους.

Πέρα από αυτά όμως, το έργο τους υπόκειται σε κανόνες που διέπουν τη σύνθεση ενός «έργου τέχνης». Ζητήματα όπως: βασικά γεωμετρικά σχήματα και όγκοι, τρόποι σύνθεσης τους, μετασχηματιστικοί κανόνες τους, αναλογίες, ισορροπίες, ο ρόλος του χρώματος, του φωτός και της σκιάς αποτελούν σημαντικά εργαλεία της αρχιτεκτονικής σύνθεσης και οι σπουδαστές καλούνται να ασκηθούν στην επεξεργασία τους μέσα από επίπονη προσπάθεια και αναζήτηση. Εν κατακλείδι, η ακριβής καταγραφή και τεκμηρίωση του υπάρχοντος υλικού δεν εγγυάται την επιτυχία της επέμβασης αλλά θέλει, όπως συνέχιζε ο Πικιώνης αναφερόμενος στον El Greco για τη ζωγραφική: ενέργεια, έμπνευση καθαρά προσωπική.

Υποσημειώσεις

1. Η εισήγηση αναφέρεται στο μάθημα που διδάσκεται στο 6ο εξάμηνο σπουδών της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ με αντικείμενο την «Ένταξη σύγχρονου κτίριου σε περιβάλλον ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού χαρακτήρα» και οι εργασίες των σπουδαστών/στριών που αποτελούν το εικονογραφικό υλικό της εισήγησης είναι από τα ακαδημαϊκά έτη 2003-2010.
2. Solà Morales Rubió, "From contrast to Analogy. Developments in the Concept of Architectural Intervention", pp.230, 237 in Nesbitt, *Theorizing a new agenda for architecture: an anthology of architectural theory 1965-1995*, Princeton Architectural Press, 1996. Αρχικά δημοσιεύτηκε στο Lotus International, no 46, 1985, pp. 37-45.
3. Colomina, *Architecture reproduction*, Princeton Architectural Press, New York, 1988, p.7.
4. Snodgrass & Coyne, *Interpretation in architecture: design as a way of thinking*, Taylor & Francis, Abington, Oxford, 2006.
5. Quatremère de Quincy, *Encyclopédie méthodique. Architecture*, T. 2, Éditeur : A Paris, chez Henri Agasse, imprimeur-libraire, 1825, pp.543-546.
6. Solà Morales Rubió, op.cit, p. 234
7. Hotz, "Exercise in style are not my passion" in Hubertus, et al., *Theo Hotz, Architecture 1949-2002* Gabler Wissenschaftsverlage, 2003, p. 219.
8. Πικιώνης, «Γύρω από ένα συνέδριο», *Τεχνικά Χρονικά*, 1 Αυγούστου 1933, έτ. Β', τ. 4, τεύχος 39 σ. 755-756.

Βιβλιογραφία

- Colomina, Beatriz (1988), *Architecture reproduction*, Princeton Architectural Press, New York.
- Hubertus, Adam, Theo Hotz, Ulrike Jehle-Schulte Strathaus, Philip Ursprung (2003), *Theo Hotz, Architecture 1949-2002*, Gabler Wissenschaftsverlage.
- Quatremère de Quincy, M. Antoine-Chrysostome (1825), *Encyclopédie méthodique. Architecture*. T. 2, Éditeur : A Paris, chez Henri Agasse, imprimeur-libraire, pp.543-546.
- Snodgrass, Adrian & Richard Coyne (2006), *Interpretation in architecture: design as a way of thinking*, Taylor & Francis, Abington, Oxford.
- Sola Morales Rubió, Ignasi de (1996), "From contrast to Analogy. Developments in the Concept of Architectural Intervention", pp.230, 237 in Kate Nesbitt, *Theorizing a new agenda for architecture: an anthology of architectural theory 1965-1995*, Princeton Architectural Press.
- Πικιώνης, Δημήτρης (1933), «Γύρω από ένα συνέδριο», *Τεχνικά Χρονικά*, 1 Αυγούστου, έτ. Β', τ. 4, τεύχος 39 σ. 755-756

Η ΕΝΤΑΞΗ ΩΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

Μπούκη Μπαμπάλου- Νουκάκη, Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Θα υποστηρίξω, πως κάθε αρχιτεκτονική επέμβαση στο χώρο, αποτελεί μια αναλογική ερμηνεία του τόπου στον οποίο αναφέρεται. Ακόμα κι' αν εμφανίζεται μορφολογικά ως αντίθεση, υπάρχει πιστεύω, μια νοηματική σύνδεση με τον τόπο. Θα χρησιμοποιήσω ως παράδειγμα τη Βενετία και θα επιχειρήσω να αναδείξω, πως οι προτάσεις μοντέρνων και σύγχρονων αρχιτεκτόνων για τον σχεδιασμό ή και την κατασκευή έργων στην πόλη έπαιρναν αφορμή από το κύριο συστατικό της, το νερό και κατ' επέκταση την μορφολογία της, ως αποτέλεσμα αυτής της ιδιαιτερότητας. Θα επιχειρήσω να συνδέσω τις θεωρητικές απόψεις των αρχιτεκτόνων με τα συγκεκριμένα έργα τους σ' αυτόν τον μοναδικό τόπο. Θα διατυπώσω τις δικές μου ερμηνείες, καθώς θεωρώ πως κάθε έργο, από την στιγμή που σχεδιάζεται ή και κατασκευάζεται, ανοίγεται σε ερμηνείες που συχνά ξεπερνούν τις προθέσεις των δημιουργών τους. Άλλωστε η αξία ενός έργου τέχνης έγκειται στις πολλαπλές αναγνώσεις και εν τέλει ερμηνείες που επιδέχεται.

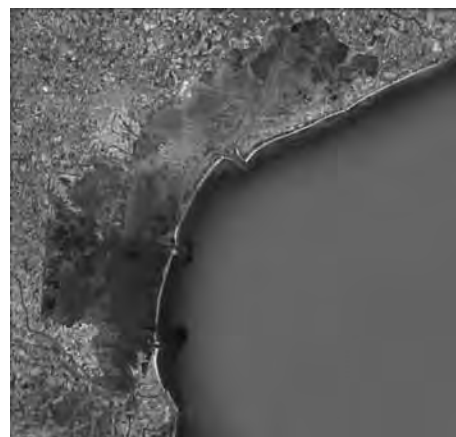
«Ο σχεδιασμός ή το νέο έργο αρχιτεκτονικής δεν έρχεται μόνο φυσικά κοντά στο ήδη υπάρχον, εισάγοντας οπτική και χωρική σχέση με αυτό, αλλά επίσης παράγει μια αυθεντική ερμηνεία του ιστορικού υλικού με το οποίο έρχεται αντιμέτωπο. Έτσι αυτό το υλικό είναι το αντικείμενο μιας πραγματικής ερμηνείας η οποία άμεσα ή έμμεσα συνοδεύει τη νέα επέμβαση και επηρεάζει την σημασία της.»

Ignasi de Sola Morales

Θα υποστηρίξω, σ' αυτήν την σύντομη παρουσίαση, πως κάθε αρχιτεκτονική επέμβαση στο χώρο, αποτελεί μια αναλογική ερμηνεία του τόπου στον οποίο αναφέρεται. Ακόμα κι' αν εμφανίζεται μορφολογικά ως αντίθεση, υπάρχει, πιστεύω, μια νοηματική σύνδεση με τον τόπο.

Θα χρησιμοποιήσω ως παράδειγμα τη Βενετία, την κατ' εξοχήν πόλη, που "αποδεικνύει τη δυνατότητα που έχει ένας ολόκληρος κόσμος να συμπυκνωθεί στα περιορισμένα μέτρα ενός τόπου". (Benevolo, 1997). Θα επιχειρήσω να αναδείξω, πως οι προτάσεις μοντέρνων και σύγχρονων αρχιτεκτόνων για τον σχεδιασμό ή και την κατασκευή έργων στην πόλη έπαιρναν αφορμή ή εμπνέονταν από το κύριο συστατικό της, το νερό και κατ' επέκταση την μορφολογία της, ως αποτέλεσμα αυτής της ιδιαιτερότητας. Το νερό που αποτελεί τη βάση δημιουργίας της.

Η Βενετία, η πόλη «η θεμελιωμένη πάνω στο αδύνατο», θεωρείται από πολλούς μελετητές, μια πόλη ανολοκλήρωτη. Την αντιμετωπίζουν

Εικ.1 Βενετία.

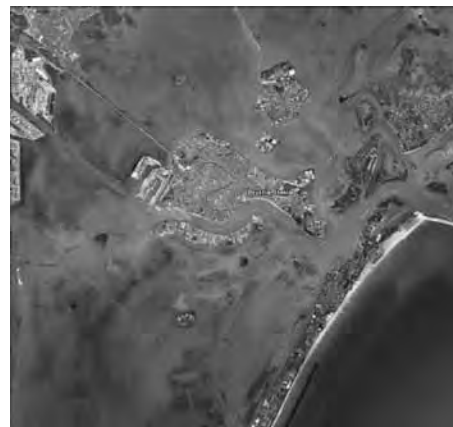
όχι ως μια παγιωμένη και παγωμένη στο χρόνο κατάσταση, ένα σκηνικό, παραδομένο στη μνήμη, αλλά ως έναν τόπο που μπορεί να συνεχίσει να ζει, δηλαδή να μεταλλάσσεται, ως ένας οργανισμός εν εξελίξει. Κάθε νέα επέμβαση στο φυσικό ή στο αστικό τοπίο, αποτελεί μια ερμηνεία του ήδη υπάρχοντος περιβάλλοντος. Δηλώνει, δηλαδή, τον τρόπο που εμείς κατανοούμε την υπάρχουσα κατάσταση και

Η σχέση ανάμεσα στο νέο και στο παλιό, είναι μια σχέση που αλλάζει ανάλογα με τις πολιτισμικές αξίες, που κάθε εποχή αποδίδει στη σημασία της ιστορικής αρχιτεκτονικής, αλλά και στις απόψεις και προθέσεις της νέας. Ας σημειώσουμε πως η ιστορία διαβάζεται κάθε φορά με την απόσταση και τις εμπειρίες της κάθε εποχής, και αποτελεί εργαλείο κατανόησης του παρόντος, που μας βοηθά να σχεδιάσουμε το μέλλον. Η ιστορία πραγματοποιείται με διαφορετικούς ρυθμούς. Δεν είναι το επίπλαστο στρώμα, ο ταχύρυθμος χρόνος των συμβάντων αυτός που είναι ο πιο σημαντικός, αλλά το βαθύτερο επίπεδο των πραγματικοτήτων που μεταβάλλονται αργά. Γεωγραφία, υλικός πολιτισμός, νοοτροπίες, δομές. Είναι το επίπεδο που αποκαλεί ο Fernand Braudel «μακρά διάρκεια» της ιστορίας.

Αν ως βασικές κατηγορίες επέμβασης θεωρήσουμε τη μίμηση και την αντίθεση, θα έλεγα πως σήμερα βρισκόμαστε σε μία πιο επεξεργασμένη θεώρηση. Το νέο διακρίνεται από το παλιό, αλλά έχει μία αναλογική σχέση μαζί του. Εμπνέεται ταυτόχρονα από την τυπολογία και το νόημα.

Μετά την δεκαετία του 60, η Σχολή της Βενετίας, με σημαντικότερο εκφραστή τον Aldo Rossi, επανεξετάζουν τις ποιότητες της ευρωπαϊκής πόλης και ερευνούν την μορφή των πόλεων και την τυπολογία των κτιρίων. Η συζήτηση μετατοπίζει την αρχιτεκτονική σκέψη και την στρέφει προς μια προσεκτική θεώρηση της πόλης και της αρχιτεκτονικής, για να κατανοήσει τους χωρικούς σχηματισμούς του παρελθόντος, ως υποδοχείς ανθρώπινης δραστηριότητας και να δημιουργήσει χωρικά ανάλογα ή μεταλλαγές.

Σήμερα πρόθεση μας είναι η δημιουργία μορφών με νόημα, που προέρχεται από μια συνειδητή κατανόηση του περιγύρου και της ιστορίας. Αναζητούμε μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο παλιό και το νέο, ή καλύτερα στο υπάρχον και το νέο, ώστε το παρελθόν και το παρόν να αναγνωρίζει το ένα το άλλο, ως διακριτές πραγματικότητες και οντότητες, που ανήκουν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους της ιστορίας. Έχουμε περάσει δηλαδή από την αντίθεση στην αναλογία.

Εικ.2 Βενετία.

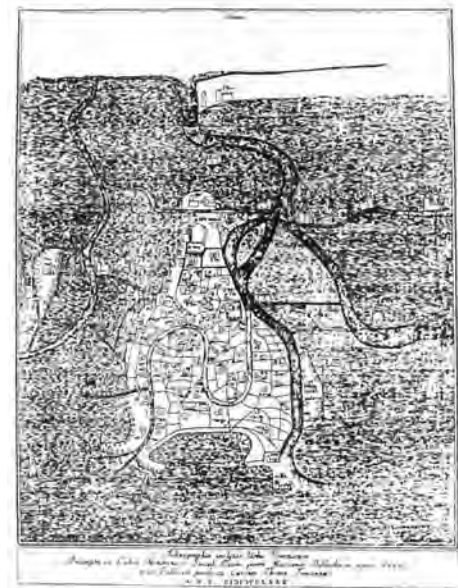
Θα ερμηνεύσω πέντε προτάσεις επώνυμων αρχιτεκτόνων.

- το Νέο Νοσοκομείο της Βενετίας, του Le Corbusier.
- το Συνεδριακό Κέντρο του Louis I. Kahn.
- το Θέατρο του Κόσμου, του Aldo Rossi.
- το Συγκρότημα Κατοικιών στην Giudecca, του Gino Valle,
- τη Νέα Έδρα του Istituto Universitario di Architettura di Venezia, των Enric Miralles και Benedetta Tagliabue.

Θα επιχειρήσω να συνδέσω τις θεωρητικές απόψεις τους με τα συγκεκριμένα έργα σ' αυτόν τον μοναδικό τόπο. Θα διατυπώσω τις δικές μου ερμηνείες, καθώς θεωρώ πως κάθε έργο, από την στιγμή που σχεδιάζεται ή και κατασκευάζεται, ανοίγεται σε ερμηνείες που συχνά ξεπερνούν τις προθέσεις των δημιουργών τους. Άλλωστε η αξία ενός έργου τέχνης έγκειται στις πολλαπλές αναγνώσεις και εν τέλει ερμηνείες που επιδέχεται.

Μια περιγραφή του Leonardo Benevolo (1997) για την Βενετία, μου αποκρυπτογράφησε την πόλη και μου έδωσε ένα εργαλείο ερμηνείας των έργων που σχολιάζω. «Υπάρχει ένας χάρτης της, στην Chronologia magna ab origine mundi ad annum millesimum trecentesimo quadragagesimum sextum (Μέγας χρονολογικός πίνακας από κτίσεως κόσμου μέχρι το 1346), που παρουσιάζει μια ρεαλιστική αναπαράσταση, απόλυτα διαφορετική από τις συμβολικές εικόνες, που παρουσιάζουν οι περιγραφές πόλεων σε όλο το 15ο αιώνα.» γράφει. «Η μορφή της πόλης γεννιέται απευθείας από τη μορφή του τόπου, που δεν είναι ο ενιαίος καθρέφτης της επιφάνειας από τον οποίο ξεπροβάλλει εκ πρώτης όψεως, αλλά το σύνθετο και αόρατο σύμπλεγμα του πυθμένα. Η κάτοψη διακρίνει, με πιο σκούρο χρώμα, στον ομοιόμορφο πυθμένα του έλους, το δίκτυο των πλωτών καναλιών..... Η συμπαγής δομή της πόλης..... αντιγράφει πιστά τη φύση για να εκμαιεύσει από αυτήν μια πόλη». Αυτό το σύνθετο σύμπλεγμα του πυθμένα προβάλλεται στην επιφάνεια του νερού με τις σειρές των στύλων που ορίζουν τις πλωτές διαδρομές. Και πιο κάτω παρατηρεί «Η αυστηρή ομοιομορφία της εδαφικής δομής κυριαρχεί σε όλο το μεγάλο αστικό οικοδόμημα, με το διπλό δίκτυο των υδάτινων και χερσαίων διαβάσεων που διασταυρώνονται, κάνοντας αμοιβαία την ελάχιστη υποχώρηση.....» (Benevolo, 1997)

Η Βενετία εμφανίζει έναν εξαιρετικά πλούσιο σε χωρικές ποιότητες ιστό, που αποδίδεται και στο πλήθος των ονομάτων που χαρακτηρίζουν δρόμους, πλατείες και πλατώματα ως προς τη θέση και σχέση τους με το νερό, καθώς και τον τρόπο που τα ίδια τα κτίρια οριοθετούν το νερό. Παρ' ότι έχουν γίνει πολλές

Εικ.3 Βενετία.

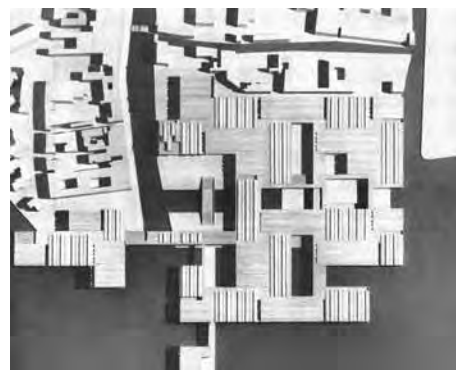
σχεδιαστικές προτάσεις για την Βενετία, πολύ λίγες έχουν υλοποιηθεί, αν και η σύνδεση της πόλης με την στεριά, το Mestre, αποτελεί την πιο απόλυτη και ρηξικέλυθη επέμβαση, για την οποία θρηνεί ο John Ruskin.

Νέο Νοσοκομείο Βενετίας, Le Corbusier, 1965

Ο Le Corbusier προσκαλείται το 1965 στη Βενετία, για να σχεδιάσει ένα νοσοκομείο 1200 κλινών. Επιλέγει να το τοποθετήσει στην περιοχή της σύνδεσης του νησιού με τη στεριά, δηλαδή σε περιοχή όπου μια επέμβαση έχει ήδη δημιουργήσει νέα δεδομένα, ένα νέο τοπίο για την πόλη. «Επιλογή του πιο χρήσιμου και ευνοϊκού τμήματος γης για αρχιτεκτονική επινόηση», γράφει (Le Corbusier, 1965). Προτείνει μια πλεγματική δομή ανοιχτή, πάνω σ' ένα ρυθμικό κατασκευαστικό σύστημα. Η ενότητα απορρέει από την αμοιβαιότητα μερών και συνόλου, που καθορίζουν την δομή. Μια δομή καθαρά στρουκτουραλιστική, που επιδέχεται συμπληρώσεις και ανατροπές και δίνει ως εκ τούτου έμφαση στη διαδικασία και όχι στο τελικό αποτέλεσμα.

Μια ανάλογη δομή θα πραγματοποιήσει ο Aldo Van Eyck στο Ορφανοτροφείο του Άμστερνταμ, πέντε χρόνια νωρίτερα, εφαρμόζοντας τις θεωρητικές του απόψεις, πως «το σπίτι είναι μία μικροσκοπική πόλη, η πόλη ένα τεράστιο σπίτι». Ο ιστός του νοσοκομείου εκκινεί από το έδαφος του νησιού και επεκτείνεται στην λιμνοθάλασσα. Δημιουργεί ουσιαστικά ένα πασσαλόπηκτο νοσοκομείο που απλώνεται πάνω απ' το νερό, όπως οι προϊστορικοί λιμναίοι οικισμοί. Μετατοπίζεται δηλαδή από το κτίριο στην πόλη, από το αντικείμενο στον αστικό ιστό, γεγονός που σημαίνει πως αποδίδει στην πόλη ως δομή κυρίως τη σημασία και αξία της και όχι στα μεμονωμένα κτίρια.

Πάνω σ' ένα ευκρινές λειτουργικό διάγραμμα που συγκροτεί το σύνολο, δημιουργεί ένα πλέγμα από διαδρόμους και πλατφόρμες που εναλλάσσονται με αίθρια, άλλοτε γήινα και άλλοτε υδάτινα. Δηλαδή προτείνει ένα ορθολογικό μοντέλο που αντιπαρτίθεται στην οργανικότητα του πυθμένα της λιμνοθάλασσας. Ίσως όμως η επιλογή της θέσης και της γεωμετρίας να αναφέρεται, αν ερμηνεύω σωστά το σκίτσο του, στην αυστηρή δομή του νεκροταφείου του S. Giorgio Maggiore. Συμβολίζουν άραγε την αρχή και το τέλος μιας διαδρομής;

Εικ.4,5 Βενετία, Νέο Νοσοκομείο, Le Corbusier, 1965

Εικ.6 Νέο Νοσοκομείο Βενετίας, Le Corbusier, 1965

Συνεδριακό Κέντρο. Louis I. Kahn, 1969

Ο Louis I. Kahn επιλέγει ως θέση, στην πρώτη εκδοχή της πρότασης του για το Συνεδριακό Κέντρο, την περιοχή των Giardini. Συνειδητοποιεί όμως, πως σ' αυτόν τον τόπο δεν μπορείς να χτίσεις πάνω στη γη, στο «εύθραυστο» αυτό υπόβαθρο. Έτσι, στην δεύτερη εκδοχή του, επιλέγει την περιοχή των ναυπηγείων, των Arsenale. Μια περιοχή με διαφορετική κλίμακα μεγεθών ως προς την πόλη, όπου το εκτεταμένο κτίριο του μπορεί να συσχετιστεί με τα επιμήκη υπόστεγα των ναυπηγείων.

Υπερβαίνοντας την γη, δημιουργεί ένα κτίριο-γέφυρα. Ενσωματώνει δηλαδή στο κτίριο την ιδέα της γέφυρας ως τόπο, ως διευρυμένο δρόμο, ως ανοιχτό δωμάτιο που στεγάζει με γυάλινους θόλους. Δημιουργεί μια νέα συρραφή στην πόλη, που την χαρακτηρίζει «ζωτική αλλαγή». Αναγνωρίζουμε και σε αυτό το έργο τις κεντρικές έννοιες που επεξεργάζεται τους θεσμούς και το δωμάτιο. Πιστεύει πως οι θεσμοί, όπως η πόλη και η αρχιτεκτονική, επικυρώνουν τις ανθρώπινες προσπάθειες. «Η αρχιτεκτονική οφείλει να ξεπεράσει τα δεδομένα του προγράμματος και να καταστεί τόσο παραδειγματική όσο κι ένας θεσμός». (Louis I. Kahn, 1991).

Θεωρεί τρία σταθερά σημεία μέσα στους θεσμούς: το σχολείο, το δρόμο, τους πράσινους χώρους. Με την έννοια σχολείο, ορίζει κάθε χώρο προορισμένο να ικανοποιήσει την επιθυμία της γνώσης. Τον δρόμο, ανοιχτό σε κάθε είδους χρήση και πάνω απ' όλα τόπο συναντήσεων, τον θεωρεί ως το πραγματικό νόημα της πόλης, ενώ κάτω από τον τίτλο πράσινοι χώροι εξετάζει όλα τα προβλήματα που τίθενται στον άνθρωπο αντιμέτωπο στους όμοιους του, ή καλύτερα στο άτομο αντιμέτωπο στο πλήθος. Προβλήματα που έχουν να κάνουν με τη δημιουργία χώρων, πλατειών, forums, όπου συγκεντρώνονται άνθρωποι και όπου επιχειρούν να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες τους.

«Στο πανεπιστήμιο υπάρχουν επιθυμίες, προσδοκίες, παρατηρεί, στην αγορά υπάρχουν ανάγκες. Αλλά πάνω στην πλατεία, πάνω στο forum είναι που απαντώνται επιθυμίες και ανάγκες». (Louis I. Kahn, 1991)

Στην αρχιτεκτονική του θέλησε να προσδώσει την ένταση αυτών των ορμών. Θεωρεί το δωμάτιο ως την αρχή της αρχιτεκτονικής, τον τόπο του πνεύματος. Η δομή του δωματίου πιστεύει πως είναι ο δότης του φωτός. Ότι δηλαδή ο χώρος αναζητά τον δικό του τρόπο φωτισμού,

*Palace was generated from this notion
a new sort of rooms spaces responding
to previous organization of activities and labor.*

Εικ.7,8 Βενετία, Συνεδριακό Κέντρο.
Louis I. Kahn, σκίτσο

Εικ.9 Πάνθεον Ρώμη

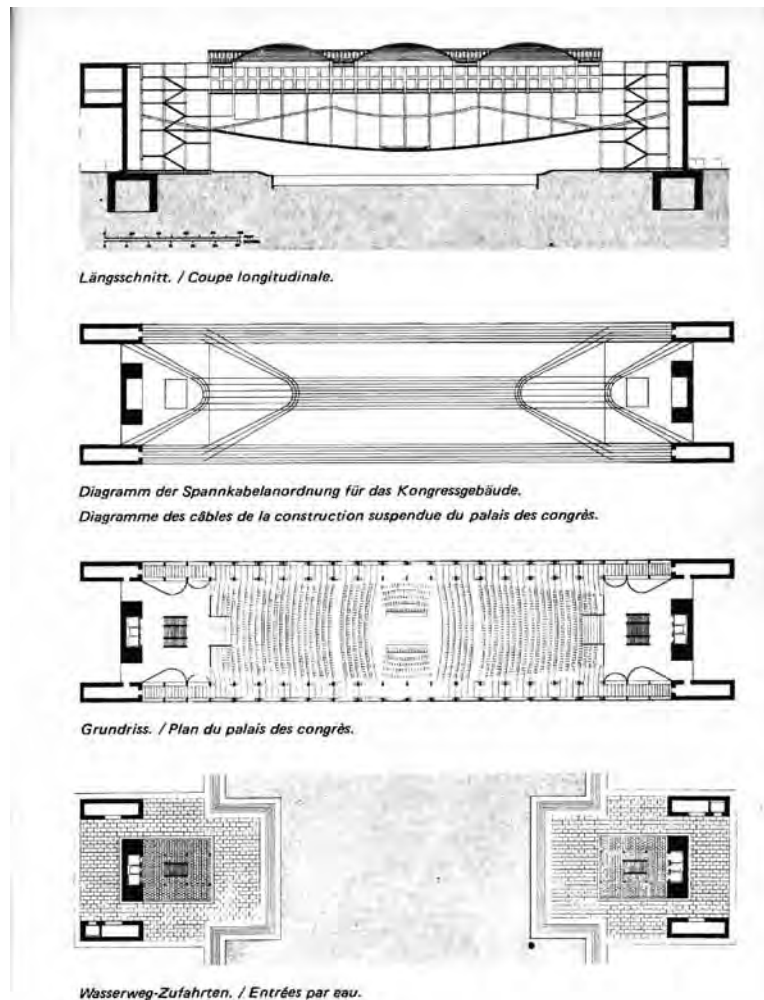
που θα αναδείξει την γεωμετρία του. Αναφέρεται στο Πάνθεον, ως το δωμάτιο χωρίς κατεύθυνση, που δέχεται το φως μόνο από το οπαίον της οροφής, που αποδίδει στο χώρο «εμπνευσμένη τελετουργία». «Ο δρόμος είναι το δωμάτιο της κοινότητας, παρατηρεί. Ένας μακρύς δρόμος είναι μια αλληλουχία δωματίων, που αποκτούν την διάκριση τους από την συνάντησή τους με τους διασταυρούμενους δρόμους.» (Louis I. Kahn, 1991). Στην μελέτη του αποδίδει χωρικά αυτές τις έννοιες. Προτείνει άλλη μια γέφυρα δίπλα στον Rialto και της Academia, γέφυρα τοπόσημο, νέο αστικό συντελεστή, που θα συμπυκνώνει και θα συμβολίζει τους θεσμούς. Το χωρικό και σημασιολογικό ανάλογο της πλατείας του San Marco.

Architecture is the making of a room; an assembly of rooms. The light is the light of that room. Thoughts exchanged by one and another are not the same in the room as in another.

A street is a room; a community room by agreement. Its character from intersection to intersection changes and may be regarded as a number of rooms.

Εικ.10 Louis I. Kahn, σκίτσο

Εικ.11 Συνεδριακό Κέντρο.
Louis I. Kahn, κατόψεις

Συγκρότημα Κατοικιών στην Giudecca. Gino Valle, 1982

Ο Gino Valle εκκινεί την πρότασή του για το Συγκρότημα Κατοικιών στην Giudecca αναγνωρίζοντας στην συνεκτικότητα του αστικού ιστού της Βενετίας, τις διαφορετικές ποιότητες των δημόσιων χώρων, δρόμων και πλατειών, που ορίζουν τα μέτωπα των κτιρίων. Τις αρχές, δηλαδή, που διέπουν την αστική μορφολογία και την κτιριακή τυπολογία της πόλης.

Οι δρόμοι και οι πλατείες της Βενετίας έχουν διαφορετικά ονόματα, ανάλογα με τη σχέση τους με το νερό. Έτσι *fondamenta* σημαίνει δρομάκι κατά μήκος των καναλιών, *calle* σημαίνει στενό δρομάκι, *campiello* σημαίνει πλατεία που περικλείεται από κτίρια, *campazzo* σημαίνει πλατεία, που η μια τουλάχιστον πλευρά της ορίζεται απ' το νερό. Ενώ οι κατοικίες της πόλης οργανώνονται με βάση μια κλειστή αυλή ή αίθριο και αναπτύσσονται καθ' ύψος.. Αυτήν την πυκνή αστικότητα θα δημιουργήσει με το σχέδιό του ο Gino Valle.

Διαπιστώνει πως τα μέτωπα στη λιμνοθάλασσα της Giudecca ορίζονται απ' τις αυστηρές μάζες των κτιρίων των βιομηχανικών εγκαταστάσεων που βρίσκονται στο βόρειο τμήμα της περιοχής. Έτσι οργανώνει το χώρο σε δύο ενότητες

Σ' ένα συνεχές μέτωπο από «πύργους» τεσσάρων ορόφων, κατά μήκος των δύο πλευρικών καναλιών, που οριοθετεί την περιοχή και συμπληρώνει το μέτωπο των εργοστασίων. Και σ' ένα πλέγμα από παράλληλους δρόμους και επιμήκεις μάζες κατοικιών στην κεντρική περιοχή, που δημιουργούν μια πυκνή δομή, που ξεκινά με ένα ύψος 4 ορόφων και ελαττώνεται σταδιακά, προς το προτεινόμενο κανάλι. Η κλίμακα του τόπου δίνεται απ' το ιεραρχημένο δίκτυο των δρόμων και των πλατειών, την κεντρική πλατεία, το *campiello*, την ορισμένη από κτίρια και την ανοιχτή στο νερό πλατεία στο νότο, το *campazzo* και από τα όρια του συγκροτήματος. Αυτό το συμπαγές και κλειστό σύστημα δόμησης του νέου συγκροτήματος συνδιαλέγεται με τα άλλα «κλειστά μέρη» του νησιού.

Νέα Έδρα του Istituto Universitario di Architettura di Venezia, Enric Mirailles- Benedetta Tagliabue, 1998

Οι Enric Mirailles και Benedetta Tagliabue σχεδιάζουν την Νέα Έδρα του Istituto Universitario di Architettura di Venezia, στην περιοχή των αποθηκών του λιμανιού. Οι μορφές τους οδηγούνται από την ανάγνωση του προγράμματος και του τόπου και από την ιδέα

Εικ.12,13 Βενετία, Συγκρότημα Κατοικιών στην Giudecca. Gino Valle, 1982

Εικ.14 Συγκρότημα Κατοικιών στην Giudecca. Gino Valle, 1982

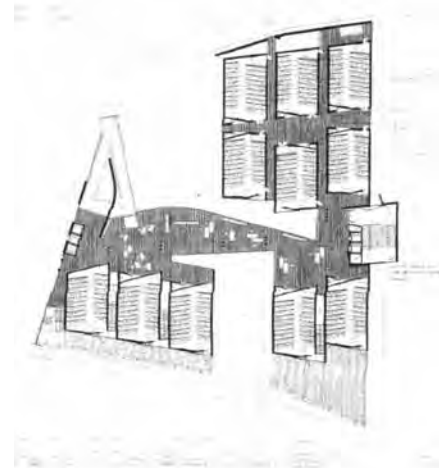
σύνδεσης ανθρώπινων δραστηριοτήτων και προϋπαρχόντων ιχνών στο γεωγραφικό και το πολιτισμικό τοπίο.

«Διερευνώ ένα αμφίσημο πεδίο ανάμεσα σε γλυπτική, αρχιτεκτονική, πολεοδομία και αρχιτεκτονική τοπίου. Οι υπερτιθέμενες εικόνες είναι ένα είδος πεδίου δυνάμεων, ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων, σχεδιασμένων λεπτομερώςΗ τάξη είναι τοπολογική καθώς επιτείνει τα προϋπάρχοντα και μερικώς κρυμμένα ανύσματα ενός τόπου, που γίνονται αισθητά στα διαφορετικά γεωγραφικά και ιστορικά ίχνη. Το νέο "κτίριο" πρέπει να προσλάβει τις υποβόσκουσες, τις αφανείς δυνάμεις και να τις φέρει σ' ένα σημείο υψηλής έντασης και ταυτόχρονα να ενδυναμώσει τις διασυνδέσεις των ατόμων.» (En-ric Mirailles, 1986)

Πως να χτίσεις στη Βενετία σε μια πόλη που έχει κανόνα της την επανάληψη, αναρωτιούνται. Το κτίριο συγκροτείται πάνω σ' έναν αυστηρό ορθογωνικό κάναβο, που συνεχίζει και επαναλαμβάνει την αυστηρή δομή των αποθηκών που εκφράζεται και στις στεγασίες του κτιρίου. Αυτή η ορθολογικότητα υπονομεύεται από μια οργανική γεωμετρία, κυρίως στα χαμηλά επίπεδα, που απελευθερώνει το χώρο στο επίπεδο της πόλης. Δημιουργείται μια «φιλόξενη μορφή», ένα κατώφλι μεταξύ πόλης και κτιρίου, που καταλήγει σε μια διευρυμένη

Εικ.15 Βενετία, Νέα Έδρα του Istituto Universitario di Architettura di Venezia

Εικ. 16, 17, 18 Νέα Έδρα του Istituto Universitario di Architettura di Venezia, Enric Mirailles-Benedetta Tagliabue, 1998, Κατόψεις.

κλίμακα, τόπο συνάντησης και απόλαυσης του τοπίου της λιμνοθάλασσας. «Δίνει στους φοιτητές την δυνατότητα να περνούν προσωρινά διαστήματα στο ύπαιθρο, έχοντας επίγνωση της πυκνότητας που τους περιβάλλει» (Enric Miralles- Benedetta Tagliabue, 1999)

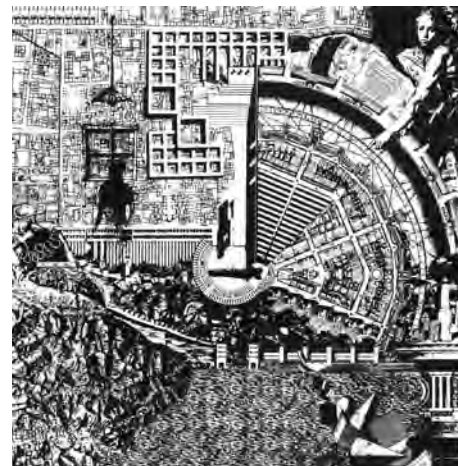
Οι τάξεις οργανώθηκαν σύμφωνα με την ιδέα πως η μάθηση συχνά γίνεται έξω: στους διαδρόμους και στις αυλές, ώστε να αντιλαμβάνεσαι στην πράξη την πόλη καθώς την μελετάς. Γι' αυτό τον λόγο, το συνολικό κτίριο έχει μια παιδαγωγική λειτουργία και δημιουργεί ανοιχτούς χώρους μέσω μιας ροικής μορφολογίας, που διασυνδέει τα επίπεδα αναίρωντας την απολυτότητα των κλειστών αμφιθεάτρων. Πρόκειται για ένα ανοιχτό σύστημα που προσκαλεί, δέχεται την καθημερινή ζωή και συνδιαλέγεται με τους ανοιχτούς χώρους της πόλης.

Θέατρο του Κόσμου-Theatro del Mondo, Aldo Rossi, 1979

Τέλος, η ποιητικότερη ερμηνεία της πόλης ανήκει στον Aldo Rossi, που υλοποιεί για την Biennale της Βενετίας του 1979 την θεωρία του για την κατ' αναλογία πόλη. Το Θέατρο του Κόσμου, ένα θέατρο-καράβι που κινείται αργά και λικνίζεται στα νερά της λιμνοθάλασσας, συμβάλλει στη θεατρικότητα του συνολικού χώρου, καθώς προβάλλει μέσα από το κανάλι για να συσχετιστεί με τους τρούλους και τα campanile. Συνθέτει μ' αυτόν τον τρόπο μια πόλη ανάλογη, όπως ο πίνακας του Canaletto «Βενετία».

Στην κατ' αναλογία πόλη του Rossi "όλα τα στοιχεία είναι μεν προκαθορισμένα και μορφολογικά ορισμένα, αλλά η σημασία τους εμφανίζεται στο τέλος αυτής της ενέργειας και δίνει το αυθεντικό, απροσδόκητο και πρωτότυπο νόημα".(Aldo Rossi, 1983). Θεωρεί ως τον ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε πόλης την ένταση μεταξύ στοιχείων και περιοχών, που οφείλεται στη διαφορά των αστικών συντελεστών στο χώρο αλλά και στο χρόνο. Δημιουργεί το νέο αυτό αστικό συντελεστή, υπονομεύοντας ταυτόχρονα την μονιμότητα και σταθερότητα του, καθώς εισάγει την έννοια της κίνησης και του χρόνου και την αντιπαραθέτει στην ακινησία της πόλης

Το θέατρο-καράβι, αντικείμενο της κίνησης του καναλιού, των απαλών ταλαντώσεων της άμπωτης και της παλίρροιας, προσφέρει μια βιωματική εμπειρία άμεσα ταυτισμένη με την πόλη, που είναι η θέαση και απόλαυση του περιήλου των εδαφικών σχηματισμών, που αποτελούν το σύμπλεγμα των νησιών της λιμνοθάλασσας.

Εικ.19, Aldo Rossi, Αναλογική πόλη

Εικ.20, Θέατρο του Κόσμου-Theatro del Mondo, Aldo Rossi, 1979, σκίτσα

Το Θέατρο είναι το «διφορούμενο πάθος» του, εξομολογείται στην Επιστημονική αυτοβιογραφία. Ένας τόπος όπου κανείς, μπορεί να παρατηρείται και να παρατηρεί, όπως ένας φάρος. «Η Βενετία απομακρυνόταν σε μία θάλασσα μυστηριώδη, και η μεγάλη χρυσή σφαίρα της Dogana, του Τελωνείου, δεν μπορούσε να είναι παρά η αρχή και το τέλος κάθε ταξιδιού....το θέατρο μου φαινόταν πως βρίσκεται σε έναν τόπο, όπου τελειώνει η αρχιτεκτονική και αρχίζει ο κόσμος της φαντασίας ή ακόμα του παραλόγου.» (Aldo Rossi, 1995)

Επίλογος

«Ταξιδεύεις για να ζήσεις το παρελθόν σου ;» ήταν εκείνη τη στιγμή η ερώτηση του Χαν, που θα μπορούσε να είχε διατυπωθεί κι έτσι «Ταξιδεύεις για να ξαναβρεις το μέλλον σου ;»

Ίταλο Καλβίνο

Βιβλιογραφία

- Benevolo, L. (1997). Η πόλη στην Ευρώπη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Boesiger, W. (Επιμ.) (1965). Le Corbusier 1957-1965. Ζυρίχη: Les Editions d' Architecture.
- Braghiéri, G. (1991). Aldo Rossi. Works and projects. Βαρκελώνη: Gustavo Gili.
- Colquhoun, A. (1985). Formal and Functional Interactions. A Study of Two Late Buildings by Le Corbusier. Στο Essays in Architectural Criticism. Κάμπριτζ: The MIT Press
- Giurgola, R. (1979). Louis I. Kahn. Ζυρίχη, Les Editions d' Architecture.
- Hertzberger, H. (2002). Μαθήματα για σπουδαστές της αρχιτεκτονικής. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π.
- Καλβίνο, Ι. (1983). Οι αόρατες πόλεις. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας..
- Kahn, Louis I. Writings, Lectures, Interviews. (1991). Latour, A. (Επιμ.) Νέα Υόρκη: Rizzoli International Publications
- Miralles / Pinós 1983-1990, Enric Miralles 1990-1994. (1995). El croquis 30+49/50. Μαδρίτη
- Miralles, E. Works and projects 1975-1995. (1996). Νέα Υόρκη: The Monacelli Press.
- Polano, S., Vetta., P. (Επιμ.) (1999) Competition for a New Iuvan Building in Venice. Μιλάνο. Electa
- Solà Morales, Ignasi de. (1993). From contrast to analogy: Developments in the concept of architectural intervention. Lotus 46, σσ. 37-45. 21 Rassegna. Louis I. Kahn 1901/1974. (1979). Μιλάνο.
- 22 Rassegna. Venice: City of the modern (1985). Μιλάνο.
- Rossi, A (1986). Η αρχιτεκτονική της πόλης. Παπαδόπουλος, Λ., Παπακώστας, Γ., Τσιπριδίου, Σ. (Επιμ.). Θεσσαλονίκη.
- Rossi, A. (1983). Aldo Rossi. Selected Writings and Projects. Λονδίνο : Architectural Design.
- Rossi, A. (1995). Επιστημονική αυτοβιογραφία. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Εικ.21, Θέατρο του Κόσμου-Theatro del Mondo, Aldo Rossi, 1979

ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΕΝΤΑΞΗΣ: ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΚΑΙ Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ ΕΝΤΑΞΗΣ

Κ. Μωραΐτης, Αρχιτέκτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Η αναφορά στο τοπίο με αφορμή την πολιτισμική συνέχεια και την ένταξη της αρχιτεκτονικής στο πολιτισμικό της περιβάλλον, δικαιολογείται από την υπόμνηση, πως ο όρος «τοπίο» δε δηλώνει μόνο το υλικό πεδίο, τον υλικό τόπο, στον οποίο κάθε αρχιτεκτονική κατασκευή εντάσσεται. Δηλώνει επίσης το πολιτισμικό πεδίο που αποδίδει στον τόπο αυτό τα χαρακτηριστικά του πολιτισμικά ερμηνευμένου και διαμορφωμένου τοπίου. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο οι απόψεις για το τοπίο, περιγράφουν, σε κάθε ιστορική περίοδο, την αντίληψη των κοινωνιών για τη σχέση τους με τη φύση, αλλά ταυτόχρονα τις απόψεις τους για τον πολιτισμό. Έτσι το ενδιαφέρον για τις κεντρικότερες και «υψηλότερες» εκφράσεις του πολιτισμού συσχετίζεται με την απαίτηση του διεξοδικού σχεδιαστικού ελέγχου του τοπίου. Αντίθετα η αύξηση του ενδιαφέροντος για το φυσικότροπο ή το φυσικό τοπίο συνδέεται με τάσεις πολιτισμικής αποκέντρωσης και με την παρεπόμενη θετική αξιολόγηση της πολιτισμικής «παράδοσης». Προσφέρει επομένως το τοπίο την ταυτόχρονη ευκαιρία αναφοράς σε φυσικές και πολιτισμικές συνθήκες, σε συνθήκες υλικού συσχετισμού και συσχετισμού σημασιών, στις οποίες πάντα η αρχιτεκτονική εντάσσεται. Στο πλαίσιο αυτής της ώσμωσης πολιτισμικού και φυσικού, η εισήγηση αυτή εξετάζει επιπλέον τους ειδικούς όρους εκφραστικής «ένταξης», σύμφωνα με τους οποίους άλλοτε η διαμόρφωση του τοπίου προσεγγίζεται ιστορικά με όρους «δομικής» οργάνωσης, ανάλογους προς αυτούς της κτηριακής αρχιτεκτονικής και άλλοτε η κτηριακή αρχιτεκτονική επιλέγει να μιμηθεί φυσικά πρότυπα αναφοράς. Η συσχέτιση αυτή, καταλήγει η εισήγηση, δεν αποτελεί μόνον αντικείμενο θεωρητικού προβληματισμού, αλλά υποδεικνύει επιπλέον διδακτικές μεθόδους συσχέτισης της κτηριακής αρχιτεκτονικής και της αρχιτεκτονικής του τοπίου.

Η ένταξη αποτελεί πάντα ένταξη στο τοπίο

Η επιθυμία να αναφερθούμε στο τοπίο σε ένα συνέδριο, με βασικό θέμα του πολιτισμική συνέχεια και την ένταξη της αρχιτεκτονικής στο πολιτισμικό της περιβάλλον, συνδέεται βέβαια με την αφοπλιστική διαπίστωση πως ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός αποτελεί πάντα πράξη ένταξης. Πράξη ένταξης σε μια ευρύτερη ενότητα τόπου και ταυτόχρονα πράξη ένταξης σε μια ευρύτερη ενότητα κοινωνικών και πολιτισμικών σχέσεων. Με τον τρόπο αυτό η ένταξη παραπέμπει αναγκαστικά, πάντα, σε ένα υπόβαθρο τοπίου - αστικού τοπίου ή εξωαστικού τοπίου.

Είναι με άλλα λόγια η ένταξη, πάντα, ένταξη στο πλαίσιο ενός

πολιτισμικού τοπίου. Στο πλαίσιο ενός τοπίου δηλαδή, συγκροτημένου από τις δράσεις κοινωνικών, πολιτισμικών ομάδων, οι οποίες αναπτύσσονται πάνω σε ένα φυσικό και δομικό, υλικό τοπιακό υπόβαθρο(φωτ. 1).

Αν επιθυμούμε να καταστήσουμε την προηγούμενη διατύπωση περισσότερο αναλυτική, μπορούμε να επεξηγήσουμε πως είναι πάντα η ένταξη διαδικασία συσχετισμού με ένα υλικό υπόβαθρο τόπου. Στο υλικό αυτό υπόβαθρο περιλαμβάνονται φυσικά στοιχεία και φυσικοί παράγοντες. Υλικές τεχνητές δομές, αγροτικές οργανώσεις, συστήματα υποδομών, μεμονωμένες αρχιτεκτονικές κατασκευές ή οικιστικές συγκροτήσεις. Ας συμφωνήσουμε πως όλα αυτά τα δεδομένα, φυσικά δεδομένα ή αποτελέσματα της κοινωνική παραγωγής, συνιστούν την υλική πλευρά του τοπίου.

Αλλά είναι επίσης η ένταξη διαδικασία συσχετισμού με τις κοινωνικές σχέσεις οι οποίες προσδιορίζουν τον τόπο. Διαδικασία συσχετισμού με την αντίληψή του και την ερμηνεία του. Είναι επομένως η ένταξη πάντα, ένταξη στο πεδίο ενός πολιτισμού, ένταξη δηλαδή στο πεδίο όχι μόνο των υλικών πραγματώσεων, αλλά και των άυλων σχέσεων που οργανώνουν και συγκροτούν το πολιτισμικό τοπίο.

Δικαιούμαστε επομένως,μιλώντας για ένταξη, να μιλάμε για ένταξη στο τοπίο – με έμφαση όρων, ένταξη στο πολιτισμικό τοπίο. Σε έναν

Φωτ1 Ηπειρώτικο γεφύρι. Η κοινή υλική βάση του τοπιακού υποβάθρου και του τεχνήματος. Η ένταξη αποτελεί πάντα ένταξη στο τοπίο (φωτογράφηση του γράφοντος).

τόπο δηλαδή τον οποίο αντιλαμβάνομαι μέσα από την εμπειρία του πολιτισμού μου. Μέσα από την αντίληψη και την ερμηνεία την οποία αυτός ο πολιτισμός μου προσφέρει και μέσα από τις διαμορφώσεις τις οποίες ο πολιτισμός αυτός παράγει.

Κατά τον τρόπο αυτό το τοπίο αποτελεί έννοια ευρύτατη, ικανή να περιλάβει υλικές παρουσίες και εννοιακές κατασκευές. Έτσι, επανερχόμαστε στον τίτλο αυτής της εισήγησής, το τοπίο αποτελεί ένα ευρύτατο πεδίο σχέσεων ένταξης, τόσο γενικό ώστε θα ήταν άβολο σε χρήση, αόριστο, αν δεν επιχειρούσαμε να του αποδώσουμε συγκεκριμένες εκδοχές. Φυσικό τοπίο, αγροτικό τοπίο, αστικό τοπίο – πάντα όμως πολιτισμικό τοπίο, δηλαδή τοπίο υλικής παρουσίας και κοινωνικών σχέσεων ταυτόχρονα. Αντίστροφα πάλι, κάθε πράξη ένταξης ορίζει ή μεταλλάσσει σχέσεις τοπίου.

Εξειδικεύοντας τις προηγούμενες παρατηρήσεις στην περιοχή της αρχιτεκτονικής, γίνεται φανερό πως η τελευταία αποτελεί συνταρακτικότερη συνθήκη τοπιακής παρέμβασης και ταυτόχρονα δεν μπορεί να υπάρξει ανεξάρτητα από συνθήκες τοπιακής, αστικής ή εξωαστικής ένταξης.

Οι διαφορετικές προσεγγίσεις των δυτικών κοινωνιών για την ένταξη στο τοπίο, συσχετισμένες με τις διαφορετικές προσεγγίσεις τους για τον πολιτισμό

Αυτές οι συνοπτικές παρατηρήσεις αποτελούν την εναρκτήρια υπόθεση αυτής της εισήγησής. Το τοπίο δεν μπορεί να γίνει κατανοητό παρά μόνο ως πλέγμα συσχετισμών, ως πλέγμα δηλαδή σχέσεων ένταξης, ανάμεσα στις οποίες η αρχιτεκτονική προσφέρει, στην περίπτωση του αστικού τοπίου ειδικά, κάποιες από τις σημαντικότερες.

Επεκτείνοντας αυτήν την εναρκτήρια υπόθεση αξίζει να συσχετίσουμε αμεσότερα τις θεωρήσεις του τοπίου και των διαμορφώσεων των φυσικών του στοιχείων, με τις ειδικότερες, κατά ιστορική περίοδο, θεωρήσεις των δυτικών κοινωνιών για τον πολιτισμό. Η σχέση αυτή ορίζει επίσης, πιστεύουμε, τις διαφορετικές σε κάθε ιστορική περίοδο απόψεις των δυτικών κοινωνιών για τα θέματα της ένταξης στο τοπίο. Είτε αυτές εκφράζονται ρητά είτε συνάγονται από τα υλοποιημένα παραδείγματα τρόπους τοπιακών διαμορφώσεων.

Θα ισχυριστούμε αξιωματικά πως οι κοινωνικές θεωρήσεις και οι κοινωνικές πρακτικές χαρακτηρίζονται σε κάθε περίοδο, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, από ένα ευρύτερο πολιτιστικό ή πολιτισμικό πεδίο, μέσα στο οποίο ιστορικά εγγράφονται. Έτσι, κάθε τέτοια ομάδα

θεωρήσεων ή κοινωνικών πρακτικών, υποδηλώνει, με εντονότερο ή λιγότερο έντονο τρόπο, τη σχέση της με το ευρύτερο αυτό πολιτιστικό ή πολιτισμικό πεδίο.

Εντούτοις, θα ισχυριστούμε επιπλέον, πως η σχέση αυτή, χαρακτηριστικής κατάδειξης της ιδιαιτερότητας του πολιτισμού κάθε περιόδου, αποβαίνει εξόχως κατατοπιστική για τον πολιτισμό αυτό, όταν αναφερόμαστε στις θεωρήσεις του τοπίου. Γιατί; Γιατί με το τοπίο αναφερόμαστε, εκτός των άλλων, όχι μόνο στη συνταρακτική σχέση των κοινωνικών ομάδων με τους τόπους ζωής τους, αλλά και στη σχέση των ομάδων αυτών με το συμπληρωματικό, με το διαλεκτικό αντίθετο του πολιτισμού τους, δηλαδή με το φυσικό τους συμπλήρωμα.

Καθώς δηλαδή οι θεωρήσεις για το τοπίο περιγράφουν, ανάμεσα σε άλλες σημαντικές σχέσεις, την κεντρικότερη σχέση ανάμεσα στην πολιτιστική ή την πολιτισμική παρέμβαση και στο φυσικό της υπόβαθρο, αποβαίνουν χαρακτηριστικές επίσης για τον τρόπο που οι διαμορφώσεις των κοινωνικών ομάδων, οι πολιτιστικά ή πολιτισμικά συγκροτημένες διαμορφώσεις, εντάσσονται στο φυσικό υπόβαθρο ή αντίστροφα για τον τρόπο με τον οποίο φυσικά στοιχεία εντάσσονται στο εσωτερικό πολιτιστικών ή πολιτισμικών μορφωμάτων, όπως οι οικιστικές περιοχές.

Η ένταξη των φυσικών τοπιακών στοιχείων στο πεδίο του κανονιστικού πολιτιστικού ελέγχου

Έτσι η δήλωση του δυτικού ορθολογισμού του 17ου αιώνα, σύμφωνα με την οποία οφείλουμε να καταστούμε «κύριοι και κάτοχοι της φύσης», (*maîtres et possesseurs de la nature*), είναι μάλλον άμεσα συσχετισμένη με την θεώρηση του γεωμετρικά ελεγχόμενου τοπίου των γαλλικών κήπων της εποχής του *baroque*¹. Αν αποφασίσουμε να μιλήσουμε για ένταξη στην περίπτωση αυτή, τότε μάλλον είμαστε υποχρεωμένοι να αναφερθούμε στο τρόπο με τον οποίο τα φυσικά στοιχεία εντάσσονται στο εσωτερικό της οπτικής γεωμετρικής τάξης. Στο τρόπο με το οποίο το «εκ φύσεως» μη ελεγχόμενο εντάσσεται στο εσωτερικό μιας θαυματουργικής και θαυματοποιητικής οπτικής τάξης². Ο ίδιος ο Καρτέσιος συγγράφει την *Dioptrique* και τα *Météores*, κείμενα στα οποία περιγράφονται διαμορφώσεις με νερό, ικανές να παράγουν οπτικά τεχνάσματα³. Ικανές δηλαδή να επιβληθούν στη φύση, να εντάξουν τη φύση στον πλήρη έλεγχο της πολιτιστικής βούλησης.

Η ανάπτυξη του Εμπειρισμού και η βεβαιότητα των διανοητών του Διαφωτισμού πως μπορούμε να ανακαλύψουμε κανονικότητες στο εσωτερικό των φυσικών σχέσεων, φαίνεται να ανατρέπει τους όρους συσχέτισης με το φυσικό υπόβαθρο.

Η αρχιτεκτονική κατασκευή εμφανίζεται να εντάσσεται στο εσωτερικό ενός ευρύτερου φυσικού πεδίου. Εντούτοις το πεδίο αυτό δεν είναι πραγματικά φυσικό, αλλά «φυσικότροπο». Αποφασίζει πως πρέπει να μιμηθεί τα φυσικά υποδείγματα, αλλά οφείλει, πάντα να ακολουθεί τους κανόνες της τέχνης, ειδικότερα της ζωγραφικής τέχνης. Ότι επομένως αρχικά παρουσιάζεται ως η ένταξη της κατασκευής στη φύση, της αρχιτεκτονικής κατασκευής εν προκειμένω, είναι στην πραγματικότητα ένταξη του φυσικού σε μια συνθετική τάξη. Ένταξη του φυσικού στο εσωτερικό μιας οργανωτικής τέχνης η οποία τολμά να αποκληθεί «αρχιτεκτονική τοπίου», επιμένοντας στη σημασία της οργανωτικής, συνθετικής της προσέγγισης.

Είναι χαρακτηριστικό πως αυτά τα σχεδιασμένα φυσικότροπα τοπία, σχεδιάζονται ως εξιδανικευμένες, πολιτιστικά συγκροτημένες, εκδοχές της φύσης, με τον ίδιο τρόπο που ο πολιτισμός, με τη χρήση του όρου *civilization*, παρουσιάζεται κατά τον 18ο αιώνα, ως αποτέλεσμα κοινωνικής ανάπτυξης⁴. Ως αντίθετος της βαρβαρότητας, συσχετισμένος με τις δυτικές κοινωνίες και με πρότυπα που προέρχονται από την αστικά συγκροτημένη ζωή τους⁵. Αυτή η πολιτιστική ποιότητα επιβάλλεται στις τοπιακές διαμορφώσεις, προκειμένου να τις εντάξει στο πολιτιστικό και πολιτικό πλαίσιο των κοινωνιών της Δύσης.

Η ένταξη του πολιτισμού στο ευρύτερο φυσικό πεδίο. Τοπιακές αναφορές και πολιτισμική παράδοση

Πρέπει μάλλον να μεταφερθούμε στα τέλη του 18ου αιώνα και στις αρχές του 19ου, ώστε να αποκτήσουμε ένα αυξημένο σεβασμό για τα φυσικά πράγματα και να πειστούμε, μαζί με τους στοχαστές του Ρομαντισμού, πως η φύση διαθέτει ένα άπειρο απόθεμα ισχύος που μας υπερβαίνει. Στο πλαίσιο αυτό δεν είναι πλέον η φύση που εντάσσεται στην τοπιακή, πολιτιστική τάξη, αλλά μάλλον ο πολιτισμός που υποχρεώνεται να ενταχθεί στο φυσικό περιβάλλον.

Η κατασκευή οφείλει να σεβαστεί το φυσικό της υπόβαθρο και ακόμη περισσότερο να επιδείξει αυτόν τον σεβασμό της, όσο μπορεί περισσότερο, με τον ίδιο περίπου τρόπο που το λεπτό επίστρωμα της συνείδησης οφείλει να σεβαστεί την αβυσσαλέα φύση της ασύνειδης

έκφρασης. Εντέλει η κατασκευή οφείλει να τυλιχτεί από τη φύση ή να μιμηθεί ακόμη και αυτήν τη μορφή των φυσικών υποδειγμάτων. Είναι ίσως προφανές πως πολλές από τις νεότερες τοπιακές, περιβαλλοντικές ή αρχιτεκτονικές τάσεις μας, εδραιώνονται στο υπόστρωμα αυτών των παλαιότερων ρομαντικών προσεγγίσεων.

Επιπλέον, στο πλαίσιο του Ρομαντισμού, τοπίο δεν είναι πια η ελεγχόμενη οργανωτικά και αισθητικά φύση, αλλά και αυτές οι ανεξέλεγκτες φυσικές συνθήκες, με τον ίδιο τρόπο που πολιτισμός δεν είναι πια ο κεντρικός Πολιτισμός των αστικών κοινωνιών, αυτός που περιγράφεται με τον όρο *civilization*, παραπέμποντας στις υψηλότερες «πολιτιστικές» κοινωνικές εκφράσεις, αλλά είναι επίσης ο αποκεντρωμένος πολιτισμός, *culture*, συσχετισμένος με κάθε είδους κοινωνική, «πολιτισμική» έκφραση. Ο πολιτισμός – *culture* που μπορεί να αντιστοιχεί στη θρησκευτική λατρεία – *culture* αλλά και στην καλλιέργεια της γης – *culture*. Ο πολιτισμός που περιλαμβάνει «κάθε τέχνη, έθιμο, συνήθεια, πεποίθηση, αξία, συμπεριφορά, αλλά και υλική παραγωγή των κοινωνιών», ο κεντρικός και ο αποκεντρωμένος πολιτισμός και ακόμη και οι «πολιτισμοί» στον πληθυντικό.

Στο πλαίσιο αυτό όμως, δεν είναι επομένως σημαντική μόνο η κεντρικά συγκροτημένη ιστορία, αλλά αξιολογείται θετικά, παράλληλα με την εκτός του κεντρικού πολιτιστικού ελέγχου φύση και η εκτός του κεντρικού ιστορικά ελέγχου κοινωνική παραγωγή - ότι δηλαδή μπορούμε να αποκαλέσουμε «παράδοση». Μπορούμε επομένως να μιλήσουμε για την απαίτηση σεβασμού της φύσης, ως αξίας αυτόνομης πέραν του κεντρικά αναπτυσσόμενου αστικού πολιτισμού των βιομηχανικών δυτικών κοινωνιών και για την απαίτηση σεβασμού της παράδοσης, ως αξίας αυτόνομης, επίσης πέραν του κεντρικά αναπτυσσόμενου αστικού πολιτισμού των βιομηχανικών δυτικών κοινωνιών, επιμένοντας πως οι απαιτήσεις αυτές μοιάζουν να προχωρούν ταυτόχρονα. Μοιάζουν να επιβάλλουν σε αυτήν την τελευταία προσέγγιση του δυτικού πολιτισμού που αναδύεται με τον 19ο αιώνα, τον σεβασμό στην παράδοση της φύσης όπως και στη φύση της παράδοσης.

Η ένταξη της σύνθεσης του τοπίου, στους «δομικούς» χειρισμούς της αστικής και κτηριακής σύνθεσης και η διδακτική των ανάλογων μαθημάτων σχεδιασμού τοπίου για αρχιτέκτονες

Περιγράψαμε μόλις δυο αντιθετικές μεταξύ τους συνθήκες ένταξης οι οποίες αξίζει να εξεταστούν, στο πλαίσιο μιας συζήτησης αρχιτεκτόνων για το τοπίο.

Πρόκειται αφ' ενός για τη συνθήκη της ένταξης των συνθετικών χειρισμών της αρχιτεκτονικής τοπίου στο εσωτερικό μιας άλλης «μητρικής» ομάδας συνθετικών χειρισμών. Στο εσωτερικό δηλαδή των χειρισμών οι οποίοι αφορούν τη συνθετική εμπειρία της κτηριακής αρχιτεκτονικής και τη συνθετική εμπειρία του αστικού σχεδιασμού.

Με αυτήν ακριβώς τη σχέση εκφραστικής ένταξης, οι χειρισμοί σχεδιασμού της τοπιοτεχνίας ή της κηποτεχνίας που αναφέρονται σε φυσικά στοιχεία όπως το έδαφος ή η φύτευση, καθορίζονται, σε μεγάλο τμήμα της νεότερης δυτικής ιστορίας, από την επιρροή μιας άλλης ομάδας συνθετικών προσεγγίσεων. Καθορίζονται δηλαδή από την επιρροή της κτηριακής σύνθεσης ή της σύνθεσης δομικών αστικών κατασκευών. Ο σχεδιασμός τοπίου εντάσσεται, με την έννοια αυτή, σε μια ευρύτερη πολιτιστική στάση ελέγχου των φυσικών στοιχείων που η περισσότερο ολοκληρωμένη έκφρασή της αποδίδεται από την κτηριακή αρχιτεκτονική ή από τον αστικό σχεδιασμό των δομικών κατασκευών.

Όταν επιμένουμε σήμερα στην απαίτηση ένταξης των κτηριακών ή των αστικών κατασκευών στο φυσικό τους περιβάλλον, στην ισόρροπη σχέση τους με τους φυσικούς παράγοντες των οικοσυστημάτων ή στην ένταξή τους σε τοπιακές διαμορφώσεις με έμφαση του φυσικού πράσινου, αγνοούμε συνήθως πως το τελευταίο χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο εύρος της νεότερης τοπιακής ιστορίας με όρους ανάλογους προς την κτηριακή ή την αστική σύνθεση. Οι αναγεννησιακοί κήποι οργανώνονται με βάση την αρχή της «stanza». Με βάση δηλαδή το οργανωτικό πρότυπο της κηπευτικής «αίθουσας - stanza» που οφείλει να διαθέτει σημασία αυτοτελή, όπως αυτή που διαθέτει η «στροφή - stanza» ενός ποιήματος. Οι κήποι του Baroque πάλι διαθέτουν την οργανωτική συγκρότηση μιας τοπιακής «πόλης», προαναγγέλλοντας τη δομική οργανωτική συγκρότηση του ορθολογικού αστικού σχεδιασμού.

Η συνθήκη αυτή επηρεασμού και υπερκαθορισμού της αρχιτεκτονικής τοπίου από την αρχιτεκτονική και τον αστικό σχεδιασμό, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει. Είναι προφανές, το τονίσαμε και προηγούμενα, πως η αρχιτεκτονική και η οργάνωση της πόλης αποτελούν παλαιότητες, συνταρακτικές πρακτικές οργάνωσης των πολιτισμικά διαμορφωμένων τόπων, δηλαδή του τοπίου. Ακόμη περισσότερο, επεξεργάζονται εκφραστικούς όρους σε βάθος χρόνου. Συγκροτούν παραστασιακές τεχνικές όπως το αρχιτεκτονικό σχέδιο, συνάπτονται με άλλες, όπως η ζωγραφική απεικόνιση και μπορούν να

αφομοιώσουν οργανωτικές σχέσεις της εποπτείας, όπως αυτές που αφορούν την τεχνητή προοπτική μέθοδο παράστασης, την «*perspectiva artificialis*».

Είναι επομένως αναμενόμενο να καθορίζει η αρχιτεκτονική την αρχιτεκτονική τοπίου, ιδιαίτερα σε περιόδους πολιτιστικής αίγλης της αρχιτεκτονικής. Έτσι την δεκαετία του 1930 οι αμερικανοί κηποτέχνες και τοπιοτέχνες επιχειρούν να εντάξουν την πρακτική τους στο πεδίο της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, προβάλλοντας ως πρότυπο αναφοράς την κάτοψη από το «Σπίτι με Οπτοπλινθοδομή» του Mies van der Rohe. Επιμένουμε να θεωρούμε την επιλογή αυτή του αμερικανικού κηποτεχνικού μανιφέστου «*Freedom in the Garden*» ως προτροπή σε αυτοδιδασκαλία. Οι κηποτέχνες πρέπει να διδαχθούν από το αρχιτεκτονικό συνθετικό παράδειγμα, προκειμένου να αναβαθμίσουν τη δική τους συνθετική πρακτική. Εξίσου σημαντικό διδακτικά είναι επίσης, ισχυρίζεται το προηγούμενο κηποτεχνικό μανιφέστο, το ζωγραφικό παράδειγμα, αλλά επιλέγει να προτείνει ως συνθετικό υπόδειγμα, έναν αυστηρά δομημένο πίνακα, σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα ζωγράφο, Theo van Doesburg.

Με την ίδια διδακτική πρόθεση συγκροτήθηκε, εδώ και δεκατέσσερα χρόνια, μια ακολουθία μαθημάτων προορισμένη να χρησιμοποιήσει το «βάρος», την εμπειρία της αρχιτεκτονικής συνθετικής παιδείας, ώστε να ενισχύσει τη δυνατότητα του τοπιακού σχεδιασμού. Η διαδικασία αυτή προσέγγισης επιχειρεί να «σχηματοποιήσει» τις φυσικές τοπιακές ενότητες, εντάσσοντάς τις σε όρους οργάνωσης που δεν αφορούν απλά την πρόταση κατασκευαστικών δομών αλλά εκτενέστερα τη συναγωγή συνθετικών δομικών οργανώσεων.

Αλλά αυτή η σχηματοποίηση αποτελεί ακριβώς το «σχήμα» της ένταξης του τοπιακού σχεδιασμού στην περιοχή της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, υποστηρίζοντας κατά τον καλλίτερο έμπρακτο τρόπο τη σχέση των όρων «αρχιτεκτονική» και «αρχιτεκτονική τοπίου».

Αν με άλλα λόγια σκεφτούμε το ανάγλυφο του εδάφους ή τη φύτευση με όρους σχηματοποίησης των συνθετικών αξιών, με όρους γεωμετρίας των επιφανειών ή των όγκων ανάλογους προς αυτούς των κτηρίων ή των κτηριακών δομικών στοιχείων, μπορούμε να προτείνουμε οργανωτικές διατάξεις διαμορφώσεων, παύοντας να χειριζόμαστε τα φυτικά στοιχεία ως γραφιστικό διακοσμητικό συμπλήρωμα των σχεδίων, το οποίο δε διαθέτει ουσιαστική συνθετική συμμετοχή.

Τα πολλαπλά επίπεδα ένταξης του τοπιακού σχεδιασμού

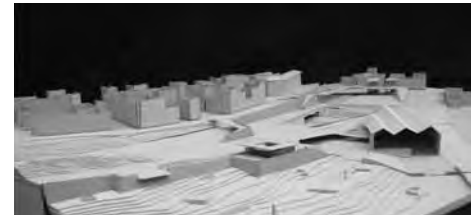
Με πολύ ενδιαφέροντα τρόπο, το παράδειγμα της διαμόρφωσης της περιοχής της Τρίτης Πλατείας των Αθηνών, στον Κεραμεικό, θέτει πολλαπλά το πρόβλημα της ένταξης. Κατ' αρχάς το προφανές επίπεδο της ένταξης μιας νέας διαμόρφωσης στο αστικό πεδίο της πόλης και της συσχέτισής της με τον αστικό ιστό. Στη συνέχεια η ένταξη των νεότερων κατασκευών στο πεδίο σημαντικότεων ιστορικών εγγραφών στις οποίες περιλαμβάνεται η περιοχή του αρχαίου νεκροταφείου του Κεραμεικού. Τέλος η ένταξη της τοπιακής παρέμβασης στο εκφραστικό πεδίο της αρχιτεκτονικής ή της αστικής σύνθεσης (φωτ.2 και 3).

Με ανάλογο τρόπο συνθετικής προσέγγισης επεξεργάζεται το αντικείμενό της η πρόταση για τη διαμόρφωση των πηγών του Αχέροντα (σχέδια 5 και 6).

Συνθέτοντας εκτός αστικού αρχιτεκτονικού πεδίου, επεξεργάζεται ένα «σχήμα» φύτευσης που με άλλους όρους, σε άλλο υπόβαθρο τόπου, θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε «σκληρότερες» αρχιτεκτονικές κατασκευές. Συναντάμε και εδώ, ξανά, τα πολλαπλά επίπεδα ένταξης. Η ένταξη στο πεδίο της ιστορικής αναφοράς, η ένταξη των νέων διαμορφώσεων σε έναν ιστό σχέσεων που δεν αφορούν πια τον ιστό της πόλης, αλλά τον φυσικό τόπο του αναγλύφου του εδάφους (groundscap), της χλωρίδας (greenscap), των διελεύσεων του νερού (waterscap). Τέλος η ένταξη της συνθετικής «γλώσσας» σε ένα εκφραστικό σύστημα αρχιτεκτονικής καταγωγής, σκληρότερων αυστηρότερων σχηματικών συσχετισμών.

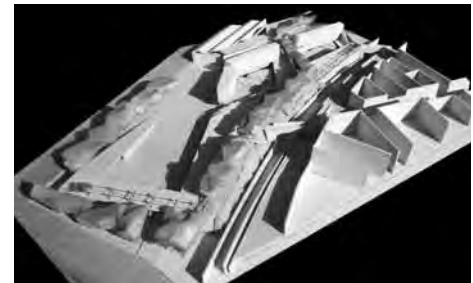
Η αντίστροφη ένταξη του αστικού και του κτηριακού σχεδιασμού στο φυσικό, τοπιακό πρότυπο

Σε αντίθεση με αυτήν τη διαδικασία, υπερκαθορισμού του τοπίου από το αρχιτεκτονικό συνθετικό παράδειγμα, μπορούμε να περιγράψουμε

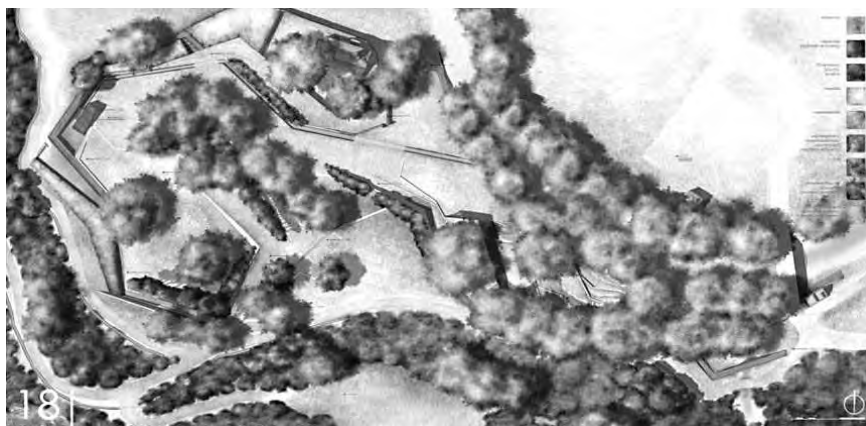

Η διαμόρφωση της περιοχής της 3ης πλατείας, ως αποτέλεσμα της διαμόρφωσης του αναγλύφου του εδάφους (φωτ. 2 επάνω – σπουδαστές Θ. Ησαΐας και Χ. Κοροβέση) και της δομικής χρήσης της φύτευσης (φωτ. 3 κάτω – σπουδαστές Ν.Λίβαθηνός, Μ. Τριανταφύλλου).

Τα παραδείγματα προέρχονται από το μάθημα διαμόρφωσης Υπαιθριων Δημόσιων Χώρων, του 8ου εξαμήνου, της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ (ακαδ. έτος 2006-2007, υπεύθ. διδάσκοντες Μ. Μαυρίδου, Κ. Μωραΐτης, Ι. Μάρη).

Σχέδιο 4 Ανάπλαση του ρέματος της Πικροδάφνης. Διπλωματική εργασία, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., περίοδος Δεκεμβρίου 2011, σπουδαστές Α. Ανδρουλακάκης, Τ. Τζαναβάρη – υπεύθ. διδάσκοντες Κ. Μωραΐτης, Μ. Μάρκου.

Σχέδια 5 και 6 Η σχηματοποίηση των τοπιακών συνθετικών στοιχείων, του αναγλύφου του εδάφους, της φύτευσης και των διαμορφώσεων του νερού. Διαμόρφωση της περιοχής των πηγών του Αχέροντα. Διπλωματική εργασία, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., περίοδος Δεκεμβρίου 2011, σπουδαστές Α. Καφαντάρης, Β. Κολιάκη, Δ. Σαγώνας – υπεύθ. διδάσκοντες Κ. Μωραϊτης, Μ. Τζιτζάς. Υποσημειώσεις

1. Πρβλ. R. Descartes: Discours de la Méthode, Παρίσι, επανεκδ. 1966, σελ. 84. «...connaissant la force et les actions du feu, de l'eau, de l'air, des asters, des cieus et des tous autres corps qui nous environnent, aussi distinctement que nous connaissons les divers métiers des nos artisans, nous les pourrions employer en même façon à tous les usages auxquelles ils sont propres, et ainsi nous rendre comme maîtres et possesseurs de la Nature».

2. Η πρόταση αναφέρεται στη μελέτη της ψευδαισθησιακής προοπτικής «αναμόρφωσης» από τον φραγκισκανό μοναχό Jean-François Niceron. Μια από τις εκδόσεις του έργου του Niceron είχε τον τίτλο Thaumaturgus Opticus (1646), ενώ ο συγγραφέας αναφέρεται στο αντικείμενο της έρευνάς του με τον χαρακτηρισμό «τεχνητή μαγεία», «magia artificialis». Πρβλ. το κείμενο της Kirsti Andersen, «The mathematical treatment of anamorphoses from Pierodella Francesca to Niceron». Στο History of mathematics: states of the art, σελ.3-28, Academic Press, San Diego, CA, 1996.

3. Συμπληρωματικά στην προηγούμενη έκδοση του Discours de la Méthode, σελ. 163 κ. ε.

4. Σύμφωνα με τον Emile Benveniste («Civilisation. Contribution à l'histoire du mot», 1954, που δημοσιεύτηκε στο Problèmes de linguistique générale, Editions Gallimard, Παρίσι, 1966, σελ. 336-345) η παλιότερη γραπτή εμφάνιση στα Αγγλικά της λέξης «civilization» με τη σύγχρονη εκδοχή της συναντάται στο έργο του Adam Ferguson: An Essay on the History of Civil Society (Edinburgh, 1767 - σελ.2). «Not only the individual advances from infancy to manhood, but the species itself from rudeness to civilization». Η λέξη civilization ετυμολογείται από το λατινικό civilis, που δηλώνει αυτόν που αντιστοιχεί στην πόλη, τον αστικό και που συσχετίζεται με το επίσης λατινικό civis, που σημαίνει πολίτης και με το civitas, που σημαίνει την πόλη ή την κατάσταση της πόλης, την αστικότητα.

Πριν από την ιστορική συνεισφορά του Benveniste, το New English Dictionary αναφέρεται στη συνομιλία

μια άλλη, αντίστροφη συνθήκη ένταξης. Αυτήν η οποία επιμένει στην κεντρική σημασία του φυσικού υποδείγματος.

Σύμφωνα με τη δεύτερη αυτή συνθήκη, η κτηριακή αρχιτεκτονική ή ο αστικός σχεδιασμός οφείλουν να ενταχθούν στις φυσικές διεργασίες. Οφείλουν να αποτελέσουν συμπλήρωμα του φυσικού τοπίου ή του φυσικού περιβάλλοντος, είτε αποδεικνύοντας με όρους κατασκευαστικής και λειτουργικής συνέπειας την περιβαλλοντική τους ευαισθησία είτε προσαρμόζοντας και αυτήν ακόμη τη μορφή τους σε φυσικά υποδείγματα.

Η τάση αυτή εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονη σήμερα, ενισχυμένη από την περιβαλλοντική ευαισθησία των σύγχρονων κοινωνιών, όπως και από τη χρήση των νέων συστημάτων ηλεκτρονικού σχεδιασμού.

Εκπροσωπείται, σε επίπεδο κτηριακού σχεδιασμού από προσεγγίσεις που επεξεργάζονται μορφώματα πτύχωσης, υποδεικνύοντας το κτήριο ως συνέχεια του εδάφους και περιγράφοντάς το με όρους όπως «διαμόρφωση τοπίου», «landscape formation». Στο επίπεδο πάλι του αστικού σχεδιασμού, διαρκώς και περισσότερο επιμένουμε στην «εισβολή» των φυσικών στοιχείων στο εσωτερικό των αστικών περιοχών, προβάλλοντας το όραμα της «γόνιμης πόλης», της «villefertile» και προτείνοντας τον συσχετισμό των συμβατικών αστικών λειτουργιών με αγροτικής κατεύθυνσης αστικές καλλιέργειες και με θύλακες ασχεδιάστης φυσικής ανάπτυξης (πρβλ. σχέδιο 7). Θα ισχυριστούμε πως παρά τις υποθετικά πρωτοποριακές επιλογές της, ούτε αυτή η κατεύθυνση είναι πρωτοφανής. Επανεισάγει κατευθύνσεις και προτάσεις οι οποίες θυμίζουν με έμφαση προτάσεις του 19ου αιώνα και οι οποίες αναφέρονται σε απώτερες η ρομαντικές καταβολές.

του James Boswell με τον Samuel Johnson τη σχετική με την ανάγκη να συμπεριληφθεί, στο λεξικό του Johnson, το λήμμα Civilization: «On Monday, March 23 (1772), I found him busy, preparing a fourth edition of his folio Dictionary... He would not admit civilization, but only civility. With great deference to him I thought civilization, from to civilize, better in the sense opposed to barbarity than civility, as it is better to have a distinct word for each sense, than one word with two senses, which civility is, in his way of using it».

Αλλά, ο Benveniste συμπληρώνει, φαίνεται πως την ίδια περίοδο υπήρχαν και άλλες ανάλογες αναφορές, οι οποίες αποδεικνύουν πως ο ορισμός του Johnson ήταν ευρύτερα αποδεκτός. Στα 1775 η λέξη civilization ορίζεται ως «the state of being civilized; the act of civilizing» [Benveniste], ενώ ο όρος χρησιμοποιείται συχνά από τον Adam Smith στο έργο του An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (1776) [Benveniste]. Εκτός από τον Smith και τον Ferguson, ο John Millar τον χρησιμοποιεί επίσης στα 1771 στο Observations concerning the distinction of ranks in society [Benveniste].

5. Πρβλ. επίσης Raymond Williams: Κουλτούρα και Ιστορία. Αθήνα, 1994.

6. «Γόνιμη πόλη», «VilleFertile», τίτλος έκθεσης με θέμα της τη σχέση φύσης και πόλης - Παρίσι, Palais de Chaillot, Απρίλιος - Σεπτέμβριος 2011. Πρβλ. τη διαφημιστική πρόταση της έκθεσης «une jungle urbaine prendniveau Palais de Chaillot - μια αστική ζούγκλα ζωντανεύει στο Palais de Chaillot».

Βασικές Βιβλιογραφικές Αναφορές:

Andersen, Kirsti: «The mathematical treatment of anamorphoses from Pierodella Francesca to Niceron». Δημοσιεύτηκε στο History of mathematics: states of the art. San Diego, CA: Academic Press, 1996,σελ.3-28.

Benveniste,Emile: «Civilisation. Contribution à l'histoire du mot». Δημοσιεύτηκε στο Problèmes de linguistique générale. Παρίσι: Editions Gallimard, 1966, σελ. 336-345.

Descartes, René: Discours de la Méthode, suivi d'extraits de la Dioptrique, et des Météores. Παρίσι: Éd. Garnier - Flammarion, 1966.

Williams, Raymond: Κουλτούρα και ιστορία. Αθήνα: Εκδ. Γνώση, 1994.

Σχέδιο7 Η συσχέτιση της μητροπολιτικής περιοχής της πρωτεύουσας, με τις περιαστικές περιοχές και τους εσωτερικούς φυσικούς της θύλακες (σχεδιασμός αρχιτέκτονας Σ. Μουζακίτης).

ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΣΤΟ ΝΕΟ: Η ΕΞΟΙΚΕΙΩΣΗ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΕΧΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

Γιάννης Κίζης, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Στο δεύτερο και το τρίτο έτος, στα χρόνια δηλαδή της διαμόρφωσης της αρχιτεκτονικής σκέψης και δεξιότητας των σπουδαστών, ξοδεύεται δυσανάλογος χρόνος για τα παλιά κτίρια. Ρίχνοντας, όμως, το βάρος των προπτυχιακών σπουδών όλο και περισσότερο στην “παράδοση”, δεν καταλαβαίνουμε ότι απονευρώνουμε την ελεύθερη έκφραση; Όταν μειώνουμε έτσι, εμμέσως, το ενδιαφέρον των νέων για την άσκησή τους στη σύγχρονη αρχιτεκτονική σύνθεση, τι περιμένουμε να εισπράξουμε ως δημιουργία από τη νέα αρχιτεκτονική γενιά του τόπου; Ας περιορίσουμε την ενασχόληση με την κληρονομιά στα κατ’ επιλογήν προπτυχιακά και στα μεταπτυχιακά. Ας αφιερώσουμε όλο τον χρόνο των βασικών σπουδών στην καθαρή αρχιτεκτονική εκπαίδευση, φροντίζοντας να βγάλουμε καλύτερους αρχιτέκτονες, με δεξιότητα και φαντασία στη σύνθεση και πλήρη γνώση της σύγχρονης κατασκευής. Η κατάκτηση αυτών των δύο ικανοτήτων, εφόσον συνδυαστεί με γνώση ιστορίας και κριτικής ευαισθησίας για την πολιτισμική κληρονομιά, θα δώσει τους καλύτερους για να την αντιμετωπίσουν στο μέλλον: να την προστατέψουν, να την αναδείξουν, να την καθιστούν διαρκώς ζωντανό κύτταρο της κοινωνίας τους· της δικής τους και των παιδιών τους. Άλλωστε η κληρονομιά, αν δεν εξανεμιστεί, αυγατίζει και κληροδοτείται.

Αν αθροίσει κανείς τις ώρες, τις οποίες το τρέχον Πρόγραμμα Σπουδών της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π. αφιερώνει σε θεματολόγιο που αφορά την λεγόμενη αρχιτεκτονική κληρονομιά, δηλαδή τα κτίσματα του παρελθόντος, την παλιά οικοδομική και την μορφοπλασία των περασμένων αιώνων, με έκπληξη θα διαπιστώσει, ότι δυσανάλογα μεγάλο μέρος του χρόνου των προπτυχιακών σπουδών ξοδεύεται για τα παλιά κτίρια. Για μερικούς η έκπληξη θα είναι ίσως ευχάριστη. Εγώ όμως, που έχω αφιερώσει ίσως τη μισή επαγγελματική και επιστημονική μου ενασχόληση στο παρελθόν, με την άλλη μισή να ερωτοτροπεί συνεχώς με το μέλλον, το άπιαστο και γοητευτικό μαζί, βρίσκω υπερβολικό το βάρος σπουδών σε εξειδικευμένες περιοχές στο προπτυχιακό επίπεδο. Πολύ περισσότερο, μάλιστα, όταν συνειδητοποιώ ότι το μέγιστο ποσοστό αυτού του χρόνου εντοπίζεται στο δεύτερο και το τρίτο έτος, στα χρόνια δηλαδή της διαμόρφωσης της αρχιτεκτονικής σκέψης και δεξιότητας των σπουδαστών· σ’ αυτές τις ανώριμες ηλικίες διαβλέπω, μάλιστα, τον κίνδυνο εγκλωβισμού της στα θέματα αποκατάστασης, επανάχρησης, ή επέκτασης. Η συμβίωση με το παλιό γίνεται ο κανόνας και όχι η εξαίρεση, καθώς κυριαρχεί ως νοοτροπία και συνθήκη σπουδής.

Η δαιμονοποίηση του Παλιού οδηγεί τον αδιαμόρφωτο σπουδαστή σε δειλία επεμβάσεων, σε στραγγαλισμένη αρχιτεκτονική έκφραση του νέου. Κι αυτό το βλέπουμε τα τελευταία τριάντα, περίπου, χρόνια, να κυριαρχεί στην αρχιτεκτονική πράξη γύρω μας.

Γενικολογίες έχουν εδραιωθεί με τα Διατάγματα ειδικών όρων δόμησης, που παράγουν νεοπαραδοσιακά και εξέθρεψαν γενιές θιασωτών: παλιοί μας σπουδαστές - για τους οποίους ελπίζαμε άλλη εξέλιξη - κρίνουν ως υπηρεσιακοί παράγοντες μελέτες νέων κτιρίων με στερεότυπα του τύπου “μα αυτό το κτίριο δεν ταιριάζει στην φυσιογνωμία του οικισμού, συνάδελφε”.

Παράλληλα ορισμένοι άλλοι, συνήθως με αρχαιολογική μόρφωση και ανάλογη οπτική γωνία, που τους εγκλωβίζει συνήθως σε υπερσυντηρητική θεώρηση του μέλλοντος, αφού η ψυχή τους είναι αφιερωμένη στο παρελθόν, ιδρύουν επιθετικά σωματεία προστασίας με εμβληματικές λατινογενείς ονομασίες. Σαν αυτόκλητοι Εισαγγελείς Αρχιτεκτονικής φρενάρουν την μετεξέλιξη κτιρίων που έχουν πάψει να λειτουργούν, διότι χάθηκε για πάντα το κοινωνικοοικονομικό / παραγωγικό πλαίσιο που τα περιέβαλλε: π.χ. Κτίριο Δοξιάδη, ή ορισμένα ερειπωμένα νεοκλασικά, απομονωμένα ανάμεσα σε πυκνή υψηλή δόμηση του 20ού αιώνα, που ανέτρεψε το παλιότερο αστικό τοπίο.

Άλλοι πάλι, ενίοτε με δόκιμη ακαδημαϊκή θητεία στο παρελθόν, ανακαλύπτουν οψίμως την γοητεία των ερειπίων, συντάσσονται με αργόσχολους δικομανείς “πολίτες” και επιδίδονται σε απανωτές καταγγελίες στο Συμβούλιο της Επικρατείας. Εκμεταλλεύονται το κατά τεκμήριο κύρος τους και βασιλεύουν, ως μονόφθαλμοι σύμβουλοι, στο Συμβούλιο των αρχιτεκτονικά τυφλών – ως μη ειδικών - Δικαστών.

Κι εμείς; Τι αρχιτεκτονική κατεύθυνση δίνουμε στα παιδιά μας; Για ποιο σφρίγος γραφής, με ποια τόλμη, με ποια αυτοπεποίθηση τους δίνουμε το δίπλωμα για να παλέψουν στο – ούτως η άλλως – θολό πεδίο της συμπλεγματικής μας κοινωνίας; Ρίχνοντας το βάρος των προπτυχιακών σπουδών όλο και περισσότερο στα μνημεία, στην “παράδοση”, δεν καταλαβαίνουμε ότι απονευρώνουμε την ελεύθερη έκφραση; Όταν μειώνουμε έτσι, εμμέσως, το ενδιαφέρον των νέων για την άσκησή τους στη σύγχρονη αρχιτεκτονική σύνθεση, τι περιμένουμε να εισπράξουμε ως δημιουργία από τη νέα αρχιτεκτονική γενιά του τόπου;

Η εξειδίκευση στην προστασία των μνημείων αποτελεί σοβαρή μεταπτυχιακή σπουδή με αποκλειστική παρακολούθηση επί διετία,

κατόπιν εξετάσεων και επιλογής. Αντίθετα, η υποχρεωτική, αλλά κατ' ανάγκη επιδερμική σπουδή, σε προπτυχιακό επίπεδο, όταν είναι γνωστή η ανωριμότητα των σπουδαστών στην γνώση και την κρίση περί την Ιστορία της Αρχιτεκτονικής και όχι μόνον, οδηγεί σε επιπόλαιες προσεγγίσεις, που οδηγούν με τη σειρά τους σε παρανοήσεις και εντέλει σε στρεβλώσεις του αρχιτεκτονικού και επιστημονικού προφίλ των αποφοίτων.

Ας συγκρίνουμε τη Μορφολογία και Ρυθμολογία, άλλοτε και τώρα: μάθημα που κάποτε – πριν από μισό αιώνα – δημιούργημα ενός αρχιτέκτονα - φιλοσόφου, δίδασκε την “αρχιτεκτονική ως τέχνη”, την “αισθητική του beton armé”, τα “αισθητικά θεωρήματα”: και μόνον οι τίτλοι των ομώνυμων συγγραμμάτων μιλούν για την ιλλιγιώδη αλλαγή στην εποχή μας. Μήπως θα έπρεπε να περάσει η διδασκαλία του αντικειμένου σε περιοχές Θεωρίας ή Ιστορίας, σε λίγα υποχρεωτικά μαθήματα και περισσότερα επιλογής, ελευθερώνοντας χρόνο του προπτυχιακού προγράμματος για χάρη της σύνθεσης; Διότι η “αναγνώριση παραδοσιακού οικισμού” οφείλει να εμβαθύνει στους πραγματικούς λόγους, ιστορικούς και οικονομικούς, που διαμόρφωσαν τους οικισμούς και να μην περιορίζεται σε φωτογραφίες και σκίτσα αξιοπερίεργων και δυσσερμήνευτων μορφών. Η ερμηνεία τους απαιτεί ωριμότερες ηλικίες και πλουσιότερες γνώσεις, που θα πρέπει να διδάσκονται από έδρας και να μελετώνται σε μεταπτυχιακό χρόνο!

Αλλά και η άσκηση αποτύπωσης της παραδοσιακής οικοδομικής: είναι πράγματι εξαιρετική άσκηση, φτάνει σε αξιοζήλευτη ενίοτε λεπτομέρεια, που όμως θα μπορούσε να είναι αντικείμενο επιλογής και όχι υποχρέωσης του προπτυχιακού σπουδαστή. Διότι πολύς χρόνος και κόπος χάνεται εις βάρος της βασικής και απαραίτητης γνώσης της σύγχρονης οικοδομικής που είναι συνθετότερη και δυσχερέστερη από εκείνη της εποχής του Κυπριανού Μπίρη. Επιτρέπεται οι νέοι διπλωματούχοι, – συχνά αριστούχοι – αρχιτέκτονες να προσέρχονται στον επαγγελματικό στίβο σε μεγάλο βαθμό ακατάρτιστοι σε σύνθετες κατασκευές, που περιμένουν να τους λύσουν τα οικοδομικά προβλήματα οι εργολάβοι, οι εταιρείες εισαγωγής υλικών και συστημάτων, ή οι τεχνολόγοι των ΤΕΙ; Μήπως πρέπει να δίνουμε περισσότερο βάρος στη διδασκαλία της σύγχρονης οικοδομής και ν' αφήσουμε την λίαν γοητευτική κι ευχάριστη ενασχόληση με την – ούτως η άλλως τεχνολογικά φτωχή και ενίοτε ανεπαρκή παράδοση των ορεινών χωριών, – προκειμένου αυτή να διδαχθεί σε ειδικά μαθήματα επιλογής ή με μεταπτυχιακή ουσιαστική εμβάθυνση;

Ο όψιμος 20ός και ο 21ος αιώνας εικονογραφούν – διεθνώς – εύγλωττα την ανάγκη των καιρών: βλέπουμε στα μείζονα έργα πολιτισμού που σχετίζονται με μνημεία, που φέρουν βαριές υπογραφές αρχιτεκτόνων, μη εξειδικευμένων στην συντήρηση και αναστήλωση, πρωτίστως το ύφος, το στίγμα της απογείωσης και της επανένταξης των μνημείων στη σύγχρονη ζωή. Και διδάσκουν τα έργα τους, με τρόπο που δεν διδάσκουμε εμείς εδώ, αυτοεγκλωβισμένοι στους περιορισμούς της κληρονομιάς μας. Λες κι οι άλλοι λαοί δεν έχουν κληρονομιά, παρά μόνον εμείς, οι περιούσιοι, οι εσωστρεφείς στη μετριότητά μας.

Τα παραδείγματα που προβάλλονται στην παρουσίαση αυτή, εικόνες πρόσφατων έργων από τη διεθνή αρχιτεκτονική σκηνή, εικονογραφούν του λόγου το αληθές και μας βοηθούν να βγάλουμε τα συμπεράσματά μας. Τα δικά μου συμπεράσματα, η δική μου γνώμη, συνοψίζεται στις ακόλουθες φράσεις:

Ας περιορίσουμε την ενασχόληση με την κληρονομιά στα κατ' επιλογήν προπτυχιακά και στα μεταπτυχιακά. Ας αφιερώσουμε όλο τον χρόνο των βασικών σπουδών στην καθαρή αρχιτεκτονική εκπαίδευση, φροντίζοντας να βγάλουμε καλύτερους αρχιτέκτονες, με δεξιότητα και φαντασία στη σύνθεση και πλήρη γνώση της σύγχρονης κατασκευής. Η κατάκτηση αυτών των δύο ικανοτήτων, εφόσον συνδυαστεί με γνώση ιστορίας και κριτικής ευαισθησίας για την πολιτισμική κληρονομιά, θα δώσει τους καλύτερους για να την αντιμετωπίσουν στο μέλλον: να την προστατέψουν, να την αναδείξουν, να την καθιστούν διαρκώς ζωντανό κύτταρο της κοινωνίας τους της δικής τους και των παιδιών τους. Άλλωστε η κληρονομιά, αν δεν εξανεμιστεί, αυγατίζει και κληροδοτείται.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Νομικός Μιχαήλ, Αρχιτέκτων, Καθηγητής Α.Π.Θ.
Μέλος οργανωτικής επιτροπής διημερίδας και έκθεσης

Στη διημερίδα που πραγματοποιήθηκε στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ το Μάιο του 2011 η οποία συνοδεύεται από έκθεση φοιτητικών εργασιών με γενικό τίτλο «Αρχιτεκτονικές σπουδές και αρχιτεκτονική κληρονομιά», συναντήθηκαν για πρώτη φορά διδάσκοντες από όλες τις Σχολές Αρχιτεκτόνων της Ελλάδος και της Κύπρου για να συζητήσουν το πάντα επίκαιρο θέμα της διδασκαλίας των μαθημάτων που σχετίζονται με την αποτύπωση, ανάλυση-τεκμηρίωση και αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, καθώς και με το άμεσα συναρτημένο θέμα της ένταξης νέας αρχιτεκτονικής σε ιστορικό περιβάλλον. Οι τρεις ενότητες στις οποίες ομαδοποιήθηκαν τα σχετικά μαθήματα που διδάσκονται στις Σχολές ήταν:

- Αποτύπωση, ανάλυση-τεκμηρίωση
- Συντήρηση, αποκατάσταση και επανάχρηση ιστορικών κτηρίων και συνόλων
- Ένταξη νέας αρχιτεκτονικής σε ιστορικό περιβάλλον.

Ορισμένα από τα συμπεράσματα μπορούν να ομαδοποιηθούν σύμφωνα με τις παρά πάνω ενότητες ενώ άλλα αναφέρονται σε μια γενικότερη προβληματική που αφορά στη σχέση των ειδικών αυτών αντικειμένων με τις συνολικές σπουδές του αρχιτέκτονα.

Στην ενότητα αποτύπωση, ανάλυση-τεκμηρίωση, έγινε φανερό, ότι τα σχετικά μαθήματα που διδάσκονται σχεδόν σε όλες τις Σχολές είναι υποχρεωτικά, πραγματοποιούνται στα αρχικά εξάμηνα των σπουδών και ίσως είναι από τα αρχαιότερα μαθήματα στα αντίστοιχα προγράμματα σπουδών.

Στην πλειοψηφία των σχετικών μαθημάτων, αντικείμενο των ασκήσεων αποτελούν ιστορικά κτήρια και σύνολα. Ζητούμενο των ασκήσεων είναι η εξοικείωση των φοιτητών-τριών με την τεχνική της αποτύπωσης σε συγκεκριμένο κτήριο του οποίου τη δομή και τη μορφή καλούνται να κατανοήσουν, να ερμηνεύσουν και να το αποδώσουν με σχέδια, σκίτσα, φωτογραφίες και τεχνικές εκθέσεις. Από τις περισσότερες διδακτικές ομάδες αυτής της ενότητας τονίστηκε ότι η γνωριμία και η εξοικείωση με ιστορικά κτήρια μέσω των ασκήσεων αποτύπωσης, συντελεί στην ευαισθητοποίησή τους σε θέματα προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Η αποτύπωση αυτή, η οποία βασίζεται στις παραδοσιακές μεθόδους (φωτογράφιση, σκίτσα μετρήσεων, μετρήσεις με μετροταινία, αλφαδολάστιχο και νήμα της στάθμης) δίνει μια αυτονομία στον αρχιτέκτονα πέρα από την συνεργασία του με το τοπογράφο. Με την μέθοδο αυτή επιτυγχάνεται καλύτερη εξοικείωση του φοιτητή-τριας με το αντικείμενο δεδομένου ότι απευθύνεται στα αρχικά στάδια των σπουδών. Ωστόσο από ορισμένους διδάσκοντες αναφέρθηκε ότι η χρήση εξοπλισμού τοπογραφικών οργάνων τελευταίας τεχνολογίας αποτελούν βασική προϋπόθεση για την αποτύπωση.

Στην ίδια ενότητα, πέρα από τα μαθήματα τα οποία απευθύνονται στα πρώτα εξάμηνα σπουδών παρουσιάστηκαν και μαθήματα τα οποία πραγματοποιούνται σε προχωρημένο επίπεδο σπουδών (7ο, 8ο εξάμηνο), στα οποία η οπτική της ανάλυσης διευρύνεται περιλαμβάνοντας ειδικές αναλύσεις όπως του ανθρωπολογικού περιβάλλοντος των μελετούμενων οικισμών, (ανθρωπολογική οπτική), της απόκρισης των παραδοσιακών κτιρίων στις τοπικές κλιματολογικές συνθήκες (βιοκλιματική οπτική), των τοπικών δομικών συστημάτων και πως αυτά ανταποκρίνονται σε σεισμούς (δομοστατική οπτική), καθώς και αναλύσεις που εξετάζουν τα ιστορικά σύνολα από πολεοδομική, χωροταξική και οικονομική άποψη.

Σχετικά με την χρησιμότητα ή την αντικειμενικότητα των αναλύσεων είναι σκόπιμο να αναφέρουμε ότι εκφράστηκαν και ορισμένες άλλες θέσεις όπως π.χ. ότι

«... όχι ανάλυση με τη ματιά του τοπογράφου, του ντετέκτιβ ή έστω εμπλουτισμένη με τη ματιά του ιστορικού, του γεωγράφου και του ανθρωπολόγου. Αλλά, ανάλυση με το βλέμμα του δημιουργού με δύο εκφάνσεις:

α) Μπαίνοντας στη θέση του αρχικού δημιουργού, επώνυμου ή ανώνυμου, και σκεφτόμενοι τους περιορισμούς, τις δυνατότητες και τα περιθώρια καινοτομίας. Σκεφτόμενοι 'τι θα μπορούσε να κάνει και τι τελικά επέλεξε να κάνει' ο δημιουργός, ατομικός ή συλλογικός, της υπάρχουσας αρχιτεκτονικής σε ένα τόπο.

β) Σκεπτόμενοι ως σημερινοί δημιουργοί που επιχειρούμε να συμβάλλουμε στην υπάρχουσα φυσιογνωμία και να αναδείξουμε και εμπλουτίσουμε τις υπάρχουσες αξίες κατ' αναλογία και όχι κατ' απομίμηση όλων όσοι συνέβαλαν στη δημιουργία του τόπου ένταξης και των αξιών του.

Με αυτούς του όρους η ανάλυση δεν είναι αντικειμενική αλλά υποκειμενική ακριβώς επειδή είναι στοχευμένη με στόχο προσωπικό. Άρα, ανάλυση του δημιουργού αρχιτέκτονα γιατί ενέχει τελικά, αναπόφευκτα και ανεξάρτητα από την πληρότητα της τεκμηρίωσης,

επιλογές, οριοθετήσεις και ιεραρχήσεις, δηλαδή συνθετικές επιλογές...»

Ως γενική παρατήρηση για την ενότητα αυτή μπορούμε να αναφέρουμε ότι στα προγράμματα σπουδών των αρχιτεκτονικών Σχολών τα θέματα που σχετίζονται με την ανάλυση του υφισταμένου οικοδομικού αποθέματος καταλαμβάνουν σημαντική θέση τόσο ως απαραίτητες εισαγωγικές γνώσεις όσο και ως ειδικές γνώσεις μαθημάτων επιλογής.

Στην ενότητα συντήρηση, αποκατάσταση και επανάχρηση ιστορικών κτηρίων και συνόλων, τα μαθήματα που διδάσκονται στις Σχολές αρχιτεκτόνων παρουσιάζουν ορισμένες ομοιότητες αλλά και ορισμένες διαφοροποιήσεις. Στις ομοιότητες συμπεριλαμβάνονται οι θεωρητικές προσεγγίσεις οι οποίες θεωρούνται απαραίτητες, από όλες σχεδόν τις διδακτικές ομάδες, ως εισαγωγικές γνώσεις στα ζητήματα της αποκατάστασης και επανάχρησης. Οι γνώσεις αυτές προσφέρονται είτε μέσω ειδικών θεωρητικών μαθημάτων επιλογής είτε ενταγμένες στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας των σχετικών εργαστηριακών μαθημάτων. Γενικά στοχεύουν στην εξοικείωση των φοιτητών-τριών με τις έννοιες που σχετίζονται με την προστασία των μνημείων πολιτισμού, στην απόκτηση ενός υποβάθρου θεωρητικών γνώσεων για την αποκατάσταση και επανάχρηση και στην κατανόηση της εξέλιξης των ιδεών και του τρόπου αντιμετώπισης των μνημείων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Μια άλλη σημαντική ομοιότητα των σχετικών μαθημάτων είναι το γεγονός ότι στην πλειοψηφία τους πραγματοποιούνται στο βασικό κύκλο σπουδών (5ο-8ο εξάμηνο) Επίσης από τις εισηγήσεις των διδακτικών ομάδων προκύπτουν ορισμένες κοινές θέσεις και αρχές τις οποίες κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε συνοπτικά:

- Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός και η διατήρηση δεν είναι ανταγωνιστικές έννοιες, αλλά είναι διαφορετικά συστατικά της ίδιας της αρχιτεκτονικής που απαιτούν συνεργασία και σύμπλευση. Δεν αποτελούν δηλαδή αντίθετους πόλους αλλά τομείς που συσχετίζονται άμεσα. Καμιά εργασία διατήρησης και αποκατάστασης δεν είναι δυνατή χωρίς δημιουργική δράση και χωρίς πρόθεση, και είναι αυτή η ίδια η πρόθεση που πρέπει να αμφισβητείται και να συζητείται διαρκώς.
Αποκατάσταση, είναι επομένως μια πράξη ερμηνείας και διάκρισης στο χώρο και στο χρόνο.
- Η αποκατάσταση των ιστορικών και παραδοσιακών κτιρίων είναι ένας τομέας ο οποίος προϋποθέτει διεπιστημονική προσέγγιση και περιλαμβάνει στοιχεία της ιστορίας, της τεχνολογίας και των υλικών,

τεχνικές καταγραφής και τεκμηρίωσης καθώς και μεθοδολογίες σχεδιασμού κλπ. Η αποκατάσταση δηλαδή δεν περιορίζεται σε αναλυτικές προσεγγίσεις, αλλά καλύπτει θέματα συνθετικά και δημιουργικά (σχεδιαστικές παρεμβάσεις, αρμονική συνύπαρξη μεταξύ των νέων κατασκευών και των αυθεντικών υφιστάμενων κτιρίων).

Μέσα από τη διαδικασία των μαθημάτων, της ενότητας αυτής οι φοιτητές-τριες εκπαιδεύονται αρχικά ως «αρχιτέκτονες ερευνητές» να τεκμηριώσουν όλα τα στοιχεία εκείνα που συνέβαλαν στη δημιουργία των ιστορικών κτηρίων, τη σημασία και το ρόλο τους στην ευρύτερη περιοχή. Να αναγνωρίσουν όλα τα σπάνια τεκμήρια της αυθεντικής αρχιτεκτονικής και τεχνολογικής τους αξίας και να τα αξιολογήσουν. Με τον τρόπο αυτό, κατανοούν πλήρως το αντικείμενο πάνω στο οποίο ως «αρχιτέκτονες συνθέτες» καλούνται να επέμβουν ώστε να το αναβιώσουν. Η γνώση αυτή δεν λειτουργεί ως τροχοπέδη στη δημιουργικότητά τους, αντίθετα λειτουργεί ως καταλύτης.

Από τους περισσότερους διδάσκοντες τονίστηκε ότι τα μαθήματα της ενότητας αυτής πρέπει αποτελούν μέρος της προπτυχιακής, γενικής παιδείας του αρχιτέκτονα και δεν είναι αντικείμενο μόνο μεταπτυχιακής εξειδίκευσης.

Το γεγονός ότι στην Ελλάδα υπάρχουν δεκάδες χιλιάδες διατηρητέα ιστορικά κτήρια και σύνολα μόνο της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, για να μην αναφερθούμε στα μνημεία παλαιότερων περιόδων, συνηγορεί στην άποψη αυτή. Επίσης η σημερινή συγκυρία της μεγάλης οικονομικής και κοινωνικής δυσχέρειας ευνοεί τη στροφή του αρχιτεκτονικού επαγγέλματος, από την κατασκευή νέων κελυφών, στη διάσωση, αναβίωση και επανάχρηση των υφισταμένων, πράγμα που προϋποθέτει κατάλληλη και επαρκή εκπαίδευση όλων των νέων αρχιτεκτόνων.

Διαπιστώθηκε επίσης ότι οι αρχιτεκτονικές επεμβάσεις στα ιστορικά κτήρια και σύνολα αλλά και γενικότερα στο υφιστάμενο ιστορικό κτηριακό απόθεμα, εκτός από την πολιτισμική, κοινωνική και οικολογική τους διάσταση, αποτελούν ένα συνθετικό ζήτημα αυξημένης πολυπλοκότητας, το οποίο απαιτεί γενικές και ειδικές γνώσεις και μέθοδο προσέγγισης.

Στα σχετικά εργαστηριακά μαθήματα παρατηρούνται ορισμένες διαφοροποιήσεις κυρίως όσον αφορά την ένταξή τους στο πρόγραμμα σπουδών κάθε Σχολής. Έτσι σε ορισμένες σχολές το μάθημα είναι υποχρεωτικό και σε άλλες είναι επιλογής. Σε ορισμένες η διάρκειά του είναι δύο εξάμηνα ενώ στη πλειοψηφία των μαθημάτων η διάρκεια είναι ένα εξάμηνο.

Ως γενικές παρατηρήσεις για την ενότητα αυτή κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε δύο διαφορετικές προσεγγίσεις σχετικά με το θέμα της ένταξης των μαθημάτων αυτών στον προπτυχιακό ή στον μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών:

«...Στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση τα ζητήματα αυτά είναι αναγκαίο να αποτελούν σημαντικά κεφάλαια του προγράμματος προπτυχιακών σπουδών. Η παροχή προς τους σπουδαστές της γνώσης αυτής απαιτεί συνεχή έρευνα, παρακολούθηση των σύγχρονων εξελίξεων με παράλληλη προσέγγιση των παραδοσιακών τεχνικών, υλικών, μεθόδων και τεχνολογιών, με διατονικές και διεπιστημονικές συνεργασίες, ώστε οι νέες γενιές να καταφέρουν να διατηρήσουν, να αναδείξουν και να εμπλουτίσουν δημιουργικά την αρχιτεκτονική κληρονομιά του τόπου μας...».

«...ας περιορίσουμε την ενασχόληση με την κληρονομιά στα κατ' επιλογήν προπτυχιακά και στα μεταπτυχιακά. Ας αφιερώσουμε όλο τον χρόνο των βασικών σπουδών στην καθαρή αρχιτεκτονική εκπαίδευση, φροντίζοντας να βγάλουμε καλύτερους αρχιτέκτονες, με δεξιότητα και φαντασία στη σύνθεση και πλήρη γνώση της σύγχρονης κατασκευής. Η κατάκτηση αυτών των δύο ικανοτήτων, εφόσον συνδυαστεί με γνώση ιστορίας και κριτικής ευαισθησίας για την πολιτισμική κληρονομιά, θα δώσει τους καλύτερους για να την αντιμετωπίσουν στο μέλλον... ».

Στην ενότητα, «ένταξη νέας αρχιτεκτονικής σε ιστορικό περιβάλλον», τα διδασκόμενα μαθήματα στη πλειοψηφία των προγραμμάτων σπουδών των Σχολών είναι επιλογής και εντάσσονται είτε στο βασικό κύκλο σπουδών είτε σε προχωρημένα εξάμηνα του πτυχιακού κύκλου.

Οι διδάσκοντες των σχετικών μαθημάτων διατύπωσαν ορισμένες θέσεις και αρχές τις οποίες παραθέτουμε συνοπτικά:

- Οποιαδήποτε πρόταση επέμβασης, βασίζεται προηγουμένως σε μια συστηματική ανάλυση των χωρικών δομών και σχέσεων, γιατί μόνη η έμπνευση-πρόθεση δεν μπορεί να αποτελέσει έναν ικανοποιητικό οδηγό δράσης. Η επιστημονική έρευνα πρέπει να συμβάλλει στο να καθιστά φανερές τις βασικές σχέσεις που διατηρεί η κοινωνία με τις αρχιτεκτονικές μαρτυρίες του παρελθόντος της και τα υλικά στοιχεία που αποτελούν το υπόβαθρο αυτών των σχέσεων. Από τη διεθνή εμπειρία μπορούμε να διακρίνουμε διάφορους τρόπους αντιμετώπισης:
- Μπορούμε να χαρακτηρίσουμε μίμηση την ενσωμάτωση της νέας

κατασκευής με ομοιογενή τρόπο, που αποδέχεται την υπάρχουσα κατάσταση,

- Μια αντίθετη στάση εκφράζεται με τη συνειδητή διακοπή, μέσω της αναζήτησης της αντίθεσης, με το υπάρχον πλαίσιο,
 - Μια άλλη αντιμετώπιση, λιγότερο ριζική, είναι αυτή της αναλογίας, η οποία συνίσταται στην ταυτόχρονη αναζήτηση μιας ξεχωριστής ταυτότητας και μιας συγγένειας με το περιβάλλον, χρησιμοποιώντας π.χ. μορφές ή υλικά παρόμοια με αυτά του ιστορικού συνόλου,
 - Ακόμα μπορούμε να διακρίνουμε συνδυασμούς των προηγούμενων, συνθετότερους δηλαδή τρόπους αντιμετώπισης.
- Στη χώρα μας, η θέσπιση των ειδικών οικοδομικών κανονισμών για τη νέα δόμηση σε ιστορικά σύνολα ήταν και εξακολουθεί να είναι το πλαίσιο περιορισμών και ελέγχου. Οι περιορισμοί αυτοί αναφερόμενοι σε μορφολογικές επιταγές και λιγότερο στη σύνταξη του χώρου, γίνονται «συνταγές» ή μοντέλα μίμησης, με τα γνωστά επακόλουθα αναντιστοιχίας μορφής και περιεχομένου, γεγονός το οποίο έχει προκαλέσει έντονες αντιδράσεις και αντιπαραθέσεις. Το μονοδιάστατο περιεχόμενο των περιορισμών αυτών περιορίζει και δεσμεύει τη δημιουργική αρχιτεκτονική έκφραση και ορισμένες φορές είναι σε αναντιστοιχία με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του οικιστικού συνόλου στο οποίο αναφέρεται.

Το θέμα της συσχέτισης της αρχιτεκτονικής δημιουργίας με το περιβάλλον της, φυσικό και δομημένο, αποτελεί πρωταρχικό και θεμελιώδες ζήτημα της αρχιτεκτονικής πράξης. Η συνθετική διαδικασία, σε κάθε περίπτωση, ξεκινά από τον τόπο, και, αναφέρεται σε αυτόν. Η περιοχή και τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της βρίσκεται στον πυρήνα της διαδικασίας σχεδιασμού. Η σχέση της αρχιτεκτονικής δημιουργίας με το άμεσο και ευρύτερο φυσικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, αποτελεί βασική συνθήκη για το σχεδιασμό.

Ως γενική παρατήρηση για τις τρεις ενότητες της ημερίδας μπορούμε να πούμε ότι:

Στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση τα μαθήματα που σχετίζονται με την αρχιτεκτονική κληρονομιά είναι αναγκαίο να αποτελούν σημαντικά τμήματα του προγράμματος σπουδών. Η παροχή προς τους σπουδαστές της γνώσης αυτής απαιτεί συνεχή έρευνα, παρακολούθηση των σύγχρονων εξελίξεων με παράλληλη προσέγγιση των παραδοσιακών τεχνικών, υλικών, μεθόδων και τεχνολογιών, με διατονικές και διεπιστημονικές συνεργασίες, ώστε οι νέες γενιές να καταφέρουν να διατηρήσουν, να αναδείξουν και να εμπλουτίσουν δημιουργικά την αρχιτεκτονική κληρονομιά του τόπου μας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ»

Εμμ. Κορρές, Αρχιτέκτων Διευθυντής του Δ.Π.Μ.Σ
Ελένη Μαϊστρου, Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.,
Υπ. Σπουδών Α' Κατεύθυνσης Δ.Π.Μ.Σ

Τα ζητήματα που θέτει η διαχείριση της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η εισαγωγή τους στην εκπαίδευση των Αρχιτεκτόνων έχουν απασχολήσει αρκετές φορές τις επιστημονικές συναντήσεις των Σχολών της Αρχιτεκτονικής στον ευρωπαϊκό χώρο την τελευταία δεκαετία, με βασικά ερωτήματα: τι διδάσκεται και γιατί, πώς διδάσκεται και από ποιους, σε ποιο επίπεδο σπουδών και σε πόσο βάθος.

Η πλειοψηφία της εκπαιδευτικής κοινότητας συγκλίνει στην άποψη ότι η διδασκαλία της διατήρησης και αποκατάστασης πρέπει να τίθεται από τις προπτυχιακές σπουδές γιατί αποτελεί στοιχείο απαραίτητο για την απόκτηση αρχιτεκτονικής δεξιότητας και ικανότητας τόσο για τη σύνθεση νέων κτιρίων, όσο και για τις επεμβάσεις σε παλαιά και γιατί η εξοικείωση των Αρχιτεκτόνων με τα ζητήματα διατήρησης της κληρονομιάς, έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους όσο και για το μέλλον των πόλεων. Παράλληλα, είναι κατανοητό ότι η εμβάθυνση στα πιο σύνθετα ζητήματα που αφορούν τη διαχείριση της κληρονομιάς απαιτούν ώριμους αρχιτέκτονες.

Στην Ελλάδα, η οποία διαθέτει μία σημαντική πολιτιστική κληρονομιά -πλήθος ιστορικών κτιρίων και μνημείων, εκ των οποίων πολλά έχουν υπερτοπική σημασία, καθώς και σημαντικές ιστορικές πόλεις και παραδοσιακούς οικισμούς ενταγμένους σε εξαιρετικής σημασίας φυσικό τοπίο - είναι απαραίτητη η εξοικείωση των Αρχιτεκτόνων με τα ζητήματα διατήρησης και διαχείρισης της κληρονομιάς από το προπτυχιακό επίπεδο, αλλά και η εμβάθυνση και εξειδίκευσή τους σε θέματα διατήρησης και διαχείρισης όλου αυτού του πλούτου, σε μεταπτυχιακό επίπεδο.

Στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 1998-1999, το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Προστασία Μνημείων», το οποίο αποτελεί επιστέγασμα πολυετών προσπαθειών των ομότιμων πλέον καθηγητών της Σχολής Χ. Μπουρα και Δ. Ζήβα. Στη συγκρότηση του στη σημερινή μορφή σημαντικό ρόλο άσκησαν νεώτεροι διδάσκοντες της Σχολής οι οποίοι και το στηρίζουν μέχρι σήμερα.

Το πρόγραμμα οργανώνεται από την Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών με τη συνεργασία των Σχολών Χημικών Μηχανικών, Πολιτικών Μηχανικών και Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Ε.Μ.Π και διαχωρίζεται σε δύο κατευθύνσεις: Την 1η κατεύθυνση που αναπτύσσει το επιστημονικό πεδίο «Συντήρηση και Αποκατάσταση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων» συντονίζει η Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών και την 2η που αναπτύσσει το επιστημονικό πεδίο «Υλικά και Επεμβάσεις Συντήρησης» η Σχολή Χημικών Μηχανικών. Στο πρόγραμμα γίνονται δεκτοί απόφοιτοι των παραπάνω Σχολών καθώς και Αρχαιολόγοι, οι οποίοι στα πλαίσια των μεταπτυχιακών τους σπουδών, κατανοούν μεταξύ άλλων και την ανάγκη διατομεακής συνεργασίας στο επιστημονικό και επαγγελματικό πεδίο της Προστασίας Μνημείων. Εκτός από τα μαθήματα που προσφέρονται από τους διδάσκοντες των 4 συνεργαζόμενων Σχολών, το πρόγραμμα εμπλουτίζεται με διαλέξεις προσκεκλημένων ξένων καθηγητών και ειδικών επιστημόνων από τον επαγγελματικό χώρο, δημόσιο ή ιδιωτικό. Η εκπαιδευτική διαδικασία συμπληρώνεται με εκπαιδευτικές επισκέψεις, με την εκπόνηση ασκήσεων που συνίστανται στην πρακτική εφαρμογή των θεωρητικών γνώσεων που προσφέρονται μέσω των μαθημάτων και με την μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία.

Στα μαθήματα της Α κατεύθυνσης αναπτύσσονται:

(α) η ιστορία, οι αρχές, η ιδεολογία και η φιλοσοφία των αποκαταστάσεων, η εξέλιξη της έννοιας της προστασίας από το μεμονωμένο μνημείο στα ιστορικά σύνολα, οι διεθνείς συμβάσεις και διακηρύξεις, καθώς και οι σημερινές αντιλήψεις και τις πρακτικές.

(β) Η διαδικασία και η μεθοδολογία ιστορικής, μορφολογικής και κατασκευαστικής τεκμηρίωσης και αξιολόγησης των μνημείων και ιστορικών κτιρίων, που καθοδηγούν τις αποφάσεις επεμβάσεων και η διάγνωση της παθολογίας, των προβλημάτων και των φθορών τους καθώς και οι σύγχρονες τεχνικές αποτύπωσης.

(γ) Τα αίτια φθοράς και παθολογίας των υλικών των μνημείων, η μεθοδολογία και οι τεχνικές διάγνωσης και χαρτογράφησης της φθοράς τους, οι τεχνικές και τα υλικά συντήρησης και τα κριτήρια και οι προδιαγραφές του σχεδιασμού των επεμβάσεων.

(δ) Οι μέθοδοι και οι τεχνικές στερέωσης, ενίσχυσης ή αποκατάστασης των ιστορικών κτιρίων και μνημείων, τα προβλήματα διαχείρισης και χρήσης τους και η σημασία του εντοπισμού και ανάλυσης του δομικού συστήματος και της διερεύνησης της παθολογίας του μνημείου ή ιστορικού κτιρίου, με στόχο την επιλογή του κατάλληλου σχήματος επεμβάσεων.

(ε) Η μεθοδολογία ανάλυσης της ιστορικής, αρχιτεκτονικής,

λειτουργικής και κοινωνικο-οικονομικής ταυτότητας των ιστορικών πόλεων και παραδοσιακών οικισμών, η διαδικασία διαχείρισης και σχεδιασμού της προστασίας και αειφόρου ανάπτυξής τους, με ιδιαίτερη φροντίδα στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπίου, καθώς και οι προβληματισμοί και οι εναλλακτικές αρχιτεκτονικές επιλογές στα θέματα ένταξης νέας αρχιτεκτονικής δημιουργίας σε ιστορικό περιβάλλον ή στο φυσικό τοπίο.

(στ) Η νομοθεσία και οι κανονισμοί για την προστασία της αρχιτεκτονικής και ευρύτερα της πολιτιστικής κληρονομιάς και ο ρόλος των θεσμοθετημένων οργάνων προστασίας στον ελληνικό χώρο, και των διεθνών οργανισμών προστασίας.

Στα πλαίσια μαθημάτων επιλογής αναπτύσσονται ειδικά θέματα Εμβάθυνσης στην προστασία μνημείων, αρχαιολογικής έρευνας, γεωμετρικής τεκμηρίωσης μνημείων, αντισεισμικής προστασίας ιστορικών κτιρίων, καθώς και διαχείρισης μουσείων και βιομηχανικής κληρονομιάς.

Στα πλαίσια των σπουδών τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο αναδεικνύεται το ότι η διατήρηση της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η σύγχρονη Αρχιτεκτονική δημιουργία δεν είναι αντιθετικές πράξεις γιατί καμία διατήρηση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς μια πράξη δημιουργική και επισημαίνεται παράλληλα, η ανάγκη ισορροπίας μεταξύ της διατήρησης των ιστορικών κατασκευών και του δημιουργικού σχεδιασμού.

Το πρόγραμμα διοικείται από Ειδική Διατμηματική Επιτροπή, η οποία απαρτίζεται από καθηγητές των Σχολών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα:

Καθηγητής Ε. Κορρές – Διευθυντής ΔΠΜΣ,

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχ.: Καθ. Ε. Μαϊστρου, Υπ. Σπουδών Α' Κατεύθυνσης, Καθ. Ι. Κίζης, Καθ. Ε. Εφesiού, Αν. Καθ. Γ. Μαρίνου

Σχολή Χημικών Μηχ.: Καθ. Α. Μοροπούλου, Υπ. Σπουδών Β' Κατεύθυνσης, Καθ. Γ. Μπατής, Καθ. Σ. Τσίμας

Σχολή Πολιτικών Μηχ.: Καθ. Ε. Βιντζηλαίου

Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχ.: Αν. Καθ. Χ. Ιωαννίδης

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ, ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»

Αλεξάνδρα Αλεξοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ. Διευθύντρια του ΔΠΜΣ

Από την ακαδημαϊκή χρονιά 1998 - 99 λειτουργεί στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ. το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Προστασία, Συντήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων Πολιτισμού». Το Τμήμα Αρχιτεκτόνων είχε, ήδη από την δεκαετία του '80, εντάξει στον κορμό του προγράμματος των πενταετών σπουδών αρχιτεκτονικής τα μαθήματα αποκατάστασης κτιρίων και συνόλων, μετά από εκτεταμένη συζήτηση για την θέση τους χρονικά στις σπουδές, τα προαπαιτούμενα μαθήματα για την προσέγγισή τους και τον τρόπο διδασκαλίας τους. Η ίδρυση και λειτουργία του μεταπτυχιακού προγράμματος ήταν λοιπόν χρονικά και επιστημονικά ώριμη και αποτέλεσμα συντονισμένων προσπαθειών επικεφαλής και διδασκόντων του Τμήματος: της Ξανθίππης Σκαρπιά-Χόιπελ, του Γιώργου Καραδέδου, της Κλαίρης Παλυβού, της Αιμιλίας Στεφανίδου, του Μιχάλη Νομικού, ομότιμων καθηγητών τώρα.

Στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα συμμετέχουν όλα τα Τμήματα της Πολυτεχνικής Σχολής: Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολιτικών Μηχανικών, Αγρονόμων-Τοπογράφων Μηχανικών, Μηχανολόγων Μηχανικών, Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Η/Υ και Χημικών Μηχανικών, τα μέλη των οποίων το υποστηρίζουν διδακτικά και ερευνητικά και με την συμμετοχή τους στη διοίκηση. Γίνονται δεκτοί απόφοιτοι όλων των παραπάνω ειδικοτήτων καθώς και αρχαιολόγοι και απόφοιτοι των σχολών Καλών Τεχνών. Στόχοι του προγράμματος είναι η προαγωγή των γνώσεων στο συγκεκριμένο αντικείμενο, η δημιουργία πεδίου επιστημονικής επικοινωνίας μεταξύ των ειδικοτήτων, η ανάπτυξη της έρευνας σε συναφείς επιστημονικές περιοχές και η κάλυψη των αναγκών για εκπαιδευμένα στελέχη και νέους ειδικευμένους επιστήμονες.

Το πρόγραμμα έχει δύο κατευθύνσεις:

Α κατεύθυνση - Προστασία, Συντήρηση και Αποκατάσταση Αρχιτεκτονικών Μνημείων:

Στόχος είναι η παροχή εξειδικευμένης γνώσης, θεωρητικού και πρακτικού χαρακτήρα, για την αποκατάσταση και αναστήλωση αρχιτεκτονικών μνημείων και συνόλων, την διαχείριση και ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων καθώς και την προστασία και αποκατάσταση

παραδοσιακών οικισμών, ιστορικών κέντρων, ιστορικών τόπων και τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

Β κατεύθυνση – Προστασία, Συντήρηση και Αποκατάσταση Έργων Τέχνης και Μηχανισμών:

Στόχος είναι η παροχή ειδικής εκπαίδευσης και εξειδικευμένης γνώσης, με θεωρητικό και πρακτικό χαρακτήρα, για την μελέτη, συντήρηση, αποκατάσταση και προστασία έργων τέχνης και μηχανισμών καλλιτεχνικής ή ιστορικής αξίας.

Το πρόγραμμα διαρκεί τρία εξάμηνα. Τα δύο πρώτα είναι αφιερωμένα στην παρακολούθηση μαθημάτων και το τρίτο εξάμηνο στην μελέτη και επεξεργασία της διπλωματικής εργασίας, την παρακολούθηση σεμιναρίων και σειράς διαλέξεων. Ενδιάμεσα παρεμβάλλεται θερινή άσκηση σε φορείς με συναφές έργο.

Στην Α κατεύθυνση τα μαθήματα είναι υποχρεωτικά για όλες τις ειδικότητες και προαιρετικά, ώστε οι φοιτητές να αναπτύξουν κοινό επίπεδο επιστημονικής επικοινωνίας, ενώ παράλληλα θα εμβαθύνουν σε ειδικά θέματα της δικής τους περιοχής.

Οι θεματικές περιοχές περιλαμβάνουν:

- α. Θεωρία και ιστορία της προστασίας, συντήρησης και αποκατάστασης, μεθοδολογία και φιλοσοφία της συντήρησης
 - β. Ανάλυση των αρχιτεκτονικών μνημείων και κατασκευών, ανάλυση, τεκμηρίωση και αξιολόγηση μνημείων και ιστορικών συνόλων
 - γ. Οικοδομική τεχνολογία των ιστορικών κατασκευών, ζητήματα οικοδομικής και φυσικής κτιρίων σε παλαιά και ιστορικά κτίρια, παθολογία και μέθοδοι επεμβάσεων αποκατάστασης
 - δ. Μέθοδοι αποτύπωσης μνημείων και ιστορικών συνόλων
 - ε. Στατική και σεισμική συμπεριφορά ιστορικών κατασκευών, παθολογία φέροντος οργανισμού, θεμελιώσεις και τεχνικές ενίσχυσης ιστορικών κτιρίων, γεωτεχνικά και γεωαρχαιολογικά θέματα
 - στ. Πολεοδομικές επεμβάσεις και προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, προστασία, ανάδειξη και διαχείριση ιστορικών αστικών περιοχών, η αρχιτεκτονική της ένταξης, ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς, αξιοποίηση και προβολή μνημείων πολιτισμού
 - ζ. Δίκαιο, νομοθεσία και θεσμικά ζητήματα προστασίας μνημείων.
- Τα μαθήματα συμπληρώνονται από μικρές ασκήσεις, επισκέψεις σε μνημεία και ειδικές διαλέξεις.

Κεντρικό ρόλο στο πρόγραμμα έχει το Εργαστήριο Διεπιστημονικής Συνεργασίας: διαρκεί δύο εξάμηνα και αφορά την μελέτη ενός συγκεκριμένου θέματος αποκατάστασης κτιρίου ή κτιριακού

συνόλου. Η επεξεργασία του γίνεται από μικρές ομάδες φοιτητών όλων των ειδικοτήτων και η παρακολούθηση της εξέλιξης από ομάδα διδασκόντων όλων των ειδικοτήτων επίσης, σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης, στην πράξη, διεπιστημονικού πνεύματος προσέγγισης, συνεργασίας και ανταλλαγής απόψεων.

Τα μαθήματα διδάσκονται από το επιστημονικό δυναμικό των Τμημάτων καθώς και από προσκεκλημένους επιστήμονες, αξιοποιώντας όλες τις εργαστηριακές υποδομές του ΔΠΜΣ και της Πολυτεχνικής Σχολής.

Η διοίκηση του προγράμματος γίνεται από Ειδική Διατμηματική Επιτροπή (ΕΔΕ) και από Συντονιστική Επιτροπή (ΣΕ). Η ΕΔΕ είναι πολυμελές όργανο, με 32 μέλη, και συγκροτείται από μέλη των συνελεύσεων των Τμημάτων που συμμετέχουν στο πρόγραμμα.

Η ΣΕ, ολιγομελέστερη αυτή, συγκροτείται από τον Διευθυντή του ΔΠΜΣ, τους υπευθύνους των κατευθύνσεων και τρεις διδάσκοντες από κάθε κατεύθυνση.

Η επιστημονική Διημερίδα με θέμα «Αρχιτεκτονικές Σπουδές και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά» διοργανώθηκε από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Ε.Μ.Π. και το Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ., με την συμμετοχή διδασκόντων των Αρχιτεκτονικών Σχολών και Τμημάτων Ε.Μ.Π, Α.Π.Θ., Δ.Π.Θ., Π. Θεσσαλίας, Π. Πάτρας, Π. Κρήτης και Π. Κύπρου, στις 27 και 28 Μαΐου του 2011, στην Αίθουσα Τελετών του κτιρίου Αβέρωφ στο ιστορικό συγκρότημα Πατησίων του ΕΜΠ, στην Αθήνα.

Η παρούσα έκδοση με τίτλο «Αρχιτεκτονικές Σπουδές και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά», περιλαμβάνει τις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν στην Διημερίδα αυτή και χρηματοδοτείται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και δια Βίου Μάθησης (ΕΣΠΑ), στα πλαίσια της «Πρακτικής Άσκησης» της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Ε.Μ.Π.

isbn 978-618-80734-3-2

